T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BALKAN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

BALKANLARDA NEO-SELEFİ HAREKETLER -BOSNA HERSEK KOSOVA KUZEY MAKEDONYA-

MERAL JAHJAİ
1188250241

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MUHAMMET ALTAYTAŞ

EDİRNE 2024

Tezin Adı: Balkanlarda Neo-Selefi Hareketler -Bosna Hersek Kosova Kuzey Makedonya-

Hazırlayan: Meral JAHJAİ

ÖZET

Bu çalışmada, son iki asırda dünya tarihinde teopolitik olarak önemli roller icra eden, bilhassa geçen yüzyılın son çeyreğinden itibaren gündemdeki yerini pekiştiren Neo-Selefi hareketlerin Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Balkanlara yerleşme ve bölgedeki Müslümanları dönüştürme faaliyetleri incelenmiştir. Neo-Selefilerin Balkanlar'daki faaliyetleri, sadece dinî bir olgu olarak değil aynı zamanda Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinin bölgede siyasi hedefleri doğrultusunda yumuşak güç faaliyeti olarak da görülmektedir. Balkanlar'da 90'lı yıllardan itibaren görülmeye başlayan bu oluşumların din anlayışları ile bölgeye damgasını vuran, Matürîdî-Hanefi ve sufi-meşrep Türk/İslâm anlayışının vücut verdiği kadîm Balkan Müslümanlığı arasında derin farklar bulunmaktadır. Bu sebeple Neo-Selefiler ilk günden itibaren diğer bölgelerde olduğu gibi, Balkanlar'daki Müslümanları da kendi anlayışları doğrultusunda "dönüştürme" faaliyetlerine girişmiştir. Balkan halklarının yoğun direnişiyle karşılaşan bu hareketler, başarısızlığa uğratıldığı her seferinde vasıtalarını ve yöntemlerini yenileyerek faaliyetlerinin devamını sağlamıştır.

Tez, konunun arka planı, boyutları, önemi, muhtevası, hedefi, yöntem ve kaynaklarının ele alındığı Giriş kısmından başka üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde genel olarak temel fikirleri ve ekollerinden hareketle Neo-Selefilik tarif ve tasvir edilmiş, ikinci bölümde Bosna Hersek, Kosova ve Kuzey Makedonya'da Osmanlı sonrası dini yapılanma ve Neo-Selefi hareketlerin bölgeye girişleri hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde Balkanlar'daki Neo-Selefi grupların kendilerine özgü görüşleri, söylemleri ve yöntemleri tasvir edilerek Balkanların kadîm Hanefî-Mâtürîdî çizgisindeki Ehl-i Sünnet geleneği açısından tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Neo-Selefilik, Balkanlar, Bosna Hersek, Kosova, Kuzey Makedonya.

The Name of the Thesis: Neo-Salafı Movements in The Balkans -Bosnıa and Herzegovına Kosovo North Macedonıia-

Prepared By: Meral JAHJAİ

ABSTRACT

This study examines the activities of Neo-Salafi movements in the Balkans after the dissolution of Yugoslavia. The salafi movements have played important theopolitical roles in world history in the last two centuries and have particularly consolidated their place on the agenda since the last quarter of the last century. The activities of Neo-Salafis are seen not only as a religious phenomenon but also as a soft power activity in line with the political goals of Saudi Arabia and other Gulf countries in the region. There are deep differences between the religious understandings of these formations, which began to appear in the Balkans in the 1990s, and the Balkan Islam, which was embodied by the Maturidi-Hanafi and Sufi-oriented Turkish/Islamic understanding that left its mark on the region. For this reason, from the very beginning, Neo-Salafis, as in other regions, have embarked on activities to "transform" Muslims in the Balkans in line with their own understanding. These movements, which encountered intense resistance from the Balkan people, continued their activities by renewing their means and methods every time they were defeated.

Other than the Introduction chapter, which addresses the background, dimensions, importance, content, goal, method and sources of the subject, the thesis is consisted from three chapters. In the first chapter, Neo-Salafism is defined and described in general based on its basic ideas, and in the second chapter, information is provided about the post-Ottoman religious structure in Bosnia and Herzegovina, Kosovo and North Macedonia and the entry of Neo-Salafist movements into the region. In the third chapter, the unique views, discourses and methods of Neo-Salafist groups in the Balkans are described and analyzed in terms of the Ahl al-Sunnah tradition in the Hanafi-Māturīdī line of the Balkans.

Keywords: Neo-Salafism, Balkans, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, North Macedonia.

ÖN SÖZ

Balkanlar, çok sayıdaki kavmin, dinin ve kültürün bir arada yaşamak zorunda olduğu bir bölgedir. Osmanlı hâkimiyetindeki uzun barış ve huzur döneminden sonra bölge yeniden çatışmalara ve belirsizliğe doğru sürüklenmiştir. Balkan topluluklarını bir arada tutma iddiasıyla en son kurulmuş ve ancak elli yıl kadar dayanabilmiş olan Sosyalist Yugoslavya Federasyonu'nun da 90'lı yıllarda dağılma sürecine girmiş olmasıyla birlikte bölge dış etkilere daha da açık hale gelmiştir. Yugoslavya Federasyonu'nun dağılması birbirine hasımlaşmış, birbirinin ulusal ve toprak bütünlüğünü tehdit eden birçok devletçiğin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Bu şartlarda kurulmuş olan küçük devletlerde büyük gücün desteği olmadan ulusal çıkarların sağlanamayacağı düşüncesi günümüzde de hâkimdir. Bu durum da Balkanları büyük güçlerin çekişmelerinin yaşandığı bir alan haline getirmektedir.

Araştırma konumuzu teşkil eden Balkanlar'daki Neo-Selefi hareketler, başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerinin bölgeye yönelmesi ile gündeme gelen dinî hareketlerdir. Balkanların kadîm dinî geleneğinde yeri olmayan ancak bölgede 90'lı yıllarda görülmeye başlayan bu oluşumların İslâm dünyasındaki geçmişleri de ancak son iki yüzyıla kadar uzanabilmektedir. Osmanlı karşıtı Vehhâbî ayaklanması ile başlayan bu hareket daha sonra kurulmuş olan Suudi Arabistan devletinin resmî ideolojisi haline gelmiş ve devletin siyasi seyrine bağlı olarak kendini sürekli güncellemiştir. Dinin ve dinî yapıların uluslararası ilişkiler alanının önemli bir enstrümanı haline gelmiş olduğu günümüzde Balkanlar'daki dinî oluşumları yakından incelemeyi daha karmaşık ve önemli hale getirmiştir. Balkanlar'daki bu yeni dinî olguyu anlamaya ve tahlil etmeye yönelik bilimsel çabamız Balkan Müslümanlarının sosyal, siyasi, iktisadi ve dinî hayatlarının selametine yönelik muhtemel tehditleri tespit etme ve tedbir alma açısından önemlidir. Balkanlar'da barış ve hoşgörünün hâkim olması için çabalayan Türkiye'ye karşın bölgenin dokusuna yabancı bu yeni dinî oluşumların yerleşmiş dinî anlayış ve kültüre

yönelik menfi tavırları aynı zamanda Türkiye'nin bölgedeki tarihi izlerini silmek ve halihazırdaki nüfuzunu azaltmak amacına da matuf görünmektedir.

Tezimiz meselenin arka planı, boyutları, önemi, muhtevası, hedefi, yöntem ve kaynaklarının ele alındığı Giriş kısmından başka üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Neo-Selefiliğin kavramsal çerçevesi ve tarihi arka planı ele alındıktan sonra genel olarak temel fikirleri ve ekollerinden hareketle Neo-Selefilik tarif ve tasvir edilmiştir. İkinci bölümde Bosna Hersek, Kosova ve Kuzey Makedonya'da Osmanlı sonrası dinî yapılanma ve Neo-Selefi hareketlerin bölgeye girişleri hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde Balkanlar'daki Neo-Selefi grupların kendilerine özgü görüşleri, söylemleri ve yöntemleri tasvir edilerek Balkanların Hanefî-Mâtürîdî çizgisindeki Ehl-i Sünnet geleneği açısından tahlil edilmiştir.

Bu uzun soluklu çalışmamızın başında bana güvenen daha sonraki aşamalarında da maddi ve manevi desteği ile yönlendiren, yol gösteren saygıdeğer hocam, tez danışmanım Prof. Dr. Muhammet ALTAYTAŞ'a şükranlarımı sunarım. Tez İzleme Komitesi'nde yer alan ve düzenli olarak çalışmamızı takip eden Prof. Dr. Abdullah Taha İMAMOĞLU ve Doç. Dr. Sabri Can SANNAV'a katkılarından dolayı teşekkür ederim. Bu meşakkatli yolculukta her zaman yanımda olan, ufuk açıcı yorumları ve telkinleriyle konuyu tamamlamam konusunda motive eden ve her konuda desteğini esirgemeyen kıymetli eşim Prof. Dr. Abbas YAHYA'ya da minnettârım.

Meral JAHJAİ

Edirne, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **I**
ABSTRACT ..... **II**
ÖN SÖZ ..... **III**
İÇİNDEKİLER ..... **IV**
GİRİŞ **1**
Meselenin Tarihi Arka Planı, Boyutları ve Önemi 1
Tezin Muhtevası ve Kavramsal Çerçeve 14
Araştırmanın Önemi ve Amacı 17
Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları 19

BİRİNCİ BÖLÜM
GENEL OLARAK NEO SELEFİLİK

1.1. Neo-Selefilik ile İlgili Kavramlar 25
1.2. Neo-Selefîliğin Klasik Selefîlikten Farkı 31
1.3. Neo-Selefiliğin Fikri Temelleri 34
1.4. Neo-Selefiliğin İlkeleri 41
1.5. Neo-Selefi Farklılaşma 43
1.5.1. Modernistler 46
1.5.2. Suudî Selefilik 49
1.5.2.1. Geleneksel Selefilik 55
1.5.2.2. Câmiye Selefiliği 55
1.5.2.3. Ehl-i Hadis Grubu (Elbânî Grubu-Ürdün Selefileri) 56
1.5.2.4. Sahve Hareketi 56
1.5.3. Mısır Selefiliği (Siyasal İslamcılık) 57
1.5.4. Cihadî Selefilik 63

İKİNCİ BÖLÜM
OSMANLI SONRASI DİNİ DURUM ve NEO SELEFİ HAREKETLERİN BALKANLARA GİRİŞİ

2.1. Osmanlı Sonrası Balkanlarda Müslümanların Dinî Durumu 69
2.1.1. Bosna Hersek 73

2.1.1.1. Bosna Hersek'te Müslümanların Dinî Yaşamını Organize Eden Kurum-İslam Birliği 74
2.1.1.1.1. Bosna Hersek İslam Birliği'nin İdari Yapısı 76
2.1.1.1.2. Bosna Hersek İslam Birliği Kurumları 80
2.1.1.1.2.1. Camiler 80
2.1.1.1.2.2. Mektepler 81
2.1.1.1.2.3. Medreseler 82
2.1.1.1.2.4. Fakülteler 85
2.1.1.1.2.5. Bosna Hersek İslam Birliği Bünyesinde Faaliyet Gösteren Diğer Kurum ve Teşkilatlar 87
2.1.1.1.3. Bosna Hersek İslam Birliği Neşriyatı 89
2.1.1.1.4. Bosna Hersek İslam Birliği'ne Bağlı Meşihatler 90
2.1.1.1.4.1. Slovenya İslam Birliği Meşihatı 91
2.1.1.1.4.2. Hırvatistan İslam Birliği Meşihatı 91
2.1.1.1.4.3. Sancak İslam Birliği Meşihatı 92
2.1.1.2. Neo-Selefi Hareketlerin Bosna Hersek'e Girişi 94
2.1.1.3. Neo-Selefî Hareketlerin Bosna Hersek'teki Davet Yöntemi 103
2.1.1.4. Neo-Selefi Hareketlerin Bosna Hersek'teki Faaliyetleri 107
2.1.1.4.1. Yazılı Faaliyetleri 108
2.1.1.4.1.1. Kitap Yayını 108
2.1.1.4.1.2. Dergi 110
2.1.1.4.2. Görsel ve Dijital Faaliyetleri 111
2.1.1.4.3. Eğitim Faaliyetleri 113
2.1.2. Kosova Müslümanları 114
2.1.2.1. Kosova'da Dinî Hayatı Düzenleyen Kurumlar-Kosova İslam Birliği 116
2.1.2.1.1.Kosova İslam Birliği'nin İdari Yapısı 117
2.1.2.1.2. Kosova İslam Birliği Kurumları 120
2.1.2.1.2.1. Camiler 120
2.1.2.1.2.2. Mektepler 120
2.1.2.1.2.3. Medreseler 121
2.1.2.1.2.4. İslami İlimler Fakültesi 122
2.1.2.1.2.5. Kosova İslam Birliği Bünyesinde Faaliyet Gösteren Diğer Kurum ve Teşkilatlar 122
2.1.2.1.3. Kosova İslam Birliği Neşriyatı 125
2.1.2.1.4. Kosova İslam Birliği'ne Bağlı Birlikler 126

2.1.2.1.4.1. Preşeva Bölgesi Müslümanları 126
2.1.2.2. Neo-Selefî Hareketlerin Kosova'ya Girişi 128
2.1.2.3. Neo-Selefi Hareketlerin Kosova'daki Davet Yöntemi 137
2.1.2.4. Neo-Selefi Hareketlerin Kosova'daki Faaliyetleri 139
2.1.2.4.1. Yazılı Faaliyetleri 139
2.1.2.4.1.1. Kitap Yayını 139
2.1.2.4.2. Görsel Faaliyetleri 142
2.1.2.4.3. Eğitim Faaliyetleri 145
2.1.3. Kuzey Makedonya Müslümanları 145
2.1.3.1. Kuzey Makedonya'da Dinî Hayatı Düzenleyen Kurumlar Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Dini Birliği 146
2.1.3.1.1. Kuzey Makedonya İslam Birliği'nin İdari Yapısı 148
2.1.3.1.2. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Dini Birliği Kurumları 151
2.1.3.1.2.1. Camiler 151
2.1.3.1.2.2. Mektepler 152
2.1.3.1.2.3. Medreseler 152
2.1.3.1.2.4. İslami İlimler Fakültesi 153
2.1.3.1.2.5. Kuzey Makedonya İslam Birliği Bünyesinde Faaliyet Gösteren Diğer Kurum ve Teşkilatlar 154
2.1.3.1.3. Kuzey Makedonya İslam Birliği Neşriyatı 156
2.1.3.2. Neo-Selefî Hareketlerin Kuzey Makedonya'ya Girişi 158
2.1.3.3. Neo-Selefi Hareketlerin Kuzey Makedonya'daki Davet Yöntemi 163
2.1.3.4. Neo-Selefi Hareketlerin Kuzey Makedonya'daki Faaliyetleri 164
2.1.3.4.1. Yazılı Faaliyetleri 164
2.1.3.4.1.1. Kitap Yayını 165
2.1.3.4.1.2. Dergi 169
2.1.3.4.2. Görsel Faaliyetler 170
2.1.3.4.3. Eğitim Faaliyetleri 173

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BALKANLAR'DAKİ NEO-SELEFİLERİN DİNÎ ANLAYIŞ VE SÖYLEMLERİ

3.1. Balkan Neo-Selefiliğine Genel Bakış 176
3.1.1. Neo-Selefi İlkelerin Balkan Özelinde Şekillenmesi 181
3.1.1.1. Selefe İttiba 181

3.1.1.1.1. Dinî Delilleri Nass İle Sınırlı Tutmak 186
3.1.1.1.2. Nassı Literal Okumaya Tabi Tutmak 188
3.1.1.1.3. Kelâm Tartışmalarından Uzak Durmak 191
3.1.1.1.4.Mezhep Karşıtlığı 195
3.1.1.1.5. Tasavvuf Karşıtlığı 201
3.1.1.2. Bid'at İle Mücadele 203
3.1.1.3. Tekfir 208
3.1.1.4. İletişime Geçilecek ve Geçilmeyecek Olanları Belirleme (Vela ve Bera) 212
3.2. Neo-Selefilerin İtikadi Görüşleri 213
3.2.1. Tevhid 215
3.2.1.1. Rubûbiyyet Tevhidi 215
3.2.1.2. Ulûhiyyet/İbadet Tevhidi 216
3.2.1.2.1. İman Amel İlişkisi Açısından Tevhid 219
3.2.1.2.1.1. İman, İkrar ve Amelden Oluşmaktadır 221
3.2.1.2.1.2. İmanın Dil İle İkrar Edilmesi 224
3.2.1.2.1.3. İman Artar Eksilir 226
3.2.1.2.1.4. İman İslâm Ayrılığı 228
3.2.1.2.1.5. İmanın Tasnifi 229
3.2.1.2.1.6. Tevhidin Tahakkuk Şartları 231
3.2.1.2.1.7. Marifet 234
3.2.1.2.2. Şirk-Bid'at Açısından Tevhid 236
3.2.1.2.2.1. Peygamber Efendimizin Şefaati Konusu 237
3.2.1.2.2.2. Tevessül, İstigâse, İstiâne 239
3.2.1.3. Esmâ ve Sıfat Tevhidi 242
3.2.1.3.1. Allah'ın Sıfatları 242
3.2.1.3.1.1. Haberi Sıfatlar ve Müteşabihat 244
3.3. Neo-Selefilerin İbadet ile İlgili Tavırları 254
3.3.1. Namaz ile İlişkili Çeşitli Hususlar 254
3.3.1.1. Abdest İle İlgili Hususlar 256
3.3.1.2. Namazın Eda Edilişi İle İlgili Bazı Tutumları 258
3.3.1.3. Avlusunda Kabir Bulunan Camilerde Namaz Kılmak 266
3.3.2. Kabir Ziyaretleri 268
3.3.3. Kabirlerde Kur'ân Okumak 269
3.3.4. Telkin/Talkın 271

3.4. Neo Selefilerin Dinî Kültüre Yönelik Tavırları 273
3.4.1. Neo-Selefilerin Camilerle İlgili Görüşleri 276
3.4.2. Neo-Selefilerin Ezan İcraları Hakkındaki Görüşleri 280
3.4.3. Türbe ve Kabirler 281
3.4.4. Kandil Kutlamaları 284
3.4.5. Bir Kutlama Merasimi Olarak Mevlid 285
3.4.6. Neo-Selefilerde Mûsiki 291
3.4.7. Neo-Selefilerde Kılık Kıyafet 295
3.4.8. Yerli Ulemayı Sahiplenme Çabası 296
3.4.9. Neo- Selefilerin Gündemini Oluşturan Karakteristik Konular 296
3.5. Neo Selefilerin Siyasi Söylemi 300
3.5.1. Neo-Selefilikte Din-Siyaset İlişkisi 300
3.5.2. Neo-Selefilerde "Öteki" Kavramı 304
3.5.2.1. Neo-Selefilerde Bir Eylem Şekli Olarak Şiddet 305
3.5.2.2. Oy Kullanmak Gibi Demokratik Süreçlere Yönelik Tavırları 309
3.5.2.3. Halkların Millî Davası ve Ulusal Sembollere Yönelik Tutum 316
SONUÇ 319
KAYNAKÇA 327

GİRİŞ

Meselenin Tarihi Arka Planı, Boyutları ve Önemi

Yeterince araştırılmış olmasa da bazı bulgular İslâm'ın Balkanlar'da Osmanlı öncesinde çok sınırlı örneklerle de olsa var olduğunu göstermektedir. Gerek tarihi İpek Yolu gerekse deniz yoluyla yürütülen ticari, askeri, siyasi işbirlikleri bölgenin, Yakın Doğu ve Orta Doğu ile irtibatta olmasını sağlamıştı. Akdeniz ve Adriyatik Denizi vasıtasıyla kurulan bu iletişimde Ege Denizi ile Vardar ovasının da önemli bir yeri bulunmaktaydı. Akdeniz vasıtasıyla Avrupa ile Orta Doğu arasında ticari alışverişler çok eski tarihlere dayanmaktadır. Adriyatik'in liman şehirleri geniş topraklara açılan önemli ticaret kapılarıydı. Bu bölgelerde bulunan II Mervan (744-750) zamanına ait gümüş paralar bunun bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.[1]

Yine bilindiği gibi XII. yüzyıl boyunca Anadolu, ticari olarak Avrupa ve Balkanlar'ı Doğu dünyası ile bağlayan önemli bir köprüydü. İtalyan tacirler, ticaret için deniz yollarını tercih ederken Müslüman tüccarların daha çok kara yolunu tercih ettikleri kaydedilmektedir. Stefan Nemanja (ö. 1199), Milutin (ö. 1321) gibi Sırp despotların tüccarların güvenliğini garanti etme ve bir takım imtiyazlar sağlamaya yönelik kararları bunu doğrulamaktadır.[2] Zaman zaman bu tüccarların uygun gördükleri yerlere yerleşip ticaret faaliyetlerini buradan devam ettirme kararları küçük çapta olsa da ilk Müslüman yerleşim yerlerinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.[3]

Müslümanların Bizans topraklarına yönelik askeri seferleri 634 yılından itibaren başlamıştır. 717-718 yıllarında İstanbul'u fethetmek için yola çıkan Mesleme'nin ordusunun Edirne ve Selanik'e kadar ulaştığı bilgisi Müslümanların Balkan halkları ile ilk

---

[1] Nexhat İbrahimi, *Kontaktet e Para Të İslamit Me Popuj Ballkanik Në Periudhën Paraosmane,* Logos-A, Shkup 1997, s. 44.
[2] Muhamet Tërnava, *Populsia e Kosovës Gjatë Shekullit XIV-XVI,* Prishtinë 1995, s. 272-277.
[3] Nexhat İbrahimi, *a.g.e.*, s. 46, 47.

teması olarak kaydedilmektedir.[4] Ayrıca VIII. yüzyıldan itibaren Selanik'te de İstanbul'da da ilk Müslüman kolonilerin yerleşmeye başladığı da bilinmektedir.

Müslümanların Sicilya adasını ele geçirip daha sonra Adriyatik'in doğu kıyılarına uzanmaları (840-1023)[5], VIII. yüzyıldan itibaren başlayan Peçenek, Kuman, Kıpçak akınları[6], IX. yüzyılın başında İslâm dinini kabul etmiş olmalarından dolayı Çar Teofil (829-842) tarafından Anadolu'dan bölgeye sürülmüş olan Vardariot Türkleri bu tanışıklığa öncülük etmişlerdir.[7] Ama bilhassa Via Egnatia yolu üzerinden gelen ve Sarı Saltuk[8] kimliğinde efsaneleşmiş seyyah dervişlerin de bu konuda önemli rolü olduğu söylenebilir. Bahsi edilen gezici dervişler, boş ve tenha arazilere yerleşerek bölgenin hem maddi hem de manevi kalkınmasına yardımcı olmuş, halkın yeni inanca ısınmasını sağlamıştı. Bosna Hersek, Kosova ve Kuzey Makedonya'da Sarı Saltuk'a ait çok sayıdaki makam mezarı bu tür faaliyetlerin varlığına ışık tutmaktadır.[9] Bilhassa yakın bir zamanda Kosova'nın Dragaş beldesinin Mlika köyünde keşfedilmiş olan camiinin minare kitabesinde 1289 (H. 688) tarihinin bulunması Osmanlı öncesinde Balkanlar'da İslâm dininin izlerine şahitlik etmektedir.[10]

---

[4] Mustafa Hadzijahiç v.d., *İslam i Muslimani u Bosnoj Hercegovini*, Sarajevo 1977, s. 24.

[5] Muhammed Mufaku, *Shqiptarët në Botën Arabe (Shek. XVIII- Fillimi i Shek. XX),* Prishtinë 1990, s. 20.

[6] Heyet, *Historia e Popullit Shqiptar,* Cilt I, 3. Baskı, Prishtinë 1979, s. 148-149.

[7] Tarihçi F. Raçki Vardar bölgesine yerleştirilmiş olan bu grupların başlangıçta Müslüman olduklarını ancak daha sonra yönetimin baskısına direnemeyip hristiyanlaştıklarını ifade etmektedir. Ayrıca X. yüzyılda Ohri Gölü çevresinin Türkler tarafından iskan edildiğini de aktarmaktadır. Osmanlılar bölgeye geldiğinde bu unsurları Müslüman olarak bulmadı. En azından açıktan Müslümanlıklarını ifade eder durumda değillerdi. Raçki'den naklen Nexhat İbrahimi, *a.g.e.*, s. 54, 56.

[8] Babai isyanından sonra 40 kadar Türkmen ailesiyle Bulgaristan'ın Dobruca eyaletine yerleşmiş olan Sarı Saltuk, civar bölgelerden gelen gizli Müslümanlara dinlerini öğretmekteydi. Önceden Müslüman olup ancak gizlemek zorunda kalan bu unsurlar dini vazifelerini öğrenip yerine getirmekte ve Bayram sonrasında kendi yerleşim yerlerine dönmekteydiler. Bkz: Besim Korkut, *Arapski Dokumenti u Drzavnom Arhivu u Dubrovniku, Osnivanje Dubrovniçkog Konsulata u Aleksandriji,* cilt 3, Sarajevo 1969, s. 3-6.

[9] Sarı Saltık ve seyyah dervişlerin faaliyetleri hem İslam dinini yaymak hem de halkın arasına karışıp dinini unutan unsurları tekrar uyandırmak kapsamında değerlendirilmektedir. Necati Demir, "Saltık Gazi Boşnaklar ve Bosna Hersek", *Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu (06-09 Mayıs 2015 Saraybosna-Bosna Hersek Bildiriler),* s. 185; Nexhat Ibrahimi, *Historia dhe Kultura İslame Shqiptare*, Logos-A: Shkup-Prishtine-Tiranë, 2009, s. 385, v.d.

[10] Cami, bölgeye 1291 ve öncesinde Halep'ten göç etmiş "El Aga" ismindeki bir aile tarafından inşa edildiği ifade edilmektedir. Krş: Necati Demir, *a.g.e.*, s. 185; Nexhat İbrahimi, *a.g.e.*, s. 55.

Bizans tahtı etrafındaki güç mücadelelerinde müşkül durumda bulunduğunda Kantakuzenos'un Aydınoğlu Umur Bey'den yardım istediğini tarih kitapları kaydetmektedir. Yine aynı kaynaklarda, yerel isyanları bastırma konusunda yardım eden Umur Bey'in bölgeye göndermiş olduğu askeri birliklerin bölgeye yerleştiklerine dair bilgilere de yer verilmektedir. Bütün bu bulgular Osmanlı öncesinde bölgede Müslümanlara dair izler taşısa da İslâm dininin bölgede yerleşmesi ve kurumsal anlamda varlık göstermesi Osmanlı'nın bölgeye gelmesi ve akabinde başlayan ihtida hareketleri sayesinde gerçekleşmiştir.[11] Tarihte Çirmen Savaşı olarak da bilinen II. Meriç Muharebesi'nde (1372) elde edilmiş olan zafer, Osmanlı'ya Balkan kapılarını açmıştı. 1380 İştip, 1385 yılında Manastır, 1392 yılında da Üsküp'ün fethedilmesiyle,[12] günümüzde Kuzey Makedonya'da Balkan Savaşları sonrası 1913'e kadar sürecek Osmanlı hâkimiyeti başlamış oldu. Sultan Murat'ın Kosova Savaşı'nda (1389) Sırp ordularını hezimete uğratması neticesinde Kosova Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Bunun akabinde Üsküp ve civarının fethi gerçekleşir. Bosna Hersek'e yönelik ilk sefer ise 1386 yılına dayanmaktadır. Daha sonra Üsküp fatihi Paşa Yiğit Bey de, 1392 Üsküp fethinden sonra Bosna'ya yönelmiştir. Ancak Bosna'nın tam anlamıyla fethi, Fatih Sultan Mehmet'in 1463 Bosna seferinde sancak statüsü verilmesiyle gerçekleşmiştir.[13]

Osmanlı'nın fethettiği bölge halkına başta adaletle muamele olmak üzere soy, din, mezhep ayrımı yapmadan tam bir müsamaha ile yaklaşması, iş birliğine yanaşan yerel yönetici elitleri timar sahibi yaparak konumlarını korumalarına imkan tanıması, çatışma kültüründen çok yapıcı uygulamaları, Balkanlar gibi zor ve karışık bir coğrafyada asırlarca hükmetmesini mümkün kılmıştır.[14]

---

[11] Feti Mehdiu, "Gjashtë Shekuj İslam İinstitucıonal Në Ballkan", *Zani i Naltë,* (20 Mart 2017), s. 58.
[12] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarihi Kurumu: Ankara 2011, Cilt 1., s. 168-171.
[13] *Ana Britannica*, "Bosna Eyaleti", IV, s. 461.
[14] Barbara Jelavich bunu, "Osmanlı Devleti'nde Allah'ın bir buyruğu olarak kabul gören ana hedef, toplumsal denge ve adaletin tesisiydi." şeklinde ifade etmektedir. Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi (18. ve 19. Yüzyıllar*) Cilt I, Çeviren: İhsan Durdu-Haşim Koç-Gülçin Koç, Küre Yayınları, İstanbul 2006, s. 45, 49.

Osmanlılar fethetmiş olduğu bölgeleri imha değil ihya etmiştir. İmaret, han, hamam, cami, medrese, kale, köprü, çeşme gibi yapılarla bölgenin canlandırılmasını sağlamıştır. Aynı zamanda kurmuş olduğu mektep ve medreseler ağı ile bölgede yaşayanlara bilgi akışını sağlarken tasavvuf ve tarikat ehlinin faaliyetleri ile de gönüllerin fethini sağlamıştır. Osmanlı'yı da, taşıyıcısı olduğu dinî kültürü de kabul edilir kılan en önemli özellik, hiç kimseye baskı uygulamadan fikri hür, fıtratı hür bir şekilde kendini ifade etmesine olanak tanımasıdır. Bu durum çoğunluğun yoğun asimilasyon baskılarına maruz kalan, dinî ve millî kimliğini yitirme ile karşı karşıya bulunan Balkan halkları için bir can suyu olmuştur. Osmanlı, bölgenin hâkimi olarak yapmış olduğu tasarruflarında gayr-ı Müslim tebaaya hiçbir şekilde baskı yapmamış, millî ve dinî hakları gözetmiş hatta onların asimile edilmelerine dahi izin vermemiştir.[15]

Osmanlı ile karşılaştıklarında Boşnaklar, Ortodoks ve Katolikler tarafından 'sapkın' olarak nitelenen Bogomil inancı ile kimliklerini ifade etmekteydiler. 1180-1463 yılları arasında hüküm süren Bosna Krallığı'na bağlı Bosna Kilisesi inancının Müslüman inancına yakın olduğundan halk, tedrici olarak İslâm dinine geçmeyi seçmişti. Elbetteki burada Fatih Sultan Mehmed'in kiliselerine karşı son derece hoşgörülü tavrının etkisi de çok büyüktü.[16]

Osmanlı öncesinde Arnavutlar Venedik, Slav ve Helen kültürünün yoğun asimilasyon faaliyetlerine maruz kalmıştı. Asimilasyon, özellikle Rum Ortodoks, Sırp Ortodoks ve Katolik kiliselerinin teşvikiyle gerçekleştirilmeye çalışılıyordu. Kiliselerde Arnavutlar için yabancı dillerde ayin yapılmaktaydı. Ayrıca asırlarca yan yana yaşama sonucu nüfusun hatırı sayılır bir bölümü Rumlarla ve Slavlarla bütünleşmişti. Hasan Kaleşi haklı olarak, "*Eğer Türkler Balkanlar'a harben girmemiş ve Bizans ve Sırp devletleri var olmaya devam etmiş olsalardı, acaba Arnavutlar bu asimilasyon sürecine*

---

[15]. Süleyman Baki, "Makedonya ve Müslümanlar", *Yunanistan (Batı Trakya), Bulgaristan ve Makedonya Türklerinin Eğitim, Basın ve Dinî Durumları Çalıştay Metinleri*, (Ed.) Ali Hüseyinoğlu ve diğerleri, Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Yayınları, Edirne 2021, s. 185.

[16] Orhan Sarıkaya-Nadira Žunić, "Bosna'da Değişmeyen Fatih Algısı", *İnsan ve Toplum Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2014, s. 286-303.

mukavemet edebilirler miydi, sorusunun sorulması lâzımdır." demekte ve hemen akabinde de, "*Bizim fikrimize göre buna mukavemet edemezlerdi*." şeklinde cevap vererek Türklerin bölgeye gelişinin asimilasyonu inkıtaya uğrattığını açıkça dile getirmektedir.[17]

Osmanlı'da millî kimliği muhafaza etmek sadece dindaşlar için geçerli olmamıştır. Osmanlı, Balkanlar'da yaşayan bütün halklara millî kimliğini koruma hem de komşu halklar ile beraber barış içerisinde yaşama imkanı sağlamıştı. Osmanlı'nın gerek idari teşkilatlanma gerekse toprak mülkiyeti üzerindeki tasarrufları, bilhassa "istimalet" olarak anılan hoşgörü ve koruma politikası sayesinde yerel halk rahat nefes almıştır.

Osmanlı fethetmiş olduğu bölgelerde kalıcılığı temin etmek için *iskan* politikasından da yararlanmıştır. Bölgede Türk nüfusun sayısını artırmak için Anadolu'dan göçmenler getirtip buraya yerleşmelerini sağlamıştı. Göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamak için de cami, mescit, tekke gibi dinî yapılar; mektep, medrese gibi ilmî yapılar; köprü, han, hamam, imaret gibi sosyal yapıların inşa edilişine önem vermesi neticesinde her geçen gün Türk Müslüman şehirlerin yükselmesini sağlamıştı.[18] Osmanlı'nın gerek dinî gerekse sosyal yapı mimarisine önem vermesi Balkanlar'da zengin kültür mirası oluşturmuştur. Burada bilhassa Üsküp ve civarı, Novi Pazar ve Saraybosna gibi şehirlerin imarında Paşa Yiğit, İsa Bey, İshak Bey ve Gazi Hüsrev Bey'in önemli katkıları bulunmaktadır. Ancak ne yazık ki savaş, doğal afetler, ihmal ve kasıtlı imha politikaları gibi nedenler kültür mirası olan bu eserlerin birçoğunu harap edip yok etmiştir.[19]

Hem Anadolu'dan göç ettirilmiş Türk unsurun hem de Müslüman olan yerli halkı eğitmek, gündelik hayatın İslâm'a göre şekillenmesini idare edecek kişilerin eğitilmesi için medreseler kurulmuştu. Osmanlı tesis ettiği vakıf müessesesi sayesinde merkezinde

---

[17] Hasan Kaleşi, "Türkler'in Balkanlar'a Girişi ve İslamlaştırma", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 10-11, Edebiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul 1981, s. 181, 182.
[18] Örnek olarak bkz: Abas Jahjai, "Günümüz Kalkandelen Şehrinde Osmanlı İzleri", *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5 (Nisan 2020): s. 40-68.
[19] Behixhydin Shehapi, *Kapanmayan Yaralar*, Skenpoint, Üsküp 2003.

camilerin bulunduğu medreselerin de yer aldığı külliyeler inşa etmişti. Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*'nde bugünkü Kuzey Makedonya bölgesinde 80 medresenin faal olduğunu ve bunlardan 15'inin Üsküp'te faaliyet gösterdiğini kaydetmektedir.[20] Tüm bölgeye yayılmış olan medreseler, Osmanlı ilim geleneğinde âlimler yetiştirmekteydi. Böylece bölgede, günümüzde de hala etkisi devam eden itikadî geleneğin yerleşmesine vesile olunmuştu.[21]

Tasavvuf ve tarikatların varlığı da bölgede İslâm'ın kalıcılığını temin eden bir diğer önemli etkendir. Nitekim, Balkanların hemen her bölgesinde bulunan çok sayıdaki tekke ve zaviye bunun bir göstergesi sayılmaktadır. Bektaşiyye, Halvetiyye, Kâdiriyye, Rufâiyye, Nakşibendiyye, Bayramiyye, Melâmiyye, Sa'diyye, Şazeliyye, Sinaniyye, Mevleviyye ve Ticâniyye gibi tarikatlerin Balkanlar'da faaliyet gösterdiği kaydedilmektedir.[22]

Özetle Balkanlar bölgesinde İslâm dininin yer etmesi askeri fetihlerin yanı sıra, medrese ve tekke gibi kurumların işlevselliği sayesinde gerçekleşmiştir. Balkan müslümanlığı medrese-cami-tekke iletişiminden beslenen bir kimlik çizgisinde ilerlemiş, dinden düşünceye, mimari, sanat ve edebiyattan gündelik yaşama, örf ve adetlere kadar hayata dair tüm boyutlarıyla bu kültür ikliminde şekillenmiş ve yine bu kurumlar vasıtasıyla sıhhatli bir çerçevede ve mihverde devamı sağlanmıştır. Araştırma konusu ülkelerin İslam Birliklerine ait anayasalarında da belirtildiği gibi bu mihver, amelde Hanefî, itikatta Matüridî olmak üzere Ehl-i Sünnet merkezli bir anlayış olarak varlık göstermeye devam edegelmiştir.

---

[20] Bölgede Osmanlı döneminde faaliyet gösteren medreseler için bkz: Lutfi Nexhipi, *XV-XVI. Yüzyıllarda Makedonya'da Kültür ve Medeniyet*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s. 25-35.

[21] Konu ile ilgili bkz: Meral Jahjai, *Son Dönem Osmanlı Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmi Görüşleri*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dali Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2017.

[22] Son iki tarikat kısa bir süre sonra ortadan kaybolmuştur. Alexandre Popovic, "Osmanlı Sonrası Dönemde GüneyDoğu Avrupa'daki Müslüman Tarikatlar", Çeviren: Osman Türer, *Türk Kültürü Araştırmaları.* Yıl 25, Sayı 1, Ankara 1987, s. 86.

Beş yüz sene boyunca bölgeye adalet ve huzur getirmiş olan Osmanlı, Balkan Savaşları neticesinde bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır.[23] İlk ayrılık 1878 Berlin Antlaşması neticesinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun denetimine bırakılan Bosna Hersek ile yaşanırken, Kosova ve Kuzey Makedonya bölgesi Balkan Savaşları (1913) neticesinde terkedilmiştir. Osmanlı bölgeden Müslüman unsurun lehine olacak güçlü anlaşmalar tesis ederek çekilmiştir. Ancak yeni yönetimler, bu durumu modernleşme taraftarı reformist anlayışları ikame etmek suretiyle yönetmişlerdir.[24] Diğer taraftan kendilerini besleyen İslâmî kültürün anavatanı ile bağların kopmasından sonraki dönemde Osmanlı bakiyesi âlimler, Müslüman topluma yol göstermek, kimlik ve geleneğin devamını temin etmek için bazen hayatlarını bazen de özgürlüklerini feda etmeyi göze alacak mücadelelere girişmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulmuş olan Sırp Hırvat Sloven Krallığı ve akabinde kurulan Yugoslavya Krallığı döneminde olduğu gibi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulmuş olan Sosyalist Yugoslavya Federasyonu'nda da bahsi geçen âlimler, Müslüman toplumu asimile etmek üzere devlet eliyle ikame edilen reformist anlayışlara karşı dinî kimlik ve geleneği korumak üzere faaliyet göstermekten geri durmamışlardı. Yugoslavya'nın dağıldığı 90'lı yıllarda ise bu mücadele araştırma konumuzu teşkil eden Neo-Selefilere karşı da yürütülmek üzere devam ettirilmiştir.

Balkanlar, çok sayıdaki küçük topluluğun bir arada yaşamak zorunda olduğu bir bölgedir. Barış, refah ve huzurun hâkim olduğu Osmanlı döneminden sonra bölge, yeniden belirsizliğe ve çatışmalara doğru sürüklenmiş oldu. Balkan topluluklarını birarada tutma gayesiyle kurulmuş ve ancak kırk beş yıl kadar dayanabilmiş olan Sosyalist Yugoslavya Federasyonu'nun da 90'lı yıllarda dağılma sürecine girmesiyle birlikte bölge dış etkilere daha da açık hale gelmişti. Yugoslavya Federasyonu'nun dağılması birbirine düşmanlık besleyen, ulusal ve toprak bütünlüğünü tehdit eden birçok devletçiğin

[23] Sabri Can Sannav, *19. Yüzyılda Balkanlarda Büyük Güçlerin Rekabeti (İsyanlar ve Savaşlar)*, Paradigma Akademi, Çanakkale 2021, s. 53.
[24] Enes Karić, *Prilozi za Povijest İslamskog Mišljenja u Bosni Hercegovini XX Stoljeça 1*, el Kalem 2004, s. 332.

kurulmasına olanak sağlamıştı. Bu şartlarda kurulmuş olan küçük devletlerle üst hâkim bir gücün desteği olmadan ulusal çıkarların ve barışın sağlanamayacağı düşüncesi günümüzde de revaçtadır. Bu kabul de Balkanları, büyük güçlerin çekişmelerinin yaşandığı bir alan haline getirmektedir. Günümüzde Balkanlar'da ABD, Rusya, Almanya ve Türkiye gibi büyük güçlerin nüfuz ve etki için bir rekabet halinde olduklarını ortaya koyan çalışmalar, Suudi Arabistan'ın da ABD'nin müttefiki olarak bu mücadelede kendine yer bulmaya çalıştığını ifade etmektedirler.[25]

Din ve dinî yapıların uluslararası ilişkiler alanının önemli bir enstrümanı haline gelmiş olması, bahsi geçen ülkelerin teopolitik tutumlar geliştirmelerini gerekli kılmıştır. Araştırma konumuzu teşkil eden Neo-Selefi hareket, Suudi Arabistan'ın bölgeye yönelmesi ile gündeme gelen dinî harekettir. Balkanlar'da 90'lı yıllarda görülmeye başlayan gelenekte karşılığı bulunmayan bu neo selefi oluşumların İslâm dünyasındaki geçmişleri ancak son iki yüzyıla kadar uzanabilmektedir. Osmanlı karşıtı Vehhâbî ayaklanması ile başlayan bu hareket, daha sonra kurulmuş olan Suudi Arabistan devletinin resmî ideolojisi haline gelmiş ve onun siyasi seyrine bağlı olarak şekillenmeye devam etmiştir.

XX. yüzyıl Selefi söylemin yükselişe geçtiği bir dönem olarak kaydedilmektedir. Soğuk Savaş'ın sona erdirilmesini planlayanlar, Suudi Arabistan'a İslâm dünyasına açılma rolünü vermişlerdi. [26] Buna bağlı olarak 1960'lı yıllardan itibaren dünyaya açılma kararı alan Suudi Arabistan, petrol gelirlerinin sağladığı sermayeyi de arkasına alarak İslâm dünyasının hamiliğine ve önderliğine girişmiştir.[27] Kral Faysal'ın Amerikan karşıtı

---

[25] Konu ile ilgili bkz: Aydzhan Y. Peneva, *Dış poltikada bir rekabet alanı olarak Balkanlar: Körfez Ülkelerinin Balkanlar Siyaseti*, (Yüksek Lisans Tezi Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstiitüsü), Sakarya 2019.

[26] Suud tahtının veliahtı Muhammed b. Selman'ın yakın bir geçmişte *Washington Post*'ta vermiş olduğu bir roportajda bu açılımın Batılı müttefiklerin onayı ve teşviki ile gerçekleştiği ifade edilecektir. Karen De Young, "Saudi prince denies Kushner is 'in his pocket", *The Washington Post*, https://www.washingtonpost.com/world/national-security/saudi-prince-denies-kushner-is-in-his-pocket/2018/03/22/701a9c9e-2e22-11e8-8688-e053ba58f1e4_story.html, (14.01.2024).

[27] Riad Domazeti, *Suudi Arabistan'ın Balkan Politikaları*, ORDAF Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği: İstanbul 2017, s. 9.

panislamist politikaları Vehhâbî kökenli Suudî Selefiliğin olumsuz imajını düzeltmeyi hedeflerken selefi bir çizgiyi temsil eden Rabıta gibi uluslararası teşkilatlar, faaliyetleri ile İslâm dünyasının her tarafına ulaşmaktaydı. Güçlü maddi imkânlarla inşa ettikleri cami ve medreselerin yanı sıra, yüksek eğitim kurumlarına sağladıkları fonlarla kendilerine yer açmış, farklı bölgelerdeki İslâmî hareketlerin, tekellerine aldıkları Selef anlayışı ile etkileşime girmesini sağlamışlardır.[28]

Bizim Neo-Selefi olarak ifade ettiğimiz Suudi Arabistan destekli Selefiliğin İslâm dünyasında hızla yükselmesini sağlayan birçok faktör zikredilir. Petrol endüstrisinin gelişmesiyle elde edilen yüksek sermaye gelirleri ve bunun sağladığı iktisadi olanaklar; 1950'lerde ve 1960'larda panislamist politika güden sosyalist Mısır'dan ve 1979 devrimi ile kurulan İran Cumhuriyeti'nden yükselen monarşi karşıtı retoriğe yanıt olarak Suudi Arabistan'ın aktif olarak muhafazakar bir karşı anlatı olarak Vehhâbîliği yayma politikasını izlemeye başlaması; Batı dünyasının Soğuk Savaş döneminde İsrail karşıtı sosyalist karakterli Arap ülkelerine alternatif bir söylem arayışına gitmesinin Vehhâbîlik için verimli bir zemin oluşturması; modernist akımın kendine bir dayanak sağlama amacıyla sıkça Neo-Selefi anlayışları referans göstermesi; Müslümanlar için kutsal sayılan Haremeyn'in (Mekke, Medine) Suud idaresi altında olması ve diktatörlükle yönetilen ve ülkesini terke zorlanan Irak, Suriye ve Mısırlı âlimlere Suudi Arabistan'ın kucak açması gibi nedenler Neo-Selefiliğin yayılmasını sağlayan kolaylaştırıcı faktörler olarak zikredilmektedirler.[29]

Hatırı sayılır bir Müslüman nüfusun yaşamakta olduğu Balkanlar da Suudi Arabistan'ın ilgi alanında olan bir bölgedir. Soğuk Savaş dönemi şartlarında ABD'nin müttefiki olan Suudi Arabistan'ın Doğu Bloku'nun nüfuz alnındaki bölgeye erişimi mümkün değildi. Demir Perde'nin yıkılması neticesinde Sosyalist Yugoslavya'nın dağılma sürecine girmesi, Suudi Arabistan için eşsiz jeo-stratejik imkanlar yaratmıştır.

[28] Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, İstanbul 2004, s. 188, 189.
[29] Krş. olarak bkz: Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, s. 182-192; Mazhar Tunç, *Suud Selefiliği,* İz Yayıncılık, İstanbul 2019, 2. Baskı, s. 58.

Böylece, 90'lı yılların başında Bosna Hersek, Kosova ve Kuzey Makedonya bağımsızlıklarını ilan ettiklerinde başta Suud devleti olmak üzere Körfez ülkeleri bölgeye yönelmişlerdi. Bölgede güçlü bir varlık gösteren ABD'nin müttefiki vasfıyla, ABD'nin stratejik amaç ve çıkarları doğrultusunda tamamlayıcı bir unsur olarak bölgeye yüklü miktarda yatırım yapma ihtimali bu noktada baştan itibaren bu ülkelerin işini kolaylaştırmış gözükmektedir.[30]

Balkanlar'da, 90'lı yıllara hâkim olan siyasi ve ekonomik istikrarsızlık nedeniyle zor dönemlerden geçen bölge Müslümanları her türlü desteğe açık hale gelmişti. Müslüman unsura karşı soykırıma varacak derecede uygulanan katliam ve zulüm halk arasında büyük bir hayal kırıklığına neden olmuştu. Avrupa'nın ortasında ölüme terkedilmişlik duygusu Batı'nın ilke ve kurumlarına karşı güvensizliğe neden olurken, Doğu'dan gelen destek sığınılacak bir liman olarak telakki edilmişti. Müslüman unsura sahip çıkma ve yardım etmek için İslâm ülkelerinin Balkanlar'a yöneldiği sıralarda, Suudi Arabistan'ın da bölgeye yüklü miktarda meblağlar aktardığı ifade edilmektedir.[31] Hatta Bosna Savaşı sıralarında bu meblağlardan yararlanan sadece Boşnaklar değil, ilgili paraların ulaşmasını ve mühimmatların tedarikini sağlayan aracı ülkelerin de yüklü miktarlarda pay aldıkları o dönemlerde kulaktan kulağa dolaşan bilgiler arasında yer almaktaydı. Bu nedenle bazı çalışmalarda, savaş saldırısı ile karşı karşıya kalan Müslüman unsurun Suudi Arabistan'a ve onunla irtibatlandırdığı hareketlere sempati duymuş olmasının böyle maddi bir arka planı olduğu da gözden kaçırılmaması gerektiği ifade edilmektedir.[32]

---

[30] Osman Softic, "Ballkani po bëhet poligon për destabilizimin e Turqisë dhe İranit", *Media e Lirë*, http://www.mediaelire.net/lajm/7130/ballkani-po-behet-poligon-destabilizimin-e-turqise-dhe-iranit/, (21.07.2023)

[31] Suudi Arabistan'ın bölgeye para akıtması günümüzde de farklı kanallarla devam etmektedir. Balkan ülkelerinde yapılmış olan çalışmalar, ilgili ülkelerin istihbaratlarının bu paraların bölgeye nasıl aktarıldığını tespit edemedikleri gibi, hesapları da ilişkileri de şeffaf olmayan bazı STK'lara da dikkat çekmektedirler. Bkz: Edina Bećirević, *Salafism vs. Moderate Islam*, Atlantska İnicijativa, Sarajevo 2016, s. 61.

[32] Suudi Arabistan'ın sadece 1994 yılında bile bölgeye 150 milyon dolar gönderdiği kaydedilmektedir. Bkz: Riad Domazeti, *Suudi Arabistan'ın Balkan Politikaları*, s. 30-36.

Bölgede varlığının devamlılığını sağlamaya çalışan Suudi Arabistan, yumuşak güç stratejisi olarak dinî faaliyetlerden de yararlanmıştır. Dolayısıyla bölge Müslümanları ile ilgilenmeye yöneldiğinde maddi yardımın yanı sıra *Selefilik* olarak adlandırdığı dinî ideolojisini de bölgeye yaymaya koyulmuştur.[33] Başlangıçta yardımlaşma dernekleri ile başlayan bu akıma, Bosna Hersek savaşına katılan yabancı mücahitlerin ve devamında da "genç vaizlerin" faaliyetleri eklenmiştir.

Suud desteğiyle yükselen Selefi anlayış ile Balkan Müslümanlığı arasında çok derin yorum farkı bulunmaktadır. Balkan Müslümanları, Türk Kültür Havzası'na ait bölgede, Türk-Osmanlı itikadî geleneğine uygun Hanefi-Mâtürîdî çizgideki Ehl-i Sünnet anlayışına sahiptirler. Diğer taraftan, son yüzyılda siyaseti belirleyenler, azınlık haline getirmeye çalıştıkları Müslüman unsurun kendisini besleyen asıl kültür merkezleri ile bağlarının kesilmesi faaliyetlerine hiç ara vermemiştir. Tarih yazımı, eğitim, edebiyat kısacası toplumsal hayatın tüm damarlarının bu siyasete göre şekillendiği bir ortamda elbette ki din ve dinî kurumlar da bundan nasibini almıştır. Uzun yıllar uygulanan politikalar ile dini yasaklamaktan çok, itibarsızlaştırma eylemleri bir kesimde derin bir tahribat yaratırken[34] halkın geri kalan kısmı çareyi, kültürel ve dinî kimliği korumaya yarayacak vasıtalara sımsıkı sarılmaya yönelmekte bulmuştur. Yüzyılın son on yılında, tam da demokratikleşme umudu filizlendiğinde ve o güne kadar ev-cami arasına sıkıştırılan dinî yaşamın toplumsal kurumlarla da destekleneceği beklentisi içerisine girildiğinde, Müslüman halk yeni bir tehdit ile karşı karşıya kalmıştı. Bu tehdit öncekilerden farklıydı. Çünkü bu sefer tehdit dışardan değil içerden geliyordu. Evet, dış kökenliydi ama din adına yapılmaktaydı. Dinî anlayışı temellendiren argümanlara getirdikleri yeni yorumlarla, o güne dek dinî kimliğin korunması için mücadele edenleri itibarsızlaştıkları gibi, Balkan Müslümanlarının da din anlayışını topyekün geçersiz saymaktaydılar.

[33] Konu ile ilgili bkz: Riad Domazeti, *a.g.e.*.
[34] Ismail Bardhi, *Hafiz İbrahim Dalliu dhe Ekzegjeza e Tij Kur'anore*, Üsküp 1998, s. 78.

Müslüman halkın genelinin tepki ile karşıladığı bu yaklaşım sınırlı bir çevrede etkin olmayı başarmıştır. Konu ile ilgili yapılmış olan çalışmalarda, Neo-Selefiliğin daha çok kırsal bölgelerde çeşitli nedenlerden dolayı ihmal edilmiş, yönetim tarafından görmezden gelinmiş, iktisadi kalkınma, eğitim gibi konulardan mahrum bırakılmış çevrelerde kendine yer edinebilmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Maddi imkânsızlıklar ve sosyal mahrumiyetler içerisinde kültür ve medeniyetin hissedilmediği çevrelerde yetişmiş, sağlam dinî eğitim almamış olan gençler bu akımlardan etkilenmiş görünmektedirler.[35]

Neo-Selefi düşüncesinin bu ilk dönemlerde çabuk kabul edilmesini kolaylaştıran nedenlerden biri de savaş tehdidi ile karşı karşıya kalma korkusudur. 80'li yıllarda yükselişe geçen Slav milliyetçiliği, Yugoslavya'nın dağılma sürecine girmesiyle birikte hâkimiyetlerini Müslüman unsurun yaşadığı topraklara yayma planlarını gerçekleştirme imkânı bulmuştu. Üç yıl devam eden Bosna Savaşı'nda, 312.000 kişi hayatını kaybetmiş, 2 milyon kişi evini terk etmek zorunda bırakılmış ve 27.734 kişinin resmî kayıtlara kayıp olarak geçmişti. Komşularına olan güveni iyice sarsılan Boşnakların, bu yeni zihniyeti bir sığınak olarak kabul etmelerini kolaylaştırmıştır.[36] 1997-1999 Kosova Savaşı esnasında da benzer durumlar yaşanmıştı. Can güvenliği nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalan çok sayıda Kosovalı göç etmek zorunda bırakılmıştı. Savaş ortamı dinî ve millî kimliklerin daha fazla farkına varılmasını sağladığı gibi,[37] Avrupa'nın ortasında böyle bir soykırıma izin verilmesi, Müslüman halkın Batı'nın kurumlarına güvenini kaybedip yeni arayışlara girmesi ile sonuçlanmıştır.[38] Bu durum, yabancı kökenli sivil teşkilatların ve yardımlaşma

[35] Vlado Azinovic, "Bosnia and Hercegovina and Terrosim 1996-2011: Defining the Threat, Devising Conterterrorism Strategy", *The Dangerous Landscape,* Ed. John J. e Beau, İnternational Perspectives, 2013, s. 191; Feim Gashi, "Faktoret Socio-Psikologjik Qe Ndikuan Ne Zhvillimin e Rrymave Fetare: Rasti i Kosoves", *Rumeli İslam Araştırmalar Dergisi*, (çev.) Avni Lala, 6 (Ekim 2020), s. 165.

[36] Ahmet Alibašić, "Bosnia and Herzegovina" in Jocelyne Cesari Ed., The Oxford Handbook of European Islam (Oxford: Oxford University Press, 2015), s. 429-74 naklen Harun Karčić, "Islamic Revival in Post-Socialist Bosnia and Herzegovina: International Actors and Activities", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 30, No. 4, December 2010, s. 525.

[37] Harun Karčić, "Islamic Revival in Post-Socialist Bosnia and Herzegovina….", s. 524.

[38] Samed Omerdic, "21. Asırda Bosna Hersek'te İslami Gündem", *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 9, (9 Haziran 2018), s. 124.

derneklerinin maddi yardımları ile birlikte verdikleri dinî eğitimin etkisini artırmış idi.[39] Komünist yönetiminin uzun yıllar boyunca dini tamamen yasaklamamış olmasına rağmen, yoğun bir sekülerleştirme propagandası ve eğitim politikası ile dini itibarsızlaştırma faaliyetleri halkın hafızasındaki derin tarihi ve dinî şuuru zayıflatması da bölgenin dokusuna yabancı olmasına rağmen Neo-Selefiliğin Balkanlar'da yer etmesini kolaylaştıran nedenler arasında sayılmaktadır. Yarım asır boyunca bir nevi "cam fanüs" içinde İslâm dünyasındaki gelişmelerden habersiz yaşatılan Müslüman aydın, XX. yüzyılın son on yılında maruz kaldığı yabancı ideoloji ve akımların istilasına karşı bir bağışıklık geliştirememiştir.[40] Bir süre sorunu görmezden gelen ve inkâr etme yoluna giden İslam Birlikleri ancak 2000'li yıllardan itibaren böyle bir sorunun varlığını kabul etmiş ve refleks geliştirmeye başlayabilmiştir.

Balkanlar'da ve bilhassa Arnavutların arasında Neo-Selefiliğin yer etmesinde Neo-Selefi âlimlerinden önemli bir isim olan Nasiruddin Elbânî'nin (1914-1999) önemli etkisi bulunmaktadır. İbn Teymiyye (ö. 1328), İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 1350) ve Muhammed b. Abdülvehhâb'ın (ö. 1792) selefi yöntemlerinin etkisinde kalarak Kur'ân ve Sünnet'e dönüşe vurgu yapma, mezhep karşıtlığı, geleneksel düşünceyi itibarsızlaştırma ve bid'at ve hurafelerle mücadele şeklinde özetlenebilecek düşünce çizgisine sahip olan Elbânî, iman ve bilhassa ictihadı önceleyerek Hanbeli mezhebini geri plana atan görüşleri nedeniyle ana akım Neo-Selefi ulema ile anlaşmazlığa düşmüş ve 1980 yılında Suudi Arabistan'dan Ürdün'e taşınmıştır. Bu dönemde özellikle Balkanlardan dinî eğitim için Ürdün'e gönderilen gençlerden bir grup, Elbânî'nin etrafında toplanmıştır.[41] Elbânî'nin oluşturduğu ders halkasında haftalık olarak düzenlenen sohbetlerde yetişmiş olan gençler, Balkanlar'da daha çok *Ürdün Selefileri* olarak bilinmektedirler. Geliştirmiş olduğu **et-Tasfiye ve't-Terbiye** teorisi ve sohbetleri ile Elbânî'nin, takipçisi olan Neo-Selefi gençleri bir nebze olsun Vehhâbî marjinalliğinden

[39] Feim Gashi, *a.g.m.*, s. 165.
[40] Muhammed Jusić, "Islamistički pokreti u XX stoljeću i njihovo prisustvo u Bosni i Hercegovini", *İslamska Scena u Bosni Hercegovini*, Sarajevo 2011, s. 32-33.
[41] Abdylkader Durguti, "Nâsiruddin el-Elbânî'nin Selefîlik Anlayışı ve Balkan Gençler Üzerindeki Etkisi", *Marife*, Cilt 22, Sayı 2, Kış 2022, s. 872.

uzaklaştırmış, daha yerel ve daha "ılımlı" bir uslüp benimsemelerine neden olmuştur.[42] Ancak, Elbânî'nin takipçilerinin her ne kadar ana akım muhafazakâr gruplardan farklılaşmış oldukları ifade edilse de, ilerde görüleceği üzere diğer gruplar gibi aynı kaynaklardan beslenmeye de devam etmişlerdir.

Suudi Arabistan devletinin Balkanlar'daki faaliyetleri, iktidarının meşruiyetini, tesirini ve güvenliğini sağlamak gayesine matuftur.[43] İslâm dünyası üzerindeki liderlik rolünü pekiştirmek için kendisini "gerçek İslâm'ın" temsilcisi olarak gösteren Suudi yönetiminin kendi anlayışından farklı dinî yorumları kuşatabilecek, Ehli Sünnet'in kucaklayıcı özelliğini yansıtacak kapasitede olmadığı aşikardır. Bu sebeple ilk günden itibaren diğer bölgelerde olduğu gibi, Balkanlar'daki Müslümanları da "dönüştürme" faaliyetlerine girişmiştir. Vehhâbîlik ile özdeşleştirilmesi nedeniyle bu ilk aşamada kendinden söz ettirmeyi başarsa da, bölgede yer etme teşebbüslerinin başarıya ulaştığını söylemek zordur.[44] ABD'nin müttefiki olarak ilk günden itibaren bölgede etkisini artırmanın yollarını arayan Suudi Arabistan, etkin kıldığı aktörleri her geri püskürtüldüğünde vasıtalarını yenilemek suretiyle iddia ve ideallerini devam ettirebilmiştir.[45]

Tezin Muhtevası ve Kavramsal Çerçeve

Bu çalışmada, Ehl-i Sünnet'in bir kolu olan klasik Selefiyye'den ayrışan yönleri sebebiyle, varlığını öncelikle Vehhâbîlikle hissettiren ve Neo-Selefi diye isimlendirdiğimiz çağdaş selefilerin bilhassa Suudi Arabistan desteği ile bölgeye yerleşme ve Müslümanları "dönüştürme" (Selefileştirme) faaliyetlerini incelenmiştir.

---

[42] Konu ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Abdylkader Durguti, *a.g.m.*, s. 875 vd.
[43] Riad Domazeti, *Suudi Arabistan'ın Balkan Politikaları*, s. 9.
[44] Edina Bećirević, *a.g.e.*, s. 37.
[45] Balkanlar'da ortaya çıktıkları ilk günden günümüze kadar ki süreçte Neo-Selefi anlayışta tedrici bir ideolojik dönüşüm yaşandı. Bu Balkanlar'daki sosyopolitik şartlara bağlansa da, esas nedeni hareketin kökeni olan Suudi Arabistan'daki değişimler olduğu ifade edilmektedir. Muhammed Jusić, *a.g.e.*, s. 33-34.

Diğer kavramlara nazaran Neo-Selefi kavramı yeni bir kavramdır. Neo-Selefi kavramını temellendirmeye çalıştığımız birinci bölümde, zaman ve mekâna bağlı olarak değişik sosyo-politik şartlarda ortaya çıkan yeni yönelişlerle hareketin nasıl şekillendiğini ortaya konulmuştur. Buna bağlı olarak, günümüzde keskin çizgilerle birbirinden ayrılmış görünseler de, geleneği tasfiye etme noktasında birbiriyle buluşan, ortak köklere dayanan ve birbirini besleyen bu akımları "Modernistler, Suud Selefiliği, Siyasal Selefilik ve Cihadî Selefilik" başlıkları altında incelenmiştir.

Konu ile ilgili yapılan Batı menşeli çalışmalarda, çoğu zaman abartılı bir şekilde Balkanlar'daki bir Neo-Selefi gerçeklikten bahsedilmekte, hatta bunu desteklemek adına söz konusu gruplar hakkındaki bilgiler zaman zaman yerel muhafazakâr söylem ile bütünleştirilerek sunulmaktadır.[46] Demokratikleşme ile birlikte Balkanlar'daki dinî yaşamda görülen hareketlenme ve canlanmayı Neo-Selefi hareketlere bağlayan çalışmalar da bu çerçevede değerlendirilmelidir. Bu yeni dinî anlayışların Balkan Müslümanları üzerinde hangi ölçüde yer bulabildiğini gösteren bir saha çalışması elimizde bulunmamaktadır. Tezimizin de böyle bir soruya cevap verme gibi bir iddiası yoktur. Ancak şu kadarını söylemek gerekir ki, Tito yönetimindeki Yugoslavya, "ılımlı Sosyalizm" düzeni ile yönetildiğinden halkın din ile bağları tamamen kesilmemiştir. Rejime bağlı kurumların dini itibarsızlaştırma faaliyetlerinden bu kurumlara entegre olan sınırlı bir kesim etkilenmiş, "ev-iş yeri-cami" üçgeninde yaşamını sürdüren halkın çoğu ise dinî kimlik, gelenek ve kurumlarını büyük ölçüde muhafaza etmiştir.[47] Dolayısıyla bölgede, yazılı literatürde yer verilmeyen ama sahada geniş bir yer kaplayan din geleneğine bağlı muhafazakâr bir kesim de güçlü bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Demokratikleşme ile birlikte gelen dinî yaşamdaki canlanma da, ev ve cami ile sınırlı

[46] Benzer bir yaklaşım için bkz: Zora Hesova, "Wahhabis and Salafis, daije and alimi: Bosnian neo-Salafis between contestation and integration", *Southeast European And Black Sea Studıes* 2021, Cilt 21, Sayı 4, s. 593-614.
[47] Samed Omerdic, *a.g.m*, s. 122, 123.

yaşanan dinin dış dünyadaki kurumlar tarafından desteklenmesinin yaratmış olduğu heyecandan kaynaklanmaktadır.[48]

Buna dikkat çekmek üzere Neo Selefi hareketlerin Balkanlara giriş ve yayılış sürecinin ortaya konduğu tezin ikinci bölümünde, önce çalışma alanımızı teşkil eden ülkelerdeki Müslüman unsurun dinî durumu hakkında bilgi verilmiş, akabinde bölgeye uzanan Neo-Selefilerin faaliyetleri temsilcileri, öğretileri ve davet yöntemleri tespit edilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ikinci bölümdeki bulguların ışığında Neo-Selefi grupların internetteki dökümanları ve yayınlarından istifade ederek söylemleri, iddiaları ve tezlerinden kendilerine özgü yapıları belirlenmiştir.

Başta ilk üç nesil olan Selef-i Sâlihîn olmak üzere klasik dönem selefiliği ile kendilerini irtibatlandırarak bir meşruiyet zemini oluşturmaya çalışan Neo-Selefiler, Ehl-i Sünnet'in gerçek temsilcisi olduklarını iddia etmektedirler. Bu söylemden aldıkları cesaret ile zaman zaman Balkanlar'daki klasik ulemayı da yeniden yorumlayıp sahiplenerek halkın çoğunun selef anlayışını benimsediğini savunmaktadırlar. Geleneksel dinî söylemin içine yerleşmeye çalışan bazı anlayışların üzerindeki perdeyi aralamak ve aralarındaki farkı ortaya koyabilmek adına bu bölümde ayrıca, Neo-Selefi söylemin tarih boyunca süregelen Ehl-i Sünnet anlayışı bilhassa Hanefi-Mâtürîdî çizgisi ile farklılaştığı noktalar ve bunun anlamı tartışılmıştır.

Başlığından da anlaşılacağı üzere tezimiz, Sosyalist Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Bosna Hersek, Kosova ve Kuzey Makedonya'yı kapsamaktadır. Ayrıca, Sırbistan'da yer aldığı halde Bosna Hersek İslam Birliği ile bağlantılı olan Sancak Müslümanları ve Kosova İslam Birliği ile bağlantılı olan

[48] İlgili dönemde diini yaşamdaki canlanma ile ilgili bkz. Harun Karčić, , "Islamic Revival in Post-Socialist Bosnia and Herzegovina: International Actors and Activities", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 30, No. 4, December 2010.

Preşeva Bölgesi Müslümanları hakkında da zaman zaman bilgi verilmektedir. Çalışmamızda Balkan Müslümanları dendiğinde az önce zikredilen topluluklar kastedilmektedir.

Çalışmamızın bu üç ülke ile sınırlandırılmasının nedeni, bu her üç ülkenin Osmanlı dönemi olsun, Osmanlı sonrası dönemde olsun ortak tarih ve siyasi süreçlere maruz bırakılmış olmalarıdır.

Neo-Selefilik bir mezhep olmaktan ziyade genellikle mezhepüstü bir tavır takındığı için biz Neo-Selefiler için mezhep ifadesini kullanmayacağız. Balkanlar'da bu tür hareketler için "sekt" ifadesi kullanılmaktadır.[49] Birkaç vaizin gayretlerinin eseri olarak var olan bu anlayış, henüz teşkilatlı bir varlık ortaya koyamadığından haklarında zaman zaman akım ifadesi kullanılsa da çoğunlukla "oluşum" ifadesini tercih ettik.

Araştırmanın Önemi ve Amacı

Suudi Arabistan'ın İslâm dünyasına kendi etkisini yayma faaliyetleri kapsamında önemli bir enstrüman olarak gördüğü Neo-Selefilik, ülkenin kurucu felsefesi olan Vehhâbîlik ile iç içe geçmiştir. Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte bu hareket Balkan Müslümanları arasına yerleşme çabası içine girmiştir. Günümüzde Batı'da yapılan çalışmalara baktığımızda, Selefîlik adı altında Neo-Selefiliğin Suudi Arabistan ve bilhassa Vehhâbîlik ile olan bağının yok sayılması yönünde aşama aşama ilerlediği görülmektedir. Bu çalışmada, Osmanlı'nın yıkılmasında önemli rol üstlenen Vehhâbiliğin bir uzantısı olan Neo-Selefilerin kendilerini irtibatlandırdıkları ve İslâm tarihinde esaslı yeri bulunan Selef-i Sâlihîn ve Klasik Selefiyye ile karşılaştırmak suretiyle din anlayışları tespit edilmiş, yayılmış oldukları coğrafyaların tarihi ve sosyo-ekonomik şartlarına bağlı olarak

[49] Sekt ifadesinin Türkçe anlamı, "geleneksel din anlayışının dışında teşekkül eden, kendi inanç ve uygulama şekilleri olan dini oluşumlar." olarak açıklanmaktadır Ramazan Biçer, "Yeni Çağ Dini Akımlar Bir Dini Hareket Midir ? Türkiye Örneği", *TURAN SAM Uulslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, Cilt 13, Sayı 52, Aralık 2021, s. 119.

özellikle Balkanlar'da aldıkları şekil ortaya konmuş ve bu oluşumların Balkanlar'da yer tutmasının yol açacağı sonuçlar tartışılmıştır.

Tez, Balkan Çalışmaları alanına katkı sağlayacak nitelikte güncel ve önemli bir çalışmadır. Siyasi literatüre "balkanlaşma" kavramını kazandıracak derecede son yüzyılda birbiriyle hasımlaşmış küçük topluluklardan oluşan Balkanlar, bu özelliğiyle büyük güçlerin çekişmesinin yaşandığı bir alana dönüşmüştür.[50] Türkiye ilk günden itibaren Balkanlar'a yönelik dostane ve yapıcı ilişkiler içerisinde olmuştur. Coğrafi konumuna ilaveten beş asrı aşkın tarih ve kültür birlikteliği, hatırı sayılır boyuttaki Türk nüfusunun varlığı ve toplam nüfusunun yarısını aşkın sayıdaki vatandaşı ile itikadî birlikteliği Türkiye'yi Balkanların doğal jeopolitik müttefiği haline getirmektedir. Bölgeye akın eden Orta Doğu merkezli dinî oluşumların arasından öne geçen Neo-Selefilik, dini aslına irca etme iddiasıyla dinî kültür geleneği çoğu yönleriyle bid'at ve şirk olarak damgalamakta ve hasım bellemektedir. Her zaman Balkanlar'da barış ve hoşgörünün hâkim olması için çabalayan Türkiye'ye karşın dış destekli bu yeni dinî oluşumların yerleşmiş itikadî geleneğine olan yaklaşımı dinî birliği ve toplumsal huzuru tehdit ettiği gibi, bölgenin doğal müttefiki konumundaki Türkiye Cumhuriyeti ile siyasi ve kültürel bağları zayıflatma potansiyeli de taşımaktadır.[51]

Dinin ve dinî yapıların uluslararası ilişkiler alanının önemli bir enstrüman haline gelmiş olduğu günümüzde Balkanlar'daki dinî oluşumların teopolitik açıdan da iyi tahlil edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu araştırma, Balkanlar'daki Neo-Selefiler'in yapısını, rolünü ve etkisini akademik çerçevede anlayıp incelemek bakımından son derece önem arz etmektedir. Bu sayede Balkan halklarıyla bağlantı kurmada sağlam bir bilgi zeminine basarak inisyatif kullanma temin edilecektir. Ayrıca, Balkanlar'daki bu yeni dinî

[50] Sabri Can Sannav, *a.g.e.*, s. 1 vd.
[51] Mehmet Dalkılıç, "Balkanların Geleceği Bağlamında Günümüzde Ekstremist/Aşırıcı Dinî Grupların Etnik ve Dinî Barışa Etkisi (Makedonya Örneği)", *Balkanlar ve İslâm-Balkanlarda İslâm Dini ve Kültürel Hayat*, (Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, 03-04 Ekim 2019), Cilt I, İstanbul 2020, s. 110, 111.

oluşumları anlamaya yönelik çabamız Balkan Müslümanlarının sosyal, siyasi, iktisadi sahadaki dinî görünürlüklerinin sıhhatine de önemli katkılar sağlayacaktır.

Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları

Bu çalışma Neo-Selefilerin Bosna Hersek, Kosova ve Kuzey Makedonya'daki hareketlerini incelemeye yönelik betimsel bir çalışmadır. Neo-Selefiliği konu edinen kitap, makale ve tez gibi yayınların taraması yapılmış ve incelenmiş olan kaynaklarda Neo-Selefiliğin tanımlanması, Neo-Selefi olarak tanımlanan bu grupların ortaya çıkışını sağlayan siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel şartlar, kurucuları, yöntemleri, öğretileri ve temsilcileri hakkında veri toplanmıştır. Toplanmış olan verilerin anlam çerçevesini çizmek, bağlantılarını belirlemek, içinde bulunduğu bağlamı anlamlandırabilmek için konular analizci bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Çalışmanın birinci bölümü, Balkanlar'daki Neo-Selefiler üzerinde çalışırken hangi metotlar kullanılarak hangi yöntemler ışığında örneklendirileceğinin yol haritası olarak planlanmıştır.

İkinci bölümüde, esas konumuzu teşkil eden Balkan Neo-Selefilerine geçmeden önce Balkanlar'daki Müslümanların tarihi ve buğünü hakkında veri toplanmış ve toplanan bu veriler analizci bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Devamında ise esas araştırma konumuzu teşkil eden Neo-Selefilerin Balkanlar'a geçişi, tarihi ve faaliyetleri hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Balkan Neo-Selefilerini işleyen sınırlı kaynak nedeniyle, doğrudan hareketin kendisi takibe alınmış ve çalışmanın bu aşamasında Balkan Neo-Selefilerinin bölgeye girişi, yerleşme çabaları, davet metodları ile yazılı, görsel ve eğitim faaliyetleri hakkında her üç bölge için ayrı ayrı elde edilmiş olan veriler eleştirel ve analizci bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

Araştırma konumuzu teşkil eden Neo-Selefilik günümüzde yaşayan bir dinî harekettir. Sosyal değişme olgusu çerçevesinde sosyopolitik ortamın özelliklerine göre şekillenmesini takip edebilmek için Balkan Neo-Selefi temsilcilerinin söylem, iddia ve

tezlerinin yer aldığı yazılı ve görsel yayın faaliyetlerinden yararlanıldı. Dinî anlayışlarını ve söylemlerini, konu ile ilgili yapılmış araştırmalar, internet sitelerinde yayınlanmış fetva ve görüşlerini ihtiva eden yazılı ve sesli dokümanlar, bölgede faaliyet gösteren vaizlerin internet sitelerine yüklemiş oldukları vaaz kayıtlarından ve bireysel olarak yürütmüş olduğumuz görüşmeler esnasında tutulmuş notlardan istifade edilerek ortaya konuldu. Çalışmada ulaşılan materyaller sadece içerik olarak değil, etnografik bağlam açısından da analiz edilmiştir. Böylece çalışma boyunca Neo-Selefilerin sadece dinî öğretileri değil gündelik hayata nasıl dâhil oldukları ve çevreleri ile nasıl iletişime geçtikleri de betimleyici bir metodla ve mümkün olduğunca nesnel bir gözle açıklanmaya çalışıldı.

Neo-Selefi oluşumlar ile ilgili yapılmış çalışmalara baktığımızda eskiden aşırıcı, radikal gibi ifadeler kullanılırken artık Selefi kavramının yerleştiğini görüyoruz. Dolayısıyla, kaynakların çoğunda geçen Selefi kavramı bizim çalışmamızda Neo-Selefi olarak karşılık bulmuştur.

Neo-Selefilerle ilgili Batı'da yapılmış olan çalışmalara baktığımızda bilhassa ilk dönemlerde bunların bir kısmının İslâmofobiyi besleyecek nitelikte olduklarını görürüz. Zira bu çalışmalarda Neo-Selefilerin sayısını ve etkisini abartarak bölge Müslümanlarını da Neo-Selefilikle özdeşleştirme çabası görülmektedir.[52] Buna benzer bir yaklaşımı bölgede bazı Müslüman olmayan çevrelerin de gündeme getirdiğini görürüz. Söylemlerinde ve çalışmalarında Neo-Selefilerden yola çıkarak bölgedeki Müslümanları Avrupa'nın kalbindeki "militan yuvası", din savaşçıları olarak gösterme eğilimi hâkim olmaktadır.[53] Güvenlik tehdidi olarak görülen bu gruplar hakkında değişik Avrupa kökenli vakıfların da yaptırmış oldukları raporlar, konuyu farklı açılardan inceleyerek açıklık getirmeye çalışmıştır.[54] Arap Baharı ile birlikte artık Neo-Selefiliğin içindeki

[52] Örnek olarak bkz: Christopher Delisso, *The Coming Balkan Caliphat: The Threat of Radicaf"lslam to Europe*, Praeger Security International, London 2007.
[53] Darko Tanasković, *İslam i mi*, Partenon, Beograd 2006.
[54] Değişik vakıfların, farklı zamanlarda yaptırmış oldukları çok sayıdaki araştırma raporlarına internet üzerinden ulaşmak mümkün olmaktadır. Çalışmamız esnasında zaman zaman atıfta bulunduğumuz bu raporlara burada ayrıca zikretmeyi gerekli görmedik.

farklılaşmaları değişik tasniflere tabi tutarak mümkün mertebe Vehhâbîlik ve Suudî bağının görmezden gelindiği çalışmalar da önem kazanmaktadır. Son dönemlerde yapılan bazı çalışmalarda ise Neo-Selefilerden, bölgeye yeni nüfuz etmeye çalışan bir akım olarak değil, Balkanların bir gerçekliği olarak bahsedilmekte,[55] hatta bölgedeki muhafazakâr dinî söylem ile bütünleştirilmektedir. Ancak, Neo-Selefi varlığının Balkanlar'daki Müslüman sayısının ne kadarına denk geldiği, sokaktaki Müslümanların veya cami cemaatinin kaçının bu akımlara meylettiği ya da en azından olumlu gözle baktığı konusunda bir saha çalışmasına rastlanmamıştır.

Balkanlar'da Osmanlı sonrası dönemde yerel dinî anlayışa dair dinî literatüre ait eserlerin *İlmihal*'lerden öteye geçemediğini görürüz.[56] 1990'lı yıllarda, bağımsızlık ile birlikte mevcut durum nedeniyle yeterince önemsenmeyen Neo-Selefi konusu, İslam Birliklerinin şemsiyesi altında yapılan çalışmalarda ancak 2000'li yıllardan sonra yer bulmaya başlamıştır. Bu bağlamda hem Hanefi-Mâtürîdî zemini üzerinde duran yerel dinî anlayış hem de şiddeti bir eylem şekli olarak benimsemenin dini, sosyo-psikolojik yönlerini işleyen çalışmalar gerek yazılı literatür şeklinde gerekse sempozyum konferans ve eğitim seminerleri şeklinde yer almaya başlamıştır.

Günümüzde, özellikle Türkçe'de Neo-Selefiliği anlamamızı sağlayacak önemli çalışmalar bulunmaktadır. İslâmî köktenciliğin tarihi temelleri üzerinde duran Mehmet Zeki İşcan, Vehhâbîliğin ve Suud Devleti'nin ortaya çıkışını detaylı bir şekilde inceleyen Zekeriyya Kurşun, birçok özellikli çalışmalarıyla Neo-Selefiliğin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlayan Mehmed Ali Büyükkara ve Suud Selefiliği üzerindeki çalışmasıyla Mazhar Tunç gibi araştırmacıların çalışmaları bu konudaki önemli başvuru kaynaklarındandır. *Balkanlarda Dini Aşırılıklar ve Etnik Barış* başlıklı çalışma her ne kadar Bulgaristan eksenli olarak hazırlanmış bir eser olsa da, genel olarak Balkanlar'da

[55] Srđan Puhalo, *Selefije u Bosni Hercegovini,* Banja Luka 2016.
[56] Furkan Shabani, "Bağımsızlık Sonrası Kuzey Makedonya Yayınevlerinde İslamî Literatür: İslam Hukuku Özelinde Bir İnceleme", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt 57, Sayı 3, Temmuz-Ağustos-Eylül 2021, s. 924.

dinî aşırılıkların toplumsal barışa yönelik tehdidi açısından önemli bir eserdir.[57] Bunun dışında çeşitli sempozyum ve bilimsel konferanslar esnasında sunulmuş olan bildirilerin yayınlanması gibi, konunun önemine binaen kaleme alınmış çok sayıdaki makale, tez ve ansiklopedi maddesi de kaynak çeşitliliğinin artmasını sağlamıştır.

Neo-Selefilik ile Klasik Selefilik arasındaki farkları tespit etmek konusunda Mustafa Hamdu Alyan'ın *es-Sâdetu'l-Hanâbile ve'htilâfuhum Mea's-Selefiyyeti'l-Muâsıra*[58] ve *Ehli Sünnetin Müdafaası* gibi eserlerden ve yine konuya açıklık getiren makalelerden yararlanılmıştır.

Çalışmada, internet kökenli kaynakların sayısı fazla gibi görünmektedir. Bunun başlıca nedeni Neo-Selefilerin, ilmî derinliği olan eserler yerine daha çok internet üzerinden yayınladıkları propaganda esaslı yazılı ve görsel dokümanlara öncelik vermeleridir. Vaizlerin saatlerce süren videolarındaki taraftarlarına yönelik telkinleri konunun derinlikli bir şekilde incelenmesine olanak sağlamıştır. Bu dosyalardan elde etmiş olduğumuz bilgiler, kendi ana kaynakları ile karşılaştırmalı bir şekilde işlenmiştir. Bu konuda Suudi Selefiliğin gelmiş olduğu noktayı görebilmemiz açısından 2001 yılında Suudi Arabistan'da doktora tezi olarak yapılmış olan Prof. Dr. Müfrih b. Süleyman el-Kûsî'nin *Selefîlik* başlıklı eserinden ve Balkanlar'da bu metodoloji ile Shefqet Krasniqi tarafından hazırlanmış eserler dikkate alınmıştır.[59]

Balkanlar'daki dinî gelenek hakkındaki çalışmalara Vehhâbîliğin bir tehdit olarak görülmesinden sonra hız verildiği görülmektedir. Bu bağlamda daha çok din görevlilerin gayretleri ile kaleme alınmış eser, makale gibi çalışmaların yanı sıra, Saraybosna'da faal olan Dinî Geleneği Koruma Enstitüsü'nün yayınlarından da yararlanılmıştır. Ayrıca ülkemizde Ehl-i Sünnet Akâidi hakkında yayınlanmış kitap,

---

[57] Mehmet Dalkılıç-Ramazan Biçer-Ekrem Demirli, *Balkanlarda Dini Aşırılıklar ve Etnik Barış*, TASAM Yayınları, İstanbul 2012.

[58] Ehl-i Sünnet'e bağlı hakk mezheplerden Hanbelilik üzerinden Neo-Selefiliği değerlendiren bu eser, Neo-Selefilerin savrulduğu aşırılıkları göstermek açısından istifade ettiğimiz önemli bir kaynaktır.

[59] İlerde Neo-Selefi eserlerin aktarıldığı bölümde bu yazara ait eserlerin künyeleri de verilecektir.

makale ve ansiklopedi maddelerinden de yararlanılmıştır. Bütün bu hususiyetleriyle, bu kapsamda yapılan nadir çalışmalar arasında yer alan tezimizin Balkan çalışmalarına önemli bir katkı ve Balkan Müslümanlarının hayatları bakımından da müspet neticelere vesile olmasını umut ederiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK NEO-SELEFİLİK

1.1. Neo-Selefilik ile İlgili Kavramlar

Selef-i Sâlihîn

Gümümüzde *Neo-selefilik, Selefiyye* ve *Selef-i Sâlihîn* kavramlarının çoğu zaman birbiriyle karıştırıldığına şahit oluyoruz. Neo-Selefiler de meşruiyetlerini temin etmek üzere, kendilerini itikadımızda ve kültürümüzde hürmetli bir yeri bulunan *Selef* veya *Selef-i Sâlihîn* ile irtibatlandırırlar. İşte bu nedenle *Selef, Selef-i Sâlihîn, Selefiyye* ve *Neo-Selefilik* kavramlarının ilmî literatürde hangi anlamda kullanıldığını ve nasıl anlaşıldığını aktarmak elzemdir.

Sözlükte "önce gelmek", "geçmek", "zamanda önceliği olmak" gibi anlamlara[60] gelen *selef* sözcüğünün terminolojik manası, "*İlim ve fazilet açısından müslümanların önderleri sayılan ashab ve tâbiîn*" anlamındadır.[61] Dolayısıyla literatürde *Selef-i Sâlihîn* kavramları işte bu manada kullanılmaktadır. *Selef'*in üstünlüğü, hadiste Hz. Peygamber döneminde veya onun nübüvvet dönemine yakın bir zamanda yaşamış olmalarından kaynaklanmaktadır. Buhari'nin rivayet ettiği hadiste Peygamber Efendimiz şöyle buyurmaktadır:

"*Ümmetimin en hayırlısı, benim zamanımda yaşayanlardır. Sonra benimle yaşayanlara yakın olanlardır. Daha sonra onlara yakın olanlardır*."[62]

Bu ve benzeri naslar, *Selef-i Sâlihîn'*in faziletine ve üstünlüğüne bir dayanak teşkil etmektedir. Bahsi geçen hadis on üç farklı tarik ile rivayet edildiğinden ulemanın bir kısmı tarafından mütevatir hadis olarak kaydedilmiştir. Bazı rivayetlerdeki ifade farklılığı bu üstün neslin kimleri kapsayacağı konusunda farklı görüşlerin ortaya

[60] Muhammed b. Mukrem Ebûl-Fadl Cemaluddin İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab,* VI. CİLT, Dâru's-Sadr, Beyrut tsz., s. 330-331.
[61] Sait Özervarlı, "Selefiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 36*, İstanbul 2009, s. 399.
[62] Buharî, Şehâdât 9, Fezâilu'l-Ashâb 1, Rikak 7, Eymân 27.

çıkmasına neden olmuştur. Çoğunluğa göre *Selef,* sahabe, tâbiîn ve tebe-i tabiîn'in oluşturduğu ilk üç nesilden ibarettir. Ancak *Selef*'in sadece sahabeden[63] veya sahabe ve tabiînden[64] oluştuğunu savunarak kapsamını daraltanlar olduğu gibi; bunu ilk beş asra yaymak suretiyle kapsamını geniş tutanlar da bulunmaktadır.[65] *Selef* kavramı bir zihniyeti değil bir döneme ait Müslümanları ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.[66] Bu dönemde ortaya çıkmış olan Mu'tezile ve Hâricîler gibi bid'at ehlini dışarıda bırakmak maksadıyla *sâlihîn* kavramı da eklenmiştir.

Selefiyye

Selefîlik veya *Selefiyye* kavramı ilk asırlarda kullanılan bir kavram değildir. İslâm'ın ilk asırlarında Hâricîyye, Kaderiyye, Mu'tezile daha sonra da Şiiliğilin bid'at fikirlerine karşı bir tepki olarak dinin esaslarının ancak naslar çerçevesinde anlaşabileceğini savunan bu grubun temsilcileri *Ehlü's-Sünne, Ehlü's-Sünne ve'l Cemâa* gibi kavramlarla da anılmışlardır. Ehl-i Sünnet kelâmının doğuşuna kadar *Ehlü'l Hadîs, Ashabü'l Hadîs* veya *Ehlü'l Eser* gibi isimlerle anılan bu yol, Eş'arîyye ve Mâtürîdîyye yani Ehl-i Sünnet-i Âmme denilen Kelâm ve Akaid anlayışı teşekkül ettikten sonra da Ehl-i Sünnet içinde bir damar olarak devam edegelmiştir. Hatta bu tutumu benimseyenleri vurgulamak için *Ehl-i Sünnet-i Hâssa* ifadesi de kullanılmıştır.[67] Eş'arî, mezhepleri ve grupları tasnif ettiği eserinde bu tutumu benimseyenleri *Ehlü'l-Hadîs* diye kaydetmektedir.[68]

---

[63] Bu görüşü genellikle Mâlikî alimler benimsemektedir.
[64] Bu Gazzâlî'nin (ö. 1111) görüşü olarak kaydedilmiştir.
[65] Daha fazla bilgi için bkz: Mazhar Tunç, *a.g.e.,* s. 11-12.
[66] Muhammed Said Ramazan el-Buti, *es-Selefiyye Merhaletun Zemaniyyetun Mubâreke lâ Mezhebun İslâmî,* 8. Baskı, Dımaşk: Dâru'l Fikr 1427/2006, s. 219.
[67] Karş.bkz: Sait Özervarlı, "Selefiyye", s. 399; Mehmet Zeki.İşcan, *Selefilik-İslamcı Köktenciliğin Tarihi Temelleri,* İstanbul: Kitap Yayınevi, 6. Basım, 2017, s. 19; Mehmet Baktır, "Mütekaddimun Selefiyye ve Metod Anlayışı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt 8, Sayı 2, Aralık 2004, s. 28.
[68] Ebü'l Hasen el Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepleri,* Çeviren: Mehmet Dalkılıç-Ömer Aydın, İstanbul: Kabalcı Yayınevi 2005, s. 237.

Ehlü'l-Hadîs, Ashabü'l Hadîs, Ehlü'l-Eser gibi kavramlar, *Ehlü'l-Bid'a ve Ehlü'r-Rey* karşısında temellendirilmiş birer kavram olarak[69], ashap ve tabiînin meşgul olmadığı konuları tartışmayı uygun bulmayan ve bu yöndeki aklî istidlalleri de bid'at sayan anlayışa karşılık olarak kullanılmıştır.[70] *Ehlü'l-Hadîs* de kendisi için Selefî veya Selefiyye gibi bir kavramı kullanmamıştır. Erken dönmede Ehl-i Sünnet'in iki kanadını temsil eden *Ehlü'l-Hadîs* ve *Ehlü'r-Rey*, kendilerini "Selefin yolundan gidenler" olarak tanımlamakta ve her fırsatta selefe tabi olduklarını vurgulamaktaydılar. Literatürde selefi ifadesine nadiren rastlanıldığı ifade edilmektedir. Sem'ânî'nin (ö. 1166) kullanmış olduğu *selefi* ifadesine atıf yapan İbnü'l Esir'in (ö. 1233), *Selefi* isminde bir grubun varlığından bahsettiği kaydedilmiştir.[71] İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el Cevziye çalışmalarında *Selef*'e atıfta bulunur ancak yine de henüz bir *Selefilik* kavramından bahsedilemez.[72] XX. yüzyılın başlarında modernizmin etkisiyle Muhammed Abduh (ö. 1905) ve talebesi Reşid Rıza'nın (ö. 1935), "dinin aslına dönme" teziyle başlattıkları ihya ve ıslah hareketleri ile *Selef* kavramı da gündeme gelmiş, kendileri *Selefî* olarak isimlendirilmişlerdir. Üçüncü Suud Devleti kurucusu Abdülaziz b. Suud (1953) da bu kavramı benimsemiş ve teşkilatlandırmış olduğu İhvan hareketini bu kavram ile özdeşleştirme çabası içerisine girmiştir.[73]

"*İtikadi konularda Kur'ân ve Sünnet'in lafzına bağlı olan ve te'vili kabul etmeyen bir ekol*"[74] olarak tanımlanan *Selefilik,* İslâm düşüncesinin henüz bir sistematiğe bürünmediği ilk dönemlerde, sahabe ve tabiîn döneminde ümmetin tavrı olarak bilinmektedir. Günden güne büyüyen İslâm ülkesinin sınırları, Müslümanları köklü medeniyet ve kültürler ile karşı karşıya bırakınca, selefin ilmi ve akidesi, mutlaka bilinmesi ve dikkate alınması gerekli şeklindeki hürmetli mevkiini korumakla birlikte[75]

---

[69] Mehmet Zeki İşçan, *Selefilik....*, s. 20.
[70] Sait Özervarlı, "Selefiyye", s. 399.
[71] Mazhar Tunç, *a.g.e.*, s. 20.
[72] Mehmet Zeki İşçan, *Selefilik....*, s. 29.
[73] Ebu Aliyye, *El Islâh*, s. 154'den naklen Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, s. 41.
[74] Sait Özervalı, "Selefiyye", s. 399.
[75] Daha ilerde de açıklanacağı üzere Gazzali'nin haberi sıfatları ve müteşabihatı tevil etme konusundaki görüşü bunu en güzel şekilde ortaya koymaktadır.

bu meydan okumanın karşısında yeterli olmayan bir tavır olarak kabul görmüştür. Selefin halefleri olan Kelâm âlimleri İslâm düşüncesini başta Mâtürîdîlik ve Eş'arîlik olmak üzere İslâm ümmetinin en az on üç asır boyunca ilimde, idarede ve askeriyede olduğu gibi, kültür ve medeniyet anlayışında da dünyada liderlik mevkiini koruyacak bir birikim ile zenginleştirmişlerdir. [76]

Diğer taraftan Ehl-i Sünnet Kelâmı'nın teşekkülünden sonra da selef tavrından uzaklaşmayan ve *Ehlü'l Hadis* diye bilinen bir grup da, ince bir damar olarak zaman zaman güçlü temsilciler de çıkararak varlığını sürdürebilmiştir. Mu'tezile ile mücadelede öne çıkan Ahmed b. Hanbel (ö. 855) bu düşüncenin sembol ismi olmuştur. El Hallâl (ö. 923) eserlerinde itikatta selef metodunu yerleştirmeye çalışırken, Berbehârî (ö. 940) Kelâmi mezheplerle mücadele etmiş, İbn Batta ise (ö. 997) kelâmcıların felsefi konularla uğraşmalarına eleştiriler yöneltmiştir. Daha sonraları Müteahhir dönemde Ebû Ya'lâ el-Ferrâ' (ö. 1066), Ebü'l-Vefâ (ö. 1119), İbnu'l Cevzî (ö. 1201) gibi V. ve VI. yüzyıl selefileri, kendilerine mahsus bir akılcılık/kelâm metodunu kısmen benimseyip bazı konularda te'vile yöneldikleri için selefin yolunu terkettikleri yönünde eleştirilerine maruz kalmışlardır. Buna karşın Şam'da daha sert bir tutum ile *Ehl'i Hadis'in* kökleşmesi İbn Kudame (ö. 1223) ile başlar ve İbn Teymiyye ve talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye ile devam ettirilir. Son temsilcilerin elinde Selefilik kavramsal içeriğe kavuşmuş, daha önce dağınık olan prensipler sistematik hale getirilerek Selefî metodun temelleri oturtulmuştur. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin çalışmalarında sürekli selefe atıfta bulunmaları kendilerinin *Ehl-i Hadis* yerine *Selefî* adıyla anılmalarını sağlamıştır. Bu anlayış sonraki dönemlerde Yemenli alim İbnü'l Vezir (ö. 1436) ve Hint ıslahatçılarından Şah Veliyullah (ö. 1762) tarafından temsil edilmiştir. Muhammed b. Ali eş Şevkâni (ö. 1834) ve Âlusî'nin (ö. 1924) çalışmalarıyla da modern döneme intikal ettirilmiştir.[77]

[76] Konu ile ilgili bkz. Tahsin Görgün, "Selefî(ci)lik ve Modernizm Üzerine Bazı Gözlemler", *Modernleşme Protestanlaşma ve Selefileşme*, Ed. Murteza Bedir vd., İSAR Yayınları, İstanbul 2019, s. 74, 75.
[77] Sait Özervalı, "Selefiyye", s. 400-401.

Neo-Selefilik

Modern dönemde neşvünemâ bulan temel vurgusu ana kaynaklara dönmek süretiyle dini bid'at ve hurafelerden arındırmak olan, *Neo-Selefi* kavramı ile X. yüzyıldan itibâren Ehl-i Sünnet olarak İslâm tarihinin bir bakıma siyasi ve itikadî (Ehl-i Sünnet) mihverini teşkil eden Selçuklu-Osmanlı çizgisinin akamete uğratılması işlevi gören, bilhassa XX. yüzyılın ortalarından itibaren Suudi Arabistan'ın da desteği ile gündeme gelen dinî akımlar kastedilmektedir.[78]

Etki ve faaliyetlerine bağlı olarak *Neo-Selefilik* kavramı, doğrudan dinin ana kaynaklarına dönmeyi ve ilk üç nesli yüceltip onların din anlayışını takip ettikleri iddiasıyla, Müslüman toplumları davet veya fizikî güç kullanmak suretiyle bu ideal döneme döndürmeyi amaç edinen grupları akla getirir.[79] Ancak, tarihten tanıdığımız Selefiyye'den büyük ölçüde ayrışan günümüz *Neo-Selefiliği,* daha çok günlük ilişkilerin ortaya çıkardığı hedef, beklenti ve stratejilere göre anlamı genişleyebilen bir mahiyete sahip oluşum olarak nitelendirilmektedir.[80] Dinî oluşumların uluslararası ilişkilerde bir enstrüman olarak istismarı bu tür hareketlerin doğuşunu ve gelişimini hızlandırmıştır. Günümüzde *Neo-Selefilik,* daha ziyade Körfez ülkelerinin siyasi ideolojiye dönüştürmüş oldukları Selef'e ait din anlayışını gerektiğinde yumuşak güç, gerektiğinde ise şiddet unsuru olarak uluslararası alanda siyasi güç elde etme aracı olarak kullandıkları dinî hareketlere tekabul etmektedir.[81]

---

[78] Krş. Bashkim Iseni-Gvazje Bugarel, *Islami dhe Ballkani Perëndimor*, Qendra Maqedonase për Bashkëpunim Ndërkombëtare (QMBN), Shkup ty, s. 13.; Muhammet Altaytaş, "Tarihî ve İtikadi Zaviyeden Günümüzde Hac ve Umre ile Mekke ve Medine'ye Dair Müslüman Şuurun Bazı Meseleleri", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 14, Temmuz 2020; Faruk Sancar, "İslâm Dünyasında Yeni Dinî Hareketler". *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı 293, Mayıs 2015, s. 12.

[79] Sönmez Kutlu, "Gelenekçi-Zâhirî İslâm Anlayışının Zihniyet Analizi: Epistemolojik, Teolojik ve KültürelTemeller", *Zâhirî ve Selefî Yorumlar*, Ed. Sönmez Kutlu, İstanbul 2019, s. 21.

[80] Faruk Sancar, *a.g.m.* s. 12.

[81] Ramazan Yıldırım, "Ataların İzinde Yolunu Şaşıran Neo-Selefiler", *Kriter*, Yıl, 5. S. 50,(Ekim 2020), https://kriterdergi.com/siyaset/atalarinin-izinde-yolunu-sasiran-neo-selefiler, (23.04.2022).

Kültürel açıdan bakıldığında, geçmişi ancak son iki yüzyıla uzanabilen bir hareket olarak *Neo-Selefiler*, itibar kazanmak ve söylemlerine meşruiyet temini için Selef'in din anlayışını benimsediklerini iddia ederler. Selef'in konuşmadığı her şeyi bid'at olarak niteleyerek bin yıllık ilim ve kültür birikimini reddetmeleri ile,[82] Selef'in anlayışına değil tam aksine aslında Batı menşeli Modernist anlayışlara geniş bir alan açmaktadırlar.[83] Bid'atlarla mücadele adı altında toplumdaki geleneksel yapıların çözülmesini ve dinin hayattan çekilerek sekülerleşmesini hızlandırmaktadırlar. Bu bağlamda modern dünyanın, geleneksel İslâm'a karşı ısrarla Neo-Selefileri desteklemesi anlaşılabilmektedir.

Neo-Selefi kavramı, selef ifadesine Yunanca'dan yeni anlamına gelen "Neo" sıfatı eklenerek oluşturulmuştur. Günümüzde bilhassa Batı literatüründe bu grupların çoğunlukla Selefi veya Selefiyye olarak isimlendirilme eğiliminin hâkim olduğu görülmektedir. Ancak son zamanlarda yapılan çalışmalarda değişik sınırlamalarla da olsa Neo-Selefi kavramının kullanıldığı görülmektedir. Mehmet Ali Büyükkara, Selefiyye'nin zaten yeni bir oluşum olduğunu dolayısıyla ayrıca "yeni" anlamındaki Neo kavramının eklenmesinin gereksiz olduğunu ifade etmektedir. Kendisi bu kavramın, dinin aslına dönmesi gerektiğini savunan ancak bunu Selef'in tanımadığı bir metod ile yapmaya çalışan Modernistler için kullanılmasının uygun olduğunu söylemektedir.[84]

Biz, hem Neo-Selefilerin Selef ile olan bağının geçersizliğini vurgulamak hem de selef ve selef-i sâlihîn ile olan benzerliği nedeniyle olası kavram karışıklığından kaçınabilmek için Neo-Selefi kavramını tercih ettik. Bahsi geçen kavramın bazı çalışmalarda, ideolojik hedefleri için vasıta kıldıkları şiddeti, dini metinlerle meşrulaştırma çabasına giren grupları tanımlamak üzere kullanıldığı gibi,[85] bazı

---

[82] Yunus Apaydın, "Selefîlik: İçe Kapanmanın ve Yerelliğin İdeolojisi", *Modernleşme Protestanlaşma ve Selefileşme*, s. 83.
[83] Recep Şentürk, "Usûlsüz Metincilik: Tarihselcilik Veya Selefîcilik Arasında Çağdaş İslam Düşüncesi", *Modernleşme Protestanlaşma ve Selefileşme*, s. 310.
[84] Mehmet Ali Büyükkara, "Günümüzde Selefilik ve İslami Hareketlere Olan Etkisi", *Tarihte ve Günümüzde Selefilik Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı, 08-10 Kasım 2013*, İstanbul 2014, s. 485.
[85] Adnan Bülent Baloğlu, "Tarihî Selefiliğin İzinde Yolunu Şaşıranlar Neo-Selefiler", *Küresel Terörizm ve Neoselefilik"*, 2. Baskı, Ankara 2020, s. 54.

çalışmalarda da "ılımlı" tavrın temsilcisi olan ve günümüzde ana akımı temsil eden grupları tanımlamak üzere kullanıldığı da görülmektedir.[86]

1.2. Neo-Selefiliğin Klasik Selefîlikten Farkı

Son dönemlerde yapılmış olan birçok çalışma Selef ile son iki yüzyılda ortaya çıkmış olan Neo-Selefilik arasındaki farklara dikkat çekmişlerdir. Çalışmanın bu kısmında bunların bazılarına temas edeceğiz.

Her şeyden evvel Selef-i Sâlihîn'in İslâm'ı dar bir yoruma hapsedip kendileri gibi düşünmeyenleri ötekileştirdikleri veya dışladıkları kaydedilmemiştir. Halbuki bugün Neo-Selefi olarak tanıdığımız gruplar, kendileri gibi düşünmeyenleri, ötekileştirerek, tekfir ederek yok etmek istemektedir. Aralarında bazıları kendileri gibi düşünmeyenlere karşı şiddete başvurup kanları ve mallarını helal görür daha "ılımlılar" ise **emr bi'l ma'ruf ve nehy ani'l munker** ilkesini gerekçe göstererek muhataplarının mutlaka hidayete erdirilmesi gerektiğini düşünürler.[87] Neo-Selefilerin bu tavrı Selef'i değil, daha çok ilk dönem Hâricîler ile XVIII. yüzyılda ortaya çıkmış Vehhâbîlerin tavrını akla getirmektedir.[88]

Selef-i Sâlihîn'den farklı olarak, bilgiyi doğrudan nasdan alan günümüz Neo-Selefiler hiçbir ilmî otorite kabul etmeksizin doğrudan Kur'ân ve Sünnet'in lafzına yönelmektedirler.[89] Muhammed el-Gazzâlî'nin (ö. 1996), "*Onlar, cumartesi günü ilim talebinde bulunurlar, pazar günü onu tedris ederler, pazartesi günü o ilmin hocaları*

[86] Bkz: Julten Abdelhalim, "Reviving Islam: Neo-Salafism Traversing Saudi Arabia and Egypt", *Northeast African Studies*, Cilt 17, Sayı 1, Michigan State University 2017, s. 54; Zora Hesova, *a.g.m.*, s. 593-614.
[87] Zekeriya Güler, "Selefî Hareketin Tarihî Kökenleri ve Yöntem Problemi", *Marife*, Yıl 9, Sayı 3, 2009, s. 62.
[88] Mehmet Kubat, "Selefiyye ile Neo-Selefiliğin Kesişen ve Ayrışan Yönleri".*İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*6/2 (2017), s. 134, 135; Faruk Sancar, *a.g.m.*, s. 12.
[89] Mehmet Kubat, *a.g.m.*, s. 137.

olarak çalışırlar, çarşamba günü ise artık büyük müctehid imamlara dil uzatırlar." şeklindeki tespiti bir bakıma bu yaklaşımı tasvir etmektedir.[90]

Selef uleması, üslup konusunda azami hassasiyet gösterir, hüküm verirken müşkül meselelerde *ihtiyat* veya *tevakkufa* önem verir, hüküm vermede acele etmezlerdi.[91] Neo-Selefilerde böyle bir hassasiyet söz konusu olmadığı gibi, tarih boyunca vermiş oldukları hükümler ile teröre varan çatışma ve huzursuzluklara vesile olmuşlardır.[92]

Selef âlimleri yeniliklere karşı ihtiyatlı davranışlarıyla tanınmaktadırlar. Neo-Selefiler ise geleneğe yaslanmış görünseler de bugüne ve geleceğe dair hedefler söz konusu olduğunda gayet modern ve modernleştirici paradigmalar istikametinde yol aldıkları görülmektedir.[93] Birbirinin tamamlayıcısı olduklarından, modernite kendisine muhatap olarak geleneği değil de Neo-Selefi anlayışı almayı tercih etmektedir.

Nassın lafzından hüküm çıkaran Neo-Selefiler, birçok konuda selef âlimlerinin anlayışının çok ötesine savrularak tecsim ve teşbihe varan neticelere ulaşmışlardır. Örneğin, selef tavrındaki âlimler iman, söz ve ameldir demiştir. Ancak ameli bugünkü Neo-Selefiler gibi imanın bir cüzü saymamış dolayısıyla da amel eksikliği olanı tekfir etme yoluna gitmemiştir. Ameli imanın mütemmim bir cüzü gibi kabul ederek ameli sürekli terketmenin kişiye küfür kapılarını aralayabileceğine dikkat çekmişlerdir. Büyük günah işleyeni kâfir değil fasık olarak nitelendirmelerine karşın bugünkü şiddet yanlısı Neo-Selefiler, en küçük günah işleyeni dahi tekfir etmekte bir beis görmemektedirler. Bunlardan "ılımlı" olanlar her ne kadar günah işleyeni tekfir etmediklerini söyleseler de,

---

[90] Zekeriya Güler, *a.g.m.*, s. 60.
[91] Zekeriya Güler, *a.g.m.*, s. 66, 67.
[92] Faruk Sancar, *a.g.m.*, s. 11.
[93] Mehmet Görmez, *Tarihte Ve Günümüzde Selefîlik*. İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 74 Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 19. Ed. Ahmed Kavas. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014., s. 30, 31.

ameli tevhid[94] anlayışları gereği amel olmadıkça tevhidin yerine getirilmiş olmayacağına inanmaktadırlar.[95]

Neo-Selefiler itikadî konularda taklidi zorunlu görmektedirler. Selef düşüncesinin önemli bir savunucusu olan İmam Ahmed b. Hanbel ise itikadî konuların aklî istidlallerle teyit edilmesini reddetmez. Aksine itikadî konularda şeyhleri taklid ve görüşlerini yüceltme gibi bir uslubu İmam'ın akaidi ifsad edici bir eylem olarak açıkladığı aktarılmaktadır.[96]

Neo-Selefiler müteşabihat konusunda selefin yolunda olduklarını iddia ederler. Naslarda geçen haber-i sıfatları ve müteşabih ifadeleri zahiri anlamlarıyla Allah'a nispet ettikten sonra, tüm bunları "***Hiçbir şey O'na denk değildir***"[97] ayeti ile tamamlayarak tefvîz yolunu tuttuklarını iddia etmektedirler. Neticede de, Allah'ın kendine has bir şekilde eziyet gördüğü, Allah'ın gerçek kulağı, gözü, vb. olduğu ancak bunun keyfiyyetinin insanlar tarafından bilinemeyeceği şeklinde Allah'a cisim, mekan ve cihet isnad eden görüşler ortaya çıkmaktadır.[98] Halbuki İmam Gazzâlî'nin de haber vermiş olduğu üzere, müteşabihat konusunda selefin yöntemi **tenzih** (Allah'ı cisim gibi gösterecek tasvirlerden uzak durmak), **tasdik** (Hz. Peygamber'in bildirdiği her şeyi tam bir teslimiyetle tasdik etmek), **aczi itiraf** (bu hususta aciziyeti itiraf etmek), **imsak** (yorum yapmamak), **keff** (bu konuları düşünmemek), **marifet ehline teslim** bu ifadelerin

[94] Neo-Selefilere göre iman ile küfrü ayırt eden tevhit, tevhid-i amelidir. Bu sebeple tevhidi sadece bir 'itikat' olarak görmek, onu inanç boyutuna indirgemek şirktir. Bu tür bir anlayışta olanlarla savaşılır. Bunların kanları ve malları helaldir. Nitekim sahabe 'Lailahe illallah' dedikleri ve namaz kılan İslam'a davet eden kişiler oldukları hâlde Benî Hanife ile savaşmıştır. Müfrih b. Süleyman el Kûsî, *Selefilik*, Çeviren: Ahmet İyibildiren, Guraba Yayınclık, İstanbul 2013, s.121, vd.

[95] Ethem Ruhi Fığlalı, *Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri*, İstanbul 1980, s. 63-85.

[96] Mustafa Hamdu Alyan, *es-Sâdetu'l-Hanâbile ve'htilâfuhum Mea's-Selefiyyeti'l-Muâsıra*, 2. Basım, Dâru'n-Nuri'l-Mubîn, Ürdün 2017, s. 173.

[97] Şûra, 11.

[98] Konu ile ilgili, Mehmed Zahid Tığlıoğlu, "Tekfir, Teşbih ve Tecsim Bağlamında Selefî- Vahhabî Söylemin Çıkmazları", *Marife*, Cilt 21, Sayı 1, 2021, s. 205-229.

manasının ilimde derinleşmiş olanların (peygamberler, sıddıklar ve Allah dostları) bildiğine inanmaktan ibarettir.[99]

Neo-Selefiler **tecsim** ve **teşbihe** dair görüşlerini selef tavrının savunucusu olan İmam Ahmed b. Hanbel'e izafe ederler. Bu konuda yapılmış olan çalışmalar İmam Ahmed b. Hanbel'in, müteşabih nassın sıhhat tespitini yaptıktan sonra müteşabih ifade hakkında herhangi bir yorumda bulunmadan, keyfiyet izafe etmeden manasını Allah'a havale ettiğini aktarmaktadır.[100]

Neo-Selefilerin, **haber-i vâhidin** ilim ifade ettiği ve akaid konusunda delil teşkil ettiği konusundaki anlayışları da Selefin anlayışına muhaliftir. Zira, bu tutumun mütekaddimîn hadisçilerin kabulüne dahi aykırı olduğu ifade edilmektedir.[101]

Neo-Selefiler her yeniliği bid'at diyerek reddetmektedir. Halbuki bid'at-ı hasene ve bid'at-ı seyyie ayrımı ilk defa, Neo-Selefilerin de hürmetle sahiplendiği İmam Şafiî tarafından yapılmış olduğunu ilerde detaylı bir şekilde ortaya koyacağımız gibi, kabir ziyareti ve tevessül[102] gibi daha birçok konuda Selef'e muhalif bir tutum benimsedikleri ileriki bölümlerde de daha net bir şekilde ortaya konulacaktır.

1.3. Neo-Selefiliğin Fikri Temelleri

Günümüzde tanınan şekliyle Neo-Selefi hareketi XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış Vehhâbîliğe dayanmaktadır.[103] Bu sebeple Vehhâbî öğretiyi ve tarihini tanımak, Neo-Selefi hareketi anlamayı kolaylaştıracaktır. Temel ilke ve usüllerindeki

[99] Sait Özervarlı, "Selefiyye", s. 401.
[100] Mustafa Hamdu Alyan, *a.g.e.*, s. 246.
[101] Enbiya Yıldırım, *Hadisler ve Zihinlerdeki Sorular*. Ensar Yayınları, İstanbul 2019, s. 126.
[102] Mustafa Hamdu Alyan, *a.g.e.*, s. 214.
[103] Faruk Sancar, *a.g.m.*, s. 12.

benzerliğin yanı sıra, tarihteki Vehhâbî yayılmacılığı ile günümüzdeki Neo-Selefi yayılmacılık arasında da önemli paraleller göze çarpmaktadır.

Kurucusu İbn Abdülvehhâb'dan (1703-1792)[104] adını alan Vehhâbîlik, Suudi Arabistan'ın Necd bölgesinde ortaya çıkmış dinî-siyasi bir harekettir. Vehhâbîliğin dinî yönü İbn Abdülvehhâb'ın dinî fikirleriyle şekillenmiştir. İhya iddiasıyla ortaya çıkan İbn Abdülvehhâb ve taraftarlarının temel hareket noktası, on dört asır boyunca Müslümanlar tarafından tatbik edilen dinî tecrübenin, ilim ve kültür hayatının şirke bulaştığı iddiasından

[104] Vehhabiliğin kurucusu Muhammed b. Abdülvehhab'dır (1703-1792). Hanbeli ulemasından Uyeyne kadısının oğlu olarak dünyaya gelen İbn Abdülvehhâb, babasının yanı sıra Mekke, Medine ve Bağdat'ın önde gelen alimlerinden de ders görmüştü. Yemen ve Hindistan'a da gittiği rivayet edilir. Fikirlerinin derinleşmesi konusunda önemli olan bu seyahatlerde bilhassa Mekke ve Medine sürecinde hem İbn Teymiyye'nin öğretisiyle etraflıca tanışma imkanı bulur hem de diğer mezheplerin ulemalarıyla biraraya gelir ve görüş alışverişinde bulunur. Medine ve Mekke'den sonra Ahsa ve Basra'ya da gider. Bu yapmış olduğu seyahatler esnasında değişik bölgelerde yer etmiş olan dini gevşeklik ile halkın arasında yerleşen birtakım yanlış inanışlar ve hurafelerle de karşılaşmış oldu. İşte bu durumlar, ilerde öğretisini uygulama alanına aktarmada temel gerekçe olarak yer edecektir. İlk günden itibaren fikirleri ile çevresine huzursuzluk vermis olan İbn Abdülvehhab, babasının vefatından sonra (1740) fikirlerini daha aktif bir şekilde savunmaya başlar. Gittiği yerlerde düşüncelerini fiili olarak uygulamaya koyulur. Uyeyne Emirinin desteğini alarak Cübeyle'de, içinde Müseylimetü'l-Kezzab'a karşı yapılan savaşta şehid düşen Hz. Ömer'in kardeşi Zeyd b. Hattab'ın da kabrinin bulunduğu bazı sahabe kabirlerini yıktırması halk arasında huzursuluğa sebebiyet verdiği gibi, bilhassa şefaat ve bid'atlerle ilgili görüşleri kendisine çok sayıda düşman kazandırmış ve bulunduğu yerlerden çıkartılması için baskı yapılmasına sebep olmuştur. 1770'de Mekke Şerifinin Bâbıâli'ye şikayet etmesi üzerine sorgulanan İbn Abdülvehhâb, kendisinin sadece öğrenci yetiştirmekle meşgul olduğuna ve herhangi bir eylem imkânı olmadığına dair Şam Valisini ikna etmeyi başarmıştı. Yoğun olarak eğitim ve irşad faaliyetlerinde bulunması ve uzak diyarlardaki ulema ve ümeraya davet mektupları göndermesi hem adını duyurması hem de davetinin yayılmasını sağlamıştı. Görüşlerinin bedeviler arasında ilgi görmesi neticesinde yerleşmiş olduğu Dir'iyye ve çevresi kısa sürede bedeviler için bir hicret yurdu olmuştu. Dir'iyye emiri Muhammed b. Suud ile 1744/75 senesinde kurmuş olduğu ittifak sayesinde arkasına almış olduğu siyasi güç davetinin istikrarlı bir şekilde yayılması ve yerleşmesinin yolunu açmıştı. İslâm dünyasının taşrası olarak dini yaşantının yok denecek derecede olan bir bölgede arkasındaki güçlü askeri destekle fikirlerinin kabul edilmesini sağlamıştı. Tevhid, Bid'atlerle Savaşmak ve İyiliği Emretmek-Kötülükten Alıkoymak başlıklarında incelenebilecek öğretisindeki kelâm ve tasavvuf karşıtlığı aslında İslâm dünyasının hamisi konumundaki Osmanlı'da şekil bulan sünniliğe bir başkaldırı olarak nitelendirilmiştir. İbn Abdülvehhâb'ın görüşlerini kendi eserlerinden öğrenmek mümkün olmaktadır. Başta *Kitabü't-Tevhid, Keşfü'ş-şübühat, Kitabü'l-Uşuli's-selase, Kitâbü Uşuli'd-din* olmak üzere çok sayıda eser kaleme almıştır. Bunlardan *Kitabu't-Tevhid* başlıklı risalesi torunları Süleyman b. Abdullah tarafından *Teysiru'l-Aziz* başlığıyla ve Abdürrahman b. Hasan tarafından *Fethu'l Mecid* başlığıyla şerhedilmiştir Zekeriyya Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti Vehhabi Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı.* Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998. s. 17-22; Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, s. 21-28.

oluşmaktadır.[105] Dolayısıyla Müslümanlar, şirkten uzaklaşmaya davet edilmelidir. Davete icabet etmemeleri durumunda da güç kullanılarak itaatleri sağlanmalıdır.[106]

Dini ıslah etme iddiasıyla ortaya çıkan İbn Abdülvehhâb'ın ıslahı *tevhid* merkezlidir. İbn Teymiyye sistematiğine uygun olarak açıkladığı tevhid prensibinde, esma ve sıfat tevhidi, rubûbiyyet tevhidi ve ulûhiyyet veya ibadet tevhidi, tevhid itikadının üç ana dayanağını oluşturmaktadır. Tevhid-i rubûbiyyet yaratma, kâinata hakim olma ve kullarına emir verme gibi vasıfların ancak Allah'a ait olması, olarak açıklanmaktadır. İbn Abdülvehhâb'ın öğretisinde bilhassa ulûhiyyet tevhidi üzerinde önemle durulmuştur. Şefaat, tevessül, kabir ziyaretleri etrafındaki bazı uygulamalar hep tevhid-i ulûhiyyet çerçevesinde değerlendirilmiştir. Şefaatin sadece ahirette Allah'ın izniyle olacağı savunulmakta ve Hz. Peygamber dahil manevi değer atfedilen herhangi bir kişinin ruhaniyetinden bu dünyada şefaat beklemek şirk kapsamında değerlendirilmektedir. Ayrıca tevessül uygulaması, Cahiliyye Araplarının putları aracı kılmaları ile bir tutularak böyle bir eylemin barındırabileceği şirk tehlikesine dikkat çekilmektedir. Tevhid-i ameli de inanç boyutundaki tevhidin yaşayışta tezahür etmesi anlamını taşımaktadır. İman-amel birlikteliğini zorunlu gören bu anlayışa göre böyle bir tevhidi gerçekleştiremeyen iman dairesi dışında kalır.[107]

Bid'atlerle Savaşmak İbn Abdülvehhâb'ın öğretisinde yer alan bir diğer önemli prensiptir. Buna göre Kur'ân ve Sünnet'te yer almayan her şey bid'attır ve bunlara uymak sapıklıktır. Buna göre Vehhâbîler, Müslüman toplulukların asırlarca oluşturmuş olduğu ortak kültürel müktesebata dair mimariden sanata her şeyi reddettiği gibi Müslümanların gündelik hayatına girmiş olan bazı yenilikleri de kabul etmemiştir. Camilerin süslenmesi, minarelerde ezan dışında başka şeylerin okunması, mevlid, kandil geceleri, kahve ve tütünün içilmesi, düğün ve törenlerde yapılan israflar, tasavvuf ehlinin zikirleri hatta kaza

[105] Muhammet Altaytaş, *a.g.m.*, s. 198.
[106] Mehmet A. Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, s. 25.
[107] Muhammed et-Temimi, *Kitabu't Tevhid*, Şerh: Abdurrahman es Sa'di, Guraba Yayınları, İstanbul 2006, s. 21-23; Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 63-85.

namazı kılmak ve namazın sonunda tespih çekmeyi bu bağlamda değerlendirmiş ve bunları terketmedikçe müslüman olunamayacağını ifade etmiştir. Ancak bu prensibin kapsamında bilhassa tasavvufi hayata dair değerlere karşı savaş açmıştır. Şöyle ki diri veya ölmüş olan bazı kişilere manevi değer atfetme, onlara türbe dikmek, mezarlarını ziyaret edip dua etmenin onları şefaatçı veya aracı kılma ihtimalinden dolayı bu tür eylemleri de şirk kapsamında değerlendirmiş, bunları yapanları da müşrik saymıştır.[108]

Öğretisinde yer alan *İyiliği Emretme ve Kötülüğü Yasaklama* prensibi, tevhidin tecellisi ile şirk ve bid'atlerin halkın kalbinden sökülüp atılması için zorunlu bir prensip olarak görülmüş, ikna olmayana şiddet caiz görülmüştür Bu vazifenin icrasını âlim, adil, otorite ve güç sahibi bir yöneticiye bağlayan İbn Abdülvehhâb, böyle bir yöneticiye biat etmenin tüm müslümanlar için bir zorunluluk olduğunu ifade etmiştir.[109]

İyiliği Emretme ve Kötülüğü Yasaklama prensibi bütün İslâm âlimleri tarafından kabul edilen bir prensip olmakla birlikte, İbn Abdülvehhâb'ın öğretisinde bu prensibin tatbik edilmesi farzdır. Hatta, Müslümanlara karşı şiddet ve güç kullanımını meşru göstermeye yarayacak bir araç haline getirilmektedir.[110]

Dinî metinlerin yorumunda nasslarda geçen ifadeleri zahiri manasıyla ele almak ve kendi gibi düşünmeyenlerin kanını ve malını helal görmek aslında bir dönem İslâm dünyasını kasıp kavuran Hâricîliği hatırlatmaktaydı. Dolayısıyla görüşlerine uygulama alanı arayan İbn Abdülvehhâb, bulunduğu yerlerden çıkarılmak istenmiştir. Kendisine ilk karşı çıkan kardeşi Süleyman b. Abdülvehhâb'dır. Kendisi, bu konuda itirazlarını bildiren *es-Savâiku'l-İlâhiyye fi Reddi ale'l Vehhâbiyye* başlıklı bir risale kaleme almıştır. Ancak 1744/45 yılında Dir'iyye'de kendine sığınak bulan İbn Abdülvehhâb, Suud ailesinin emiri Muhammed b. Suud ile kurmuş olduğu ittifak sayesinde görüşlerine uygulama alanı bulmuştur. İbn Abdülvehhâb ve İbn Suud arasında kurulmuş olan bu ittifak ile Vehhâbîlik

[108] Zekeriyya Kurşun, *a.g.e.*, s. 21, 22; Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, s. 27.
[109] Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehabilik*, s. 25.
[110] Zekeriyya Kurşun, *a.g.e.*, s. 21, 22; Mehmed Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, s. 27.

siyasi bir boyut kazanarak resmî Osmanlı idaresine karşı başkaldırı mahiyetine bürünmüştür. Mehmet Ali Büyükkara bu ittifakı şu şekilde açıklamaktır: "*İslâmi prensipleri esas alan bir devleti ikame etmek, bu devletin gücünü kullanmak suretiyle Arabistan'daki müşrik ve bid'atçı unsurları ortadan kaldırmak, halka sahih tevhid inancını kabul ettirmek üzere güç birliğine gidilmiştir.*"[111]

Bu ittifak sayesinde kısa sürede bütün Necd bölgesi Suudilerin denetimi altına girdiği gibi Vehhâbî anlayışı da bedevilerin arasında hızla yayılıyordu. Bunun başlıca nedenleri arasında bedevi mizacının Vehhâbî sertlik ve katılığıyla olan uyumu olduğu gibi, cihat ismi altındaki eylemleri neticesinde ele geçirilen ganimetlerin bir kısmının savaşçıların arasında paylaştırılması da bulunmakta idi.

Günden güne büyüyen bu kuvvet zamanla Necd'in dışına da taşmaya başlamıştır. 1802 yılında Gadir Hum törenlerinde Kerbela'ya bir baskın düzenleyip iki bin kadar Şiî öldürülmüş, Hz Hüseyin'in türbesindeki altın, gümüş ve kıymetli eşyalar yağmalanmıştır. 1803 yılında şiddetli çatışmaların neticesinde büyük katliamlar yaparak önce Taif sonra da Mekke'yi ele geçirmişlerdir. Çok sayıda Taiflinin öldürüldüğü ve mallarının talan edildiği bu olayda türbe ve mezarlar tahrip edilmiştir. Mekke'ye girdiklerinde ise Hz. Hatice'nin evi gibi birçok ileri gelen sahabeye ait olduğu bilinen ve hatıra olarak korunan evler yıkılmıştır. 1805 yılında Medine'yi ele geçirdiklerinde ise halkı Vehhâbîliğe biat etmeleri için zor kullandıkları gibi, başta Bakî kabristanlığı olmak üzere şehirdeki mezar ve türbeleri yıkmış, Hz. Peygamberin türbesindeki tezyinat ve kıymetli eşyaları da yağmalamışlardı. Vehhâbîlerin bu hareketi, 1818 yılında Osmanlı'nın bu görevi tevdi ettiği Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın emriyle oğlu Tosun Paşa vasıtasıyla son verilmiştir. Ancak "Dir'iyye İttifakı", biri günümüzde varlığını sürdürmekte olan Suudi Arabistan Krallığı olmak üzere iki devletin daha kurulmasını sağlamıştır.[112]

[111] Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, s. 31.
[112] Daha fazla bilgi için bkz: Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, s.33 vd..

Vehhâbîliğin bölgede hızla yayılışının bir nedeni de ortaya çıkmış olduğu bölgenin özellikleri ile de bağlantılı görülmektedir. Necd bölgesi yeryüzünün belki de en sert coğrafyasına sahip bölgelerinden biridir. Bedevi hayatın hâkim olduğu bu bölgeye tarih boyunca siyasetin de medeniyetin de nüfuz etmesi zor olmuştur. Necd bölgesi siyasi açıdan problemli bir bölge olduğu gibi itikadî açıdan da birçok aşırı dinî anlayışın ortaya çıktığı yer olarak bilinmektedir. Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra ortaya çıkan irtidat olayları ile yalancı peygamberlerden üçünün bu bölgeden çıktığı bilinmektedir. Hâricîlik, Necd bedevileri arasında neşet etmiş bir anlayıştır. Yine 125 sene boyunca İslâm dünyasını tehdit altında tutan Karmatîler de bu bölgenin ürünüdür. Yönetilmesi de müdahalesi de zor olduğundan bölge bedevi kabilelelere terk edilmiş, onlar da İslâm öğretisinden uzak kendi iptidai inançlarıyla yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdi.[113] İşte bu gibi durumlar Vehhâbîliğin kolayca yerleşmesini temin etmiştir.[114]

Selefi doktrinerler günümüzde aksini iddia etse de,[115] yukarıda da görüldüğü gibi tarihi veriler Vehhâbîliğin ilk ortaya çıktığında meşru iktidara karşı isyankâr bir yapıda olduğunu ortaya koymaktadır.[116] Bu şekliyle ortaya çıkmış olan Vehhâbîlik, Osmanlı yönetimi tarafından da uleması tarafından da dışlanmıştır. Sert tutumu nedeniyle geri kalan Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından da kabul görmemiştir.[117]

Ancak Vehhâbîlik her zaman böyle saldırgan bir imaj ile tanınmamaktadır. Yeterince güce sahip olmadığında veya bir mağlubiyet yaşadığında geri plana çekilip sessizce toparlanmayı, dikkatleri üzerine çekmemeyi bilmiştir. Kuruluş aşamasında "İttifak"ın taraflarından biri olan Muhammed b. Suud'un Osmanlı Devleti'nden çekindiği hatta oğullarına bu devletle iyi geçinmelerini, hiç bir zaman dikkatleri üzerlerine çevirecek

[113] Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik,* s. 20, 21.
[114] Zekeriyya Kurşun, *a.g.e.*, s. 13.
[115] Konui le ilgili görüşler için bkz: Mazhar Tunç, *a.g.e.*, s. 156-159.
[116] Vehhabilerin o dönemki faaliyetlerini değerlendiren çalışmalar için bkz: Eyüp Sabri Paşa. *Tarihi Vehhabiyan*. sdl. Süleyman Çelik, İstanbul 1992.
[117] Muhammed Altaytaş, *a.g.m.*, s. 197.

aykırı davranışlarda bulunmamaları yönünde tavsiyelerde bulunduğu aktarılmaktadır.[118] Nitekim daha sonraki Vehhâbîlik tarihinde de benzeri durumlara rastlanmaktadır.[119]

Karşıtları tarafından *Vehhâbî* adıyla anılan bu hareketin mensupları kendilerini, dini bid'atlerden arındırmayı hedefleyen bir ihya hareketi olarak tanımladıklarından bu dönemde daha çok *Ehlü't Tevhid, Muvahhidun* gibi isimleri kendileri için uygun görmüşlerdir. Selefîlik ise daha geç dönemlerde benimsenen bir kavram olmuştur. Bilindiği gibi Selefî kavramı XX. yüzyılın başlarında modernizmin etkisiyle Muhammed Abduh ve talebesi Reşid Rıza'nın, "dinin aslına dönme" teziyle başlattıkları ihya ve ıslah hareketleri ile gündeme gelmiş bir kavramdır. Bu kavram, Üçüncü Suud Devleti kurucusu Abdülaziz b. Suud tarafından benimsemiştir.[120]

Dünyanın önemli ekonomik ve siyasi gücü haline gelen Suudi Arabistan'ın 1970'li yıllardan itibaren İslâm dünyasına açılmasıyla birlikte Vehhâbî/Selefi gruplar güç kazanmış ve İslâm düşüncesinde de siyasetinde de önemli yer edinmeyi başarmışlardır.[121] Günümüzde artık gerek Neo-Selefi söylemlerde gerekse Batı kaynaklı literatürde Vehhâbîliğin uzantısı olan Neo-Selefilerin Selefiyye ismiyle ifade edildiği görülmektedir. Söz konusu hareketlerin Vehhâbîliğin kurucusu olan İbn Abdülvehhâb'dan övgü ile bahsetmeleri etkisi altında olduklarını göstermektedir.[122]

Bir ihya etme iddasıyla ortaya çıkmış olan İbn Abdülvehhâb'ın hareketi kısa bir süre sonra tam da Müslümanların zor şartlarla yüz yüze olduğu bir dönemde Müslümanları içten bir saldırıya maruz bırakacak ve birliğini bozacak siyasi karakterli bir harekete dönüşmüş olduğu görülmektedir. Vehhâbîlik, dinin siyasi hedeflerin aracı haline getirmenin öncü hareketi olmuştur. Bu hareketten beslenen daha sonraki oluşumlar, İslâm gibi barışçıl bir dini terör ile yanyana getirerek medeniyetler arası çatışma çıkarmak

[118] Zekeriyya Kurşun, *a.g.e.*, s. 25.
[119] Vehhabiliğin yerleşme ve yayılma tarihi için bkz.: Zekeriyya Kurşun, *a.g.e.*.
[120] Ebu Aliyye, *El Islâh*, s. 154'den naklen Mehmed A. Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik,* s. 41.
[121] Mehmet Ali Büyükkara, "Günümüzde Selefilik ve İslamî Hareketlere Olan Etkisi", s. 487.
[122] Mazhar Tunç, *a.g.e.*, s. 58.

isteyenlerin maşası haline gelmiştir. Nitekim Batı'da yapılmış birçok çalışma Neo-Selefiliği şiddete başvuran, cihatçı, radikal hareketler olarak tanımlamayı, hatta Neo-Selefiliğin günümüzdeki yaygınlaşmasından yola çıkarak İslâm dinini bu gruplarla özdeş gösterme gayreti içerisinde olduklarını görmek mümkün olmaktadır.[123]

Müslüman toplumdaki olumsuz gidişata dur diyebilmek için dinin aslına sarılmak veya bir yenilenme ihtiyacını gündeme getirmek bütün dini düşünce sistemlerinde doğal hatta gerekli görülmüştür. Fakat Neo-Selefilerin genellikle sömürge bölgelerinde ortaya çıkması, hemen hemen bütün yapılanmalarında bir dış desteğinin bulunması, Müslümanların birliğini bozmak suretiyle onları zayıflatmaya yönelik eylemleri ve dinî hareketlerin siyasi alanda kullanmaya elverişli birer enstrüman olduğu tezini destekleyecek tavırları Neo Selefiliğin meşruiyetinin sorgulanmasına sebep olduğu ifade edilmektedir.[124]

1.4. Neo-Selefiliğin İlkeleri

Günümüzde daha ziyade başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkeleri tarafından destek gören bir Neo-Selefi hareket söz konusu ise de tek tip bir Neo-Selefilikten söz etmek mümkün görünmemektedir. Farklılıklarını tezin ileriki bölümlerine ertelemek üzere bu başlık altında bütün Neo-Selefilerin benimsedikleri ilkeler hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

---

[123] Christopher Delisso tarafından hazırlanan *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West* başlıklı eser buna örnek gösterilebilir. Kuzey Makedonya'daki camii inşa faaliyetlerinin artmasını da Selefiliğin etkisi olarak gösterilmeye çalışılmaktadır. Halbuki tarihten de öğreniyoruz ki Müslümanların kurdukları her yerleşim alanında cami ve buna bağlı olarak faaliyet gösterecek bir mektep, pazar yeri başta olmak üzere han, hamam, imaret gibi kurumların inşa edilmesi birincil vazife olarak kabul edilmekteydi. Osmanlı döneminde kurulmuş vakıflar ile yerleştirilmiş olan bu anlayış, Osmanlı sonrasında da aynı hassasiyet ve itina ile devam ettirilmiştir. 1990'lı yıllardan sonra bilhassa gurbetçi sayısının artmasıyla yükselmiş olan refah seviyesi cami sayısının artmasına da neden olmuştur ve bunun Neo-Selefilik ile bir bağlantısı bulunmamaktadır.

[124] Tahsin Görgün, *a.g.e.*, s. 74-79.

1. *Usulu'd-din konularında Kur'ân ve Sünnet ile yetinmek*. Neo-Selefiler, dinî konularda nassı yegâne bilgi kaynağı olarak kabul etmektedirler. Nassdan kasıt Kitap ve Sünnet'tir. Bu konuda akıl, görüş, rey bildirmeye kesinlikle karşı çıkmaktadırlar. Bilgi kaynakları arasında zikrettikleri akıl, bir bilgi kaynağı değil, ancak sunulanı anlayan "kişiyle kaim bir sıfattır." Yani aklın görevi burada bilgi üretmek değil ancak nassı anlayıp doğrulamak olarak sınırlandırılmaktadır.[125] Aklı nakle takdim metoduna sahip olduğunu ifade ettikleri kelâmî metodu kabul etmemektedirler.[126]

2. *İman amel birlikteliği*. Bütün Neo-Selefi gruplara göre iman, tasdik, ikrar ve ameldir. İman artar ve eksilir. Büyük günah işleyen kişi tekfir edilir ama bu küfür onu dinden çıkarmaz. Küfür veya şirk sadır olan kişiye asla müsamaha gösterilmez.

3. *Tevhid*. Tevhid, bütün Neo-Selefi gruplarda ana temayı oluşturur. Tevhidin rubûbiyyet, ulûhiyyet ve amel ile ilgili boyutları vardır. Tüm bu boyutlar eksiksiz olarak bulunmalıdır. Bu konuda fikri ve ameli eksikliği bulunan şirk koşmuş olur dolayısıyla küfre girer ve tekfir edilir. Şefaat, tevessül, kabir ziyaretleri gibi konular hep ulûhiyyet tevhidi ile irtibatlandırılan konulardır.

4. *Te'vil karşıtlığı.* Allah'ın zatına ve sıfatlarına Kur'ân ve hadislerde haber verildiği şekilde iman etmek gerekir. Müteşabih ayetleri ve haberi sıfatları te'vil etmek caiz değildir. Burada aslolan nassı zahirî manasına hamletmektir. Nassın zahiri ise, akla ilk yerleşen anlamıdır. Nassı zahiri manasından alıp başka anlamlara taşımayı şer'î bir delil olmadığı için kabul etmemektedirler.

5. *Mezhep karşıtlığı*. İtikadî konularda akli mülahazalara yer vermediğinden taklidi vacip gören Neo-Selefiler, fıkhi meselelerde de taklidi caiz görmez. Bu konuda taklitten maksad, herhangi bir dinî hükümde mezhep imamına uymaktır. Şer'î delilleri

[125] Müfrih b. Süleyman el Kûsî, *a.g.e.,* s. 233-236.
[126] Bu ve bunun gibi daha bir takım başka ilkeler ilk bakışta sanki Ehl-i Sünnet ile uyumlu ilkeler gibi görünse de, son bölümde bu ilkelerin Neo-Selefiler tarafından yorumlanma şekli ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yöntem problemlerini görme imkanımız olacaktır.

idrak edemeyecek durumda olanlar bir mezhebe değil âlimlerin fetvalarına uymak zorundadırlar.

6. *Bid'atlerle mücadele*. Bu konu bütün Neo-Selefi grupları arasında öncelikli bir konuyu teşkil etmektedir. Asr-ı Saadet ve Selef-i Sâlihîn döneminden sonra dine katılmış herşey bid'at ve hurafe mesabesindedir dinin bunlardan arındırılması şarttır.

7. *İyiliği destekleme kötülüğü engelleme* (Emri bil ma'ruf ve nehyi ani'l münker). Doğru yolda olmayanları uyarmak ve onlarla her sahada mücadele etmek aslî vazifedir.

8. *İletişime geçilecek ve geçilmeyecek kişileri belirlemek*[127] (Vela ve Bera) Bu konu da önemli akidevi bir meseledir. Selefi metodu benimsemeyenler ile ilişki kurmamak Neo-Selefi yaklaşımındaki genel kanıyı teşkil etmekle birlikte Ürdün Selefileri olarak anılan Selefiler daha sonra bu konuda farklılaşmıştır.

9. *Mutlak itaat istemesi.* Bütün Neo-Selefî gruplar kendilerini Ehl-i Sünnetin gerçek temsilcileri olarak görür ve "kurtuluşa eren topluluk" (el fırkatü'n-nâciye) ve benzeri isimleri ancak kendilerine uygun görürler.[128]

1.5. Neo-Selefi Farklılaşma

Önemli ekonomik ve siyasi güçlerden biri haline gelen Suudi Arabistan'ın 70'li yıllardan itibaren dünyaya açılmasıyla birlikte yayılmaya başlayan Neo-Selefilik, farklı bölgelerdeki Selefî dahil değişik İslâmî hareketleri etkilemeyi başardığı gibi, bu süreçte kendisi de bu yerel hareketlerden etkilenmiş ve böylece Neo-Selefiliğin içindeki

[127] Müminleri dost edinmek, imansızlardan uzaklaşmak anlamında bir prensip.
[128] Neo-Selefiliğin ilkeleri için karş. bkz.: Müfrih el Kûsî, *a.g.e.*, s. 119 vd; Mehmat Ali Büyükkara, *Çağdaş İslamî Akımlar*, Klasik Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2020. s. 71; "Günümüzde Selefîlik ve İslamî Hareketlere olan Etkisi", s. 486, 487.

farklılaşma bu şekilde ortaya çıkmıştır.[129] Değişik coğrafyalarda, sosyopolitik şartların da etkisiyle farklılaşan Neo-Selefi hareketler, araştırmacıların dikkatlerini çekmiş ve birçok araştırmaya konu teşkil etmiştir. Selefi hareketleri inceleyen Quintan Wiktorovicz, "Anatomy of the Salafi Movement" başlıklı çalışmasında nassın bağlamının farklı okunması neticesinde üç tür Selefî hareketin ortaya çıktığını ifade eder. Bunlardan birincisi tamamen dinî tebliğe dayanan apolitik "püritist" (muhafazakâr) dinî anlayışı benimseyen selefi anlayış, ikincisi bu grubun tam karşısında duran siyasî selefiler ve üçüncüsü de daha militer bir yaklaşım ile şiddeti ve devrimi gerekli gören cihadîlerdir.[130]

Joas Wagemakers ise böyle bir tasnifi, içindeki alt grupların aralarında akide, uygulama ve metod açısından çok büyük farklılıklar bulunduğundan, yeterli derecede açıklayıcı görmemiştir. Dolayısıyla daha detaylı bir tasnif yoluna başvurmuştur.

Neo-Selefi çoğunluğun oluşturduğu birinci grup hakkında muhafazakâr (puritist) değil ılımlı (quietist) kavramını tercih eder. Bütün selefilerin "püriten" mühafazakâr bir görüntü verdiklerinden apolitik tavırları nedeniyle bu grubu "ılımlı" olarak isimlendirmenin daha doğru olacağını ifade eden Joas Wagemakers, bu grubun mensuplarının parlamenter faaliyetlerinden, siyasi tartışmalardan ya da iç ve dış siyaset ile ilgili görüş belirtmekten uzak durduklarını ifade etmektedir. Bu gruba ait Selefilerin kendilerine ait siyasi görüşleri olduğunu ifade eden Wagemakers, bu konudaki tutumları nedeniyle üç ayrı grup olarak incelemektedir.

Bunlardan birinci alt grubu siyaset ile *mesafeli* olmayı tercih eden grup olarak tarif etmektedir. Bu gruba örnek olarak Nasiruddin Elbânî'yi zikretmekle beraber yazar, 2013 senesinde Elbânî'nin talebeleri arasında yapmış olduğu araştırmaları neticesinde Elbânî'nin tamamıyla apolitik bir tutumda olmadığı, gerektiğinde **ehven-i şer** olarak

[129] Mehmet Ali Büyükkara, "Günümüzde Selefîlik ve İslamî Hareketlere olan Etkisi", s. 485-486.
[130] Quintan Wiktorovicz, "Anatomy of the Salafi Movement", *Studies in Conflict and Terrorism*, Cilt 29, Sayı 3, Mayıs 2006, s. 207-240.

siyasette yer alınabileceğini ve kendisinin siyasetin İslâm dininin daha geniş bir bileşeni olduğuna inandığına dair intibalarını aktarmaktadır.

Wagemakers'in tasnifine göre ılımlıların ikinci alt grubunu *sadıklar* oluşturmaktadır. Bunlar aktif olarak siyasette yer almasalar da yönetici gerek duyduğunda siyasetini meşrulaştırmak için her daim desteklerine ulaşabileceği kişilerdir. Abdülaziz bin Baz (ö. 1999) ve İbn Useymin (ö. 2001) gibi alimler bu gruba örnek verilmektedir. Üçüncü alt grup olan *propagandacılar* ise yöneticiye itaati neredeyse itikadî bir konu gibi sımsıkı sarılan grup olarak açıklamaktadır. Rebi b. Hadi el-Medhali'nin (d. 1931) başında bulunduğu bu grubun selefilerinin yöneticiyi sorgulama cesaretini bulan diğer selefi grupları çok sert tenkit ettiklerini aktarmaktadır. Ilımlıların alt grupları olarak belirlediği bu üç grubun kendi aralarında düşmanlığa varacak bir farklılıkları bulunmadığını, aksine bunların aralarında belli düzeyde ittifakın da bulunduğunu ifade etmektedir.

Wagemakers'in Selefilerin ikinci grubu olarak belirlediği *siyasi selefileri* de siyasete yönelik tutumlarına bağlı olarak iki alt gruba ayırmaktadır. Bunlardan birinci grup siyasi parti kurup parlamento ve seçimlerde yer alma suretiyle siyasi hayata dahil olanlardır. Örnek olarak Lübnan, Kuveyt ve Arap Baharı sonrasında siyasete Hizbu'n-Nur partisiyle katılan Mısır Selefilerini göstermektedir. Bu tür grupların, Lübnan'daki bazı selefiler hariç, parlamentoda yer almalarının diğer gruplara karşı bir alternatif oluşturmaktan ibaret olduğunu söyleyen Wagemakers, aslında bunların siyasi kılıfa bürünmüş "ılımlılar" olduklarını ifade etmektedir.

Siyasilerin ikinci alt grubu, siyasi bir karakter taşımalarına rağmen siyasette yer almayıp daha çok toplumsal alanda faaliyet gösterenlerdir. Aslında kendileri Körfez Savaşı sırasında yönetici kesimlere yönelik çağrılarında, Suudi devletinin uluslararası arenada üstlenmesi gereken rolü açıkça ifade etmişlerdi. Ancak Suudi Arabistan'da bu tavır kabul görmemiş olsa da, Orta Doğu ve Avrupa selefileri arasında çok taraftar kazanmıştı. Bu ikinci alt gruba da *Sahve* hareketinin alimleri olan Selman el-Avde, Sefer el-Havali ve Aid el-Karni gibi âlimleri örnek göstermektedir.

Cihadîler, Selefilerin üçüncü grubunu oluşturmaktadır. Bunları da, Daru'l-Harp-Daru'l-İslâm kavramları içinde savunmacı karakterdeki klasik cihadî, devrimci cihadî ve küresel cihadî olmak üzere üç ayrı altbaşlık olarak incelenmektedir. Bütün Selefilerin cihadı İslâm'ın ayrılmaz bir parçası olarak gördüklerini ifade eden Wagemakers, cihadîlerden farklı olarak diğer grupların sadece klasik cihadı benimsediklerini söylemektedir. Wagemakers ayrıca Wiktorovicz'den farklı olarak cihadî anlayışı Afganistan [131]

Neo-Selefiliğin tarihine baktığımızda, bazı yönlerden birbirine benzeyen bazı yönleriyle de birbirinden ayrılmak suretiyle farklılaşan anlayışları gereği, Modernistler, Suudi Selefilik, Siyasi Selefilik ve Cihadî Selefilik olmak üzere dört başlık altında tasnif edilebilir.

1.5.1. Modernistler

Selefiliğin Ehl-i Sünnetin içinde Ahmed b. Hanbel ile başlayan, İbn Teymiyye ile devam eden bir damar olarak var olduğunu savunan Mehmet Ali Büyükkara, bizim Neo-Selefi olarak isimlendirmiş olduğumuz grupların aslında Selefîliğin aşırı bir tezahürü olduklarını, hadis-i şeriflere itibar etmeyen modernistlerin ise esas Neo-Selefi olarak isimlendirilmesi gerektiğini savunur.[132]

Bazı çalışmalarda Modern Selefî olarak da isimlendirilen bu grubun birçok konuda Neo-Selefiler ile farklılaşsa da, "dini aslına irca", "selef dönemine dönüş", "taklidi red", "dini bid'at ve hurafelerden arındırma" gibi iddialarla geleneği tasfiye etme

[131] Joas Wagemakers, "Revisiting Wiktorowicz: Categorising and Defining the Branches of Salafism", in Cavatorta and Merone (eds), *Salafism After the Arab Awakening: Contending with People's Power* (Hurst, 2016), https://www.academia.edu/31783379/Revisiting_Wiktorowicz_Categorising_and_Defining_the_Branches_of_Salafism_2016_?email_work_card=view-paper, s. 15-19.
[132] Mehmet Ali Büyükkara, "Günümüzde Selefilik ve İslami Hareketlere Olan Etkisi", s. 485.

noktasında diğer Neo-Selefi gruplar ile buluşmaları Modernist akımın mensuplarını Neo-Selefi bütünlüğün bir parçası olarak görmemizi gerektirmektedir.[133]

Modernite, Batı'da başlamış bir olgudur. "*Eskiden yeniye geçişi*", gelenek karşıtlığı ve ondan kopuşu ifade etmek için kullanılan *modernite* terim olarak 19. yüzyılın sonundan itibaren İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadarki dönemde yaşanmış olan değişimleri tanımlamak üzere kullanılmıştır.[134] Modernizm, Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirmiş olan Batı'nın, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında dünyanın geri kalan kısmına ve bilhassa Doğu'ya "insanlığın en ideal noktası" olarak sunduğu bir olgu olmuştur. Batı, hayatın her alanını kapsayan bir dönüşümü öngüren, medeni olmanın gereği olarak takdim ettiği, adeta bir sömügre ideolojisi olarak kullandığı moderniteyi sömürgeleştirdiği ülkelerde devşirdiği aydınlar vasıtasıyla yerleştirmeye çalışmıştır. Bu dönemde ağır siyasi, sosyal ve külürel şartlar ile boğuşan Müslüman dünyaya tarihi, dinî ve kültürel mirasından kurtularak batılılışma bir çıkış yolu olarak sunulmaktaydı. İngiliz sömürgesi olan Mısır ve Hint altkıtasında bazı âlimler, modernitenin de etkisiyle itikadî esasları ihya etmek amacıyla entellektüel faaliyetlere girişir. Bu çabalar bağlamında hurafe ile mücadele, taklit karşıtlığı, ilmî geleneği tasfiye etme ve halkı miskinleştirdiği gerekçesiyle tasavvuf ve tarikat karşıtlığı gibi söylemlerle yeniden İslâm'ın özüne dönülmesi gerektiği savunulmuştur.[135] Modernistler, bu söylemlerinde kendilerine bir meşruiyet temin etmek üzere Selefiliğe müracaat etmişlerdir onu yeniden yorumlamışlarıdır.[136] Nitekim modernistlerin yer yer İbn Abdülvehhâb'dan övgüyle bahsetmesinin yanı sıra, bazı araştırmacılar da modernistlerin Neo-Selefilikten

[133] Tahsin Görgün bu konuda şu tespitleri aktarmaktadır. "XIX. yy şekillenmeye başlayarak XX. yy etkin olan seleficiliğin ulaştığı neticeler ile modernizm ve sekülerizmin ulaştığı neticelerin benzerliği ilk bakışta oldukça şaşırtıcıdır. Her ikisi de din ilimlerinin ve tasavvufun düşmanıdır. Her ikisi de farklı gerekçelerle dahi olsa İslâm medeniyetini yok sayma eğilimindedirler. Her ikisi de Ehl-i Sünnet'i, bu arada, Fahreddin er-Razi sonrası İslâm düşüncesini ilgi dışında bırakır; bu çerçevede Selçuklulardan itibaren ve Özellikle Osmanlı dönemi muhtelif gerekçelerle yok sayılır. Tahsin Görgün, *a.g.e.*, s. 77.

[134] Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü,* çev. Osman Akınbay Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 1999, s. 508.

[135] Husein Rizai, *İslam modernizm anlayışı ve Balkanlar*, Dörtmevsim Yayınlar, İstanbul 2016, s. 22-46.

[136] Mazhar Tunç, *a.g.e.*, s.58.

etkilendiklerini ifade etmektedirler.[137] Bu manada Efgānî'nin, Abduh'un ve Reşid Rıza'nın görüş ve faaliyetlerinde güçlü bir Vehhâbîlik vurgusu olduğu bilinmektedir.[138]

İlmî birikimi ve kültür geleneğini tasfiye etme noktasında diğer Neo-Selefi gruplar ile birleşen Modernistler, nassa yaklaşımları konusunda ayrılmaktadırlar. Modernistler, kaynak olarak sadece Kur'ân ayetlerini kabul ederken, hadisi isnad açısından sorunlu görmüştür. Bazıları, belli sorgulamalardan geçirerek kabul veya red etmek noktasında daha ılımlı bir tavır sergilerken, diğer bir kısmı ise tamamen reddetmek gibi aşırı bir tutum sergilemişlerdir.[139]

Neo-Selefiler gibi İslâm modernistlerinin de en temel özelliklerinden biri geleneğe bakıştır. Muhammed Abduh, otobiyografisinde amaç ve hedeflerini ifade ederken, düşünceyi taklit zincirinden kurtarmak ve dini Selef'in anladığı yolla anlamak, dinî bilgiyi ilk kaynaklarından elde etmek gibi kriterler sıralamaktadır. İlaveten evrensel insanlık düzenini koruma hikmeti çerçevesinde dinde hataya düşmemek için Allah'ın bahşettiği akla vurgu yapmaktadır.[140] Dolayısıyla, itikadın izah, ispat ve anlatılmasında aklı önceleyen tutumlarıyla da Modernistlerin Selefî yaklaşımdan ayrıldıklarını söylemek gerekir.[141]

Batı'nın bilimsel ve teknik ilerleyişinin etkisinde kalan Modernistler, eğitim, yönetim ve siyasette modernleşme taraftarıdır. Batı modernleşmesi üzerinden İslâm'ı okuma metodu ile tebarüz eden İslâm Modernistleri, Klasik dönem modernistleri olarak kabul edilen Seyyit Ahmed Han ve Efgānî-Abduh ekolü ile başlatılır. Ancak daha sonra modernistlerin sembolü haline gelen Fazlurrahman bu dönemi özellikle metodolojik

---

[137] Müfrih el Küsî, *a.g.e.*, s. 115.
[138] Fatih M. Şeker, *Osmanlılar ve Vehhabilik.* Dergah Yayınları, 2007, s. 90-95; Tahsin Görgün, *a.g.e.*, s. 77.
[139] Husein Rizai, *a.g.e.*, s. 38.
[140] Sait Özervarlı, "Selefiyye", s. 306.
[141] Sait Özervarlı, "Muhammed Abduh", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 30, Ankara 2020, s. 483.

açıdan eksik ve yetersiz görmüş ve modernist yorumları çok daha ileriye götürecek metodolojisini ortaya koymuştur. [142]

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Modernist yaklaşımlar *ıslah* ve *tecdid* adı altında Balkanlar'da da kendini göstermeye başlar. 1878 yılında Berlin Kongresi sonrasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun denetimi altına bırakılmış olan Bosna Hersek'te İslâm bir devlet dini olarak tanımış fakat geleneksel olarak nitelendirilen Müslüman toplumu *düzene uyumlu* bir hale getirebilmek için modernist ve reformist hareketler başlatılmıştı. Dinî referanslara müracaat etmeyen reformistlere halk itibar etmeyince bu reformları yürütecek din adamlarının yetiştirilmesi sağlandı. Balkanlar'da bu hareket, Batı medeniyeti ile karşı karşıya kalmış olmanın yarattığı buhrana Boşnak âlimlerinin bir çıkış yolu aramalarının bir çabası olarak yorumlanmaktadır.[143]

Çifte Monarşi döneminde başlayan bu yenilikçi fikirler, Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulmuş olan Yugoslavya Krallığı (1918-1943) ve Sosyalist Yugoslavya Federatif Cumhuriyeti (1945-1991) dönemlerinde de devlet eliyle ikame edilmeye çalışılmıştır. Reformist anlayış halk arasında kayda değer bir itibar görmese de İslâm Birliği'nin yönetici kadrolarında bu anlayışa sahip kişilere yer verilmiştir. Bilhassa Hüseyin Cozo'nun (ö. 1982) teorik çalışmaları ile pratik alanda sunmuş olduğu çözümler döneme damga vurmuştur.[144]

1.5.2. Suudî Selefilik

Araştırma konumuzu teşkil eden Neo-Selefiliğe ait gruplardan biri hatta kaynaklık etmesi bakımından belki de en önemlisi olan Suudî Selefilik, Suudi Arabistan

---

[142] Fazlur Rahman, *İslamda İhya ve Reform*, 2. Baskı, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2022.
[143] Fikret Karčić, "Šta je to İslamska Tradicija Bošnjaka?", s. 55, 56, https://iitb.ba/wp-content/uploads/2014/08/Fikret-Karcic-Sta-je-to-islamska-tradicija-Bosnjaka.pdf, (Erişim, 26.11.2022).
[144] Konu ile ilgili bkz. Husein Rizai, *a.g.e.*, s. 89-144.

devleti nezdindeki resmî dinî yapıyı teşkil etmektedir.[145] Kökeni XVIII. yüzyılda ortaya çıkmış Vehhâbîliğe dayanır, tarihi de Vehhâbîliğin kurucusu Muhammed b. Abdülvehhâb ile Dir'iyye Emiri Muhammed b. Suud'un biraraya gelerek kurmuş oldukları ittifak ile başlatılır.

1744/45 yılında Dir'iyye'de yapılmış olan bu ittifakın siyasi kanadını Muhammed b. Suud dinî kanadını ise Muhammed b. Abdülvehhâb temsil etmekteydi. Bu ittifak Muhammed b. Suud'un siyasi iradesine ideolojik meşruiyet sağlarken Muhammed b. Abdülvehhâb'ın öğretisine de siyasi desteği garanti etmekteydi.[146] İttifakın kuruluş esnasında Muhammed b. Suud'un öne sürdüğü şartlar ile İbn Abdülvehhâb'ın vaadleri bu ittifakın kurulmuş olduğu zemin hakkında bir fikir edinmemizi sağlamaktadır.[147] Suudi Arabistan Krallığı armasındaki palmiye ağacı mülkü, ağacın altında yer alan çapraz şekilde birbirine dayanan iki kılıç, birbirine sürekli destek vermis ve bundan sonra da destek verme iradesinde olan Vehhâbî ulema ile Suud ailesi arasındaki sarsılmaz ittifakı sembolize etmektedir.[148] Ulema-ümera ittifakına dayanan bu anlayış, kurulmuş olan Suudi Arabistan devletinin her üç aşamasında (veya üç devletin kuruluşunda) hakimiyetini devam ettirmiştir. Günümüzde de Suudî Selefilik, ilk tesis edildiği döneme uygun olarak ulema-umera işbirliğinin yaşatılmasını zaruri gören ulema ve takipçilerinden temsil edilmektedir.[149]

Din ile siyasetin ittifakı ile meydana gelen bu hareket, zamanla siyasi iktidarın beka siyasetine ve uluslararası ilişkilerde diğer küresel aktörlerle münasebetlerinin bir

[145] Mehmet Ali Büyükkara, "Günümüzde Selefilik ve İslâmî Hareketlere Olan Etkisi", s. 490.
[146] Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik,* s. 23.
[147] Dir'iyye Emiri Muhammed b. Suud anlaşmayı yapmadan önce Muhammed b. Abdülvehhâb'dan hiçbir şekilde kendilerini terketmeyeceğine ve hasat zamanı geldiğinde kendisine bağlı kabilelerden harac toplamasına mani olmayacağına dair teminat istemişti. Her iki şartı kabul eden Muhammed b. Abdülvehhâb, Allah'ın açacağı fetihler sayesinde çok daha fazla ganimete kavuşacağını da söz vermiştir. Alûsî'den naklen Zekeriyya Kurşun, *a.g.e.,* s. 23.
[148] Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik,* s. 135.
[149] Mehmet Ali Büyükkara, "Günümüzde Selefilik ve İslamî Hareketlere Olan Etkisi", s. 488.

enstrümanı gibi hizmet etmeye doğru evrildiğini görmek mümkündür.[150] Suudî Selefilik, Suudî iktidarın dinî meşruiyet kaynağı ve kararlarının onay makamıdır.[151]

Kuruluş aşamasında Vehhâbîliğin katılığı ve sertliği Suudî Selefiliğe damga vurmuştur. Neo-Selefi hareketlere büyük ölçüde ilham kaynağı olan dinî gerekçelerle meşru müslüman otoriteye yönelik başkaldırısı, geleneği tenkit etmesi ve şiddeti bir eylem şekli olarak benimsemesi Vehhâbî öğretisinin siyasi ilkeleridir. Bugünkü Suudî Selefi doktrinerleri aksini iddia etse de, tarihi veriler Vehhâbîliğin ilk ortaya çıktığında meşru iktidara karşı isyankâr ve kendi gibi düşünmeyenlere karşı güç kullanmayı mübah sayan bir yapıda olduğunu ortaya koymaktadır. Necd'de doğan bu hareket zamanla Necd'in dışına da taşmıştır. 1802 Kerbela baskını, 1803 Taif ve Mekke baskını, 1805 Medine'nin işgali gibi olaylarda, kendilerine biat etmeyenlerin canı da malı da helal sayıldığından çok sayıda Müslümanın öldürüldüğü ve mallarına da el konduğu kaydedilmektedir.[152] Hareketin mensupları her ne kadar bu ismi kendileri için uygun görmeyip daha çok *Ehlü't-Tevhid, Muvahhidun* gibi isimlerle anılmak isteseler de, bu dönemde Suudî Selefilik, Vehhâbîlik olarak anılmaktadır.[153] Selefiyye kavramı çok daha sonra Modern (Üçüncü) Suudi Arabistan devletinin kurucusu Kral Abdülaziz b. Suud tarafından gündeme getirilmiş bir kavramdır.[154]

Bir devlet ideolojiisi olarak Vehhâbîliğin biri reaksiyoner diğeri itaatkar olmak üzere iki ana akımının başlangıçtan itibaren Suudî Selefiliğin şekillenmesinde önemli katkıları olduğu görülmektedir. Devletleşme yolunda ilerleyen Suudî iktidar, bir devlet gibi davranması gerektiğinden yeri geldiğinde kendisine iki asır boyunca meşruiyet sağlamış Vehhâbîliğin bu sertliğinden yararlanmayı bilmiş ancak, uluslararası arenadaki ilişkilerin gelişimine bağlı olarak törpülenmesini hatta zaman zaman tasfiye edilmesi

---

[150] Adem Apak, "Selef ve Selefilik Kavramının Anlam Serüveni", *Tarihte ve Günümüzde Selefilik Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı, 08-10 Kasım 2013*. Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, s. 46.
[151] Mehmet Ali Büyükkara, "Günümüzde Selefilik ve İslamî Hareketlere Olan Etkisi", s. 488.
[152] Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, s. 31 vd.
[153] Ortaya çıktıkları dönemin tarih eserlerinde hep Vehhabilik olarak kaydedilmektedirler.
[154] Mazhar Tunç, *a.g.e.*, s. 91.

yoluna gidilmesinde de tereddüt etmemiştir. Bu tasfiye eylemi de her seferinde "İttifak"ın gereği olarak iktidarın dinî kanadını üstlenen "ulemanın" onayı ile gerçekleştirilmiştir. Suud hâkimiyetinin devletleşmesi ve genişlemesinde önemli katkısı olan İhvan'ın kuruluşu ve tasfiye edilişi (1926), petrolün bulunmasının akabinde yaşanan büyük kalkınma nedeniyle gündeme gelen ve muhafazakâr kesim tarafından onaylanmayan yeniliklerin eski ile "uzlaştırılması" (1930), Mısır baskısından kaçan İhvan ulemasına kucak açıp sonra etkisizleştirilmeleri, İslâm dünyasına Vehhâbîliği ihraç etme gayesiyle kurmuş olduğu Medine Üniversitesi etrafında yetişmiş olan Cüheyman isyanı (1979) esnasında kullanılmış olan sert tedbirler de hep "ulema" tarafından onaylanmış, meşrulaştırılmıştır.[155] Bunun ilk adımlarını III. Suud devleti kurucusu olan İbn Suud'un faaliyetlerinde görmek mümkün olmaktadır. Kendisinin dinî ulemadan çekindiği ifade edilse de, ülke güvenliği ve kamu yararı gibi konular söz konusu olduğunda Vehhâbî âlimlerle karşı karşıya gelmekten çekinmediği kaydedilmiştir.[156] Çünkü "İttifak" gereği her zaman yanında onun kararlarını onaylayacak ve Vehhâbî sertliğini törpüleyecek müesses bir dinî yapı varlığını hep korumuştur.

Suudî Selefiliğin fikri temelleri Selefilik, Ehl-i Hadis, Hanbelilik, İbn Teymiyecilik ve Vehhâbîliğe dayanmaktadır.[157] "Ilımlı İslâm" veya "Orta Yol İslâmı" olarak ifade edilen bu ideolojinin fikri özellikleri, usûlu'd-din konularında Kitap ve Sünnet ile iktifa edip başka delillere başvurmayı kabul etmemek, ilk dönem Selef-i Sâlihîn'e ittiba, naklin akla tercih edilmesi, kelâmî tartışmalardan uzak durmak, bid'atlarla mücadele ve siyasî otoriteye itaat etmek gibi prensipler üzerinden belirlendiği ifade edilmektedir.[158]

Suudî Selefilik sadece Suud devleti içerisinde etkin olan bir hareket değildir. Kral Faysal döneminde İslâm dünyası ile etkileşime geçen Suudî Selefilik, ilgili dönemde

[155] Konu ile ilgili detaylı bilgiler için Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan'da Vehhabilik,* s. 41-234.
[156] Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan'da Vehhabilik,* s. 138.
[157] Mazhar Tunç, *a.g.e.,* s. 91-123.
[158] Mazhar Tunç, *a.g.e.,* s. 123-160.

kurulmuş olan uluslararası karakterdeki teşkilatları vasıtasıyla İslâm dünyası üzerinde Suudîlerin kontrolünde bir İslâmcı çevre oluşturma gayreti içerisinde olmuştur. Selefi çizgide faaliyet gösteren Rabıta, Öğrenci Örgütleri Uluslararası İslâm Federasyonu (IIIFSO), Dünya Müslüman Gençlik Meclisi (WAMY) gibi kuruluşlar, Suudi Arabistan dışında özellikle Arap olmayan ülkelerin müslüman gençliğine İslâmi şuur kazandırmayı hedefleyen teşkilatlar olarak kaydedilmişitr.[159] Dolayısıyla Suudî Selefilik, Suudî Arabistan dışında da kendisine bağlı kurum ve ulema ile bağlantılı olan oluşumlar tarafından temsil edilmektedir. İlgili kurum ve alimlere bağlı derneklerden bu türden oluşumlara maddi destek de sağlandığı kaydedilmektedir.[160]

1990'lı yıllarda farklı coğrafyalardaki sosyopolitik şartların etkisiyle aşırıcılığa savrulan bazı güçler ile aralarındaki farkı belirginleştiren Suudî Selefiyye'de öncelik dinî aksiyon değil akidededir. Suudî Selefiliğe göre ümmet silahlı cihada henüz hazır değildir. Öncelikli olarak yapılması gereken, ümmetin şirkten uzaklaşması ve tevhide sarılarak Selef akidesi üzerinde buluşmasıdır. Ulûhiyyet/İbadet Tevhidi çok önemlidir. Yazılarında ve vaazlarında genellikle bid'atlar, ibadetler, sakal ve nikah gibi kişinin günlük hayatındaki meselelerinden bahsederler. Büyük günah işleyenler tekfir edilmez. Küfür ile imanın bir süre bir arada bulunabileceğini ifade ederler. Siyasi otoriteye itaat önemle vurgulanmaktadır. Yöneticilerle savaşmak Hâricilik olarak nitelendirilmektedir. Ulemanın görevi bir yandan doğru yoldan sapmış olan yöneticiyi uyarmak diğer taraftan da siyasi ve toplumsal istikrarı bozacak alternatif siyasi oluşum ve taleplerin önüne geçmektir. Monarşik ve oligarşik eğilimlere yakın olan Suudî Selefilik, demokrasi, sivil katılımcılık gibi modern siyasi kavramları bid'at olarak nitelemeye eğilimlidir. Kendi çizgilerinde olmayan İslâmî cemaatlerle işbirliğine yanaşmaz, *hecr* prensibi gereği bunlardan uzak durmayı vacip saymaktadırlar.[161]

[159] Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, s. 183-189.
[160] Mehmet Ali Büyükkara, "Günümüzde Selefilik ve İslamî Hareketlere Olan Etkisi", s. 490.
[161] Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslamî Akımlar*, s. 69-71.

Kendilerini Ehl-i Sünnet'in yegâne temsilcileri olarak görürler. Selefi olmayan cemaat ve kuruluşlar gibi, kendi görüşlerini desteklemeyen Selefileri de Ehl-i Sünnet dışı sayma eğilimindedirler. Onları genellikle Hizbiyye, İhvaniyye, Kutbiyye, Hâricîyye, Tekfiriyye gibi isimlerle isimlendirirler.[162]

Suudî Selefilik, hadis çalışmalarının bilhassa sened araştırmaları bakımından çok ileri bir düzeye ulaşmasını sağlamıştır. Üniversite, Darü'l Hadis ve Hadis Halkaları şeklinde örgütlenen eğitim kurumları vasıtasıyla hadisin öğretilmesine katkı sağladığı gibi, devlet eliyle yayımlanmış hadis kitapları ve mecmualarının bütün dünyaya yayılmasınında katkısı bulunmaktadır. Ancak bütün bu olumlu olarak nitelendirilen gelişmelerin yanı sıra, bu tür eylemlerin hadisin ideolojik olarak değerlendirilmesi tehlikesini de barındırmaktadır.[163]

Suudî Selefilik, günümüzde Hey'etü Kibâri'l Ulemâ, Râbıtatü'l-âlemi'l-İslâmî, İdâretü'l-Buhûs gibi resmî kurumlar tarafından temsil edilmektedir. En önemli âlimleri ise, Abdürrahman el Muallimi (1894-1966), Muhammed Nasiruddin el-Elbânî (1914-1999), Abdülaziz b. Abdullah b. Baz (1910-1999), Muhammed b. Sâlih b. Muhammed b. Süleymân el-Useymîn (1929-2001), Abdülaziz Âlü'ş-Şeyh (1941-), Salih el-Fevzân (1933-), Rebi b. Hadi el Medhali (1943-), Mukbil el Vadı'î (?-2001) gibi âlimler zikredilmektedir.[164]

Vehhâbîliğin bir devamı olan günümüz Suudî Selefilikte dört ayrı Selefi yaklaşım görülmektedir: 1. Geleneksel Selefilik, 2. Camiye Selefiliği, 3. Ehl-i Hadis Grubu, 4. Sahve Hareketi. Suud devleti tüm bu gruplar vasıtasıyla yurt dışında da İslâm dünyasını selefileştirme faaliyetlerini sürdürmektedir.

---

[162] Mehmet Ali Büyükkara, "Günümüzde Selefilik ve İslamî Hareketlere Olan Etkisi", s. 495.
[163] Mazhar Tunç, *a.g.e.*, s. 239 vd.
[164] Mazhar Tunç, *a.g.e.*, s. 268-293; Mehmet Ali Büyükkara, "Günümüzde Selefîlik ve İslâmî Hareketlere Olan Etkisi", s. 491, 492.

1.5.2.1. Geleneksel Selefilik

Joas Wagemakers'in ifadesiyle "sadıklar" grubudur. İbadet tevhidi, bid'atlerle mücadele, selefi cemaat ile bağlılığın güçlenmesi ve yöneticiye itaat gibi bir çizgiyi benimsemişlerdir. Bunlar siyasi işerle meşgul olmaz, sadece yöneticiyle mutlak mutabakat içerisinde hareket ederler. Abdülaziz b. Baz, İbn Useymin, Abdülaziz b Abdullah Âli'ş-Şeyh, Abdullah b. Muni' gibi âlimler geleneksel selefiliğin önde gelen alimleridir.[165]

1.5.2.2. Câmiye Selefiliği

Suudi Arabistan'da yaşayan Etiopya kökenli Muhammed Eman el-Câmi, Yemen asıllı Rebî' b. Hâdî el-Medhalî' ve Ali el-Halebi gibi isimler Câmiye Selefiliği içinde yer almaktadırlar. İman kalpte olan bir inançtır, amel ise onu kemale erdirmede bir şarttır; beşeri düzene intibak itikadî bir konu olmadığından insan tarafından konulan kanunlarla yönetilen bir idarede yaşamak mümkündür; yöneticiye itaat zaruridir gibi başlıca görüşleri nedeniyle iktidara yakın bir selefi gruptur. Bilhassa eğitim-öğretim ve medyada çok güçlüdürler.[166]

Rebî' b. Hâdî el-Medhalî'ye nispetle el-Medhaliyye diye adlandırılan grup ise Selefîlikteki bid'atçılardan uzaklaşma kuralını en sert biçimde uygulayan grup olarak zikredilmektedir.[167]

---

[165] Hişam b. Galip, *a.g.e.*, s. 48.
[166] Hişam b. Galip, *a.g.e.*, s. 49.
[167] Mehmet A. Büyükkara, "Günümüzde Selefîlik ve İslâmî Hareketlere Olan Etkisi", s. 498.

1.5.2.3. Ehl-i Hadis Grubu (Elbânî Grubu-Ürdün Selefileri)

Nasiruddin Elbânî'ye nispetle gruba bu isim verilmiştir. Balkanlar'da ise bu gruba bağlı olanlar "Ürdün Selefileri" adıyla anılmaktadırlar. İman ve akide konusunda Câmiye selefiliği ile yakın bir çizgide durmaktadırlar. Elbânî, siyasi iktidarın meşruiyeti, Vehhâbî birikimine değil de nassa bağlı ictihadı ön plana çıkarması gibi görüşleri nedeniyle Suudi Arabistan'ı terketmek zorunda kalmış, Ürdün'e yerleşmiştir. Âsi gibi bir portre çizmiş olsa da, siyasetle meşgul olma konusunda geleneksel selefi ulemaya uymaktadır. Ürdün'de hadis çalışmalarna yoğunlaşan Elbânî, geliştirmiş olduğu *et-Tasfiye* (sahih akide üzerine yoğunlaşma) ve *et-Terbiye* (sahih bir ilmî zemin üzerinde toplumsal gelişimin sağlanması) öğretisi ile bazı gençler arasında etkin olmayı başarmıştır.[168]

1.5.2.4. Sahve Hareketi

Vehhâbîliğin siyasal İslâm ile bir araya gelmesinden neşet eden bir harekettir. Cuheyman ayaklanmasını kanlı bir şekilde bastıran Suudi Arabistan'daki iktidar, İslâm dünyasındaki profilini düzeltme arayışlarına girmişti. İşte bu nedenle Arap ülkelerinin despot rejimleri altında işkence ve zulüm gören ulemaya kucak açıp, Suudi Arabistan üniversitelerinde görev almalarını sağladı. Muhammed Kutup (ö. 2014), Muhammed Ahmed er-Raşid, Abdürrahman ed-Devseri gibi âlimler Sahve hareketini etkileyen önemli isimlerdir. Bilhassa Muhammed Kutup, kardeşi Seyyid Kutup'un (ö. 1966) düşüncelerini Vehhâbîlik ile uyuşturmaya çalışmıştır.[169] Böylece 1980'li yıllar Vehhâbî/Selefiliğin ağırlığının azaldığı bunun yerine de çağdaş İslâmcı tonların fazlalaştığı dönem olarak kaydedilmektedir.

[168] Mehmet Ali Büyükkara, "Günümüzde Selefîlik ve İslâmî Hareketlere Olan Etkisi", s. 493-495.
[169] Hişam b. Galip, *a.g.e.*, s. 47.

Sahve hareketi, itikadi konularda Vehhâbîliğe bağlı kalmakla birlikte siyaset düşüncesinde daha aksiyoner bir tavır ile İhvan-ı Muslimin'e yaklaşmaktadır. Selman el-Avde, Sefer el-Havali, Nasır el-Ömer, Aid el-Karni, İbrahim ed-Deviş, Muhammed b. Said el-Kahtani gibi isimler *şuyûhu's-sahve* diye anılan grubun âlimlerini oluşturmaktaydı. Ancak 90'lı yıllara gelindiğinde, bilhassa Körfez Savaşı esnasında Suudi yönetimin ABD'nin yanında yer alması ve Irak'ı işgal edecek ABD askerlerinin ülkeye girmesine izin vermesi gibi konular bu alimlerin, iktidarı sert bir şekilde tenkit etmelerine neden olmuştu. Kral Fahd ve başmüftü İbn Baz'a göndermiş oldukları reform talepleri artık Sahve mensuplarını hem yönetimi hem de resmî ulemanın meşruiyetini sorgulayan muhalefet konumuna düşürmüştür. Hem rejime hem de ulemanın otoritesine bir tehdit olarak nitelendirildiklerinden, alınan tedbirler sonucu birçok mensubu geri adım atmak zorunda bırakılırken, bilhassa el-Avde ve el-Havali geri adım atmamış ve neticede görevlerinden alınıp hapis cezasına çarptırılmışlardır.[170]

1.5.3. Mısır Selefiliği (Siyasal İslâmcılık)

Mısır Selefiliği başlığı altında işleyeceğimiz bu selefi anlayış, dinî ve sosyal açıdan ortaya çıkan problemlere çözüm noktasında siyaseti bir araç olarak kullanmayı gaye edinen, *İhvân-ı Müslimîn* özelinde literatüre siyasal ıslahatçı ya da İslâmcı olarak girmiş olan teşkilatlanma temsil etmektedir.

Mısır'da Selefiliğin yükselişe geçmesi, Mısır'ın sosyal, ekonomik ve siyasi durumu ile yakından bağlantılıdır. XX. yüzyıl'da Mısır çok ağır ekonomik ve sosyal şartlara maruz kalmıştır. Bir yandan gittikçe kötüleşen ekonomik durum, Batı bağımlılığı ve Batı'ya bağlı yönetici elitlerin empoze ettiği yaşam biçimi ile yaşanan toplumsal

[170] Mehmet Ali. Büyükkara, "Günümüzde Selefîlik ve İslâmî Hareketlere Olan Etkisi", s. 501-502.

değişme, diğer taraftan ise din ve inanç özgürlüğü üzerindeki baskılar nedeniyle Selefiyye hareketi siyasileşme yoluna girmiştir. [171]

İhvân-ı Müslimîn bilinen ilk İslâmcı yapıdır. Sömürge karşıtı bir hareket olarak tebarüz eden bu yapının temel hedefi, başta Mısır olmak üzere bütün İslâm ülkelerinin Batı'nın sömürgesinden kurtarılmasıdır. Mısır merkezli dinî-siyasi bir teşkilat olarak İhvân-ı Müslimîn 1928 yılında Hassan el Bennâ (1906-1949) tarafından kurulmuştur. Öğretmenlik okulundan mezun olan Hasan el-Bennâ, öğrencilik yıllarından itibaren emperiyalist güçlerin anavatanını nasıl maddi ve manevi olarak çökerttiğine şahit olmuş ve halkını sömürgecilerden kurtarmak için böyle bir teşkilatlanma yoluna gitmeyi gerekli görmüştür. Yedi üye ile 1928 yılında İsmailiyye'de başlayan bu harekete kısa sürede bazı gençlik hareketleri de katılmış ve 1933 yılında genel merkezini Kahire'ye taşımıştır.[172]

Teşkilat merkezini Kahire'ye taşıdıktan sonra ülke düzeyinde örgütlenmeye başlamış hatta kısa bir süre sonra Ürdün, Suriye, Filistin ve Sudan gibi ülkelere temsilciler göndermek suretiyle ülke dışında da örgütlenmeyi sürdürmüştür. Halkı bilinçlendirmek adına ilk günden itibaren önemli ilim adamları ile bir araya gelerek ders, konferans türü faaliyetler ile düşüncelerinin toplum nezdinde yayılmasını sağlamıştır. Aynı zamanda teşkilatının resmî yayın organları olarak çeşitli dönemlerde günlük, haftalık veya aylık olmak üzere değişik isimlerle farklı gazete ve dergilerin çıkarılması da önemsenmiştir.

İhvân, Büyük Güçler'in ve bilhassa İngilizlerin bağımlı hale getirmiş oldukları Mısır'ın bulunduğu durumdan kurtulabilmesi için ya siyasi iktidara veya en azından siyasi iktidara yön verecek bir pozisyona sahip olmak suretiyle devletin organlarını kullanarak ıslahın gerçekleştirilebileceğini savunmuştur. Çalışmalarını bu doğrultuda sürdürmeye çalışan Hasan el-Bennâ yönetimindeki İhvân, sadece kendi ülkesinin değil bütün İslâm âleminin sömürge güçlerinden kurtulması için mücadele etmiştir. Ülkesinin örtülü

[171] Adem Apak, *a.g.e.*, s. 48.
[172] İbrâhim el-Beyyûmî Gānim "Hasan El Benna", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 16, İstanbul 1997, s. 307.

sömürgeciliğine vesile olan yöneticileri suçlaması nedeniyle büyük güçlerin ve bilhassa İngilizlerin yönlendirmesiyle yönetim tarafından baskı altında tutulmuştur. 1941 yılında siyasete atılma kararı alan İhvân, bazı teşkilatlanma imtiyazları elde etmek şartıyla 1942 yılında yapılmış seçimlere katılmaktan vazgeçer. Girdiği 1944 yılı seçimlerinde başarısız olunca sosyal ve ekonomik teşkilatlanmaya hız verilir. Bu dönemde çok sayıda ticari şirket, yüzlerce okul ve sağlık ocağı kurulmuş, sayısı 2000'e kadar ulaşan Mısır'daki şubelerinin yanı sıra Suriye, Ürdün, Sudan, Filistin, Pakistan ve İran gibi ülkelerde de şube açmak suretiyle teşkilatlanmasını yaygınlaştırmıştır. [173]

İhvân'ın baskı altında tutulmasında Filistin meselesi ile ilgili görüşleri de etkili olmuştur. Siyonizmin bir tehdit olduğunu söyleyen Hasan el Bennâ'nın teşkilatı İsrail-Arap savaşına fiilen katılmış hatta Filistin tarafında savaşmak üzere mücâhid tedarik eden *en-Nizamü'l-Has* adı altında bir savaş gücü kurmuştur. İhvân'ın 1948 yılında kurulmuş olan İsrail devletine karşı tüm İslâm âlemine yönelik cihat çağrısında bulunması İngiltere'yi endişelendirir ve İngilizlerin Mısır yönetimine olan baskısının ardından İhvân, yasaklı konuma getirilir. Böylece 1948 yılında yasaklanan İhvân teşkilatının ardından 1949 yılında Hasan el Bennâ'ya karşı bir suikast düzenlenir. Saldırıda yaralanmış olan Hasan el-Bennâ'ya hastanede müdahale edilmesine izin verilmediğinden ölüme terkedildiği rivayet edilmektedir. Yıllar sonra da bu suikastin devlet istihbaratı tarafından gerçekleştirilmiş olduğu kanıtlanmıştır.[174]

Hasan el-Bennâ'dan sonra da İhvân'ın faaliyet durumu mevcut iktidarların siyasetine bağlı olarak inişli çıkışlı bir seyir takip etmiştir. İslâm devleti düşüncesi ve siyonizm karşıtlığı nedeniyle siyasette yer alma teşebbüsü baskılanmış, Nasır'a yönelik suikast iddiasında olduğu gibi değişik nedenlerle siyasi ve toplumsal hayatta yer almasına fırsat verilmemiştir. Mısır rejimi İhvân konusunda hep aynı siyaseti uygulamıştır. Önce sahaya inmelerini sağlayacak bir serbestlik tanınmış, akabinde de daha sert uygulamalara

[173] İbrâhim el-Beyyûmî Gānim, "İhvan-ı Müslimin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* , Cilt 21, İstanbul 2000, s. 580, 581.
[174] İbrâhim el-Beyyûmî Gānim "Hasan El Benna", s. 308.

maruz bırakarak faaliyet alanı sınırlandırılmıştır. Liderleri idam edildiği gibi yüzlerce sempatizanı Mısır hapishanelerinde akıl almaz işkencelere maruz bırakılmıştır. İlk kuruluş dönemlerinde daha çok sosyal faaliyetlere yönelmiş olan İhvân, daha sonraki dönemlerde ve bilhassa Hüsnü Mübarek (1981-2001) döneminde siyasi faaliyetlere odaklandığı görülmektedir. Ancak bu dönemde de büyük bir varlık göstermesine imkân tanınmamıştır.[175] En son 2011/12 yılında yapılmış olan parlamento seçimlerinde İhvân'ın siyasi kanadı yüzde 43,7 oy alarak birinci parti olmuştur. Cumhurbaşkanlığı seçimlerini de kazanmış olan parti başkanı Muhammed Mursi Temmuz 2013 tarihinde askeri darbe ile görevinden alınıp tutuklanırken aynı yılın Aralık ayında İhvân, terör örgütü olarak ilan edilmiş, binlerce bağlantılı olduğu düşünülen kişi tutuklanmış ve 89 kadar yöneticisinin malvarlığına el konulmuştur.[176] İhvân'ın kendisi, bir teşkilat olarak hiçbir zaman militer veya aşırıcı bir karakterde olmamıştır. Mısır hapishanelerinde aşırı zulüm ve işkenceye maruz kalan bazı taraftarları zamanla aşırılığa savrulmuştur.[177]

Kuruluşundan itibaren İhvân-ı Müslimîn'in Sudan, Suriye, Ürdün, Yemen, Pakistan, Kuveyt gibi ülkelerde temsilciler vasıtasıyla şube açtığını daha önce zikretmiştik. Çoğunlukla Kahire'de eğitim görmüş öğrencilerin anavatanlarına döndüklerinde bu tür bir teşkilatlanma yoluna gittikleri hatta zamanla buralarda farklı isimler altında çeşitli örgütlerin ortaya çıkmasında da büyük rol oynadıkları görülmektedir.[178]

İhvân-ı Müslimîn, **ıslah** gayesiyle ortaya çıkmış bir harekettir. Öğretisine göre Müslümanların geri kalmışlığının nedeni İslâm dini değil tarih boyunca bu dinin içerisine

---

[175] Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz: İbrâhim el-Beyyûmî Gānim, "İhvan-ı Müslimin", 581, 582.
[176] https://www.trthaber.com/haber/dunya/misirda-mursinin-devrildigi-3-temmuzdaki-askeri-darbenin-oteki-yuzu-498457.html
[177] Enes Karić, "Reformatorske grupe i radikalni pokreti u muslimanskoj povijesti", *İslamska Scena u Bosni Hercegovini*, (Dvodnevni Naučni Kolokvij Udruženje İlmije İslamske Zajednice u BiH Fondacije Konrad Adenauer 5. I 6. Juli Sarajevo 2011), Udruženje İlmije İslamske Zajednice u BiH Fondacije Konrad Adenauer: Sarajevo 2011, s. 27.
[178] Hilal Görgün," İhvan-ı Müslimin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 21, İstanbul 2000, s. 583-586.

yerleştirilmiş anlayışlar, yorum ve bid'atlardır. Dolayısıyla ıslah İslâm dinine yönelik bir ıslah değil ferdi, aileyi, toplumu, devleti hatta tüm beşeriyeti kapsayan bir ıslah olmalıdır. Bu, İslâm'ı asrın ruhuna uydurmaya çalışan modernistlerin aksine asrı İslâm'ın rengine büründürmeyi savunmaktadır. Batı zihniyetine karşı olsa da İslâm dünyasının teknolojik gelişmesini zaruri görmektedir. Hasan el-Bennâ İhvân'ı selefi, sünni, sufi, siyasi, ilmi, kültürel, sportif, iktisadi yönleri ile birlikte sosyal bir fikir sistemi olarak tanıtmaktadır.[179]

Ülkesinin geri kalmışlığının nedeni olarak halkın İslâm'dan uzaklaşması olduğunu ifade eden Hasan el-Bennâ, dinî esaslara dayalı bir toplum modelini savunur. Dinin asli kaynakları olarak Kur'ân ve Sünnet'e bütün müslümanların uymalarını zorunlu görmüştür. **Taklide** şiddetle karşı çıktığı gibi Kur'ân ve Sünnet'in her devrin özel şartlarına göre rasyonel bir yaklaşımla yeniden yorumlanması üzerinde ısrar eder. İslâm, hayatın bütün yönlerini içine alan bir dünya görüşü olarak kendine yeten, yabancı ideolojilere bir alternatif, yerli bir sistem ve ideoloji olarak takdim edilir.[180]

İhvân ümmetçi bir tavırla teşkilatlanmanın birinci adımının **hilafet** kurumunun yeniden kurulması ve İslâm birliğinin sağlanması olduğunu söyleyerek bütün devletlerin tek bir İslâm cemaati gibi şeriat ile yönetileceğini ve ancak bu şekilde İslâm dünyasının bulunduğu bu zor durumdan kurtulup eski günlerine kavuşacağını savunmaktadır.[181]

Hasan el Bennâ'nın İhvân'ı **Selefi** bir davettir. Kur'ân-ı Kerim ve sahih hadis gibi temel kaynaklara dönüş ve dine sonradan sokulmuş olan bid'at ve hurafelere karşı müminleri bilinçlendirme, öğretisinin temel prensiplerinden biridir. Ancak onun Selefiliği Vehhâbî anlayışından uzak bir Selefiliktir. Herşeyden önce onun öğretisi sünni çerçeve içerisinde bid'at ve hurafelerden arınmış bir tasavvufu dışlamamaktadır. Kendisi daha ilk gençliğinde Şâzeliye'nin Hassafiyye koluna intisap etmiştir. Bireysel planda sufi eğitimin gerekli olduğunu savunur. Ancak kendisi aynı zamanda Reşid Rıza'nın öğrencisidir. Bir

---

[179] Hasan el-Bennâ'nın *Resaili'*nden naklen Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*; s. 162.
[180] Adem Apak, *a.g.e.*, s. 48.
[181] İbrâhim el-Beyyûmî Gānim "Hasan El Benna, s. 309.

süre *Menar* dergisini çıkarmayı devam ettirmiştir.[182] 1926 yılında kurulmuş olan Vehhâbî yanlısı Ensarü's-Sünne ile işbirliği içerisine girmek istemiştir. Ancak İhvân'ın tasavvufa ve Allah'ın sıfatları konusuna bakışı da böyle bir işbirliğinin gerçekleşmesine mani olmuştur.[183]

İhvân-ı Müslimîn **dinî-siyasi** bir teşkilat olarak bilinse de siyaset yapmak esas hedefleri değildir. Esas gayeleri başka vasıtalarla siyasi hayata tesir etmeye çalışmaktır. Her zaman ılımlı bir tavır sergilemekte ısrarcı olan İhvân, Seyyid Kutup'un etkisiyle bir süreliğine daha radikal bir çizgiye doğru eğilim göstermiştir. Ancak onların bu teşebbüsü her seferinde engellerle karşılaştığı gibi baskılanması ve yasaklı hale getirilmesi de gizli bir teşkilat gibi faaliyetlerini yer altına taşımak zorunda bırakmıştır.[184] 1954 sonrasında İhvân mensuplarına yönelik tutuklama ve baskının artması İhvân'ın içerisinde kırılmalara neden olmuştur. Bu ihtilafın başlıca nedeni düzene karşı alınması gereken tavır noktasında ortaya çıkmıştır. Mısır hapishanelerinde çok büyük işkencelere maruz kalan tutuklular, İhvân'ın ılımlı tavrını sürdürmesine itiraz ederek Seyyid Kutup'un öğretisini benimseyip İhvân'dan ayrılmayı seçmişlerdir. Ancak bu kopuş bu kadar ile sınırlı kalmamıştır. Kutup'un öğretisini çok daha uç bir okuma ile benimseyip şiddet ve güç kullanımına cevaz veren oluşumlar da ortaya çıkmıştır. İhvân, Mısır'da bilinen tek İslâmcı örgüt iken 1970'li yıllarda tutukluların tahliye edilmesiyle birlikte İslâmcı örgütlerin sayılarında artış görülmüştür.[185]

---

[182] Krş. Salih el-Verdani, *Mısırda İslami Akımlar*, ter. H. Acar-Ş. Duman, Fecr Yayınevi, Ankara 1988, s. 55-56; Mehmet Ali Büyükkara, Çağdaş İslâmî Akımlar; s. 161-165.

[183] 2013 yılında Mısır'daki İhvan iktidarına yönelik darbede Vehhabiliğin devamı olan ve Suudi Arabistan'ın desteği ile siyasi hayata atılmış olan Nur Parti'si darbe yanlılarına destek vermiştir. Hatta darbeden sonra yeni yönetime Suudi Arabistan tarafından milyarlarca dolar hibe edilmiştir. "Sisi'ye yardım seferberliği", *Al Jazeera Turk*, http://www.aljazeera.com.tr/haber/sisiye-yardim-seferberligi (6.06.2021).

[184] Erol Güngör, *İslamın Bügünkü Meseleleri*, 10. baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997, s. 198.

[185] Salih el Verdani, *a.g.e.*, s. 45-50.

1.5.4. Cihadî Selefilik

Nassı araçsallaştırarak şiddet kullanma eğilimi İslâm tarihinde ilk defa Hâricîlik ile başlamıştır. Kendi gibi düşünmeyenleri tekfir ederek İslâm dairesinden çıkarmak; canlarını, mallarını helal görmek yine Hâricîlik ile başlayan bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uzun bir aradan sonra, Vehhâbîliğin ortaya çıkmasıyla birlikte naslara dayanarak müslümanları tekfir etme, kendi gibi düşünmeyenlerin kan ve mallarını helal görme hareketleri yine tarih sahnesinde kendini göstermiştir. Bir taraftan Ehl-i Sünnet dünyasını şirk ile itham ederek, diğer taraftan Şiilerle olan düşmanlığın yeniden dirilmesini sağlayarak şiddeti, fikirlerini ikame etmede meşru vasıta haline getirmişlerdi. Vehhâbîler bu faaliyetlerini *cihat* adı altında yürütmekteydiler. Suudî Selefiliğin Vehhâbî sertliğini büyük ölçüde törpülediği görülse de, İhvan'ın teşkilatlanmasında ve Cüheyman ayaklanmasında olduğu gibi şiddet üretebilecek bir kapasiteye her zaman sahip olduğu görülmüştür.[186]

XX. yüzyıla gelindiğinde Orta Doğu ülkelerinde yine şiddete meyilli hareketlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu hareketlerin ortaya çıkışı Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle birlikte başlamıştır. Bu dönemde Arap gençleri Afganistan'a gidip orada silahlı eğitim aldıktan sonra kendi örgütlerini kurmuştur. Ruslara karşı verilen mücadelede başarılı olan ve epey de savaş tecrübesi kazanmış olan bu gençler, önce Çeçenistan daha sonra Bosna Hersek'te görüldüğü üzere müslüman toplumların zülum gördüğü her yere uzanmışlardı. ABD'nin Irak işgali ve Körfez Savaşları sırasında bu gençlerin bu bölgelere de geldikleri görülmektedir. El-Kâide, DAEŞ gibi örgütler bu ve benzeri teşkilatlanmaların sonucu ortaya çıkmış örgütlerdir.[187]

Cihadî hareketin ortaya çıkışı, Suudi Arabistan'ın ideolojik tutumu ile siyasal İslâm'ın birleşmesi neticesine bağlanmaktadır. Mısır rejiminin 60'lı yıllarda İslâmcılara

[186] Daha fazla bilgi için bkz: Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, s. 33 vd.
[187] Mazhar Tunç, *a.g.e.*, s. 70-83.

uyguladığı baskı siyasal selefiliğin sertleşmesi ile neticelenmişti. 1970'li yıllarda ise Suudi yönetim Mısır, Suriye ve Irak'taki baskıcı rejimlerden kaçmak zorunda kalan İslâmcı âlimlere kucak açmış, üniversitelerinde ve Rabıta gibi uluslararası iletişimi bulunan resmî kurumlarında görev almalarını sağlamıştı. Böylece sertleşme aşamasındaki İslâmcılık ile Vehhâbîlik bir araya gelmiş, birbirini beslemeye başlamışlardı. Bu etkileşim sonucu 1980'li yıllara gelindiğinde Selefilik'te Selefi-Vehhâbî ağırlığını azaltıp İslâmcı söylemi yükselten ve *sahve uleması* (uyanış âlimleri) diye anılan yeni bir Selefi ulema ortaya çıkmıştır. Afganistan Savaşı sırasında Sovyetlere karşı Afgan direnişçilerin yanında yer alarak Arap gençlerini teşvik etmeleri nedeniyle Suudi Arabistan'ın desteğine sahip olan S*ahve* uleması, Körfez Savaşı sırasında ise Suudi Arabistan'ın siyasi duruşunu eleştirmeleri ve Amerikan'ın çıkarlarına muhalif bir tavır benimsemeleri nedeniyle Suudi iktidar ile araları açılmıştır.[188]

Sovyetler bloğunun çökertilmesi için ABD tarafından kullanılan cihadî örgütlerin, daha sonraları Bosna Hersek'te de yer almaları ABD'nin göz yumması neticesinde gerçekleştirildiği ifade edilmektedir.[189] Bu savaşçı gençler, önceleri Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinin desteğine de sahipti. Ancak, anti-emperiyalist söylemlerin yükselmesi Suudi iktidarını rahatsız ettiği gibi, savaş ortamında radikalleşmiş olan cihadîler, eleştiri oklarını müttefik konumundaki büyük güçlere ve bunlarla işbirliği içerisinde olan yönetimlere yönelttikçe ilgili yönetimler hem müttefikleri ile aralarını açan hem de kendi iktidarlarını tehdit eden bu hareketleri hedef almaya başlamıştır. 11 Eylül 2001 saldırıları olayın ciddiyetini ortaya koymuştu. Bu durum, Cihadî Selefilik ile irtibatlı olan teşkilatları da açıklamalar yapmak zorunda bırakmıştır.[190]

Cihadî Selefilik'teki şiddet ve aşırılık *Sahve* uleması tarafından da onaylanmamıştır. El-Kaide'nin kurucusu Üsame bin Ladin'in (1957-2011) görüşlerine

---

[188] Mehmet Ali Büyükkara, "11 Eylülle Derinleşen Ayrılık: Suudî Selefiyye ve Cihadî Selefiyye". *Dini Araştırmalar,* Cilt 7, 20, Haziran 2004, s. 210-215.
[189] Christopher Delisso, *a.g.e.*, s. 4, 13.
[190] Konu ile ilgili bkz: Mehmet Ali Büyükkara, "Biz Artık O Sapkınlardan Değiliz: Selefilerin Selefilerden Teberrileri Üzerine Değerlendirmeler", *İslâmiyat*, Cilt 10, Sayı 1, 2007, s. 57-76.

büyük ölçüde dayanak teşkil eden *Sahve* şeyhi Sefer el-Havalî, Üsame bin Ladin ve eylemelerini eleştirmiş, Selefi akidenin dünyaya yayılabilmesinin garantörü olarak görünen Suudi devletini aşırıcı gruplarla bir diyalog ortamında buluşturma misyonunu üstlenmiştir. 2004 yılında çıkarılmış af yasası sonucu bazı gençler Şeyh el-Havalî gözetiminde teslim olmuştur. Bin Ladin ise terörist eylemlerini Necd'li âlim Hamûd b. Uklâ'nın ve devreye sokacağı daha başka "genç şeyhlerin" fetvalarına dayandırmaya devam edecektir.[191]

Cihadî Selefilik iman nazariyesi, bid'at anlayışı, usûl ve fıkıhta geleneksel Selefî metoda sadıktır denebilir. Cihadî Selefilik'te öncelik, inançla beraber aktivitedir. İnanç konuları ne kadar önemliyse, ümmetin içinde bulunduğu durum ile emperiyalist güçlerin müslümanlar üzerinde oynadikları oyunlar da o kadar önemlidir. Yazı ve vaazlarında hâkimiyet ve devlet, düşman olarak belirlenen Amerika, Yahudiler, Haçlılar ve siyonist komplolar, siyasi mücadeleler, cihat ve cihatlarda yaşanan mucizeler, şehadet ve şehitlik gibi konulara yer verilir. Yöneticinin kimliği ve dinî yaşantısı değil, icraatları önemlidir. İbn Teymiyye'nin "Tatar Fetvası" yöneticiye ayaklanmada kullanılan en önemli argümanlarıdır. Ahmed b. Hanbel'in, İbn Teymiyye'nin, İmam Berbehâri'nin mücadeleleri ile müşrik ve fasıklara karşı mücadele başlatan İbn Abdülvehhâb'ın cihat hareketi mücadeleleri için örnek teşkil eden rol modeller olarak kullanılmaktadır. Hayatın iman ve cihattan ibaret olduğunu söyleyen cihadî selefilere göre, cihat ertelenmez bir ödevdir. Meşru bir siyasî liderlik olmadığı zamanlarda bile müslümanlar kendi aralarında seçtikleri bir liderin emrinde cihat etmelidirler. Mevcut Arap monarşi ve diktatörlükleri cihatçı uyanışın önündeki en önemli engellerdir. Emperyalistlerin ortak düşman olarak kabul edildiği bir ortamda, ilkesel farklılıklar daha sonra ele alınmak üzere Selefî olmayan İslâmî kesimlerle işbirliğine gidilebilir. Cihadî Selefilik'te çok rahat bir şekilde kurumlar,

[191] Mehmed A. Büyükkara, "11 Eylül ile Derinleşen Ayrılık", s. 219 vd.

devletler hatta tüm toplum, "kaybolan ümmet" ve benzeri kavramlarla tekfir edilmektedir.[192]

Cihâdi Selefiliğin teşkilatlanmasında Afganistan'a gelmiş gönüllü Arapların barınma ve silahlı eğitim organizasyonunda emeği olan Filistin asıllı ilahiyatçı akademisyen Dr. Abdullah Azzam'ın (1941-1989) adı zikredilmektedir.[193] Cihâdî Selefiliğin teşkilatlanmasının bir diğer önemli ismi de, baştan itibaren Afganistan'da bulunan Suudi Arabistanlı genç iş adamı Üsame bin Ladin'dir. Azzam'ın vefatından sonra Üsame bin Ladin, çoğunluğu Arap olan yabancı mücahitlerin sorumluluğunu üstlenmişti. "Afgan Araplar" diye anılan ve sayısı 35 bini bulan bu topluluğun önemli bir bölümü, daha sonra kuracağı el-Kaide teşkilatının zeminini teşkil edecektir. Çok sayıda Mısır kökenli örgütlenmelerin el-Kaide'nin etrafında toplanması sonucu örgüt **küresel cihat** fikrine yönelmiştir. Küresel cihadın asıl hedefi ABD, İsrail ve müttefikleriyle birlikte, İslâm şeriatını uygulamayan ve bilhassa I. Körfez Savaşı'nda ABD'nin yanında duran müslüman ülkeler de hedef olarak ilan edilmiş, bu bağlamda bir kaç eylem gerçekleşmiştir. 11 Eylül saldırırları bu kapsamda yapıldığı farz edilen eylemlerdendir. Böylece, Üsame bin Ladin liderliğinde Cihadî Selefilik şiddete, aşırılığa ve teröre doğru bir savrulma yaşamıştır. Bu durum radikal selefi gruplar tarafından da kabul görmemiş, kendi saflarını ve çizgilerini netleştirmelerini gerektirecek açıklamalar yapmak zorunda bırakmıştır.[194]

IŞİD ile birlikte bu aşırılık farklı boyutlara evrildi. ABD'nin Irak işgaline karşı direnişi örgütlemeyi üstlenen el-Kaide'nin Irak kanadında düşman, sadece yabancı unsurlar ve onların işbirlikçileri değildir. Şiiler ve kendileriyle beraber hareket etmeyen diğer Sünni direniş örgütleri ve aşiretler de düşman olarak bellenmiş, onlara karşı da şiddet uygulanmış, cami ve türbelerine saldırılmıştır. Kameraların önünde uygulanan infaz

[192] Mehmet A. Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Hareketler*, s. 69-71.
[193] Azzam, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal ettiği sıralarda Cidde'de öğretim üyesiydi. 1980 yılında Körfez ülkelerinden yardım toplamak için gelen Afgan liderrlerle tanıştı ve kendisini o davaya adadı. Mazhar Tunç, *a.g.e.*, s. 72.
[194] Mehmed Ali Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Hareketler*, s. 71-73; Mazhar Tunç, *a.g.e.*, s. 71-77.

durumları, 2006'da kurulan Irak İslâm Devleti gibi eylemler örgütün ana bünyesi el-Kaide yönetimi tarafından tasvip edilen hareketler değildi. Mücadelenin Suriye'ye yayılması ile birlikte, bir süre sonra el Kaide'den bağımsızlığını ilan etmiş olan Ebu Bekir Bağdadî liderliğindeki IŞİD, daha agresif bir tavır içerisinde olmuştur. Bu dönemde Esed güçleri ile mücadele etmek yerine, Esed güçleri ile mücadele etmek üzere kurulmuş olan Nusret Cephesi ve diğer muhaliflerin kurtarmış olduğu bölgeleri ele geçirmeye yöneldi. Koyu Vehhâbî-Selefi ideolojisinin sağladığı meşruiyet çerçevesinde, bölgedeki bütün unsurlara karşı katliama varacak derecede sert ve acımasız bir yayılma stratejisi izledi. 2014 yılında, IŞİD adı İslâm Devleti olarak değiştirildi ve Bağdadî de hilafetini ilan etti. Sünni ve sahih Selefî çizgiden saptığı gerekçesiyle IŞİD'in bu hareketleri Cihadî teşkilatlar ve siyasal İslâmcı cemaatlerin çoğunluğu tarafından reddedilirken, küçük çapta da olsa Taliban'ın içinden, Çeçenistan ve Dağıstan direnişinden ve Mısır'daki şiddet yanlısı bazı marjinal oluşumlardan destek bulabildi.[195] Nihayetinde bugün gelinen noktada IŞİD ve benzeri bazı aşırıcı örgütlerin küresel güçlerin elinde operasyonel bir entrümana dönüştüğü konusunda yaygın bir kabul olduğu da bilinmektedir.

[195] Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Hareketler*, s. 75-77; Mazhar Tunç, *a.g.e.*, s. 77-83.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI SONRASI DİNİ DURUM VE NEO SELEFİ HAREKETLERİN BALKANLARA GİRİŞİ

2.1. Osmanlı Sonrası Balkanlarda Müslümanların Dinî Durumu

Beşyüz sene boyunca bölgeye adalet ve huzur getirmiş olan Osmanlı, Balkan Savaşları neticesinde bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır. İlk ayrılık 1878 Berlin Antlaşması neticesinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun denetimine bırakılan Bosna Hersek ile yaşanmıştır. Halkın tepkisinden çekinen Çifte Monarşi, Osmanlı'ya bağlılığın bildirilmesi, bayrağın kullanılması, hutbede padişahın adının anılması, Bâbıâli'deki din görevlileri ile irtibatta bulunma hakkı gibi kağıt üzerinde bir takım tavizlerin yer almasına izin verse de, fiiliyatta bu bağların zayıflatılması yönünde çalışmalara yer verdiği görülmektedir. 1882 yılında İstanbul'dan bağımsız bir Reisü'l Ulema makamı oluşturmak bu faaliyetlerin bir devamı olarak değerlendirilmektedir. Bosna Hersek'in ilhak edildiği 1908 yılında ise dinî kurumların Bâbıâli'den tamamen bağımsızlaşması sağlanmıştı. Avrupa'nın siyasi, hukuki, toplumsal ve kültürel kurumlarıyla temasa geçen ilk topluluk olarak Boşnakların artık yüzünü Doğu'ya değil Batı'ya yönlendirmesi gerektiğini ifade eden sesler bu dönemde yükselmeye başlamıştır.[196]

Bosna Hersek gibi geleneğe bağlı bir toplumda ıslah ve yenilenmenin başarılı olabilmesi için mutlaka dinî bir dayanağa ihtiyaç vardı. İlk önce eğitim reformu yapılmış sonra da ilim merkezleri gözden geçirilmiştir. O güne dek bir ilim merkezi olarak görülen İstanbul'un dışında olası ilim merkezler de düşünülmeye ve o bölgelere öğrenci gönderilmeye başlandı. Dönem, bütün İslâm ülkelerinde modernizmin yükselişte olduğu bir dönemdir. Viyana, Budapeşte'nin yanı sıra eğitim için Kahire ve Medine de olası merkezler arasında yer almaktaydı. İşte bu merkezlere ilim için yönelen yeni nesiller döndüklerinde Balkanlar'da ilk İslâmi reformist hareketin temellerinin atılmasına katkı sağlamışlardı.[197] Geniş yayın imkânlarından yararlanan bu grup aydın, *Behar* ve *Tarık*

[196] Fikret Karčić, *Društveno Pravni Aspekt İslamskog reformizma,* İslamski Teološki Fakultet: Sarajevo 1990, s. 198.
[197] Husein Rizai, "Balkanlar'da İslâmî Düşüncenin Gelişim Süreci", *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, s. 45.

gibi dergilerde savunmuş oldukları fikirleriyle geleneksel ulemadan gittikçe uzaklaşmışlardı. Ancak onların bu fikirleri halk arasında itibar görmemiştir.[198]

Modern Müslüman kimliğini güçlendirmeye çalışan Avusturya-Macaristan döneminin akabinde Birinci Dünya Savaşı sonrasında Bosna Hersek, SHS (Sırp Hırvat Sloven) Krallığı topraklarına katıldı. Bu dönemde İslâm Modernizmi daha fazla önem kazanmıştır. Yönetici elitler ve aydınlar, *"Avrupa yaşam tarzının kabulünün Yugoslavya'daki Müslüman nüfusunun hayatta kalmasını sağlayacak bir koşul"* olduğunu açıkça belirtiyordu. Bu da Avusturya-Macaristan döneminde olduğu gibi *aydın* ve *ulema*[199] arasındaki uçurumun daha da derinleşmesini sağlamıştı. Bu dönemde ayrıca bir de İslâmi modernizmin yerleşmesini sağlayacak ılımlı reformistler[200] de yavaş yavaş yönetici kadrolar arasında yerlerini almaya başladılar.[201]

1946 yılında kurulmuş olan Sosyalist Yugoslavya Federatif Cumhuriyeti döneminde din–devlet işlerinin ayırımı, dinin kamu alanından çekilip kişinin özel hayatı ile sınırlandırılması gibi yeni durumlar ortaya çıkmıştı. Şeriat mahkemelerinin kapatılması ile reformist görüşlerin uygulama alanının ortadan kalkmış olmasına rağmen bu dönemde dinî kurumların yönetici makamlarında modernistlerin yer aldığı görülmektedir. 1940'lı yıllar Arap ülkelerine eğitim için giden öğrencilerin geri döndüğü yıllardır. Bunların başında da uzun yıllar *Glasnik* dergisinin başyazarlığını yapan Hüseyin Cozo[202] bulunmaktadır. *Ezher* mezunu Cozo, Efgâni-Abduh-Rıza düşünce çizgisinin âdeta

---

[198] Fikret Karčić, *Društveno Pravni Aspekt İslamskog reformizma*, s. 198.
[199] Bu dönem geleneksel ulema arasında Seyfullah Proho (1859-1933), Ali Rıza Karabeg (1873-1944), Ali Riza Prohiç (1867-1942), İbrahim Haki Čokič (? - 1948), Mehmet Handžič (1906-1944) gibi alimler zikredilmektedir. *El Hidaye* ve *Hikmet* dergileri etrafında faaliyet göstermektedirler. Biraz daha ılımlı gelenekçi olarak bilinen *Hikmet* dergisi ayrıca Mladi Muslimani oluşumunun da kendine yer bulduğu bir dergidir. Daha fazla bilgi için: Fikret Karčič, *Društveno Pravni Aspekt İslamskog reformizma*, s. 223, 224.
[200] 1913-1930 yılları arasında Reisü'l Ulema görevinde bulunan Mehmed Džemaludin Čauševiç, Šukrija Alagič, İbrahim Fejič, Osman Nuri Hadžič gibi alimler ılımlı reformist olarak zikredilmektedirler. Gös. yer.
[201] Şu kadarını da zikretmek gerekir ki bu dönem modernist hareketler de İslam dünyasındaki gelişmeler ile paralel bir çizgide devam etmektedir. Görüşlerinin meşruiyetini sağlamak için, sürekli İslam dünyasındaki modernist gelişmeler, haberler ve yazılar yayınlanmaktaydı. Daha fazla bilgi için bkz: Fikret Karčić, *Društveno Pravni Aspekt İslamskog reformizma*, s. 210, v.d.
[202] Daha fazla bilgi için bkz: Muhammed Aruçi-Mustafa Hasani, "Hüseyin Efendi Cozo", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 18, İstanbul 1998, s. 543-544.

Yugoslavya temsilcisiydi. Ulemanın ekserisinin gelenekçi kanatta olması ve modernist görüşlerin halkın arasında kabul görmemesine rağmen, Müslümanların "*yeni düzene uyumunu sağlamak*" gibi bir göreve sahip reformistlerin görüşleri yönetim tarafından toplumsal ve hukuki düzenlemelerde nazarı itibara alınmaktaydı.[203]

Sancak, Kosova ve Kuzey Makedonya bölgesinin Osmanlı'dan ayrılışı daha geç bir dönemde, 1913 yılında gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti bölgeden çekilirken, İstanbul'da 1-4 Mart 1914 tarihinde Sırplar ile gerçekleşmiş Barış Zirvesi'nde Müslümanların haklarını koruma altına alacak bir anlaşma imzalamışlardır.[204] Bunun yanında Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra SHS Krallığı'nın bağımsızlığını tanıyan St. Germain Anlaşması da Müslümanlara geniş haklar tanımaktaydı.[205] Ancak Slav Ortodoks hakimiyetini sağlama kapsamında yürütülen politikalar bu haklara bir uygulama zemini tanımamıştı. Krallık yönetimi tarafından etnik baskıyla karşılaşan Müslüman Türk ve Arnavutlar göçe zorlanmıştır.[206] Geride kalanlara da geçmiş ile bağlarını koparmak ve toplumsal hafızayı yok etmek gayesiyle bir yandan değişik eğitim politikaları devreye sokulmuş[207], diğer taraftan tarihi eserlerin yok edilmesi suretiyle kültürel soykırım uygulanmıştır. [208]

İkinci Dünya Savaşı esnasında Kosova ve Kuzey Makedonya Müslümanları bir süreliğine Arnavutluk ile birleşmişlerdi, ancak savaşın bitiminde yeni kurulmuş olan

---

[203] Konunun örneklendirilmesi açısından bkz: Fikret Karčić, *Društveno Pravni Aspekt İslamskog reformizma*, s. 237.

[204] Shenazi Memedi, "Kontributi I Ulema Mexhlisit Të Shkupit Në Mosshpërnguljen e Popullatës Muslimane Në Turqi", *Kontributi i Ulemave Në Ngritjen e Çështjes Kombëtare (Simpozium Shkencor 17 Nëntor 2012 Shkup,* Makedonya Cumhuriyeti İslam Birliği Yayınları, Üsküp 2012, s. 77.

[205] Kuzey Makedonya Devlet Arşivi'nden naklen, Halim Purellku, "Organizimi i Administratës Fetare Muslimane Në Rrethin e Kërçovës Midis Dy Luftërave Botërore", *Kontributi i Ulemave Në Ngritjen e Çështjes Kombëtare (Simpozium Shkencor 17 Nëntor 2012 Shkup,* Makedonya Cumhuriyeti İslam Birliği Yayınları, Üsküp 2012, s. 52.

[206] Abdülmecit Nuredin, *Balkanlar'dan Türkiye'ye Göç ve Etkileri*, Çağla Yyayıncılık, Ankara 2011.

[207] Avzi Mustafa, "Konflikti i İmamëve me Mësuesit Serb Ndëmjet Dy Luftërave Botërore Në Maqedoni" *Kontributi i Ulemave Në Ngritjen e Çështjes Kombëtare (Simpozium Shkencor 17 Nëntor 2012 Shkup),* Makedonya Cumhuriyeti İslam Birliği Yayınları, Üsküp 2012, s. 181.

[208] Kuzey Makedonya'daki vakıf eserlerin akıbeti için bkz: Abdülmecit Nuredin, "Dünden Bugüne Makedonya Türkleri", *Hikmet-İlmi Araştırma Dergisi*, Sayı 11 Mayıs 2008, s. 184-187.

Sosyalist Federatif Yugoslavya Cumhuriyeti'ne bağlı cumhuriyetlerde dağılmış olarak varlık göstermeye devam ettiler.[209] Tito Yugoslavyası'nın 1946 tarihli Anayasası'na devletin bütün dinlere saygı ile yaklaşacağı maddesi eklenmişti. Ancak bu maddenin bilhassa ilk dönemlerde pek uygulandığı söylenemez. Müslüman Arnavut ve Türklerin etnik azınlık olarak tanımlanması, şeriat mahkemelerinin kapatılması, vakıf mallarına el konulması, dinî eğitim veren mektep ve medreselerin kapatılması, yoğun bir dinsizlik propagandasının yürütülmesi hep bu dönemlerde gerçekleştirilmiştir. Rejimin sıkı denetimindeki İslâm Birliği, 1952 yılında tarikatların da yasaklanmasıyla bölgede dinî hayatın tek temsilcisi durumunda olmuştur.[210]

Tito Yugoslavyası döneminde hem yüksek eğitime hem de yönetici makamlara sınırlı bir erişim hakkı bulunan Müslüman unsurun büyük bir kısmının hayatı ev-işyeri-cami üçgeninde geçtiğinden, yönetimlerin tasarruflarından çok etkilendiği söylenemez. 1960 yılından itibaren daha serbestçi bir siyasetin hâkim olmasıyla cami inşaati, temel dinî eğitim ve yerel dillerde sınırlı dinî neşriyata izin verilmiştir. 1974 Anayasası ile Yugoslavya'da yaşamakta olan bütün Müslümanların rahat bir ortama kavuştukları söylenebilir. Ancak Tito'nun vefatıyla birlikte yükselen saldırgan Sırp milliyetçiliğin siyasetteki yansımaları en çok Müslüman unsurun yaşadığı Bosna Hersek, Kosova dolayısıyla Kuzey Makedonya'nın Müslüman kesiminde hissedilecektir. Çalışmaya konu edindilen dönemin başı olan 90'lı yıllar, her üç bölgenin agresif bir tehdide maruz kaldığı döneme rastlamaktadır. İkinci milenyuma girerken gündemde yine Müslüman katliamı, göç, korku ve belirsizlik vardı.

[209] Bölge Müslümanları Kuzey Makedonya, Güney Sırbistan, Kosova, Karadağ ve Sırbistan arasında bölünmüş Sancak bölgesi ve Bosna Hersek Cumhuriyetine dağıldılar.
[210] Bashkim İseni-Gvazje Bugarel, *a.g.e.*, s. 9.

2.1.1. Bosna Hersek

Bosna Hersek sırasyla Osmanlı Devleti (1463-1878), Avusturya Macaristan (1878-1918), SHS Krallığı (1918-1921), Yugoslavya Krallığı (1921-1941), Bağımsız Hırvat Devleti (1941-1945) hâkimiyeti altında ve daha sonra da Sosyalist Yugoslavya Cumhuriyeti Federasyonu'na (1945-1992) bağlı bir cumhuriyet olarak varlık göstermiştir. Nüfusunun % 48'ini Boşnakların, %37'sini Sırpların ve %14'ünü Hırvatların oluşturduğu Bosna Hersek, 1992 yılında Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte bağımsızlık talebinde bulunmuştu. Ancak bu talebinin Sırplar tarafından kabul görmemesi neticesinde 1995 yılına kadar sürecek kanlı bir savaşın içerisine sürüklenmiş oldu. Savaş 1995 yılının sonunda Dayton Barış Anlaşması ile son buldu. Savaş geride, soykırım ve tecavüz dolu bir geçmişin travmaları; kırılgan bir barış zemini üzerinde inşa edilmiş toplumsal yapı; siyasi yapı karmaşıklığı nedeniyle bir türlü düzelemeyen ekonomi ve işsizlik ile boğuşan bir Müslüman unsur bırakmıştır.[211]

Günümüzde siyasi yapısı Boşnak-Hırvat Federasyonu ve Bosna Sırp Cumhuriyeti olarak ikiye bölünmüş olan Bosna Hersek, 3.531.159 nüfusu ile 51.209 km²'lik bir alana yayılmaktadır.[212] 2013 tarihli nüfus sayım verilerine göre nüfusun %50'si Müslüman Boşnak, %31'i Sırp Ortodoks, %15'i Hırvat Katolik ve %3'ünü diğer unsurlar oluşturmaktadır. Tarihte birçok kez göç dalgaları ile yüz yüze kalan Bosna Hersek'te Balkanlar'ın diğer ülkelerinde olduğu gibi günümüzde de ekonomik ve siyasi istikrarsızlık neticesinde çok sayıda kişinin ülkeyi terk etmesiyle karşı karşıyadır.[213]

---

[211] Mustafa S. Çetinkaya, *Dayton'dan Günümüze Bosna Hersek,* TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, https://www.academia.edu/8552834/Daytondan_Gunumuze_Bosna_Hersek (05.01.2022).

[212] 26.345 km² (%51.46) Bosna Hersek Federasyonu, 24.840 km² (%48.52) Bosna Sırp Cumhuriyeti ve 12 km² (%0.02) Brçko Bölgesi.

[213] "Balkan ülkelerinde dış göç krizi: Nüfus ekonomik ve sosyal sıkıntılar nedeni ile hızla eriyor", *Time Balkan,* https://timebalkan.com/balkan-ulkelerinde-dis-goc-krizi-nufus-ekonomik-ve-sosyal-sikintilar-nedeni-ile-hizla-eriyor/, (05.01.2022).

2.1.1.1. Bosna Hersek'te Müslümanların Dinî Yaşamını Organize Eden Kurum-İslam Birliği

Osmanlı döneminde Bosna Hersek Müslümanları diğer bölgelerde olduğu gibi İstanbul'daki halifeye bağlıydı. Din işleri, halife adına kadı, müftü ve imamlar tarafından yürütülmekteydi. Osmanlı döneminde ulema, devlet idaresinin içerisinde yer alıyordu. Dolayısıyla kendilerine sadece dinî yaşamı organize etmek ve eğitim gibi alanlarda değil yargı, yönetim, yerel idare gibi alanlarda da vazife veriliyordu.

1878 Berlin Anlaşması sonrasında Bosna Hersek fiilen Avusturya Macaristan kontrolüne geçince Müslümanların Bâbıâli ile bağların zayıflatılması ve Boşnak Müslümanların modern Avrupa'ya uyum sağlayabilmesini sağlayacak bir dizi değişikliğe başvuruldu. 1882 yılında bağımsız bir Reisü'l-ulema makamının oluşturulması bu adımlardan biriydi. Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun 18 Kasım 1882 tarihli Kraliyet Kararnamesi ile Hilmi Efendi Omeroviç'i Bosna Hersek'in ilk reisü'l uleması olarak atamış olduğu bu tarih Bosna Hersek İslam Birliği'nin kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir. Reisü'l ulemayı tayin etme yetkisi İmparatora aitti. Göreve başlaması ise 1930 yılına kadar İstanbul'daki Şeyhülislam'dan alınan *menşur* ile gerçekleşmekteydi. Daha sonra *menşur*, İslam Birliği Anayasası'na bağlı olarak Bosna Hersek'te verilmeye devam edildi. Devlet denetiminde olan din ve vakıf işleri, Mostar müftüsü Fehmi Efendi Çabiç'in mücadelesiyle 1909 yılında Müslümanların din ve vakıf işlerini bağımsız olarak idaresiyle ilgili kanun kabul edildi.

Yugoslavya Krallığı döneminde İslam Birliğinin teşkilatlandırılmasında, Müslümanların oluşmuş olan yeni durumlara uyumunu sağlayacak adımlar atılmasına devam edilmişti. Dinî eğitim veren kurumları reform ederken, klasik usulde eğitim veren ve bütün ülkede yaygın olan medreselerin, müfredat ve eğitim metodlarının geçerliliği kalmamış olduğu gerekçesiyle faaliyetlerine son verildi. 1930 yılında din ve vakıf işlerinin

bağımsızlığı kaldırıldı. Aynı zamanda İslam Birliği merkezi Belgrad'a taşınmış, 1935 yılında ise tekrar Saraybosna'ya iade edilmişti.

Sosyalist Yugoslavya döneminde, savaşta çok sayıda âlimin hayatını kaybetmesi veya oluşmuş yeni şartlar nedeniyle göç etmiş olması, vakıf mallarına el konulması, Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nin dışındaki bütün dinî eğitim veren kurumların kapatılması İslam Birliği'ni zor durumda bırakmıştı. Bütün bu olumsuzluklara rağmen İslam Birliği bu dönemde de kurumsal varlığını sağlamlaştırmayı başardı. İslâmî İlimler Fakültesi'nin açılışı, yabancı dinî eserlerin Boşnakça'ya tercüme edilmesini sağlayarak Müslümanların istifadesine sunulması, dinî gazete ve dergilerin yayın hayatına kazandırılması gibi faaliyetler bu dönemde gerçekleştirilmiş faaliyetlerdir.

Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte Sırp işgali altında kalan Bosna Hersek'te İslam Birliği'nin faaliyetleri durma noktasına geldi. Dolayısıyla 28 Nisan 1993 yılında İslam Birliği Yeniden Yapılandırma Meclisi'nde İslam Birliği'nin faaliyetlerinin devamlılığını sağlayacak geçici anayasal belge niteliğinde Anayasa Kararı kabul edildi. Bu karar ile 1930 yılında kaldırılmış olan din işleri bağımsızlığı iade edildiği gibi, Yugoslavya'nın diğer cumhuriyetlerinin bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte oluşan durum gereği İslam Birliği'nin durumu gözden geçirilerek yeniden yapılandırılmaya gidildi.[214]

1990 yılından sonra İslam Birliği yenilenmiş ve güçlenmiştir. Resmî internet sayfasında yer alan bildirime göre günümüzde Bosna Hersek İslam Birliği, *"Bosna-Hersek, Sancak, Hırvatistan, Slovenya, Sırbistan, anayurtları dışındaki Boşnak Müslümanların ve onu kendi kurumu gibi kabul eden diğer bütün Müslümanların tek resmî dinî kuruluşudur. Ümmetin ayrılmaz bir parçası olan İslam Birliği, reisü'l ulema*

[214] İslam Birliği'nin kuruluş tarihi ile ilgili bilgiler Bosna Hersek İslam Birliği resmi internet sayfasından alınmıştır. "Formiranje i razvoj Islamske zajednice", İslamska Zajednica u Bosni Hercegovini, https://www.islamskazajednica.ba/index.php/islamska-zajednica/glasnik/339-islamska-zajednica/50-formiranje-i-razvoj-islamske-zajednice, (08.01.2022).

tarafından temsil edilmektedir. İslam Birliği'ne bağlı kurum ve birimlerinin teşkilatlanması ve faaliyetleri, Kurân-ı Kerim'e, Peygamber efendimizin sünnetine, Boşnakların İslâmî geleneğine ve zamanın ihtiyaçlarına dayanmaktadır. İslam Birliği mensupları hak ve yükümlüklüklerini cemaat ve İslam Birliği'ne bağlı kurum ve birimler vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. İslam Birliği, amaçlarını belirleme, teşkilatlanma, hukuki işlemler, seçim düzenleme, mülk edinme ve tasarruf yetkisi gibi faaliyetlerinde bağımsız bir kuruluştur. Dini yorumlama ve ibadetlerin uygulanması Hanefi-Mâtürîdî anlayışına bağlı olarak gerçekleştirilmektedir. Merkezi Saraybosna olan İslam Birliği'nin kendine ait amblemi ve bayrağı bulunmaktadır. İslam Birliği'nin yapısı ve faaliyetleri İslam Birliği'ne ait anayasa ile tanımlanmıştır."[215]

İslam Birliğine bağlı yayın ve medya olarak günümüzde, *Glasnik* ve *Preporod* dergileri, BİR Radyo ve Televizyonu, MİNA Haber Ajansı ve İslam Birliği İnternet sayfası faaliyet göstermektedir.

2.1.1.1.1. Bosna Hersek İslam Birliği'nin İdari Yapısı

Bosna Hersek İslam Birliği cemaat, meclis, müftülük, İslam Birliği Konseyi, Riyaset, Reisü'l ulema, Müftüler Meclisi ve Anayasa Mahkemesi olarak teşkilatlanmaktadır.

Cemaat - En az ikiyüz Müslüman hanesinin bir araya gelmesiyle oluşturulan cemaat, idari yapılanmadaki temel teşkilat birimi olarak kabul edilmektedir. Cemaatin oluşturulma veya fesih yetkisi, müftülüğün talebine bağlı olarak Riyaset'te bulunmaktadır. Meclis ve Cemaat Heyeti cemaatin birimlerini oluşturmaktadır. 18 yaşına gelmiş ve İslam Birliği üyesi olan her birey, Cemaat Meclisi'nin birer üyesini teşkil

[215] "Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini", *İslamska Zajednica u Bosni Hercegovini*, https://www.islamskazajednica.ba/index.php/islamska-zajednica/o-islamskoj-zajednici, (09.01.2022).

etmektedir. 5 ila 7 arası üyeden oluşan Cemaat Heyeti, camide dinî faaliyetlerin yerine getirilmesini sağlamak ile vazifelidir.[216]

İslam Birliği Meclisleri – İslam Birliği'ne ait yerel düzeyde bir teşkilatlanma olarak meclisler, genellikle bir belediyenin camileri veya birbirine bağlı en az yedi camiyi kapsayan birimlerdir. Meclisin başında, meclis bölgesindeki dinî yaşamın organize edilmesinden sorumlu ve karar verme konusunda yetkili olan baş imam bulunmaktadır. Bosna Hersek sınırları içinde 91 yerel meclis faaliyet göstermektedir.[217]

Müftü/müftülük – Müftülük, bölgesel bütünlük oluşturan meclisleri bir araya getiren birimdir. Müftülük, müftü ve ilgili birimlerin yöneticilerinden oluşmaktadır. Müftülük, *Dinî Meseleler Kurulu* ve *İdari Meseleler Kurulu* olmak üzere bünyesinde iki kurul barındırmaktadır. Müftü, müftülük kurumunun sınırları içinde dinî liderlik yapan otoritedir. Bosna Hersek'te dokuz müftülük aktif olarak faaliyet göstermektedir. Müftülüğün vazifeleri arasında dinî eğitimi organize etmek ve denetlemek, dinî faaliyetleri organize etmek ve denetlemek, zekat, sadaka, bağış veya kurban toplamak, ekonomik ve mali faaliyetleri düzenlemek ve denetlemek, meclis ve cemaatlerin çalışmalarını yönlendirmek ve denetlemek, Riyaset ve Yüksek Meclisin vermiş oldukları yükümlülükleri yerine getirmek, yıllık çalışma ve bütçe planı sunup yılın sonunda bunların gerçekleşme raporunu hazırlamak gibi yükümlülükler yer almaktadır.[218]

İslam Birliği Meclisi (Sabor) – Meclis, İslam Birliği'nin en yüksek düzeydeki temsil ve yasama kurumudur. İslam Birliği Meclisi yerel düzeyde seçilmiş üyelerden oluşmaktadır. Bunlar Saraybosna 13, Tuzla 10, Bihaç, Banja Luka, Gorajde, Mostar,

---

[216] "Džemat", *İslamska Zajednica u Bosni i Hercegovini,* https://www. islamskazajednica. ba/index. Php /muftijstva-s/dzemat, (09.01.2022).
[217] "Medžlisi Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini", *İslamska Zajednica u Bosni i Hercegovini,* https://www.islamskazajednica.ba/index.php/muftijstva-s/medzlisi, (09.01.2022).
[218] "Muftijstva Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini", *İslamska Zajednica u Bosni i Hercegovini,* https://www.islamskazajednica.ba/index.php/muftijstva-s/o-muftijstvima, (09.01.2022).

Travnik ve Zenica'dan 7'şer, Novi Pazar ve Zagrep 5'er, Ljubljana 3, Almanya 2, Kuzey Amerika 2, Avustralya 1 ve Avusturya 1 üye olmak üzere toplam 87 üyedir.

Meclis'in başlıca görevleri İslam Birliğinin ve birimlerinin faaliyetlerini düzenleyen anayasa veya hukuki düzenlemeleri oluşturmak, İslam Birliğinin strateji ve faaliyetlerini belirlemek, İslam Birliğine ait malvarlığın yönetim yönergesini oluşturmak, bütçe planı hazırlamak ve onaylamak, derneklerin kurulmasını onaylamak, müftü tayini veya görevden almayı onaylamak, İslam Birliği Anayasa Mahkemesi üyelerini seçmek, İslam Birliği'ni ilgilendiren konuları gündemine taşıyıp bunları karara bağlamak gibi vazifeleri bulunmaktadır.[219]

Reisü'l ulema – Müslümanların dinî lideridir. 1882 yılında ilk defa Avusturya-Macaristan hâkimiyeti altında oluşturulan bir makamdır. Müslümanların yöneticisinden bağımsız bir dinî lider tayin etmek, Hanefi mezhebi âlimlerinin XII. yüzyıl gayri müslim yönetimindeki Müslüman unsura vali ve kadı tayin etme fetvalarına kıyasla alınmış bir fetvadır. Reisü'l ulema hem Bosna Hersek hem de yurtdışında İslam Birliği'ni temsil eder. Reisü'l ulema ve yardımcısı özel bir seçim kurulunun seçimiyle atanırlar. Bu özel seçici kurul İslam Birliği Meclis üyeleri, riyaset üyeleri, meşihat başkanları, müftüler, baş imamlar, fakülte dekanları ve meclisin yönetim kurulundaki imamlar tarafından seçilir. Reisü'l ulema yedi yıllığına seçilir. Yedi sene sonra tekrar seçime katılma hakkı bulunmaktadır. Seçilmiş olan reisü'l ulemaya Gazi Hüsrev Bey Camii'nde bir tören eşliğinde *menşur'*un teslim edilmesiyle fiilen göreve başlar.[220]

Riyaset – 25 Kasım 2014 tarihli karara göre Riyaset, İslam Birliği'ne bağlı dinî, eğitim, idari, ekonomik ve finansal konularla ilgili en yüksek makamdır. Faaliyetlerini Hanefi-Mâtürîdî çizgisine uygun olarak yürütmektedir. Riyaset, İslam topluluğunu tüzel

[219] "Sabor", *İslamska Zajednica u Bosni i Hercegovini*, https://www.islamskazajednica.ba/o-sabor/sabor-islamske-zajednice-u-bih, (10.01.2022).
[220] "Reisu-l-ulema", *İslamska Zajednica u Bosni i Hercegovini,* https://www.islamskazajednica.ba/index.php/ institucija-reisu-l-uleme, (10.01.2022).

kişilik olarak temsil eder. Çalışmalarını İslam Birliği'ne bağlı olarak yürüten bu kurum, Meclis ve Müftüler Kurulu kararlarını uygular, kurul ve organların faaliyetlerini denetler, İslam Birliği'nin mülkiyetinin oluşturulması, bakımı ve muhafazasını sağlar. Reisü'l ulema tarafından yönetilen bu kurum ilgili uzman kişiler tarafından yönetilen farklı birimlerden oluşmaktadır.

Riyaset, dinî hayatın dinî kurallara ve bilhassa Hanefi mezhebine uygun olarak şekillenmesi, Müslümanların haklarını korumak, eğitim faaliyetlerinin takibi, Meclis'in ve Müftüler Kurulunun kararlarını uygulamak, Meclis'e bütçe önerisi ve nihai rapor sunumu, kendine bağlı birimleri denetlemek, meşihat ve müftülük çalışmalarını denetlemek, eğitim kurumlarının yöneticilerini tayin veya görevden alma, eğitici kadroları seçmek, eğitim müfredatı ve ders kitaplarını denetlemek, zekat, fıtr sadakası, kurban gibi gelirleri toplamak ve Beytü'l mal fonlarını yönetme, vakıf mallarının kaydını tutar, ticari şirketlerin kurulması veya başka şirketlere iştirak etmesini onaylama, diaspora faaliyetlerini takip etme, diğer İslam Birlikleri ile ilişki kurma gibi yükümlülük ve yetki alanları bulunmaktadır.

İslam Birliği Başkanlığı'nın içinde ifa etmekte olduğu hizmete göre farklı birimleri mevcuttur. Bunlar, İslam Birliği Başkanlığı başkan tarafından idare edilmektedir. Her birim, ilgili uzman kişi tarafından yönetilmektedir. Birliğe bağlı birimler şunlardır: Din İşleri Birimi, Eğitim ve Bilim Birimi, Ekonomik Finans Birimi, Hukuki ve İdari Birim, Dış İlişkiler ve Diaspora Birimi. Ayrıca Riyaset'te yayın merkezi *el Kalem,* zekat ofisi, hac ve umre ofisleri, sosyal yardım dairesi gibi daireler de faaliyet göstermektedir. Reisü'l ulemanın önermiş olduğu reisü'l ulema yardımcısı ve birim yöneticileri dört yıllığına İslam Birliği Meclis'i tarafından atanır.[221]

[221] "Rijaset", *İslamska Zajednica u Bosni i Hercegovini,* https://www.islamskazajednica.ba/rijaset-s/o-rijasetu, (10.01.2022).

Müftüler Kurumu – İslam Birliğinin dinî konulardan sorumlu kurumdur. Üyeleri müftülerden oluşmaktadır. Dolayısıyla seçilen her müftü bu kurumun üyesidir ve müftülük görevini bırakmasıyla buradaki üyeliği de düşer. Kurum, reisü'l ulema tarafından yönetilir.[222]

Anayasa Mahkemesi – İslam Birliğine ait kurum ve birimlerin çalışmalarının anayasaya uygunluğunu denetleyen en yüksek mercidir. Mahkeme, riyasetin önerisiyle meclis tarafından seçilmiş beş üyeden oluşmaktadır. Üyeler, din, sosyal ve hukuk alanında eğitim görmüş toplum içinde itibar sahibi kişiler arasından altı yıllık bir süre için seçilmektedir. Mahkeme, üyelerinin seçmiş olduğu başkan tarafından yönetilir. Anayasa Mahkemesi, İslam Birliğine ait kurum ve birimlerin her seviyedeki faaliyetlerinin anayasa ile uygunluğunu denetleme, aralarındaki ihtilafları çözme, anayasaya aykırı kararları iptal etme gibi yetkilere sahiptir. Bütün kurum ve birimler için bağlayıcılığı bulunan kararlarının uygulanmasından riyaset yükümlüdür. [223]

2.1.1.1.2. Bosna Hersek İslam Birliği Kurumları

2.1.1.1.2.1. Camiler

Bosna Hersek'te günümüzde 700 kadar caminin faaliyet gösterdiği kaydedilmektedir. Bunlardan büyük bir kısmı Osmanlı döneminden kalan camiler olduğu gibi günümüzde de ihtiyaca binaen inşa edilen camiler bulunmaktadır. Bosna Hersek'te cami inşaati çok eski tarihlere dayanmaktadır. İlk cami olarak henüz Bosna Hersek'e yönelik ilk seferler zamanından 1430 tarihli Turhan Emin Bey Camii karşımıza çıkmaktadır. XVI. yüzyıla kadar 25 Hünkâr Camii kaydedilmiştir. Osmanlı döneminden daha doğrusu XV. yüzyılda inşa edilmiş ve günümüzde Bosna Hersek kültür mirası

[222] "Vijeçe Muftija", *İslamska Zajednica u Bosni i Hercegovini,* https://www.islamskazajednica.ba/o-vijecu, (10.01.2022).
[223] "Ustavni Sud", *İslamska Zajednica u Bosni i Hercegovini*, https://www.islamskazajednica. ba/index. php/ ustavni-sud, (10.01.2022).

kapsamında koruma altına alınan 32 cami bulunmaktadır.[224] Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Bosna Hersek'te 1992-1995'te yaşanan savaşın ardından yaklaşık çeyrek asırdır ülkedeki tarihi ve kültürel mirasın korunmasına yardımcı olarak kültür mirası camilerin bugüne ulaştırılmasında büyük katkılar sağlamıştır.[225]

Camilerde dinî hayatın organizasyonu İslam Birliği'nin en alt kademesi olan ve müftülüklere bağlı bulunan cemaat teşkilatı vasıtasıyla gerçekleşmektedir.

2.1.1.1.2.2. Mektepler

Dinî eğitimin birinci kademesini teşkil eden mektep eğitimi faaliyetlerini yürütmek, anayasası ile belirlenmiş İslam Birliği'nin görevlerinden biridir. Günümüzde de her caminin yanıbaşında dinî eğitim veren mekteplerin yer almasına özen gösterilmektedir. Mektep eğitiminde okul yaşındaki çocuklara, Kur'ân okumayı, İslam dinine ait temel bilgileri, İslâm tarihinden kesitler öğrenmeleri sağlanmaktadır. Mektep eğitimi programı okul eğitimini aksatmayacak şekilde planlanmaktadır. Eğitimi tamamlayan çocuklar bir sınava tabi tutulduktan sonra, cami ortamında halka açık olarak yapılan hatm-i şerif töreniyle diplomalarını almaktadırlar.

2019 yılında başlayan pandemi nedeniyle eğitimin durma noktasına geldiği dönemde, mektep eğitiminin de bir süreliğine internet ortamına taşındığı görülmektedir.[226]

---

[224] Faaliyet gösteren cami listesi için bkz: "Spisak džamija u Bosni i Hercegovini", https://www.wikiwand.com/bs/Spisak_d%C5%BEamija_u_Bosni_i_Hercegovini#, (11.01.2022).
[225] "TİKA, Bosna Hersek'te kültür mirası camileri yeniledi", *Dünya Bülteni,* 02.10.2021, https://www.dunyabulteni.net/balkanlar/tika-bosna-hersek-te-kultur-mirasi-camileri-yeniledi-h510784.html, (11.01.2022).
[226] "Odvijanje nastave i mektepske pouke na području Muftiluka tuzlanskog " *İslamska Zajednica Bosne Hercegovine"*, https://www.islamskazajednica.ba/index.php/vijesti/muftijstva/28798-odvijanje-nastave-i-mektepske-pouke-na-podrucju-muftiluka-tuzlanskog, (11.01.2022).

2.1.1.1.2.3. Medreseler

Bosna Hersek'te medrese eğitiminin tarihi Osmanlı dönemine dayanmaktadır. Bölgede ilim ve düşüncenin gelişimi için hemen her yerde medreseler açılmıştır. Bunlar da hem ilmin yayılması hem de yeni kadroların yetişmesini sağlamıştır. Sosyalist Yugoslavya döneminde Saraybosna'daki Gazi Hüsrev Bey Medresesi hariç dinî eğitim veren bütün kurumlar 1952 yılında kapatılmıştır. Bu dönemden itibaren bu medreseden mezun olan öğrenciler hemen imam olarak görevlendirilmekteydiler. 1990'lı yıllarına gelindiğinde Bosna Hersek'teki medreselerin sayısında artış görülmüştür. Medreseler lise seviyesinde eğitim vermektedir. En son 2004 yılında yapılmış olan düzenlemeler neticesinde eğitim proğramı düz lise proğramlarına yaklaştırılmıştır. Şöyleki, medreseden mezun olan bir öğrenci İlahiyat fakültesine devam edebileceği gibi diğer başka fakültelere de devam edebilmektedir. Günümüzde İslam Birliği'ne bağlı altı medrese faaliyet göstermektedir. Bunlar sırasıyla:

a. Gazi Hüsrev Bey Medresesi - Osmanlı padişahlarından Sultan II. Bayezid'in torunu Bosna Sancakbeyi Gazi Hüsrev Bey tarafından 8 Ocak 1537 tarihinde Saraybosna'da kurulmuştur. Bölgede İslâm dininin yayılması ve yerleşmesini sağlamış sayısız âlimin yetişmesinde katkısı olan bu kurum, 481 sene kesintisiz eğitim vermeye devam etmektedir. Kuruluş gayesi ve şartları 1573 tarihli *Vakıfnâme*'de kayıtlı bulunmaktadır.[227] Gazi Hüsrev Bey Medresesi binası aslında cami, hankah, kütüphane ve hemen yanında Başçarşı'nın yer aldığı bir külliyenin parçasını oluşturmaktadır. Savaşlara ve tüm zorluklara rağmen bugün ülkenin en itibarlı liselerinden biri olarak varlığını devam ettirmektedir. Günümüzde daha çok kültürel faaliyetler için kullanılmakta olan eski tarihi binanın hemen yanında, öğrencilerin eğitim gördüğü yeni binaları yer almaktadır. Günümüzde hem kız hem de erkek lisesi olarak faaliyet gösteren bu kurumda 480'i aşkın öğrenci eğitim görmekte ve her sene 110-120 arası öğrenci mezun olmaktadır.

---

[227] "Vakufnama", *Gazi Husrev-begova medresa*, https://medresasa.edu.ba/o-medresi/vakufnama/, (11.01.2022).

Gazi Hüsrev Bey'in *Vakıfnamesi*'nde ihtiyaca binaen ders müfredatında değişiklikler yapılabileceği yazılmaktadır. Dolayısıyla zamanla müfredatında değişikliklere gidilmiş ve din ilimlerinin yanında gerekli görülen müspet ilimler de okutulmak üzere eklenmiştir. Yatılı eğitim sistemi ile eğitim veren okulda öğrenciler ders programının yanı sıra birçok sosyal ve kültürel faaliyeti de yürütmektedirler. Çok eski tarihe dayanan öğrenci ilahi korosunun yanı sıra, *Zemzem* dergisi de öğrencilerin katkılarıyla yayınlanmakta olan bir dergidir.[228]

b. Karagöz Bey Medresesi – Osmanlı dönemi Mostar'daki on bir medreseden biri olarak kaydedilmektedir. 1557/58 yılında Karagöz olarak anılan Zaim Bey tarafından inşa edilmiştir. *Vakıfname*'sinden banisinin Vezir Rüstem Paşa'nın kardeşi ve Padişahın Hersek bölgesindeki bir yöneticisi olduğu anlaşılmaktadır. Medrese, kuruluşundan 1918 yılına kadar eğitim vermiştir. 1992 senesinde faaliyete geçirme teşebbüsü olsa da, açılışı 1995 yılında gerçekleşmiştir.[229]

c. Elçi İbrahim Paşa Medresesi – Travnik'te bulunan medrese, o dönemlerde Travnik'te bulunan Osmanlı vezirlerinden Elçi İbrahim Paşa tarafından 1706 yılında inşa edilmiştir. 1892 yılında Avusturya-Macaristan yönetimi demiryolu inşası nedeniyle okul binasını yıktırmış ve bunu telafi etmek için de 1892-1895 yılları arasında eski binanın elli metre yakınında bir başka bina inşa ettirmiştir. 1941-1943 yılları arasında savaş ortamı nedeniyle başka bir yere taşınan medresede, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuş olan Sosyalist Yugoslavya döneminde diğer medreselerde olduğu gibi eğitim faaliyetlerine son verilmiştir. Tam elli üç sene sonra, 08.10.1994 tarihinde tekrar eğitim vermeye başlayan medrese, 2004/2005 eğitim yılında kız öğrencileri için de kapılarını açtı. Böylece her sene bir kız ve bir erkek sınıfı olmak üzere eğitim vermeye devam

---

[228] "Gazi Husrev-begova Medresa u Sarajeva", *İslamska Zaednica Bosne Hercegovine,* https://www.İslamskazajednica.ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje-i-nauku/medrese/gazi-husrev-begova-medresa, (11.01.2022).

[229] "Karađoz-begova Medresa u Mostaru", *İslamska Zaednica Bosne Hercegovine,* https://www.islamskazajednica.ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje-i-nauku/medrese/karadoz-begova-medresa-u-mostaru, (11.01.2022).

etmektedir. Ancak mevcut binanın kapasitesini aşan bir düzenleme olduğundan,[230] daha uygun bir çözüme kavuşana kadar eğitim şimdilik dört ayrı binada devam etmektedir.[231]

ç. Cemaluddin Çauşeviç Medresesi – Önde gelen Boşnak alimin adını taşıyan bu medrese, Bosna Hersek'in kuzeyinde Hırvatistan sınırına yakın Bihaç şehrinin yakınlarında Cazin'de bulunmaktadır. 1867 yılında kurulmuştur. Binası ahşap olduğundan Ahşap Medrese adıyla anılan medrese, bir rivayete göre Avusturya-Macaristan karşıtı ayaklanma sırasında tamamen yakılmış, bir diğer rivayete göre çok yıprandığından yıkılmış ve 1890 yılında onun yerine başka bir bina inşa edilmiştir. 1920 yılına kadar eğitim vermeye devam eden medrese, bu tarihten sonra maddi imkânsızlıklar nedeniyle kapılarını kapatmak zorunda kalmıştır. Sosyalist Yugoslavya döneminde binası kamulaştırılarak değişik şirketlerin kullanımına sunulmuştur. Ancak 1993 yılına gelindiğinde tekrar faaliyet göstermeye başlamış ve 1998 yılında nihayet bugünkü yeni binasına kavuşmuştur.[232]

d. Behram Bey Medresesi (Behram Begova Medresa) – Sadece Tuzla şehrinin değil Kuzeydoğu Bosna Hersek'in de en eski medresesidir. Yapılış tarihi tam olarak bilinmese de 1626 yılından önce Behram Bey tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. 1922 yılında hem müfredatı gözden geçirilmiş hem de eğitim sisteminde bazı iyileştirmeler yapılmış. 1947/48 eğitim yılının ikinci yarıyılında okul diğer dinî okullar gibi kapatılmıştır. Çok sayıda âlim yetitirmiş olan okulun binası da 1974 yılında yıkılmıştır.

---

[230] Okul ayrıca yatılı eğitim verdiğinden öğrencilere yurt temin ihtiyacı ortaya çıkmıştı.

[231] "Elči Ibrahim-pašine medrese u Travniku", *İslamska Zaednica Bosne Hercegovine*, https://www.Islamskazajednica.ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje-i-nauku/medrese/elci-ibrahim-pasina-medresa-u-travniku, (11.01.2022).

[232] "Medresa „Džemaluddin ef. Čaušević" u Cazinu", *İslamska Zaednica Bosne Hercegovine*, https://www.Islamskazajednica.ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje-i-nauku/medrese/medresa-dzemalu ddin-ef-causevic-u-cazinu, (12.01.2022).

1993 yılına gelindiğinde 44 sene aradan sonra tekrar 70'i erkek, 40'ı kız olmak üzere 110 öğrenci ile faaliyet göstermeye başlamıştır.[233]

e. Osman Efendi Recoviç Medresesi – Bosna Hersek'in Visoko kasabasında bulunan bu medrese 1838 yılında hayırsever vatandaşların gayretleriyle yapılmıştır. II. Dünya Savaşı'na kadar faaliyet göstermiş, ancak savaş yıllarında kapılarını kapatmıştır. 1992 yılında tekrar faaliyete başlayan medrese, bünyesinde bir cami, biri kız biri erkek olmak üzere iki öğrenci yurdu, 23 binden fazla kitabı bulunan kütüphane ve spor tesisleri barındıran bir külliye görünümündedir. Bu medrese de diğerleri gibi reform edilmiş ve dinî ilimlerin yanı sıra müspet bilimler de eklenerek çağın ihtiyaçlarına uygun eğitim vermek üzere hazırlanmıştır.[234]

f. İbrahim Efendi Maglajliç Medresesi – Banja Luka şehrinde yer alan bu medrese, 01.09.2020 taraihinde eğitim hayatına katıldı. Böylelikle kapatılmış olan son medreseden seksen sene sonra Banja Luka'da medrese tekrar faaliyet göstermeye başladı. Okul, Banja Luka'da doğmuş 1930-1936 yılları arasında beşinci reis olarak Reisü'l ulema görevinde bulunmuş İbrahim Efendi Maglajliç'in ismini taşımaktadır. [235]

2.1.1.1.2.4. Fakülteler

Bosna Hersek'te İslam Birliği bünyesinden çıkan ve bazılarının da aynı zamanda üniversitelerin ortak üyesi olan dört yükseköğretim kurumu bulunmaktadır.

---

[233] "Behram Begova Medresa u Tuzli", *İslamska Zaednica Bosne Hercegovine*, https://www islamska zajednica.ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje-i-nauku/medrese/behram-begova-medresa u tuzli, (12.01.2022).

[234] Medresa "Osman Ef. Redžoviç u Velikom Çajnu kod Visokog, *İslamska Zaednica Bosne Hercegovine*, https://www.islamskazajednica.ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje-i-nauku/medrese /medresa-osman-ef-redzovic-u-velikom-cajnom-kod-visokog, (12.01.2022).

[235] Banjaluka: Počela sa radom novoosnovana medresa "Reis Ibrahim ef. Maglajlić" (01.09.2020), https://www.aa.com.tr/ba/obrazovanje/banjaluka-po%C4%8Dela-sa-radom-novoosnovana-medresa-reis-ibrahim-ef-maglajli%C4%87/1959560, (13.01.2022).

a. Saraybosna İslâmî İlimler Fakültesi – 1977 yılında İlahiyat Fakültesi olarak eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Zaman içerisinde eğitim programında ihtiyaca binaen değişiklikler yapılmıştır. 1992/93 yılından itibaren fakülte ders proğramına pedagojik dersler de eklenmiş bulunmaktadır. 1994/95 eğitim yılından itibaren yüksek lisans eğitimi de vermeye başlamıştır. 2002/03 eğitim yılında da gerekli düzenlemeleri yapmış olan fakülte, Saraybosna Üniversitesine bağlanmıştır.[236]

b. Zenica İslamî Eğitim Fakültesi – Zenica'da 1993 yılında kurulmuş olan bu fakülte, *Daru'l Muallimin* geleneğinin bir devamı olarak görülmektedir. Kurum, öğretme-öğrenme sürecini yeni pedagojik ilkelere göre düzenlemeyi sağlayacak bir eğitim programı ile değişen toplumsal şartlara cevap vermeyi hedeflemektedir. 2004 yılında Zenica Üniversitesi'ne bağlandı. Bu kurumdan mezun olan öğrenciler almış oldukları eğitim süreci neticesinde İslâmî dini bilgiler öğretmeni ünvanını kazanmaktadırlar.[237]

c. Bihaç İslâmî Eğitim Fakültesi – Bu fakülte, 23 Aralık 1995 tarihli İslam Birliği Meclis kararıyla Bihaç'ta açıldı. Başlangıçta İslâmî Eğitim Akademisi adında yüksekokul olarak planlanan bu okulun kuruluş gayesi, ilk ve orta dereceli okullarda din dersleri verecek kadroların yetiştirilmesiydi. 1997 yılında Bihaç Üniversitesi'ne bağlandı. 2004 yılında yine Meclis kararıyla akademiden fakülteye dönüştürüldü. 2005 yılında AKTS kredi uygulaması ile Bologna 3 + 2 + 3 sistemine uyumlu hale getirilmiştir. 2015/2016 eğitim yılından itibaren dört yıllık (8 dönem) eğitime geçilmiştir. Ayrıca 2009/2010 yılından itibaren yüksek lisans eğitimi de verilmektedir.[238]

---

[236] "Fakultet islamskih nauka u Sarajevu", *İslamska Zajednica u Bosni Hercegovini,* https://www. Islamska zajednica.ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje-inauku/fakulteti/fakultet-islamskih-nauka-u sarajevu, (13.01.2022).

[237] "Islamski pedagoški fakultet u Zenici", *İslamska Zajednica u Bosni Hercegovini,* https://www. Islamska zajednica.ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje-i-nauku/fakulteti/islamski-pedagoski-fakultet-u-zenici, (13.01.2022).

[238] "Islamski pedagoški fakultet u Bihaçu", *İslamska Zajednica u Bosni Hercegovini,* https://www. Islamska zajednica.ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje-i-nauku/fakulteti/islamski-pedagoski-fakultet-u bihacu, (13.01.2022).

ç. Novi Pazar İslâmî İlimler Fakültesi – Sancak bölgesinin Novi Pazar kasabasında eğitim vermektedir. Yüksek seviyede eğitim veren bu kurum 2001 senesinde pedagoji akademisi olarak planlanmıştı. İslâm Pedagoji Akademisi olarak faaliyete geçtikten bir süre sonra akademi İslâmî İlimler Fakültesi'ne dönüşerek günümüzde de eğitim vermeye devam etmektedir.[239]

2.1.1.1.2.5. Bosna Hersek İslam Birliği Bünyesinde Faaliyet Gösteren Diğer Kurum ve Teşkilatlar

a. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi – Gazi Hüsrev Bey Vakıfnamesi'nde "Medresenin inşasından artakalan para ile adı geçen medresede okutulmak üzere, okurların istifadesine sunmak ve ilimle ilgilenenlerin istinsah edebileceği değerli kitaplar satın alınsın." kaydından Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nin de Medrese ile aynı tarihte (1537) kurulduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde Arapça, Türkçe, Farşça, Boşnakça ve bazı Avrupa dillerinde olmak üzere yaklaşık yüz bin adet eser bulunmaktadır. Bunlardan 10.500'den fazlası doğu dilleri, edebiyat, felsefe, mantık, tarih, tıp, veterinerlik, matematik, astronomi ve diğer bilimler gibi İslâm külütrüne ait irili, ufaklı 20.000 kadar eserin el yazması koleksiyonlarıdır. Kütüphanede ayrıca XIX. yüzyılın sonlarından ülkede ve dünyada yayınlanan en son dergilere kadar zengin bir süreli yayın fonu da bulunmaktadır.[240]

b. İlmiyye Teşkilatı - İslam Birliği bünyesinde faaliyet gösteren ve İslam Birliği'ne bağlı kurumlardaki bütün çalışanların doğal üye kabul edildiği bir birimdir.

---

[239] "Fakultet za islamske studije u Novom Pazaru", *İslamska Zajednica u Bosni Hercegovini,* https://www.Islamskazajednica.ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje-i-nauku/fakulteti/fakultet-za-islamske-studije-u-novom-pazaru, (15.01.2022).

[240] "Gazi Hüsrev-begova Bibloteka", *İslamska Zajednica u Bosni i Hercegovini*, https://www. İslamska zajednica .ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje-i-nauku/gazi-husrev-begova-biblioteka, (13.01.2022).

Faaliyet alanı üyelerinin sosyal faaliyetlerle ve yayınlarla devamlı eğitimini sağlamaktır. Ayrıca *Novi Muallim* adında bir süreli yayını da bulunmaktadır.[241]

c. Dinî Özgürlükler Komisyonu – 2012 yılında kurulmuş olan bu birim, Riyaset'in anayasal görevi olan Müslümanların dinî haklarını yerine getirmede yardımcı olmak üzere on üyeden müteşekkil bağımsız bir danışma organı olarak faaliyet göstermektedir. Komisyon, dinî özgürlüğe saygı duymayı teşvik etmek, dinî özgürlük ihlallerini kaydetmek, Müslümanları yasal dini hakkında bilgilendirmek, devlet kurumları ve ilgili kuruluşlarla işbirliği yapmak gibi faaliyetleri yürütmektedir.[242]

ç. Diyalog Merkezi Vesatijja – Riyaset'e ait olan bu kurum, İslam Birliği Meclisi'nin 7 Temmuz 2012 tarihli kararı ile kurulmuş, tüzel kişiliğe sahip bir birimdir. Merkezin misyonu hem Müslümanların kendi aralarında hem de farklı din ve dünya görüşleri arasında İslam Birliği amaç ve misyonuna uygun diyalog kültürünü yaymak ve teşvik etmektir. Merkez, misyon ve hedeflerini gerçekleştirme yolunda yürüteceği bilimsel araştırma çalışmaları ve projelerle, bölgede ve dünyada ilgili merkez ve kurumlarla karşılıklı yarar sağlayan ve kabul edilebilir işbirliği biçimlerinin oluşturulması için çalışmaktadır.[243]

d. Boşnak İslam Dini Geleneği Enstitüsü - Bosna-Hersek İslam Birliği'nin şemsiyesi altında faaliyet gösteren bilimsel bir araştırma kurumudur. İslam Birliği Meclisinin 5 Kasım 2008 tarihli Kararı ile faaliyete geçen enstitü, Boşnakların İslâm dini geleneği alanında bilimsel araştırma ve eğitim çalışmalarını da içeren bilimsel araştırma faaliyetleriyle ilgilenmektedir. Enstitünün faaliyet alanı Boşnaklara ait yazılı ve sözlü kaynaklara dayanan manevi ve maddi geleneklerinin yanı sıra, Boşnakların sosyal ve

---

[241] "Udruženje ilmijje", *İslamska Zajednica u Bosni Hercegovini,* https://www.islamskazajednica.ba /index.php/udruzenje-ilmijje, (13.01.2022).
[242] "Komisija za slobodu vjere", *İslamska Zajednica u Bosni Hercegovini*, https://www.islamskazajednica.ba/index.php/komisija-za-slobodu-vjere, (13.01.2022).
[243] "Centar za dijalog – Vesatijja", *İslamska Zajednica u Bosni Hercegovini,* https://www.islamska zajednica.ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje-i-nauku/centar-za-dijalog-vesatijja,(13.01.2022).

kültürel gerçekliğinin araştırılmasını da kapsamaktadır. Enstitünün çalışma alanları: 1. Boşnakların İslam Dini Geleneği Kavramı, 2. Boşnakların İslami ilimere katkıları, 3. Boşnakların dinî pratikleri, 4. Boşnakların göçü ve demografik süreçleri, 5. Boşnaklara karşı soykırım ve 6. Boşnak çevresi olarak belirlenmiştir.[244]

Bilimsel araştırmalara dayanan yayınların yanı sıra, kurumda ayrıca dinî geleneğin bilinmesi, korunması ve öğretilmesini sağlamak gayesiyle sempozyum, konferans, panel, din görevlilerine yönelik eğitim seminerleri gibi yoğun bir faaliyet programı da yürütülmektedir.

2.1.1.1.3. Bosna Hersek İslam Birliği Neşriyatı

Bosna Hersek'te dinî yayın neşriyatı 1990'lı yıllara kadar İslam Birliği etrafında gerçekleştirilmiştir. *el Kalem* yayınevi İslam Birliği'nin bünyesinde faaliyet gösteren ve yaklaşık kırk yıllık geçmişi bulunan bir yayınevidir. Kuruluş gayeleri arasında İslam dininin bütün alanlarından eserleri okuyucuya ulaştırma gibi bir amaca sahip olmakla birlikte esas hedeflerinin Boşnak ve Balkan Müslümanlarının manevi ve kültürel geleneğini ortaya çıkarmak ve geliştirmek olduğunu belirtmektedirler. Bu manada günümüze kadar yüzlerce eserin yayınlanmasını sağlamıştır. Yayınları arasında Bosna Hersek'te yürütülmekte olan dinî eğitimin her seviyesine ait ders kitapları, Hadis, İslâmî ilimlere ait tercüme ve telif eserler, edebi eserler, monografiler ve kültür tarihine ait eserler bulunmkatadır.[245]

Takvim, Bosna Hersek İslam Birliği'nin her yılbaşında yayınladığı bir yayınıdır. İlk sayısı 1934 yılında dönemin İslam Birliği tarafından yayınlanmıştır. Bir yıla ait günlük namaz vakitlerini ve önemli dinî günleri bildiren bu eserde, ayrıca önde gelen âlimler

[244] İnstitut za İslamsku Tradiciju Bošnjaka, https://www.iitb.ba/, (22.11.2023).
[245] "El Kalem", *İslamska Zajednica u Bosni Hercegovini*, https://www.islamskazajednica.ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje-i-nauku/izdavacki-centar-el-kalem, (14.01.2022).

tarafından kaleme alınmış eğitici, bilgilendirici kültürel konuları işleyen makalelere de yer verilmektedir. [246]

Glasnik – İslam Birliğinin resmî yayınıdır. İki ayda bir yayınlanmakta olan bu dergide, İslam Birliğinin resmî işlemleri yayınlanır. Riyaset ve Meclis oturumlarının sonuçları, tutanakları, imam ve müftü atama kararnameleri, okul veya diğer kurum yöneticilerinin atanması, mektuplar, duyurular, yıllık raporlar dergide yayınlananlar arasında yer almaktadır. Bunun dışında güncel konuların işlendiği makaleler, hutbeler, kitap veya dergi tanıtımı gibi bölümler de yer almaktadır. Savaş dönemlerinde yaşamış olduğu kesintiler dışında 1933 yılından beri yayın yapan en uzun ömürlü süreli yayındır diyebiliriz.[247]

Preporod – İlk sayısı 15 Eylül 1970 tarihinde yayınlanmıştır. Başlangıçta "İlmiyye"nin yayını olarak yayınlanmıştır. Kurucusu ve genel yayın yönetmeni Hüseyin Cozo'dur. 1979 yılında İslam Birliği'nin bünyesinde Dr. Ahmed Smajloviç yönetiminde yayınlanmaya başlamıştır. 17 sayfa ile yayın hayatına başlayan bu dergi, 15 Temmuz 2013 tarihinde yayınlanan 100. sayısında 80 sayfaya ulaşmıştı. Gerek yayınlamış olduğu haberlerle gerekse makaleleriyle, hem dinî kurumların hem de Müslüman toplumu hakkında önemli bir arşivi de teşkil etmektedir. Günümüzde *Preporod* dergisi internet üzerinden yayın yapmak suretiyle kendi okuyucusuna ulaşmaktadır.[248]

2.1.1.1.4. Bosna Hersek İslam Birliği'ne Bağlı Meşihatler

Bosna Hersek İslam Birliği, Bosna Hersek'te ve diğer ülkelerde yaşayan Boşnaklar için şemsiye vazifesi gören bir kurumdur. Yugoslavya döneminde Hırvatistan

---

[246] 85. godišnjica Takvima: „Uspostavljanje reda je vrlo teško" *İslamska Zajednica u Bosni Hercegovini*, https://www.islamskazajednica.ba/index.php/vijesti/aktuelno/28588-85-godisnjica-takvima-uspostavljanje-reda-je-vrlo-tesko, (14.01.2022).

[247] "Glasnik İslamske Zajednice", *İslamska Zajednica u Bosni Hercegovini*, https://www.islamskazajednica.ba/index.php/islamska-zajednica/glasnik, (14.01.2022).

[248] "Preporod -İslamske İnformativne Novine," *İslamska Zajednica u Bosni Hercegovini,* https://www.Preporod.com/index.php/o-nama, (14.01.2022).

ve Slovenya Müslümanlarının dinî yaşamını organize etmeden sorumlu birim olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyalist Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte bu bağ bir şekilde devam etmiştir. Bosna Hersek İslâm Birliği'nin bünyesinde özerk bir statüye sahip olan meşihat vasıtasıyla teşkilatlanan Sancak, Hırvatistan ve Slovenya İslam Birliği Meşihatleri, bulundukları ülkelerde idare ettikleri kurumlar ve iç işleyişlerinde Bosna Hersek İslam Birliği'nden bağımsızdırlar.

2.1.1.1.4.1. Slovenya İslam Birliği Meşihatı

Slovenya İslam Birliği Meşihatı, Slovenya'da yaşayan Müslümanların dinî yaşamını düzenlemekten sorumlu bağımsız resmî dinî kurumdur. Merkezi Ljubljana'dadır. Meşihatın başında müftü, yardımcısı ve üç üye bulunmaktadır. Slovenya Müftüsü aynı zamanda Bosna Hersek Riyaseti'nin üyesidir. Meşihat üyeleri, müftünün önerisi ile Slovenya İslam Birliği Meclisi tarafından seçilmektedir. Slovenya Müslümanlarının çoğunluğunu Boşnaklar oluşturmaktadır. Ancak hatırı sayılır Kosova ve Kuzey Makedonya Müslümanlarının da bulunması nedeniyle Meşihat üyelerinden birinin Arnavut asıllı olmasına dikkat edilmektedir.[249]

2.1.1.1.4.2. Hırvatistan İslam Birliği Meşihatı

Hırvatistan İslam Birliği Meşihatı, Hırvatistan'da yaşayan Müslümanların dini yaşamını düzenlemekten sorumlu resmî bağımsız dinî kurumdur. Hırvatistan İslam Birliği Meşihatı müftü tarafından yönetilmektedir. Merkezi, Hırvatistan başkenti Zagrep'tedir. Teşkilatlanmanın en alt kademesini oluşturan çeşitli şehirlerdeki cemaatler, Hırvatistan'ın on beş şehrinde bulunan İslam Birliği Meclisleri vasıtasıyla Meşihat'e bağlanmaktadırlar. 1992 yılında Zagrep'te "Dr. Ahmed Smayloviç" Medresesi kuruldu. Zaman içerisinde müfredatında gerekli değişiklikler yapılarak Hırvatistan liseleri ders programı ile uyumlu

[249] "Mešihat IZ u Sloveniji", *İslamska Zajednica u Bosni Hercegovini*, https://www.islamskazajednica.ba/index.php/mesihati-side/mesihat-iz-u-sloveniji, (16.01.2022).

haline getirilen medrese, Hırvatistan Eğitim Bakanlığının kararıyla 2000 yılında ülke eğitim sistemine dâhil edilmiştir.[250]

2.1.1.1.4.3. Sancak İslam Birliği Meşihatı

Sancak bölgesi, 8687 kilometrekare alana sahip Bosna, Kosova, Sırbistan ve Karadağ arasında yer alan %70 gibi Müslüman çoğunluğa sahip bir bölgedir. İdari muhtariyeti bulunmayan bölge toprakları günümüzde Karadağ ve Sırbistan arasında bölünmüştür. Bijelo Polje (Akova), Berane, Plav, Gusinye ve Plevlje (Taşlıca) gibi şehirler Karadağ'ın sınırları içinde, Novi Pazar (Yeni Pazar), Tutin, Priyepolye, Nova Varoş ve Priboy gibi şehirler Sırbistan'ın sınırları içinde yer almaktadır. 2002 yılında Sırp Sancağı'nın nüfusu 235.567 kişiydi. Bunlardan %60.4'ü Boşnak, %37.9'u Sırp olarak kaydedilmiştir. 2003 yılında Karadağ Sancağı'nın nüfusu 157.656 olarak kaydedilmiştir. Bunlardan %39.1 Sırp, 31.9 Boşnak, %17 Karadağlı ve 2.4 Arnavuttur.

Sancak Müslümanları Karadağ İslam Birliği ve Sancak İslam Birliği olarak teşkilatlanmaktadırlar.

Karadağ İslam Birliği, 1878 Berlin Anlaşması neticesinde kurulmuş bir teşkilattır. SHS Krallığı döneminde ise Karadağ, henüz İslam Birliği'nde Saraybosna merkezli ve Belgrat merkezli olmak üzere ikili yönetim hakimken Sırbistan, Kosova ve Makedonya Müslümanlarının bağlı oldukları Belgrat merkezli müftülüğe bağlanmıştı. 1930 yılında bu ikilik ortadan kaldırılıp Belgrat merkezli yönetime geçildiğinde, Karadağ Müslümanlarının idari olarak yine kurulmuş olan Saraybosna Ulema Meclisi'ne değil Üsküp Ulema Meclisi'ne bağlanması uygun görülmüştü. Sosyalist Yugoslavya'nın kurulmasıyla, Yugoslav topraklarındaki Müslümanların teşkilatlanmaları federasyona bağlı cumhuriyetlerin sınırlarına bağlı olarak organize edilmiştir. Bosna Hersek, Hırvatistan ve Slovenya Müslümanları Saraybosna merkezli; Sırbistan, Kosova ve

[250] İslamska Zajednica u Hrvatskoj, https://www.islamska-zajednica.hr/, (16.01.2022).

Vojvodina Müslümanları Priştine merkezli; Kuzey Makedonya Müslümanları Üsküp merkezli; Karadağ Müslümanları Podgorica (Titograd) merkezli olmak üzere dört Meclis birimi oluşturulmuştu. Günümüzde Karadağ İslam Birliği bölgenin diğer İslam Birliklerine benzer bir yapılanma takip etmektedir.[251]

Sancak bölgesi Bosna Hersek ve Karadağ'dan daha uzun bir süre Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Berlin Kongresi'nden sonra Sancak bölgesi Kosova Vilayeti'ne bağlandı. Osmanlı'nın Balkan Savaşı ile bölgeden çekilmesiyle birlikte sırayla SHS Krallığı, Yugoslavya Krallığı, Sosyalist Yugoslavya dönemlerinde Sırbistan Müslümanları Meclisi olarak teşkilatlanması uygun görülmüştü. 1990 yılına gelindiğinde Sırp Sancağı imamları Kosova imamları gibi Belgrat Müftülüğüne bağlı kalmaya karşı çıkıp, Saraybosna İslam Birliği'ne bağlı olmak istemişlerdi. 1993 yılında Bosna Hersek İslam Birliği Novi Pazar'da bütün Sancak bölgesinde görev yapacak bir müftü (Muammer Zukorliç) atadı. Bu yapılanma Sırbistan'ın resmî kurumları tarafından tanınmadığından, Sancak Müslümanlarını yöneten iki yapılanma ortaya çıkmış oldu. Bunlardan birincisi Novi Pazar merkezli Novi Pazar Müftülüğü ikincisi ise Belgrat merkezli Belgrat Müftülüğü'dür. Bu ikilik, Sancak Müslümanları arasında da bölünmeye sebebiyet vermiştir. Günümüzde Sırbistan yönetimi bu anlaşmazlıkları Müslümanların kendi iç problemi olarak görmekte ve her iki cemaati tanıdığı yönünde açıklamalar yapmaktadır.

Novi Pazar'da, 1990 yılından itibaren faaliyet göstermeye başlayan ve lise seviyesinde eğitim veren İsa Bey Medresesi ve yine bu okula bağlı 1996 yılında açılan kız şubesi ile 2001 yılından itibaren yüksek seviyede eğitim veren İslâmî İlimler Fakültesi

[251] "Historijat İslamske zajednice", *İslam Montenegro*, https://www.monteislam.com/islamska-zajednica-u-crnoj-gori/historija-islamske-zajednice, (15.01.2022).

gibi kurumlar aktif olarak eğitim vermektedirler.[252] 2004 yılından itibaren de ilkokullarda din dersi okutulmaya başlandı.[253]

2.1.1.2. Neo-Selefi Hareketlerin Bosna Hersek'e Girişi

XX. yüzyıl, İslâm dünyasında Neo-Selefi hareketlerin yükselişte olduğu bir dönemdir. İşte bu dönemde eğitim için Arap topraklarına giden yeni nesiller geri döndüklerinde hem Arap diline olan vukufiyetleri hem de büyük İslâm merkezlerinde eğitim görmüş olmanın verdiği özgüvenle Balkanlar'daki geleneksel İslâmî anlayışını zaman zaman sorgulama, zaman zaman da bu anlayışı temsil eden ulemayı yetersiz görme tavrı içerisine girmişlerdir. Ancak köklü dinî gelenek karşısında bu sesler çok cılız kalmış, bir süre sonra eriyip gitmiştir. Yine 70'li yıllardan itibaren eğitim için bölgeye gelen Filistinli ve Arap öğrencilerin "dinî uyanış" adına gençlerle buluşması ve 1980'li yıllarda bazı gençlerin "İslâm davasını" görüşmek üzere bir araya gelmesi gibi hareketler[254] Balkanlar'daki Neo-Selefi hareketlerin ilk adımları sayılabilir.

Teşkilatlı ve tekfir derecesine varan agresif dışlayıcı bir tutum ile Bosna Hersek Müslümanları, ilk defa Bosna Savaşı (1992-1995) esnasında tanışmış oldu. Yugoslavya'nın dağılma sürecine girmesi ile birlikte beliren siyasi istikrarsızlık, savaş ortamı, gittikçe artan yoksulluk Neo-Selefi akım için uygun bir zemin oluşturmaktaydı. Her taraftan abluka altına alınmış olan Boşnak halkının her türlü yardıma ihtiyacı vardı. Bir yandan silah alımında kullanılmak üzere büyük miktarda paralar aktarılırken, diğer taraftan da halkın yaralarını saracak maddi yardımların da gelmesi sağlanıyordu. Önceleri sivil teşkilatar vasıtasıyla aktarılan bu bağışlar, daha sonra yönetimlerin resmî desteğiyle

---

[252] "Fakultet za islamske studije u Novom Pazaru", *İslamska Zajednica u Bosni Hercegovini*, https://www.Islamskazajednica.ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje-i-nauku/fakulteti/fakultet-za-islamske-studije-u-novom-pazaru, (15.01.2022).
[253] "Mešihat IZ u Srbiji", *İslamska Zajednica u Bosni Hercegovini*, https://www.islamskazajednica.ba/index.php/mesihati-side/mesihat-iz-u-srbiji, (16.01.2022).
[254] Ali Pajaziti, *İslamët Shqiptarë*, Samizdat, Shkup 2018, s. 37.

gelmeye devam etti.[255] İşte bu dönemde bölgeye yardım adı altındaki faaliyetlere Suudi devlet ideolojisi olan *Selefiliğin* ihracı da eşlik etmeye başladı. Şöyleki, yabancı insani yardım kuruluşları sadece yardım getirmiyor aynı zamanda Bosna Hersek'teki Müslümanların "yanlış inanç ve pratiklerini" düzeltmeyi amaçlayan misyonerlik çalışmaları da yürütüyordu. Bu dönemde hızlandırılmış kurslar vasıtasıyla verilen din dersleri ve dağıtılan dinî neşriyat ile toplumu "yeniden İslâmlaştırma" faaliyetlerinde artış görüldüğü gibi, değişime karşılık yardım vaadi de yapılmaya başlanmıştı. Bu süreçte, selefi anlayışlar, savaş durumu ve maddi imkânsızlıkları fırsat bilerek daha önce dinî eğitim görmemiş olan bazı gençleri etkilemeyi başardılar.[256]

Savaş halindeki Boşnaklara sadece maddi yardım değil fiziki yardım da sağlanmaktaydı.[257] Afganistan'daki cihattan muzaffer bir şekilde ayrılmış olan Cihadî Selefîlerin bir kısmı Bosna Hersek'teki savaşta da boy göstermişlerdi. Ayrıca, Orta Doğu'dan, Kuzey Afrika'dan ve Batılı ülkelerden gelen savaşçıların isimleri de bunların arasında zikrediliyordu.[258] Daha sonra "Mücahid Birliği" olarak anılacak olan bu savaşçılar, uzun yıllar almış oldukları savaş eğitimi ile Bosna'da bir taraftan kendilerine bağlı olan gençlere savaş eğitimi veriyor diğer taraftan da "Gerçek İslâm" ile tanışmalarını sağlıyorlardı. Hem Bosna'daki Neo-Selefiliğin hem de "Mücahid Birliği"nin ideologu İmad el-Mısri'nin bu gaye ile hazırlamış olduğu *Shvatanja Koja Trebamo İspraviti* (Düzeltilmesi Gereken İnanışlar) başlıklı el kitabı[259] gibi hazırlanan daha başka kitapçıklar bu dönemde Vehhâbî propagandasının elden ele dolaşan temel eserleri olmuştu. Bahsi geçen eserde diğer konular arasında bilhassa Boşnaklar arasında uygulanan kabirlerde

[255] Harun Karčić, "Islamic Revival in Post-Socialist Bosnia and Herzegovina….", s. 525.
[256] Fikret Karčić, "İslamski Reformizam u Bosni i Hercegovini u 20. Vijeku", *İslamske Teme i Pespektive*, El kalem, Sarajevo 2009, s. 31-32.
[257] Harun Karčić, "Islamic Revival in Post-Socialist Bosnia and Herzegovina….", s. 525.
[258] Vlado Azinoviç, *a.g.e.*, s. 191.
[259] İmad el-Mısri, *Shvatanja Koja Trebamo İspraviti*, Ebu Abdullah SDO – Švedska Davetska Organizacija, t.y..

Kur'ân okuma, toplu zikir, Ramazan ayının başlangıcının tespit ediliş şekli, mevlid gibi konular eleştiriliyordu.[260]

Araştırmacılar, Afganistan'da Ruslara karşı bu savaşçıları kullanan ABD'nin bu dönemde Sırplara karşı da kullanmak üzere bölgeye geçmesine izin verdiğini aktarmaktadırlar. Ne var ki, karşı taraf da bunu, Müslüman unsura yönelik olumsuz bir algıyı Batı'da hâkim kılmak için kullanacaktı. O güne kadar alışılmamış olan bu uzun sakallı ve "tuhaf giyimli" insanların savaştaki rolleri Müslüman karşıtı çevrelerce abartılıyor ve bu şekilde Boşnak halkının millî mücadelesi dinî mücadele olarak gösterilmeye çalışılıyordu. Böylece hem Batı'nın Bosna Hersek halkına olan desteğinin çekilmesini sağlamayı hem de Boşnak Müslümanlara yönelik her türlü baskı, zulüm ve katliamı meşru saymayı hedefliyorlardı.[261] Zaten o günlerde ve sonrasında Bosna'da savaşan cihadîlerin "kafa kesme" gibi sert savaş metodlarının sürekli gündeme getirilmesi, günümüzde dahi yeni yeni keşfedilen toplu mezarların ortaya çıkardığı Müslümanlara yönelik katliamların üstünü örtme görevi ifa ettiğini söyleyebiliriz.

Uluslararası teşkilatlardan gelen baskılar, bu savaşçıların statülerinin gözden geçirilmesini gerektirmekteydi. Dayton Anlaşması'nda yabancı savaşçıların sınırdışı edilmesi maddesi de yer almaktaydı. İşte bu dönemde savaşçıların bir kısmı yabancı istihbaratların ellerinde savrulurken veya yargılanmak üzere ülkelerine iade edilirken,[262] bir kısmı da vatandaşlık alıp Bosna'ya yerleşmiş ve kendi propagandalarını yapmaya devam ettirmişlerdi.[263]

---

[260] Zora Hesova, *a.g.m*. s. 600.
[261] Xhavit Shala, "Çështjet fetare në hapësirat shqiptare dhe siguria jonë kombëtare. Realiteti dhe sfidat", Kumtesë e mbajtur në Konferencën Shkencore me temë: "Ruajtja e vlerave kombëtare të shqiptarëve", 03.09.2010, Shkup, s. 14. https://www.acnss.com/wp-content/uploads/2018/08/KUMTESA_shkup.pdf (12.02.2024).
[262] Christopher Delisso, *a.g.e.*, s. 10, 13-14.
[263] Aldin Arnautoviç, "Selefije u Bosni", https://projects.voanews.com/salafism-in-bosnia/, (16.02.2024).

Savaş zamanında bölgeye gelen savaşçılar da din davetçileri de Vehhâbîliğin en sert şeklini temsil etmekteydiler.[264] Savaşın bitiminde mücahit Neo-Selefiler artık yavaş yavaş militanlıktan uzaklaşıp kendilerini tamamen "şirk" içerisinde olduğunu düşündükleri yerel Müslümanları yeniden İslâmlaştırmaya adadılar. Davet zincirinin birinci halkasını teşkil eden bu gruplarda, mezheplere bağlanmak reddedilmekte, Ehl-i Sünnet'in dört mezhebi bid'at, mezheplere uyanlar ise bid'atçı olarak nitelendirilmektedir. Aktif oldukları dönemlerde halka ısrarla "sapkın" Hanefi mezhebini bırakmalarını telkin etmekte, Hanefi mezhebinin imamı Ebu Hanife'yi de her fırsatta Cehmî, Mürcî gibi isimlerle itibarsızlaştırmaya çalışmaktaydılar.[265]

Vehhâbî olarak anıldıkları bu döneme ait en önemli teşkilatları, "Active Islamic Youth" ve "Furkan" olarak bilinmektedir. Ayrıca *Saff* dergisi de Neo-Selefi teşkilatların resmî yayın kuruluşu olarak faaliyet göstermekteydi. Bunun dışında da faaliyet gösteren çok sayıda teşkilat aktif bir şekilde bid'atlerden arınmış "saf İslâm'ın" yer etmesi için mücadele ediyordu. Birçok şehirde şubeler açma suretiyle organize olan bu gruplar, ağırlıklı olarak İmad el-Mısri ile Sahve Selefiliği öğretisi etkisinde konferans, panel, din bilgisi kursları, spor etkinlikleri ve çeşitli müsabakalar düzenlemekteydiler. Böylece, bölgeye Müslümanları korumak üzere cihat etmeye gelmiş olan bu mücahitlerin faaliyet alanı artık Müslümanları İslâm'a davet etmek üzere değişmiş oldu. Bu teşkilatların etrafında genellikle daha çok taşra bölgelerinden hem ekonomik yoksunluk hem de sosyal olarak dışlanmış, sağlıklı bir dinî eğitim görmemiş, birçoğunun aile içi şiddetten hırsızlığa ve yasadışı ateşli silah bulundurmaya kadar değişen sabıka kaydı, psikolojik sıkıntıları olan 25-30 yaşlarında kişiler toplanmaktaydı.[266]

11 Eylül saldırıları Neo-Selefilerin yürütmekte oldukları faaliyetlere şüphe ile bakılmasına neden olmuştu. Yapılmış olan birçok çalışmada, şiddeti bir eylem şekli olarak

---

[264] Edina Bećirević, *a.g.e.*, s. 36.
[265] Jusuf Džafić, "Smutnja je tradicionalnu ispravnu praksu mijenjati sa drugom praksom", *Preporod*, (1i 15.Juli 2019). https://hanefijskimezheb.wixsite.com/bosna/post/2019/08/26/smutnja-je-tradicionalnu-ispravnu-praksu-mijenjati-sa-drugom-praksom-integralno (13.02.2024).
[266] Vlado Azinoviç, *a.g.e.*, s. 200.

benimseyen grupların ülke güvenliği için tehdit teşkil ettiği dile getirilmekteydi. Güvenlik tedbirleri kapsamında birçok yabancı savaşçının vatandaşlıkları iptal edildi. Neo-Selefi teşkilatlanmayı destekleyen başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkeleri kökenli hayır kurumları şubelerini kapatma zorunda bırakıldı. 11 Eylül saldırıları ülkedeki hızlı selefileştirme faaliyetlerini bir bakıma durma noktasına getirmişti. Güvenlik tedbirleri kapsamında yürütülen eylemler nedeniyle saflarını netleştirmek zorunda kalan Neo-Selefiler arasındaki ilk bölünme de bu şekilde meydana gelmişti.[267]

Daha militer bir yapıda olan gruplar, hem güvenlik güçlerinin hem de kamuoyunun baskısı nedeniyle "saf İslâm'ı" yaşayabilmek için toplumdan soyutlanmış bir cemaat şeklinde önce Travnik'in Buçja Gora ve Maglaj'ın Boçinja köylerine yerleştiler. Bir süre sonra buraları terkedip, bir kısmı Zenica'nın Şehiçi ve Brçko'nun Maoça köylerine göç ettiler. Bu dönemde Viyana merkezli gruplardan etkilenen Necat Balkan ile Muhammed Poriç'in yanı sıra Arap ülkelerinde yetişmiş, Nusret İmamoviç ve Jusuf Barçiç gibi yerel liderler de Gornja Maoça ve diğer kamplarda yaşayan Neo-Selefi gruplar arasında etkili oldular.[268]

2009-2015 yılları Neo-Selefiliğin çok sertleştiği bir dönem olarak kaydedilmektedir. Dışlayıcılık karakterleri gereği ulemayı ve dinî anlayışı tekfir ettikleri gibi, resmî dinî kurum olarak İslam Birliği'ni de devlet kurumlarını da kabul etmemekteydiler. Bu eylemler kapsamında camilere ve burada görev yapan imamlara da müdahale etmeye başlamışlardı. Ancak gerek İslam Birliği'nin kararlılığı gerekse cemaatin sert tepkisi bu müdahalelerin geri püskürtülmesini sağlamıştı. Camilerden uzaklaşan Neo-Selefiler, İslam Birliği'nin kontrolü dışında paralel cemaatler oluşturma dönemini başlattılar. Bu gruplara ait mensuplar, Avusturya merkezli aşırıcı gruplar ile bağlantıya geçerek birçok terorist eyleme imza attılar. Irak ve Suriye savaşları bu radikalleşmeyi daha da tırmandırdı. Birçok kişi Irak ve Suriye savaşlarında yer almak

[267] Edina Bećirević, *a.g.e.*, s. 37.
[268] https://www.youtube.com/watch?v=D_8ohn53Rgg, (14.02.2024).

üzere bölgeye aileleriyle beraber akın etmişlerdi. Ancak savaşın bitmesiyle hayatta kalmış olanlar mağlup bir şekilde geri döndü. Tüm bu olaylar bu aşamanın da başarısızlıkla sonuçlanmasını sağlamıştı.[269]

Günümüzde pasifleştirilmiş görünen bu gruplar "saf İslâm"ı yaşamak gayesiyle Gornja Maoça, Zenica'nın civarı gibi bölgelerde yaşamaktadırlar. Zaman zaman sertleşme kabiliyetine tanık olunan bu grupların günümüzde Boşnak toplumunun kalbine yerleşmiş bulunmaları bazı çevreleri kaygılandırırken, bazı çevrelerin de kimseye zararı dokunmayan, kendi hallerinde, tek gayeleri "saf İslâmı" yaşamak olan gruplar olarak tanıtma telaşına girdikleri görülmektedir.[270]

Radikal akım yerel Müslümanları "dönüştürme" noktasında başarısız olmuştu. Arap Baharı'nın Orta Doğu'yu karıştırması nedeniyle Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri yine Balkanlar'a yöneldi. Bu seferki aktörler, sivil teşkilat kuruluşları etrafında teşkilatlanma yolunu seçtiler. Neo-Selefi öğreti, ana akım denilen ve Arap ülkelerinde eğitim almış vaizlerin (dailer) etrafında toplanan Neo-Selefilerin faaliyetleri ile sesli bir şekilde devam etmekteydi. İnternetin de hayatımıza girmesiyle birlikte sadece kendi çevresi ile sınırlı olan bu vaizlerin faaliyet alanı genişliyor, daha fazla insana ulaşma şansları artıyordu.[271]

Bu aşamada vaizler, cihadî anlayış ile aralarına mesafe koymuş olsalar da yerel dinî anlayışa karşı aynı derecede katılıkla "dönüştürme" faaliyetlerine devam etmektedirler. Terörizm ile ilişkilendirilmemeleri için birinci aşamaya göre, üsluplarında nisbî bir yumuşama görülse de hedef kitlesinde hala dinî geleneğe bağlı Müslümanlar bulunmaktadır. Vaazlarında sadece kendi anlayışının propagandasını yapmak ile yetinmiyor, yerleşik dinî geleneğe dair bütün kurumları itibarsızlaştırma eylemlerini de ön plana alıyorlardı. Vaazlarında genellikle kendilerince sahih buldukları hadisler

[269] Zora Hesova, *a.g.m.*, s. 601.
[270] Srđan Puhalo, *Selefije u Bosni Hercegovini*, Banja Luka 2016.
[271] Zora Hesova, *a.g.m.*, s. 603.

doğrultusunda yerleşik uygulamaları geçersiz sayıp ulemayı da bilgisizlik ile suçlamaktaydılar. Hanefi mezhebi karşıtlığı aynı şekilde devam etmekteydi. Artık mezhepsizlik dillendirilmiyor, Hanbeliliği ön plana çıkarmakla birlikte üç mezhebin uygulamaları Hanefi mezhebinin yanlışlığını ortaya koymak üzere delil olarak kullanılıyordu. Bu dönemde de, Hanefi mezhebi pratiklerini uygulayan halk gibi, bu mezhebin uygulanmasında ısrar eden İslam Birliği de bid'atçı olarak nitelendiriliyordu.[272]

Neo-Selefiler başlangıçta daha çok kırsal alanda, yerel yönetimler tarafından görrmezden gelinmiş, az okumuş ya da hiç okumamış insanlar arasında yerleşme çabası içerisine girmişti. Burada yer ettikten sonra zamanla şehirlere de yayılmaya başladı. Şehirlerde de artık vaizler yavaş yavaş kendi cemaatlerini oluşturuyor, kendi belirledikleri mescitlerde toplanıyorlardı. Günümüzde bu gruplar, dini merkez adı altında herhangi bir teşkilatlanmaya izin verilmediğinden daha çok STK'lar etrafında biraraya gelmektedirler. Çok sayıda Arapça eserin tercüme edilmesiyle literatürlerinde de ciddi artış görülmektedir. Bütün bu faaliyetlerin arkasında güçlü maddi bir desteğin olduğu aşikardır. Ancak güvenlik kurumları tarafından bu STK'ların kurucuları, finansmanı ve işleyişinin şeffaf olmadığı ifade edilmektedir.[273]

Safet Kuduzović, Elvedin Pezić, Zijad Ljakič gibi isimler, günümüzde en meşhur vaizler arasında yer almaktadırlar. Arap ülkelerinden akademik derecelerle dönen bu vaizler, Kur'ân-ı Kerim'i tefsir ederek, içtihatta bulunarak artık bir ilmî otorite oldukları iddiasındadırlar. Böylece Vehhâbîliğin yayılmacı karakterinin bir devamı olarak Neo-Selefi söylem paralel bir dinî ağ oluşturmaya çalışmaktadır.[274]

---

[272] Jusuf Džafić, *a.g.m.*, https://hanefijskimezheb.wixsite.com/bosna/post/2019/08/26/smutnja-je-tradicionalnu-ispravnu-praksu-mijenjati-sa-drugom-praksom-integralno (13.02.2024).

[273] Vaizlerin maaşlarının resmi olarak Kral Fahd Camii Fondasyonu vasıtasıyla ödenmesi yönündeki Suudilerin önerisi resmi makamlar tarafından kabul görmemişti. Bugün bu vaizlerin maaşları Suudi Arabistan Büyükelçiliği tarafından gayri resmi olarak sağlandığı tahmin edilmektedir. Daha fazla bilgi için bkz.Edina Bećirević, *a.g.e.*, s. 45, 61.

[274] Zora Hesova, *a.g.m.*, s. 603.

Paralel bir dinî yapı olarak hareket etmeye meyilli bu oluşumlar hem resmî dinî kimliğe hem de resmî kurum olan İslam Birliği'ne karşı eleştirel bir tavır içerisindeydi. Hem resmî dinî söylemi hem de kendi itibarını korumak zorunda olan İslam Birliği, ilk günden itibaren bir takım adımlar atma zorunda kalmıştı. Şöyleki, Bosna Hersek İslam Birliği Başkanı Mustafa Ceriç, 1993 yılında resmî dinî kurumlarda Hanefi ve Mâtürîdî yorumunun esas alınması gerekliliği yönünde fetva vermişti. 1995 yılında ise İslam Birliği dışında hiçbir kurum veya kişinin dinî literatür yayınlama ve dağıtmasına izin verilmemesi kararı alınmıştı. 2006 yılında, Boşnaklar arasında bölünmeye sebep olabilecek hiçbir dinî akım, anlayış ve ideolojiye izin verilmeyeceğini bildiren 12 maddelik bildiri yayınlanmış ve böylece İslam Kültür Merkezi adıyla yabancı dinî kökenli teşkilatlanmaların önüne geçilmesi sağlanmıştı. 2007 senesinde, bu bildiriye ek olarak İslam Birliği'nin karalarını önemsizleştiren ve ulemanın görüşlerini küçümseyen tavırların da kınandığı maddesi eklendi.[275]

Paralel bir yapıya bürünmüş olan Neo-Selefi hareketin sertleşmesi daha başka bazı tedbirlerin alınmasını gerekli kılmıştı. 2010 yıllarından itibaren İslam Birliği'nin bünyesinde, şiddeti bir eylem şekli olarak benimseyen Neo-Selefiler ile şiddet karşıtı olan Neo-Selefiler arasındaki ayırımı ortaya koyan, şiddeti benimsemenin dinî ve toplumsal yönünü analiz eden ve dinî söylemlerde çoğulculuk anlayışını gündeme getiren önemli çalışmalara imza atılmaya başlandı.[276] 4 Aralık 2015 tarihinde önde gelen 37 Boşnak'ın katıldığı bir toplantıda, sadece terörizm ve şiddet içeren her türlü aşırılık değil, geleneksel Bosna İslamı'na karşı her türlü ötekileştirme ve radikalleşme eyleminin barındırdığı tehlikeye dikkat çeken bir bildiri imzalandı. Bu bildiriden on gün sonra İslam Birliği

[275] Ekrem Tucaković, "Uloga Islamske zajednice, medija i državnih institucija u pronalaženju rješenja" *İslamska Scena u BiH,* s. 89, 90.

[276] 05-06 Haziran 2011 tarihlerinde İlahiyat Fakültesi'nde "Bosna Hersek'te İslam Sahnesi" başlıklı bir seminerde alternatif dini anlayışlar konunun uzmanları tarafından konuşuldu. Söz konusu seminerde bilhassa, alternatif dini anlatılardan ne kastedildiği, bu anlatıların İslam dini ve Avrupa değerleri ile ne kadar uyumlu olduğu konusu tartışıldı. Ayrıca, İslam Birliği'nin tek görüş diktatörlüğüne kapılmadan İslami kurumlar içerisinde geniş, yapıcı odaklı bir eleştirel yaklaşımı mümkün kılmanın gerekliliği üzerinde duruldu. Bkz: *İslamska Scena u Bosni Hercegovini*, (Dvodnevni Naučni Kolokvij Udruženje İlmije İslamske Zajednice u BiH Fondacije Konrad Adenauer 5. I 6. Juli Sarajevo 2011), Udruženje İlmije İslamske Zajednice u BiH Fondacije Konrad Adenauer: Sarajevo 2011.

Başkanı Kavazovič, bütün cami ve mescitlerin İslam Birliği çatısı altında toplanarak paralel cemaatlerin kapatılması gerektiğini, kapatılmayan paralel cemaatlerin güvenlik güçlerinin takibatına maruz kalacaklarını bildirdi.[277]

2016 yılında bütün cami ve mescitleri İslam Birliği çatısı altında toplama eylemi, fetva müessesesi dâhil bütün kurum ve mensuplarıyla sahada Hanefi mezhebine bağlı din anlayışı konusunda halkı bilgilendirme eylemleri ile, bünyesinde barındırdığı ve fikri zeminde önemli katkıları bulunan "Dinî Geleneği Koruma Enstitüsü" ve "Vesatijja" gibi kurumların faaliyeti İslam Birliği'nin bu alanda atılmış önemli adımları teşkil etmektedir.[278]

İslam Birliği'nin hem millî birliğin hem de toplumsal huzurun korunabilmesi için 2016 yılındaki paralel cemaatleri kendi bünyesine katma teşebbüsü Neo-Selefilerin büyük bir kısmı tarafından olumlu karşılanırken, bir kısmı daha sert bir çizgide kalıp kabul etmeme yoluna gitmiştir. *minber.ba* etrafında toplanan Neo-Selefilerden Safet Kuduzovič ve bilhassa gençler arasında çok etkili kabul edilen Elvedin Pezič bu çağrıya olumlu cevap verenler arasındadır.[279]

İslam Birliği'nin otoritesini tanımak Neo-Selefilerin hareket alanını genişletirken, olası katılaşmalarına karşı İslam Birliği'ne kontrol kabiliyeti tanımaktadır.[280] Multi etnik bir ortamda komşularının saldırı tehdidini ensesinde hisseden Müslüman unsurun dinî yaşamından sorumlu kurumu olan İslam Birliği'nin bu eylem ile dinî kimlik parçalanmasının[281] önüne geçeceği ve zamanla bu tür oluşumların kendi bünyesinde eriyeceğini umut ettiği tahmin edilmektedir.[282] Diğer taraftan yine konu ile

---

[277] Edina Bećirević, *a.g.e.*, s. 24.
[278] Konu ile ilgili daha fazla bilgi için bkz: Samed Omerdic, *a.g.m.*, s. 127-131.
[279] Edina Bećirević,, *a.g.e.*, s. 47.
[280] Edina Bećirević,, *a.g.e.*, s. 51.
[281] 2007 yılında *Preporod* dergisinde derginin editörü tarafından yayımlanmış olan bir yazıda, Neo-Selefilerin paralel bir İslam Birliği kurma konusundaki uzun vadeli planlarını ihtiva eden bir belgenin Bosna Hersek İstahbaratı tarafından ele geçirildiği bilgisi aktarılmaktadır. Konu ile ilgili bkz: Harun Karčić, "Islamic Revival in Post-Socialist Bosnia and Herzegovina….", s. 531.
[282] Edina Bećirević,, *a.g.e.*, s. 59.

ilgili yapılmış olan saha araştırmaları, Neo-Selefilerin zamanın kendi lehine çalıştığını ve günü geldiğinde tüm toplumun "dönüşeceğine" inandıklarını ortaya koymaktadır.[283]

Günümüzde Bosna Hersek'teki Neo-Selefi akımlara baktığımızda, İslam Birliği'nin otoritesini tanımayan, izole bir şekilde faaliyet göstermeyi yeğleyen gruplardan oluşan ana akım muhafazakârlar ile İslam Birliği'nin otoritesini kabul eden Neo-Selefiler olmak üzere iki farklı yaklaşım görmek mümkün olmaktadır. Bu ikinci grupta, sosyal medyada adlarından çokça söz ettiren, bir şekilde toplum içerisinde taraf olmuş meşhur vaizler ve onların etrafında toplanan takipçilerinin yanı sıra, Arap ülkelerinde eğitim görmüş, sayılarında günden güne artış görülen ve resmî kurumlarda yer almak için özel gayret sarfeden genç ilahiyatçıların da yer aldığını söyleyebiliriz.[284]

2.1.1.3. Neo-Selefî Hareketlerin Bosna Hersek'teki Davet Yöntemi

Sırp ve Hırvat saldırılarına karşı Müslüman unsurun yanında savaşmak üzere gelmiş olan cihadçı savaşçıların bir diğer hedefi de bölge Müslümanlarının "doğru yolu" bulmaları için mücadele etmekti. Uzun yıllar savaş ortamında bulunmuş ve savaşın acımasız yüzü ile tanışmış olan bu grupların dinî telkinleri de bir o kadar sert ve dışlayıcı bir karakterdeydi. Bu dönemde "dalalet ve küfür" içerisinde olan yerli Müslümanların, ilk üç neslin inanç ve yaşam biçimine tabi olmak suretiyle mutlaka "ihtida" etmesi gerektiği aksi halde müşriklere uygulanması gereken hükümlerin vacip olacağı kanaati yaygınlaştırılıyordu. Dolayısıyla bu gruplara tabi olanların çoğu, aileleriyle bağlarını kesiyor, hatta ailelerinden kendilerine tabi olmayı kabul etmeyenlere karşı güç kullanmaktan çekinmedikleri haberleri zaman zaman basında da yer alıyordu.[285] Bu haberler, Müslümanlar arasında huzursuzluk nedeni olmakla kalmıyor, Bosna'daki İslâm'ın radikalleştiği ve bu haliyle Batı için tehdit teşkil ettiği yönündeki tezleri haklı

[283] Edina Beöirević, *a.g.e.*, s. 55-56.
[284] Edina Bećirević, *a.g.e.*, s. 66.
[285] Nidzara Ahmetasevic, "Emisari militantnog islama napreduju u Bosni", (Balkan Insight, 21. mart 2007), https://balkaninsight.com/sr/2007/12/10/emisari-militantnog-islama-napreduju-u-bosni/, (03.08.2023).

çıkarmak için bazı çevreler tarafından kullanılıyordu. Bu şekliyle Neo-Selefi davet, İslâm düşmanlığının körüklenmesi ve bölge Müslümanlarına uygulanacak her türlü şiddet, katliam ve zulmü meşrulaştırma aracı olarak da görülmekteydi.[286]

Bosna Hersek yönetimi gerekli tedbirleri almış ve bu grupların marjinalleştirilmesini ve pasifleştirilmesini sağlamış görünmektedir. Söz konusu gruplar günümüzde Bosna Hersek'in kuzeydoğu bölgesinde Gornja Maoça (Yukarı Maoça) köyünde, dış dünya ile hiçbir bağı olmayacak şekilde, kendi kurmuş oldukları düzende "saf İslâm'ı" yaşamak üzere yerleşmiş bulunmaktadırlar. Yapılmış olan röportajlarda, kendilerinin dinî pratikleri uygulama noktasında radikal olduklarını ve bu radikalleşmenin İslâm dininin yasaklamış olduğu aşırılık manasına gelmediğini ifade etmektedirler.[287] Bu ve benzeri açıklamalarla bu grupların mensupları şiddeti bir eylem şekli olarak benimsemediklerini ifade etseler de, Suriye ve Irak savaşına katılan savaşçılar örneğinde olduğu gibi, ülke içinde gerçekleştirilmiş olan bazı terorist saldırıların faillerinin de hep bu grupların arasından çıktığına dair haberleri de burada bir daha hatırlatmak yararlı olacaktır.

İlk Neo-Selefilerin cihadîlikle özdeşleştirilmesi ve belli bir başarı kaydedemeden pasifleştirilmesi nedeniyle bu akım, yardımlaşma derneklerinin ve eğitimini üstlendikleri genç vaizlerin faaliyetleri ile devam ettirildi. Bu dönemde Neo-Selefi hareketi, Hâricî olduklarını ifade ettikleri cihadîlerle aralarına mesafe koymayı önemsiyor, Hanefi-Mâtürîdî merkezli yerel dinî anlayışı ve bu anlayışın uygulanabirliliğinin teminatı sayılan İslam Birliği ve ona bağlı kurumları hedefe koyacak şekilde davetlerini organize ediyorlardı. İslam Birliği'nin paralel cemaatleri kendi bünyesine katma teşebbüsüne olumlu cevap vermeleri sonucu hedef kitle geleneksel İslâm olmakla birlikte hem

---

[286] Boşnak lider Aliya İzzetbegoviç ile 2002 yılında yapılmış olan bir röportajda kendisi, yabancı savaşçıların Bosna savaşına vermiş olduğu zarardan bahsetmektedir. Konuşmasının devamında, kendisinin 1993 tarihli Senegal Zirvesi'nde Müslüman yönetimlerden savaşçı değil silah talep ettiğini ifade etmektedir. Hasan Ali Sekaf, Jasmin Merdan i Adnan Mešanović, *Vehabizam Selefizam İdeološka pozadina i historijski korijeni*, Srebreno Pero, Sarajevo 2005, s. 13.

[287] Aldin Arnautoviç, *a.g.m.*, https://projects.voanews.com/salafism-in-bosnia/, (16.02.2024).

söylemlerinde hem de İslam Birliği'ne karşı tavırlarında zamanla yumuşama görülmeye başlandı. Hatta bir sonraki bölümde de görüleceği üzere, İslam Birliği'nin çağrısına olumlu cevap vermeyenlerin üslubunda dahi eski Vehhâbî sertliği görülmemektedir. Ancak sahada yapılmış olan araştırmalar, "öteki"yi belirleme konusunda Neo-Selefilerin ılımlı tavrının sadece ulaşılabilir kaynaklarda görülebildiğini, kendi aralarında ise gerek geleneksel dinî anlayışı gerekse İslam Birliği'ni ötekileştirme konusunda aynı eski üslubun hâkim olduğunu ifade eden bilgiler kaydetmektedirler.[288]

"Ilımlı" bir söylemin Neo-Selefiliği bürümesinin başlıca nedeni, Suudi Arabistan devletinin geliştirmiş olduğu politikalara bağlı olduğunu düşündürtmektedir.[289] Bu tavır değişikliği hakkında soru sorulması üzerine önde gelen vaizlerden biri olan Safet Kuduzović, bu değişimin bir *menhec* değişikliği değil sadece söylemdeki bir "ton" farklılığından ibaret olduğunu söylemektedir. 2017 yılında yapmış olduğu bir açıklamasında, "Kardeşlerim, esasında değişen bir şey bulunmamaktadır. Mesela 90'larda veya 2000'lerde toplu zikir konusu konuşulduğunda elimde çakı vardı bugün ise gül aldım." diyerek bu üslup değişikliliğinin mahiyeti hakkında açıklamada bulunmaktadır.[290]

İslam Birliği'nin çağrısına olumlu cevap verenlerden biri hatta en önemlilerinden olan Kuduzović'in bu ve benzeri yerel dinî anlayışı küçümseyen, alay konusu yapan, zaman zaman açıkça eleştiren açıklamaları samimiyetine gölge düşürdüğü gibi, ılımlı yaklaşımı da, bu grupları sıkı takipte tutan güvenlik güçlerini bir oyalama taktiği olarak yorumlanmaktadır.[291]

---

[288] Edina Bećirević, *a.g.e.*, s. 40.
[289] "Suudi Arabistan'ın 2019'da ilk kez tanık olduğu 10 reform", *Independent Türkçe*, https://shorturl.at/elyLU, (07.06.2023).
[290] Mirnes Kovač, "Šta su daije govorili i šta govore: Da'va između čakija i ruža?, *Preporod*, (Juli 06, 2017), https://www.preporod.com/index.php/misljenja/item/7836-sta-su-daije-govorili-i-sta-govore-da-va-izmedu-cakija-i-ruza, (03.08.2023); Video için bkz: https://www.facebook.com/www.minber.ba/videos/10155476523139904/, 21:00, (Erişim, 03.08.2023).
[291] Edina Bećirević,, *a.g.e.*, s. 47.

İslam Birliği'nin ilk günden itibaren resmî kurumlarda Hanefi-Mâtürîdî anlatının dışındaki bütün anlatıları yasaklaması, resmî kurumlarda görev alanların Neo-Selefi propagandası yapmalarının önünü kesmişti. Dolayısıyla günümüzde Neo-Selefi söylemi takip edebilmek yine meşhur vaizlerin kitapları, yazıları ve sosyal medyada yayınlanan vaazları vasıtasıyla yapılabilmektedir.

Sosyal medyada büyük bir yer kaplamalarına rağmen araştırmalar, Neo-Selefiliğin genellikle yüz yüze iletişimle yayıldığını ortaya koymaktadır.[292] Neo-Selefi vaizlerin faaliyetleri gençlere olumlu değerler aşılamak gibi hedefleri olduğu ifade edilen gençlik dernekleri veya külüpleri olarak kayıtlı olan STK'lar vasıtasıyla organize edilmektedir.[293]

Kadınların da kendi aralarında kurmuş oldukları dernekler vasıtasıyla son derece aktif oldukları gözlemlenmektedir. Facebook vasıtasıyla takip edebildiğimiz "Bejan" isimli dernekte "eğitim" adı altında çeşitli hediye ve ödüllerin de verildiği kadın ve kızlara yönelik düzenli organizasyonlar yapılmaktadır. İlk yıllarda kadın resmine yer verilmediğine dikkat çeken bu sayfada, bir süre sonra nikablı fotoğraflar yer etmeye başladı, son zamanlarda ise yüzü açık kadınların fotoğraflarına da yer verilmeye başlandığı görülmektedir.[294] Bu da aynı aktörlerin zaman içerisinde yaşadığı değişimi ortaya koymak bakımından önemlidir.

Neo-Selefi hareketlerin davet metodlarını ve faaliyetlerini günümüzde genellikle çalıştırmakta oldukları web sitelerinden takip etmek mümkün olmaktadır. Söz konusu kanallarda, akademik ünvanları da olan Zijad Ljakić, Elvedin Pezić, Safet Kuduzović, Hajrudin Ahmetović, Almir Kapić, Dževat Gološ gibi vaizlerin vaaz ve açıklamalarına ulaşılabilmektedir. Kendilerini Selefi olarak isimlendiren bu vaizler Selefiliği, "*ümmetin selefinin dini anladığı ilk şekline dönmek*" şeklinde açıklamaktadırlar. Dine davetin ilk

[292] Edina Bećirević,, *a.g.e.*, s. 66.
[293] Edina Bećirević, *a.g.e.*, s. 60.
[294] https://www.facebook.com/photo/?fbid=772662064892682&set=pcb.772662118226010, (18.02.2024).

yöneleceği alan itikat alanıdır. Şirk ve bid'at konusu önemlidir. Kişi ancak "doğru inanca" sahip olduktan sonra diğer aşamalara geçilebilir. Doğru inançtan kasıt elbetteki Neo-Selefi inancıdır. Hatta bu noktada "İslâm güzel ahlaktır" veya "Müslümanların birliğine halel getirmemek" gibi söylemler ile temellendirilen davetler eleştirilmektedir.[295]

Birbirinden bağımsız hareket görünümünde olan bu vaizlerin davet metodunun da birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Bir kere bütün davetçilerin mükemmel bir şekilde oluşturulmuş sosyal medya profilleri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları daha ılımlı bir tavır içerisinde hatta daha öncesinde konuşulması adet olmamış mevzuları da bahis konusu ederek bir nevi "yaşam koçu" edasında gençlerin dikkatlerini çekmeyi hedeflerken, bazılarının ise katı tavrından taviz vermeyerek, hatta bir kısmı günümüzde dahi tekfiri dışlamayan bir söylemi canlı tutma suretiyle Neo-Selefiliğin içerisinde dokunulmaz otoritelerini sürdürdürmeye devam etmektedirler. Nitekim konu hakkında kapsamlı bir araştırmanın sahibi olan Hukuk Fakültesi Kriminalistik Bölümü Öğretim Üyesi Edina Bečirević, birbirinden bağımsız gibi faaliyet gösteren bu vaizlerin dikkatle incelendiğinde bir nevi rol paylaşımı içerisinde "aynı oyunun oyuncuları" olduklarını ifade etmektedir.[296]

2.1.1.4. Neo-Selefi Hareketlerin Bosna Hersek'teki Faaliyetleri

Bosna Hersek'te resmî dinî kurum olan İslam Birliği dışında İslam Merkezi adına yabancı kökenli herhangi bir dinî teşkilatlanmaya izin verilmediğini daha önce zikretmiştik. Günümüzde değişik STK'ların şemsiyesi altında faaliyet gösteren Neo-Selefilerin bu faaliyetlerini genellikle kurmuş oldukları web sitelerinden takip etmek mümkün olmaktadır. Tuzla'daki "Oaza", "Put Vjernika" sözü edilen derneklerden bazılarıdır. Sancak'taki Neo-Selefiler ise, "Put Sredine" (Orta Yol) isimli derneğin

[295] Zijad Ljakić, "Prioritet u pozivanju ljudi u İslam", https://zijadljakic.ba/prioritet-u-pozivanju-ljudi-u-islam/, (13.04.2023).
[296] Edina Bećirević, *a.g.e.*, s. 64.

etrafında teşkilatlanmaktadırlar. Derneğin eylem ve faaliyetleri, yine aynı ad ile yayın yapan bir web sitesinden takip edilebilmektedir.[297]

2.1.1.4.1. Yazılı Faaliyetleri

2.1.1.4.1.1. Kitap Yayını

Kitap yayını Neo-Selefilerin önem verdiği bir faaliyettir. Bosna Hersek'teki Neo-Selefilerin yazılı faaliyetleri genellikle tercüme üzerine devam etmektedir. Kendi ideolojilerine yakın eserleri tercüme etmeye özen gösteren Neo-Selefiler, bu kitapların tanıtımını internet sitelerinde yapmaktadırlar. Tercüme eserlerin yanı sıra, yerel yazarlara ait eserleri de yayınlanmaktadır. Bu eserlerin çoğu dinin temel konuları hakkında özet şeklinde bilgi veren el kitabı mahiyetindedir. Bu kitapların tanıtımında herhangi bir yayınevi ismi geçmemektedir. İmad el-Mısri'nin *Shvatanja Koja Trebamo İspraviti* (Düzeltilmesi Gereken İnanışlar) başlıklı eseri en temel kaynak olarak görülmektedir. Gözümüze ilişen bir başka eser ise, Nermin Avdiç tarafından hazırlanmış ve İman, Küfür, Şirk, Bid'at, Tekfir, Kelime-i şehadet gibi konuların işlendiği inanca dair el kitabıdır. Bunun dışında Neo-Selefi literatünü oluşturan eserler arasında aşağıdaki eserler de yer almaktadır.

- Heyet, *Duhovna dimenzija ibadeta*, (İbadetin Manevi Boyutu).
- Hafiz el Hakemî, 200 pitanja i odgovora (Akide konusunda 200 soru ve cevap) ilk seviye.
- İmam Nevevî, *Rijadu's Salihin*.
- Sujuti, *el İtkan*, ter. Almir Fatič.
- Sujuti, *El Džami Es Sagir* (Nasiruddin Elbânî'nin tahkikiyle).

[297] "Put Sredine", https://www.youtube.com/channel/UCVqym3zsQb7xXru4zkIwT3Q, (04.04.2023).

- İbn Tejmijje, *Uvod u principe tumačenja Kur'anave* (Mukaddime), Çeviren: Almir Fatiç.
- İbnü'l Kajjim El-Cevziyye, *Medicina srca i duše* (Kalbin ve Ruhun Şifası).
- Muhammed İbn Abdülvehhab, *Stazom ispravnih prethodnika* (Selefin Yolundan), ter. Zijad Ljakič.
- Muhammed b. Salih el Useymîn, *Komentar vasitijske akide* (Akîdetü'l-Vasıtıyye Şerhi) ileri seviye.
- Muhammed b. Salih el Useymîn, *Islamsko buđenje* (İslam'ın Uyanışı).
- Salih el Fevzân, *Komentar mesa'ilul-džahilije* (Mesailül Cahiliyye Şerhi), Çeviren: Hajrudin Ahmetovič.
- Salih el Fevzân, *İslamsko Vjerovanje* (İslam İnancı).
- Abdulaziz el Kahtani, *Sažeti komentar Kitabut-tevhid* (Kitabü't-Tevhid Şerhi Özet).
- Abdullah es Senani, *Govor učenjaka o uvrštavanju djela tjelesnih organa i udova u pojam Imana* (İmanın Amelden Bir Cüz Olduğuna Dair Alimlerin Görüşleri).
- Ahmed es-Suvejjan, *Metodologija prihvatanja i dokazivanja šerijatskim tekstovima* (Naslarla Delillendirme Metodolojisi).
- Muhammed el Humejjis, *Komentar Tahavijeve poslanice* (Tahavi Şerhi) Başlangıç Seviyesi.
- *Komentar tahavijske akide* (Tahavi Şerhi), Çeviren: Mustafa Prljača.
- Aid el-Karnî, *Razumijevanje fikhskih dokaza* (Fıkhi Delilleri Anlamak), Çeviren: Hajrudin Ahmetovič, Ed. Zijad Ljakič.
- Aid el Karnî, *Ne tuguj* (Üzülme).
- Ersan Grahovac, *Studije o imanu* (İman Hakkında) (Davetçilerin vaazlarından tertip edilmiş bir çalışma).
- Hajrudin Tahir Ahmetovič, *Djela Srca* (Kalbin amelleri).
- Hajrudin Tahir Ahmetovič, *Tefsir Kur'ana Časnoga-Amme Džuz*, (Tefsir-Mülk suresi).
- Hajrudin Tahir Ahmetovič, *Vjera je savjet* (Din Nasihattır).

- Hajrudin Tahir Ahmetovič, *Upoznaj svoga Gospodara kroz Njegova lijepa imena* (Rabbini Esmaü'l Hüsna ile tanı).
- Hajrudin Tahir Ahmetovič, *Komentar 40 Nevevijevih hadisa* (40 Nevevi Hadisinin Şerhi)
- Hajrudin Tahir Ahmetovič, Komentar Umdetul-ahkam (Umdetul Ahkâm Şerhi).
- Hajrudin Tahir Ahmetovič, *Jesi li spreman*, (Hazır mısın).
- Hajrudin Tahir Ahmetovič, *Vjera je Ophođenje*, (Din eylemdir).
- Munir Zahirovič, *Šejh Nasirudin El Albani*.
- Munir Zahirovič, *Muhammed İbn Salih el Usejmin*.
- Nurudin Bektaš, *Tevhid İbadeta*,
- Safet Kuduzovič, *Osnove islama* (Dinin Temelleri).
- Safet Kuduzovič, *Svojstva Poslanikovih Namaza od Abdesta do Zikra* (Abdestten duaya kadar Peygamberin s.a.v. namazı).
- Safet Kuduzovič, *Hadž i Umra* (Hac ve Umre).
- Safet Kuduzovič, *Fetve* (Fetvalar).
- Safet Kuduzovič, *Čudesna Knjiga* (Muhteşem Bir Kitap).
- Safet Kuduzovič, *Vodič za Muslimansku Porodicu*, (Müslüman Ailesinin Rehberi).
- Safet Kuduzovič, *Poslanička Medicina* (Tıbb-ı Nebevî).
- Sanel Ramič, *Komentar Allahovih imena*, (Esma'ül Hüsna Şerhi).
- Zijad Ljevakoviç, *Uvod u tefsirske znanosti* (Tefsir İlimlerine Giriş).

2.1.1.4.1.2. Dergi

Saff – Savaş sonrası dönemde Neo-Selefi düşünceleri savunmak üzere Suudi Arabistan'ın desteği ile kurulmuş olan Aktif İslâmî Gençlik (Active Islamic Youth) örgütünün yayın organı konumunda bir dergi olarak yayın hayatına başlamıştı. 5000 tirajlı iki haftada bir renkli olarak yayınlanan bu dergide dinî konuların yanı sıra, güncel hayat ile ilgili kişisel hijyenden ABD'nin Irak ve Afganistan'ı işgaline kadar çeşitli konular ele

alınmaktaydı. Aktif İslâmî Gençlik örgütünün 2005 yılında kapatılması ile birlikte dergi, 2010 yılından itibariyle fon yetersizliği nedeniyle abonelik dışındaki basılı sürümünü yayınlamayı durdurup internet üzerinden yayın yapmaya devam etmektedir. Neo-Selefilere ait bir dergi olmakla birlikte günümüzde ılımlı bir çizgi takip ettiği görülmektedir. [298]

Novi Horizonti **–** Arap ülkelerinde eğitim görmüş Bihaç ve Zenica İslâmî Pedagojik Fakülteleri'nde görev yapan bazı öğretim görevlilerin katkılarıyla yayın hayatına geçen *Novi Horizonti* (Yeni Ufuklar) dergisi, ilk dönemlerde Neo-Selefi eğilimli yayınlara yer veren bir dergi olmakla birlikte zamanla resmî dinî anlayışa yaklaşmış olduğu ifade edilmektedir.[299] Günümüzde internet üzerinden haber sitesi olarak yayın yapmaya devam eden derginin sayfaları arasında Neo-Selefi vaizlerin yayınlarına da yer verilmeye devam edilmektedir.[300]

2.1.1.4.2. Görsel ve Dijital Faaliyetleri

Bosna Hersek'teki Neo-Selefilerin kendilerine ait herhangi bir televizyon kanalı gibi görsel faaliyet araçları bulunmamaktadır. Görsel faaliyetlerini değişik isimlerle veya davetçiler adına açılmış olan internet sitelerinde, Youtube gibi video yükleme sitelerinde açtıkları kanallar ve İnstagram, Twitter veya Facebook gibi sosyal medya siteleriyle yürütmektedirler. Her derneğin, oluşumun veya vaizin kendine ait siteleri bulunmaktadır.

Ortaya çıktıkları ilk günden itibaren küreselleşme çağına kendilerini adapte etmeyi mükemmel bir şekilde başaran Neo-Selefi aktivistler, teknolojik bütün imkânlardan yararlanarak görüşlerini internet siteleri vasıtasıyla geniş kitlelere yaymaya çalışmaktadırlar. Söz konusu sitelerinde makale, kendi görüşlerini yansıtan fetvalar, ses

---

[298] Harun Karčić, "Islamic Revival in Bosnia and Herzegovina 1992-2010", *Context: Journal of Interdisciplinary Studies* 1: 1 (2014), s. 122.
[299] Gös. yer.
[300] https://www.novihorizonti.ba/elvedin-pezic-da-li-smo-duzni-halaliti-osobi-koja-halal-nije-trazila-a-nepravdu-nam-je-ucinila/, (13.05.2023).

ve video dosyalarına ulaşmak mümkün olmaktadır. Biz burada bu internet sitelerinin hepsini zikretmek yerine, sadece örnek teşkil etmesi bakımından daha önemli gördüklerimiz hakkında bilgi vermekle yetineceğiz.

www.kelimetul-haqq.org ve www.putvjernika.com gibi internet siteleri, tekfirci gruplara ait sitelerdir. Bunların genellikle yurt dışından yayın yaptığı ve çok az sayıda takipçiye sahip olduğu ifade edilmektedir.

islambosna.ba, İslâm dinini Neo-Selefi çizgide açıklayan en eski internet sitesi olarak bilinmektedir. Mükemmel grafiklere, en son haberlere, makalelere, fetvalara ve ses ve video materyallerine sahip bir internet sitesi olarak tanıtılan[301] bu siteye günümüzde ulaşılmamaktadır. Site ya kapanmış ya da başka bir isim ile yayın yapmaya devam etmektedir.

minber.ba[302] İslâm dinini Neo-Selefi çizgide açıklayan bir site. Sitede yer alan *İslâmi Konular* başlıklı sayfada akide, Kur'ân, tefsir, fıkıh, sire, da'vet, Ramazan ve oruç gibi konuların hepsi ayrı başlıklar olarak hazırlanmış ve her konu Neo-Selefi çizgideki âlimlerin tercüme edilmiş makaleleri doğrultusunda açıklanmaktadır. *Din ve Yaşam* başlıklı sayfada sahabe, ulema, ahlaki konular, dinî yasaklar, kadın, hac ve Kurban gibi başlıklarla konular açıklanmaktadır. Sitede ayrıca *Video* ve *Audio* isimli sayfalardan Safet Kuduzović, Hajrudin Tahir Ahmedović başta olmak üzere çok sayıda Neo-Selefi vaizin dersleri video veya sesli dosya şeklinde yer almaktadır. Soru ve cevap kısmıyla birlikte site ayrıca bir haber sitesi gibi de faaliyet göstermektedir. Ülke ve dünyadan güncel haber ve olaylara yer verilmektedir. İnternet sitesi ayrıca Youtube kanalı, Facebook, İnstagram, gibi sosyal paylaşım siteleri üzerinden takipçilerine ulaşma suretiyle neo-selefi görüşlerini yaymaya çalışmaktadır.

---

[301] Harun Karčić, "Islamic Revival in Bosnia and Herzegovina 1992-2010", s. 124.
[302] https://minber.ba/, (12.05.2023).

Saff.ba, matbu bir dergi olarak yayın hayatına başlamış olmakla birlikte, günümüzde haber, makale, dinî meseleler ve belgesellere yer veren bir internet sayfası olarak yayın hayatına devam etmektedir.[303]

NUM.com, İslâm dinini neo-selefi çizgi üzerinden açıklayan bir diğer internet sitesidir. *Soru-Cevap*, *İslâm'da Evlilik ve Aile*, *Eğitici Hikayeler*, *Tevbe Edenler*, *Kızkardeşlerimiz İçin*, *Büyü ve Cinler* başlıklı sayfalarda değişik konular Neo-Selefi anlayışa göre açıklanmaktadır. Sitede yayınlanmış olan yazılar ayrıca Youtube kanalı, ve Facebook, İnstagram, gibi sosyal paylaşım siteleri üzerinden takipçilerine ulaşma suretiyle Neo-Selefi görüşlerini yaymaya çalışmaktadır.

Bunun dışında vaizler de, kendi adlarını taşıyan Youtube kanalları, Facebook ve İnstagram üzerinden vaaz ve fetvalarına yayınlama suretiyle hem sempatizanlarını bilgilendirme hem de kitlelere ulaşma suretiyle çevrelerini genişletmeyi hedeflemektedirler. Elvedin Peziç, Hajrudin Tahir Ahmetoviç, Safet Kuduzović, Zijad Ljakiç, Almir Kapić, Dževad Gološ günümüzde tanınmış neo-selefi vaizler arasında yer almaktadır.[304]

2.1.1.4.3. Eğitim Faaliyetleri

Bosna savaşında bölgeye gelenlerden İmad el-Mısri, ülkenin farklı bölgelerinde 19 medrese kurulmasını sağlamıştı. Harekete ilk katılım bu medreselerin verdiği eğitim sayesinde gerçekleştirilmişti.[305] Bosna Hersek'te Neo-Selefilerin kendilerine ait kurumsallaşmış bir eğitim sistemi bulunmamaktadır. Paralel bir cemaat gibi faaliyet gösterdiklerinden genellikle eğitim faaliyetlerini dernekler gibi sivil toplum kuruluşları

[303] https://saff.ba/category/feljton/, (13.05.2023).
[304] "Zvanični Kanal Zijad Ljakiç", https://www.youtube.com/channel/UCTBkWGQrH-9Ph8dxhZzDmzg; "Širenje İstine", https://www.youtube.com/@SIRENJEISTINE-Islam, (02.04.2023).
[305] Edina Bečirević, *a.g.e.*, s. 42.

üzerinden yürütmeye çalışmaktadırlar. İnternet üzerinden yapmış oldukları ilanlardan bahsi geçen derneklerde Kur'ân eğitimi, hafızlık eğitimi verildiğini öğrenmekteyiz.[306]

Davetçiler, vaazlarıyla sempatizanlarını bilgilendirmeye çalışmaktadırlar. İnternet sayfaları da bu konuda önemli rol oynamaktadır. Kendi ideoloji çizgisindeki alimlerin makale, fetva veya videosunu bu sitelere yükleme suretiyle taraftarlarını bilgilendirmektedirler. Neo-Selefilerin gerek STK'ların çatısı altında verdikleri eğitim, gerekse sosyal medya kanallarıyla yürütmüş oldukları faaliyetleri ile bilhassa yetişkinlerin eğitimine büyük önem verildiği görülmektedir.

2.1.2. Kosova Müslümanları

1389 Kosova Meydan zaferiyle Osmanlı hâkimiyetine girerek Üsküp Sancağı'na bağlanmış olan Kosova, Osmanlı sonrasında sırasıyla SHS Krallığı, Yugoslavya Krallığı; İkinci Dünya Savaşı boyunca Arnavutluk, İtalyan hâkimiyeti, Alman İşgali, Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti (1945-1991), Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, UNMİK (Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu) idareleri altında kalmıştır.

Konumuz olan 1990'lı yıllar Kosova Müslümanları için zor bir dönem olarak bilinmektedir. 1974 yılında iade edilen özerklik statüsünün tam anlamıyla uygulanmaması ve ekonomik sıkıntılar, Yugoslavya'nın en fakir bölgesi olarak tanınan Kosova'da huzursuzlukların başlamasına neden olmuştu. Ekonomik ve gelir eşitsizliği nedeniyle 1980'li yılların başında başlayan bu huzursuzlukların siyasi bir tavır olarak değerlendirilmesi neticesinde bölgeye yönelik baskının artmasına neden olmuştur. Duruma hakim olmak isteyen Sırbistan sert önlemler aldı. Bu önlemler kapsamında Kosova'nın 1974 anayasası ile iade edilen genişletilmiş haklarını 1989 yılında iptal etti. Otonomisine ciddi manada kısıtlamalar getiren bu duruma Kosova halkı tepkisiz kalmadı

[306] https://www.facebook.com/skolakuranabejan, (13.05.2023).

ve nihayetinde 1990 yılında özerkliğini ilan etti. Bunu kabul etmeyen Sırbistan, bağımsızlığı ilan eden meclisi feshederek Kosova yönetimini ele aldı. Bu dönemden itibaren Kosova halkı pasif direnişe geçti. Halk Belgrat merkezli yönetim tarafından sistematik baskıya maruz bırakıldı. İşten çıkarılmalar, insan hakları ihlalleri, tutuklamalar, kötü muamele hatta cinayetlere maruz bırakıldı. Zamanla pasif direniş aktif direnişe dönüştü. Bilhassa Dayton Anlaşması ile Miloşeviç'e tanınmış olan rolün yarattığı hayal kırıklığı bunu hızlandırmıştır. 1997 yılında kurulmaya bağlayan UÇK, 1998 yılında Sırp güçlerine karşı silahlı mücadeleyi başlattı. Artık Kosova halkı özerklik için değil bağımsızlık için mücadele etmeye başladı. Rambuje buluşmasının barış getirmemesi akabinde Batılı güçler Sırbistanı bombalama kararı aldı. En sonunda teslim olan Sırbistan askerlerini geri çekmek zorunda bırakıldı. Sırp askerlerin çekilmesiyle birlikte Güvenlik Konseyi 1244 kararına bağlı olarak NATO askerleri ve sivil misyon kuruluşları Kosova'ya yerleşti.[307] 2008 yılında nihayet Kosova'nın bağımsızlığı büyük güçler tarafından tanındı.[308]

Günümüzde bağımsız Kosova Cumhuriyeti, 10.887 m²'lik yüzölçümü ve 1.739.825 nüfusu ile Karadağ, Sırbistan, Arnavutluk ve Kuzey Makedonya arasında yer alan Avrupa'nın en genç ülkesidir. Nüfusunun etnik dağılımının %92.9'unu Arnavutlar, %1,5'ini Sırplar, %1,11'i Türkler, %1,6'sını Boşnaklar ve %2,8'ini diğer etnisiteler oluşturmaktadır.[309] Ayrıca nüfusun %96'sı Müslüman, %2.2 Katolik, %1.5 Ortodoks ve kalanını da diğer inançlara mensup kişiler oluşturmaktadır.

---

[307] Bashkim İseni, "Mes Nacionalizmit Laik dhe İnstrumentalizimit të İnstitucioneve Fetare İslame," *İslami Dhe Politika Ne Ballkanin Perëndimo*r, s. 24.

[308] Konu ile ilgili detaylı bilgiler için bkz: Numan Baş, *Kosova Sorununun Ortaya Çıkışı ve Balkan Üzerindeki Etkileri*, (Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2009.

[309] 2011 yılındaki verilere dayanarak, *Kosova Në Shifra,* https://ask.rks-gov.net/media/6298/kosova-n%C3%AB-shifra-2020.pdf, (24.10.2021).

2.1.2.1. Kosova'da Dinî Hayatı Düzenleyen Kurumlar-Kosova İslam Birliği

Osmanlı döneminde diğer bölge Müslümanları olduğu gibi, Kosova Müslümanları da İstanbul'daki Şeyhülislamlığa bağlıydı. Osmanlı'nın bölgeden çekilmesiyle birlikte, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuş olan SHS Krallığı'nda Kosova Müslümanların dinî hayatı Belgrat merkezli Başmüftülüğe bağlı organize edilmekteydi. Yugoslavya Krallığı'nda ise Kosova Müslümanları (1929) Üsküp'te yeni kurulan Ulema Meclisi'nin yönetimi altında faaliyet göstermeye başlamıştı. Bu dönemde Üsküp merkezli Ulema Meclisi, Saraybosna merkezli Ulema Meclisi ile birlikte yine Saraybosna'daki İslam Birliği Riyaseti'ni oluşturmaktaydılar. İkinci Dünya Savaşı yıllarında (1941-1944) Kosova İslam Brirliği Tiran merkezli Arnavutluk Müslüman Topluluğu'na bağlandı. Bu dönemde Arnavutluk'tan getirilen çok zengin dinî neşriyatın Kosova okuyucusu ile tanışması sağlanmıştı. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında Kosova yine yeni kurulmuş olan Sosyalist Federativ Yugoslavya'ya bağlanınca Kosova İslam Birliği (1945-1990) de, Saraybosna merkezli Federativ Yugoslavya Dinî Birliği'ne bağlanmış oldu.[310] 1990 yılından itibaren Sırbistan'dan ayrılma ve bağımsızlığını kazanma mücadelesi veren Kosova Özerk Bölgesi gibi, İslam Birliği de 1993 yılında İslam Birliği Meclisi'nin kararıyla bağımsızlığını ilan etti.[311]

Günümüzde Kosova Müslümanlarını temsil eden ve gündelik dinî hayatı düzenleyen resmî en yüksek makam Kosova Cumhuriyeti İslam Birliği'dir (KİB).[312] Kosova İslam Birliği Kosova Müslümanları, Sırbistan sınırları içerisinde kalan Preşeva

---

[310] Alexandre Popovic, *Balkanlarda İslam*, Çeviren: Kolektif, İnsan Yayınları, 1995, s. 228-230.
[311] Bashkim İseni, *a.g.e.*, s. 21.
[312] Kosova İslam Birliği ile ilgili bilgileri Kosova İslam Birliği resmi internet sayfasından alınmıştır. Bashkësia Islame e Kosovës, https://bislame.net/ipages/flipbook/5, (03.12.2021). 2017 yılında Kosova Parlamentosu "Dini Özgürlükler Yasası" adı altında Katolik kilisesi, Ortodoks Sırp kilisesi, Protestan kilisesi, Yahudi cemaati, Kosova İslam Birliği gibi o güne dek var olan kurumlara bir de Kosova Tarikatlar Birliği'ni de ayrı dini bir kurum olarak resmiyet kazandırdı. Bkz: https://www.ocakmedya.com/adelina-sfishta-haberi-kosovada-dinigruplar-resmen-ve-kanunla-tanimlandi/, (03.12.2021).

Vadisi Müslümanları ve yurtdışındaki Kosova Diasporası Müslümanlarının dinî yaşamlarını organize eden faaliyetleri yürütmektedir. Bağımsız bir kuruluş olarak kendi iç yapılanmasını bağımsız bir şekilde düzenlemeye yetkili olduğu gibi, dinî yaşamı organize etmek, dinî merasimleri düzenlemek, anayasa ve yasalara uygun dinî okullar ve yardım kuruluşları kurmak gibi faaliyetleri yürütme yetkinliği bulunmaktadır. İslam Birliği en yüksek makam olan müftü tarafından yönetilmekte, yapısal ve idari düzenlemesi ise İslam Birliği'ne ait anayasa ile gerçekleştirilmektedir. Sözü edilen anayasada da, Kosova İslam Birliği'nde Hanefi Mezhebine bağlı faaliyet gösterildiği ifade edilmektedir.[313]

2.1.2.1.1.Kosova İslam Birliği'nin İdari Yapısı

İslam Birliği, 2003 yılında seçilmiş olan Müftü Naim Efendi Tırnava tarafından yönetilmektedir. İnternet sayfasında yer alan kuruluş amaçlarında da belirtildiği gibi, Kosova İslam Birliği bağımsız bir kuruluş olarak kendi iç yapılanmasını bağımsız bir şekilde düzenlemeye yetkilidir ve bunu yaparken de kendine esas aldığı anayasası bulunmaktadır. Söz konusu anayasa 1947 yılında kaleme alınmış, 1949 yılında ise tamamlanarak yürürlüğe girmiştir. Zaman içerisinde ihtiyaca binaen bazı değişiklikler yapılmış olan anayasa, en son 2013 yılında Kosova İslam Birliği Meclisi tarafından değişiklikler yapılarak uygulamaya konmuştur.[314]

İslam Birliği'nin idari yapılanması Cemaat Kurulu, İslam Birliği Kurulları, İslam Birliği Meclisi ve İslam Birliği Başkanlığı'ndan oluşmaktadır.

Cemaat Heyeti - İdari yapılanmadaki en alt birim, cami cemaatlerinin etrafında oluşturulan cemaat heyetleridir. Kosova İslam Birliği'nin Yerel Heyet'lerine bağlı

[313] *Kushtetuta e Bashkësisë Islame*, Bashkësia Islame e Kosovës, 2002, s. 6.
[314] Muhammet Ahmetaj, "Kosova Birliği İslam Birliği ve Kurumları", *İslam Dünyasında Din Hizmetleri ve Dini Kurumlar*, Türkiye Diyanet Vakfı II. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu, 11-12 Aralık 2015, s. 164, 171.

bulunan bu birimler, imam, mütevelli ve cemaatten seçilmiş üç üyeden oluşmaktadır. İslam Birliği'nin Yerel Heyet'lerine bağlı faaliyet gösteren Cemaat Heyeti'nin görevi camide ibadetlerin yerine getirilmesini sağlamak, caminin bakımı, camiye ait mal varlığının korunması, üyelik ücretlerinin toplanması gibi vazifeleri yerine getirmektir.[315]

Yerel İslam Birliği Heyeti – İslam Birliği'nin idari teşkilatlanması ülke düzeyinde sekiz bölgeye ayrılmıştır. Bölgeler sırasıyla Priştine, Gilan, Mitroviça, Prizren, İpek, Ferizay, Yakova ve Preşeva olarak belirlenmiştir. Görüldüğü gibi bölgelerden yedisi Kosova Cümhuriyeti sınırları içerisinde, bir tanesi de Sırbistan sınırları içinde yer almaktadır. Her bölgenin İslam Birliği'ne bağlı ve kurum adına faaliyetleri yürüten Yerel İslam Birliği Heyet'i bulunmaktadır. Yerel İslam Birliği Heyet'in başlıca vazifeleri cemaat kurullarıyla irtbat halinde bölgede dinî yaşamı organize etmek, din eğitimini sağlamak ve kontrol etmek, cami, mektep gibi yapıların inşa ve bakımını yapmak, mübarek gün ve gecelerde dinî merasim düzenlemek, vakıf mallarını korumak ve yönetmek, hac ve umre organizasyonlarını yürütmek, cemaat heyetlerinin teslim etmiş olduğu gelirlerle çalışanların maaşlarını ödemek ve İslam Birliği'nin organizasyonlarının hayat bulmasını sağlamaktır.[316]

İslam Birliği Meclisi – Meclis, İslam Birliği'nin en yüksek düzeydeki temsilcisi ve yetkili yasama organıdır. Meclis üyeleri yerel kurullar, İlahiyat Fakültesi ve medreselerden seçilmiş birer temsilciden oluşmaktadır. Üyeler yerel kurullar tarafından beş yılda bir seçilir. Meclis Başkanı da üyeler tarafında seçilir. Meclis'in başlıca görevleri anayasayı oluşturmak veya değiştirmek, umre ve hac organizasyonu yönetmeliğini oluşturmak, İslam Birliği'ne bağlı kurumlara vizyon sunmak, bunların hukuki zemini oluşturmak ve gerçekleştirilmesini sağlamak, bütçe planı hazırlamak ve onaylamak, vakıf mallarının yönetim yönergesini oluşturmak, çalışma planlarını hazırlamak, uluslarası İslam Birlikleri ile işbirliği yapmak veya var olan işbirliğini durdurmak, İslam Birliği'ni

[315] Bashkësia Islame e Kosovës, https://bislame.net/ipages/flipbook/5 ,(03.12.2021).
[316] Bashkësia Islame e Kosovës, https://bislame.net/ipages/flipbook/5, (03.12.2021); *Kosova Anayasası,* Madde 37, 38, 39 ve 40, 25-27.

ilgilendiren konuları gündemine taşıyıp bunları karara bağlamak gibi vazifeleri bulunmaktadır.[317]

İslam Birliği Başkanlığı – Başkanlık, İslam Birliği'nin yürütme organıdır. Kosova İslam Birliği'ne bağlı idari, mülkiyet, eğitim ve dinî konularla ilgili en yüksek makamdır. Meclis tarafından seçilir. Çalışmalarını İslam Birliği'ne bağlı olarak yürüten bu kurum, meclis kararlarını uygular, kurul ve organların faaliyetlerini denetler, İslam Birliği'nin mülkiyetinin oluşturulması, bakımı ve muhafazasını sağlar. [318]

İslam Birliği Başkanlığı'nın içinde ifa etmekte olduğu hizmete göre farklı birimleri mevcuttur. Bunlar, İslam Birliği Başbakanlığı başkan tarafından idare edilmektedir. Her birim, ilgili uzman kişi tarafından yönetilmektedir. Birliğe bağlı birimler şunlardır: İdari Birim, Dinî Yaşam ve Eğitim Birimi, Dinî Yaşam ve Eğitim Birimi'ne bağlı olarak kadınlara ve gençlere yönelik iki birim daha faaliyet göstermektedir, Muhasebe Birimi, Yayıncılık, İnsani Yardım Birimi ve Diaspora Birmi.[319]

Başkan/Müftü – İslam Birliği'nin başındaki başkan, müftü vazifesiyle Kosova'da din işleri konusunda en yüksek ve yetkili makamdır. Yurtiçi ve yurtdışında Müslümanların temsilcisi konumunda her zaman onların haklarını ve çıkarlarını gözetir, başkanlığın almış olduğu kararların uygulanmasına özen gösterir, Bayram ve Cuma günleri için imam ve hatiplere vekalet verir. Günümüzde İslam Birliği Başkanı vazifesi 2003 yılında seçilmiş olan Naim Ef. Tırnava tarafından yürütülmektedir.

---

[317] Bashkësia Islame e Kosovës, https://bislame.net/ipages/flipbook/5 (03.12.2021); *Kosova Anayasası*, Madde 57, 58, 59 ve 40, 37,38; Muhammet Ahmetaj, *a.g.e.*, s. 78.
[318] Bashkësia Islame e Kosovë, s. 23, https://bislame.net/ipages/flipbook/5, (03.12.2021).
[319] Bashkësia Islame e Kosovës, s. 26, https://bislame.net/ipages/flipbook/5, (03.12.2021).

2.1.2.1.2. Kosova İslam Birliği Kurumları

Kosova İslam Birliği'nin gözetimi altındaki kurumlar arasında camiler, mescitler, mektepler, eğitim öğretim kurumları, idari binalar, konutlar, ticari amaçlı lokaller, tekkeler, türbeler, hamamlar, gasilhaneler, mezarlıklar yer almaktadır.

2.1.2.1.2.1. Camiler

Kosova'da bilinen en eski cami, Dragaş beldesinin Mlika köyündeki camiidir. Yakın bir tarihte keşfedilmiş minare kitabesinde 1289 (H. 688) tarihi yer almaktadır.[320] Osmanlı dönemindeki ilk camii ise Kosova Meydan Savaşı'nın akabinde temelleri Sultan Yıldırım Bayezit Han (ö. 1403) tarafından atılan ancak Fatih Sultan Mehmet (ö. 1481) tarafından tamamlanan ve daha çok Çarşı Camii olarak bilinen Sultan Murad Camii'dir. Bölgede Müslüman nüfusun sayısı arttıkça camii sayısında da artış görülmektedir. Bilhassa XVI. ve XVII. yüzyıllarda önemli bir artış kaydedilmektedir.[321] Camilerde genellikle Arnavut dili kullanılsa da azınlıkların yaşadıkları bölgelerde kendi dillerinde hizmet verilmektedir. Mesela Prizren ve Mamuşa camilerinde Türkçe, Boşnakların ve Goralıların yaşadığı Dragaş ve Vitomirica'da Boşnakça hizmet verilmektedir. Günümüzde Kosova Cumhuriyeti'nde Kosova İslam Birliği'ne bağlı olarak 800 kadar camiinin faaliyet gösterdiği kaydedilmektedir.[322]

2.1.2.1.2.2. Mektepler

İslam Birliği'nin görevlerinden biri Müslüman halka temel dinî eğitimin verilmesini sağlamaktır. Her caminin yanıbaşında dinî eğitim veren mekteplerin yer almasına özen gösterilmektedir. Bu görevi genelde cami imamı üstlenmektedir. Dinî

---

[320] Cami, bölgeye 1291 ve öncesinde Halep'ten göç etmiş "el Aga" ismindeki bir aile tarafından inşa edildiği kaydedilmektedir. Krş: Necati Demir, "Saltık Gazi Boşnaklar ve Bosna Hersek",185; Nexhat İbrahimi, *a.g.e.*, s. 55.

[321] Tarihi camilerle ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Mehmet Zeki İbrahimgil-Neval Konuk, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

[322] Bashkësia Islame e Kosovës, https://bislame.net/ipages/flipbook/5 (03.12.2021).

eğitimin ilk kademesini teşkil eden mektep eğitiminde çocuklara, Kur'ân okumayı, İslam dinine ait temel bilgileri, İslam tarihinden kesitler öğrenmeleri sağlanmaktadır. Eğitimi tamamlayan çocuklar bir sınava tabi tutulduktan sonra, cami ortamında halka açık olarak yapılan hatm-i şerif töreniyle diplomalarını almaktadırlar.

Kosova'da bilinen en eski mektep, Prizrenli Sûzî'nin vakfiyesi olarak 1513 yılında inşa edilmiş mekteptir. Hatta Sûzî'nin de bu mektepte muallimlik yaptığı rivayet edilmektedir.[323]

2.1.2.1.2.3. Medreseler

Kosova'da medrese eğitiminin tarihi Osmanlı dönemine dayanmaktadır. Bu dönemden bilinen medreselerin arasında Priştine Pirinaz Medresesi ve Sultan III. Selim Medresesi, Prizren Mehmed Paşa, Sinan Paşa ve Emin Paşa Medreseleri, Yakova Büyük Medrese ve Küçük Medrese, İpek Atik Medresesi gibi medreseler yer almaktadır. Genellikle halkın maddi destekleriyle ayakta duran bu kurumlar, Osmanlı sonrasında da eğitim faaliyetlerine devam etmiştir. 1948 yılında Tito Yugoslavyası'nda medreseler kapatılmış olsa da 1951 yılında Alauddin Medresesi Priştine'de başlangıç seviyesinde dinî eğitim veren bir kurum olarak faaliyete başladı. 1961 yılında da beş yıllık eğitim veren lise seviyesine yükseltildi. Bu tarihten itibaren Alauddin Medresesi, İslam Birliği kurumları için imam, hatip, vaiz gibi kadroları yetiştiren lise seviyesinde bir eğitim kurumu olarak faaliyet göstermektedir. Medrese'de uygulanmakta olan müfredat, hem Kosova Eğitim Bakanlığı hem de Kosova İslam Birliği tarafından onaylanmıştır. Dolayısıyla bir medrese mezununun diploması, diğer liselerdeki mezunlar ile eşdeğerdir.

1985 yılında yeni binasına kavuşmuş olan bu eğitim kurumu, halkın teveccühünü kazanması neticesinde Yeni Pazar, Gilan ve Prizren'de de birer şubesi açılmıştır. 1997 yılında ise Priştine ve Prizren'de kızların devam edebileceği kız şubeleri açılmıştır.

[323] Bashkësia Islame e Kosovës, s. 33, https://bislame.net/ipages/flipbook/5, (03.12.2021).

Günümüzde bu eğitim kurumlarından her sene 700'ü aşkın öğrenci mezun olmaktadır. Bu okullarda çoğunlukla Kosova, Arnavutluk ve Preşeva Vadisi'nden gelen öğrenciler eğitim görmektedirler. Medrese öğrencilerinin Öğrenci Derneği çerçevesinde organize ettikleri değişik aktivitelerin yanısıra Priştine Medresesi *Drita e Kur'anit* (Kur'ân Işığı) Prizren Medresesi ise *Besimi* (İman) başlıklı yayınları yayınlamaktadırlar.[324]

2.1.2.1.2.4. İslami İlimler Fakültesi

Medreseden mezun olan öğrenciler, eğitimlerine devam etmek için ağırlıklı olarak Suudi Arabistan, Libya, Tunus gibi ülkelere gitmek zorundaydılar. Buralarda eğitimini tamamladıktan sonra geri döndüklerinde yavaş yavaş Kosova'da yüksek seviyede eğitim verecek kurumun kadrolarını oluşturmaya başlamışlardı. 1992 yılında İslam Birliği, yurt dışında eğitim görmüş bu kadrolar yardımı ile yükseköğrenim ihtiyacını giderecek kurumun faaliyete geçmesi kararını aldı. 1992 yılının Aralık ayında da idaresi de finansmanı da Kosova İslam Birliği tarafından sağlanan İslami İlimler Fakültesi açıldı. Fakülte statüsüne uygun olarak sınavlarda başarılı olan öğrenciler, hazırlamakla yükümlü oldukları diploma tezini jüri önünde savunmakla öğrenimlerini tamamlamış olurlar.

Bünyesinde zengin bir kütüphaneyi barındıran fakülte, *Buletini* (Bülten) ve öğrenciler tarafından çıkarılan *Zgjimi İslam* (İslami Uyanış) gibi dergilerin de sahibidir. Dekan, dekan yardımcısı ve fakültenin bilim kurulu tarafından yönetilmekte olan fakülte günümüze kadar 230 mezun vermiştir.[325]

2.1.2.1.2.5. Kosova İslam Birliği Bünyesinde Faaliyet Gösteren Diğer Kurum ve Teşkilatlar

a. Hafızlık Kurumu – Diğer bölgelerde olduğu gibi Kosova'da da Müslümanlar ilk günden itibaren Kur'ân-ı Kerim'i ezberleme anlamına gelen hafızlık müessesine önem

[324] Bashkësia Islame e Kosovës, s. 36-38, https://bislame.net/ipages/flipbook/5, (03.12.2021).
[325] Bashkësia Islame e Kosovës, s. 39-40, https://bislame.net/ipages/flipbook/5, 03.12.2021).

vermiş, bunu sağlayacak kurumların tesis edilmesine gayret göstermiştir. Bir eğitim yuvası olarak medreseler vasıtasıyla canlı tutulmaya çalışılan bu gelenek, medreselerin kapatılma tarihi olan 1948 yılına kadar kurumsal bir şekilde varlık göstermeye devam etmiştir. 1948 yılında kapatılan Prizren'deki Mehmet Paşa Medresesi'nin yanı sıra II. Dünya Savaşı'na kadar Yakova, İpek, Gilan gibi şehirlerdeki medreselerin hafız yetiştirmeye devam ettiği bilinmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında medreselerin kapatılmasıyla birlikte hafızlık eğitimi ulemanın bireysel gayretleri ile devam ettirilmiştir. Bilhassa 70'li yıllara kadar çok canlı olan bu eğitim faaliyetinde Kosova'nın diğer bölgeleri olduğu gibi Preşeva Vadisi'ndeki Buyanovc'a bağlı Tırnovc köyü de ön plana çıkmıştır.

Eğitim süreci şu şekilde ilerlemektedir. Bir hocanın nezaretinde Kur'ân ezberlemeyi tamamlayan öğrenci, komisyonun ve birçok katılımcının önünde sınava tabi tutulmaktadır. Başarılı olan öğrenciye resmî tören ile hafız ünvanı verilmektedir.

Kosova İslam Birliği de 2005 yılında Yakova'daki eski medrese binalarını hafızlık eğitimine tahsis ederek Hafızlık Kurumu'nun resmî olarak faaliyet göstermesini sağlamıştır. Öğrenciler 10-17 yaşları arasından seçilmekte ve seçilmiş olan öğrencilerin devlet okullarındaki normal eğitimini aksatmayacak bir ders programına tabi tutulmasına itina gösterilmektedir.[326]

b. Kütüphaneler – Cami, mektep, medrese zincirinde yer alan kütüphanelere Kosova'da çok eski tarihlerden itibaren rastlanmaktadır. Prizrenli âlim ve şair Sûzî'nin (1513) kütüphanesi bilinen en eski kütüphane olarak kaydedilmektedir. Ayrıca Mehmed Paşa Kütüphanesi (1573), Kukli Bey Kütüphanesi, İpek'teki Atik Bey Kütüphanesi günümüze kadar ulaşabilmiş en eski kütüphanelerin arasında yer almaktadır. Bunun dışında Kosova'da toplumun önde gelen şahsiyetleri tarafından kurulmuş özel

[326] Bashkësia Islame e Kosovës, s. 41, https://bislame.net/ipages/flipbook/5, (04.12.2021).

kütüphanelere de rastlanmaktadır. Gjinoli ailesinden Malik Paşa, Yaşar Paşa ve Bahtiyar Paşa kütüphaneleri, Hüseyin Efendi Hacı Sâdık Kütüphanesi, Priştine Müftüsü Kütüphanesi, Prizrenli Hafız Abdullah Efendi Hızri Kütüphanesi gibi kütüphaneler bunların arasında yer almaktadır.

Yakova'daki Büyük Medrese Kütüphanesi Hadım Ağa Camii ile birlikte 1999 yılında Sırp silahlı kuvvetleri tarafından yakılmıştır. Bu tarihi kütüphane ile aynı kaderi paylaşan bir diğer kütüphane de, 1951 yılında İslam Birliği Başkanı Hafız Bayram Agani'nin insiyatifiyle kurulmuş olan Priştine Vakıf Kütüphanesi'dir. Adı geçen kütüphane 1999 yılında Sırp askeri güçleri tarafından yakılmıştır.[327]

Günümüze kadar ulaşabilmiş eski kitap ve el yazmaları Kosova İslam Birliği Merkez Kütüphanesi'nde korunmaktadır. Bu kütüphanede bir kısmı yerli ulema tarafından kaleme alınmış 1000'den fazla el yazması bulunmaktadır.[328]

c. Vakıf Kurumları – Bölgenin Müslümanlaşmasında vakıf müessesesinin çok büyük rolü olduğu bilinmektedir. Bir nevi sivil teşkilatlanma diyeceğimiz vakıf müessesesi sayesinde kazandırılmış eserler, hem yerli halkın yaşamını kolaylaştırmış hem de yeni bir kültürün bu topraklarda yer etmesini sağlamıştır. Bilindiği gibi, Osmanlı bunu devlet eliyle değil de vakıf müessesini işletme suretiyle sağlamıştır. Bazen bir fatihin, bazen bir yöneticinin bazen de bir hayırseverin insiyatifi ile bölge zenginleştirilmiştir. Daha önce, temeli Yıldırım Bayezid tarafından atılan, ancak Fatih Sultan Mehmed tarafından tamamlanan Priştine Çarşı Camii zikredilmişti. Koca Sinan Paşa, Kukli Bey, Yemişçi Hasan Paşa bölgenin önemli vâkıflarındandır. Ayrıca Kosova'nın önde gelen ailelerinden de vakfetme örneklerine rastlamak mümkündür. Mesela Prizrenli Rotla

[327] Kosova Savaşı'ndan sonra Sırp güçlerinin İslâmi eserlerin bulunduğu çok sayıda kütüphane ve arşiv belgesini imha ettiği ortaya çıkmış bulunmaktadır. "Religion in Kosovo", *İnternational Crissis Group,* https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/kosovo/religion-kosovo (03.12.2021).
[328] Bashkësia Islame e Kosovës, s. 35, https://bislame.net/ipages/flipbook/5, (04.12.2021).

Ailesi, Yakovalı Kryeziu Ailesi, İpekli Begolli Ailesi, Priştineli Canoli Ailesi gibi aileler, hayrât sahibi aileler arasında yer almaktadırlar.

Cami, mektep, medrese gibi İslâmi eğitim kurumların teşviki, bakımı ve kütüphanelerle donatılması hep bu vakıflar ile sağlanmıştır. Ancak ne yazık ki Osmanlı'nın çekilmesinden sonra belki de en olumsuz etkilenenen varlıkların başında vakıf malları geliyordu. 1912'da başlayan zülum, Krallık döneminde de devam etmişti. Bilhassa Tito rejimi zamanında vakıf mallarının neredeyse tamamına el konmuştu. Bu da İslam Birliğini zor durumda bırakmıştı. Vakıf mallarının iadesini sağlamak günümüzde Kosova İslam Birliği'nin önünde duran en temel meselelerden birini teşkil etmektedir.[329]

2.1.2.1.3. Kosova İslam Birliği Neşriyatı

Yayıncılık, Kosova İslam Birliği'nin önem verdiği bir diğer alandır. Kosova İslam Birliği'nin bünyesinde yayıncılığın geçmişi 1957 yılına dayanmaktadır. Ancak Yugoslavya döneminde yayınlanan eserler, temel dinî bilgileri ihtiva eden ilmihallerden öteye gidememiştir. 1985 yılında Kur'ân-ı Kerim'in Arnavutça meali yayınlanmıştır. 2003 yılından itibaren **Dituria İslame** (İslami İlim) Yayınevi Kosova İslam Birliği'ne bağlı faaliyet göstermeye başlamıştır.

Başlıca amacını "okuyucuyu manevi, ilmi ve kültürel açıdan yükseltmek" olarak belirleyen bu yayınevi, 2003 yılından beri yüzlerce gerek tercüme gerekse Arnavutça eseri okuyucunun istifadesine sunmuştur.

Takvim, Kosova İslam Birliği'nin 1970 yılından itibaren her yılbaşında yayınladığı bir yayındır. Bir yıla ait günlük namaz vakitlerini ve önemli dinî günleri

[329] Bashkësia Islame e Kosovës, s. 47-49, https://bislame.net/ipages/flipbook/5, (05.12.2021).

bildiren bu eserde, ayrıca İslami bilimler açısından eğitici, bilgilendirici kültürel konular işlenmektedir.[330]

Edukata İslame (İslami Eğitim), üç ayda bir yayınlanmakta olan dergi, ilk defa 1971 yılında yayın hayatına başlamıştır. Arnavutluk'ta dinin yasak oluşu dergiye uzun bir süre için İslam dinini Arnavutça anlatan tek dergi hüviyetini kazandırmıştı. 50 yılı aşkın bir süreyle yayın yapan dergi, Arnavut topraklarında en uzun ömürlü bilimsel akademik dergi hüviyetine sahip bir dergi olarak bilinmektedir.[331]

Dituria İslame (İslami Bilgi), 1981 yılında üç ayda bir olarak yayınlanmaya başlayan bu dergi, 18. sayısından sonra ayda bir çıkmaya başlamıştır. Dinî, bilimsel ve kültürel niteliklere sahip çalışmalara yer veren dergi, 362. sayısını yayınlamış bulunmaktadır.[332]

2.1.2.1.4. Kosova İslam Birliği'ne Bağlı Birlikler

2.1.2.1.4.1. Preşeva Bölgesi Müslümanları

Preşeva bölgesi, Sırbistan'ın güneyinde yer alan ve Preşeva Vadisi olarak isimlendirilen bölgedir. Coğrafi ve kültürel yakınlık nedeniyle bölgeyi, Kosova Müslümanları başlığında altbaşlık olarak işlemeyi uygun gördük.

Preşeva Vadisi Güneydoğu Avrupa'ya çıkışta stratejik bir konumda bulunmaktadır. Müslüman nüfus çoğunlukla Preşeva, Buyanovac ve Medvegya şehirleri ve civar köylerinde yaşamaktadırlar. Preşeva'da nüfusun %95'i, Buyanovc'da %55'i ve

[330] Bashkësia Islame e Kosovës, s. 44, https://bislame.net/ipages/flipbook/5, (03.12.2021).
[331] Bashkësia Islame e Kosovës, s. 44, 45, https://bislame.net/ipages/flipbook/5, (03.12.2021).
[332] https://dituriaislame.com/dituria-pdf/, (06. 12.2021).

Medvegya'da %26'sı Müslüman Arnavut ve Boşnaklardan oluşmaktadır. 2002 sayım verilerine göre Müslüman nüfus 57 bin'e ulaşmaktadır.[333]

Müslümanların yaşamakta olduğu Preşeva Vadisi aslında Kosova ve Kuzey Makedonya Müslümanlarının yaşamakta olduğu toprakların bir devamıdır. Dolayısıyla her iki bölge ile de sıkı siyasi, kültürel ve ekonomik bağları bulunduğu gibi siyasi durumu da bu iki bölge Müslümanlarının durumu ile yakından alakalıdır. Soyalist Yugoslavya Federasyonu'nun kurulması ile bölgenin 1946 yılında Sırbistan'a bağlanmış olması halkın arasında hoşnutsuzluğa neden olmuştur. 1980 yılında Kosova'da yaşanan olaylara bağlı olarak bu duygu daha da kuvvetlenmiştir.

Kosova'daki siyasi gelişmelerin Preşeva bölgesinde hem siyasi hem de ekonomik yansımaları olmuştur. 1999 yılında NATO'nun Belgrad'ı bombalamasının ardından Sırbistan, askeri kuvvetlerini Kosova'dan çekip çoğunu Preşeva Vadisi'ne yerleştirdi. Bu durum bölge halkına yönelik baskının artmasına neden olmuştu. Baskı sonucu 25 bin kişi bölgeyi terkedip Kosova'ya göç etti. Uygulanan zulüm ve baskıya karşılık olarak UÇKPBM (Preşeva Buyanovc, Medvegya Kurtuluş Ordusu) burada Sırp silahlı kuvvetlere karşı silahlı mücadele başlattı. Bu durum 2001 yılındaki NATO nun müdahalesi ile yatıştı. Bir süre sonra hayat normale dönmüş gibi görünse de yaşanan olaylar, Sırbistan'ın bu en fakir bölgesinde yaşayan Müslümanların durumunun günümüzde dahi Kosova ile Sırbistan arasındaki gelişmelere bağlı olduğunu göstermektedir.[334]

Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte Sırbistan'da dinî kurumlar, Priştine Müftülüğü, Sancak Müftülüğü ve Belgrat Müftülüğü olmak üzere üç ayrı idari birime ayrıldı. Preşeva, Buyanovc ve Medvegya'daki dinî kurumları Belgrat Müftülüğü'ne

---

[333] Bashkım İseni, *a.g.e.*, s. 46.

[334] Marko Prelec, "Preševo's grievances and the Kosovo-Serbia talks", *İnternational Crissis Group,* (01.02.2013), https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/presevo-s-grievances-and-kosovo-serbia-talks (06. 12.2021).

bağlamak isteyen Sırp yönetime rağmen Preşeva Vadisi dinî yöneticileri tercihlerini Kosova İslam Birliği'ne bağlı faaliyet göstermekten yana kullandılar. 2003 yılında bir grup imam Preşeva Buyanovc ve Medvegya İslam Birliğini kurma teşebbüsünde bulundu ancak bu davranışları hem Kosova İslam Birliği tarafından hem de diğer imamlar tarafından tepkiyle karşılandı, kurucuları da Sırp ajanı olarak nitelendirildi. Karşılıklı suçlamalarda PBMIB (Preşeva, Buyanovc Medvegya İslam Birliği) Sırp devletinin desteği ile suçlanıırken, PBMIB üyeleri BİK'in manipülasyonları nedeniyle bölgede dinî hayatı organize edemediklerini savunmuşlardı. [335]

2.1.2.2. Neo-Selefî Hareketlerin Kosova'ya Girişi

Katı bir dinî anlayış ve şiddeti benimseyen militan gruplarla Kosova'nın tanışması 1997-1999 savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. NATO'nun Belgrad'ı bombalaması (1999) ile Sırp işgalinden kurtulmuş olan Kosova'da, sivil ve güvenlikli bir alanın oluşturulması misyonu Birleşmiş Milletler tarafından UNMİK (Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu) teşkilatına tevdi edilmiştir. Yugoslavya'nın en fakir bölgesi olarak bilinen Kosova'da, uzun yıllar süren önce pasif direniş ve akabindeki savaş, fakir olan halkın fakirliğini daha da derinleştirmişti. Bu dönemde hem yaraların sarılması hem de halkın sosyal hayatta aktif yer almasının sağlanması adına UNMİK ile birlikte Kosova'ya yardımlaşma adı altında çok sayıda misyonerin, dinî akım temsilcisinin akın ettiği görülmektedir.[336]

Sivil halka yardım etme, yıkılmış evleri onarma, maddi yardım sağlama başlıca faaliyet alanları olsa da bunun yanında dil kursları, Neo-Selefi düşüncesine yakın kişilerin

---

[335] Bashkim İseni, *a.g.e.*, s. 50.

[336] Shpend Kursani, *Raport për shkaqet dhe pasojat e përfshierjes së qytetarëve të Kosovës si luftëtarë të huaj në Siri dhe Irak,* Qendra Kosovare për Studime të Sigurisë, Prishtinë 2015, s. 8, 36, 37; Başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerinden bölgede faaliyet gösteren yardımlaşma kuruluşları ve yapılan yardımlar için bkz: Riad Domazeti, *a.g.e.*, s. 30-42; Abdylkader Durguti, "Balkanlar'da Selefiliğin Ortaya Çıkış", *İslam Dünyasında Sosyal ve Siyasal Hareketlilik Unsuru Olarak Mezhepler*, Ankara 2021, s. 140-142.

kitaplarını tercüme etme ve bunları dağıtma gibi faaliyetleri de yürütmekteydiler.[337] Halkın zor durumunu fırsat bilerek kendilerine bağlamaya çalışan bu grupların ardında çok güçlü finansmanları bulunmaktaydı.[338] Yardımların, kendi anlayışlarını kabul ettirme karşılığında yapılması, tercüme eserlerde tercüman adı veya bir yayınevinin zikredilmemesi, savaş sırasında 218[339] adet gibi çok yüksek sayılacak sayıda caminin yıkılmış olup sonra da "Vehhâbîlerin" bunları yeniden inşa etme gayretine girmesi ister istemez akıllarda soru işaretleri uyandırmıştı.[340]

Aslında Arnavut topraklarının Neo-Selefilerle tanışması daha erken tarihlere dayanır. 1990 yılında Arnavutluk'ta Komünizmin yıkılmasıyla oluşan boşluğu fırsat bilen Orta Doğu ülkeleri misyonerleri ülkeye akın etmişlerdi. Arnavutların yaşamakta olduğu topraklarının bir devamı olan Kosova'ya geçişleri de aynı tarihlerde buradan gerçekleştiği tahmin edilmektedir.[341]

Bosna Savaşı'na katılmış olan *mücahidlerin* UÇK'ya (Kosova Kurtuluş Ordusu) katılma talebi reddedilmişti.[342] Bosna Hersek tecrübesi böyle bir kararı anlaşılır kılmaktadır. Genel olarak Kosova'nın siyasi durumu nedeniyle din ve dinî kurumların siyasetten uzak tutulması eğilimi hâkimdir. Hem İbrahim Rugova'nın pasif direnişini hem

---

[337] Bu dönemde bölgeye sadece İslami akımlar değil, Katolik ve Ortodoks dininin değişik tarikatlerine ait misyonerleri de gelmişti. Hatta Kosova İslam Birliği Başkanı Naim Tırnava, bu bağlamda misyonerlerin abartılı faaliyetlerini eleştirdiği bir konuşmasında hiçbir Ortodoksun yaşamadığı köylerde dahi kilise inşa edildiğine dikkat çekmişti. Bashkim İseni, *a.g.e.,* 41. dp s. 29.

[338] Gözlemciler, çalışmayan bir kişinin kitap bastırıp 5 bin kopyayı dağıtmasının başka bir açıklaması olamayacağını söylemektedirler. "Kosova përballë ekstremizmit dhe të kthyerve nga Siria", 02.01.2020, https://www.gazetaexpress.com/kosova-perballe-ekstremizmit-dhe-te-kthyerve-nga-siria/ (12.12.2021)

[339] İnternational Crisis Group, (2001)'den naklen, Bashkim İseni, *a.g.e.,* s. 26.

[340] Zuhdi Hajzeri, "Ja si u përhap vehabizmi në Kosovë, zbuloni shumë të pa thëna deri me tani", https://albemigrant2011.wordpress.com/2017/08/20/zuhdi-hajzeri-ja-si-u-perhap-vehabizmi-ne-kosove-zbuloni-shume-te-pa-thena-deri-me-tani/, (19.02.2024).

[341] Rrapo Zguri, *Ekstremizmi Fetar në media,* Agjencioni Austriak për Zhvillim, Tiranë 1917, s. 52.

[342] Bashkim İseni, *a.g.e.,* s. 24.

de UÇK'nın mücadelesini daima desteklemesine rağmen[343], Kosova İslam Birliği siyasete dâhil olmamaya dikkat etmiştir.[344]

Uzun bir süre bölgenin kültürel dokusuna yabancı kıyafetli insanların varlığı farkedilmişti ancak işin vehameti Irak krizinde ortaya çıkmıştı. IŞİD'in çağrısına kulak veren yüzlerce genç, aileleriyle birlikte Irak'a doğru yol almıştı. Irak'tan hem Kosova'ya hem de Batı'ya yönelik yayınladıkları tehdit videoları uzun süre sosyal medyalarda yer almıştı. Suriye'de patlak veren savaşta da 400 kadar Kosova vatandaşının bu savaşta yer almak üzere gittiği gazete haberlerinde yer almıştı. Bunlardan 70'i orada yaşamını yitirmişti.[345] Zaman içerisinde gerçekleşen geri dönüşlerde, 50 kadar kişi savaşa iştirak etmek ve cihad çağrısı yaparak diğerlerinin iştirak etmesini sağlamak suçundan mahkum edilmişti.[346] Sonraki araştırmalarda, bu savaşçıların Kuzey Makedonya'daki Neo-Selefi merkezleri tarafından mobilize edildikleri ifade edilmişti.[347]

Bu tür yapılanmaları ilk günden itibaren takibe alan güvenlik güçlerinden, yabancı birtakım unsurların bölgeye yerleştiği ve kontrol dışı bazı faaliyetler gerçekleştirmeye çalıştıkları ancak, "*Uluslararası Topluluğun da hemfikir olduğu değerlendirmelere göre Kosova halkı bu tür terörist yapılanmalarda yer alabilecek bir karakterde olmadığını göstermektedir.*" şeklinde açıklamalar yapılmaktaydı.[348]

Diğer taraftan bu tür oluşumların oluşturabileceği tehditleri gözler önüne sermeye çalışan sempozyum ve konferanslar da düzenlenmekteydi. Konu ile ilgili, "*Bu*

---

[343] Hatta UÇK savaşına katılmış mensupları bulunmakatdır.
[344] Bashkim İseni-Gvazje Bugarel, *a.g.e.*, s. 15.
[345] Konui le ilgili detaylı bilgi için bkz. Shpend Kursani *a.g.e.*, s. 26, 27.
[346] "110 të kthyer nga Siria në Kosovë", 20.04.2019, https://www.zeriamerikes.com/a/kosovo-syria/4884148.html (12.12.2021).
[347] Shpend Kursani, "Salafi pluralism in national contexts: the secular state, nation and militant Islamism in Kosovo, Albania, and Macedonia". *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 18, Sayı 2, s. 10, 11. https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14683857.2018.1474548 (01.03.2023); Shpend Kursani *a.g.e.*, s. 51, 52.
[348] Driton Dikena, "Vehabizmi nje levizje politiko fetare që tenton të pushtojë Ballkanin", 10 Ağustos 2017, https://albemigrant2011.wordpress.com/2017/08/10/driton-dikena-vehabizmi-nje-levizje-politiko-fetare-qe-tenton-te-pushtoje-ballkanin/, (05.08.2023).

topraklara has otokton İslâm'a karşı savaşmak aslında Arnavut halkının sayısal çoğunluğunu oluşturan Müslüman Arnavutların hoşgörü ile yoğrulmuş dinî ve millî değerlerine saldırı anlamına gelir ki, bu haliyle ulusal güvenliği de tehdit etmektedir." şeklinde konuşan güvenlik uzmanı Xhavit Shala, bu tür oluşumlara izin vermenin Slav-Ortodoks çevrelerinin uluslararası arenada lehine bir durum olacağını söyleyerek yetkili mercilere, din ve vicdan hürriyetinin bir gereği olarak sağlıklı dinî eğitimin sağlanması hem de İslam dini kurumlarının vazifelerini yerine getirebilmeleri için el konulmuş vakıf mallarının iadesinin gerekliliğine dikkatleri çekmektedir.[349]

Bilhassa Eylül saldırılarından sonra Kosova yönetimi terorizm karşıtı bir strateji oluşturmuştur. Yapılmış olan çalışmalarda, Kosova'nın jeostratejik konumunun yasa dışı faaliyetler ve çeşitli insan ticareti için geçiş noktası olarak kullanılabilme potansiyeline sahip oluşu, Kosova halkının İslamî kimliği nedeniyle terörizm ile özdeşleştirilme ihtimali barındırması, halkı birbirine kırdırma ve huzursuluk yaratma gibi nedenler, Kosova'yı teroristleri barındıran, eğiten, yetiştiren bir yer olarak gösterme ihtimali gibi nedenlerden dolayı bu ideolojiden korunma, yayılımını engelleme gibi başlıca mücadele tedbirlerinin gerekliliğin altı çizilmekteydi.[350]

İlk aşamada katı Vehhâbî görünümünde olan bu akımın mensupları İslam Birliği'ne karşı oldukları gibi, yerel dinî anlayışın da mutlaka düzeltilmesi gereken sapkın bir din anlayışı olduğunu savunmaktaydılar. Asırlarca yer etmiş olan itikadî geleneğe aykırı bir anlatı sunan bu davetçiler, toplum tarafından tepki ile karşılanmıştır. 2003 yılında Medine İslam Üniversitesi mezunu olan Kosova İslam Birliği Müftüsü Recep Boya da, cami inşaatlarını fırsat bilip kendilerine yer açmaya çalışan Neo-Selefilere itiraz

---

[349] Xhavit Shala, "Çështjet fetare në hapësirat shqiptare dhe siguria jonë kombëtare. Realiteti dhe sfidat", Kumtesë e mbajtur në Konferencën Shkencore me temë: "Ruajtja e vlerave kombëtare të shqiptarëve", 03.09.2010, Shkup. https://www.acnss.com/wp-content/uploads/2018/08/KUMTESA_shkup.pdf (12.02.2024).

[350] Driton Dikena, *a.g.e.*, https://albemigrant2011.wordpress.com/2017/08/10/driton-dikena-vehabizmi-nje-levizje-politiko-fetare-qe-tenton-te-pushtoje-ballkanin/, (05.08.2023).

etmiş, bu şekilde gelecek yardımlara ihtiyaç duymadıklarını açıkça ifade etmişti.[351] Neo-Selefi faaliyetlerine benzer bir tutum Recep Boya'nın halefi Naim Tırnava tarafından da gösterilmiş, Kosova İslam Birliği'nin kurumlarına bu unsurların dâhil edilmeme kararı kendisi tarafından yinelenmişti.[352]

Neo-Selefiliğin bu ilk akını Bosna Hersek'te olduğu gibi Kosova'da da başarısız olmuştu. Bu konuda yapılmış olan araştırmalar bu dönemde takipçilerinde büyük düşüş yaşandığını aktarmaktadırlar.[353] Güvenlik tedbirleri Neo-Selefilerin tavırlarında esnemeyi gerekli kılmış, böylece Neo-Selefi sahnede ilk ayrışmalar da yaşanmaya başlamıştı.[354] Bugün Kosova'da şahit olduğumuz Neo-Selefi akın, bağımsızlığın ilan edildiği 2008 yılı ile yeniden devlet teşkilatının yerleşmesine kadar ki ara dönemde gerçekleştiği ifade edilmektedir.[355] Ülkeye yardım bahanesiyle gelen yardım kuruluşları, kendilerine bağlamayı başardıkları çok sayıda gencin başta Suudi Arabistan'ın Medine Üniversitesi olmak üzere Körfez ülkelerine din eğitimi için gönderilmesini sağlamıştı. Bu öğrenciler geri geldiklerinde Neo-Selefi fikirlerin burada yayılmasında etkin olmaya başladılar. Bölgeye akıtılan yüklü para meblağları hem bu vaizlerin çevrelerindeki sempatizanların hem de davet araçlarının artması ve çeşitlenmesini sağlıyordu.[356]

Neo-Selefi dünyasındaki bölünmüşlükten Kosova Neo-Selefileri de nasibini almış görünmektedir. İnternet sitelerinde, Neo-Selefiler açısından önemli bir prensip olan *el vela ve'l bera* prensibi gereği, Arap dünyasındaki şeyhleriden aldıkları çok sayıda birbirine yönelik dışlayıcı fetva videoları ve yazılarının yer aldığı görülmektedir. "Qendra

---

[351] İsa Blumi, *İslami Politik Ndër Shqiptarët*, Instituti Kosovar Për Kërkime dhe Zhvillime, Prishtinë 2005, s. 1.
[352] Bashkim İseni, *a.g.e.*, s. 26, 27.
[353] "Kosova përballë ekstremizmit dhe të kthyerve nga Siria", 02.01.2020, https://www.gazetaexpress.com/kosova-perballe-ekstremizmit-dhe-te-kthyerve-nga-siria/ (12.12.2021).
[354] Shpend Kursani, *a.g.e.*, s. 51.
[355] Ramiz Lladrovci, Vehabistët shqiptarë – "hipnotizimi nga përsëritja", https://archive.koha.net//index.php?category=&id=31&o=76&fbclid=IwAR2IPt-QsMj9rC5ZJW9TbP6YxhbCWk2zY08-kt4DrNS4havQItorC7_0dn8, (05.08.2023).
[356] Suudi Arabistan 1999 yılında Kosova'ya yardımların yanı sıra sadece din daveti için 1 milyon dolar gönderdiği kaydedilmiştir. Riad Domazeti, *Suudi Arabistan'ın Balkan Politikaları*, s. 37.

İmam Albani" ismiyle faaliyete geçmiş, Elbânî'nin vefatndan sonra da öğrencileri arasındaki ayrışmaya bağlı olarak Ali el Halebi'ye bağlanmış oldukları tahmin edilen ve ismini "Udhëzimi" olarak değiştirmiş olan merkezin müntesipleri hakkında danışılan Neo-Selefi şeyhi Abdülaziz el Burai, bu kişilerin Selefi menhecden saptıkları için kendilerinden uzak durulması gerektiğini bildiren yazı[357] bu tür ihtilafların sadece bir tanesine örneklik etmektedir. İnternet üzerinden yayınlanan bu ve benzeri tartışma videolarından, günümüzde de Kosova'da "ılımlıların" önderlik ettiği ana akımın dışında katı Vehhâbî çizgisini devam ettiren ve karşılıklı olarak birbirini tekfir eden gruplaşmaların olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan Suudi Arabistan kökenli Rabî' Hâdî el-Medhalî'ye bağlı oldukları ifade edilen gruplar, Balkanlarda *Rabiovc* ismiyle anılmaktadırlar. *Selefi.org* etrafında teşkilatlanan bu gruba ait Neo-Selefiler genellikle daha sert ve diğer gruplarla uzlaşmaz tavırlarıyla bilinmektedirler. *Qëndrime Selefite në disa Çështje Metodologjike*, (Bazı Metodolojik Meselelerde Selefi Tutum) kitabının yazarı Ürdün Zerka Üniversitesi mezunu Albert Haziri (Zeyd), Kosova'daki Neo-Selefilerin önemli doktrinerleri arasında yer almaktadır.

Gruplaşmalar bu şekilde olmakla birlikte, Bosna Hersek'te olduğu gibi Kosova'da da Neo-Selefilik günümüzde, birbirinden bağımsız hareket eder görünen "vaizler" ve etraflarında toplanan sempatizanlar vasıtasıyla yayılmaktadır. Aşırı ekstremist görüşleri savunanların başında Medine Üniversitesi'nden kovulan Şukri Aliu, Zeqirja Qazimi görünürken, yelpazenin diğer ucunda akademik ünvanının yanı sıra ictihad yetkinliğine de sahip olduğu ifade edilen çok sayıda kitabın yazarı Shefqet Krasniqi'nin arasında davetlerinde ton ton farklılaşma görülen Enis Rama, Ekrem Avdiu, Mazllam Mazllami, İrfan Salihu gibi vaizler yer almaktadırlar. Hatta bunlardan çoğu

[357] "Shejkh 'Abdul-'Azijz el-Bura'ij për Qendrën Udhëzimi (Imam Albani) në Kosovë", Çeviren: Alban Malaj, https://selefi.org/index.php/refuzime/326-qqendra-udhezimi-kosoveq-imam-albani/1372-shejkh-abdul-azijz-el-buraij-per-qendren-udhezimi-imam-albani-ne-kosove, (11.10.2022).

hakkında selefi kavramının yerine, "Hanefi mezhebinin dışındaki mezheplere de açık olanlar" ifadesinin kullanıldığı da görülmektedir.[358]

İslam Birliği, uygulamalarda yerel dinî anlayış olan Hanefi mezhebine bağlı olmak şartıyla kendilerine kurumun kapılarını açmıştır. Bosna Hersek örneğinde olduğu gibi, Kosova İslam Birliği yönetiminin de bu hareketini, hem kimlik parçalanmasının önüne geçmek hem de aşırılığa savrulma ihtimali taşıyan bu grupları Ehl-i Sünnet'in merkezine doğru taşıma çabası olarak görmek mümkündür. Neo-Selefilerin bu kurumlarda yer almaya çalışmaları ise, bir gün çoğunluğu ele geçirip dönüştürmeyi kurumdan halka doğru gerçekleştirme planının bir parçası olarak okunmaktadır.[359] Gerek Suudi yetkililerin yaklaşımı gerekse Elbânî'nin bid'atlerin bir süreliğine görmezden gelinebileceği şeklindeki takiyyeyi akla getiren fetvası bu görüşü desteklemektedir.

Neo-Selefiliğin yayılmasında en önemli etkenin ülkenin ilk yıllarda bulunduğu siyasi, ekonomik ve sosyal kriz şartlarının olduğu ifade edilmektedir. Bir kere hemen hemen bütün araştırmalar, sağlıklı din eğitimi görmemiş olan gençlerin Neo-Selefi oluşumlara daha kolay bağlandıklarını ortaya koymaktadır. Savaştan çıkan genç bir ülke olarak geçirdiği tranzisyon süreci nedeniyle yaşanan hızlı değişimler, siyasi ve sosyal açıdan hoşnutsuzluğa neden olabilir. İşte bu yeni dinî oluşumlar siyasi ve toplumsal hoşnutsuzluğun ifade edilebileceği alternatif ortamlar sunmaktadır. Ayrıca, ekonomik açıdan bölgenin en geri kalmış ülkesi olarak gençlere bir gelecek temin etme noktasında umut vadedememesinin yarattığı hayal kırıklığı gençlerin bu tür oluşumlara meyletmesine neden olarak gösterilmektedir. Bu anlayışa bağlı vazife görenlerin sahip oldukları geniş imkânlar, bu oluşumu o imkânlara sahip olmak isteyenlerin nezdinde cazip kılmaktadır.[360]

---

[358] Shpend Kursani, *a.g.e.*, s. 41, 51.
[359] Ramiz Lladrovci, *a.g.e.*, https://archive.koha.net//index.php?category=&id=31&o=76&fbclid=IwAR2IPtQsMj9rC5ZJW9TbP6YxhbCWk2zY08-kt4DrNS4havQItorC7_0dn8, (05.08.2023).
[360] Feim Gashi, *a.g.m.*, s. 166-168.

Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonraki dönemde din özgürlüğü ve insan hakları gerekçesiyle bölgede Neo-Selefi akıma yer açıldı.[361] 2014 yılına kadar daha çok kırsal bölgelerde yayılma alanı bulan bu hareketin artık yavaş yavaş şehirlere de uzanmış olduğunu görmekteyiz. Eğitim seviyesinin yükselmesiyle birlikte şehirlere yönelik artan göçler Neo-Selefiliğin şehirlere taşınmasını sağlamıştır. Göçmenlik psikolojisi, yeni ortamda kendini yabancı hissetme bu tür oluşumlara yaklaşmayı arttıran sebepler arasında zikredilir. Araştırmalar, sosyal izolasyon içerisindeki gençlerin bu tür gruplara katılmalarını kolaylaştırdığını ortaya koymaktadır.[362] Bu aynı zamanda eskiden daha çok okumamış kesime hitap eden Neo-Selefiliğin mensuplarındaki eğitim düzeyinin artışını da açıklamaktadır. Savaş durumu ve Sırp tehdidi de Neo-Selefiliğe ilgi duyma nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Son yüzyılda komşuları tarafından sürekli tehdit altında olmaları nedeniyle bazı Kosovalı Müslümanları İslam Birliği gibi barışçıl, hoşgörülü bir tavrın yerine Neo-Selefiliğin sertliği ile kendini ifade etmeye sevk etmiş olması da muhtemeldir.[363] Ayrıca, ortak tarih olarak komunizm döneminin Sırp ittifakı ile bağlantılı olması buna tepki olarak kişilerde dinî hassasiyeti artırmış olabilmektedir.[364] Kosova'da Neo-Selefiliğin yayılmasının belki de en önemli nedeni, günümüz Neo-Selefilerin önemli âlimlerinden olan Elbânî'nin talebelerine yönelik muhafazakar söyleme yaklaşmalarına dair tavsiyeleridir.[365] Şaşırtıcı bir şekilde aynı zamanda Suudi anlayışta da yerel dinî anlayışa karşı bazı "bid'atlere" göz yumulabileceği şeklinde bir yumuşama görülmeye başlandı. Bu yaklaşım Neo-Selefilerin kendileri gibi düşünmeyenler ile de iletişime geçme imkânı sağlamasının yanı sıra, gittikçe yerel muhafazakâr söylemi sahiplenecek bir duruma getirdi.

---

[361] İsa Blumi, *a.g.e.*, s. 10.
[362] Arben Qirezi, *Parandalimi i Ekstremizmit të Dhunshëm në Kosovë*, Qershor 2017, s. 14.
[363] Ramiz Lladrovci, *a.g.e.*, https://archive.koha.net//index.php?category=&id=31&o=76&fbclid=IwAR2IPtQsMj9rC5ZJW9TbP6YxhbCWk2zY08-kt4DrNS4havQItorC7_0dn8, (05.08.2023).
[364] Bashkim İseni, *a.g.e.*, s. 28.
[365] Abdylkader Durguti, "Nâsiruddin el-Elbânî'nin Selefîlik Anlayışı ve Balkan Gençleri Üzerindeki Etkisi", s. 877, 878.

Komünizm döneminin yönetici kesimde yaratmış olduğu dinî tahribatın yanı sıra, Kosova'nın hassas siyasi durumu nedeniyle toplumsal yaşamın da seküler bir çizgide ilerlemesi gerektiği şeklindeki bir dayatmanın kamuoyunda sürekli canlı tutulduğu görülmektedir. Hatta bu manada uzun yıllar boyunca dinî yaşamdaki her türlü gelişme, toplumun geri kalması için savaşan Belgrat mutfağının bir ürünü olarak itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştı. Günümüzde medyatik olmaya çalışan bazı kişilerin bu durumdan güç alarak zaman zaman dine ve dindarlara sataştığı görülmektedir. Ülkede dinî yaşamı düzenlemekten sorumlu kurum olarak İslam Birliği, ülkedeki hassas durum nedeniyle bu fikirleri savunanlar ile bir sözlü mücadeleye girişmeye yanaşmaz. Bu kavganın Neo-Selefiler tarafından sahiplenilmesi, sosyal medyada bu tür karşılıklı sataşmalara çokça yer verilmesi zamanla muhafazakâr söylemin sahibiymiş gibi bir algının yer etmesine kapı araladı.

Kosova'da Neo-Selefilik günümüzde daha çok Priştine, Mitroviçe, Prizren, Vuçitırn, Gjilan, Kaçanik gibi şehirlerde görülmektedir. Kosova ile doğal bağı bulunan Preşeva bölgesinde de Neo-Selefi vaizlere rastlanmaktadır. Tüm Balkanlar'da olduğu gibi buradaki Neo-Selefilerin de marjinalize edildikleri ifade edilmektedir. Görevlendirme verilmiş olması durumunda yetkililer tarafından takip ediliyor. Hanefi mezhebine aykırı bir anlatının rastlanması durumunda sözleşmesine devam edilmiyor.[366]

Preşeva bölgesinde aktif bir selefi olarak karşımıza çıkan Riyad mezunu Valdet Kamberi, aynı zamanda bir Neo-Selefi derneği olan "Thirrja" derneğinin başkanıdır. Preşeva'nın Corrotica köyünde bir ilkokulda din öğretmeni görevini ifa eden Kamberi, ayrıca her Cumartesi derneğinde vaazlar ve haftada üç gün olmak üzere çocuk ve yetişkinlere yönelik Kur'ân okuma dersleri vermektedir.

Kosova İslam Birliği yönetimi ilk günden itibaren bu tür oluşumlara karşı olduğunu bildirmekle birlikte, yumuşatmak gayesiyle olsa gerek, resmî dinî anlayışın

[366] Bashkim İseni, *a.g.e.*, s. 51.

dışında uygulamalara yer vermemek şartıyla gün geçtikçe toplumda karşılık bulan bu yeni dinî söylemin mensuplarına kapılarını açmış görünmektedir[367]

2.1.2.3. Neo-Selefi Hareketlerin Kosova'daki Davet Yöntemi

Vehhâbî katılığı içerisinde ortaya çıkan Neo-Selefiler, ilk dönemlerde daha çok izole bir yaşamı tercih edip dışa kapalı çevrelerde faaliyet göstermekteydiler. Bu dönemde hedef kitlelerini Müslümanlar ve İslam Birliği olarak belirlemişlerdi. Bütün faaliyetleri "küfür" ve "şirk" içerisinde olan yerel dinî anlayışın düzeltilmesi olarak belirlenmişti. Dinî kaynakları İbn Abdülvehhâb'ın öğretisini benimseyen eserler ile sınırlıydı. Kendileri gibi inanmayanlar ile iletişime geçmeyen bu gruplar halk arasında Vehhâbî olarak anılmakta ve belli ücret karşılığında bu inançları ve inancın göstergesi olan kılık kıyafetleri benimsedikleri söylentileri halkın arasında dolaşmaktaydı. Bu üslup ile yapılan davet başarılı olamamıştı. Zaten 11 Eylül saldırıları sonrasında yardımlaşma dernekleri de kapatılmıştı.[368]

Arap ülkelerinde eğitim görmüş gençlerin geri dönmesiyle birlikte davet metodunda da değişiklik görülmektedir. İnternetin hayatımıza girmesiyle birlikte daha geniş kitlelere ulaşma fırsatı yakalamışlardı. Eskisi kadar katı olmayan bir üslup ile yerel dinî anlayış eleştiriliyor, dönüştürülmesi gerektiğine dair fikirler savunuluyordu. Vaazlarındaki atıflar da, günümüz Suudi Selefi âlimlerin yanı sıra, kendi anlayışlarını destekler gibi görünen sahabe uygulamaları ile Ehl-i Hadis ulemasından yapılıyordu. Zamanla İslam Birliği'nin de ötekileştirilmediği, bir şekilde kendi söylemleriyle muhafazakâr dinî söylemin ortak noktalarda buluştuğu imajı çizilmeye başlandı.

---

[367] Ali Pajaziti, *a.g.e.*, s. 50.

[368] Ramiz Lladrovci, *a.g.e.*, https://archive.koha.net//index.php?category=&id=31&o=76&fbclid=IwAR2IPtQsMj9rC5ZJW9TbP6YxhbCWk2zY08-kt4DrNS4havQItorC7_0dn8, (05.08.2023).

Dernekleşme, Neo-Selefilerin önem verdikleri bir davet metodu olarak karşımıza çıkmaktadır. Organize ettikleri konferans, seminer gibi değişik faaliyetler vasıtasıyla Neo-Selefi görüşlerinin geniş kitlelere ulaşmasını sağladıkları gibi, vaizin etrafında toplanan sempatizanlar ile iletişimin sağlanması ve bağların güçlenmesi sağlanmaktadır.[369] Dernekleşme insanlarla birebir irtibata geçmeyi sağlamaktadır. Şöyleki derneklerin, diğer faaliyetlerin yanında yer yer bir eğitim yeri olarak da kullanıldığı görülmektedir. Derneğin çatısı altında haftanın belirli günlerinde kadın ve erkeklere yönelik ders ve sohbetler yapılmaktadır. Kendilerine intisap etmiş olanlar arasında bağ kurabilmek için de piknik, gezi gibi faaliyetler düzenlemektedirler. Hem sempatizanları kendilerine bağlamak hem de daha fazla insana hitap edebilmek için dernekler, önemli merkezlerde Neo-Selefi düşüncelerini savunan ün yapmış vaizler ile vaaz proğramları tertip etmektedirler. Daha sonra bu vaaz kayıtlarını Youtube üzerinden internete yüklemektedirler. Sivil teşkilatlanma biçimi olarak dernekler, ayrıca bir yardımlaşma merkezi olarak da faaliyet göstermektedirler.[370]

Esas organize bir şekilde teşkilatlanmaları internet ortamı üzerinden gerçekleşmektedir. İslam dinini Neo-Selefi anlayışı üzerinden okuyan birçok internet sayfasına rastlamak mümkün olmaktadır. Hemen her derneğin internet sitesi, twitter ve facebook sayfası bulunmaktadır. Yayın ve faaliyetlerine dair bütün tanıtımlarını buradan yapmaktadırlar. Ayrıca vaizlerin de kendilerine ait Youtube kanalları, Facebook, İnstagram, Twitter sayfaları bulunmaktadır ki bunlar vasıtasıyla geniş kitlelere ulaşabilmektedirler.

Neo-Selefilerin çok önem verdikleri belki de en fazla emek sarfettikleri bir diğer davet aracı da yayınevleridir. Yayınevlerinde Neo-Selefi âlimlerin kitaplarını tercüme ettirip yayınladıktan sonra bunların hem kendi takipçilerine hem de geniş kitlelere ulaşmasını sağlamaktadırlar. Bu sayede kendi iddialarına göre yanlış yolda yürüyen

---

[369] https://rtvpendimi.com/hoxhe-valdet-kamberi/ (03.12.2021).
[370] https://www.youtube.com/watch?v=Jb0N0YJ94mE (03.12.2021); https://www.youtube. com/user/ studiokalaja, (03.12.2021).

Müslümanları Selef-i Sâlihîn'in metodu ile tanıştırıp hidayete ermelerine vesile olacaklarını düşünmektedirler.

2.1.2.4. Neo-Selefi Hareketlerin Kosova'daki Faaliyetleri

Şimdiye kadar söylediklerimizden Neo-Selefilerin faaliyetlerinin propaganda odaklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Faaliyetlerinde, kendileri üzerindeki olumsuz düşünceyi kaldırmak ve geniş kitlelerin sempatisini kazanmak gayesi güttükleri de aşikardır. Ayrıca çalışmalarında hem Arap sermayesinin maddi desteği hem de Suudi Selefiliğin 'ılımlı İslam'a geçerek dünyada yükselişe geçme teşebbüsünün vermiş olduğu özgüven ve enerji fark edilmektedir.

2.1.2.4.1. Yazılı Faaliyetleri

2.1.2.4.1.1. Kitap Yayını

Neo-Selefi hareketler inanç ve düşüncelerini yerel halka yayabilmek gayesiyle yoğun yayın faaliyetinde bulunaktadırlar. Yayınlar genellikle Selefi-Vehhâbî çizgisindeki âlimlerin tercüme eserlerinden oluşmaktadır.

Mesela Selefi.Org. internet sitesi ile tanıdığımız grubun üyelerinin diğer faaliyetlerinin yanı sıra tercüme ettirip yayınladıkları ve tanıttıkları Selefi-Vehhâbî çizgisindeki bazı tercüme eserler şunlardır:

- Muhammed b. Abdülvehhab, *Shpjegim i Fjalës së Tevhidit,* (Kelime-i Tevhidin Açıklanması).
- Muhammed b. Abdülvehhab, *Argumentet e Tevhidit* (Tevhidin Delilleri).
- Muhammed b. Abdülvehhab, *T'u Mësojmë Fëmijëve Tevhidin*, (Çocuklara Selefiliği Öğretelim).

- Muhammed b. İbrahim Âl-ı Şeyh, Abdülaziz b. Baz, Muhammed b. Salih El Useymin, Salih El Fevzan, *Gjykimi i Festimit Të Vitit Të Ri* (Yılbaşı Kutlamanın Hükmü).
- Muhammed b. Salih El Useymin, *Ese Rreth Gjakrave Natyrale Të Grave* (Kadınların Adet Risalesi).
- Muhammed b. Salih El Useymin, *Studim Rreth Abdestit, Guslit Tejemmumit, Namazit* (Abdest, Gusül, Teyemmüm ve Namaz Üzerine Bir Risale).
- Salih El Fevzan, *Shpjegim i Fjalës Së Tevhidit* (İbn Abdülvehhâb'ın Kelime-i Tevhid Tefsiri'nin Şerhi).
- Salih El Fevzan, *Gjashtë Ndodhi Nga Jetëshkrimi I Pejgamberit Sal-lall-llahu Alejhi ve Sel-lem* (İbn Abdülvehhâb'ın Siyerden Altı Konu Eserinin Şerhi).
- Salih El Fevzan, *Shpjegim I Fjalës "Tagut",* İbn Abdülvehhâb'ın "Tâgutun Anlamı" Eserinin Şerhi.
- Salih El Fevzan, *Përmbledhje e Akides së Selefëve Të Devotshëm* (Selef-i Sâlihîn'in Akidesine Genel Bakış).
- Abdürrezzak b. Abdülmuhsin El Bedr. *Ripërtërirja e İmanit,* (Tecdidu'l İman).
- Abdürrezzak b. Abdülmuhsin El Bedr. *Disa Porosi Të Selefëve Për Rininë*, (Selefin Gençler İçin Tavsiyeleri).
- Abdürrezzak b. Abdülmuhsin El Bedr, *Dhikri i Mëngjesit, i Mbrëmjes dhe Lutjet Para Gjumit* (Sabah ve Akşam Zikri ile Gece Yatmadan Önce Okunacak Dualar).
- Muhammed b. Abdülvehhâb El Vasabiy, *Obligimi I Faljes Së Namazit Me Përpikëri Dhe me Xhemat,* Beş Vakit Namazın Kurallarına Riayet Etme ve Cemaat ile Edasının Önemi.
- Muhammed Nasiruddin El Elbânî, *Dëlirja dhe Edukimi dhe Nevoja e Muslimanëve për Këto të Dyja* (Tesfiye ve Terbiye ve Müslümanların Bunlara Duyduğu İhtiyac).
- Abdülaziz b. Baz, *Katër Rregullat,* (İbn Abdülvehhâb'ın Kavaidu'l Erbaa Şerhi).
- Abdülaziz b. Baz, *Tre Parimet Themelore* (İbn Abdülvehhâb'ın Üç Temel Esas Şerhi).

- Ali b. Yahya El Haddadi, *Si u Formua Lëvizja Huthi, Çfarë Besimi Ka dhe Cilët Janë Qëllimet e Saj,* (Hussi Hareketi, Ortaya Çıkışı, İnançları ve Hedefleri).
- Muhammed b. Ömer Bazmul, *Selefizmi Është si Anija e Nuhut-alejhi selam-Kush Hypi Në Të Shpëtoi,* (Selefilik Hz. Nuh'un Gemisi Gibidir Ona Binen Kurtuluşa Ermiştir).
- Rebi' El Medhali, *Të Drejtat E Allahut Mbi Robërit e Tij* (Allah'ın Kulları Üzerindeki Hakları).
- Rebi' El Medhali, *Fragmente Nga Kuptimet e Sures el Fatiha* (Fatiha Süresinin Tefsiri).
- Rebi' El Medhali, *Të Kapemi Fortë Mbas Menhexhit Selefi* (Selefi Mezhebine Bağlanmak b. Baz'a ait bir ek ile birlikte).
- Rebi' El Medhali, *Shpjegimi i Fjalës së Tevhidit* (Kelime-i Tevhidin Tefsiri).
- Hafiz El Hakemi, *Çelësi i Tokës së Paqes me Vërtetimin e Dy Dëshmive të Islamit* (Kelime-i Tevhid, Saadet Kapısının Anahtarı).

Ayrıca kısa bir süre içerisinde tercüme ettirilip yayın aşamasında olan üç kitabın daha okuyucuya ulaştırılacağı bilgisinin verilmesi aslında bu alanda ne kadar yoğun çalıştıklarının göstergesidir.

Tercüme edilen eserler arasında araştırma yaptığımız sıralarda, Türkçeden tercüme edilmiş bir eser de dikkatimizi çekmiştir. Çeviriyi yapanın adının zikredilmediği bu eser, Halis Bayancuk[371] tarafından kaleme alınmış olup, İstanbul'da 2014 yılında 8.

[371] Ebu Hanzala adıyla bilinen Halis Bayancuk, Türkiye'deki Selefilerden Hizbullah örgütünün ileri gelen isimlerinden olan Hacı Bayuncuk'un oğludur. Din-devlet ilişkisini itikadi bir mesele olarak kabul eden Bayancuk'a göre, bir halife önderliğindeki şeriat yönetiminin dışındaki resmi yönetim şekilleri tevhide aykırıdır. Tevhid ve Sünnet Cemaati'nin lideri olarak bilinen Bayancuk, çeşitli zamanlarda El-Kaide ve IŞİD soruşturmalarında göz altına alınması ve ardından serbest bırakılmasıyla ve IŞİD'in "Türkiye emiri" olduğu iddiasıyla gündeme gelmiştir. 2017 yılında son kez tutuklanmış, yargılandığı davanın Şubat 2021'de açıklanan kararıyla "silahlı terör örgütü kurma veya yönetme" suçundan 12 yıl 6 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Silivri Cezaevi'nde olduğu sıralarda 11 Temmuz 2023 tarihinde tahliye edildi. "Tevhid ve Sünnet Cemaati lideri Halis Bayancuk tahliye edildi", https://bianet.org/haber/tevhid-ve-sunnet-cemaati-lideri-halis-bayancuk-tahliye-edildi-281372, (18.04.2024).

baskısının yayınlandığı görülmektedir. Eser, ayrıca internet erişimine de açık görünmektedir.[372]

Kosova'daki Neo-Selefilerin yazılı faaliyetleri arasında Shefqet Krasniqi'den bahsetmeden geçemeyiz. Medine Üniversitesi mezunu Krasniqi'nin hem kendisinin telif ettiği hem de tercüme ettiği çok sayıda eseri bulunmaktadır. Bunlar, *Texhvidi* (Tecvid), *Rruga e Ndriçuar* (Aydınlık Yolu), *Qëndrime në Kohë 1* ve 2 (Zamana Bağlı Tutumlar), *Trasmetimet e Ebu Hanifes nëpërmjet Hasen Bin Zijad Eluluij* (Hasan b. Ziyad Tarikiyle Ebu Hanife'den Gelen Rivayetler), *Fikhu I Pakicave Muslimane* (Azınlık Müslümanların Fıkhı), *Margaritari në Detin e Fikhu İbadatit* (İbadi Fıkhın Denizindeki İnci), *E Drejta Penale në Sheriatin İslam* (İslam Şeriatında Ceza Hukuku), *Besimtarët* (İnananlar), *Muhamedi-Mëshirë Për Njerëzimin* (İnsanlığa Rahmet Vesilesi-Muhammed) başlıklı eserler kendi telif ettiği eserlerdir. Krasniqi ayrıca İbn Useymin'in de *Akide* (Akaid) ve *Të drejta në të cilat ftoi natyra e njeriut dhe i pranoi Sheriati* (İnsan Doğasının Davet Ettiği ve Şeriat'ın Kabul Ettiği Haklar) başlıklı eserlerini tercüme etmiştir.

2.1.2.4.2. Görsel Faaliyetleri

Başlangıçta daha kapalı bir yapı görümünde hareket eden Neo-Selefiler, söylem ve üslup değişimine gitmekle birlikte artık propagandaya dayalı herkese açık bir faaliyete yönelmişlerdir. Kosova'da Neo-Selefilere ait *Peace Tv* adıyla yayın yapan bir televizyon kanalı bulunmaktadır. Kosova'da yayınlanan herhangi bir dergi veya gazete bilgisine ulaşamadık. Görsel faaliyetlerini daha çok derneklerin ve vaizler adına açılmış olan internet sitelerin, *Youtube* gibi video sitelerinde açtıkları kanallar ve Twitter, İnstagram veya Facebook gibi sosyal medya siteleriyle yürütmektedirler.

---

[372] Halis Bayancuk, *Lailaheillallah*, https://ia902502.us.archive.org/10/items/arnavutca-lailaheillallah/Arnavutca_Lailaheillallah.pdf, (07.10.2023).

Görsel faaliyetlerini internet siteleri ve sosyal medya üzerinden yürütmek çok daha masrafsız ve etkin olmaktadır. Günümüz toplumlarında internet kullanımın yaygınlığı Neo-Selefi davetçileri internet ortamında davete teşvik etmiştir. Yeni ve modern olan herşeye kolay adaptasyonu ile bilinen Neo-Selefilerin, internet platformlarında yer alması uzun sürmemiştir. Günümüzde internet sitelerinin, Neo-Selefi davetinin en büyük ayağını oluşturduğu görülmektedir. Kosova'da faaliyet gösteren önemli vaizlerin de kendi adlarını taşıyan internet siteleri bulunmaktadır. Biz, bu internet sitelerinin hepsini zikretmek yerine, sadece örnek teşkil etmesi bakımından daha önemli gördüğümüz siteler hakkında bilgi vermekle yetineceğiz.

Ortak bir amaç ile hareket eden bu internet sitelerin hemen hepsinin birbirine benzediklerini söylemek mümkündür. Bazıları sadece video yüklemek ve Facebook, İnstagram ile Twitter üzerinden tanıtımını yapmakla yetinirken bir kısmının da ders videosu, ses kaydı dosyaları, PDF formatında kitaplar, makaleler, Neo Selefi âlimlerin fetvalarını içeren yazılar, yerel gruplarla olan anlaşmazlıklar nedeniyle yayınladıkları reddiye, tekzip türü yazılar, faaliyet tanıtımları gibi materyaller görmek mümkün olmaktadır.

Selefi. Org.[373]

Selefi. Org. isimli internet sitesi Arnavutluk'ta yayın yapan bir internet sayfasıdır. Ancak kendini "Selefi Arnavutların Sayfası" (Faqja e selefijve shqiptarë) diye tanıtan bu internet sitesi, Arnavutların yaşamakta olduğu her bölgeden takipçi kazanmayı hedeflemektedir. Sitede genel olarak Neo-Selefi çizgideki âlimlerin tercüme edilmiş makale ve fetvaları, youtube gibi video paylaşım sitelerine yüklenmiş sesli ve görüntülü dosyalar, yayınevleri vasıtasi ile telif ve tercüme ettikleri eserlerin tanıtımı yer almaktadır.

Sitede, ele alınan konular ayrı başlıklar olarak tasnif edilmiştir. Herbirine ayrı bir sayfa açılmış olan bu başlıklar anasayfada belirtilmiş olup üzerine tıklama suretiyle

[373] Selefi. Org. https://selefi.org/index.php (14.04.2024).

ulaşılabilmektedir. Sitede akide, Ramazan ayı, selefi mezhep, Kur'ân-ı Kerim, Hadis, fıkıh, ahlak, kadın, din daveti, ilim, siyer, ashab, alimler, tarih, reddiyeler, mezhep ve tarikatler, bid'at, gayri müslimler, dernekler, yönetim karşıtı devrim ve gösteriler, siyaset, seçimler, tıp ile ilgili fetvalar gibi birçok konu Neo-Selefi çizgideki âlimlerin fetva ve yazıları ile açıklanmaktadır. Zikredilen konularda fetvalarına başvurulanların arasında başta Suud Fetva Heyeti olmak üzere, Nasiruddin Elbânî, Şeyh Mukbil, Muhammed b. İbrahim Âl-ı Şeyh, Abdülaziz b. Baz, Muhammed b. Salih El Useymin, Salih El Fevzan, Şeyh Ruhayli, Muhammed b. Ömer Bazmul, Şeyh Muhammed Eş-Şenkiti gibi Neo-Selefi düşüncenin öncü âlimleri bulumaktadır.[374]

Siteden, *Audio Selefi* adında youtube video paylaşım kanalı üzerinden yüklenmiş Neo-Selefi düşünürlere ait ders ve fetvalardan oluşan video ve sesli kayıtlara ulaşmak mümkün olmaktadır.

Bu internet sitesi ayrıca *Radio Selefi* adında bir radio kanalı ile İnstagram, Telegram, Facebook gibi sosyal paylaşım siteleri üzerinden yayın yaparak kesintisiz bir şekilde takipçilerine ulaşma suretiyle Neo-Selefi görüşlerini yaymaya çalışmaktadır.

Audio Selefi adında Youtube video paylaşım kanalında, Neo-Selefi düşünürlere ait ders, fetva ve kitap okumalarından oluşan video ve sesli kayıtlar yüklenmektedir. *Selefi.org* ile aynı çizgide olan ve içeriğinden Medhalici oldukları anlaşılan bu kanalda ayrıca kendi grubundan olmayan diğer selefi gruplara yönelik reddiyeler de yayınlanmaktadır.[375]

Studio Kalaja

Studio Kalaja da Neo-Selefi davetçilerin videolarının Youtube üzerinden yayınlanan bir kanaldır. Buradaki videolar, Mazllam Mazllami, Ahmed Kalaja, İrfan

[374] https://selefi.org/index.php, (04.12.2021).
[375] https://www.youtube.com/watch?v=f0it77gtcOM, (04.12.2021).

Salihu gibi kendini Selefi olarak tanıtan davetçilerin videoları yer almaktadır. Ancak bu kanaldaki grubun önceki gruba nazaran çok daha ılımlı bir çizgide olduklarını ifade etmemiz gerekmektedir.[376]

2.1.2.4.3. Eğitim Faaliyetleri

Kosova'da Neo-Selefilerin kendilerine ait kurumsallaşmış bir eğitim sistemi bulunmamaktadır. Davetçiler, vaazlarıyla takipçilerini bilgilendirmeye çalışmaktadırlar. Tabi internet sayfaları da bu konuda önemli rol oynamaktadır. Kendi ideoloji çizgisindeki âlimlerin makale, fetva veya videosunu bu sitelere yükleme suretiyle taraftarlarını bilgilendirmektedirler. Neo-Selefilerin aktivitelerini takip ederek kendilerine ait yerlerde çocuklara ve kadınlara yönelik Kur'ân okuma ve din bilgileri dersleri organize ettiklerini görebiliyoruz. Neo-Selefilerin uyguladığı bir diğer eğitim metodu da kitap okuma faaliyetidir. Kendi ideolojik kaynakları olarak gördükleri eserleri, bir davetçinin açıklaması eşliğinde okuyarak öğrenmeye çalışmaktadırlar. İnternet sitelerinde vaazlarının yanı sıra *Aḳīdetü't-Ṭaḥâviyye* gibi eserlerin okunup açıklandığı videolar da yer almaktadır.

2.1.3. Kuzey Makedonya Müslümanları

Kuzey Makedonya, II. Dünya Savaşı sonrasında kurulmuş olan Sosyalist Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne bağlı altı cumhuriyetten biri olarak kurulmuştur. Osmanlı hâkimiyeti Kuzey Makedonya tarihindeki en uzun hâkimiyet olarak bilinmektedir. Bölgeye göç ettirilmiş Türklerden başka yerel halktan Arnavut, Torbeş, Ulah, Roman gibi unsurların da İslam dinini kabul etmiş olmalarından dolayı hatırı sayılır bir Müslüman nüfusun varlık göstermesine neden olmuştur.

[376] Studio Kalaja, https://www.youtube.com/user/studiokalaja, (03.12.2021).

Kosova, Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Arnavutluk ile komşu olan Kuzey Makedonya'nın yüzölçümü 25.333 kilometre kare nüfusu 2.097.319'dur. Nüfusun %32'sini Müslümanlar oluşturmaktadır. Bunların %24/30'u Arnavut; %3.86'sı Türk; %2.53'ü Roman; % 0.87'si Boşnak olarak kaydedilmiştir.[377]

Kuzey Makedonya'nın başkenti Üsküp'tür. Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı şehirlerin başında Üsküp, Kalkandelen, Gostivar, Kırçova, Kumanova, Debre, İştip, Ohri, Struga gibi şehirler gelmektedir.

Günümüzde Kuzey Makedonya'da dinî özgürlük anayasa ile garanti altına alınmıştır. Dinî kuruluşlar devletten ayrı bir statüye sahiptir.

2.1.3.1. Kuzey Makedonya'da Dinî Hayatı Düzenleyen Kurumlar

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Dini Birliği

Osmanlı döneminde İstanbul'daki Şeyhulislam'a bağlı bulunan Kuzey Makedonya Müslümanları, Osmanlı'nın bölgeden uzaklaşmasıyla birlikte Müslümanlara teşkilatlanma hakkını tanıyan 1914 Anlaşması gereği İstanbul'a bağlı faaliyet gösterecek olan Niş Başmüftülüğüne bağlanmışlardır. Daha sonra Yugoslavya Krallığı döneminde bu Başmüftülük Belgrat'a nakledilmiştir.[378] Sosyalist Yugoslavya zamanında, 1947 yılında onaylanan İslam Birliği Tüzüğü'ne bağlı olarak Makedonya Müslümanları da Yugoslavya Federasyonu İslam Birliği Başkanlığı'na bağlandı. Başkanlığın her bölgede Yerel Meşihat Merkezi bulunmaktaydı. Ki bu durumda Makedonya Müslümanların yerel Meşihat'ı da Üsküp'teydi.[379]

---

[377] https://shorturl.at/aknqQ, (05.08.2023).
[378] Rıfat Karamahmut, *Makedonya Müslüman Azınlıkları Dini Kurumları ve Çağdaş Sorunları*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006, s. 46.
[379] Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Muhammed Aruçi, "Eski Yugoslavya II", *Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar*, 1998, s. 184-190.

Günümüzde Kuzey Makedonya'da Müslümanları temsil eden ve gündelik dinî hayatı düzenleyen resmî kurum Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Dinî Birliği'dir.[380] Sosyalist Yugoslavya döneminde Yugoslavya Federasyonu İslam Birliği'ne bağlı faaliyet gösteren Üsküp'teki Meşihat, Kuzey Makedonya'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra, 1993 yılında bağımsızlığını ilan etmiş ve "Makedonya Cumhuriyeti İslam Birliği" adı altında yeniden teşkilatlanma yoluna gitmiştir.[381]

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Dini Birliği Makedonya Müslümanları ve yurtdışındaki diyasporasını oluşturan Almanya, İsviçre ve Avusturya'daki Kuzey Makedonyalı gurbetçilerin dinî yaşamlarını organize eden faaliyetleri yürütmektedir. İslam Birliği en yüksek makam olan reisü'l-ulema tarafından yönetilmekte, yapısal ve idari düzenlemesi ise İslam Birliği'ne ait anayasa ile gerçekleştirilmektedir.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Dini Birliği, Kuzey Makedonya Müslümanlarının resmî dinî kuruluşudur. Tüzüğü'nde konumuz açısından iki önemli nokta vurgulanmaktadır. Birincisi Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Dini Birliği hukuki manada geçmişteki dinî kurumların bir devamıdır. Dolayısıyla kuruma ait menkul, gayrimenkul bütün mirasın varisidir. İkincisi de Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Dini Birliği yüzyıllarca burada yer etmiş olan itikadî geleneğe uygun olarak Hanefi-Mâtürîdî çizgisine bağlı faaliyet göstermektedir. 2015 yılında Üsküp'te düzenlenen "Hanefî Mezhebi, Öncelikleri ve Zorlukları" başlıklı ilmi konferansın *Sonuç Bildirgesi'*nde, Hanefî mezhebinin Balkan Müslümanlarının resmî mezhebi olduğu, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Dinî Birliği'ne bağlı olan görevlilerin bu mezhebe göre görevlerini icra etmeleri gerekliliği, Hanefî mezhebinin diğer üç mezhep gibi Ehl-i Sünnet mezheblerinden biri olduğu, ülkenin Müslümanları dinî-amelî açıdan Hanefi, itikadî açıdan Maturidî-Eşarî oldukları, keyfi olarak *telfik* yapmanın alimlerin icmasına göre uygun olmadığı ve bir sorunun çözümünün Hanefî mezhebi içinde bulunamaması

[380] Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Birliği ile ilgili bilgiler, kurumun resmi internet sayfasından alınmıştır. Bashkësia Islame e Republikes se Maqedonise, https://bfi.mk/, (14.12.2021).
[381] Muhammed Aruçi, *a.g.e.*, s. 187, 188.

durumunda kurumun, istihsan ve mesâlih-i mürsele delillerine dayanarak Ehl-i Sünnet mezheplerinden bir görüş seçip onunla amel edeceği şeklinde yayınlanmış kararları da bunu destekler mahiyettedir.[382]

2.1.3.1.1. Kuzey Makedonya İslam Birliği'nin İdari Yapısı

Önceki dönemlerde rejimlerin sıkı kontrölünde bulunan İslam Birlikleri artık yeni dönemde bağımsız kuruluş olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Dolayısıyla kendi iç yapılanmasını bağımsız bir şekilde düzenlemeye yetkili olduğu gibi, dinî yaşamı organize etmek, dinî merasimleri düzenlemek, anayasa ve yasalara uygun dinî okullar ve yardım kuruluşları kurmak gibi faaliyetleri yürütme yetkinliği bulunmaktadır. Kendisini önceki İslam Birlikleri'nin varisi olarak tanımladığından 1949 yılında uygulamaya konan anayasayı kabul etmiştir. Ancak zaman içerisinde ihtiyaca binaen bazı değişiklikler yapıldıktan sonra 23 Aralık 2003 tarihinde günümüzde uygulamada olan şekliyle yürülüğe girmiştir.[383]

Daha etkin bir yönetim ve her alana ulaşabilmek için Kuzey Makedonya İslam Birliği, bünyesinde Vakıflar Dairesi, Eğitim Dairesi, Kültür Dairesi, Diyaspora gibi birimleri de barındırmakta ve aktif olarak faaliyet göstermelerini sağlamaktadır.

Cemaat Heyeti - İdari yapılanmadaki en alt birim, cami cemaatlerinin etrafında oluşturulan cemaat heyetleridir. Müftülüklere bağlı bulunan bu birimler, imam, mütevelli, haznedar gibi görevlilerin yer aldığı imam ve cemaat tarafından seçilmiş 5 ila 9 arasında üyeden oluşmaktadır. Cemaat Heyeti'nin başlıca görevleri arasında, camide ibadetlerin

[382] "Konkluzat nga Konferenca Shkencore Medhhebi Hanefij Prioritetet dhe Sfidat", https://bfi.mk/konkluzat-nga-konferenca-shkencore-medhhebi-hanefij-prioritetet-dhe-sfidat/, (12.12.2021).
[383] Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Dini Birliği Anayasa metni için bkz: Rıfat Karamahmut, *a.g.e.*, s. 57-59.

yerine getirilmesini sağlamak, caminin bakımı, camiye ait malvarlığın korunması, üyelik ücretlerinin toplanması gibi vazifeler yer almaktadır.[384]

Müftülükler – İslam Dini Birliği, yerel planda dinî yaşamın organizasyonunu müftülükler vasıtasıyla yürütmektedir. İslam Birliği'nin bünyesinde 13 müftülük yer almaktadır. Bunlar sırasıyla Üsküp, Kalkandelen, Gostivar, Kırçova, Debre, Ohri, Struga, Resne, Manastır, Pirlepe, İştip, Kumanova ve Köprülü müftülükleridir. Müftülükler, toplam sayısı 629'e ulaşan cami ve cemaatlerinin etrafındaki dinî yaşamı yönetmekle görevlidirler.[385]

İslam Birliği Meclisi – Meclis, İslam Birliği'nin en yüksek yürütme organıdır. Meclis üyeleri yerel birimlerden seçilmiş yirmi yedi üyeden oluşmaktadır. Her dört yılda bir seçilen üyelerin en az üçte ikisinin hukuki,idari ve iktisadi eğitiminin olması şartı istenir. Meclis başkanı üyeler tarafında seçilir. Meclis'in başlıca görevleri anayasayı oluşturmak veya değiştirmek, Riyaset'in yıllık planproğram ve raporlarını onaylar, Riyaset'in finans planını ve bütçesini denetler, İslam Birliği'nin prosedür kurallarını ve diğer hukuki eylemlerini onaylar.[386]

Riyaset - Riyaset, dinî konularda karar makamıdır. Riyaset, sırasıyla reisü'l-ulema, İslam Birliği Genel Sekreteri, müftüler, eğitim kurumlarının yöneticileri (dekan ve müdürler), İslam Birliği'ne bağlı derneklerin yöneticileri ve reisü'l-ulema tarafından atanan dinî yaşamı organize etmede tecrübeli iki din görevlisinden oluşmaktadır.

Riyaset, dinî yaşamın düzenlenmesi, dinî eğitim, bilim ve kültürün sağlıklı gelişimini sağlamak, dinî kurumların inşa, denetlenme, ve bakımını sağlamak, İslam Birliği'ne bağlı kurumların yapılanması ve faaliyetlerinin takibi, İslam dünyasındaki dinî

[384] Rıfat Karamahmut, *a.g.e.*, s. 61.
[385] Bashkësia Fetare Islame Republika e Maqedonisë së Veriut, https://bfi.mk/myftinite/, (15.12.2021).
[386] Bashkësia Fetare Islame Republika e Maqedonisë së Veriut, https://bfi.mk/kuvendi/, (15.12.2021).

kurumlarla işbirliği sağlamak ve hukuki-idari ve mali işleri yönetmek gibi vazife ve yükümlülükleri üstlenmektedir.

Riyaset ayrıca, reisu'l ulemanın seçimi veya gerektiğinde azledilmesi, müftülerin atanması, reis ulemanın teklifiyle genel sekreterin atanması, disiplin komisyon üyelerini seçer, daimi ve geçici komisyon ve konseyler oluşturur, görev yetkilerini denetler ve erken veya düzenli seçimlerin ilanını yapar, kurul ve organların faaliyetlerini denetler, yurtdışında görev yapacak kişilerin atamasını yapar, eğitim kurumlarının müfredatlarını onaylar, Müslümanların hak ve çıkarlarını gözetir, kurumlar inşa eder, vakıf oluşturur, vakıf malları üzerinde tasarruf yetkisi bulunmaktadır, alt birimlerin şikâyetlerini dinler ve çözüm üretir, Meclis'e yıllık bütçe teklifi sunar, zekat ve sadaka ve bağış kabul etme yetkisine sahiptir, Hac ve Umre organizasyonunda tek yetki sahibi, din görevlilerin atanması veya azledilmesi, tarikatlerin ve dinî neşriyatın denetlenmesi gibi vazifeler de Riyasetin yetki alanlarındandır.[387]

Reisü'l Ulema - İslam Birliği'nin başında başkanlık eden reisu'l ulema, din işleri konusunda en yüksek ve yetkili makamdır. Kendisi yurtiçi ve yurtdışında Kuzey Makedonya Müslümanlarının temsil etmektedir. Riyaset'in almış olduğu kararların uygulanmasına özen gösterir, Bayram ve Cuma günleri için imam ve hatiplere vekalet verir. Günümüzde reisu'l ulema vazifesi, uzun yıllar Gostivar Müftülüğünde müftü vazifesinde bulunan ve 2019 yılında seçilmiş olan Saraybosna İlahiyat Fakültesi mezunu Hafız Şakir Efendi Fetahu tarafından yürütülmektedir.[388]

Ayda en az bir kere toplanan Riyaset'in toplantıları reisü'l-ulematarafından düzenlenir ve yönetilir. Ayrıca üyelerin üçte birinin talep etmesi durumunda da toplantı düzenlenir.[389]

---

[387]Bashkësia Fetare Islame Republika e Maqedonisë së Veriut, https://bfi.mk/rijaseti/, (10.12.2021).
[388] Bashkësia Fetare Islame Republika e Maqedonisë së Veriut, https://bfi.mk/reis-ulema/, (14.12.2021).
[389] Bashkësia Fetare Islame Republika e Maqedonisë së Veriut, https://bfi.mk/rijaseti/, (15.12.2021).

2.1.3.1.2. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Dini Birliği Kurumları

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Dini Birliği gözetimi altındaki kurumlar arasında camiler, mescitler, mektepler, eğitim öğretim kurumları, idari binalar, konutlar, ticari amaçlı lokaller, tekkeler, türbeler, hamamlar, gusulhaneler, mezarlıklar yer almaktadır.

2.1.3.1.2.1. Camiler

İslam kültür geleneğinde cami yapımı dinî bir vecibe olarak telakki edilmiştir. Dolayısıyla Müslümanlar fethettikleri bölgelerde cami inşa etmeye özen göstermişlerdir. Mustafa Paşa, Yahya Paşa, Sultan Murat Camii gibi günümüze kadar ulaşabilmiş camiler bu gayrete şahitlik etmektedir. Günümüzde Kuzey Makedonya'da çok sayıda tarihi cami bulunmaktadır. Diğer taraftan ihtiyaç hâsıl olduğunda yeni camilerin inşa edilişine de devam edilmektedir. İslam Dini Birliği'nin gözetim ve denetimi altında bulunan camilerde dinî hayat, müftülük, dolayısıyla cemaat heyeti tarafından organize edilmektedir. Camiler kültür geleneğimize uygun olarak, sadece namaz, vaaz ve irşat faaliyetlerinin ifa edildiği yerler olarak değil, hatim merasimleri, mübarek kandil gecelerine mahsus dinî törenler, mevlid, nikah ve benzeri merasimlerin icrası için de faaliyet alanı olarak kabul edilmektedir. Makedonya Cumhuriyeti İslam Dinî Birliği her bölgeye dinî hizmetin ulaşmasına itina göstermektedir. Şöyleki kendisine bağlı faaliyet gösteren 629 cami ve mescit kayıtlıdır. Bunların hepsini halkın hizmetine sunarak hem ibadetlerin yerine getirilmesi hem de Müslüman halkın bilgilendirilmesi ve de bilinçlendirilmesine yönelik faaliyetler yürütülmesini sağlamaktadır. İhtiyaç olan bölgelerde yeni camiler inşa edilmeye devam edilmektedir. Ayrıca kültürel miras olarak Osmanlı döneminden kalan eserlere de sahip çıkmayı önemseyen İslam Birliği, zaman veya kişi faktörüne bağlı nedenlerden dolayı tahrip gören bu eserlerin korunması ve yeniden topluma kazandırılması için Türkiye Cumhuriyeti Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı

Başkanlığı'nın (TİKA) destekleri vasıtasıyla birçok eserin restore edilmesine önayak olmuştur.[390]

2.1.3.1.2.2. Mektepler

Ülke Müslümanlarının dinî eğitim alanındaki ihtiyaçları da İslam Birliği tarafından karşılanmaktadır. Hemen her caminin yanıbaşında bulunan ve dinî eğitimin ilk aşamasını teşkil eden mekteplerde, İslam Birliği'nin ve müftülüklerin gözetiminde İlahiyat Fakültesi mezunu muallim ve muallimeler tarafından okul çağındaki çocuklara yönelik eğitim faaliyetleri yürütülmektedir.

Dinî eğitiminin ilk kademesini teşkil eden mektep eğitiminde çocuklara, Kur'ân okumayı, İslam dinine ait temel bilgileri, İslam tarihinden kesitler öğrenmeleri sağlanmaktadır. Eğitimi tamamlayan çocuklar bir sınava tabi tutulduktan sonra, cami ortamında halka açık olarak yapılan hatm-i şerif töreniyle diplomalarını almaktadırlar.

Son senelerde, zamanında dinî eğitim alamayan yetişkinlerin de ilgi göstermesi neticesinde sözkonusu mekteplerin birçoğunda yetişkinlere ve bilhassa bayanlara yönelik Kur'ân-ı Kerim okuma ve temel dinî bilgilerinden oluşan eğitim proğramları da yürürlüğe konmuş bulunmaktadır.

2.1.3.1.2.3. Medreseler

Osmanlı döneminden tevarüs edilen medrese eğitim geleneği, Osmanlı sonrasında bir süreliğine kesintiye uğramış olsa da, bu eğitim geleneğinde yetişmiş âlimlerin gayretleri ile bir şekilde tekrar faaliyet göstermeye başladıkları görülmektedir. II. Dünya Savaşı ve sonrasında kurulmuş olan Sosyalist Yugoslavya'da dini eğitim veren

---

[390] "TİKA, Kuzey Makedonya'da cami restorasyonlarıyla ortak değerleri yaşatıyor", *Anadolu Ajansı*, 01 Ekim 2021, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tika-kuzey-makedonyada-cami-restorasyonlariyla-ortak-degerleri-yasatiyor/2380020, (12.03.2023).

bütün kurumlara kilit vurulmuş, İslam Birliği'nin gayretleri sonucunda ancak 1984 yılında İsa Bey Medresesi adıyla tekrar faaliyet göstermesi sağlanmıştır. Halkın göstermiş olduğu büyük ilgi okulun büyütülmesini gerektirmiştir. Şöyleki, 2004 yılında İsa Bey Kalkandelen Kız Şubesi, 2005 yılında İştip Hamidiye Medresesi Erkek Şubesi, 2006 yılında Üsküp Kız Şubesi ve 2008 yılında Gostivar Kız Şubesi, Merkez İsa Bey Medresesi'ne bağlı olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Medrese öğrencileri, Öğrenci Derneği çerçevesinde organize ettikleri değişik aktivitelerin yanısıra *İkre* adını taşıyan bir derginin de yayın hayatına geçmesine katkları bulunmaktadır.[391]

2.1.3.1.2.4. İslami İlimler Fakültesi

Medreseden mezun olan öğrenciler eğitimlerine devam etmek için önceleri Suudi Arabistan, Libya, Tunus gibi ülkelere gitmek zorundaydılar.[392] 1990 yılından itibaren Türkiye Diyanet Vakfı ile yapılmış olan anlaşma neticesinde Türkiye Cumhuriyeti Üniversiteleri'ne de devam etmeye başlayanlar oldu. Ayrıca Saraybosna İlahiyat Fakültesi ve 1992 yılında faaliyete geçen Priştine İslami İlimler fakülteleri de tercih edilen yükseköğretim kurumları arasında yer almaktaydı. Yüksek seviyede eğitim verecek kadroların oluşmaya başlamasıyla birlikte İslam Birliği, yurt dışında eğitim görmüş bu kadrolar yardımı ile yükseköğrenim ihtiyacını giderecek kurumun faaliyete geçmesi kararını aldı. 1997 yılının Aralık ayında da idaresi de finansmanlığı da Kuzey Makedonya İslam Birliği tarafından sağlanan İslami İlimler Fakültesi açıldı.[393] Yükseköğrenim statüsüne uygun olarak faaliyet gösteren fakültede, sınav proğramlarında başarı gösteren öğrencilerin, yükümlü oldukları diploma tezini jüri önünde savunmakla öğrenimlerini tamamlamış olurlar. Fakültede ayrıca yüksek lisans eğitimi de verilmektedir.[394]

---

[391] Bashkësia Fetare Islame Republika e Maqedonisë së Veriut, https://www.yumpu.com/xx/document/read/17563437/ikre-nr31-medreseja-isa-beu/76 12.12.2021. İsa Bey Medresesi hakkında daha fazla bilgi için bkz: Abas Jahjai, "Makedonya'da Evlâd-ı Fâtihân İzleri İsa Bey Medresesi", *Evlâd-ı Fâtihân*, Sayı 7, (Ocak 2019), ss. 28-30.

[392] Ömer Turan, "Balkan Türklerinin Dini Meseleleri", *Yeni Türkiye*, Sayı 16, (Temmuz-Ağustos), s. 210.

[393] Muhammed Aruçi, *a.g.e.*, s. 184.

[394] Bashkësia Fetare Islame Republika e Maqedonisë së Veriut, https://fshi.edu.mk/fakulteti/, (13.12.2021).

2.1.3.1.2.5. Kuzey Makedonya İslam Birliği Bünyesinde Faaliyet Gösteren Diğer Kurum ve Teşkilatlar

a. Hafızlık Kurumu – Diğer bölgelerde olduğu gibi Kuzey Makedonya'da da Müslümanlar ilk günden itibaren Kur'ân-ı Kerim'i ezberleme anlamına gelen hafızlık müessesine önem vermiş, bu faaliyetin halk arasında canlı kalmasını sağlayacak kurumların tesis edilmesine gayret göstermiştir. Genellikle bir hocanın gözetimi altında yürütülen bu eğitim faaliyetinin, bilhassa Üsküp, Kumanova, Kalkandelen ve Gostivar'da çok yaygın olduğu kaydedilmiştir.[395]

Kalkandelen'de 40 yılı aşkın bir süre tarihi Alaca Camii'nin bünyesinde 200'den fazla hafız yetiştirmiş olan Molla Mahmut Efendi de bu alanda önemli katkısı olan bir âlimdir. Hafızlık eğitimi yıllarca İsa Bey Medresesi'nde de devam eden bir faaliyettir. 1984 yılından beri 35 Hafız-ı Kur'ân bu okuldan mezun olmuştur.1992 yılında İslam Birliği'nin kararı ile hafızlık eğitimi Üsküp İsa Bey Camii Heyet'i bünyesinde kurumsal bir şekilde verilmeye başlanmıştır. [396]

2018 yılında Üsküp'te Üsküp Müftülüğüne bağlı olarak "Hafız İsmail ef. Alievski Hafızlık Enstitüsü" ve 2019 yılında Gostivar'da yine Gostivar Müftülüğüne bağlı olarak "Hasan ef. Zendeli Hafızlık ve Güzel Kur'ân Okuma Enstitüsü" kurulmuştur[397]

b. Kütüphaneler – İslam Birliği'nin himayesinde iki kütüphane bulunmaktadır. Bunlardan birincisi İslami İlimler Fakültesi Kütüphanesi'dir. İslami İlimler Fakültesi'nin binasında ayrıca İsa Bey Kütüphanesi de yer almaktadır. İsa Bey vakfiyesinin manevi mirasçısı olan bu kütüphanede çok sayıda yeni kitabın yanı sıra Osmanlı döneminden kalan eski kitaplar; Türkçe, Arapça ve Farsça el yazmaları bulunmaktadır.

---

[395] Abdylxhemil Nesimi, "Rëndësia e Hifzit të Kur'anit Famëlartë dhe Përkushtimi i Shqiptarëve të Maqedonisë në Mbrojtjen e Tij", *Rumeli İslam araştırmaları Dergisi,* S. 1, s. 24-30.
[396] Abdylxhemil Nesimi, *a.g.m.*, s. 26.
[397] https://www.youtube.com/watch?v=i8PpIRr_U-4, (14.04.2021).

c. Vakıf Kurumları – Vakıf müessesesi dinî yaşamın kurumları ve faaliyetleri ile birlikte sürdürülebilir olmasını sağlayan önemli bir müessesedir. Tito Yugoslavyası'nın "kamulaştırma" bahanesiyle vakıf mallarına el koyması dinî yaşama vurulmuş en büyük darbe olmuştur. 1990'lı yıllardan itibaren ülkenin daha demokratik ve liberal bir düzene kavuşmasıyla birlikte vakıf mallarının gerçek sahiplerine iade edileceği umudunu da canlandırmıştır. Ancak bu konuda çok sağlıklı neticeler elde edildiği söylenemez. Vakıf gelirlerinden yoksun bırakılan İslam Birliği'nin gelir kaynağını sadece elindeki sınırlı akarlar, zekat, hac organizasyonu, gönüllülük esasına bağlı bağışlar ve üyelik ücretleri oluşturmaktadır. Dinî yaşamın organizasyonunu kurumları vasıtasıyla yürütmeye çalışan İslam Birliğini zaman zaman zor durumda bırakmaktadır. Devlet tarafından el konulmuş ve Müslüman nüfusun bunlardan yararlanması imkânsızlaştırılmış vakıf eserleri ve malların iadesinin peşini burakmayan İslam Birliği, Vakıflar Müdürlüğü Birimi'ni faaliyete geçirerek bu sürecin sürekli takip edilmesini sağlamıştır.

ç. İlmiye Teşkilatı – Bu kurum, İslam Birliği'ne ilk kuruluş aşamasından itibaren eşlik eden bir birimdir. Bugünkü rolü ve şekliyle teşkilat, 1911 yılı Saraybosna Ulema Meclisi bünyesinde kurulmuştur. 1912 yılında ise resmî olarak faaliyete başlamıştır. Teşkilat'ın temel hedefi kurum ile Müslümanların birincil bağlantısını teşkil eden din görevlilerinin eğitimini sağlamaktır. Sahada faaliyet gösteren görevlilerin vazifesini en güzel şekilde yerine getirebilmeleri için gerekli olan donanımın temini ile uğraşan İlmiye Teşkilatı, öğrenim kurumlarında yer alan öğrenciler dahil öğretmen, imam, müezzin, muallim, kısacası İslam Birliği çatısı altındaki bütün görevlileri çatısı altında birleştirmeye çalışmaktadır.

d. Hilal Yardımlaşma Derneği – İslam Birliği bünyesinde faaliyet gösteren bu dernek, 2010 yılından beri aktif bir şekilde ihtiyaç sahiplerine yardım ulaştırma faaliyetlerine devam etmektedir.[398]

[398] Bashkësia Fetare Islame Republika e Maqedonisë së Veriut, https://bfi.mk/oh-hilal/, (12.12.2021).

e. er-Rahatu – Müslümanların tekfin, teçhiz ve defin işlerini yürüten bir birim olarak faaliyet göstermektedir. Bu 'son yolculukta' Müslümanlara hizmet vermek üzere kurulmuş olan birim, 2011 yılında faaliyete geçmiştir. Kuzey Makedonya vatandaşları ve diasporaya yönelik hizmet vermektedir.[399]

f. Helal Standard Sertifika Birimi – Gıdaların helal-haram ayırımının zorlaştığı bir ortamda, Müslümanların güvenle tüketebileceği gıdaların tespit edilebilmesi için çalışan birimdir. Uzman ekip tarafından yapılan inceleme neticesinde helal standardına uygun olan gıdalara sertifika verilmektedir.[400]

Kurum ve birimleri ile sürekli faal olan İslam Birliği'nin faaliyetlerini bildiren kendine ait bir internet sayfası da bulunmaktadır. Söz konusu sayfada, fıkıh ile ilgili sorulan sorulara verilen cevapların yer aldığı "Fetva" bölümü yer almaktadır.[401]

2.1.3.1.3. Kuzey Makedonya İslam Birliği Neşriyatı

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Dini Birliği'nin bağımsızlık öncesi dinî neşriyatına baktığımızda bunun tercüme ilmihallerden öteye gitmediğini görmekteyiz.[402] Bağımsızlıktan sonra ise neşriyata özel önem atfedildiğini görmekteyiz. Bu dönemde İslam Birliği, imkanı dâhilinde dinî yaşamın şekillenmesi ve düşüncenin gelişmesinde önemli rol oynayacak eserleri okuyucunun istifadesine sunmaya çalışmıştır.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Dini Birliği neşriyatında dikkatimizi çeken çalışmaların başında Osmanlı döneminden kalan tarihi eserlerin tanıtımını yapan karakterdeki çalışmalar gelmektedir. Lidija Kumbaracı-Bogoeviç'in *Osmanliski Spomenici vo Skopje* (Üsküp'te Osmanlı Mimari Esrleri), Üsküp 1998; Behixhydin

[399] Bashkësia Fetare Islame Republika e Maqedonisë së Veriut, https://bfi.mk/er-rrahatu/, (12.12.2021).
[400] Bashkësia Fetare Islame Republika e Maqedonisë së Veriut, https://bfi.mk/halal-standard/, (12.12.2021).
[401] Bashkësia Fetare Islame Republika e Maqedonisë së Veriut, https://bfi.mk/category/publikimet/fetva/, (12.12.2021).
[402] Furkan Shabani, *a.g.m.*, s. 924.

Shehapi'nin *Plagët e Pavdekshmërisë* (Kapanmayan Yaralar), Üsküp 2001; Abas Jahjai - Abas İslami, *Monumentet Kulturo-Fetare İslame në Maqedoni* (Makedonya'da Dini Kültürel Eserler), Üsküp 2014 gibi eserler bu döneme ait İslam Birliği neşriyatına ait önemli örnekleri teşkil etmektedirler.

Medh'hebi Hanefij, Prioritet dhe Sfidat (Hanefî Mezhebi, Öncelikleri ve Zorlukları), (İlmî Konferans Üsküp 2015) Üsküp: Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Dini Birliği Yayınları, 2017; Jusuf Zimeri, *Medhhebi Hanefij - themelimi, dijetarët, literatura dhe terminologjia e tij* (Hanefî Mezhebi – kuruluşu, âlimleri, literatürü ve terminolojisi), Üsküp: Rijaseti i BFI-se Shkup, 2017; *Karta e Medinës - Prijatare e Deklaratës Universale për të Drejtat e Njeriut të OKB'së- Sesion Shkencor* (Medine Vesikası - BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin Öncüsü-Bilimsel Oturum), Üsküp: Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Dini Birliği Yayınları 2019; Ibrahim b. Muhammed el-Halebi'nin, *Multeka'l-Ebhur I.,* şerhi Süleyman Vehbî Gavoçi, Çeviren: Jusuf Zimeri, Üsküp: Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Dini Birliği Yayınları 2020; Jusuf Zimeri, *Fjalor Terminologjik i Fikhut Islam: Arabisht - Shqip* (Fıkıh Terimleri Sözlüğü: Arapça - Arnavutça), Üsküp: Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Dini Birliği Yayınları, 2021. Buraya kadar zikrettiklerimiz İslam Birliği tarafından fıkıh alanına ait Hanefi mezhebi çizgisinde literatüre kazandırılmış olan eserlerden sadece birkaçını teşkil etmektedir.[403]

Hëna e Re dergisi Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Dini Birliği'nin resmî yayın organı olarak 1987 yılında yayın hayatına başlamıştır. Başlangıçta üç dilde yayın yapan dergi, daha sonraları Arnavutça aylık, Makedonca ve Türkçe de üç ayda bir yayınlanmaya devam etmiştir. Bir İslami kültür, ilim ve haber dergisi olan bu dergide,

[403] Daha fazla bilgi için bkz. Furkan Shabani, *a.g.m.,* s. 924-928.

Müslümanlar ile ilgili güncel haberlerin yanı sıra fikri gelişime katkı sağlayacak önemli makalelere de yer verilmektedir.[404]

Takvim, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Dini Birliği'nin her yılbaşında yayınladığı bir yayınıdır. *İlmiye* cemiyetinin bir yayını olarak Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı ile işbirliğinde hazırlanmakta olan bu eserde, bir yıla ait günlük namaz vakitleri ve önemli dinî günler hakkında bilgi verildiği gibi, bilimsel makalelere de yer verilmektedir.[405]

İkre, İsa Bey Medresesi öğrencilerin çabalarıyla yayınlanan dergidir. Dergide öğrenci faaliyetleri hakkında bilgi verildiği gibi, yine öğrencilerin ufkunu genişletecek, derinleşmelerini sağlayacak yazılara da yer verilmektedir. Ayrıca dergide, öğrencilerin kaleminden çıkmış makale, şiir, hikaye gibi yazılara da yer verilmektedir.

2.1.3.2. Neo-Selefî Hareketlerin Kuzey Makedonya'ya Girişi

Konu ile ilgili yapılan çalışmalar, diğer bölgelerde olduğu gibi, Kuzey Makedonya'ya da Neo-Selefi hareketlerin girişi 1990 yılından itibaren ülkede demokratikleşme rüzgârlarının esmesiyle birlikte başladığını ortaya koymaktadır. Aşırıcı dinî akımların bölgeye gelişi dinî karakterli yabancı sivil teşkilatlar vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Kuzey Makedonya'nın bağımsızlığını barışçıl bir şekilde elde ettiğini ancak sonraki geçiş sürecinin sancılı geçtiğini daha önce söylemiştik. Hukuk devletinde açıkların oluştuğu geçiş sürecinde bu boşluktan yararlanarak sızmayı başaran bu oluşumların ilk hedefi eğitim bahanesiyle yöneldikleri genç nesil olmuştur. Maddi destek

[404] Bashkësia Fetare Islame Republika e Maqedonisë së Veriut, https://bfi.mk/revista-hena-e-re/ (15.12.2021).
[405] Rexhep Ziberi-Nizam Reşit- Qufli Osmani, *Takvim 2021/1442-1443*, Üsküp 2021.

vaadiyle aralarına kattıkları bu yeni nesilleri daha sonra toplumsal barışa tehdit oluşturacak şekilde yetiştirmişlerdi.[406]

1994 yılında Küzey Makedonya Devleti, bütün yabancı kökenli sivil kuruluşlarının ülkeden çıkarılması gerektiğine dair karar aldı.[407] Bu kurumların kendilerine bağlayarak eğitim için Arap ülkelerine gönderdiği gençler, geri döndüklerinde faaliyet göstermeye başladıkları çevrelerde tepki ile karşılaşmışlardı. Asırlarca bölgede yer etmiş dinî anlayışa muhalif ve onu suçlar tavırları halk arasında huzursuzluğa neden olmuştu. Aynı dönemde ülkede dinî yaşamın organize edilmesinden sorumlu Kuzey Makedonya İslam Dini Birliği Başkanı Süleyman Recepi, ülkede bazı "Vehhâbî" hareketlerin olduğunu açıklamalarında ifade etmekteydi. Ancak yaymaya çalıştıkları düşüncelerin bölge Müslümanları arasında yer etmesine ihtimali olmadığını, kendilerinin durumu dikkatle izlediklerini ve şimdilik bütün camilerin kendi ellerinde olduğu şeklinde açıklamalarda bulunmuştu. 2012 yılında ise İslam Birliği, meşru olmayan, merdivenaltı İslâmî anlayışları yayan bazi kişilerin "Yahya Paşa" ve "Tütünsüz" camiilerini kontrol altına aldıklarını bildirdi.[408] Yine aynı dönemlerde İslam Dini Birliği Sözcüsü, Makedonya Hükümetinin daha doğrusu İçişleri Bakanlığının konuya olan ilgisizliğinden yakınan bir bildiri yayınlamıştı.[409]

Bu dönemde İçişleri Bakanlığı ise bazı göstergelerin bu Vehhâbî gruplarının ülke içinde hareket ettiğini gösterdiğini, kurum olarak durumun takibinde olduklarını ancak şimdilik herhangi bir adımın atılmasını gerektirecek bir durumun bulunmadığını ifade etmekle yetinmekteydi.[410]

---

[406] Ali Pajaziti, *a.g.e.*, s. 42; Nesibe Kamberi, *Makedonya'da Komünizm Sonrası Dönemde Ortaya Çıkan Dini Akımlar ve Temel Görüşleri*, (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2015, s. 79-81.
[407] Bashkim İseni, *a.g.e.*, s. 38.
[408] Ali Pajaziti, *a.g.e.*, s. 43.
[409] İslam Birliği sözcüsünden naklen Driton Dikena, *a.g.e.*, https://albemigrant2011.wordpress.com/2017/08/10/driton-dikena-vehabizmi-nje-levizje-politiko-fetare-qe-tenton-te-pushtojeballkanin/, (05.08.2023).
[410] Gös. yer.

Irak ve Suriye savaşları başladığında durumun vehameti ortaya çıkmış oldu. Güvenlik gayesiyle yapılmış olan çalışmalarda, Kuzey Makedonya'daki merkezlerden IŞİD ve el-Kaide gibi örgütlere savaşçı toplandığı, hatta Kosova'lı savaşçıların da bu merkezlerden gönderildiği bilgisi verilmektedir.[411] 150 kadar savaşçının bölgede savaşmak üzere ülkeyi terkettiği, bunlardan 25'nin savaşta öldürüldüğü tahmin edilmektedir. 12 kişi, savaşa katılmak üzere savaşçıları mobilize ettikleri iddiasıyla tutuklanmıştı. Bunlardan olası en az cezayı almak üzere anlaşmaya giderek suçunu itiraf eden ve mahkum olan 5 kişiden biri, Üsküp'ün bir camiinde imam vazifesindeydi.[412]

Bazı durumlar, bölgede toplumsal huzuru tehdit edebilecek grupların varlığının siyasi açıdan çok kullanışlı bir enstrüman olabileceğini göstermiştir. İslam Birliği içerisindeki hoşnutsuzluğun bastırılmasında olduğu gibi, siyasi hesaplaşmalarda da bu gruplara ait mensupların zaman zaman kullanıldıklarını görmek mümkün olmaktadır. Buna örnek teşkil etmesi bakımından sadece bir olayı aktarmakla yetineceğiz. Eski İslam Birliği Başkanı, Neo Selefileri ancak kendisinin kontrol edebileceğini, gitmesi durumunda hem kurumun hem de toplumun çok zor günler yaşayacağının altını çizmekteydi. Nitekin 2020 yılında İslam Birliği Başkanı'nın istifasının hemen akabinde Neo-Selefilerin önderlerinden biri olan Xhemal Jakupi Üsküp II. Asliye Mahkemesi kararıyla "Selefi İslam Birliği Darü'l-Hadis" adıyla paralel bir İslam Birliği kurduğunu açıkladı.[413] Hemen

---

[411] Rudine Jakupi ve Garentina Kraja, Objašnjenje razlika: *Ranjivost i Otpornost na Nasilni Ekstremizam na Kosovu*, Berghof Foundation: Berlin 2018, s. 4.

[412] Krş. Vasko Šutarov, "The Threat Posed by Foreign Terrorist Fighters to the Republic of Macedonia and the Western Balkans", *Between Salvation and Terror: Radicalization and the Foreign Balkan Phenomenon in Western Balkans*, Atlantska inicijativa: Udruženje promicanje euroatlantskih integracija BiH, 2017, s. 3-6,https://www.academia.edu/44293658/MACEDONIA_The_Threat_Posed_by_Foreign_Terrorist_Fighters_to_the_Republic_of_Macedonia_and_the_Western_Balkans, (25.03.2024); "Maqedoni: Dënime për pjesëmarrje dhe rekrutim në luftën në Siri", https://insajderi.com/maqedoni-denime-per-pjesemarrje-dhe-rekrutim-ne-luften-ne-siri/, (05.08. 3-2023).

[413] "Institucion i ri fetar në Maqedoni: "Bashkësia Islame Selefiste Dar El Hadis"https://alsat.mk/https-alsat-mk-institucion-i-ri-fetar-ne-maqedoni-bashkesia-islame-selefiste-dar-el-hadis/ (15.12.2021).

ertesi gün ise diğer Neo-Selefi gruplar, bu davranışı kınadıkları yönünde bir bildiri yayınlamışlardı.[414]

Kuzey Makedonya İslam Dini Birliği Kuzey Makedonya Anayasası'na aykırı olduğunu ifade ederek toplumsal huzuru ve birliği tehdit eden bu kararın karşısında durup ülkedeki müslümanların her zaman birliğini ve onurunu korumak üzere çalışacaklarını bildirdi.[415]

Neo-Selefi hareketlerinin takipçisi olan İslam Dini Birliği Neo-Selefilerin yayınlamış oldukları bazı eserlerin Hanefî mezhebine ve diğer üç mezhebe muhalif olduğu için, Arnavutçaya tercüme edilmesinin ve Müslümanlar tarafından okunmasının kafa karışıklığa ve tefrikaya neden olacağını ifade eden fetva yayınlamıştır.[416]

Günümüzde Kuzey Makedonya'da da Neo-Selefi düşünceler, Arap ülkelerinde mezun olmuş ilahiyatçılar ve değişik yardımlaşma derneklerinin faaliyetleri vasıtasıyla yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Genellikle dini hassasiyeti yüksek bir bölge olarak bilinen Üsküp ve Kumanova çevresinde faal olan vaizler, etraflarında toplanan sempatizanları vasıtasıyla kendi anlayışlarını yaymaya ve örgütsel yapılarını güçlendirmeye çalışmaktadırlar. Yüklü bir sermayeye sahip oldukları anlaşılan bu grupların tercüme, yayın ve dağıtımdan oluşan propaganda faaliyetlerini finans etmek için aralarında ticari faaliyetler de geliştirmişlerdir. İlk başlarda daha reaksiyoner, içine kapalı bir tavır içinde olan bu hareketlerin günümüzde dışa açık fakat daha ılımlı bir üslup ile taraftar kazanma çabası içerisinde oldukları görülmektedir.[417]

---

[414] "Perjeto Rexhebin do te shohesh axhebin", *Albislam*, https://www.albislam.com/perjeto-rexhebin-do-shohesh-axhebin-bashkesia-e-re-islame-ne-rmv/, (15.12.2021).
[415] "K. Makedonya'da İslam Dini Birliğine paralel yapı açılması tepki topladı", *Time Balkan*, 18.02.2021, https://timebalkan.com/k-makedonyada-islam-dini-birligine-paralel-yapi-acilmasi-tepki-topladi/ (15.12.2021).
[416] Fetva Meclisi, "Fetva", *Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Dini Birliği* (03 Aralık 2015).
[417] Bashkim İseni, *a.g.e.*, s. 43.

Kuzey Makedonya'daki Neo-Selefi varlığı da diğer bölgelerdeki süreçlerle benzer bir seyir takip etmiştir. Katı Vehhâbîlik şekliyle gelen Neo-Selefiler, Neo-Selefi dünyasının merkezindeki gelişmelere bağlı olarak peyderpey yumuşamaya, daha ılımlı bir söylem geliştirmeye başlamıştır. Bu değişiklik bazen aynı aktörlerle,[418] bazen de yeni aktörlerin devreye sokulması ile gerçekleştirilmektedir. Bölgede yapmış olduğumuz görüşmelerde, sonradan katılan aktörlerin daha katı tutumu benimsemiş olan bir önceki aktörleri genellikle cahillikle nitelendirdiklerini görme imkânımız olmuştur.

Selefi İslam Birliği kurma teşebbüsünde, bazı Selefi grupların buna karşı çıkması tavrında olduğu gibi Kuzey Makedonya Neo-Selefilerin de homojen bir yapı teşkil etmedikleri ortaya çıkmaktadır. Neo-Selefi sahnedeki ilk bölünme *el vela ve'l bera* prensibi gereği yaşanmıştır. 1986 yılında henüz çok erken bir dönemde, Üsküp'te Selefi zihniyetini benimsemiş olan bazı öğrencilerin İhvan mensubu gruba biat etmesi, günümüzde diğer gruplar tarafından dışlanmalarına neden olmuştur.[419]

Neo-Selefi hareketler, İslam Birliğini tanıyan ve tanımayanlar şeklinde de farklılaşmaktadır. *Albislam* etrafında toplananlar İslam Birliğini resmî bir kurum olarak tanımakta ve kurumlarında görev almayı kabul etmektedirler. Sadullah Bajrami, Dhulkarnejn Ramadani gibi vaizlerin bulunduğu *Thirrja İslame* etrafında toplananlar ise bağımsız hareket ederek İslam Birliği'ni tanımamaktadırlar.[420]

Bekir Halimi bilinen en eski Neo-Selefi vaizlerdendir ve İslam Birliği'nin çağrısına olumlu cevap verenlerin grubundadır. Fatmir Zaimi, Talha Kurtishi, Metush Memeti, Omer Berisha, Ali Shabani, Alajdin İdriz de önemli Neo-Selefi vaizler arasında yer almaktadırlar. Meşhur vaizlerden başka günümüzde Arap ülkelerinde eğitim görmüş,

---

[418] Başlangıçta katı tavrı ile bilinen Bekir Halimi daha sonra gittikçe yumuşama gösteren bir tavrın temsilciliğini üstlenmiş bulunmaktadır. Ali Pajaziti, *a.g.e.*, s. 38.
[419] Ali Pajaziti, *a.g.e.*, s. 33.
[420] Yakın bir zamanda İslam Birliği Başkanı Şakir Fetahu, tek bir cami hariç diğer bütün camilerin İslam Birliği'nin kontrölünde olduğu yönünde açıklamada bulundu. https://ina-online.net/shaqir-fetahu-denoncon-nje-ndertese-ne-kumanove-funksionon-si-xhami-jolegjitime-jashte-rregullave-te-bfi-se-video/, (08.06.2023).

kendilerine Vehhâbî, hatta Selefi bile demeyen ama şirk, bid'at gibi kavramları sürekli güncelleyen, her fırsatta yerleşik kültür geleneğini itibarsızlaştırmaya çalışan, daha modern görünümlü, sürekli kendilerinin ne kadar donanımlı olduklarından bahseden, dolayısıyla büyük bir şevk ile İslam Birliği'nin resmî kurumlarında görev almak için uğraşan yeni bir jenerasyonun da hızla görülmeye başladığı ifade edilmelidir.

2.1.3.3. Neo-Selefi Hareketlerin Kuzey Makedonya'daki Davet Yöntemi

Bosna Hersek ve Kosova örneğinde de gördüğümüz gii Kuzey Makedonya'da da Neo-Selefiler ilk yıllarda Vehhâbî katılığı içerisinde kapalı çevrelerde faaliyet göstermekteydiler. Ancak bu aşamadaki davetleri beklenen başarıı elde edememişti.[421] İnternetin de hayatımıza girmesiyle birlikte, yumuşama evresine geçerek daha çok kişiye ulaşma gayreti içerisine girdiler. Kendilerine yönelik "Vehhâbî" nitelemesini kabul etmeyerek İslam'ı sonradan eklenmiş unsurlardan arındırmak suretiyle ilk haline döndürmek isteyen Müslümanlar olduklarını ifade ediyorlardı. Neo-Selefilerin bu bağlamda yürüttükleri faaliyetler bize onların davet metodu hakkında bilgi vermektedir.

İdeolojik eserlerin tercüme, yayın ve dağıtımı, Neo-Selefilerin Kuzey Makedonya'da uyguladıkları önemli bir davet yöntemidir. Tercüme edip yayınlanan bu eserlerin ortak özelliği Neo-Selefi düşünceye sahip âlimlere ait olmasıdır. Son zamanlarda yerel yazarların eserlerinin de yayınlandığını görmekteyiz.

Neo-Selefiler "vaizlerin" etrafında cemaatleşme suretiyle bir araya gelmektedirler. Arap ülkelerinden mezun olan vaizler, vaazları vasıtasıyla görüşlerini halka ulaştırmaya çalışmaktadırlar. Kayıt altına alınan bu vaazları, Youtube veya dailymotion gibi video paylaşım sitelerine yükleyerek daha geniş kitlelere ulaşmayı

[421] Shpend Kursani, *a.g.m.*, s. 2.

hedeflemektedirler. Bir vaizin, etrafında toplanan sempatizanları ile iletişimin sağlanması ve bağların güçlenmesi için daha sonra dernekleşme yoluna gidildiği görülmektedir.

Derneklerin kurulmasına rağmen asıl propaganda ve organizasyon vasıtalarının merkezinde internet ortamı olduğunu söylemek mümkündür. İslam dinini Neo-Selefi anlayışı üzerinden okuyan birçok internet sayfası mevcuttur. Hemen her derneğin internet sitesi, twitter ve facebook sayfası bulunmaktadır. Yayın ve faaliyetlerine dair bütün tanıtımlarını buradan yapmaktadırlar.

Yardımlaşma teşkilatları gibi faaliyet gösteren bu dernekler, yardımları da muhtaç olan insanları kendilerine bağlamak için bir vasıta olarak görmektedirler. Yardımlaşma faaliyetlerinin Neo-Selefiliğin sessizce yayılmasında önemli rolü bulunmaktadır. Sempatizanları arasında yükselen eğitim seviyesi daha geniş çevrelerde faal olmalarını da sağlamaktadır. Üniversite öğrencilerine yönelik barınma, yemek ve burs temini, ihtiyacı olanlara nakdi ve maddi yardım temin etme, kimsesiz ve bakıma muhtaç yaşlılara bakım temin etme gibi sahada görmüş olduğumuz faaliyetleri ile hem takipçilerinin sayısını artırmakta hem de halk arasında var olan olumsuz imajlarının iyileşmesini hedeflemektedirler.

2.1.3.4. Neo-Selefi Hareketlerin Kuzey Makedonya'daki Faaliyetleri

2.1.3.4.1. Yazılı Faaliyetleri

Bağımsızlık öncesinde sınırlı sayıda dinî neşriyatı bulunan Kuzey Makedonya'nın, bağımsızlık sonrasındaki yayın faaliyetlerinde gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Gerek İslam Birliği'nin gerekse bağımsız yayınevlerinin bu yöndeki faaliyetleri, İslami literatürün gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Şu kadarı var ki,

Arap ülkelerinin desteğini arkasına alan Neo-Selefiler de kendi ideolojilerine ait çok sayıda eser yayınlamışlardır.

2.1.3.4.1.1. Kitap Yayını

Yazılı faaliyetleri arasında kitap yayını Neo-Selefilerin önem verdiği bir faaliyettir. Kuzey Makedonya'daki Neo-Selefilerin yazılı faaliyetleri genellikle tercümeler üzerinden devam etmektedir. Son zamanlarda yerel yazarlara ait eserleri de yayınladıkları görülmektedir. Kendi anlayış ve ideolojilerine yakın eserleri yine kendi yayınevlerinde yayınlanmaktadırlar. NUN Yayınevi bilinen en eski yayınevidir. 1995 yılında "Kitab ve Sunneh" adıyla kurulmuş olan bu yayınevi, 1999 yılında bugünkü ismini almıştır. Üsküp'te bulunan yayınevinin yöneticisi Rafet Zaimi'dir.

Bahsi geçen yayınevi ilk günden itibaren Neo-Selefi çizgisindeki âlimlerin eserlerini yayınlamaktadır. Uzun yıllar boyunca kesintisiz faaliyet gösteren bu yayınevinde başlangıçta dünyaca ünlü selefi alimlerin kitaplarına yer verilirken zamanla yine ağırlıklı olarak bu anlayıştaki yerli yazarların da eserlerine yer verilmeye başlanmıştır. Din daveti ve nasihat temalı kitapların yanı sıra akaid, fıkıh, hadis gibi alanlara ait eserler de yayınlanmaktadır. Bu yayınevinden yayınlanmış olan Abdul-Adhim Bedevi'ye ait *Përmbledhje e Fikhut* (Fıkıh Hakkında Derleme**)** başlıklı eser, İslam ilim geleneğine ve mezhep usûlüne uzak bir tavırla yani usulsuz bir şekilde kaleme alınmış İslam hukuku ile ilgili bir eserdir. Bu ve bunun gibi "mehepsiz /usulsüz" bir uslupla hazırlanmış eserlerin Kuzey Makedonya'nın tarih ve sosyo-kültürel yapısına uygun olmadığını; okunması durumunda Müslümanlarda kafa karışıklığına sebep olacağını ifade eden Kuzey Makedonya İslam Birliği Fetva kurumu, bu ve benzeri kitapların okunmaması gerektiğine dair fetva yayınlamıştır. 26 senelik sürede 200'den fazla kitap tercüme edilerek yayınlanmıştır. Biz, bu yayınevine ait bütün eserleri aktarmak yerine konumuz ile ilgili önemli gördüğümüz eserleri aktarmak ile yetineceğiz. Yayınevinin yayın listesi arasında şu eserler yer almaktadır:

- İmam Nevevî, *Rijadu's Salihin,* Çeviren: Enklid Pelari, Agim Avdiu.
- İmam Beyheki, *Dashuria Për Allahun e Madhëruar* (Allah Aşkı), Çeviren: L. Arifi.
- İbn Teymiyye, *Flaka e Shqetësimeve* (Huzursuzluk Alevi), Çeviren: Osman Osmani.
- İbn Teymiyye, *Të Qënit Rob i Allahut* (Allah'ın Kulu Olmak), Çeviren: İlir Delija.
- İbn Teymiyye, *Vizita e Varreve dhe të Kërkuarit Ndihmë Prej tëVdekurit* (Kabir Ziyareti), Çeviren: Muhammed Hebibi.
- İmam Zehebi, Mëkatet e Mëdha (Büyük Günahlar), Çeviren: Ali Sh. Tanusha.
- İbnü'l Kayyim El-Cevziyye, Thesari I Diturisë (İlmin Hazinesi), Çeviren: Agim Avdiu.
- İbnü'l Kayyim El-Cevziyye, Oaza e İmanit (İman Sahrası), Çeviren: Behçet Jashari, Kalem.
- İbnü'l Kayyim El-Cevziyye, Mjekim i Zemres dhe I Shpirtit (Kalbin İlacı), Çeviren: Agim Avdiu.
- İbnü'l Kayyim El-Cevziyye, Libri i Namazit (Namaz Risalesi), Çeviren: Blerim Krasniqi.
- İbnü'l Kayyim El-Cevziyye, El Fevaid (Fevaid), Çeviren: Justinian Topulli, Shuajb Rexha.
- Abdurrahmân b. Nâssır es-Sa'dî, Tefsir I Kuranit (Kur'ân Tefsiri), Çeviren: O. Agolli.
- Abdurrahmân b. Nâssır es-Sa'dî, Norma Rreth Shkurorëzimit (Boşanma Hükümleri), Çeviren: Arsim Jonuzi.
- Muhammed C. Zeyno, *Akideja İslame Nga Kurani dhe Sunneti i Vërtetë* (Kur'ân ve Sünnet Akidesi), Çeviren: Bekir Halimi,
- Salih İbn Abdulaziz Alu Esh-Shejh, Komentar i Librit Kitabu't Tevhid (Kitabü't-Tevhid Şerhi), Çeviren: Petrit Perçaku, Lulzim Perçaku, Blerim Krasniqi.

- İmam Temimi, *50 Pyetje dhe Përgjigje Nga Lëmia e Besimit İslam* (İslam Akidesinden 50 Soru ve Cevabı), Çeviren: Harithe bin Hamza.
- Abdülazim Bedevi, *Përmbledhje e Fikhut* (İslam Fıkhı), Çeviren: Heyet.
- Nasiruddin Elbânî, *Forma e Namazit* (Hz. Peygamberin Namaz Kılma Şekli), Çeviren: Bekir Halimi.
- Nasiruddin Elbânî, *Mbulesa* (Örtünme), Çeviren: Llokman Neziri.
- Nasiruddin Elbânî, *Tregimi Për Dexhallin dhe Zbritjen e İsaut a.s.* (Deccal ve İsa a.s.'ın nüzulu), Çeviren: Omer Berisha.
- Muhammed b. Salih el Useymîn, *Zgjimi İslam* (İslam'ın Uyanışı).
- Muhammed b. Salih el Useymîn, *Komentar i Xhuzit Amme,* (Amme Suresinin Tefsiri).
- Muhammed b. Salih el Useymîn, *Komenti i 40 Haditheve të Neveviut* (Nevevî Hadislerinin Şerhi).
- Muhammed b. Salih el Useymîn, *Kushtet e Fesë* (Fetava erkanil islam vel iman), Çeviren: O. Berisha
- Muhammed b. Salih el Useymîn, *Komenti i Tre Parimeve*, (Üç İlkenin Şerhi), Çeviren: M. İsmaili.
- Muhammed b. Salih el Useymîn, *Komentar i Llibrit Akideja Vasitije* (Akîdetü'l-Vasıtıyye Şerhi), Çeviren: Blerim Krasniqi, Petrit Perçaku, Lulzim Perçaku.
- Heyet, *Hutbe* (Hütbeler), Çeviren: İrfan Jahiu.
- Heyet, *Bazat e İmanit* (Kur'ân ve Sünnet Işığında İman'ın Şartları) Çeviren: Xh. Jakupi.
- Heyet, *Njeriu dhe Shejtani* (İnsan ve Şeytan), Çeviren: Heyet.
- Heyet, *Shërim me Kuran dhe Sunnet* (Kur'ân ve Sünnet ile Tedavi), Çeviren: Heyet.
- Abdülaziz İbn Baz, *Vlera e İslamit* (İslam'ın Önemi)
- Salih El Fevzan, *Njëshmëria e Allahut* (Allah'ın Birliği), Çeviren: Miran Dibra.

- Abdullah b. Cibrin, *Haxhillëku* (Hacc-ı Temettu), Çeviren: Muharrem İsmaili.
- Muhammed S. el Muneccid, *Dua Të pendohem Por Si* (Tövbe Etmek İstiyorum).
- M. b. Abdülaziz el-Musnid, *Namazi me Xhemaat* (Cemaat ile Namaz Kılmak).
- Said el Kahtani, *Drita e Udhëzimit* (Hidayetin Işığı ve Dalaletin Karanlıkları.
- Said el Kahtani, *Mburoja e Muslimanit* (Müslümanın Zırhı), Çeviren: Fahrudin Rexhepi.
- Aid el-Karni, *Zgjidhje, Çelsat e artë për çdo problem dhe kauzë* (Çözümler).
- Aid el-Karni, *Njihe Zotin Tënd* (Rabbini Tanı), Çeviren: Omer Berisha.
- Aid el-Karni, *Mos u Hidhëro* (Kızma), Çeviren: Omer Zaimi.
- Aid el-Karni, *Mos u Trishto* (Üzülme), Çeviren: Xhevdet İseni.j
- Amr Halid, *Xhenneti Në Shtëpitë Tona* (Evlerimizdeki Cennet)
- Sefer el Havali, *Kudsi Mes Dy Premtimeve* (Kudüs), Çeviren: Bekir Halimi.
- Sefer el Havali, *Enciklopedia Koncize* (Özlü Ansiklopedi), Çeviren: Enklid Pelari.
- Muhammed ed-Duveyş, *Motrat Sahabije* (Sahabi Kız Kardeşler), Çeviren: Sadush Tahiri.
- Velid el Huveyrini, *Epoka e İslamisteve te Ri*, (Genç İslamcılar Devri), Çeviren: E. Pelari.
- Yusuf Kardavi, *Vlera e Kohës* (Zamanın Değeri)i
- Ahmed İzzüddin el-Beyanuni, *400 Këshilla dhe Udhëzime İslame* (400 İslami Nasihat ve Hidayet Prensipleri), Çeviren: Sabahudin Fetahu.
- Numan Ali Han, *Zgjoje Zemrën Tënde* (Kalbini Uyandır),

- *Mësimi i Fesë İslame për Fëmijët 1-2-3,* (Çocuklar İçin Temel Din Kitapları 1-2-3).
- Bekir Halimi, *1000 Fanarë* (1000 Fener).
- Saimir Bulku, *Xhindet Magjija (Shërim me Kuran dhe sunet)* (Cinler Büyü Kur'ân ve Sünnet ile tedavi))
- Abdyl Fuga, *Hadithe të Dobëta* (Zayıf Hadisler).

Kitap listelerinden de anlaşıldığı üzere Neo-Selefiler, Suudi ulemanın yanı sıra, Sahve ulemasıına ait eserlerin tercüme edilip yayın hayatına kazandırılmasını sağlamaktadırlar. Yazılı faaliyetleri arasında dergi neşriyatı da yer almaktadır.

2.1.3.4.1.2. Dergi

AlbİslamA dergisi, Neo-Selefilere ait Kuzey Makedonya'da yayınlanan en eski dergi olarak bilinmektedir. 2003 yılında yayın hayatına başlayan dergi, bir süre Üsküp'teki NUN Yayınevi tarafından basıldı. Daha sonra herhangi bir yayınevine bağlı olmaksızın yayın hayatına devam etmiştir. 2011 yılının Ekim ayında son 99. sayıdan sonra internet üzerinden yayın yapmaya başlamıştır.

Dergide genel olarak Selefi-Vehhâbî çizgideki âlimlerin makale ve fetvalarının çevirilerine yer verilmektedir. *Albislam* dergisi, Balkanlar'daki Neo-Selefi düşüncenin geçirdiği değişim ve dönüşümün gözlemlenebileceği önemli bir örnektir. İlk yayın döneminde Batı'nın Müslümanlara yönelik siyasetini eleştiren, analiz eden yazılara yer veren dergide Sahve Selefiliğin etkisi görülürken zamanla siyasi konulardan çok inanç ile gündelik dinî yaşama dair konulara yöneldiği görülmektedir. Albislam internet sitesinde derginin ilk sayısından itibaren bütün sayılarına ulaşmak mümkündür.[422]

[422] Revistat, *Albislam*, https://www.albislam.com/revistat/ (30.12.2021).

2.1.3.4.2. Görsel Faaliyetler

Kuzey Makedonya'daki Neo-Selefilerin kendilerine ait herhangi bir televizyon kanalı ya da gazete gibi görsel faaliyet araçları bulunmamaktadır. Görsel faaliyetlerini derneklerin veya davetçileri adına açılmış olan internet sitelerinde, Youtube gibi video yükleme sitelerinde açtıkları kanallar ve İnstagram,Twitter veya Facebook gibi sosyal medya siteleriyle yürütmektedirler.

Biz burada bu internet sitelerinin hepsini zikretmek yerine, sadece örnek teşkil etmesi bakımından daha önemli gördüklerimiz hakkında bilgi vermekle yetineceğiz.

Albislam[423] - Arnavut dilindeki ilk internet sayfası olarak kendini tanıtan site, İslam dinini Neo-Selefi bakış açısına göre açıklayan bir sitedir. Sitede ele alınan konular ayrı başlıklar olarak tasnif edilmiş ve herbirine ayrı sayfa açılmıştır.

Anasayfa'dan *Albislam* dergisinin bütün sayılarının yüklenmiş olduğu arşiv sayfasına ulaşılabilmektedir.[424] Sitede yer alan *İlmihal* başlıklı sayfada akide, fıkıh, sire, güzel ahlak gibi konuların hepsi ayrı başlıklar olarak hazırlanmış ve her konu Neo-Selefi çizgideki âlimlerin tercüme edilmiş makaleleri doğrultusunda açıklanmaktadır.[425] *Hutbe* başlıklı sayfada neo-selefi çizgideki vaizler tarafından kaleme alınmış tercüme hutbe metinleri yer almaktadır.[426] *Sizin İçin Seçtiklerimiz* (Zgjodhëm për ju) başlıklı sayfada Neo-Selefi metodu üzerine kaleme alınmış yazıların tercümeleri okuyucuya sunulmaktadır.[427] *Fetva* sayfasında akide, fıkıh, tefsir, hadis, güncel meseleler, bireysel problemler, siyaset ve aile gibi konularda okuyucu tarafından sorulmuş sorulara verilmiş fetva metinleri yer almaktadır. Sayfada ayrıca okuyucuların bireysel problemleri hakkında

[423] *Albislam*, https://www.albislam.com/ (30.12.2021).
[424] Revistat, *Albislam.com*, https://www.albislam.com/revistat/ (30.12.2021).
[425] Ilmihali, *Albislam.com*, https://www.albislam.com/category/ilmihali/ (30.12.2021).
[426] Hutbe, *Albislam.com*, https://www.albislam.com/category/hutbe/ (30.12.2021).
[427] Zgjodhëm për ju, *Albislam.com*, https://www.albislam.com/category/zgjodhem-per-ju/, (30.12.2021).

sormuş olduğu sorulara da cevap verilmektedir.[428] *Faaliyetler* (Aktivitete) başlıklı sayfada Albislam Derneği'nin faaliyetleri hakkında haberler yer almaktadır. Yardım paketi, kurban eti dağıtımı gibi yardımlaşma faaliyetlerinin yanı sıra çeşitli organizasyonları ve üyeleri hakkındaki haberler de bu sayfada yer almaktadır.[429] Sitede ayrıca kendi grubundaki davetçilere ait vaaz, hutbe gibi münasebetlerle yapmış oldukları konuşmalara ait videoların yer aldığı *Video* sayfası[430] ve Kur'ân-ı Kerim okunuşunun sesli dosya olarak yer aldığı *Kuran* sayfası yer almaktadır.[431]

Bu internet sitesi ayrıca Youtube kanalı, Google Plus, Facebook, Twitter, gibi sosyal paylaşım siteleri üzerinden takipçilerine ulaşma suretiyle Neo-Selefi görüşlerini yaymaya çalışmaktadır.

Thirrja İslame – *Thirrja İslame* (İslam Çağrısı) İslam dinini Neo-Selefi çizgi üzerinden açıklayan bir diğer internet sitesidir. Arnavutça olan sitede, diğer sitelerden farklı olarak, Kur'ân-ı Kerim ayetlerinin Makedonca meallerini sesli dosya olarak yayınlayan bir sayfa da bulunmaktadır. Sitede ele alınan konular ayrı başlıklar olarak tasnif edilmiş ve herbirine ayrı sayfa açılmıştır.

Anasayfa'dan ulaşabileceğimiz bu sayfaların başında, propagandalarını destekleyen kendi davetçilerine ait vaaz ve hutbe videolarının yer aldığı *Video* başlıklı sayfa yer almaktadır. Bu sayfada Zülkarneyn Ramadani, Florim İslami, İbrahim Sherifi, İrfan Jahiu, Lokman Arifi, Lokman Neziri, Sadullah Bajrami, Behxhet Behrami, Yusuf Hayrullahu, Nebi İbrahimi, Tafil Ramuka, Şeyh Hüseyin Ebu İdris[432] gibi davetçilere ait vaaz, ders, fetva ve kitap okumalarından oluşan video dosyalarına yer verilmektedir.[433]

---

[428] Fetva dhe Konsultime, *Albislam.com*, https://www.albislam.com/category/fetva-dhe-konsultime/, (30.12.2021).
[429] Aktivitete, *Albislam.com*, https://www.albislam.com/category/aktivitete/ (30.12.2021).
[430] Video, *Albislam.com*, https://www.albislam.com/category/video/, (30.12.2021).
[431] Kuran, *Albislam.com*, https://www.albislam.com/kuran/, (30.12.2021).
[432] Makedon dilinde vaaz anlatan bu davetçi belli ki Makedon dilinde konuşan Müslümananları (Torbeşleri) çekebilmek için hazırlanmış bir davetçidir.
[433] *Thirrja İslame*, https://www.thirrjaislame.com/category/video/, (01.01.2022).

Bu videolara ayrıca aynı ismi taşıyan Youtube kanalı üzerinden de ulaşmak mümkün olmaktadır.[434] *Shkarkime* başlıklı sayfada değişik konular hakkındaki fetvalar, Word veya PDF dosyaları şeklinde yer almaktadır.[435] *Tema İslame* (İslami Konular) başlıklı sayfada akide, fıkıh, Kur'ân, kadın ve aile, sünnet ve terbiye ve nefis tezkiyesi gibi konuların hepsi ayrı başlıklar olarak hazırlanmış ve her konu ile ilgili Neo-Selefi çizgideki âlimlerin tercüme edilmiş makaleleri yer almaktadır.[436] *Shëndetsi* (Sağlık) başlıklı sayfada sağlıklı yaşam tavsiyeleri mahiyetinde günlük gazetelerde de rastladığımız yazılar yer almaktadır.[437] *Hadithe* (Hadisler) başlıklı sayfada 40 Hadis-i Kudsî, İmam Nevevî'nin Kırk Hadisi, güzel ahlak hakkında 40 hadis ve *Rijadü's Salihîn*'deki hadislere yer verilmiştir.[438] *Aktivitete* (Faaliyetler) başlıklı sayfada Thirrja İslame Derneği'nin 2012-2019 yılları arasındaki faaliyetleri hakkında haberler yer almaktadır. Kurban kesimi ve dağıtımı gibi yardımlaşma faaliyetlerinin yanı sıra çeşitli iftar organizasyonları ve takipçileriyle gerçekleştirmiş oldukları piknik haberleri yer almaktadır.[439]

Üsküp'ün Çayır belediyesinde bulunan "Hoxhë Abdylkadër Arnavuti" camii etrafında teşkilatlandıkları anlaşılan bu dernek mensupları ayrıca Youtube kanalı, Google Plus, Facebook, Twitter, Telegram, Viber gibi sosyal paylaşım platformları üzerinden hem takipçilerine ulaşma hem de Neo-Selefi görüşlerini yaymaya çalışmaktadırlar.

Koha İslame.com - Arnavut dünyası ve Balkanlar'dan haber veren günlük internet gazetesidir. *Haberler, Köşe Yazıları, İş Dünyası, Hayatın İçinden, Teknoloji, Sağlık, Ansiklopedi* ve *Mix* gibi sayfa başlıklarını barındıran gazete Neo-Selefi bakış açısına uygun olarak yayın yapan bir internet gazetesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Gazetede günlük haberlerin dışında ağırlıklı olarak Balkan İslam kültür tarihine ait önde gelen şahisyetleri hakkında bilgi veren yayınlar yapıldığı gibi, dinî konularda da Bekir

[434] *Thirrja İslame*, https://www.youtube.com/user/ThirrjaIslame/videos, (01.01.2022).
[435] Shkarkime, *Thirrja İslame*, https://www.thirrjaislame.com/shkarkime/, (01.01.2022).
[436] Tema İslame, *Thirrja İslame*, https://www.thirrjaislame.com/category/tema-islame/, (01.01.2022).
[437] Shendetsi, *Thirrja İslame*, https://www.thirrjaislame.com/category/shendetsi/, (01.01.2022).
[438] Hadithe, *Thirrja İslame*, https://www.thirrjaislame.com/category/hadithe/, (01.01.2022).
[439] Aktivitete, *Thirrja İslame*, https://www.thirrjaislame.com/category/aktivitete/, (01.01.2022).

Halimi, Ekrem Avdiu gibi Neo-Selefi davetçilerin bilgi veren yazıları ve yüklenmiş ders videoları yer almaktadır.[440]

Audionur Shkurt[441] - Audionur[442] olarak faaliyete başlayan bu Yotube video paylaşım kanalı 2013 yılından itibaren Audionur Shkurt adıyla yayın yapmaya devam etmektedir. Söz konusu kanalda başta Bekir Halimi, Ekrem Avdiu, Mazllam Mazllami olmak üzere çok sayıda yerli Neo-Selefi davetçisine ait ders, fetva ve kitap okumalarından oluşan video ve sesli kayıtlar yüklenmektedir.

2.1.3.4.3. Eğitim Faaliyetleri

Kuzey Makedonya'daki Neo-Selefilerin de kendilerine ait kurumsallaşmış bir eğitim sistemi bulunmamaktadır. Davetçiler, vaazlarıyla sempatizanlarını bilgilendirmeye çalışmaktadırlar. İnternet sayfaları da eğitim konusunda önemli rol oynamaktadır. Kendi ideoloji çizgisindeki âlimlerin makale, fetva veya videolarını bu sitelere yüklemek suretiyle taraftarlarını bilgilendirmektedirler. Üsküp Yahya Paşa Camii onların önemli bir buluşma yeri olduğu gibi, Abdylkadër Arnauti Camii gibi kendilerine ait camileri de bulunmaktadır. Neo-Selefilerin uyguladığı bir diğer eğitim metodu da kitap okuma faaliyetidir. Kendi ideolojik kaynakları olarak gördükleri eserleri, bir davetçinin açıklaması eşliğinde okuyarak öğrenmeye çalışmaktadırlar. Ayrıca lise çağındaki öğrencilerini İsa Bey Medresesi'ne göndermektedirler. Buradan mezun olduktan sonra yükseköğrenim için onları kendi sağladıkları irtibatlarla Arap ülkelerine göndermektedirler.

Buraya kadar söylenenden de anlaşılacağı üzere, Neo-Selefiler dinî boşluğu doldurmaktan ziyade Balkan Müslümanları arasındaki dinî anlayışı dönüştürmek üzere kendine yer açmış ve bu dönüştürme eylemleri Müslümanların birliğini tehdit edecek

---

[440] *Koha İslame*, https://kohaislame.com/ (30.12.2021).
[441] Audionur Shkurt, https://www.youtube.com/c/AudionurShkurt, 01.01.2022.
[442] Audionur, https://www.youtube.com/channel/UCAYz6QhPTQ9FG4rnbX-ATrg, 01.01.2022.

boyutlara ulaşmıştır. Nitekim "ılımlı Sosyalizm"den çıkmış olan eski Yugoslavya ülkelerinde din tamamen yasaklanmamış, bireyin özel hayatı ile sınırlandırılmıştır. İslam Birlikleri kontrol altında da olsa, kurumların işlevselliğini sağlamak suretiyle Müslümanların dinî yaşamını organize etmeye devam etmiştir. 90'lı yıllarda görülen dinî canlanmayı, Neo-Selefi veya diğer dinî oluşumların akınına değil, topluma açık alanlarda dinî organizasyonlara verilen izinlerin yaşattığı heyecana bağlamak daha doğru olacaktır. Nitekim kısa bir süre sonra bu tür oluşumların gerçek hedefi farkedilmiş ve halkın çoğu bu tür oluşumlardan uzak durmaya gayret etmiştir.

Neo-Selefilerin Balkanlar'da takip ettiği metodlar süreç içinde güncellenerek farklılaşmıştır. İlk aşamadaki katı Vehhâbî söylem başarısız olduktan sonra yeni yöntemlere müracaat edilmiştir. Katı Neo-Selefi söylem sahiplerinin tepkiyle karşılaşması hem Neo-Selefi söylemin yumuşamasına sebep olmuş hem de bu ılımlı tavrın toplum nezdindeki meşruiyetini kolaylaştırmıştır. Nitekim günümüz Neo-Selefi dailer kendilerini aşırıcılıktan koruyan bir güvence olarak sunmaktadırlar. Neticede bahsettiğimiz bütün araç ve yöntemler çerçevesinde günümüzde Neo-Selefilik, Balkan Müslümanları arasında sessizce yayılmaya devam etmektedir. Dikkati çeken en önemli hususlardan biri şudur ki Balkanlar'daki Neo-Selifiler de, İslâm'ı gayrimüslimlere değil de Müslümanlara tebliğe yoğunlaşmaktadırlar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BALKANLAR'DAKİ NEO-SELEFİLERİN DİNÎ ANLAYIŞ VE SÖYLEMLERİ

3.1. Balkan Neo-Selefiliğine Genel Bakış

Balkanlar'daki Neo-Selefi hareketlerin dini anlayışlarını ve söylemlerini, konu ile ilgili yapılmış araştırmalar, internet sitelerinde yayınlanmış fetva ve görüşlerini ihtiva eden yazılı ve sesli dokümanlar, bölgede faaliyet gösteren vaizlerin internet sitelerine yüklemiş oldukları vaaz kayıtlarından ve yürütmüş olduğumuz bireysel görüşmeler esnasında tutmuş olduğumuz notlardan istifade ederek ortaya koymaya çalışacağız. Çalışmamızda ulaştığımız materyalleri sadece içerik olarak değil, etnografik bağlam açısından da betimlemeye ve analiz etmeye çalışacağız. Böylece çalışma boyunca Neo-Selefilerin sadece dinî öğretilerini değil gündelik hayata nasıl dâhil oldukları ve çevreleri ile nasıl iletişime geçtiklerini betimlemeye ve bunun anlamını irdelemeye çalışacağız.

1990'lı yıllarda Vehhâbî söylemle bölgeye yönelmiş olan Suudi Arabistan, beklenen etkiyi yaratamaması sebebiyle, ilerleyen zamanlarda gittikçe daha ılımlı bir söyleme yönelmiştir. Söylemdeki bu yumuşama bilhassa Suudi Arabistan'ın 2008 yılından itibaren yeni arayışlar eşliğinde bölgeye tekrar yönelmesi ile birlikte daha da hissedilir olmuştur. Bugün Balkanlar'daki Neo Selefi anlayışlara baktığımızda piramidin en ucunda şiddeti bir eylem şekli olarak benimseyen aşırıcı grupların yanı sıra, şiddetin bir eylem şekli olarak benimsenmesine karşı çıkan katı muhafazakârlar ve ılımlı anlayışa sahip olanlardan oluşan bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Birbirinden bağımsız hareket eden bu gruplar, genellikle birbirini dışlamakta ve selefî daveti yozlaştırdıkları şeklinde birbirine karşılıklı suçlamalar yöneltmektedirler.[443]

Avrupa ve Kuzey Amerika'daki İslâm ve toplumsal şiddet konularında uzman olan Lorenzo Vidino'nun Neo-Selefi dağılımını gösteren piramit şeklindeki tasvirini bazı değişikliklerle Kosova Neo-Selefilerini açıklamak üzere kullanan Shpend Kursani, piramidin en alt tabakasında yer alan ılımlıların küresel düzeydeki Neo-Selefilerle kıyasla

[443] Zijad Ljakić, "Ko Će Kome, Ko Svoj Svome, https://zijadljakic.ba/ko-ce-kome-ko-svoj-svome/, (22.05.2023).

daha katılımcı ve daha esnek bir tavır içerisinde olduklarını ifade etmektedir.[444] Bu durum, bu tabakanın bir aktörü mahiyetindeki Shefqet Krasniqi, Ahmed Kalaja gibi vaizlerin vaazlarının yüzlerce kişi tarafından takip edilmesini açıklar görünmektedir.[445] Ancak, Bosna Hersek ve Kuzey Makedonya için aynı durumun söz konusu olduğunu söyleyemeyiz. Bu bölgelerde, Vehhâbî marjinalliğinden kurtulup kendi gruplarının dışındakilere de hitap edebilen bir aktör henüz dikkat çekmemiştir.

Balkanlar'da "*bozulmuş olan din anlayışını düzeltme*" iddiasıyla ortaya çıkan Neo-Selefiler ilk günlerde olduğu gibi günümüzde de halk arasında Vehhâbî ismiyle anılmaktadırlar.[446] Ancak yerel kültürdeki Vehhâbî isminin kötü çağrışımı nedeniyle onlar, kendileri için bu ismi kabul etmeyip, Selefi ismini tercih etmektedirler.[447] Son zamanlarda ılımlı grıuplar arasında Selefi ismini dahi telaffüz etmeyip "*Ben kendimi sadece müslüman olarak tanımlıyorum*." diyenlerin sayılarında artış görülmektedir.[448] Buna karşın ana akım muhafazakârlardan Zijad Ljakić, Elbânî'nin görüşüne dayanarak sadece müslüman demenin yeterli olmayacağını selefi ifadesinin vurgulanması gerektiğine dikkat çekmektedir.[449]

Neo-Selefileri tanımlama denemesinde akademisyen Ahmet Alibašić, Müslümanları din dışı ilan etmeyi ve hedeflerine ulaşmak için şiddete bir vasıta olarak başvuranları Hâricîlik olarak nitelemekte ve bu özellikleri barındıran grupların Neo-Hâricî olarak isimlendirilmesini önermektedir. Böylece hem şiddeti bir eylem şekli olarak benimseyen ve benimsemeyen Neo-Selefilerin arasında bir ayırım yapılabilecek hem de bu grupları isimlendirme konusunda var olan karışıklığa da bir çözüm sunmuş olacaktır.

---

[444] Shpend Kursani, *a.g.e.*, s. 56.
[445] Ancak şunu da eklemek gerekir ki, Shefqet Krasniqi gibi medyatik vaizlerin takip edilmesinin nedeni Neo-Selefi görüşler değil, daha çok başarılı bir hatip olarak gerek sosyal medyada gerekse basın yayın organlarında cesur söylemleri ile yer etmeleridir.
[446] Ali Pajaziti, *a.g.e*, s. 37.
[447] Elvedin Subašić, "Stavovi Prıpadnika Selefijske Orıjentacıje u BiH o Učešću na Demokratskim İzborİma", *Novi Muallim*, S. 77, (2019), s. 61.
[448] https://www.youtube.com/watch?v=8TkQm2sBWkU, (02.03.2024).
[449] Zijad Ljakić, "Zašto sam Selefija", https://www.youtube.com/watch?v=l3x2MN9AqVg&list=UULPTBkWGQrH-9Ph8dxhZzDmzg&index=38, (02.03.2024).

Alibašić, halk arasında Vehhâbî olarak anılan oluşumların, 1. Koyu muhafazakârlık ve püritenlik (dinî saflaştırma), 2. Lafzicilik ve mezhep karşıtlığı, 3. Dinî konularda bağımsız (anarşik) bir tavır ve zaman zaman tekfircilik 4. Dinî düşüncede tekelcilik anlayışı şeklindeki dört özelliğini tespit eder. Bu özelliklere sahip grupların ister Vehhâbî ister Selefi olarak isimlendirilmiş olsun, toplum açısından tehdit teşkil eden grupların arasında sayılmaması gerektiğini ifade etmektedir. Bunun başlıca nedeni olarak da, bahsi geçen özelliklerin zaten öteden beri halkın arasında bulunabilen özellikler olduğunu ileri sürmektedir. Alibašić, Vehhâbîleri tanımladığı maddelerden sonuncusuna bazılarının şiddeti de ekleyeceğini ancak günümüz Vehhâbîlerin şiddeti benimseyen bir tavırda olduklarını söylemenin zor olduğunu ifade etmektedir.[450]

Ahmet Alibašić'in Neo-Selefi tehdidini minimalleştirme çabasına rağmen halk arasında Neo-Selefi gerçeklik, Meša Selimovič'in romanından alıntılılanan "bir göl oluşturamayacak kadar küçük, toprağın yutamayacağı kadar büyük" ifadesiyle ifade edilmektedir. Aralarından zaman zaman aşırıcı eylemlere veya şiddete başvuranlar çıksa da, günümüzde çalışma alanımızı teşkil eden her üç ülkede yaşayan Neo-Selefilerin şiddeti bir eylem şekli olarak benimsemedikleri, tek gayeleri "gerçek İslâm'ı" yaşamak olduğu şeklinde yaygın bir kanı bulunmaktadır. Zaten kendileri ile yapılmış röportajlarda da, bulundukları ortamlarda huzursuzluğa sebebiyet vermeden kendi inançlarına göre yaşamaya çalıştıklarının altını çizmektedirler.[451]

Neo-Selefi vaizler her ne kadar çağa yabancı görünseler de, geleneksel hocalara nispeten, modern iletişim araçlarını kullanmada çok daha istekli ve aktif görünmektediler. İnternet sitelerinde yayınlanmış olan vaazlarına baktığımızda dinin, insanın manevi hayatını zenginleştiren İslam kültürünün hoş atmosferinden yoksun, sadece şirk-bid'at, haram, ceza ve eleştiri üzerine inşa edilmiş bir anlatı ile takdim edildiği göze

[450] Ahmet Alibašić, "Militantni ekstremisti: Haridžije našeg doba", *Savremene Muslimanske Dileme,* Ed. Ahmet Alibašić-Muhammet Jusić, Centar za napredne studije i Centar za dijalog – Vesatijja, Sarajevo, 2015, s. 368.
[451] https://www.youtube.com/watch?v=8TkQm2sBWkU, (02.03.2024).

çarpmaktadır. Gerek yazılarının gerekse metinlerinin entelektüellikten uzak olduğu görülmektedir. İmam Ahmed b. Hanbel'den başlayarak Ehl-i Sünnet âlimlerinden kendilerini doğrulayacak ifadeleri cımbızlayarak, çoğu zaman da kendilerine göre yorumlayarak bütün Ehl-i Sünnet ulemasının Neo-Selefi zihniyetinde olduklarını göstermeye çalışmaktadırlar. Sözü edilen âlimlerin kendilerini desteklemeyen görüşleri ortaya konulduğunda ise her insanın hata yapabileceğini dolayısıyla o konuda da ilgili âlimin hata ettiğini söyleyerek meseleyi kapatmaktadırlar. Toplumun üzerindeki otoritelerini pekiştirmek gayesiyle kendileirni gerçek bilginin tek kaynağı olarak sunmaktadırlar. Bilhassa ılımlı bir tavır sergileyen Neo-Selefiler, muhafazakâr halk arasında muteber olan ulemadan bazılarına kendi sayfalarında yer vererek, Balkanlar'da Selefi anlayışın yaygın olduğu şeklinde izlenim oluşturmaya çalışmaktadırlar. Osmanlı döneminde tarikatların zaman zaman devlet kontrölüne alınması, Kadızadeliler hareketi, İmam Birgivi gibi örneklerle kendi davalarını meşrulaştırmaya çalışmaktadırlar.[452]

Ilımlı gruplar kendilerini Nasiruddin Elbânîye bağlasa da, Elbânî aslında az veya çok bütün Neo-Selefi grupların başvuru kaynakları arasında yer almaktadır. Onun dışında *Tahavi Akidesi,* Ehl-i Hadis uleması, İbn Teymiyye ekolü, İbn Abdülvehhap ile başlayan Vehhâbî kaynakları ve günümüz Suud Selefi âlimlerinin görüşleri yazı ve vaazların en önemli başvuru kaynaklarını oluşturmaktadırlar.

Günümüzde Balkanlar'da Neo-Selefiliğin görünür olmasında Arap ülkelerinde eğitim görmüş, birbirinden bağımsız hareket eder görünen gençlerin de önemli rolü bulunmaktadır. Gündelik hayata nasıl dâhil oldukları ve çevreleri ile nasıl iletişime geçtikleri hakkında bilgi sahibi olmak, ılımlılık derecesine göre değişiklik göstermektedir. Yerel muhafazâkar dinî söylem dâhil bütün dinî alanların hâkimi olmak isteyen bu gençlerin arasına girmek daha kolay görünmektedir. Ne var ki, bu gruplar, selefi eğilimini reddetmeseler de bizim anladığımız manada bir Neo-Selefiliği asla kabul

[452]Zijad Ljakić, "Zašto sam Selefija", https://www.youtube.com/watch?v=l3x2MN9AqVg&list=UULPTBkWGQrH-9Ph8dxhZzDmzg&index=39, (02. 03.2024).

etmemektedirler. Bir taraftan ana akım muhafazakârlar görüşlerini güçlü bir şekilde savunmaya devam ederken, "ılımlı" bir tavır içerisinde olanlar bu tür farklılaşmaları çok fazla gündeme getirmemeye çalışmakta ve davetlerinin ana eksenini "Peygamber sünnetinde buluşmak" olarak belirlemektedirler. Bu gibi güçlü söylemler ile mezhep karşıtlığı dâhil farklılaştıkları tüm konuları perdeleyerek sempatizanlarına sağlam bir zemin üzerinde durdukları izlenimini kazandırmaktadırlar.

Yapmış olduğumuz görüşmelerde Arap ülkelerinden eğitim almış üç genç kız, katı bir görüntü sergileyen ilk dönem Neo-Selefi grupları cahillikle tanımlamış ve dinî konularda doğru bilgilenmenin bu cahilane tavra mani olacağını ifade etmişlerdi. Konuşmalarında dinî kurumlarda yer alan kişilerin de dinî bilgi açısından yetersizliğine mukabil kendilerinin her konuda çok donanımlı olduklarını, dolayısıyla da ilgili kurumlarda yer almak için çok istekli olduklarını her fırsatta dile getirmekteydiler. Eğitimlerinin devamı için Üsküp Dinî İlimler Fakültesi dâhil üniversite kurumlarını önerdiğimizde buna sıcak bakmadıklarını, daha çok Bosna Hersek üzerinden eğitim veren açık Amerikan Üniversitesi gibi bazı kurumlar ile ilgilendiklerini görmüştük.

"Ilımlı" olarak nitelenen grupların mensuplarını her alanda müşahede etmek mümkün olmaktadır. Bilhassa son zamanlarda cami görevlisi olmak gibi İslam Birliği'nin çeşitli kurumlarında görev almaya yönelik taleplerinin arttığı görülmektedir. İslam Birlikleri genellikle sözlü beyan ve uygulamalarda resmî dinî anlayışa bağlı kalmaları şartıyla kendilerine görev vermektedir. Artık bilhassa köy camilerinde bu şekilde görev alanların sayılarının günden güne arttığını görmekteyiz. Kalkandelen ve civarında yapmış olduğumuz görüşmeler esnasında bu durumun cemaate nasıl yansıdığını sorduğumuzda, uygulamalarda kendilerinin bir fark görmediklerini sadece görevli imamın mevlid gibi bir takım merasimlerde yer almayı kabul etmediğini söylemişlerdi.

Bu bölümde Neo-Selefi görüşlerin oluşmasında etkin olan prensiplerin Balkan Neo-Selefileri özelinde nasıl algılandığını ortaya koyduktan sonra, bu zeminde Neo-Selefi

görüşlerinin nasıl şekillendiğini itikadî, taabbudî, kültürel ve siyasi altbaşlıklar halinde gözler önüne sermeye çalışacağız.

Neo-Selefiler tarafında savunulan görüşleri aktarırken zaman zaman Vehhâbîliğe dayanak teşkil eden İbn Teymiyye, İbn Kayyim, İbn Abdülvehhap gibi tarihi şahsiyetlere, İbn Baz, Elbânî, Şeyh Useymin gibi günümüz Neo-Selefi âlimlerin görüşlerine de müracaat edeceğiz. Zira Balkanlardaki yazılı ve sözlü kaynaklarda bahsi geçen âlimlere sıkça atıfta bulunulması gibi, sıkça gündeme getirdikleri dinî kavramlara yükledikleri anlamın ilk defa Vehhâbîlikte görülmesi bunu zorunlu kılmaktadır. Görüşlerin aktarırken ana muhafazakâr Neo-Selefilerin yaklaşımları esas olarak alınacak, devamında ise bu görüşlerin ılımlı denen gruplar arasında nasıl farklılaştığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Sonunda ise bu görüşlerin Ehl-i Sünnet açısından anlamı tartışılacaktır.

3.1.1. Neo-Selefi İlkelerin Balkan Özelinde Şekillenmesi

Dini ilk üç asırdaki Müslümanların anlayışına irca etme iddiasındaki Neo-Selefî görüşlerinin oluşmasında etkin olan birtakım ilkeler mevcuttur. Bu ilkelere dayanak olarak Ehl-i Hadis uleması veya İbn Teymiyye ekolü olarak gösterilse de, esasında asıl dayanağın Suudi Selefi âlimleri olduğunu söylemek mümkündür. Çalışmanın devamında, Neo-Selefi görüşlerini anlamamıza yardımcı olacak sözü edilen ilkelerin Balkan özelinde nasıl yorumlandığı ortaya konulacaktır.

3.1.1.1. Selefe İttiba

Modern dönemdeki umum Neo-Selefiler gibi Balkanlar'daki Neo-Selefiler de kendilerini dini anlama ve uygulamada ilk üç neslin yolunu ve metodunu takip eden

Müslümanlar olarak tanımlamaktadırlar.[453] Halkın arasında yer eden dinî geleneğin zaman içerisinde yanlış yorumlarla tahrif edildiğini ve gerçek İslâm'dan uzaklaşıldığını ifade eden Neo-Selefiler, buna çözüm olarak İslâm'ın ilk şekline dönmek, kendi deyimleriyle 'ilk Müslümanların anladığı ve yaşadığı gibi' yaşamak gerektiğini ifade etmektedirler. Peygamber Efendimizin "73 Fırka" hadisinden yola çıkarak Selefe tabi olmanın Müslümanlar arasındaki bölünmüşlüğe çare olacağını savundukları vaazlarında, hadiste zikredilen "kurtuluşa eren fırka"nın kendileri olduklarını savunarak [454] bir iman ve necatı da kendi tekellerine almayı hedeflemektedirler.

Nassı değerlendirirken, en az bin yıllık bir zihni çabanın emeği olan ilmi ve kültürel birikimi paranteze alarak sözde ilk üç neslin Kur'ân'ı anlamasını dinde esas olarak kabul etmekte ve bunu "itikadî, taabbudî ve toplumla etkileşim meselelerinde Selef'e uymak." olarak açıkladıkarı *Selefe İttiba* prensibine dayandırmaktadırlar. Her meselenin selefe uygunluk yönünden değerlendirilmesinin vacip olduğunu savunan Neo-Selefiler, bunun dünya ve ahiret için tek kurtuluş yolu olduğunu vurgulamaktadırlar. [455]

İslâm düşünce tarihinde Selefiliğin yükselişi gibi Neo-Selefilik de bir buhran döneminde, Müslüman ülkelerin bölünmüşlüğü, yabancı hâkimiyetlerin altında sömürgeleştirildiği bir dönemde ortaya çıkmıştır. Balkanlar'da da bunun gibi, Yugoslavya'nın dağılmaya başladığı ve halkların ama bilhassa Müslüman unsurun kendisini hem iktisadi hem de siyasi açıdan tehdit altında hissettiği bir dönemde ortaya çıkmışlardır. Zor zamanlarda, Asr-i Saadet veya Selef-i Sâlihîn gibi ideal dönemlere ve figürlere bağlanmak bir şekilde insana emniyet telkin ettiği bir gerçektir.[456] Bütün görüşlerinde Selef-i Sâlihîn'e vurgu yaparak onların yaşamış oldukları dönemi yücelten bir yaklaşımla kendilerine meşruiyet sağlamaya çalışan Neo-Selefilerin, selefe ittiba eden

---

[453] Zijad Ljakiç, "Zašto sam Selefija", https://www.youtube.com/watch?v=l3x2MN9AqVg&list=UULPTBkWGQrH-9Ph8dxhZzDmzg&index=39, (02.03.2024).
[454] https://www.youtube.com/watch?v=ZNaAVxflSlM, (02.03.2024).
[455] İbn Useymin'den naklen, "Metodologjia e Selefit dhe Domethënia e Saj!", *Albislam*, https://www.albislam.com/metodologjia-e-selefit-dhe-domethenia-e-saj/,(26.11.2023).
[456] Fethi Kerim Kazanç, "Selefiyye'nin Nass ve Metod Ekseninde Din Anlayışı ve Sonuçları", *Kelam Araştırmaları*, Cilt 8, Sayı 1, 2010, s. 103.

tek grup oldukları şeklindeki tezleri ne ilmî silsile açısından ne de metod açısından doğrulanamadığından selefe tabiiyetleri ciddi soru işaretleri barındırmaktadır.[457]

Peygamber Efendimiz hayatta iken dine dair her şey Peygamber Efendimiz'e sorulma suretiyle öğrenilmekteydi. Dini Peygamber Efendimizden öğrenen sahabe, bu bilgiyi tabiîn nesline aktarmış, onlar da kendilerinden sonra gelen nesillere aktarmışlardır. Peygamber Efendimizin vefatından sonra, İslâm devleti sınırlarının genişlemesi ve Müslümanların yeni kültür ve medeniyetlerle karşılaşması ile birlikte çözüm gerektiren yeni meselelerin de ortaya çıkmasını sağlamıştı. Kendilerini besleyen vahiy kaynaklarından çözüm üretme çabasına girince, bu konuda benimsenen tavır neticesinde iki farklı yaklaşım ortaya çıkmış oldu. Bunlardan birincisi ehl-i rey, ikincisi ehl-i hadis'tir. Ehl-i rey metodu ile hükmedenler, hüküm verirken nassların sadece zahirini değil, onların bütünlüğünü ve ruhunu da önemsemiş ve akli tefekküre önem vermiştir. Ehl-i hadis olarak bilinen grup daha çok metnin lafzına önem vererek hüküm vermeyi tercih etmiştir. Ancak her iki tavır da nihayetinde selefin tavrının bir devamı mahiyetindeydi. Dolayısıyla Neo-Selefîlerin selefe ittiba ettikleri şeklindeki ifadeleri, tarihte hürmetli bir yeri olan Selef-i Sâlihîn'in tamamına değil[458] metnin lafzını esas alarak hüküm veren ve ehl-i hadis veya ehl-i sünnet-i hassa olarak anılan grubun arasında yer bulmaya çalışmaları anlamına gelmektedir. Bu manada Selef-i Sâlihîn'in tamamının mirasçısı olamayacağı aşikar olmasına karşın günümüz Neo-Selefi doktrinerler, Neo-Selefiliği, "*Hadiste ilk üç nesil kastedilse de esas olan Kur'ân ve Sünnet'e uygunluktur. Kimin yöntemi Kitap ve Sünnet'e aykırıysa o sahabilerin ve tabiinin döneminde yaşamış olsa bile seleften değildir*." şeklinde bir açıklama yoluna gitmektedirler.[459]

Kur'ân ve Sünnetin bildirdiği yoldan sapmamayı önemli bir ilke edinmiş olan seleften sonra gelen nesiller de metod farklılığı ile olsa da, nass ile bildirilen emir ve

[457] Neo-Selefiliğin kökeni hakkında bkz.,Tahsin Görgün *a.g.e.*, s. 73-79.
[458] Sahabe ve tabiini tek bir görüş altında toplamaya çalışmak bir iddiadır sadece. Mehmet Zeki İşcan, *a.g.e.*, s. 27.
[459] Müfrih b. Süleyman el Kûsî, *a.g.e.*, s. 39.

yasakların uygulanabileceği bir yaşam şeklini dizayn etmek için çabalamışlardır. Bütün düşünce tarihi boyunca bu hassasiyetin devam ettiği söylenebilir. Dolayısıyla, aşırılıklara savrulmadan bu tavır etrafında çaba gösteren hadisçiler, fıkıhçılar, kelâmcılardan topluluklar gibi her nesilde yetişen âlimlerin hepsinin selefe tabi oldukları kabul edilmektedir.[460]

Neo-Selefilerin savundukları şekliyle geçmişe doğrudan sıhhatli bir geri dönüş, ya da geçmişi bu güne taşımak mümkün görünmemektedir. Neo-Selefilerin bir kanun gibi telakki ettikleri selefe ittibanın çerçevesini âlimler, nassları tefsir ve te'vil ederken başvurdukları prensipler ile içtihat yaparken dikkate aldıkları genel ilkeleri benimsemek olarak anlaşılması gerektiğini ifade etmektedirler. Bu genel ilkelerinden yola çıkarak hakikatın gündelik yaşamda yer alması temin edilmelidir. Zaten Selef de, kendi söz, fil ve uygulamalarını sonsuza kadar baki kalacak donuk, kutsal bir tavır olarak takdim etmemiş, bu hususta onlardan bir şey nakledilmemiştir.[461]

Diğer taraftan itikadî konularda Ehl-i Hadis ve Selefiyye'ye sığınan Neo-Selefilerin bahsi geçen gruplarla yer yer benzerlikleri söz konusu olsa da, birçok konuda farklılaştıkları birinci bölümde ortaya konulmaya çalışılmıştı. Buna rağmen vaazlarında Ehl-i Hadis âlimlerini referans kaynağı olarak kullanmayı ihmal etmeyen Neo-Selefilerin, kendilerini doğrulamayan görüşler ile karşılaştıklarında, bu konuda âlimin ictihad ettiğini ve bir insan olması hasebiyle yanlış etmesinin anlaşılabilir olduğu ifadesiyle konuyu kapattıkları görülmektedir. Bu durum da ilmî metodoloji açısından tutarlı bir tavır değildir.

Kendilerini, tarihte Ehl-i Hadis veya Ehl-i Sünnet-i Hassa olarak tanımlanan geleneğe intisap iddialarından aldıkları cesaret ile Neo-Selefiler, kendilerini Ehl-i Sünnet'in tek temsilcisi olarak görme eğilimindedirler. Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat

---

[460] Ekmelüddîn Muhammed el-Bâbertî, *Şerḥu ʿAḳīdeti Ehli's-sünne ve'l-cemâʿa*, Tahkik: Arif Aytekin, 2. Baskı, İstanbul 2011, s. 20.
[461] Muhammed Said Ramazan el-Buti, *a.g.e.*, s. 12-16.

kavramından sünnet, "*Peygamber Efendimizin dinin temel konularını anlama ve benimseme tarzıdır*." cemaat kavramıyla ise müctehid âlimler veya her devirdeki müslümanların çoğunluğu (sevâd-ı a'zam) gibi farklı şekillerde yorumlanmışsa da esasında vahyin ilk muhataplarının inanç, ibadet, ahlâk cepheleriyle İslâm dinini bir sonraki nesillere aktaran sahabe cemaati anlamındaki görüş tercih edilmiştir. Buna göre Ehl-i Sünnet, "*Hz. Peygamber ile ashap cemaatinin dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler*" şeklinde tarif etmek mümkündür. "Dnin temel konuları" ibaresi, İslâm'ın aslından olan ve "usûlü'd-dîn" diye de adlandırılan hususlar kastedilmektedir [462]

Ehl-i Sünnet, Kuran ve Sünnet'in yanı sıra, aklı da bir bilgi kaynağı olarak kabul eder. Kitap, Sünnet, İcma ve Kıyas, Ehl-i Sünnet'in temel delilleridir. Aklın inkâr edilmediği ve naslara tabi kılındığı bir ortamda hem doğruya ulaşma ihtimali yükselmiş hem de aşırılıklara kaymadan dengeli bir çizgide kalmak mümkün olmuştur.[463]

Böylece Ehl-i Sünnet, âlemin hudûsu, âlemin yaratıcısının bir ve tek olan Allah Teâlâ'nın olduğu, O'nun ezeli ve ebedi olduğu, kemal sıfatlarına sahip, yaratılmış olan hiçbir şeye benzemediği gibi yaratılmış olan hiçbir şeyin de O'na benzemediği, Allah'ın elçisi olan Hz. Peygamber'in nübüvvetinin bütün insanlığa yönelik kıyamete kadar devam edeceği, Kurân'ın dinî hükümlerinin kaynağı olduğu ve Kabe'nin namaz için tek kıble olduğu yönündeki esasları[464] ile geçmişte olduğu gibi günümüzde de müslümanların çoğunluğunu içine alan bir mezheptir.

Gerek tanımlardan gerekse açıklamalardan, Ehl-i Sünnet'in orta yolu temsil eden ve temel prensiplerde ittifak eden çok sayıda görüş ve mezhebi içine alan deyim yerindeyse geniş bir otoban olduğu anlaşılmaktadır. Böylece, sahabe ile başlatılarak günümüzde itikatta Eş'arîliği, Mâtürîdîliliği ve Selefiliği içine alacak şekilde ifade etmek

[462] Yusuf Şevki Yavuz, "Ehli Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 10, İstanbul 1994, s. 525-530.
[463] Yusuf Şevki Yavuz, "Ehl-i Sünnet", s. 529.
[464] İbrahim Cücük, *Delilleriyle Ehl-i Sünnet Akaidi*, İlbey Matbaa, İstanbul 2017, s. 25, 26.

üzere kullanılan geniş bir kavram olarak açıklanmaktadır.[465] Geçmişi iki yüzyılın ötesine gidemeyen ve sadece kendilerinin doğru yolun müntesipleri olduklarını iddia eden bir avuç Neo-Selefinin Ehl-i Sünnet'in bir karşılığı olamayacağı aşikâr olmaktadır.

İtikadi, taabudî, kültürel ve siyasi bütün meseleleri Selefe İttiba prensibi üzerine bina eden Neo-Selefiler, Selef-i Sâlihîn'e dönmekle başka bazı ilkelere de bağlanmışlardır ki, onlar sırasıyla şöyledir:

3.1.1.1.1. Dinî Delilleri Nass İle Sınırlı Tutmak

İnternet sitelerinde yayınladıkları vaaz ve yazılarında genellikle İbn Baz ve Elbânî'ye dayandırdıkları görüşlerinde dinî konularda Kitap ve Sünnet dışında herhangi bir kaynağa itibar edilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Buna gerekçe olarak da selefin de Kitap ve Sünnet ile yetinmiş olmasını dile getirirler. Nas merkezli bir tutum içerisinde olduklarını ifade eden Neo-Selefilere göre, delil olma bakımından Kur'ân ile Sünnet arasında hiçbir fark bulunmaz. Abdülaziz b. Baz, hadisin Kur'ân ayetleri gibi hüccet olduğunu ve bunu inkâr edenin kâfir olduğunu ifade etmektedir. Yine bahsi geçen âlimlerin, Kurân'daki bazı ayetleri ileri sürerek bütün hadislerin vahiy ürünü olduğu iddiaları da aktarılan görüşler arasında yer almaktadır. Bunun neticesinde itikadî konularda haber-i vahidi de delil olarak kabul ederken,[466] fıkhî konularda birbiriyle çelişir gibi görünen hadisler arasında bir tercihte bulunmaksızın hepsiyle amel edilebileceğini ileri sürmektedirler.[467] Tabi burada sadece kendi ulemasının muteber gördüğü hadislerin sahih olarak kabul edildiğinin de altını çizmekte yarar vardır. Sosyal medyada yer alan dinî söylemlerinde "**sipas një hadithi të saktë**" (doğru bir hadise göre) vurgusunun günden güne daha çok yer ettiğni görürüz.

---

[465] Abdülkahir b. Muhammed el Bağdadî, *el Fark Beyne'l Fırak*, Daru'l Ma'rife, tsz., s. 26-27.
[466] "Bazat e Akides së Ehl-u Sunetit dhe Xhematit", *Albislam,* https://www.albislam.com/bazat-e-akides-se-ehlu-sunetit-dhe-xhematit/, (04.04.2022).
[467] Bunu ilerde "Namaz ile İlgili Bazı Hususlar" konusunda örneklerle görme imkânımız olacaktır.

Selefiyye'ye benzer şekilde Neo-Selefilere göre de dini anlamada akla tanınan rol nasları tasdik ile sınırlıdır. Ehl-i Sünnet anlayışında ise aklın, nazar ve istidlalin ulûhiyyet, vahiy, nübüvvet gibi konuların daha köklü izah, ispat ve müdafaası için anlamlı deliller üretebileceği kabul edilmektedir. Kur'ân'ı Kerim'e baktığımızda akletmeye dair yoğun bir teşvik olduğunu görürüz. Bu şekilde sınırlı olan naslardan çıkarılan genel ilkelere göre hayatın tamamını tevhidle irtibatlandırmak ve düzenlemek mümkün olmaktadır. Âlimlerin on dört asır boyunca gösterdikleri ilmî ve fikri çaba hep bu hedefe yönelik olmuş ve önemli muvaffakiyetlere vesile olmuştur.

Dinî delilleri nass ile sınırlı tutan Neo-Selefilerin aklı büsbütün inkar ettikleri tabi ki söylenemez. Neo-Selefi vaizlere baktığımızda kendi doğrularını savunmada aklın sunduğu tüm imkanlardan yararlandıklarını görürüz. Her halükarda akıl, Neo-Selefi doğruları tasdik eden, dini anlamadaki başka çabaları da yanlışlayan bir araç konumundadır.

Dini, naslarda yer alan helal ve haramdan ibaret sayan Neo-Selefiler için, asırlardan beri dinin, dilden örf adetlere günlük hayata kadar sirayet ederek vücut verdiği kültür ve geleneği çoğu zaman dinin önünde en büyük engel olarak takdim etmektedirler. Daha esnek ve ılımlı bir tavıra sahip olan Neo-Selefilerin toplumsal açıdan dinî kimliğin ve yaşantının muhafazasında önemli rol ifa eden bazı uygulamaların önemini inkar etmediklerini görürüz. Ancak, sahip oldukları metodoloji kendilerini çok farklı bir sonuca götürmemektedir. Şöyleki, "*Evet bu tür pratikler geçmişte önemli bir rol ifa etmiştir. Ancak günümüzde böyle bir uygulamaya hacet kalmamıştır*." şeklindeki yorumları, bu tür uygulamaların ve anlayışların nihayetinde ortadan kaldırılması konusundaki kararlılıklarını ortaya koymaktadır. Buna göre nassa bağlılık, kültürden ve yerel olandan mümkün mertebe uzaklaşmayı gerektirmektedir. Bu durum ise "*İslâm adına müslümanlığı yıkmak*" olarak tanımlanmıştır.[468]

[468] Fatih Şeker, *a.g.e.*, s. 12.

Dini nas ile sınırlı tutmak aslında içe dönük, kapalı bir Müslümanlığı gerektirirken, günümüzdeki Neo-Selefilere yeni kapılar aralamıştır. Yerel kültür ve geleneği reddeden bu anlayışta, nasların dışında kalan alanın çağdaş akıl, bilinç ve paradigmalar üzerinden organize edildiğini görmek mümkün olmaktadır.[469] Şöyleki, kültürle arasına mesafe koyan, helal-haram kurallarına indirgenmiş olan bu dinî anlayışın boşalttığı alan küresel kapitalist kültüre daha kolay yayılma sahası açmaktadır. Katı muhafazakâr bir dinî anlayışı savunan bu grupların, (sahip oldukları maddi imkanları da göz önünde bulundurulduğunda) pratik hayatın düzenlenmesinde kendilerinden beklenmeyecek derecede modern hayatın konforundan tutun da, teknolojik gelişmeler dâhil her tür yenilikten istifade etmede öncü olduklarını görmek mümkündür. Toplumdaki geleneksel yapıların çözülmesine katkı sağlayacak önemli adımlar olarak nitelenen söylemlerinde zaman zaman (aile ve akraba bağlarına bakışları, kadını ailenin ve geleneğin boyunduruğundan kurtarma çabaları gibi örneklerde de görüldüğü üzere) nassın da bir bakıma hafife alındığını görmek mümkündür. Neticede Neo-Selefiler, kendi yaşamlarının değil, dinî öğretinin içe kapanmasını gerektiren bir anlayışın takipçisi oldukları söylenebilir. Batı'daki hâkim kültürün geleneksel din anlayışından ziyade, Neo-Selefiliğe alan açmasını bu bağlamda anlamak mümkündür. Yine bu selefi meşreb anlayışların Balkanlar'da, ilk dönemlerde daha ziyade ihmal edilmiş, görece kültürden daha uzak kırsal kesimlerde kendine yer bulabilmesi de bu bağlamda değerlendirelebilir.

3.1.1.1.2. Nassı Literal Okumaya Tabi Tutmak

Neo-Selefiler nassı anlamada lafzî bir okuma biçimini tercih etmektedirler. İnternet üzerinden yayınladıkları ders videolarında, İbn Kudame'nin eserini okuyarak açıklamaya çalıştıkları bu konuya çağdaş Neo-Selefi alimlerinden Salih b. Fevzan'ın görüşleri damga vurmaktadır. Buna göre nassa lafzın dışında mana vermek, ilahi vahye

[469] Mehmet Görmez, *a.g.e.*, s. 30.

insanın müdahalesi olarak açıklanmakta ve bu durumun Allah'ın iradesini yansıtmayacağı ifade edilmektedir.[470]

Nassı katı lafzi bir okumaya tabi tutmak müteşabih ayetler ve haberî sıfatlar konusunda İslâm düşünce tarihi boyunca farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu konuda Neo-Selefiler Kur'ân'da müteşabih ayetlerin varlığını kabul etmezler. Gerek müteşabih ayetlerin gerekse Allah'a yaratılmışlık vasfı imasında bulunan haberî sıfatların te'vil edilmesine karşı çıkarak bu türden âyetlerin zahirine hamledilmesi gerektiğini savunurlar. Lafzın zahiri, akla gelen ilk anlamıdır. Nasları zahiri manalarından öte tevil etme yöntemini, şer'î bir delil bulunmadığı gerekçesiyle kabul etmezler.[471] Katı zahiri okuma ise Yaradan'ın yaratılanlara benzetilmesi problemine ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple bazı Neo-Selefiler, sıfatlar bahsinde misalleri görüleceği üzere çoğu zaman antropomorfik bir Tanrı tasavvuruna kapı aralamıştır.

Neo-Selefilerin yaptığı akılda mahzurlu anlamlar çağrıştırabilecek kavramları lafzi olarak okumak ne Selef-i Sâlihîn ne de daha sonraki Ehl-i Hadis âlimlerinin benimsediği bir yöntemdir. Bu yöntem bütün ümmet tarafından kınanmış Haşeviyye'nin yaklaşımıdır. İmam Malik'in "istiva" hakkındaki soruya vermis olduğu cevap gibi daha nice örnekler, erken dönem Ehl-i Sünnet âlimlerinin bu tür ifadelerin sözlük manasında anlaşılmayacağı şeklinde bir duruş sergilediklerinin göstergesi olmaktadır. Sözü edilen âlimler, bu minvaldeki naslar konusunda genellikle "nasıl" sorusunu sormadan veya herhangi bir açıklamaya girişmeden nasları geldikleri gibi kabul etmişlerdir.[472]

Neo-Selefilerin nasları bir bütünlük içerisinde değil de parçacı bir okuma ile bağlamından koparark anlama çalışmaları aşırılığa savrulmalarına neden olmaktadır.

---

[470] "Slijeđenje sunneta, ostavljanje novotarija", https://www.facebook.com/Zvani%C4%8Dna-stranica-Dr-Zijad-Ljaki%C4%87-423679737763900/videos/slije%C4%91enje-sunneta-ostavljanje-novotarija/728232291320623/, (31.03.2024).
[471] Gös. yer.
[472] Jonathan Brown, "There Are No Litaralists: Early Sunnis and Open Interpretation in Theology and Law", *Modernleşme Protestanlaşma ve Selefileşme*, s. 171-175.

Neticede Mekke müşriklerine karşı inmiş olan ayetleri, Müslümanlar için uyarlamış, tekfir ederek din dışı saymakta tereddüt etmemişlerdir.

Neo-Selefiler, bilgiye ulaşmada hiçbir ilmî hiyerarşi veya otorite tanımadan bilginin doğrudan nassın lafzından alınabileceğini ifade etmektedirler. Bu da, on dört asırlık geçmişi bulunan ilmî bir geleneği yok saymak suretiyle hazine değerinde olan ilmî geleneği reddetmek, ilim ve düşünce ile kültürü de köksüz bırakmaktır. Bu yaklaşımıyla Neo-Selefilik aynı zamanda kültür tasfiyeciliğin baş aktörü olarak da değerlendirilmektedir[473]

Batı tecrübesinde de görüldüğü üzere, daha sahih bir din vaadiyle ortaya çıkan püriten hareketler, pratikte dinin ve kurumlarının etkisini azaltarak modernleşmeye ve ateizme yer açılmasını sağlamıştır. İslâm dünyasında benzer bir uygulamanın Neo-Selefilik vasıtasıyla hedeflendiği ifade edilmektedir.[474]

Thomas Bauer Neo-Selefiliğin geleneği tasfiye etme eylemini bir eserinde şu şekilde dile getirmektedir:

"*Bir defa daha görülüyor ki, Suudi lbn Useymin'in görüş farklılıkları üzerine çalışması türünden Selefi metinleri ilk bakışta -hele bir Batılı gözlemci açısından- gayet gelenekselci bir etki uyandırırlar; zira İslâm kalem erbabının yüzyıllardır meşgul olduğu ve (Batılı) modernliğin hâkim söylemlerine alabildiğine uzak görünen konuları ve sorunları ele almaktadırlar. Daha yakından incelendiğinde ise, gelenekle, daha çarpıcısı tasavvur edilemeyecek bir kopuşu temsil ettikleri görülür - çünkü tüm ön koşulları berhava ediliyordur geleneğin*."[475]

[473] Oliver Roy, *Küreselleşen İslam*, II. Basım, Metis Yayınları 2013, s. 135.
[474] Recep Şentürk, *a.g.e.*, s. 311-312.
[475] Thomas Bauer, *Müphemlik Kültürü ve İslâm*, çev. Tanıl Bora, İstanbul 2019, s. 183.

Lafız ile sınırlanan din anlayışı, ancak sınırlı bir dünya görüşü sunabildiğinden diğer kültürlerin etkisine daha açık hale gelmektedir. Bunun içindir ki, Neo-Selefilerin modern dünyanın değerlerini benimsemede öncü rölünde oldukları görülmektedir.

Hiçbir ilmî metodolojiye ve geleneğe bağlı kalmaksızın nassı doğrudan lafzi okumaya tabi tutan, farkında olsun veya olmasın çağın yoğun tesiri altındaki modern Neo-Selefi zihniyet, aslında nassı da çağın diliyle konuşturmaktan öteye gidememektedir. Artık nassın üzerinden kendi dönemlerinin kavgalarını vermektedirler.[476] Ülkelerinin Batı tarafından sömürgeleştirildiğini gören İhvan mensuplarından daha sonra aşırıcılığa kayanların Batı aleyhtarlığını naslara atıfla savunduğu gibi, Türk-Osmanlı dinî anlayışı ile mücadele eden Vehhâbîler de nassa atıfta bulunmuşlardır.

3.1.1.1.3. Kelâm Tartışmalarından Uzak Durmak

Neo-Selefiler Kelâm yönteminden ve Kelâmî tartışmalardan uzak durmaktadırlar. Onlara göre itikadî konularda nasları taklid esastır. Zira itikad, naslardaki ifadelerin zahirinden ibarettir. Bu konularda naslarda olanı Selef-i Sâlihîn nasıl anladıysa o şekilde anlamalı ve anlatmalıdır. Akıl ancak nasları anlama kabiliyetine sahip olabilir. Savunmak için dahi olsa inanç sahasında aklın herhangi bir selahiyeti bulunmamaktadır. Gerek yöntem açısından gerekse delilleri açısından eleştirdikleri Kelâm ilmi onlara göre çözüm üretici değil, akla önem veren tavrı ile heva ve hevesin yüceltilmesi, zihinlerde şüpheler uyandırması, insanlar arasında ihtilaflara neden olan ilim olarak gösterilmektedir.[477]

---

[476] Ali Bardakoğlu, "Dinî Bilgi ve Günümüzde İslâm", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt 21, Sayı 2, 2015, s. 106-107.
[477] Sadullah Bajrami, "Keqkuptimi i fjalës La ilahe il-lallah", https://www.youtube.com/watch?v=xs11dQt6GbM, (27.02.2022).

Neo-Selefilerin Kelâm karşıtlığı ile ilgili görüşlerini, Balkanlar'daki Neo-Selefilerin lideri konumundaki Zijad Ljakić'in kendi internet sitesinde yer alan üç bölüm halinde hazırlamış olduğu yazısından takip etmek mümkündür. [478]

Bahsi geçen yazıda, Kelâm yöntemini kullanan Matüridîlerin ve Eş'arîlerin Ehl-i Kıble içerisinde mütalaa edilip edilmeyeceği tartışılmakta ve bu iki zümrenin dinden çıkmış sayılmasa bile Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat (kurtuluşa ermiş fırka) arasında kabul edilmemesi gerektiği savunulmaktadır. Hatta bu bağlamda kendilerinin seleften saydıkları bazı âlimlerin Selefiyye ile birlikte Eş'arîleri de Mâtürîdîleri de Ehl-i Sünnet'e dahil etmelerinin anlaşılır olmadığı ifade edilmektedir. İbn Hacer, Nevevî, Beyhakî gibi kendi çevrelerince muteber görülen âlimlerin Eş'arî olarak zikredilmesine itiraz eden Zijad Ljakić, sözü edilen âlimlerin Ehl-i Sünnet'e mensubiyetinin tartışmasız olmakla birlikte bazı konularda Eş'arîler ile aynı görüşte olmalarını bir ictihad konusu olarak değerlendirir. Sözü edilen âlimlerin İbn Hacer örneğinde olduğu gibi bazı görüşlerinde selef bazı görüşlerinde Eş'arî'ye uygun görüş beyan etmelerinin, aslında tutumlarında istikrarsız olmalarının bir göstergesi olarak saymakta ve bunun başlıca nedeni olarak iyi niyet, ictihat veya ilmü'l-Kelâm bilgilerinin yetersiz olması nedeniyle Eş'arîliğin etkisi altına girdikleri ya da, Eş'arî'ye uydukları konuların naslarla çelişmeyeceğini düşündükleri şeklinde nedenler ileri sürmektedir.

Tarih boyunca selefî tavrın azınlığı teşkil ettiği şeklindeki görüşe de itiraz eden Ljakić, halkın Eş'arî ve Mâtürîdî teorilerini anlayacak durumda olmadığını dolayısıyla Selef-i Sâlihîn görüşlerini benimsemekle yetindiğini ifade ettiği gibi, aynı yazının devamında dinî konularda tabi olanların çokluğunun doğruluğun delili sayılmayacağını ifade etmektedir.[479]

---

[478] Zijad Ljakić, "Da li su Eš'arije i Maturidije Ehlu Sunne Vel Džema'a" 1.Dio, https://zijadljakic.ba/da-li-su-esarije-i-maturidije-ehlu-sunne-vel-dzemaa-1-dio/, (31.03.2024).
[479] Zijad Ljakić, Da li su Eš'arije i Maturidije Ehlu Sunne Vel Džema'a 1.Dio, https://zijadljakic.ba/da-li-su-esarije-i-maturidije-ehlu-sunne-vel-dzemaa-1-dio/, (31.03.2024).

Yazının devamında yüzeysel bir şekilde Eş'arîlik ve Mâtürîdîliğin tarihi, ilkeleri birbirleriyle olan ortak ve ayrışma noktalarını açıkladıktan sonra, selef tavrının hem Eş'arîlik hem Mâtürîdîlikten ayrıldığı noktalar açıklanmaktadır. Yazıda kelâmcılar, hem kullandıkları delil hem de yöntem açısından eleştirilmektedir. Aklın nakle takdim yöntemini benimsediği ve haber-i vahidi de delil olarak kabul etmediği nedeniyle reddedilen Kelâm karşısında, kendi yorumladıkları şekliyle tevil karşıtlığı, nassı lafzi okuma gibi prensipleri ile müteşabihat ve haberi sıfatlar konusundaki aşırılıkları meşru gösterilmeye çalışılmaktadır.[480]

Neo-Selefilerin Kelâm ilmine karşı çıkmalarının nedenlerinden biri, bu ilmi ihtilaf sebebi olarak görmeleridir.[481] Oysa, günümüzde sadece Balkanlara baktığımızda bile Neo-Selefilerin sayılarının az olmasına rağmen, benzeri görülmemiş şekilde bir ihtilaf ve tefrika içerisinde olduklarını görmek de ilginçtir. Aslında onların bu gerçeklikleri bile teorik iddialarını geçersiz kılmaktadır. Öte yandan Neo-Selefiler Kelâm karşıtlığı konusundaki görüşlerini desteklemek için, Ebu Hanife gibi seleften saydıkları âlimlerin sözlerini delil olarak kullanmaktadırlar.

İlk dönem selef ulemasının Mu'tezile kelâmını tenkit ettikleri, bazı Ehl-i Sünnet ulemasının, halkın kalbinde şüphe meydana getireceği endişesiyle itikadî konuların uluorta münakaşa konusu edilmesinden sakındırdığı doğrudur. Ancak, itikadî konuların delilleriyle izah edilip ortaya koymakta bir sakınca görmedikleri gibi bunu bir vecibe olarak addettikeri bilinmektedir.[482]

Malum olduğu üzere Kelâm ilmi, "*Allah zat ve sıfatlarından, mebde ve mead itibiriyle mahlukatın hallerinden İslâm kanunu üzere bahseden bir ilimdir*."[483] şeklinde

---

[480] Zijad Ljakić, Da li su Eš'arije i Maturidije Ehlu Sunne Vel Džema'a 3, https://zijadljakic.ba/da-li-su-esarije-i-maturidije-ehlu-sunne-vel-dzemaa-3-dio/, (31.03.2024).
[481] Sadullah Bajrami, "Keqkuptimi i fjalës La ilahe il-lallah", https://www.youtube.com/watch?v=xs11dQt6GbM, (Erişim 27.02.2022).
[482] İbrahim Cücük, *a.g.e.*, s. 26.
[483] Mehmet Kenan Şahin, "Klasik Kelâm İlmi Tanımları", *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 40, 2011, s. 54.

tarif edilmektedir. Müslümanlar, farklı inanç, felsefe ve kültürlerle köklü sistematik düşünce gelenekleriyle karşılaşınca itikadlarını muhafaza ve müdafaa edebilmek için onlara daha zengin bir düşünce ile karşılık vermek ihtiyacını hissetti. Kelâm ilmi işte bu gayretin ve anlayışın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Geliştirmiş olduğu zengin düşünce dünyası ile Müslümanların itikadını sağlamlaştırmış ve yabancı kültürlerin tehdidinden korumuştur. Birçok din, ırk ve kültür ile iç içe yaşayan Balkanlar'da Müslümanların itikadının sağlam bir zemine oturtulmasına her zaman ihtiyaç olmuştur. Günümüzde henüz çalışmalara konu edilmemiş olsa da, yakın geçmişte bile (II. Dünya Savaşı sonrasında) âlimlerin, cami vaazlarında fıkıh hükümlerinin yanı sıra, ciddi kelâmi konulara da değindikleri ve meseleleri Matüridî anlayışına göre açıklamaya önem verdikleri elimizdeki vaaz kayıtlarından ortaya çıkmaktadır.

Selef âlimlerinin karşı olduğu kelâm, aşırılığa savrulmuş olan Mu'tezile kelâmıdır. Ehl-i Sünnet itikadının iki imamı Eş'arî ve Mâtürîdî'nin öncülüğünde teşekkül eden Ehl-i Sünnet kelâmı, sadece Müşebbihe, Mücessime, Mu'tezile, Şia, Batıniyye gibi bid'atçı fırkalara sed olmamış aynı zamanda Selef-i Sâlihîn akidesini de güçlendirmiştir.[484] Bugün, Nasiruddin Elbânî'nin telkini ile muhafazakâr söyleme yanaşan, bir bakıma sığınmaya çalışan Balkan Neo-Selefilerinin bu gayreti, bölgede asırlarca yer etmiş olan fıkıhta Hanefi, itikatta Mâtürîdî Ehl-i Sünnet anlayışının Selef-i Sâlihîn akidesini de güçlendirdiği tezininin doğruluğunun kendilerince de itirafı gibidir.

Bu bağlamda, ittiba ettiklerini ifade ettikleri Ahmed b. Hanbel'in halku'l Kur'ân konusu veya müteşabih ayetleri sınırlı bir te'vile tabi tutması konusunda da olduğu gibi gerektiğinde itikadi konularda te'vile ve münakaşalara girdiği bilinmektedir.[485] Kaldı ki

[484] Nitekim İbn Haldun'un Kelâm ilmini, "Kelâm, aklî delillere istinaden imanî akîdeleri savunmayı ve itikadî konularda selef ve Ehl-i Sünnet tarafından tutulan yollardan sapan bid'atçıları reddetmeyi tazammun eden bir ilimdir." şeklinde tanımladığı aktarılmaktadır. Mehmet Kenan Şahin, *a.g.m.*, s. 59.
[485] Fethi Kerim Kazanç, *a.g.m.*, s. 114.

bizzat Kur'ân'ı Kerim de, itikâdî konularda aklı kulanmayı ısrarla tavsiye etmekte ve aksi istikamette olanları da yermektedir.

3.1.1.1.4.Mezhep Karşıtlığı

Neo-Selefi anlayışlarda genelde, mezhep sistematiği içerisinde gelişen bilgi de bir mezhebe tabi olmak da reddedilir. Fıkhi konularda ictihat etmek zorunludur. Ancak ictihad âlimler için gereklidir. Avamdan olan kişi müctehid bir âlimi taklit etmekle yükümlüdür. İctihatlarda, nassın metninden anlaşılan ile hükmedilir. Nasslar, her olayın çözümünü sağlayacak derecede açık ve kesindir. Dolayısıyla müçtehidin de her soruna kesin bir çözümü bulunmaktadır.[486]

Bilgi kaynağını Kur'ân, Sünnet ve selefin icma'ı ile sınırlı tutan bir metodoloji ile bilgiyi doğrudan nassdan aldıkları için herhangi bir imamın görüşüne ihtiyaç duymazlar. Mezhep imamlarını taklit etmeyi, "delili olmayan bir eylem" olarak kabul etmektedirler. Mezhep imamını taklit etmenin, Kur'ân ve sünnette bir karşılığı olması durumunda geçerliliği olabileceğini aksi halde bunun diğer ümmetlerin sapkınlığı gibi nitelendirilmesi gerektiğini ifade etmektedirler.[487]

Neo-Selefîler, ibâdî konularda herhangi bir mezhep imamına uymayı mezhep imamını ilahlaştırmak olarak yorumlamaktadırlar. Dolayısıyla namazın eda ediliş şekli ile ilgili bilgi verilen vaazlarında, halkın arasına yerleşmiş olan Hanefî mezhebine bağlı uygulama farklılıklarını mezhepsel farklılık olarak değil de mutlaka terkedilmesi gereken yanlışlar olarak açıklamaktadırlar.[488]

---

[486] Uygulamalarına örnek olarak bkz. Shefqet Krasniqi, *Fikhu i Pakicave Muslimane, Fakulteti i Studimeve İslame Prishtinë*: Prishtinë 2017.
[487]Müfrih el Kûsî, a.g.e., s. 424-430.
[488] Dhulkarnejn Ramadani, "Gabimet para dhe pas hyrjes në Xhami", https://www.youtube.com/watch?v=OPJD-QrUE3g, (23.02.2022).

Balkanlar'daki Müslümanların dinî yaşamlarını düzenlemekten sorumlu İslam Birlikleri'nin dinî pratiklerde Hanefi mezhebini takip konusunu tüzüklerinde bir madde ile kayıtlamaları bid'at olarak nitelendirilmektedir.[489]

Balkanlar'da yerleşmeye çalışan Neo-Selefilerin mezhepler konusuna olan yaklaşımlarının zamanla değişime uğradığını görürüz. Şöyleki, ilk olarak ortaya çıktıklarında Hanbeli fıkhına dayalı bir Vehhâbî anlayışıyla kendilerini ifade etmeye çalışmışlardı. Ancak asırlarca Hanefi fıkhı ile harmanlaşmış yerli dokuya fazla nüfuz edemedikleri gibi, çok büyük tepkilerle karşılaşmışlardı. Bir bakıma her iki anlayış arasındaki uçurumun temelleri bu dönemde hem şirk gerekçesiyle savundukları mezhep karşıtlığı hem de dinî uygulamalardaki farklılıklar nedeniyle atılmıştı denilebilir. Neo-Selefilerin mezhep karşıtı ifadelerinin yanı sıra, bilhassa Hanefiliğe ve Ebu Hanife'ye karşı küçümseyici ve dışlayıcı tavırları, halk tarafından sert tepki görmelerine neden olmuştu.

Daha sonraki aşamalarda ise pekçok Neo-Selefi vaiz ve yazar mezheplere karşı söylemini yumuşatmış, bir meseleyi ele alırken, mezheplerin önde gelen alimlerinin ictihadlarını aktardıktan sonra, nihayetinde da kendi görüşlerini en muteber görüş olarak beyan ettikleri görülmüştür. Neo-Selefilerden daha ılımlı bir grubun ise, fıkhi konuları Hanefi mezhebinde daha doğrusu Ebu Hanife'nin görüşleri doğrultusunda açıklamaya başladıkları görülmeye başlandı. Hatta bu kişilerin kendilerini "sadece Hanefi mezhebi ile yetinmeyenler" olarak tanımladıkları kaydedilmektedir.[490]

Başlangıçta bir mezhebe tabi olmayı şirk olarak ifade eden bir uslüp ile reddeden Neo-Selefilerden günümüz ana akım muhafazakâr kesimin video kayıtları ve yazılarına baktığımızda üslubun büyük ölçüde yumuşadığını görürüz. Bu durum bir mezhebe tabi olmayı olumladıkları anlamına gelmez. Aksine ilk günkü teorilerin tamamını sadece daha

---

[489] "Da li je obavezno slijediti jedan od mezheba", https://pitajucene.com/pitanje/da-li-je-musliman-obavezan-slijediti-jedan-od-cetiri-poznata-fikhska-mezheba-2/comment-page-1/, (28.10.2023).
[490] Shpend Kursani, *a.g.e.*, s. 39.

ılımlı bir üslup ile ifade ettikleri görülmektedir. Şöyle ki, şirke bulaşıldığı, dinden çıkıldığı ihtarların yerini artık, sakıncalı, saptırıcı ihtimalleri barındırma gibi ifadeler almış görünmektedir.[491] Hatta zaman zaman Ebu Hanife'nin mezhep sistematiğinde uygulanmamış bir takım görüşlerini de ileri sürme suretiyle, yerleşik dinî geleneği savunanların gerçek Hanefiliği bilmediklerini söyleyerek itibarsızlaştırma siyasetlerini de ihmal etmedikleri görülmektedir.[492]

Bazı ılımlı grupların son zamanlarda dolaşıma koydukları, "Mezheplerin ayrımcılığı değil de, Peygamber sünnetinin birleştirici gücünde buluşalım." şeklindeki söylemleri ile, başlangıçtaki mezhep karşıtlığının yaratmış olduğu kötü imajı bir nebze olsun düzeltme yolunu bulmuş görünen Neo-Selefiler, mezhep karşıtlığını bu slogan ile yaymaya devam etmektedirler.[493]

Neo-Selefiler, itikadî konularda akıl yürütülemeyeceğini ifade ederek bütün bir düşünce geleneğini nasıl yok saymışlarsa, fıkhi konularda da ictihad kapısını alabildiğince genişleterek mezhep sistematiği içerisinde asırlarca üretilmiş olan bilgileri de yok saymaktadırlar. Yani, tek tek müctehid âlimlerin görüşleri reddedilmiyor, ancak bu görüşlerin bir mezhep usul ve sistematiği içinde ele ortaya konulmasını kabul etmiyorlar.

Balkanlarda Neo-Selefilerin mezhep karşıtlıkları ilk dönemlerde ciddi gerilimlere neden olmaktaydı. Başlangıçta cami imamlarına müdahale etmeye kalkışmışlardı ancak, halkın şiddetli tepkisi ile karşılaşınca camilerini ayırmak durumunda kaldılar. Bugün ana muhafazakâr akım paralel cemaat gibi hareket edip kendi cami ve mescitlerinde namaz kılmaya devam ediyor. Daha katılımcı bir karakter sergileyen ılımlı gruplar ise genellikle cemaat ile ilgili uygulamalarda çoğunluğa uyma gibi bir tavır izlemektedirler. Şöyleki, hemen her camide iki veya üç Neo-Selefinin

---

[491] Konu ile ilgili bkz.: Propis Slijeđenja Mezheba - Fikhski mezhebi #6 - dr. Zijad Ljakić, https://www.youtube.com/watch?v=qC9qhYhTah0, (01.12.2023).
[492] https://www.youtube.com/watch?v=_O3LNRGByX4, (31.03.2024).
[493] Neo-Selefi bir vaizenin derslerine devam eden bir belediye memuru ile konuşma esnasında, bahsi geçen slogan ile mezhep karşıtlığını açıkladıklarını söylemişti.

cemaate katılıp Hanefi bir görevli imamın arkasında namaz kılması günden güne normalleşmektedir.

Neo-Selefiler mezhep karşıtlığını "delile tabi olmak" retoriği içerisinde savunmaktadırlar. "Delil"den kasıt Kur'ân ayetleri ve sahih sünnettir. Durumu nassa arzeden Neo-Selefi "şeyhi" hiçbir ilmi metodolojiye bağlı kalmaksızın doğrudan sonuca bağlamaktadır. Mesela bir konu hakkında bir nas olması durumunda Hanefî mezhebinin veya Şafiî mezhebinin görüşünü değil de nassın lafzı ile hareket etmeyi uygun görürler.[494] Bu tavırlarını da, "*Mezheplerin bölücülüğünde ayrışma değil, Peygamber Sünneti'nde buluşma*" olarak tanımlarlar. Halbuki bu tavır tam aksine hadsiz hudutsuz bir tefrikaya kapı aralamaktır. Zira kendince kendini yeterli gören herkesin üstelik bir yönteme bağlı kalmadan nastan hüküm çıkarmaya kalkışması önü alınmayacak bir keyfîlik ve tefrikaya yol açacağı aşikârdır. Dolayısıyla Neo-Selefilerin iddia ettiği gibi mezhepler tefrika ve ayrılığı değil tam aksine Müslümanların meşru usullerle çizilmiş belli anayolarda birleşmesine vesile olmuştur. Aksi takdirde Müslümanlar belki de ferd sayısı kadar farklı anlayışların peşine düşecek dört mezhep değil sayısız patikalar ortaya çıkacaktı. Öyle ise asıl tefrika ve çatışma sebebi mezhep değil mezhepsizliktir, denilebilir.

Ayrıca, bildirilen görüş ve hükümlerin, mensubu oldukları öğretinin bir hükmü değil de, vaizin veya kişilerin bireysel ictihadına bağlı bir konu olarak sunulması, Neo-Selefiliğin şiddet kullanma ile ilgili geçmişi göz önünde bulundurulduğunda, sorunun ucu açık bir şekilde devamlılık göstereceğinin göstergesi olmaktadır.

Neo-Selefilerden bazı grubların günümüzde Ebu Hanife'nin mezhep içerisinde uygulama bulmayan görüşlerini mezhepsizliğe mesnet göstermeleri aslında Hanefiliğin tesirini kırmaya yönelik bir söylem olarak değerlendirilebilir. Nitekim bir süre Kuzey Makedonya İslam Birliği ile işbirliğine girmiş olan bir grubun İslam Birliği'nin tek

[494] Bkz.: Shefqet Krasniqi, *Fikhu i Pakicave Muslimane*, *Fakulteti i Studimeve Islame Prishtinë*: Prishtinë 2017.

mezheble kayıtlanmaktan vazgeçmesi gerektiği yönündeki telkinleri bunun göstergesidir.[495]

Hanefi mezhebi, Irak'ın Kufe şehrine Hz Ömer zamanında yerleşmiş Abdullah b. Mesud, Hz. Ali gibi bin beş yüz kadar sahabinin başlatmış olduğu ilim faaliyetleri ile bağlantılıdır. Tabiin döneminde İbrahim en-Nehaî'nin (ö. 96/714) de arasında yer alan bu ekol, Hicaz fıkhına alternatif bir ekol olarak görülmeye başlanmıştır. Bu ekolünün göze çarpan en bariz özelliği, konuların Kur'ân ve Sünnet'e dayalı bilginin re'y ve ictihadla zenginleştirilerek cevap aranması, nasların izin verdiği ölçüde aklî muhakeme ile dinî bilgi ve hüküm üretme usulüne ağırlık verilmesi olmuştur. Bu geleneğin oluşmasında ayrıca farklı kültür, din ve ırkların buluştuğu bir bölge olmasının yaratmış olduğu şartların etkisi de bulunmaktadır. Ebu Hanife, etrafında teşekkül eden ictihad şûrası ve fıkıh akademisi ile birlikte kendilerine intikal eden Kur'ân ve hadis bilgisini, re'y ve yorumları dikkatlice inceleyip özümseyerek hayatın bütün alanlarını kapsayacak şekilde geliştirip genişletmiş, böylece gerek fert gerekse toplum ve yönetim açısından ihtiyaca cevap verebilir bir bütünlük ve zenginliğe kavuşmasını sağlamıştı. Ebu Hanife'nin eğilmiş olduğu bir diğer konu, yeni kültürlerle karşılaşmanın tabii sonucu olarak alabildiğince gelişen serbest rey ve ictihadı, ilmî metod ve disipline kavuşturmak suretiyle bir metoda bağlanmasını sağlamış Kur'ân ve sünnet merkezli sahih dinî anlayışın tahriften korunması için gerekli önlemleri almıştır. Böylece Ebu Hanife, Hicaz-Arap toplumunun baskın örf ve telakkilerini kısmen yumuşatan, İslâm'ın sair toplumlar ve kültürlerce benimsenebilmesini kolaylaştıran ve İslâm'ın evreselliğini tarihi gerçeklikle buluşturan bir yöntem ortaya koymuştur. Nihayetinde Irak'ta ortaya çıkmış olan Hanefî mezhebi Horasan, Hârizm, Batı Türkistan, Sicistan'a yayılmış, Selçuklu ve Osmanlılar vasıtasıyla da Anadolu ve Balkanlar'a kadar ulaşmıştır. Günümüzde Hanefî mezhebi Türkiye, Balkanlar, Bosna-Hersek, Ukrayna, Kırım, Azerbaycan, Kafkasya, Kazan, Ofa, Ural, Sibirya ve Türkistan Türkleri, Çin, Mançurya ve Japonya müslümanları, Afganistan,

---

[495] "Perjeto Rexhebin do te shohesh axhebin", *Albislam*, 18.02.2021, https://www.albislam.com/perjeto-rexhebin-do-shohesh-axhebin-bashkesia-e-re-islame-ne-rmv/, (15.12.2021).

Horasan, Tayland, Hint, Keşmir, Pakistan gibi özellikle Arap olmayan bölgelerde ve toplumlarda çoğunluğu teşkil etmektedir. Az da olsa, Mısır, Filistin, Yemen, Hicaz, Cezayir ve Tunus'ta; nispeten daha fazla olmak üzere Etiyopya, Suriye ve Irak'ta .da görülmektedir.[496]

Hanefi mezhebi İslam dünyasındaki en yaygın mezhep olarak bilinmektedir. Müslümanların Hanefi mezhebine bu teveccühü Hz. Peygamber'in hadisi şerifi[497] ile birlikte düşünüldüğünde daha da önem kazanmaktadır.Yine İbrahim b. Muhammed el Mervezî (ö. ?), et Tenùhî (ö. 930), İbrahim b. Muhammed es Semerkandî (ö. ?), Belhî (ö. 814), Cessâs (ö. 980), Kudurî (ö. 1037), Merginânî (ö. 1197) gibi hadis hafızlarının Hanefî mezhebinde olduğu ifade edilmektedir.[498]

Mezhep sitematiğinde üretilen bilgi ile hem ictihadın sıhhatını denetlemek, hem de yeni şartlara cevap vererek dinî pratiklerin gündelik hayatta devamlılığını sağlamak hedeflenmiştir. Hanefi mezhebinin, Hz. Ömer zamanında Abdullah b. Mesud ve Hz. Ali ile birlikte Küfe'ye yerleşmiş sahabe ve sonrasında başında İbrahin en Nehâi gibi tabiîn fukahasının yer aldığı bir ekolün devamı olması, Neo-Selefilerin "selefe ittiba" ve "Peygamber sünnetinde buluşma" gerekçesiyle Hanefiliği geçersiz kılmaya çalışmalarının anlamsızlığını ortaya koymaktadır.

Gelenekte bir tek mezhebe bağlı olmayı reddeden herhangi bir âlim bilinmediği gibi, aksine âlimlerin çoğu mezhebi takip etmenin gerekliliğini telkin etmişlerdir. Mezhepler arası telfik ise ancak belli şartlarda ve belli şartları taşıyan kişiler için caiz görülmüştür.[499] Neo-Selefilerin mezhep sistematiği içerisinde gelişen bilgi birikimini yok saymaları hakikate ulaşmaya değil kendi görüşlerini üstün göstermeye matuf

---

[496] Ali Bardakoğlu, "Hanefi Mezhebi", s. 1-9.
[497] "*Ümmetim dalâlet üzere toplanmaz. Öyle ise sizlere ihtilâf çıktığı zaman 'Sevad-ı Azamı' iltizam etmenizi tavsiye ederim*". İbn-i Mâce, Fiten, 8.
[498] Sami Džeko, *Vehhabizam, Najopasnija Novotarija, Sjenica 2009,* s. 171, 172.
[499] Džemaludin Latić, "Sekte u islamu, vehabizam i ostali poricatelji mezheba", https://hanefijskimezheb.wixsite.com/bosna/post/2018/09/19/sekte-u-islamu-vehabizam-i-ostali-poricatelji-mezheb%C4%81, (07.05.2024).

görünmektedir. İlim geleneğimizde mezhebe tabi olmak değil tam aksine mezhep mensubiyetini bid'at olduğu gerekçesiyle reddetmek ve bilhassa tek mezhebe bağlı olmayı terk etmek en büyük bid'at olarak değerlendirilmiştir.[500]

3.1.1.1.5. Tasavvuf Karşıtlığı

Neo-Selefilerin tasavvufa ve tarikatlarla ilgili görüşleri, yine ana akım muhafazakârlardan Zijad Ljakić'in konu ile ilgili internet sayfasında yer alan yazısında şu şekilde özetlenmektedir.[501]

"Sufi" olarak adlandırılan tasavvuf ehlinin genel olarak sapkın bir grup Müslüman olarak açıklandığı bu yazıda, tüm sufilerin aynı dalalet derecesinde olmadıklarının da altı çizilmektedir. Şöyleki, yenilikçi zikirlerle meşgul olanlar, belli tarikatlara uyarak dalalet uçurumuna dalanlar ve sapkın akideleri nedeniyle Hıristiyan ve Yahudilerden daha büyük bir dalalete sapanlar şeklinde tasavvuf ehli arasında bir ayırım yapılmaktadır. Tasavvuf ehli, Müslümanlar arasında aşırı dünyevileşmeye tepki olarak ortaya çıkmış bir hareket niteliğindeyken, sonradan eklenmiş *ittihad* ve *hulul* gibi anlayışları gereği iman dairesi dışına çıkmış oldukları ifade edilmektedir. Sufilerin insanların ahlakını güzelleştirme, günahlardan arındırmaya odaklı davet şekli ne Peygamber Efendimizin zamanında ne de ümmetin Selef-i Sâlihîn zümresi tarafından bilinen bir davet şekli olmadığından bid'at olarak kabul edilmektedir. Tarikat pratiklerinden olan halka şeklindeki zikir, sema, usul ve virdlerin şeriatte ne bir hükmü ne de dayanağı bulunmamaktadır. Bunlar genellikle başka din ve kültürlerden alınmış uygulamalar olarak açıklanmaktadır.[502]

---

[500] Sami Džeko, *a.g.e.,* s. 172.
[501] Zijad Ljakić, "Sufijski Zikrovi i Njihovo Uporište u Šerijatu", https://zijadljakic.ba/sufijski-zikrovi-i-njihovo-uporiste-u-serijatu/, (31.03.2024).
[502] Gös. yer.

Yine aynı yazarın internet sayfasında, tarikat mensubu bir kadınla evlenip evlenilmeyeceği hakkında sorulmuş bir soru üzerine, bütün tarikatların aynı kategoride olmadığını dolayısıyla, **ittihad** ve **hulul** anlayışlarını barındıran tarikatların din dışı sayıldığı için, bölye bir tarikat mensubu kadınla evliliğin caiz olmayacağı cevabı verilmektedir. Ayrıca, sadece tasavvuf zikirlerine katılıp da, tasavvufa davet etmeyen ve akidelerine kesin olarak inanmayan kimse ile belli bir şeyhe tabi olup, gerçek İslam'ın aslında tarikatın yolu olduğuna inanan kimse arasında fark olduğu ifade edilmektedir. Tasavufun etkisi altında olan biri ile evlenilmesi durumunda, eşin tarikatlardan uzaklaştırılmasına çalışılmalıdır. Ancak yine de kendisinin, ilerde doğacak çocukların ve yakınların bu kadından inancından etkilenme olasılığı bulunduğu için, böyle bir evlilikten kaçınılması tavsiye edilmektedir.[503]

Yine tarikatlarla ilgili takipçilerinden gelen bir diğer soru, tekkelerde namaz kılmanın caiz olup olmadığı konusudur. Konu ile ilgili Suudi Arabistan Fetva Komisyonu'na dayanılarak, tekkelerde kılınan namazlara iştirak edilmemesi, sünnete uyan ve sünneti koruyan bir mescidde namaz kılınması gerektiğine şeklinde cevap verilmektedir. Yazıda ayrıca Komisyon'un, "*Sufilerle arkadaşlık etmeyin onlardan uzak durun yoksa onların başına gelenin sizin de başınıza gelmesi muhtemeldir*." şeklindeki uyarısı da yer almaktadır.[504]

Tasavvuf, tarihimizde ilk günden itibaren nefis tezkiyesini esas alarak, ferdin ıslahıyla cemiyetin ıslahını hedeflemiştir. Zühd ve takvaya dayanan bu anlayış ile dünya yerine ahireti öne çıkarmış, ihsan mertebesi ile ilahi murakabeyi esas almıştır. Tasavvufun hem toplumsal hem de bireysel planda önemli rolü bulunmaktadır. Tasavvuf ve tarikatlar

---

[503] Zijad Ljakić," Ženidba Hanefije sa Sufijkom",https://zijadljakic.ba/zenidba-hanefije-sa-sufijkom/, (31.04.2024).

[504]Zijad Ljakić, "Propis Klanjanja u Tekijama", https://zijadljakic.ba/propis-klanjanja-u-tekijama/, (01.04.2024).

İslâm medeniyetinin bir bakıma ahlak, eğitim, kültür, yardımlaşma ve sanat kurumlarıdır. Balkanlar'ın Müslümanlaşmasında da İslâmın muhafazasında da büyük rol oynamıştır.

Balkan Müslümanlığının önemli bir unsuru olarak kabul edilen tasavvuf ve tarikatlar,[505] Balkanlar'da hayatın ve kültürün teşekkülünde ve devamında önemli olmuştur.[506] Bilhassa değişik mizaçlara sahip olan Balkan halklarının birlik ve beraberliğini tesis etme noktasında etkili olmuştur. Tekkelerin camiye açılan kapısı, ayrışmanın değil birliğin sembolü olmuştur. Tekke, caminin bir alternatifi değil, dinî neşvenin yaşatıldığı bir sonraki kademesi olarak varolagelmiştir. Bu anlayışın gereği günümüzde tekkelerin Şeriat ve tarikatlara uygun faaliyetleri, İslam Birlikleri Anayasaları'nda koruma altına alınmıştır.

Bosna Hersek İslam Birliği Başkanı Hüsein Kavazović tasavvufun birliği tesis etmedeki işlevini şu sözleriyle ifade etmiştir: "Saflığı, maneviyatı, ılımlılığı ve bilgeliğiyle tasavvuf insanların kolayca ilişki tesis etmelerini sağladı. Bilhassa fiziksel iletişim yollarının bu kadar gelişmediği zamanlarda tasavvuf insanları çok daha esaslı gönül bağlarıyla birbirine yakınlaştırıyordu.."[507]

3.1.1.2. Bid'at İle Mücadele

Neo Selefi anlayışta dine dair herşeyin Kitap ve Sünnet ile tamamlanmış kabul edildiğinden her türlü yenilik ve ilave bid'at kapsamında değerlendirilmektedir. Bu görüşlerini, onlar kendi anlayışlarına göre yorumladıkları şu ayete dayandırmaktadırlar. "***Bugün, size dininizi kemale erdirdim, üzerinize olan nimetimi tamamladım, din olarak sizin için İslâm'ı beğendim.***"[508] Neo-Selefîlere göre bid'at, "*Sonradan ortaya konulan*

[505] Fikret Karčić, "Šta je to İslamska Tradicija Bošnjaka?", s. 53, 54.
[506] Bkz., Metin İzeti, Balkanlarda Tasavvuf, İnsan Yayınları, İstanbul 2013.
[507] "Simpozij: Tesavvuf je krčio puteve prema drugima, tražio zajedničku riječ i razumijevanje", https://hanefijskimezheb.wixsite.com/bosna/post/simpozij-tesavvuf, (30.10.2023).
[508] Maide, 3.

geçerli hiçbir delile dayanmayan sadece te'vil ve şüphelerle oluşturulan ibadet amaçlı uygulamalardır."[509] "İyi bid'at kötü bid'at" (bid'at-ı hasene-bid'at-ı seyyie) ayırımını kabul etmediklerinden dolayı birtakım duaları, tespihleri, naslarda rastlanmayan zikir çeşitleri gibi bazı uygulamaları hep bu kapsamda değerlendirmektedirler.

Balkan Neo-Selefileri'nde de bid'at ile mücadele önemli yer işgal etmektedir. Onlara göre Balkan Müslümanlarının dindarlığı bid'at ve hurafelerle dolu olduğundan yazılarında ve vaazlarında selef itikadına döndürülmeleri vurgusu yapılmaktadır. Kendilerine ait bir internet sitesinde, İbn Teymiyye'nin *Mecmû'u'l-Fetâvâ* başlıklı eserinde yer alan şu ifadelerine yer verilmektedir, "*Bid'atçılara karşı çıkmak, Müslümanların genel yararınadır. Bu Allah yolunda cihad çeşitlerinden biri olarak kabul edilir. Çünkü dinin arındırılması ve düşman tehdidinden korunmasının toplumsal bir görev (farz-ı kifaye) olduğu konusunda icma bulunmaktadır. Eğer Allah, bazı kimseleri, diğerlerinin zararlarını giderecek şekilde diriltmeseydi, Allah'ın dini yıkılırdı.*"[510]

Dini, nazar ve istidlalle temellendirmeyi esas alan Kelâm ilmini bid'at olarak değerlendirip reddeden Neo-Selefiler, halk arasında tasavvuf ve tarikatlar vasıtasıyla yerleşmiş bazı uygulamaları da hep bu zaviyeden değerlendirerek, şirk vesilesi olarak tanımlamaktadırlar. Onların bid'at anlayışı çok geniş bir sahayı kuşatmaktadır. Meselâ Nasiruddin Elbânî'nin sıraladığı bid'atler listesi dikkate değerdir:

- Hakkında ictihad olsa bile Sünnet'e aykırı olan her söz, eylem inanç bid'attır.

- Hz. Peygamber'den varid olmayan bir yolla Allah'a yakınlaşmaya çalışmak bid'attır.

[509] Müfrih el Kûsî, *a.g.e.*, s. 411-415.
[510] https://selefi.org/index.php/refuzime, (03.12.2022).

- Sahabeden birinin sürekli işlemiş olduğu ve diğerlerinden bu konuda bir kınama varid olmaması durumu hariç nassa dayandırılmayan her eylem bid'attır.

- Kâfirlere ait eylemleri ibadet olarak yapmak.

- Daha sonraki alimler tarafından ibadet olarak uygulanan ancak hakkında delil bulunmayan eylemler.

- Zayıf veya mevzu hadise dayanan her ibadet şekli.

- İbadette aşırılık.

- Şârî'nin tarafından kayıtlanmamış ancak insanların belli bir yer, zaman, şekil veya sayı ile sınırlandırdığı her türlü ibadet eylemi bid′at olarak vasıflandırılmaktadır.[511]

Bid'atçı kimsenin kelime-i şehadeti hakkında sorulan soruya verilen cevapta, Neo-Selefilerin itimat ettiği bir âlim olan Salih el Fevzan o kimsenin ancak bid'atları terk ve günahlarından tevbe etmesi durumunda kelime-i şehadetinin geçerli olacağını ifade etmiştir.[512]

Ana akım muhafazakâr Neo-Selefilerin bid'at anlayışında bir değişiklik olmamakla birlikte "Ilımlı İslam" veya "Orta yol İslam'ı olarak açıkladıkları öğretide, Neo-Selefilerin bir kısmı, halk arasında yer etmiş itikadî veya taabbudî hükümler alanına ait olmamak şartıyla tespih, sakal veya bayramlardaki kabir ziyaretleri gibi bazı bid'atlere göz yumulabileceği şeklinde bir yaklaşım görülmektedir. Bu konuda Elbânî'nin Balkanlı

---

[511] Elbânî'den naklen, "Disa kritere për njohjen e bid'atit" *Selefi.org,* https://selefi.org/index.php/bid'at/2793-disa-kritere-per-njohjen-e-bid'atit-shejkh-albani, (03.12.2022).

[512] "Muslimani që bën bid'ate, si ta vërtetojë shehadetin?!", *Albislam,* https://www.albislam.com/muslimani-qe-ben-bid'ate-si-ta-vertetoje-shehadetin/, (03.12.2022).

öğrencilerine, bazı bid'atların sonradan ortadan kaldırılması şartıyla, meşruiyet kazandırmadan bir süreliğine görmezden gelinebileceği şeklindeki tavsiyesi[513] etkili olması muhtemeldir.

Konu ile ilgili ayrıca, İbn Abdülvehhap'ın, bid'atların ortadan kaldırılması için önce tebliğ, nasihat, vâz, münazara ve münakaşayı önerdikten sonra, insanların yine de bid'atlardan vazgeçmemeleri durumunda imamın güç kullanarak ortadan kaldırma cihetine gitmesi[514] şeklindeki görüşünü hatırlatmak da faydalı olacaktır. Balkanlarda henüz yeterince kurumsallaşamayan Neo-Selefilerin halihazırdaki aşamayı tebliğ, nasihat, vaz, münazara ve münakaşa aşaması olarak görmeleri muhtemeldir. Ayrıca bid'at, sadece teori değil pratik uygulamalarla da ilgili olduğu için, bid'atlara karşı katı bir tavrın doğuracağı gerilim de düşünülmüştür. Zira bu gerilim Neo-Selefilerin yayılmacılığına büyük ölçüde engel teşkil edeceğinden onları daha ılımlı bir tavra sevketmiş olmalıdır.

Bid'atın dayanağı Hz. Peygamberin farklı münasebetlerle söylemiş olduğu hadisin "*Her bid'at dalalettir ve her dalalet (sahibi) ateştedir*" şu bölümüne dayanmaktadır.[515] Yine Hz. Peygamber'den, "*Kim iyi bir sünnet ihdas ederse onun sevabı ve onunla amel edenlerin sevabının misli –kendilerininkinden bir şey eksilmeksizin ona verilir. Kim de kötü bir sünnet ihdas ederse (kötü bir çığır açarsa) onun günahı ve onunla amel edenlerin günahının misli –onlarınkinde bir azalma olmaksızın– kendisine yüklenir.*"[516] şeklinde bir hadis de nakledilmektedir. İmam Nevevî bu hadisin, daha önce hiç kimsenin işlememiş olduğu iyi amellere teşvik olduğunu ifade etmiş, "*Her bid'at dalalettir*." hadisini de, "kötü bid'atler" anlamına tahsis ederek yorumlamıştır.[517]

---

[513] Abdylkader Durguti, "Nâsiruddin el-Elbânî'nin Selefîlik Anlayışı ve Balkan Gençleri Üzerindeki Etkisi", s. 876.
[514] İbn Sahmân'dan naklen, Mazhar Tunç, *a.g.e.*, s. 149.
[515] Müslim, "Cumu'a", 43.
[516] Müslim, "Zekât", 69.
[517] Nevevî'den naklen, *İdeologija Tekfira i Nasilni Ekstremizam*, İslamska Zajednica u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2017, s. 77.

Hz. Peygamber'in zamanında uygulanmayan teravih namazının cemaat ile ikame edilmesine Hz. Ömer'in "*Bu ne güzel bir bid'attır*." demesi, bütün bid'atlerin zemmedilememiş olduğuna bir delil olduğu gibi, Kurân ayetlerinin bir araya getirilişi, Hz. Osman'ın Cuma namazında bir ezan daha okutması da bid'at-ı haseneye örnek olarak gösterilen uygulamalar arasında yer almaktadır.[518]

Ehl-i sünnet âlimleri, bid'at eylemlerini iyi bid'at ve kötü bid'at olarak ayırmaktadır. Bir eylemin kötü bid'at olarak nitelendirilebilmesi için ilgili eylemin İslam'ın kaynakları ile çelişmesi gerektiği ifade edilmektedir.[519] Bid'at'ı, Kur'ân, sünnet ve icma'a aykırı olan ve aykırı olmayan şeklinde bir tasnif eden ilk âlimin İmam Şafiî olduğu aktarılmaktadır.[520] Bu tasnif daha sonraları literatürde **bid'at-ı hasene** (iyi bid'at) ve **bid'at-ı seyyie** (kötü bid'at) olarak yer almıştır. İyi bid'at Kur'ân, sünnet ve icma'a uygun olan, yapılmasında bir sakınca bulunmayan bid'atlardır. Kötü bid'at ise, Kuran, sünnet ve icma'ya aykırı olan bid'atlardır.

Bid'at konusu tarihsel süreç içerisinde her daim zihinleri meşgul etmiştir. İslâm âlimleri de çalışmalarında bu konuya eğilerek dinin kötü bid′atlardan korunması için azami gayret göstermişlerdir. Ancak farklı toplum, kültür ve anlayışları da dikkate alma gereği, bir davranışın bid'at olup olmadığı konusunda, o davranışın hangi ortamda ne gibi sonuçlar verdiği, mahiyet ve gayesi de göz önünde bulundurulmuştur. Dinin ruhuna aykırı olmayan, insanların ahiretlerine de zarar vermeyen bazı eylemler iyi bid'at çerçevesinde değerlendirilip uygulanmasına izin verilebileceği görüşü hâkim olmuştur. Ulemadan İbn Abidin ve İzzeddin b. Abdüsselâm, bid'atı mükellefin fiillerine paralel olarak vâcip,

---

[518] Mustafa Hamdu Alyan, *a.g.e.*, s. 520, 521.

[519] İbn Kesir, İmam Kurtubi, İbn Hacer el Askalani, İmam Nevevî, Tahavî, gibi bid′atı iyi bid′at ve kötü bid′at diye ayıran birçok alim, dinin kaynaklarında yer almayan veya onlarla açıkça çelişen eylemleri kötü bid′at olarak tanımladıkları bildirilmektedir. *İdeologija Tekfira i Nasilni Ekstremizam*, İslamska Zajednica u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2017, s. 75.

[520] İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, tahk. Muhibbuddîn el-Hatîb, Cilt 13, Kahire, 1988, s. 267; Mustafa Hamdu Alyan, *a.g.e*, s. 521.

mendup, mubah, mekruh, haram olmak üzere beşe ayırmak suretiyle[521] tarihi tecrübeye dayanarak bazı iyi bid'atların uygulamasının meşruiyetini ortaya koymuş olmaktadırlar.

Neo-Selefiler bid'at anlayışlarıyla Müslümanların on dört asırlık dinî, ilmî, kültürel mirasıyla çetin bir mücadeleye girişmişlerdir. Balkanlar özelinde düşünüldüğünde bu durum, Balkan Müsümanlarının yaklaşık beş asırlık Türk/İslâm tarihi ve kültürü ile bağını koparmasına hizmet etmektedir.

Neo-Selefilerin bid'at kapsamında gördükleri ve mücadele ettikleri uygulamalar ilerde de göreceğimiz üzere İslâm'ın muhafazasını sağlayan birer sosyal ve kültürel müessese vazifesi görmektedir. Mevlid örneğinde olduğu gibi, bid'at denilerek reddedilen bu uygulama, dinî bilgiye ulaşımın kısıtlandığı dönemlerde Müslümanların İslâm'la bağını sürdürmesini sağlayan çok önemli bir vesile olmuştur. Bunun dışında bid'at olarak nitelendirilen uygulamaların çoğu nassların taşıdıkları derin manaların birer tecellisi, dünya hayatındaki bir izdüşümü olarak da değerlendirilebilir.[522]

3.1.1.3. Tekfir

Dindeki tekelci tavırları gereği kendi gibi düşünmeyenleri tekfir etmek Neo-Selefiliğin önemli bir özelliğidir. Bir kişinin iman etmiş sayılabilmesi için kelime-i şehadeti yeterli görmeyen Neo-Selefilere göre bunun gerçekleşebilmesi için kendilerine göre şirk telakki etmiş oldukları eylemlerden beri olduklarını ilan etmeleri gerekmektedir.[523] Neo-Selefi anlayışının önemli dayanaklarından biri olan Vehhâbîliğe göre İbn Abdülvehhâb'ın tevhid tanımını kabul edenler muvahhid, bunun dışında kalanları ise kâfir, müşrik veya fâsık olarak görülmüştür. Zira Vehhabîlere göre Müslümanlar altı

[521] Rahmi Yaran, "Bid'at", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul 1992, s. 130.
[522] Fatih M. Şeker, *a.g.e.*, s. 50.
[523] Mustafa Hamdu Alyan, *a.g.e.*, s. 188.

asırdan beri dalâlette olup, kendilerine Müslüman diyenlerin aslında hep müşrik olduğundan, kanları ve malları muvahhidlere yani Vehhâbîlere helal görülmektedir.[524]

Bu tür katı bir tavrın geçmişte olduğu gibi günümüzde de şiddet ile neticelenen bir aşırıcılığa savrulma riski barındırması, terör eylemleri ile ilşkilindirilmesi, küresel düzen ile karşı karşıya gelmek istememesi gibi sebepler Neo-Selefileri bilhassa 11 Eylül olaylarından sonra tekfir konusundaki görüşlerini yenileyerek güncellemeye sevk etmiştir.[525]

Günümüzde Suud destekli Neo-Selefiliğe bağlı olarak Balkan Neo-Selefilerinin söylemlerinde, genellemeci tekfir anlayışından uzak oldukları vurgulanmaktadır. Ana akım muhafazakâr Neo-Selefilerin internet sitelerinde, günümüz aşırıcıların dahi büyük günahtan dolayı tekfir etmedikleri, tekfiri sadece *tevhid-i hakimiyet* (şeriat kanunları ile hükmetmeme, kanun yapma konusunda ya parlamentoya katılma ya da seçimlerde oy kullanma gibi siyasi alana ait konular) konusunda uygulamakta oldukları aktarılmaktadır. Nusret İmamović'in önderlik ettiği aşırıcılar ile aralarına mesafe koymuş olsalar da ana akım muhafazakârların tekfir konusunda net bir tavır içerisinde olduklarını söylemek zor görünmektedir. Kendileri, büyük günah sayılan eylemleri iki grupta mütalaa etmektedirler. Buna göre, içki, kumar, zina, tefecilik, cinayet, hırsızlık gibi dinen mutlaka haram olduğu bilinen günahların haramlığını inkar etmeden işleyen kişi tekfir edilmez. Ancak, yalnızca Allah'tan beklenmesi gereken konularda başkasından mesela ölülerden yardım istemek, ölülere kurban kesmek gibi bazı büyük günahlar nedeniyle kişi tekfir edilir.[526][527]

---

[524] Eyüp Sabri Paşa, *a.g.e.*, s. 70; Cevdet Paşa'dan naklen, Muhammed Altaytaş, *a.g.m.*, s. 198.
[525] Mehmed Ali Büyükkara, "Biz Artık O Sapkınlardan Değiliz: Selefilerin Selefilerden Teberrileri Üzerine Değerlendirmeler", *İslâmiyyat*, Cilt 10, Sayı 1, (2007), s. 57-76.
[526] Tekfir listesi daha uzun olmakla birlike, biz burada Neo-Selefilerin aşırı yorumları nedeniyle yerel anlayışa karşı çıktıkları eylemleri aktarma ile yetindik.
[527] Zijad Ljakiç, "Fenomen Tekfira u B i H", https://zijadljakic.ba/fenomen-tekfira-u-bih/, (02.04.2024).

Yazı ve vaazlarında Neo-Selefilerin tekfir konusunda yeni bir teori geliştirdikleri görülmektedir. Artık büyük günah işleyeni kâfir saymıyor, küfrün ve imanın bir süreliğine beraber durabileceğini savunuyorlar. Bilgi eksikliği, cebir altında olmak ve inkâr barındırmayan kötü niyyet gibi durumlarda kişinin tekfir edilmeyeceğini söyleyip buna göre bir takım açıklamalar yapmaktadırlar.

Müslüman olup da kelime-i tevhidin detaylarından haberdar olmadığından bilgisizce şirk veya küfrü gerektirecek bir söz veya amel işlenmesi durumunda iki farklı görüş aktarılmaktadır. Necd ulemasının görüşü olarak aktarılan görüşe göre, itikatta bilgisizlik mazeret teşkil etmeyeceğinden bu kişi dünyevi hükmü bakımından dinden çıkmıştır fakat ahirette bilgisizliği sebebiyle affedilebilir. Fakat yeni Müslüman olup henüz bilgilenme fırsatı bulamayan ve dağda, medeniyetten uzakta yaşamakta olan kimse bu konuda mazur görülebilir.

Tekfir konusunda bir diğer görüş de İbn Teymiyye, İbn Kayyım ve İbn Abdülvehhâb'a istinaden nakledilmektedir. Buna göre **bilgisizlikten** dolayı işlenmiş olan muayyen bir küfür şekli insanı dinden çıkarmaz. İbn Teymiyye ve ibn Abdülvehhap asıl konularda küfrü mazur görmez ancak detaylarda bilgisizlik nedeniyle küfür işlemeyi mazur görürler. Mesela kişi, kabirden şifa talep etmenin aslında ona tapmak olduğunu bilmezse bu **ancak kendisine delil ulaşana kadar** mazeret teşkil edebilir.[528]

Tekfir konusunda hangi bilgi eksikliğinin mazur görüleceği hakkında da konuşan Neo-Selefi vaizler, ilgisizlik ve tembellik sebepli bilgisizliğinin mazur görülemeyeceğini ifade etmektedirler. Peygamber Efendimizin ebeveynini de bu grup içinde değerlendirmektedirler. Bilgi sahibi olmaya gayret edip, çevresinde, âlim bulamaması gibi elde olmayan nedenlerden dolayı bilgiye ulaşamamış olmayı mazeret olarak kabul etmektedirler. Bunun dışında tekfir edilmeyen iki diğer gruptan biri, cebir altında olandır.

---

[528] Sadullah Bajrami, "Justifikimi i besimtarit me padituri", https://www.youtube.com/watch?v=74p46rOfhT0&list=PLokQm4vjvyUZSFcSL32SSlUOiuMgnmqFI&index=24, (06.03.2022).

İkincisi ise inkâr olmadan kötü niyyet sahibi olmaktır. Buna göre Allah'ın büyüklüğüne iman etmiş bir kişi bunu kendi çıkarına kullanmış olsa da tekfir edilmez. Tevhid konusundaki ilime ulaşmak için gayret göstermemek ve herkese farz olan ilim talebini önemsenmemek mazur gösterilmeyecek bilgisizlik içerisinde yer almaktadır.[529]

Kişinin bilgisizce işlemiş olduğu günah nedeniyle tekfir edilmeyeceği delilleriyle beraber işlendiği bu uzun yazı ve videolarda esas dikkat çeken nokta, tekfir eden aşırıcı görüşlere de yer verilmesi ve tekfir etmemenin, vaizin ictihadı (râcih görüş) olarak sunulmasıdır. Bu da tekfir etme sorununun ucu açık bir şekilde devamlılık gösterebileceği ihtimalini barındırmaktadır. Ayrıca tercih edilen görüşte, "*delil kendilerine ulaştırılana kadar*" şeklindeki bir kayıtlanma, hüküm ile ilgili bir görüş değişikliği ya da "ılımlılaşma" değil, sadece bir ertelemenin söz konusu olduğunu göstermektedir. Nitekim Suudi Selefiliğin günümüz doktrinerlerinden Kûsî, ancak Selefî anlayışa uygun bir ulûhiyyet ve tevhid ile imanın sahih olacağı ve kişinin mal ve can emniyetinin temin edilmiş olması, şirkten arınmış olması ve benzeri bir takım sonuçlar doğurabileceğini ifade etmektedir.[530]

Ehl-i Sünnet geleneğinde ise, kelime-i şehadeti tasdik ederek Müslüman olan bir kimsenin küfre nisbet edilebilmesi için onun bu tasdiki terketmesi gerekir. İster imana ister amele dair olsun dinin asılları içinde yer alan bir esası inkâr eden kişinin dinden çıktığı İslâm âlimlerinin ittifak ettiği bir husustur. Hz. Peygamber, iman ettiğini beyan eden herkesin tasdikini kabul etmiştir. Yine bu dönemde münafıkların olduğu bilindiği halde alenen tekfir yoluna gidilmemiştir. Ayrıca, "*Kim mü'min kardeşine 'Ey Kâfir! derse, küfür ikisinden birine döner.*"[531] hadisinden Hz. Peygamber'in kesin delil ve ikrara dayanmadıkça Müslümanlar arasında tekfiri yasakladığı da anlaşılmaktadır. bu sebepledir

---

[529] Sadullah Bajrami, "Lloji i padijes që justifikohet në İslam", https://www.youtube.com/watch?v=Hi2I0kqAHVU&list=PLokQm4vjvyUZSFcSL32SSlUOiuMgnmqFI&index=29, (11.10.2022).
[530] Müfrih el Kûsî, *a.g.e.*, s 122-124.
[531] Buhârî, Edep, 73.

ki, Ehl-i Sünnet âlimleri, zarurat-ı dinîyyeden birini inkar etmedikçe ehl-i kıblenin tekfir edilemeyeceğini ifade etmişlerdir.[532]

3.1.1.4. İletişime Geçilecek ve Geçilmeyecek Olanları Belirleme (Vela ve Bera)

Dostluk ve düşmanlık edilecek kişilerin belirlenmesi anlamına gelen **vela** *ve* **bera**, Neo-Selefiliğin önemli bir ilkesini teşkil etmektedir. Terminolojik olarak **vela**, Müslümanlara duyulan sevgi, dostluk ve destek anlamına gelmektedir. **Bera** ise, kâfirlere buğzetmek, onlardan uzak durmak anlamını taşımaktadır. Terim olarak naslarda bir karşılığı olan bu ilkelerin Neo-Selefilik ile birlikte daha önce İslâm tarihinde rastlanmadığı şekilde bir anlam kayması yaşadığına şahit olmaktayız. Buna göre, hakikatın taşıyıcısı olan Neo-Selefilerle uygun anlayışı taşımayan İslâmî cemaat veya hareketlerle işbirliğine sıcak bakılmamalıdır. İşbirliği yapılabilmesi için doğru Selefîlik üzerinde olmaları gerekir.[533]

Suudî Selefiliğin önemli bir bileşeni olan bu ilke, Balkan Neo-Selefiliğin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştı. İlk ortaya çıkan Neo-Selefiler, sadece kendi taraftarlarna hitap edecek şekilde kapalı çevrelerde faaliyet gösteriyor, toplumun geri kalan kısmıyla asla irtibat kurmuyorlardı. 2016 yılında İslam Birliklerinin Neo-Selefileri kendi bünyesine katma girişimi, Balkan Neo-Selefiliği için bir kırılma noktası olmuştur. İslam Birliklerinin çağrısına olumsuz yanıt veren ana akım muhafazakâr kesim bu ilkeye hala sımsıkı bağlı olduklarını göstermiştir. İslam Birliklerinin çağrısına olumlu yanıt verenler ise, bu konuda daha esnek bir tavır göstermişlerdir. İlk günden itibaren Vehhâbî olarak bilinen Bekir Halimi, Safet Kuduzović gibi vaizler, günümüzde ılımlı kanatta yer almaktadırlar.

---

[532] Yusuf Şevki Yavuz, "Tekfir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 40, İstanbul 2011, s. 352.
[533] Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, s. 70.

Sosyal medyada yer alan tartışma ve dışlama videolarından, ana akım muhafazakâr Neo-Selefilik ile uyumlu olmayan gruplarla yapılmış olan ittifakın bir dışlanma sebebi olduğunu görmekteyiz. Ana muhafazakâr Neo-Selefilerin Bosna Hersek'teki lideri konumunda olan Zijad Ljakić, İslâm Birliklerinin çağrısına olumlu yanıt verenleri eleştirip **menhec** dışı saymaktadır.

Arnavut dünyasında bu ilkenin daha katı bir şekilde uygulandığını görürürüz. Kendi aralarında yürüttükleri tartışmalardan, Medhaliye grubuna bağlı oldukları anlaşılan grupların işbirliği taraftarı olan grupları İhvancı olarak isimlendirdikleri görülmektedir. Hatta kendilerine bağlı bazı grupların bir süreliğine bile İhvancı dedikleri gruplarla iletişim kurmuş olmalarından dolayı, Arap dünyasından itibar ettikleri hocalarının fetvasını da alarak gruplarından ihrac ettiklerini bildiren videolar yayınlamaktadırlar.[534]

Bugün Balkanlar'daki Neo-Selefi hareketlere baktığımızda bir tarafta kendileri gibi düşünmeyenlerle hiçbir şekilde iletişime geçmeyen, ana akım muhafazakâr Neo-Selefiler ile sayıca oldukça azalmış oldukları ifade edilen aşırıcılar, diğer tarafta ise, "ılımlılaşma" konusunda birbirinden farklılaşan katılımcı Neo-Selefilerin yer aldığı görülmektedir. Böylece Balkanlar'da Neo-Selefilik için de bir yenilik olan vela ve bera ilkelerinin görmezden gelindiği ılımlı grupların katılımcı tavrıyla karşı karşıyayız.

3.2. Neo-Selefilerin İtikadi Görüşleri

Bu başlık altında, şimdiye kadar bahsettiğimiz prensipler çerçevesinde Balkanlar özelinde Neo-Selefi zihniyetin itikadi anlayışını tasvir etmeye gayret edeceğiz.

Balkan Neo-Selefileri de tabi oldukları sair Selefiler gibi itikadi konularda zahiri okumaya tabi tuttukları nass ve selefe ittiba gibi ilkeleri öne çıkarmaktadırlar. Rubûbiyyet,

[534] https://www.youtube.com/watch?v=MRPItyP8wKY, https://www.youtube.com/watch?v=f0it77gtcOM, (18.05.2024).

ulûhiyyet, esma ve sıfattan oluşan tevhid, meleklere iman, kitaplara iman, peygamberlere iman, kadere iman, gayb âlemi, dinin temelleri, vahiy ile bildirilen ve selefin ittifak ile kabul ettiği her şeye tam teslimiyet, Allah'a ve Peygamber Efendimize tam itaat gibi meseleler Neo-Selefi öğretinin de itikadî konularını oluşturmaktadır.[535] Ehl-i Sünnet ile ayrıştığı hususlar genellikle tevhid konusu etrafındadır. Fakat her şeye rağmen kendilerini ortayolun temsilcisi ve Ehl-i Sünnet'in asıl takipçileri olarak takdim ederler. Neo-Selefilerin anlatılarında dikkat çeken husus, öğretilerinin esasını teşkil eden konuların, Ehl-i Sünnet'in öteden beri delil olarak kullandığı nasların ışığında açıklamış olsalar da, nasları yorumlamada iman ile amelin ayrılmazlığı, şirk ve bid'at anlayışları ile "doğruyu" ikame etme yönündeki aşırılıklarına göre şekillenmesidir.

İtikadi konular hakkındaki görüşler aktarılırken ana muhafazakâr Neo-Selefilerin yaklaşımları ele alınacaktır. Aralarında çok fazla farklılaşma olmamakla birlikte, nerede ve nasıl farklılaştıklarını ortaya koymak adına yeri geldiğinde ılımlı grupların görüşlerine de yer verilecektir. Nihayetinde ise, bu görüşlerin Ehl-i Sünnet açısından anlamı tartışılacaktır.

Konular aktarılırken bir vaizin vaazlarından veya yazısından aktarılmakla birlikte, ana akım muhafazakâr gruplara ait tüm vaizlerin farklı dillerde de olsa konuları aynı akış içerisinde işlediklerinin altını çizmek gereklidir. Ana akım muhafazakârların yazıları ile ılımlı grupların yazılarını karşılaştırdığımızda da, üslup farklılığı dışında bir fark görülmemektedir. Şöyleki, ana akım muhafazakârların daha sert ve vurgulu ifade ettikleri bazı konuların, ılımlı grupların yazılarında dikkat çekmeyecek şekilde yer almaya devam ettikleri görülmektedir.

---

[535] "Përkufizimi i Akides dhe Tevhidit si dhe Lidhja Mes Tyre", *Albislam*, https://www.albislam.com/perkufizimi-i-akides-dhe-tevhidit-si-dhe-lidhja-mes-tyre/, (04.04.2022).

3.2.1. Tevhid

Öğretilerinin ana omurgasını teşkil eden "Tevhid" konusunu Neo-Selefiler, daha ziyade İbn Abdülvehhâb'ın eserlerinde işlediği şekliyle benimsemektedirler. Buna göre tevhid, Tevhid-i Rubûbiyyet, Tevhid-i Ulûhiyyet ve Tevhidi Esma ve Sıfat'tan oluşmaktadır.[536]

3.2.1.1. Rubûbiyyet Tevhidi

Tevhid-i Rubûbiyyet ilkesi, "*Yaratma, rızık verme, işleri çekip çevirmede Allah'ın birlenmesi*" anlamını taşımaktadır.[537] Tevhid-i Rubûbiyyet konusunda benimsenmiş olan bu tanımlama şekli Ehl-i Sünnet anlayışına aykırı bir tanımlama değildir. Ancak Neo-Selefi vaizlerin kendi seleflerine ittiba ederek Tevhid-i Rubûbiyyet konusunda Mekke müşriklerinin de Müslümanlar gibi aynı inanca sahip olduklarını savunmaktadırlar. Dolayısıyla kendi yorumaldıkları şekliyle üçlü tevhid anlayışının terki durumunda, rubûbiyyet tevhidinin tek başına kişiyi şirkten kurtarılması için yeterli olmayacağını savunarak[538] aşırılığa sürüklenmektedirler.

Neo-Selefilere göre *rubûbiyyet tevhidi* fıtridir. Onu ancak fıtratı bozulmuş ve basireti kör olmuş kişiler inkâr eder. Dolayısıyla Kelâmcıların bu yönde sarfetmiş olduğu tüm gayret ve mesailerini, son derece gereksiz bir uğraş olarak değerlendirmektedirler. Onlara göre, Yaratıcının varlığını ıspat etmek için bunca gayretin sarfedilmesi şöyle

---

[536] Safet Kuduzović, "Komentar Kitabu Et-Tevhid", https://www.youtube.com/watch?v=briiMUfl1H8&list=PLuQgf2foSi-as7Dz3YYGjrSI0LmjGjWLk, (04.04.2022); İbn Baz, "Llojet e Tevhidit", *Albislam*, Çeviren: Mujdin Xh. Xhaferi, https://www.albislam.com/llojet-e-tevhidit-njesimit-te-allahut/, (04.04.2022); Zijad Ljakić, "Šta je tevhid", https://www.youtube.com/watch?v=VnjusD6Rnu0, (02.03.2024).

[537] Muhammed et-Temimi, *a.g.e.*, s. 22.

[538] Elbânî, "Shumica e Muslimanëve sot nuk e kuptojnë ashtu siç duhet domethënien e fjalës "la ilahe il-Allah", *et-Teuhidu*, Çeviren: Jeton Shasivari, https://selefi.org/index.php/teuhid/551-teuhid/2957-shumica-e-muslimaneve-sot-nuk-e-kuptojne-ashtu-sic-duhet-domethenien-e-fjales-la-ilahe-il-allah-shejkh-nasiruddin-el-albani, (04.10.2022); İbn Baz, "Llojet e Tevhidit", *Albislam*, Çeviren: Mujdin Xh. Xhaferi, https://www.albislam.com/llojet-e-tevhidit-njesimit-te-allahut/, (04.04.2022).

dursun, ciddi bir uğraşa bile ihtiyaç yoktur. Bu bağlamda da, rubûbiyyet tevhidini anlatan ayetlerin çoğunun zaten, ulûhiyyet tevhidinin gerekliliğini ifade etmek üzere nazil olduğunu savunmaktadırlar. Rubûbiyyet ilkesini tevhid için yeterli gördükleri ifade edilen Kelâmcılar, bu noktada da tenkid edilmektedir. Mütekellimin, Rabbini bilenin imanını geçerli saymıştır. Halbuki ***La ilahe illallah***'ın esas anlamı "*İtaati Allah'a has kılmaktır*." (İbadet/ Ulûhiyyet Tevhidi). Dolayısıyla sadece rubûbiyyet tevhidi kişinin imanını kurtarmak için yeterli sayılmamaktadır.[539]

3.2.1.2. Ulûhiyyet/İbadet Tevhidi

Vehhâbîliğin bir devamı olarak tezahür eden Balkan Neo-Selefilerinin de esas üzerinde önemle durdukları ilke **ulûhiyyet tevhidi** (ibadet tevhidi) ilkesidir. Ulûhiyyet ya da diğer adıyla ibadet tevhidi, *"İbadette başkalarının değil, sadece O'nun layık olduğuna kesin olarak inanıp, açık ve gizli bütün ibadet türlerinde Allah'ı birlemek*." olarak tanımlanmaktadır.[540] Ulûhiyyet ilkesi, rubûbiyyet tevhidi ile esma ve sıfat ilkelerini de kapsayarak tevhidin aslını oluşturmaktadır. Neo-Selefi anlayışa uygun ulûhiyyet ilkesinin hakkı verildiği zaman ancak tevhid gerçekleşmiş, ihlasın hakkı verilmiş, tüm mevcudatın yaratılış gayesi manasını bulmuş, kişinin mal ve can emniyeti temin edilmiş, şirkten arınmış olacağı için amellerinin kabulü garantilenmiş, dostluk ve düşmanlık (vela ve bera) edilecek kişiler de belirlenmiş olacaktır.[541] Dolayısıyla esas mücadele alanı burasıdır çünkü bütün peygamberlerin mücadelesi bu alanda gerçekleşmiştir.[542]

---

[539] Sadullah Bajrami, "Keqkuptimi i fjalës La ilahe il-lallah", https://www.youtube.com/watch?v=xs11dQt6GbM, (27.02.2022); Tevhid rububijjet - dr. Zijad Ljakić, https://www.youtube.com/watch?v=yjk846-UqYc, (02.12.2023).

[540] Tevhid uluhijjet - dr. Zijad Ljakić, https://www.youtube.com/watch?v=ZTPOzpi7-3s, (02.12.2023).

[541] Müfrih el Küsî, *a.g.e.*, s. 122-124; Sadullah Bajrami, "Keqkuptimi i fjalës La ilahe il-lallah", https://www.youtube.com/watch?v=xs11dQt6GbM, (27.02.2022).

[542] Muhammed et-Temimi, *a.g.e.*, s. 22; Tevhid uluhijjet - dr. Zijad Ljakić, https://www.youtube.com/watch?v=ZTPOzpi7-3s, (02.12.2023).

İbn Teymiyye'nin iman nazariyesine uygun olarak açıklanan "Ulûhiyyet Tevhidi", konuya dair videolarda şu şekilde sunulmaktadır.

Tevhidin sembolü ***La ilahe illallah*** ifadesidir. Bu ifade dinin direğidir ve iman eden herkesin ilk olarak söylemesi gereken ifadedir. Bu ifadenin içerisinde iki unsur bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ***La ilahe***'de karşılık bulan nefyetmedir ki bu, "*İbadet edilecek Tanrı yoktur*" anlamındadır. İkincisi de "*Allah'tan başka*" anlamına gelen ***illallah*** ile karşılık bulan ikrardır. Yani iman etmiş olan herkesin birnci görevi "*Allah'tan başka kulluk edilecek ilahın olmadığını*" kabul etmesidir. Bu anlamda Neo-Selefiler, ***La ilahe illallah*** ifadesinin bazı gruplar tarafından yanlış yorumlandığını savunmaktadırlar. Bu konudaki ilk eleştirilerini mutasavvıflara yöneltmektedirler. Buna göre sufiler, ***La ilahe illallah*** ifadesini yanlış yorumlayarak "*Allah'tan başka şey yoktur*" (**La mevcude illahu**) manasını yüklemiş ve "*Görünen herşey Allah'tır*." demişlerdir. İbnü'l Arabi'nin Vahdet-i Vücud teorisini sığ bir anlayışla karikatürize ederek bütün tasavvuf dünyasını tekfir eden Neo-Selefi vaizler, haberi sıfatların te'vil edilmesini kabul etmediklerinden Tasavvufun "*Allah her yerdedir*" inancına karşı, "*Allah göktedir*" ifadesi ile karşı durmaya çalışmaktadırlar. Onlara göre tasavvufçular, Tanrı'yı gökten yere indirip canlılar arasına katmıştır ki, bu düşünceleri onları dinden çıkarmaktadır. Ayrıca varlıkların arasına karışmış olan ulûhiyyetin evliyalarda da bulunduğu inancı sufileri, evliyalara hürmet, türbe inşası ve kabir ziyareti gibi şirk olarak nitelenen bazı eylemlere de sürüklemiştir.[543]

Neo-Selefi vaizlere göre ***La ilahe illallah*** ifadesini yanlış yorumlayan bir diğer grup ise kelâmcılardır. Eş'arîler ve Mâtürîdîler ***La ilahe illallah*** ifadesini "Allah'tan başka yaratıcı yoktur" anlamı ile sınırlı tuttular. Kelâmcıların tasvir etmiş oldukları bu iman ise kişiye ne dünyada ne de ahirette fayda vermeyecektir.[544]

---

[543] Sadullah Bajrami, "Keqkuptimi i fjalës La ilahe il-lallah", https://www.youtube.com/watch?v=xs11dQt6GbM, (Erişim 27.02.2022).

[544] Sadullah Bajrami, "Keqkuptimi i fjalës La ilahe il-lallah", https://www.youtube.com/watch?v=xs11dQt6GbM, (Erişim 27.02.2022).

Neo-Selefiler ise tevhidin sembolü olan ***La ilahe illallah*** ifadesini, "Allah'tan başka ibadet edilecek yoktur" şeklinde açıklamakta ve bunun insanların ve cinlerin yaratılış sebebi olduğunu belirtmektedirler. Görüldüğü gibi tevhidin aslını ibadet olarak gören ve Allah'ı sadece ibadet edilecek bir kudret ile sınırlı tutan Neo-Selefiler, Allah'ın varlığı hakkındaki delilleri ikame etmeyi günümüz şartlarında dahi gereksiz görmekte ve kendilerinin anladığı şekliyle tevhidi gerçekleştiremeyenlerin ne imanının ne de amelinin kendilerini kurtarmayacağını ifade etmektedirler. [545]

Ehl-i Sünnet anlayışında tevhid, âlemde Allah'a denk birşeyin olmaması, bu konuda teşbih ve tecsime düşülmesinden sakınmak ve âlemde yaratıcılığın O'na ait olması şeklinde açıklanmaktadır. Akaid kitaplarında Tevhid kavramı, "Allahu Teâla birdir. O'nun ortağı yoktur. O'nun benzeri de yoktur. O'nu aciz bırakabilecek hiçbir kudret yoktur. O'ndan başka ilah yoktur." sözleriyle ifade edilir.[546]

Görüldüğü gibi İslâm âlimleri tevhidi genellikle gayba taalluk eden metafizikle alakalı konumda bir konu olarak açıklamış ve daha sonra bunu akli ve nakli delillerle temellendirmeye çalışmışlardır. Kelâm âlimleri tevhidi, ulûhiyyet ve rubûbiyyet şeklinde bir tasnife tabi tutmamıştır. Klasik eserlerde her ne kadar bu tabirlere rastlansa da, İbn Teymiyye'ye dayanarak günümüz Neo-Selefilerinin yüklediği manalarda kullanılmamaktadır. Mâtürîdî, bu kavramları hususi kavramsal manalar yüklemeden yakın anlamlı olarak kullanmıştır.[547] Tahâvî'nin *Akâidi*'nde de ulûhiyyet ile rubûbiyyet kavramlarının neredeyse müteradif anlamlı kullanıldığını görüyoruz.[548]

Rubûbiyyet tevhidi konusundaki delilleri gereksiz görmek Neo-Selefilerin ısrar ettiği anlamsız bir diğer konudur. Rubûbiyyet tevhidinin herkes tarafından kabul

---

[545] Sadullah Bajrami, "Pozita e fjalës La Ilahe Il-lallah", https://www.youtube.com/watch?v=TV15GcBqOWU, (27.02.2022).
[546] Ekmelüddîn Muhammed el-Bâbertî, *a.g.e.*, s. 28.
[547] İrfan Eyibil, 'Tevhid-i Ulûhiyyet Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme", *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, Temmuz 2013, s. 186, 190, 192.
[548] Ekmelüddîn Muhammed el-Bâbertî, *a.g.e.*, s. 32, 37.

gördüğünü söylemek zordur. Komünizmin pençesinden çıkan Balkanlar'da, sekülerleşmenin nesiller arasında tesis ettiği uçurumun yaratmış olduğu tahribat düşünüldüğünde Neo-Selefilerin anladığı şekliyle ulûhiyyet tevhidinden önce, rubûbiyyet tevhidi konusunun delilleriyle ikame edilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Neo-Selefi anlayışında tevhidin sembolü olan ***La ilahe illallah*** ifadesinin gerçekleşmesi için iki önemli nokta bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, ibadet ve itaati Allah'a has kılmak. İkinci şart da şirk ve küfrü gerektirecek eylemlerden uzaklaşmaktır.[549] Allah'ı fiillerle bir kılmak anlamına gelen ve İbn Teymiyye'de "Ameli Tevhid", günümüz Neo-Selefilerde ise "İbadet Tevhidi" olarak da anılan ulûhiyyet tevhidi, hem iman-eylem (Allah'a nasıl ibadet edileceği) açısından hem de şirk-bid'at (Allah'a nasıl ibadet edilmemesi gerektiği) açısından değerlendirilmektedir. Buna bağlı olarak çalışmanın devamında Neo-Selefi anlayışta iman-eylem ilişkisi açısından ibadet tevhidi ve şirk-bid'at açısından ibadet tevhidi ortaya konulacaktır.

3.2.1.2.1. İman Amel İlişkisi Açısından Tevhid

Ehl-i Sünnet âlimlerinin büyük çoğunluğu tevhidi, Allah'ın zatı, sıfatları ve fiilleri bakımından tek olduğunun ve her konuda eşi, benzeri ve ortağının olmadığının dil ile ikrarı fakat daha da önemlisi kalp ile tasdiki olarak anlamışlardır. Neo-Selefiler ise tevhidin gereğince amel edilmesini de gerekli görmektedirler. Neo-Selefiler'de tevhidin gerçekleşmesi için gerekli olan imanın marifet, tasdik, ikrar ve amel gibi asli unsurları bulunmaktadır. İmanın gerçekleşmesi için de bazı ilave şartlar bulunmaktadır.

Tevhidin sembolü olan kelime-i şehadeti tasdik etmek iman etmiş olmanın birinci şartıdır. Kelime-i şehadeti tasdik edip küfrü gerektiren amelleri işlemeyen kimse Müslüman olarak kabul edilmektedir. Ancak, sadece tasdik makbul değildir. Böyle bir

[549] Shtylla e Parë e İslamit", *albislam.com*, https://www.albislam.com/shtylla-e-pare-e-islamit/, (04.04.2022).

iman kişiyi dünyada kurtarır, ancak ahiretini de kurtarabilmesi için "kalbin amelleri" olarak sayılan ihlas, ilim, itaat, sevgi, sıdk, yakin, kabul ve red gibi bazı şartlar bulunmaktadır.[550] Bu şartlar imanın kendisidir ve bu şartlardan birinin eksik olması durumunda kişinin ahirette imansız sayılacağı kabul edilir.

Neo-Selefiler, tevhidin sembolü olan ***La ilahe illallah*** ifadesini "Allah'ı ibadet edilecek tek varlık" şeklinde açıklamaktadırlar. Dolayısıyla tevhidi de ibadetten (itaatten) ibaret açıklama yoluna gittiler. Buna bağlı olarak da bu ibadet kalp, dil ve uzuvlarla gerçekleştirilmelidir. "***Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Senden yardım dileriz.***"[551] ayetini sembolize eden ***La ilahe illallah*** ifadesi, kişinin iç dünyası ile ilgili ki bu kalp ibadetidir ve bunun da söz ve eylemleri bulunmaktadır ve dış dünyası ile ilgili dilin ve uzuvların ibadeti gibi dört sütün üzerinde durmaktadır. Buna göre her mümin Allah'ın Kur'ân'ı Kerim'de indirdiğine ve Peygamber Efendimizin bildirdiğine iman etmesi gereklidir. Ancak imanın sahih olabilmesi için bunlar yeterli sayılmamaktadır. Ayrıca Allah'ın emirlerini sevmek-yasaklarından, şirk ve küfürden nefret etmek de gereklidir. Allah'ın emirlerini bilmek kalbin sözüdür, Allah'ın emirlerini sevmek, Allah'tan korkmak ve ümit etmek de kalbin eylemidir.[552] Allah'a sadece korku ile yaklaşmak Hâricîlerin usulüdür. Sadece ümit ile yaklaşmak Murcienin[553], sadece aşk ile yaklaşmak da mutasavvıfların usulüdür. Allaha aşk ile, korku ile, ümit ile yaklaşan muvahhittir.[554]

İmanı açıklarken İbn Kayyim'in, "*Kalbin söz ve eylemlerinin yer aldığı iç dünya*" ile "*Dil ve uzuvların eylemlerinin yer aldığı dış dünya*" şeklindeki bir ayırımının Peygamber Efendimizin zamanında var olup olmadığı konusundaki soruya istinaden evet,

---

[550] "Kushtet E Fjalës "La Ilahe Il-Lallah", https://www.albislam.com/kushtet-e-fjales-la-ilahe-il-lallah/; https://minber.ba/?p=3199; https://selefi.org/index.php/teuhid/551-teuhid/1022-kuptimi-i-fjales-la-ilahe-il-allah-kushtet-dhe-domethenia-e-saj, 10.10.2023.

[551] Fatiha, 5.

[552] Sadullah Bajrami, "Fjala La ilahe il-lallah simbol i fjalës dhe i veprës", https://www.youtube.com/watch?v=1-gFGKj3-0, (28.02.2022).

[553] Neo-Selefiler, imanı amelden bir cüz saymayanları Murcie olarak isimlendirmektedirler.

[554]Sadullah Bajrami, "Lloji i adhurimit që trajton fjala La ilahe il-lallah", https://www.youtube.com/watch?v=hzsatn50gzY, (Erişim 26.02.2022).

Peygamber Efendimiz zamanında böyle bir ayırımının yapıldığına dair herhangi bir rivayet bulunmadığını ancak Peygamber Efendimizin zamanında böyle sıkıntıların olmadığı şeklinde cevap vermektedirler.[555] Bu konuda da bid'at konusundaki açıklamaları ile nasıl çelişkili olduklarını görmek mümkün olmaktadır.

İmanın ikinci ilkesi, Peygamber Efendimiz'in Allah katından getirdiği her şeyi, tam anlamıyla bütün olarak kabul etmek ve teslim olmak demektir. Kendi anlayışlarına göre yorumladıkları bazı ayetler vasıtasıyla, Peygamber Efendimizin peygamberliğini kalp ile kabul edip gereğiyle amel etmedikçe Peygamber Efendimizin peygamberliğini tasdik etmenin sahih bir iman için yeterli olmayacağını ortaya koymaya çalışmaktadırlar.[556]

İman konusunu da İbn Teymiye'nin açıkladığı şekliyle aktaran Neo-Selefilere göre de iman tek bir unsurdan değil birbiriyle bağlantılı birçok unsurdan oluşmaktadır. Bütün bu unsurların imanın gerçekleşmesinde etkisi bulunmaktadır.[557] Ehl-i sünnet ulemasının çoğu ise imanın esas olarak kalpte olduğunu savunmaktadırlar.[558]

3.2.1.2.1.1. İman, İkrar ve Amelden Oluşmaktadır.

Neo-Selefiler, imanın ikrar ve amelden oluştuğunu kabul eder.[559] Gerçek imanın sembolü olan *La ilahe illallah* ifadesinin neleri kapsadığı konusunda Neo-Selefi vaizler, "*Kimin son sözü, "Allah'tan başka ilah yoktur" (Lâ ilâhe illallah) cümlesi olursa, o kişi cennete girer*."[560] hadis-i şerifinin bazı gruplar tarafından yanlış anlaşılmış ve yorumlanmış olduğunu ifade etmektedirler. Bu sözü sadece söylemek ile kurtuluşa

---

[555] Sadullah Bajrami, "Fjala La ilahe il-lallah simbol i fjalës dhe i veprës", https://www.youtube.com/watch?v=1-gFGKj3-0, (28.02.2022).
[556] https://minber.ba/?p=3199, (09.10.2023).
[557] İbn Teymiyye, *Mecmuu'l-fetavâ*, (haz.) Amir Cezzâr Envar Bâz, Cilt 7, Darü'l-vefa, Mansura 2005, s. 324,
[558] Aliyyül Kâri, *Fıkh-ı Ekber Şerhi*, ter. Hüseyin S. Erdoğan, Hisar Yayınları, İstanbul 2013,.s. 229.
[559] *Dyzet Hadithe Rreth Besimit,* Çeviren: Shpend Zeneli, İslamweb, Üsküp, 2018, 7.
[560] Ebû Dâvûd, Cenâiz 20; Hâkim, el-Müstedrek, I, 351.

erileceğini düşünenler hata etmiştir. İman, Allah'tan başka ilah olmadığına (*Lâ ilâhe illallah*) ve Muhammed'in (a.s.) Allah'ın elçisi (*Muhammedun-Resulullah*) olduğuna kalp ile tasdik dil ile ikrar ettiğini kalp, dil ve vücudunuzun geri kalan azalarıyla gerçekleştireceği eylemler ile tamamlamasıdır.[561]

İman, ikrar ve amel bağı kalbin amelleri ile sağlanır. İmanın iç dünyadaki (kalpteki) oluşumu sadece tasdikten ibaret değildir. Kalbin amelleri de imanın bir cüzüdür. Yani Allah'a iman eden kişinin imanının tam olması için bir kalp eylemi olan Allah'ı sevmesi, peygamberi sevmesi, Allah'ın emirlerini sevmesi de şarttır. Ancak bunlar var olduğu zaman gerçek iman hasıl olur. Günah işleyen bir kişinin kalbinde günahına engel olacak Allah sevgisi veya korkusu olsaydı günah işlemezdi.

"Kalbin eylemleri" arasında ihlas, sevgi, tevekkül, rıza, havf, reca ve ümit zikredilirken, "dilin eylemleri" olarak zikrullah, iyiliği emretme-kötülükten alıkoyma ve insanların arasında uzlaşmayı temin etme olarak ifade edilmektedir. Namaz, cihad, hac, ümre, sadaka, ebeveyne itaat, akrabalık bağların korunması gibi eylemler de "azaların eylemleri" olarak kaydedilmektedir.

Neo-Selefiler, iman ve amel ilişkisini anlatırken bunun dil ile dudak ilişkisini örnek vererek açıklamaktadırlar. Dudakların olmaması durumunda nasıl ki sözcükler dökülemeyecekse, buna benzer de eylemin olmadığı yerde imanın olmayacağını delillendirmeye çalışmaktadırlar. Eylemin imandan cüz olduğu görüşlerini, Bakara suresi 143. ve 177. ayetlerine dayandırdıkları gibi, esas dayanak noktaları, "*İman yetmiş küsür şubedir*" hadisi ve Buhari'nin eserinde eylemleri "Namaz İmandadır Babı" şeklinde başlıklandırması teşkil etmektedir.[562] Ayrıca delillendirmek için de Cibril hadisi ve Hazreti Ebu Bekir'in zekat vermeyenler ile savaşını da delil olarak kullanmaktadırlar.[563]

---

[561] https://minber.ba/?p=3199, (09.10.2023).
[562] https://minber.ba/?p=3199, 09.10.2023.
[563] Sadullah Bajrami, "Përbërja e Imanit tek ehli sunneti dhe xhemati", https://www.youtube.com/watch?v=CWaXd9V2prc, (28.02.2022).

İmana dair bu anlatının hemen akabinde ameller arasında imanı zayi eden ve imanı zayi etmeyen şeklinde bir ayırım yapılmaktadır. Hâricîler gibi çokça tekfir etme tuzağına düşmemek için bu tür bir ayırımın zorunlu olduğunu ifade eden Neo-Selefiler, bu duruşlarıyla çokça tekfir eden Hâricîler ile hiç ameli olmasa da imanlı olabilir deme aşırılığına düşmüş Murcie'nin tam ortasında durup Kur'ân'da övülmüş olan "orta yol" ümmetine mensup olduklarını delillendirmeye çalışmaktadırlar.[564]

Gerek vaazlarında gerekse yazılarında kendilerinin, imanı "eylem" olarak gören Hâricîler ile imanı "söz" olarak tarif eden Mürcie'nin oluşturduğu iki aşırı ucun ortasındaki "ılımlı orta yolu" temsil ettiklerini ifade etmektedirler. Neo-Selefilere göre Mürcie iki gruba ayrılmıştır. Bunlardan kalp eylemini inkar eden Cehmiye ve imanın kalp eylemini inkar etmemiş olan Ebu Hanife'dir. İmanı, "*Kalp ile tasdik, dil ile ikrar*." olarak tarif etmiş olan Ebu Hanife de, "İlk Mürcie" olarak kaydedilmektedir.**[565]** Selef-i Sâlihînn olarak anılan ilk üç nesil ulemanın imanın söz ve amel olduğu konusunda icma ettiklerini savunmaktadırlar. Buna bağlı olarak da imanı tanımlarken sadece ikrar ve tasdik olarak görüp eylemi imandan bir cüz olarak görmeyenlerin ibadetleri Neo-Selefilere göre makbul olmayacaktır.[566]

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre amel imanın bir cüzü değil, kâmil imanın bir parçasıdır (mütemmim bir cüzü). **Usûlü'd-din** ilminin "Akide" diye isimlendirilmesi kalpteki imana taalluk etmesindendir. Uzuvlarla amel buna dahil değildir. Bu sebeple namaz vb. uzuvlarla amelleri inceleyen ilim, "Fürû İlmi" diye isimlendirilmişrtir.[567]

Kalp ile tasdik edip diliyle ikrar eden kimse mümindir. Kâmil imana ait amelleri terk edenlere günahkar mümin denir. Vefat ettiğinde Allah dilerse cezalandırır, dilerse

---

[564] Sadullah Bajrami, "Përbërja e Imanit tek ehli sunneti dhe xhemati", https://www.youtube.com/watch?v=CWaXd9V2prc, (28.02.2022).
[565]Sadullah Bajrami, "Fjala La ilahe il-lallah simbol i besimit të vërtet", https://www.youtube.com/watch?v=9y7c0JoQC8o, (28.02.2022).
[566]Sadullah Bajrami, "Fjala La ilahe il-lallah simbol i besimit të vërtet", https://www.youtube.com/watch?v=9y7c0JoQC8o, (28.02.2022).
[567] Ekmelüddîn Muhammed el-Bâbertî, *a.g.e.*, s. 23.

affeder. Mümin olan kişi imanından dolayı sonunda cennete girer. Burada amel, imanın temel rükünlerinden biri olarak kabul edilmemiştir. İman tasdike ait olup kalbin işidir. Amel ise tatbike ait olup bedenin işidir. Ancak amelleri teşkil eden farzların farz oluşu ile haramların haram oluşunun tasdiki imandandır. Bunların inkârı imanı zayi eder. Naslarda iman ve amelin "***Âmenû ve amilu's salihât*"** şeklinde ayrı zikredilmesi, amellerin kabul edilmesi için imanın şart koşulması,[568] günah işleyen müminlere Allahu Teâlâ'nın mümin olarak hitap etmesi[569] gibi ifadeler amelin imandan bir cüz olmadığının bir delili olarak kabul edilmiştir. Ancak yine de âlimler, amelin uzun bir süre terk edilmesinin kalpteki imanın nurunu söndürebileceğine dikkat çekmişlerdir.[570]

Ebu Hanife'nin, "*Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) ümmetinden âsî olanlar gerçekten mü'mindirler*." ifadesiyle isyanın imana zıt olmadığına işaret ettiği ifade edilmektedir. Günahtan tümüyle korunmanın imkânsız gibi bir durum olduğundan Ehl-i Sünnet'in de görüşü bu yönde olmuştur.[571]

3.2.1.2.1.2. İmanın Dil İle İkrar Edilmesi

Neo-Selefiler eylem ile birlikte dil ile ikrarı da imandan bir cüz kabul ederler. Onlara göre, imanın hem dünyada hem de ahirette kişiyi kurtarması için bunu beyan etmesi şarttır. Kişi mümin bile olsa eğer böyle bir beyanda bulunmadıysa ona dünyada Müslüman muamelesi yapılmaz. Kanı ve malı diğer Müslümanlara helaldir. Dil ile ikrarın bulunmamasının ahirette de kişinin imanının zayi olması ile neticeleneceği düşüncesini İbn Teymiyye'ye atıfta bulunarak savunmakta olan Neo Selefiler, buna delil olarak da Peygamber Efendimizin amcası Ebu Talib'in cehennemde olacağını bildiren ifadelerin yanı sıra, "*Ben, insanlarla onlar lâ ilâhe illallah deyinceye kadar savaşmakla*

[568] Taha, 112.
[569] Hucurat, 9.
[570] İbrahim Cücük, *a.g.e.*, s. 70-73.
[571] Aliyyül Kârî, *a.g.e.*, s. 233.

emrolundum. Bunu dediler mi, bana onların kanları ve malları haram olur" hadis-i şerifini zikretmektedirler.[572]

Neo-Selefi vaizler, Ebu Hanife'nin de beyanı imanın bir şartı olarak kabul ettiğini ancak ondan sonraki Mâtürîdîlerin Eş'arî'nin etkisi altında kalarak iman etmiş bir kişinin imanını beyan etmemesi durumunda da ahirette imanının kendisini kurtaracağını ifade ettiklerini aktarmaktadırlar. Beyanın uhrevi değil dünyevi tarafının bulunduğunu ve bunun bizim bilmemiz için gerekli olduğunu ifade etmesi nedeniyle Eş'arî'nin Cehmi olduğunu da açıklamalarına eklemektedirler.[573]

Neo-Selefilerin dil ile ikrar konusunda tartıştıkları bir diğer konu***, La ilahe illallah***'ın zikredilmesi ile ilgilidir. Onlara göre imanın geçerli olması için kelime-i tevhidin ifadesi olan ***La ilahe illallah***'ın tamamının zikredilmesi şarttır. Mutasavvıfların, bunun yerine ***illallah***, ***Allah*** veya ***Hu*** gibi ifadeleri yeterli görmelerinin aslında tevhidi önemsemediklerinden ileri geldiğini söylemekte ve bu şekilde bir zikrin geçerli olmayacağını ifade etmektedirler.[574]

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre imanın iki rüknü bulunmaktadır. Kalbin tasdiki asıl rüknünü, dilin ikrarı ise zaid rüknünü teşkil etmektedir. Bir kimse Allah'a, Peygamberine ve Peygambere vahyedilene kalp ile iman etmiş fakat bunu dil ile ifade etmemişse de Neo-Selefilerden farklı olarak Allah katında mümin olarak kabul edilir. Ancak dünyada mümin olarak muamele görebilmesi için engelleyici ve meşru bir sebep olmadıkça dil ile ikrar etmesi de farzdır. Terk etmiş olduğu bu farzı helal görmedikçe o kimseye kâfir denmez.[575]

---

[572] Sadullah Bajrami, "Fjala La ilahe il-lallah simbol i fjalës dhe i veprës", https://www.youtube.com/watch?v=1gFGKj3-0, (28.02.2022).
[573] Sadullah Bajrami, "Fjala La ilahe il-lallah simbol i besimit të vërtet", https://www.youtube.com/watch?v=9y7c0JoQC8o, (28.02.2022).
[574] Sadullah Bajrami, "Keqkuptimi i fjalës La ilahe il-lallah", https://www.youtube.com/watch?v=xs11dQt6GbM, (27.02.2022).
[575] İbrahim Cücük, *a.g.e.*, s. 57.

Ehl-i Sünnet âlimleri naslarda geçen hakiki ve kâmil mümin ifadelerinden yola çıkarak imanın temel ve kemal şubeleri olduğunu ifade etmişlerdir. Bunu, "*İman yetmiş küsur şubedir en yükseği 'la ilaheillallah' sözüdür ve en aşağısı yolda eziyet veren bir şeyi kaldırmaktır*.''[576] hadisi şerifine dayandırmışlardır. Buna bağlı olarak kâmil imanın üç rüknü bulunduğunu ifade eden Ehl-i Sünnet uleması, kâmil imanın rükünlerini kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve bedenin ameli olarak hadis-i şerife uygun olarak yetmiş kusur şube belirlemiştir.[577] Kâmil iman rükünlerine eklenen "salih amel" unsuru imanı kâmil hale getirmektedir.

İkrarın, ikrah durumunda düşmesi, dil ile ikrarın asıl rukün olmadığının bir delili olarak kabul edilmektedir. Yine ikrarın kalpteki Imana tercüman olması onun asıl rukün olmadığının delili olarak kabul edilmiştir. İmanını açıklaması mümkün olduğu halde onu açıklamayıp başka bir ifade ile değiştirmesi durumunda kâfir olur.[578]

3.2.1.2.1.3. İman Artar Eksilir

Neo-Selefilere göre amel imandan bir cüz olduğu için artar ve eksilir. İyi ameller imanı artırır, yüksek derecelere ulaşmasını sağlar. Günah sayılan eylemler ise imanı zayıflatır. Şirk ve küfür ise imanın tamamen zayi olmasına neden olur. Neo-Selefilere göre imanın artıp eksilebileceğini kabul etmek zorunludur. Çünkü imanın artıp eksilmesini kabul etmemek aşırıcı grupların düştüğü hataya düşürür. Aşırıcı veya Hâricî dedikleri ve sürekli aralarına mesafe koymaya çalıştıkları bu grupların, imanın artıp eksilebileceğini kabul etmediklerinden dolayı çokça tekfir etme hatasına düştüklerini ifade etmektedirler.

Neo-Selefilerin imanın artıp eksilebileceğini söylemeleri imanı ibadet/itaat olarak görmeleri ile bağlantılıdır diyebiliriz. Neo-Selefilere göre ibadet kalp, dil ve uzuvlarla gerçekleşmektedir. İmanın asıl yeri kalp olsa da iman birçok unsurdan

[576] Buhârî, İman, 3; Müslim, İman, 57-58; Tirmizi, İman, 6; Nesâî, İman,16; İbn Mâce, İman, 9.
[577] Kamil imanın şubeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammet Altaytaş-Meral Jahjai, "Hasan Fehmi Efendi ve *Risale-I İman* Adlı Eseri", *Balkanlar ve İslâm*, Cilt 3, İstanbul 2020, s. 235-262.
[578] Aliyyül Kâri, *a.g.e.*, s. 227.

oluşmaktadır. Söz ve amel olarak tarif edilen imanın kalp, dil ve uzuvlara yönelik halleri vardır. Söz olarak imanın kalpteki hali Allah'ı bilmek ve kalbin tasdiki, dildeki hali ikrardır. Amelin kalbe yönelik kısımları kalbin amellerini, uzuvlara yönelik kısmının uzuvların amellerini oluşturmaktadır. Bunlardan herhangi birini eksiltmek veya azaltmak imanı eksiltir ki bu da imanın artıp eksilen bir şey olduğunu göstermektedir.[579]

Şirk dışında bir günahta ısrar edilmesi durumunda imanın zayi olup olmayacağı konusunda Neo-Selefi gruplar arasında ayrılıklar bulunmaktadır. Ürdün Selefileri olarak anılan grup, Nasiruddin Elbânî'nin görüşüne uyarak, şirk dışındaki herhangi bir günahta ne kadar ısrar edilirse edilsin bu imanın tamamını zayi etmeyeceğini, imanın çok küçük bir zerresinin dahi var olmaya devam edeceğini ifade etmektedirler.[580]

Ana muhafazakâr akım ise, günahta ısrar edilmesi durumunda kişinin imanının kaybetmesine varıncaya kadar azalmaya devam edeceğini ifade etmektedirler Sıklıkla atıfta bulundukları Nasiruddin Elbânî'ninin bu konuda imanın ne kadar eksilirse eksilsin tamamen zayi olmayacağı şeklindeki farklı görüşünün de İbn Hacer Askalânî'nin (ö. 1449) etkisi altında kalarak verdiğini ifade etmektedirler ve bu görüşü kabul etmemektedirler.[581]

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre iman, hakikati ve mahiyeti itibariyle artmaz ve eksilmez. Artmakta olan imanın kemalidir. Bazı insanların imanı daha kuvvetlidir, bazılarının ise daha zayıftır. Naslar, imanın kemalinin artacağına işaret etmektedir.[582]

---

[579] "Përmbledhje e disa bazave të Akijdes së Ehli-Sunetit dhe Xhematit", *Selefi.org*, https://selefi.org/index.php/teuhid/38-ceshtje-te-ndryshme-te-akijdes-se-ehli-sunetit/1260-permbledhje-e-disa-bazave-te-akijdes-se-ehli-sunetit-dhe-xhematit, (04.04.2022).

[580] "İmani Pakohet me Mëkate", *Dyzet Hadithe Rreth Besimit (Akides)*, çev. Shpend Zeneli, https://www.albislam.com/imani-pakohet-me-mekate/, (04.04.2022).

[581] Sadullah Bajrami, "Fjala La ilahe il-lallah simbol i besimit të vërtet", https://www.youtube.com/watch?v=9y7c0JoQC8o, (28.02.2022).

[582] Tevbe, 124; Fetih, 4; Enfal, 2.

Ebu Hanife, *el-Fıḳhu'l-ekber* adlı eserinde bu konuyu şu şekilde izah etmektedir. İmanda, iman edilmesi gereken hususlar bakımından herhangi bir artma veya eksilme söz konusu olamaz. Çünkü imanın artması durumunda azalan küfür, imanın azalması durumunda da artan küfrün olması gerekmektedir. Bu durumda kişinin aynı durumda hem kâfir hem de mümin olarak isimlendirilmesinin mantığa aykırı olacağı gibi, naslarda "**İşte bunlar gerçek mü'minlerdir**."[583] ve "**İşte bunlar, gerçek kâfirlerdir.**"[584] gibi ibarelerin bulunması, bu mantıksızlığın Kurân'a da aykırı olduğunun göstergesidir. Ebu Hanife, imanda ancak yakîn ve tasdîk bakımından artma veya eksilme olabileceğini vurgulamaktadır. Şöyleki, iman edilmesi gereken konularda herkes birbiriyle eşittir lâkin, amelleri itibariyle birbirinden faziletlidir.[585]

İmanın amelden cüz kabul edilip edilmemesinin bu konunun şekillenmesinde etkin olduğu görülmektedir. Ameli imandan cüz olarak görmeyen Ehl-i Sünnet uleması imanın artıp eksileceğini kabul etmemesine karşın, ameli imandan cüz olarak gören Neo-Selefiler, amel arttıkça imanın artacağını, amel azaldıkça da imanın azalacağını kabul etmektedirler.

3.2.1.2.1.4. İman İslâm Ayrılığı

Neo-Selefilere göre iman ve İslâm arasında fark vardır. İman amel, İslâm ise sözü teşkil etmektedir. Gerçek bir iman[586] kişinin hem dünyasını hem de ahiretini kurtaracaktır. İslâm ise sadece dünyasını kurtaracak olandır. Peygamber Efendimiz münafıkları da Müslüman olarak isimlendirmiştir. Kelime-i şehadeti zikreden dünyasını kurtarmıştır. Ahiretinin de kurtarılması için iç dünyanın gereklilikleri olan, Allah'ı ve Peygamberini sevmek, Allah'ın buyruğunu sevmek, Allah'ın yasaklamış olduğu şeylerden nefret etmek, Allah'tan korkmak, umut etmek, inancında sadık olmak gibi kalbin amellerinin de

[583] Enfal, 4.
[584] Nisa, 151.
[585] *İmâm-ı A'zam'n Beş Eseri*, Çeviren: Mustafa Öz, 10. Baskı, İstanbul 2014, s. 56.
[586] Hakiki imanndan neyi kastettiklerini daha yukarda bahsetmiştik.

bulunması şarttır. Bu noktada yine iman için koşulsuz olarak eylemi şart koşan Havaric olarak nitelendirdikleri aşırıcı grupları ve kelime-i şehadeti yeterli gören, dolayısıyla iman ve İslâmın bir olduğunu savunan "Mürci" diye adlandırdıkları anlayışı eleştirmektedirler.[587] Genel kanı bu olmakla beraber ılımlı gruba ait Neo-Selefilerden bir grup, iman ve İslâm'ın ayrı ayrı zikredildiğinde özdeş olduklarını, beraber zikredildiklerinde ise farklılaştıklarını savunmaktadır.[588]

Neo-Selefilerin bu tavrı, ameli imandan bir cüz kabul etmeleriyle ilgili bir durumdur. İman eden kişi İslâm dinin bildirdiği emir ve yasaklara uyan kişidir. Ebu Hanife'ye göre iman ve İslâm kavramları arasında sadece sözlük açısından fark vardır. Terminolojik açıdan ise iman ile İslâm bir bütündür, birbirinden ayrılmaz Nasıl ki imansız İslâm olamayacaksa, İslâmsız iman da olmaz. Bu ikisi bir şeyin içi (karın) ve dışı (sırt) gibidir.[589] Bir kimse için mümindir ama Müslüman değildir veya Müslümandır ama mümin değildir demek doğru kabul edilmemektedir. Dolayısıyla İslâm ile imanın aynı olduğunu ifade etmek, bunların birbirinden ayrı düşünülemeyeceğindendir. İman, vahyin bildirdiği emir ve yasaklarda Allah'ı tasdik etmek anlamındadır. İslâm ise, Allah'ın ulûhiyyetine boyun eğip teslim olmak olarak açıklanmaktadır. Bu sebeple denir ki, bunlar birbirinden ayrı olamaz. Ayrı olabileceğine savunan kişiye, Müslümanım deyip de iman etmeyen ve iman edip de Müslümanım demeyen kişilerin hükmünün ne olacağı sorusu ile cevap verilmektedir.[590]

3.2.1.2.1.5. İmanın Tasnifi

İmanın artıp eksilebileceğini savunan Neo-Selefiler, imanı bazı kategorilere ayırmaktadırlar. Şöyleki asgari iman (aslu'l iman), vasat (el imanu'l muktesid) ve azami

---

[587] Sadullah Bajrami, "Përbërja e Imanit tek ehli sunneti dhe xhemati", https://www.youtube.com/watch?v=CWaXd9V2prc, (26.02.2022).
[588] "Cili është dallimi mes imanit dhe İslamit", *Albislam*, https://www.albislam.com/cili-eshte-dallimi-ndermjet-imanit-dhe-islamit/, (06.04.2021).
[589] Mustafa Öz, *a.g.e.*, s. 56.
[590] Sa'düddîn et-Teftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, Çeviren: Taha Hakan Alp, İstanbul 2017, s. 276.

(el imanu'l mustehab) iman şeklinde tasnif ederler. Bu tasnife göre, Allah ve Resulünun zorunlu gördüğü bir takım eylemler, **aslu'l iman** veya asgari iman kategorisini oluşturmaktadır. Bu imanın varlığı için zorunlu bir kategoridir. Allah ve Resulunun sevdiği ama gereklilik konusunda kesin bir şey bildirilmeyen eylemler de imanın diğer kategorilerini oluşturmaktadırlar.

El imanu'l mustehab (imanın en üst mertebesi) kategorisinde Kur'ân'a ait ifadelerle, ***sabikune bi'l hayrat, el-mukarrabun*** ve ***muhsin*** gibi kategoriler yer almaktadır. **El imanu'l muktesid** (vasat iman) kategorisinde yine Kur'ân ifadesiyle ***eshabu'l yemiin, el mu'min*** gibi kategoriler bulunmaktadır. Bunlar vacib olan imanı yerine getirenlerdir. Yani farzları yerine getirip büyük günahlardan sakınanlardır. Bu iki grubu cehennem dokunmaz. Bu gruptaki kişiler küçük günah işlese de imanı azalmaz çünkü sevaplar küçük günahları siler. **Aslu'l iman'**a (asgari iman) sahip olanlar günah işlemiş ama şirke bulaşmamış ve farzları terketmemiş olanlardır. İmanın en alt kategorisi olan **aslu'l iman**'da iman eksilmez çünkü eksilmesi durumunda küfür sadır olmaktadır. Bunu bilmek, kişileri haksızca dinden çıkarmamak için gerekmektedir. Ayrıca imanı kurtaran asgari eylemleri de belirlemişlerdir. İmanı kurtaran eylemleri belirlerken iki şart koşmaktadırlar. Bunlardan birincisi Allah'a itaat gayesiyle yapılan İslâm dinine has (farzlarından) bir eylem olmalı. İkincisi de küfrü gerekitrecek bir eylem olmamalı. (Bu eylem genellikle namaz olarak ifade edilmektedir.) [591]

Neo-Selefiler böyle bir tasnifin, kişiyi yerli yersiz tekfir etme hatasına düşmekten sakındırdığını ifade etmektedirler. Nitekim, "Hâricî zihniyetli" olarak isimlendirdikleri aşırıcı grupların imanın artıp eksilebileceğini kabul etmediklerinden çokça tekfir etme hatasına düşmüş olduklarını ifade etmektedirler.[592]

---

[591] Sadullah Bajrami, "Shkalla e dytë dhe e tretë e besimit", https://www.youtube.com/watch?v=OV3FIVhjZVo, (28.02.2022).

[592] Sadullah Bajrami, "Kategorite e besimit tek ehli synneti vel xhemaati", https://www.youtube.com/watch?v=Qg5Svw2FEFw, (28.02.2022).

Neo-Selefilerin iman konusundaki bu tasnifi, tasavvufun Allah'a ulaşmadaki hal, makam ve mertebelerine denk geldiği ifade edilmektedir.[593] Ancak Neo-Selefi vaizlerin buraya kadar söylediklerini bir bütün olarak düşündüğümüzde, imanın bu şekilde tasnif edilmesi ve buna bağlı olarak hükümlerin belirlenmesi, ameli imandan bir cüz olarak kabul eden Neo-Selefilerin girdikleri çıkmazdan bir çıkış yolu temin etmek çabası gibi görünmektedir. Nitekim vaizlerin de ifade etmiş olduğu üzere, bu şekilde bir tasnifi kabul etmemek, vaizin Hâricî olarak nitelediği aşırıcı grupların ölçüsüz tekfir etme hatasına düşmeye neden olabilmektedir.

3.2.1.2.1.6. Tevhidin Tahakkuk Şartları

Ameli imanın bir cüzü olarak kabul eden Neo-Selefi söylemler, ***Lailahe illallah*** ifadesinin gerçekleşmesi için *ihlas, ilim, itaat, sevgi, sıdk, yakin*, *kabül* ve *red* gibi şartların zorunlu olduğunu ifade etmektedirler. Ana akım muhafazakâr gruba mensup vaiz, tevhidin tahakkuk şartları ile ilgili vaazlarında mesele ile ilgili tartışmalara da değinerek konuya açıklık getirmektedir.

Murcie'nin[594] bu şartlarıa, yakın bir geçmişte eklenen bid'at gözüyle baktığını ifade eden vaiz, şartların Kur'ân ve Sünnet'te izlerinin olduğunu vurgulamakta, ayrıca İbn Batta, Hasan el Basri (110/728), Vehb b. Münebbeh (114/732) gibi eski âlimlere de dayandırmaya çalışmaktadır. Tasdik, ikrar ve eylem ile bütünleştirerek sunulan bu şartların farklı isimlendirmelerle İbn Teymiyye ve İbnü'l Kayyim el Cevziyye'de de rastlamanın mümkün olduğunu ifade etmektedir. Bahis konusu şartların *ihlas, ilim, itaat, sevgi, sıdk, yakin ve kabül* olarak İbn Abdülvehhâb'ın torunu Abdürahman b. Muhammed b. Abdülvehhap tarafından belirlenip bir araya getirildiğini söyleyen vaiz, *şirkten beri*

[593] Hatice Kelpetin Arpaguş, "İbn Teymiyye ve İmanda Sevgi", *Marife,* Cilt 9, Sayı 3, 2009, s. 206.
[594] Burada Murcie'den kasıt Hanefiler olduğunu açıklıyor.

olduğunu bildirmek üzere tagutu nefyetmek şeklindeki son bir şartın daha sonra eklendiği bilgisini aktarmaktadır.[595]

Amelin imanın vazgeçilmez bir cüzü olduğu şeklindeki yaklaşımın benzeri ***La ilahe illallah*** şartları konusunda da görülmektedir. Neo-Selefilere göre bu şartları inkâr etmek dinin aslını yıkmak ile eş anlamlıdır. Dolayısıyla bu şartları inkâr eden Çağdaş Murcie'nin (Hanefilerin) Ehl-i Sünnet dairesi içinde mütalaa edilmesinin son derece yanlış olduğu ifade edilmektedir. Her zaman "orta yolun" temsilcisi olduklarını dile getiren Neo-Selefilere göre şartların kabulü konusunun, kendilerinin şartları inkâr eden Mürcie (Hanefiler) ile sadece *tagutu nefyetmek* şartında ısrar eden Havaric arasındaki orta yolu temsil ettiklerinin bir göstergesi olmaktadır. İmanın şartını *tagutu nefyetme* ile sınırlı tutan Hâricî grupları taassup ile niteleyen Neo-Selefilere göre bu gruplar, Mürcie'nin aşırılığından kaçarken bir başka aşırılığa yakalanmışlardır. Neo-Selefi anlayışına göre, geçerli bir iman için tek şart koşan Hâricîler tekfirde tefride düşmüşler buna mukabil kendileri yedi şart daha ekleyerek "orta yolu" temsilcisi olmuşlardır.

Tevhidin tahakkuk şartları, Neo-Selefilerin kendi aralarında farklılaştığı bir konudur. Buraya kadar ana akım muhafazakâr grubun görüşlerini aktaran vaiz, Ürdün Selefileri olarak tanımladığı ve Elbânî'nin talebelerinin takipçileri oldukları anlaşılan daha ılılmlı grupların tevhidin tahakkuk şartlarını bid'at olarak nitelendirdikleri bilgisini aktarmaktadır. Çağdaş Mürcie olarak isimlendirdiği bu grupların, Kur'ân ve Sünnet adına (Selefi) konuştuklarından ilk Mürcie'den (Hanefiler) daha tehlikeli olduklarını ifade etmektedir. Vaiz, vaazın devamında İbn Useymin, b. Baz gibi alimlerin bunlardan el çektikleri gibi, bunlara ait kitapların yayınlanmasının ve okunmasının b. Baz tarafından haram olduğuna dair fetva verilmiş olduğu bilgisini aktarmaktadır. Bu tür şartların, Allah ile kul arasında olduğu şeklindeki itiraza karşı da, şartları "iç dünyaya" ait olanlar ve "dış

[595] Bu son şartın kimin tarafından eklendiği konusunda ise bir bilgi vermemektedir. Sadullah Bajrami, "Përse të posedon kushte fjala La ilahe il lallah", https://www.youtube.com/watch?v=nWnCGJFq2Nw&list=PLokQm4vjvyUZSFcSL32SSlUOiuMgnmqFI&index=13, (01.03.2022).

dünyaya" ait oanlar şeklinde bir tasnife tutarak cevap vermektedir. Buna göre, *ilim, ihlas, sevgi, sıdk* gibi şartlar iç dünyaya aitken, *ikrar, kabül* ve *itaat* gibi şartların dış dünyaya ait şartlar oldukları ve imanın varlığının değil, devamının göstergesi olduklarını ifade etmektedirler.[596]

Ehl-i Sünnet'in imanı tasdik olarak açıklamasına karşın, Neo-Selefiler imanın tasdikten ibaret olmayıp tevhidin tahakkuk şartları olarak belirlediği bir takım unsurlar daha barındırdığını kabul etmektedirler. Neo-Selefilerin tevhidin tahakkuk şartları olarak kabul ettiği bu kavramlar Ehl-i Sünnet geleneğinde bilinen ve kalbin amelleri şeklinde kabul edilen önemli kavramlardır. Bu şartlar iman amel arasındaki bağı temin eder. Ancak, ameli imandan cüz olarak görmeyen Ehl-i Sünnet uleması, sözü edilen şartları gerekli görmekle birlikte tasdik kadar açık bir şekilde zikretmez, daha örtülü bir şekilde ikame edilmesi için uğraşır.[597] Amelin kabulü için ihlasın zorunluluğu buna örnek verilebilir.

Konunun, amelin imanla olan münasebetinin bir devamı mahiyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Amelin gerekliliği ile birlikte onu imanın bir cüzü olarak açıklamayan Ehl-i Sünnet anlayışında bu şartlar gereklidir, ancak imanın asli unsuru olarak zikredilmez. Ameli imanın bir cüzü olarak kabul eden Neo-Selefiler, şartları da imanın asli unsurları olarak kabul etmektedirler. İmanı tasdikten ibaret sayarak küfre giden yolları tıkayan Ehl-i Sünnet anlayışına karşın, imana bir takım unsurlar ekleyen Neo-Selefiler küfre giden yolların kolaylaştırmaktadırlar.

Konu ile ilgili bir mesele daha dikkat çekmektedir. O da, Neo-Selefilerin gerektiğinde kendi belirlemiş oldukları ilkeleri nasıl görmezden geldikleridir. İlk üç asırda bulunmayan herşeyi bid'at dairesinden kabul eden Neo-Selefiler, yakın bir zamanda tespit

---

[596] Sadullah Bajrami, "Keqkuptimet rreth kushteve të fjalës La ilahe il lallah", https://www.youtube.com/watch?v=q5qAbXbdZTk&list=PLokQm4vjvyUZSFcSL32SSlUOiuMgnmqFI&index=14, (01.03.2022).
[597] Hatice K. Arpaguş, *a.g.m.*, s. 211.

edilmiş olan bu şartlara öğretilerinde yer vermektedirler. Ayrıca, metnin lafzına bağlı kalmayı esas olarak kabul etmelerine rağmen, sözü edilen şartların nasların lafızlarında zikredilmedikleri, naslardan işaret yoluyla tespit edildiğini kabul etmektedirler.

3.2.1.2.1.7. Marifet

Balkanlar'daki Neo-Selefi vaizlerin konuşmalarına kulak verdiğimzde tevhidin gerçekleşmesi için bilinmesi gereken ilmin, yine iman-amel birlikteliği kabulüne bağlı olarak ele alındığına ve tekfirle irtibatlandırıldığına şahit oluruz. İlimden ne kastedildiği, İbn Kayyım'ın "*Delili olan herşey ilimdir*." "*Peygambere verilen ilim*" şeklindeki sözlerine dayanarak açıklamaktadırlar. Buna göre marifet başlığı altında ele alınan ilim, "*Allah'ı tek tanrı olarak bilmek ve bu bilgi gereğince amel etmek*" şeklinde tarif edilir. Ameli olmadan kelime-i şehadeti zikredenlerin imanı nasıl ki kendilerine ahirette bir fayda sağlamayacaksa, bilgi sahibi olmadan zikredenlere de hiçbir fayda sağlamayacaktır.[598]

Marifet konusu ile birlikte, "taklidi iman"da tartışılmaktadır. Neo-Selefiler iman konusundaki taklidi yine mezhep karşıtlığı retoriği içerisinde açıklamaktadırlar. Bilgiyi doğrudan nasdan elde etmeyi savunan Neo-Selefilere göre, bir âlimin (kendi âlimleri kastedilmektedir) sözüne tabi olmak suretiyle delili bilmeden taklit etmek mümkündür. Nassın manasını Selef-i Sâlihîn'in anladığı şekliyle iman etmek zorunludur. Kelamcıların *Ispat-ı Vacip* olarak belirledikleri birtakım delillerle Allah'ın varlığını ıspatlamaya çalışmaları gereksiz bir eylemdir. İmanın akli bir dayanağa ihtiyacı yoktur, akıl ancak nasları anlama kabiliyetine sahip olabilir. Savunmak için dahi olsa iman üzerine akıl yürütmenin meşruiyeti yoktur. Bu konuda ayrıca kelâmcıların taklidi imanı tahkiki imana yükseltme şartı da eleştirilir. İnanç fıtri olduğundan üzerinde düşünmeye gerek yoktur. Hele ki şüphe etmek, sorgulamak bunların hepsi küfür olarak nitelendirilmektedir. Bu

[598] Sadullah Bajrami, "Kushti i dytë i fjalës La ilahe il-lAllah" (Dituria mbi këtë fjalë), https://www.youtube.com/watch?v=Brk8q0HUeCM&list=PLokQm4vjvyUZSFcSL32SSlUOiuMgnmqFI&index=17, (10.09.2023).

konuda yine Balkanlardaki yerli Müslümanların Mâtürîdî mensubiyeti bolca eleştirilir ve mezhep sistematiği içerisinde gelişen bilgi, mezhep imamını yüceltme olarak tasvir edilir.[599]

La ilahe illallah ile ne kastedildiğini bilmenin her Müslümana farz olduğunu bildiren Neo-Selefilerin, bilgisizlik nedeniyle tekfiri gerektiren ve gerektirmeyen durumlar hakkında bu çalışmada "Tekfir" başlığı altında detaylı bilgi verilmişti. Burada, yerel dinî anlayışa mensup âlimlerin, şartlar nedeniyle doğru bilgiye ulaşamadıklarından mazur görülen bilgisizler arasında sayıldıkları ve belli şartlar nedeniyle bilgiye ulaşamayanların ancak bilgi kendilerine ulaşana kadar mazur görüleceği şeklindeki görüşlerinin bir kez daha altı çizilmelidir.[600]

Bu noktada marifetullah konusunda Neo-Selefilerin Peygamber Efendimizin ebeyninin ahiretteki durumu hakkındaki görüşlerini aktarmakta yarar vardır. Onlara göre Peygamber Efendimizin ebeveyninin yaşadığı dönemde Hanif dinine ulaşmak gibi bir gayreti olmadığından onların ahiretteki yeri cehennemdedir.[601]

Ehl-i Sünnet anlayışına göre Peygamber Efendimizin makamına layık bir şekilde tazim edilmesi imandandır. Dolayısıyla ulûhiyyet derecesine çıkarıp tazim eden kimse kâfir olarak nitelendirildiği gibi, tazim etmeyen kişi de küfür dairesinde görülür. İlahî medhe nail olduğunu gösteren naslardan yola çıkılarak kendisine namazda ve namazın dışında *seyyidina* ifadesini kullanma, kabr-i şerifini ziyaret etme, makamına tevvesül etme, salavat getirme gibi eylemlerinin yanı sıra kendisine eziyet verecek eylem ve ifadelerden sakınmak gereklidir. Bu nedenledir ki ebeveyninin durumu kendisine eza

---

[599] A pranohet besimi i imituar? - Sadullah Bajrami, https://www.youtube.com/watch?v=FqjxaW5W62Y&list=PLokQm4vjvyUZSFcSL32SSlUOiuMgnmqFI&index=20, 10.09.2023.

[600] Lloji i padijes që justifikohet në Islam-Sadullah Bajrami, https://www.youtube.com/watch?v=Hi2I0kqAHVU&list=PLokQm4vjvyUZSFcSL32SSlUOiuMgnmqFI&index=29, (11.10.2022).

[601] Sadullah Bajrami, "Lloji i padijes që justifikohet në Islam", https://www.youtube.com/watch?v=Hi2I0kqAHVU&list=PLokQm4vjvyUZSFcSL32SSlUOiuMgnmqFI&index=29, (07.03.2022).

edecek bir durum olarak nitelendirilmiş ve bir kısım âlimler itikadî bir konu olmadığı gerekçesiyle bu konu hakkında görüş belirtmekten uzak durmuştur.[602]

Peygamber Efendimizin ebeveyni fetret döneminde yaşamıştır. Âlimler fetret döneminde yaşamış olanların üç gruba ayırmışlardır. Bunlardan birinci grup, kendilerinden küfür ve şirk sadır olanlardır ki, Amr b. Luhay gibi Arap Yarımadası'na putları getirip onlara tapınılmasında ısrar edenlerin yeri ateştedir. İkinci grup, akıl yürüterek veya geçmiş semavî dinlerin tesiriyle tevhide inananlar âhirette kurtuluşa erenlerdir. Üçüncü grup ise, ne şirk ne de tevhide dair bir şey nakledilmeyenlerdir. İşte bunlar fetret devrinde olanlardır. Peygamber Efendimizin ebeveyninin de kendilerinden küfür veya şirk sadır olduğunu bildiren herhangi bir rivayet bulunmadığından, İsrâ sûresi 15. ayetten yola çıkarak teklife muhatap olmadıklarından sorumlu olmayacakları şeklinde görüş belirtilmiştir.[603]

Ebu Hanife, Peygamber Efendimizin ebeveyninin fıtrat üzere vefat ettiğini kabul etmektedir. Fahreddin er-Râzî (ö. 1210) gibi bazı âlimler de, Peygamber Efendimizin ebeveyninin, o dönemde az da olsa taraftarı bulunan Hanîf inancına bağlı olmalarını ihitimal dahilinde görmektedirler.[604]

3.2.1.2.2. Şirk-Bid'at Açısından Tevhid

Buraya kadar tevhidin sembolü olan ***La ilahe illallah***'ın Allah'a ibadet, dolayısıyla iman eylem ilişkisi açısından ortaya koyan Neo-Selefiler, ayrıca ifadenin bir diğer unsuru olan *itaati Allah'a has kılmak* üzerinde durmakta ve insanların çoğunun bu noktayı doğru anlayamadığından doğru yoldan sapmış olduklarını ifade etmektedirler. Konuyu anlama noktasında ***La ilahe illallah*** ifadesinin dahi birçok fazilet ve hikmet barındırdığını söyleyen Neo-Selefiler, "*Noktasız harflerden oluşan bu ifade bize,*

[602] Ebu Hâmid bin Merzuk, *Ehl-i Sünnetin Müdafaası,* Bedir Yayınevi, İstanbul 2015, s. 225-226.
[603] Mustafa Hamdu Alyan, *a.g.e.*, s.391-408.
[604] Metin Yurdagür, "Fetret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 12, İstanbul 1995, s. 476.

'itikadını şirk noktaları ile bulaştıranların hesap gününde kurtuluşa erenlerden ve cennete girenlerden olmasına imkân yoktur" mesajı olarak yorumlamaktadırlar.[605]

Şirk, "Allah'ın zatında, sıfatlarında, fiillerinde veya O'na ibadet edilmesinde ortağı, dengi yahut benzerinin bulunduğuna inanma" anlamını taşımaktadır.[606] İslâm dini müşrik bir topluma inmişti. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim'in birçok ayetinde tevhid inancının açıkça ifade edilmesinin yanı sıra, herhangi bir varlığın O'nun ulûhiyyetine ortak koşmaması, sadece O'na kulluk edilmesi, ancak O'ndan yardım istenmesi ve O'na sığınılması, şefaatin ancak Allah'tan beklenmesi ve O'nun izniyle gerçekleşeceğine inanılması emredilmektedir.[607] İslâmiyetin bu hassasiyetini kullanan Neo-Selefiler, Müslüman toplumları arasında yerleşmiş dinî kökenli bir takım uygulamaları şirk kapsamında görmekte ve bunları uygulayanları müşrik kategorisinde değerlendirmektedirler. Ayrıca birtakım eylemleri de şirk ile bağlantısı olma ihtimalinden dolayı tehlikeli kabul etmekte ve bunların terk edilmesini talep etmektedir.[608]

Neo-Selefiler, şirk-bid'at açısından tevhidi zedeleyici olan uygulamaları, sadece itikadî değil, taabbudî, kültürel ve siyasi gibi çok geniş alana yaymaktadırlar. Biz çalışmamızın devamında Neo-Selefilerin şirk ile bağlantılı olarak sakıncalı gördüğü eylemlerden itikadî alana ait olanlara yer vermeye gayret edeceğiz.

3.2.1.2.2.1. Peygamber Efendimizin Şefaati Konusu

Ahirette vuku bulacak şefaat, sahih rivayetlerde yer aldığından dolayı inkâr edilmemektedir. Şefaat konusu İbn Teymiyye'nin *el-Akidetü'l-Vasıtıyye* başlıklı eserinde anlatıldığı şekliyle aktarılmaktadır. Başta Peygamber Efendimiz olmak üzere bütün

---

[605] Sadullah Bajrami, "Pozita e fjalës La Ilahe Il-Lallah", https://www.youtube.com/watch?v=TV15GcBqOWU, (27.02.2022).
[606] Mustafa Sinanoğlu, "Şirk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 39, İstanbul 2010, s. 193.
[607] Mustafa Sinanoğlu, *a.g.m.*, s. 195.
[608] Heyet, *İmanın Şartları*, ter. Lulëzim Blakaj, Medine Üniversitesi, 17, https://literaturaislame.com/wp-content/uploads/2020/02/Grup-dijetar%C3%ABsh-p%C3%ABrkth.-Lul%C3%ABzim-Blakaj-Kushtet-e-imanit.pdf, (12.04.2022).

peygamberler, melekler, salih kullar, vefat etmiş küçük çocuklar, büyük günah işleyip de tevhid inancını zedelemeyen müminlere şefaat edecektir. Bunun dışında Peygamber Efendimizin sadece kendisine has olan üç büyük şefaat yetkisi bulunmaktadır. Birincisi mahşerde, hesaba çekilmek üzere uzun süre bekleyen insanların hesabının başlatılmasını sağlamak için gerçekleşeceketir. İkincisi, Cennet ehlinin Cennet'e girebilmesi için gerçekleşecek şefaat. Üçüncüsü de cehennemden kurtaracak veya cehennem azabı görmekte olan birinin azabının hafifletirecek şefaat olarak açıklanmaktadır. İbn Teymiyye'nin zikretmediği halde Neo-Selefiler, üçüncü şefaat hakkının Peygamber Efendimizin kâfir olarak vefat eden amcası Ebu Talib'in azabının hafifletilmesi için kullanılacak olan bir şefaat şekli olarak açıklamaktadırlar.[609] Ancak bu şefaat hakkının sadece Ebu Talib'e has bir şefaat mı yoksa ebedi olarak cehennemde kalacak olan daha başka kişilerin azabının hafiletilmesi için de geçerli olup olmayacağı konusunun netlik kazanmadığı ifade edilmektedir. Şirk üzere vefat etmişler için şefaat söz konusu olmayacaktır.

Neo-Selefilere göre Peygamber Efendimiz, bir sahabi veya salih bir kişinin ruhundan bu dünyada şefaat beklemek büyük şirk olarak nitelenen eylemler arasındadır. Ölmüş olan birine nida etmek şirktir. Demek oluyor ki Allah peygamberine şefaat izni vermiştir ama Müslümanların böyle bir şefaat talebinde bulunmalarını yasaklamıştır. Bu sebeple, "Şefaat ya Resulallah" şeklinde dua eden imamın arkasında kılınacak namaz da batıl ve mutlaka iade edilmesi gereken namaz olarak kabul edilmektedir.[610]

Neo-Selefilerin dünyada şefaat talebinde bulunmak ile ilgili görüşlerinde Vehhâbî aşırılığı kendini açıkça göstermektedir. "Tevessül" başlığı altında bu konuya tekrar değinmekle birlikte, şefaati zikreden nasların şefaatin bir suçun bir günahın affını

---

[609] "Ndërmjetësimi i Pejgamberit – sal-lAllahu 'alejhi ue sel-lem - Shejkh bin Baz ", *Selefi.Org*, https://selefi.org/index.php/teuhid/38-ceshtje-te-ndryshme-te-akijdes-se-ehli-sunetit/1856-ndermjetesimi-i-pejgamberit-sal-lallahu-alejhi-ue-sel-lem-shejkh-bin-baz, (05.04.2022).

[610]; Zijad Ljakić "Da li je dozvoljeno klanjatı za imamima (i hodžama) koji traže šefa'at od poslanika s.a.v.s. riječima "Šefa'at, Ja Resulellah", https://zijadljakic.ba/da-li-je-dozvoljeno-klanjati-za-imamima-i-hodzama-koji-traze-sefaat-od-poslanika-s-a-v-s-rijecima-sefaat-ja-resulellah/, (05.04.2022).

talep manasında olduğu[611] dolayısıyla "Şefaat ya Resulallah" diyen kişinin Peygamber şefaati ile tevessül ederek affı için dua ettiğinin anlaşılması gerektiğini burada hatırlatmakta yarar vardır.

3.2.1.2.2.2. Tevessül, İstigâse, İstiâne

Tevessül, bir müslümanın Hz. Peygamber'i, salih veya veli kişileri ya da işlemiş olduğu salih amelleri vesile yaparak Allah'a yakın olmayı arzu etmesini ifade eder. Bu durumda vesile üstün konumdaki birine yaklaşmaya aracı olacağı umulan şey veya kimsedir. İstigâse istiâne kavramları da bu manada kullanılmaktadır.[612]

Neo-Selefiler meşrû ve gayri meşrû olmak üzere iki tür tevessül kabul etmektedir. Meşrû olan tevessül şekli, Allah'ın isimleri ve sıfatlarıyla, kişinin kendi salih amelleriyle veya hayatta olan kişilerden talep edilen dua ile tevessüldür. Gayri meşrû tevessül şekli ise dua ederken, ölmüş olan birini (Peygamber Efendimiz, salih veya veli kişileri) vesile kılarak Allah'a yaklaşma ve yakarmadır. Zor durumda olan kişinin yardım dileme niyetiyle tevessül etmesi, tevessül ettiği kişiye manevi bir güç yüklemektedir. Hastalığa şifa, rızkın artması veya kurbiyet sağlamak için kurban kesilmesi gibi Allah'tan istenecek şeyleri kabirlerdekinden istemek büyük şirk olarak nitelendirilmektedir.[613] Bu tehlikeli bir eylem olduğu gibi, tevessül edilen kişiye hürmet manasında yapılan ziyaret, dua, adak, kurban gibi her türlü eylem de şirk kapsamında değerlendirilmektedir.[614] Neo-Selefiler, bunu yapan kişilerin de din dairesinden çıktıklarını savunmaktadırlar.[615] Hatta

---

[611] Sa'düddîn et-Teftâzânî, *a.g.e.*, s. 261.
[612] Yusuf Şevki Yavuz, "Tevessül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 41, İstanbul 2012, s. 6.
[613] "Veprat e njerzve tek varrezat", *Albislam*, https://www.albislam.com/?s=varreza, (23.04.2022).
[614] "Llojet e Teuesulit – Shejkh Feuzan", *Selefi.org*, https://selefi.org/index.php/teuhid/38-ceshtje-te-ndryshme-te-akijdes-se-ehli-sunetit/1877-llojet-e-teuesulit-shejkh-feuzan,%20tevess%C3%BCl, (06.04.2022).
[615] "Gjykimi Sheriatik për Lidhjen me të Vdekurit", *Selefi.org*, https://selefi.org/index.php/teuhid/38-ceshtje-te-ndryshme-te-akijdes-se-ehli-sunetit/934-gjykimi-sheriatik-per-lidhjen-me-te-vdekurit, (06.04.2022).

bu manada cami avlularında yer alan kabirlere dönüp dua etmek de şirk olarak nitelendirilmektedir.[616]

Kabirde yatan kişi hürmetine duaların kabul edileceği düşüncesi ile kabrin başında dua etmeyi bazı Neo-Selefiler şirke yol açabilen tehlikeli bid'at olarak nitelendirirken, bazı gruplar da küçük şirk olarak kabul etmektedir. Kabirde yatan kişiden duasının kabul edilmesi için yardım dilemek de, dinden çıkarmayan bid'at ve küçük şirk olarak kabul edilmektedir.[617]

Neo-Selefilerin tehlikeli bid'at ya da şirk dairesinde gördüğü bu eylem dinî gelenekte Neo-Selefilerin ifade ettikleri şekilde yer almaz. Mutlak manada yardım için başvurulacak tek merci Yüce Allah'tır. Allah'tan başkasından doğrudan yardım dilemek söz konusu olamaz. Ancak salih kişilerin duaları, ilâhî yardımın çabuk gelmesine vesile olur. Buna dayanarak tasavvuf ehli, Hz. Peygamber'den şeyhlerinden, vefat eden maneviyat büyüklerinin ruhlarından yardım dilerler. Bu yardım dilemek, doğrudan kendilerinden değil, onların Allah katındaki derecelerini vesile edinerek yapılan bir yardım dileme şeklidir. Bu durum da, salih kişilere ilâhî güç atfetmek manasını taşımamaktadır.[618]

Neo-Selefilerin katı anlayışlarının görülebileceği bir başka konu da derin bir dinî tecrübe olarak tasavvuf ve tarikatlarda yer alan *rabıta'*dır. Kalbi dünyevi düşüncelerden temizlemek ve korumak, mürşidin ruhaniyetinden feyiz almak ve onun vasıtası ile Allah'ı hatırlamak, gıyabında mürşidle manevi beraberlik ve muhabbet tesis etmek anlamına

---

[616] Dhulkarnejn Ramadani, "Gabimet në vendet ku bëhet namazi dhe në rrobat e namazliut", https://www.youtube.com/watch?v=DcZ1M9QiQGs&list=PLokQm4vjvyUbQlnqa0BMaxM2evR2wnjcf&index=3, (31.03.2022).

[617] Zijad Ljakić, Dovljenje Kod Kabura, https://zijadljakic.ba/dovljenje-kod-kabura-turbeta-mezara-kada-je-veliki-sirk-kada-mali-a-kada-novotarija/, (31.04.2024).

[618] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1977, s. 279.

gelen *rabıta* da[619] Neo-Selefiler tarafından bid'at dairesinde ve şirk kapsamında görülmektedir.[620]

İnternet sayfalarında Müslüman toplumların arasında yer etmiş olan "şirk" uygulamaları hakkında Şeyh Medhali'nin görüşlerine de yer verilmektedir. Peygamber Efendimizin ibadet edilen türbeleri yıkmak üzere sahabeyi görevlendirdiğini söyeleyen Şeyh Medhali, bazı insanlar için bir kabri yıkmanın Kabe'yi yıkmaktan daha zor olabilmesi onun "en büyük şirk" in göstergesi olduğunu ifade etmektedir. Toplumların acilen şirk konseptini öğrenmesi, sorunların %99'unun akide alanında olduğundan davetçilerin de en çok bu meseleye yoğunlaşması gerektiğini söyleyen Medhali, kalpler bu şirkten temizlenmedikçe, ilkelere uygun devletlere sahip olunması ve bu ilkelere yüzde yüz oranda inanılması ve uygulanmasının temin edilmesi durumunda dahi İslâm'ın varlığından sözedilmeyeceğini vurgulayıp, kabir ve türbelerin savaşılması gereken en önemli "şirk unsuru" görülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu düşüncelerini tamamlamak üzere de, "*Şirkten uzaklaşma ve tevhide sahip olma ile nimetlendirilen bir kişi, kâfir bir ülkede ikamet etmekte olsa dahi Allah'a inanıp bu küfürden nefret etmesi durumda Cennet'e girecektir.*" şeklindeki açıklamalarına da yer verilmektedir.[621]

Görünen o ki, tarihte, Vehhâbîlerin ilk ortaya çıktığı dönemlerde olduğu gibi, günümüzde de, yer yer halk arasına yerleşmiş bir takım yanlış uygulamalar bahane edilerek Müslüman toplumunun %99'unun imanı ve Müslümanların siyasi ve toplumsal meşruiyeti tartışmaya açılmaktadır. Sonuçta "öteki" olarak belirlenen tek zümre müşrik diye tanımlanan Müslümanlar olmaktadır. Bu durumda ötekileştirilen Balkan Müslümanlarının hemen tamamı bu zümreye dahil edilebilmektedir.

---

[619] Necdet Tosun, "Rabıta", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 34, İstanbul 2007, s. 378.
[620] "Llojet e Teuesulit – Shejkh Feuzan", *Selefi.org*, https://selefi.org/index.php/teuhid/38-ceshtje-te-ndryshme-te-akijdes-se-ehli-sunetit/1877-llojet-e-teuesulit-shejkh-feuzan,%20tevess%C3%BCl, (06.04.2022).
[621] "Ky është shirku që duhet të luftohet më së shumti – Shejkh Rabij el-Medkhalij", *Selefi.org*, https://selefi.org/index.php/teuhid/551-teuhid/2130-ky-eshte-shirku-qe-duhet-te-luftohet-me-se-shumti-shejkh-rabij-el-medkhalij, (06.04.2022).

Bu şekilde sert bir üslup kullanan sitelerin sayısı az gibi görünmektedir. Ana muhafazakâr gruplar dahil Neo-Selefilerin çoğunun bu aynı görüşleri çok daha ılımlı fazla dikkat çekmeyecek şekilde dile getirmeye çabalamaktadırlar. Hatta bilhassa Arnavutlardan toplumda görünür olmayı başaran bazı tanınmış vaizlerin bu tür konulara hiç değinmediklerini görürüz. Ana akım muhafazakâr gruplarla yakın irtibat içinde olan bir tanıdığıma bu tutumlarında bir değişiklik olup olmadığını sorduğumda cevabından kendi aralarında yerel dinî anlayışa mensup olanları şirk içerisinde görmeye devam ettikleri anlaşılmıştı.

3.2.1.3. Esmâ ve Sıfat Tevhidi

İtikadi konular arasında işlenen bir diğer konu da **Tevhid-i Esmâ ve Sıfat**'tır. Neo-Selefilerin sıfatlar konusundaki görüşlerinde din bilgisini nass ile sınırlamak, müteşabihatı kabul etmemek ve te'vile başvurmayı reddedip nassı zahiri manasına hamletmek ilkeleri öne çıkmaktadır. Bu konudaki katı tutumları nedeniyle teşbihe düşmekten kurtulamamış ve iddia ettikleri gibi Selef veya Ehl-i Hadis geleneğinin takipçisi değil daha çok tarihte Haşviyye veya Müşebbihe olarak anılan fırkalara doğru savrulmuşlardır. Balkan Neo-Selefileri arasında da benzer yaklaşımlara şahit olmaktayız.

3.2.1.3.1. Allah'ın Sıfatları

Sözlükte, masdar olarak "bir varlığın nitelik, hal ve özelliklerini belirtmek" isim olarak ise "bir varlığın tanınmasını sağlayan hal ve nitelik" mânasına gelen sıfat kelimesi terim olarak "Allah'ın insanlarca bilinmesini sağlayan nitelik" veya "Allah'ın zâtına nisbet edilen mâna ve mefhum" diye tanımlanır.[622]

[622] İlyas Çelebi, "Sıfat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 37, İstanbul 2009, s. 100.

Diğer konularda olduğu gibi, esmâ ve sıfat konusunda da, doğru yolda olan tek grup olarak kendilerini tarif eden Neo-Selefiler, "Sıfat" kousunu işleyen yazılarında Ahmed b. Hanbel'den başlayarak sırayla Ehl-i Hadis çizgisindeki ulemaya atıfta bulunmakla birlikte, bilhassa İbn Teymiyye ile İbn Baz, İbn Useymin gibi son dönem Neo-Selefi ulemasının görüşlerine müracaat etmektedirler.

Neo-Selefilerin yazılarında "Sıfat" bahsi, Abdülaziz b. Baz'ın, "*Tevhid-i Esmâ ve's-Sıfat, Allah'ın Peygamberi vasıtasıyla bildirdiği bütün isim ve sıfatları kesin bir inanç ile kabul ve ikrar etmek, en güzel isim ve en yüce sıfatları tecsim, temsil veya teşbih söz konusu olmaksızın Allah'a nispet etmektir. Ayrıca O'nun isim ve sıfatlarında hiç kimsenin O'na denk olamayacağını da kabul etmektir.*" şeklindeki fetvasına dipnot olarak eklenen, "*Allah'ın kendisi hakkında bildirmiş olduğu isim veya sıfatların mecaza hamletmeden keyfiyet veya teşbih olmaksızın lafzi olarak nasıl anlaşılıyorsa öyle kabul edilmesi zorunludur*." ek bilgi ile birlikte anlatılmaktadır.[623]

Açıklamalarda da görüldüğü üzere Neo-Selefiler, ilâhî isim ve sıfatların **tevkīfî** olduğunu ve ancak naslarla bilinebileceğini kabul etmektedirler. Dolayısıyla Ehl-i Sünnet âlimlerinin sıfat belirleme çabasının bir nevi sapkınlık olduğunu ifade etmektedirler.[624] Bunun gibi yine, naslarda geçen bütün isim ve sıfatların Allah'a nispet edilmesinin **vacip** olduğunu ifade eden Neo-Selefiler[625], bu nedenle hem sıfatlarda hem de isimlerde sayısal bir sınırlamayı kabul etmezler. Bu manada Allah'ın sıfatlarını zâtî ve sübûtî diye bir tasnife tabi tutarak sınırlı sayıya indiren Ehl-i Sünnet âlimlerinin doğru yoldan sapmış

---

[623] "Llojet e Tevhiditd (Njësimit të Allahut)", *Albislam*, https://www.albislam.com/llojet-e-tevhidit-njesimit-te-allahut/, (06.04.2022).
[624] "Rruga e Ehlu Sunetit në Kuptimin e Emrave dhe Cilësive të Allahut", *Albislam*, https://www.albislam.com/rruga-e-ehlu-sunetit-ne-kuptimin-e-emrave-dhe-cilesive-te-allahut/, (08.04.2022).
[625] Useymin. "Rruga e Ehlu Sunetit në Kuptimin e Emrave dhe Cilësive të Allahut", *Albislam*, https://www.albislam.com/rruga-e-ehlu-sunetit-ne-kuptimin-e-emrave-dhe-cilesive-te-allahut/, (08.04.2022).

olduklarını ifade eden Neo-Selefilere göre Kelâmcıların sapıttıkları bir diğer mesele de, Allah'a izafe ettikleri sıfatların izafe ettikleri şekliyle naslarda geçmemiş olmasıdır.[626]

Ehl-i Sünnet geleneğinde sıfatların, Allah'ın birliğini ispat edip acz, eksiklik ve yaratılmışlık özelliği taşıyan birçok kavramı ilâhî zâttan nefyetmeyi amaçlayan selbî sıfatlar ile Allah'ın kemalini vurgulayan subûtî sıfatlar şeklinde tasnif edildiğini görürüz. Sıfatların tasnifi Ebu Hanife zamanı gibi erken dönemlerden itibaren yapılmaya başlamıştır. Daha sonra gelen âlimler de, daha çok sıfat manalarının dikkate alınması ve eğitim ve öğretimde kolaylık sağlanması gereği bu tasnifi sistemleştirmiş öğretime elverişli hale getirmişlerdir.[627] Buna bağlı olarak Balkanlar'da da sıfat bahsi selbî ve subûtî olarak tasnif edilmiş şekilde yer etmiştir.[628]

3.2.1.3.1.1. Haberi Sıfatlar ve Müteşabihat

Neo-Selefilere ait kaynaklarda, Abdülaziz b. Baz'ın fetvasına ek olarak aktarılan bilgide sıfatların, mecaza hamletmeden keyfiyet veya teşbih olmaksızın sözlük manasında nasıl anlaşılıyorsa öyle kabul edileceği ifade edilmektedir. Neo-Selefiler, ilk dönem Selef ulemasına tabi oldukları iddiasıyla, Allah'ın isim ve sıfatlarına naslarda geçtiği şekliyle iman edilmesi gerektiğini savunur ve bunlara hiçbir şekilde ekleme yapılmasını kabul etmezler.[629]

Naslarda bildirilmiş olan isim veya sıfatları, sözlük manasında nasıl anlaşılıyorsa öyle kabul edilmesini zorunlu gören Neo-Selefiler, Allah'ın **yed**, **vech**, **istivâ** ve benzeri haberi sıfatlarının yoruma tabi tutulmaması durumunda teşbihin ortaya çıkabileceği

---

[626] Sadullah Bajrami, "Keqkuptimi i fjalës La ilahe il-lallah", https://www.youtube.com/watch?v=xs11dQt6GbM, (Erişim 27.02.2022).
[627] İlyas Çelebi, *a.g.e.*, s. 103-104.
[628] Bilal Hasanović, *İlmuddin-Vjeronaučni Udžbenik za Odrasle*, 3. Popravljeno izdanje, Sarajevo 1998, s. 26-33.
[629] Paralajmërim për disa rrugë të Devijuara në kuptimin e emrave dhe atributeve të Allahut", *Albislam*, https://www.albislam.com/paralajmerim-per-disa-rruge-te-devijuara-ne-kuptimin-e-emrave-dhe-atributeve-te-allahut/, (08.04.2022).

tehlikesine karşın yazılarında, bu benzerliğin sadece lafzi olduğunu, "***O'nun benzeri yoktur***." gibi ayetlerin çerçevesinde hiçbir şekilde bu sıfat ve fiillerin yaratılmış sıfat ve fiiller ile kıyaslanmamasını şart koştuklarını bildirirler.[630]

Ana akım muhafazakâr Neo-Selefilerden Zijad Ljakić, sıfatlar ile ilgili bilginin Allah'a havale edilmesi şeklindeki **tevfîz** tavrının Selef'e isnad edilmesinin bir uydurma olduğunu ifade etmektedir. Haberi sıfatlarda, Selef'in tavrı olarak aktarılan **tevakkuf** yerine, ilgili sıfatın Allah'ın şanına ve yüceliğine lâyık zahiri manasında ispat edilmesini zorunlu görmektedir. Ljakić, *Rijadu's Salihiin* eserini tercüme eden bir grup Neo-Selefinin, hadislerde geçen **vech** ifadesinin bir tercümesinde tercümanın "Allah'ın yüzü" olarak tercüme edip orada tevakkuf etmesini eleştirmekte ve "*Yaratılmışların yüzüne hiçbir şekilde benzemeyen, bizim keyfiyetini bilmediğimiz, O'nun azametine ve yüceliğine layık yüzü vardır.*" şeklinde ispat edilmesini zorunlu görmektedir.[631] Yazarın diğer yazılarından da, Allah tarafından bildirilen **yed, istivâ, ayn** gibi Allah'a ait sıfatların başka anlamlara hamletmeden bizim tarafımızdan bilinen kavramlar oldukları, ancak yaratılmışlara ait sıfatlarla asla kıyaslamadan, keyfiyetni bilmediğimiz bu sıfatları Allah'a nispet edilen uzuvlar olarak ispat ile yükümlü olduğumuz gerektiği ifade edilmektedir.[632]

Neo-Selefilerin tevakkuf yerine, sıfat ile ilgili yorumlara daldıkları bir diğer örnek, Allah'ın **ayn, uyun** sıfatıdır. Naslarda geçen **ayn, uyun** ifadelerinden[633] Allah'ın gözü olduğunu ancak bu gözün yaratılmışların gözüne benzemediğini ifade etmektedirler. Neo-Selefi âlimlerin konu ile ilgili görüşleri Neo-Selefilerin bu konudaki tavrını anlamamızı kolaylaştırmaktadır. Allah'a iki göz nispet edilir mi sorusu üzerine Neo-Selefi âlimi İbn Useymin, sadece iki göz değil, binlerce, milyonlarca, milyarlarca veya

---

[630] "Emrat e Bukur të Allahut janë të Veçanta pasi i Përkojnë Madhërisë së Tij", *Albislam*, https://www.albislam.com/emrat-e-bukur-te-allahut-jane-te-vecanta-per-te-qe-i-perkojne-madherise-se-tij/, (08.04.2022).
[631] Zijad Ljakić, "Ko Će Kome, Ko Svoj Svome, https://zijadljakic.ba/ko-ce-kome-ko-svoj-svome/, (22.05.2023).
[632] Zijad Ljakić, "Pokret Ihvanu Muslimin i Ono Što im se Prigovara", https://zijadljakic.ba/pokret-ihvanu-muslimin-i-ono-sto-im-se-prigovara/, (22.05.2024).
[633] Hud, 37; Tur, 48; Taha, 39.

trilyonlarca göz nispet edilebileceğini söyledikten sonra konuşmasının devamında Deccal[634] ile ilgili hadisten yola çıkarak Allah'ın göz sayısını iki ile sınırlandırma yoluna gitmektedir.[635]

Yine bu anlayışa göre, "***Evet! Kalpler, Rahman'ın iki parmağı arasındadır. Onları istediği gibi çevirir***."[636] hadisinden **Allah'ın parmakları** olduğunu, ancak bunların yaratılmışların parmaklarına benzemediğini savunmaktadırlar.[637] Bahsi geçen hadisten yola çıkarak Allah'ın gerçekten parmakları olduğunu savunan Neo-Selefilerin konu ile ilgili hadisi zikrederken parmakları göstermek adına parmaklarımızla işaret edip edemeyeceğimizi sormaları üzerine, Şeyh Salih el Fevzan, hadisin Peygamber Efendimiz tarafından bu şekilde bir işaretleme ile nakledilmediğinden bunun yapılmaması gerektiğini söyler. Ancak "*Allah her şeyi işitir ve görür*." hadisini aktarırken Peygamber Efendimizin göz ve kulaklarını işaret etmesi, bizlere de bu hadisi aktarırken göz ve kulaklara işaret edebileceğimizi delil olarak sunmaktadır.[638]

"Âdem oğlu zamana sövmekle bana eziyet etmiş olur. Halbuki ben zamanım. Hüküm benim elimdedir. Geceyi ve gündüzü ben evirip çeviririm." mealindeki kutsi hadisin zahirinden yola çıkan İbn Useymin, Allah'ın eziyet görmesinin sabit olduğunu, kimsenin Allah'ı kendisinin bildiği kadar bilemeyeceğinden dolayı Allah'ın kendisine nispet ettiği bu sıfatın kullar tarafından da Allah için ispat edilmesinin vacip olduğunu söyler. Bununla birlikte "**Hiçbir şey O'na denk değildir**" ayetinden yola çıkarak bir

---

[634] Söz konusu hadiste, Deccal'in tek gözlü olduğu, Allah'ın ise tek gözlü olmadığı geçmektedir. İbn Mace, *Kitabü'l Fiten*, 4077.
[635] İbn Useymin'den naklen, Mehmed Zahid Tığlıoğlu, *a.g.m.*, s. 220, 221.
[636] Muslim, hadis no. 2654.
[637] İbn Useymin, *El-Kavâidu'l-Müslâ Fî Sıfâtillah ve Esmâihi'l-Hüsnâ*, ed. Eşref İbn Abdilmaksûd Mektebetü's-Sünne, Kahire 1994, s. 56
[638] Şeyh Salih el Fevzan, "A lejohet të bësh shenjë me dorë kur përmend hadithet që flasin për Cilësitë e Allahut?", Çeviren: Jeton Shasivari, https://selefi.org/index.php/teuhid/555-emrat-dhe-cilesite-e-allahut/2373-a-lejohet-te-besh-shenje-me-dore-kur-permend-hadithet-qe-flasin-per-cilesite-e-allahut-shejkh-feuzan, (28.09.2022).

acziyet işareti olan haşa, Allah'ın eziyet çekmesinin mâhlukatın eziyet çekmesine benzemediğini savunur.[639]

İbn Useymin, yine bu bağlamda kendisine yöneltilen "*Allah kulaksız duyar, gözsüz görür demek caiz midir*?" şeklindeki soruya, caiz olmadığını, zira Allah'ın kendisi için kulak sıfatını nefyetmemiş olmasının Allah'ın kulağının olması ihtimali olduğunu dolayısıyla Allah'tan kulak sıfatını nefyetmenin caiz olmayacağını savunur.[640]

Ru'yetullah konusunda da, Allah'ın ahirette görülebilmesi için cisim olması gerekiyorsa Allah'ın cisminin mahlukatın cismine benzemeyeceği kaydıyla bunda hiçbir mâni görülmeyeceği şeklinde açıklama yapmaktadır.[641]

Bu bağlamda çok tartışılan bir diğer kavram da naslarda Allah'a izafe edilir şekilde geçen **istivâ** kavramıdır. Arapçada "isteva ala" fiili, bir şeyin üzerine çıkmak ya da yerleşmek, üzerinde karar kılmak, oturmak, bir şeyi hâkimiyetine almak gibi anlamları bulunmaktadır.[642] Maliki mezhebinin imamı Malik b. Enes'in (ö. 179/795), bir soru üzerine, "İstivâ malum, keyfiyeti meçhuldür. Ona inanmak vaciptir. Ondan sormak bid'attir." şeklindeki cevabı Selef tavrını gösteren bir örnektir. Neo-Selefiler ise bu sözcüğü açıklarken İbn Teymiyye'ye dayanarak genellikle oturmak, mekan tutmak olarak açıklamaktadırlar.[643] Buna göre, "***Rahman Arş'ın üzerine yerleşti***." derler.[644]

Hadislerde Allah'a izafe edilen **istivâ** kavramı geçmemekle birlikte Allah-âlem ilişkisiyle ilgili bazı rivayetlerde, **istivâ** kavramı kullanılmadan Allah'ın Arş'ının

---

[639] Muhammed İbn el-Useymin, *El-Kavlü'l-Müfîd Alâ Kitâbi't-Tevhîd*, ed. Süleyman Ebu'l-Hayl-Halid El Müşeykıh, Cilt 2, Dâru'l-âsime, Riyad 1415, s. 356.
[640] İbn Useymin'den naklen, Mehmed Zahid Tığlıoğlu, *a.g.m.*, s. 220.
[641] Muhammed İbn el-Useymin, *Şerhu'l-Akîdeti'l-Vâsitiyye* , Cilt 1, Dâru İbni'l-Cevzî, Riyad 1421, s. 458.
[642] Yusuf Şevki Yavuz, "İstivâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 23, İstanbul 2001, s. 402-404.
[643] Zijad Ljakić, "Da lı Selefıje Opısuju Allaha da je Manjkav, Tjelesan i Slıčno", https://zijadljakic.ba/da-li-selefije-opisuju-allaha-da-je-manjkav-tjelesan-i-slicno/, (28.09.2022).
[644] Taha/5.

fevkinde, Arş'ının da göklerin üstünde olduğu belirtilmektedir.[645] Bunun sonucunda da Neo-Selefiler, yine İbn Teymiyye'ye dayanarak Allah'ın gökte olduğunu ve Arş'ın üzerinde durduğunu söylemektedirler.[646] Buna delil olarak da, Muaviye İbnu'l-Hakem es-Sülemî tarafında aktarılan hadiseyi aktarmaktadırlar.[647]

Neo-Selefiler, Allah'ın tüm mahlukattan üstün olduğunu bildiren ayetleri ıspatlamaya çalışırken cihet, had ve sınır gibi vasıfları da dışlamamaktadırlar.[648] Hatta "*Allah'ın bir yönde ve bir yerde bulunması imkânsız değil aksine gereklidir. Bu sebeple istivâya Arş üzerinde oturmaktan başka bir anlam verilemez. Buna göre Allah zatıyla Arş üzerinde oturmaktadır*." şeklinde görüş beyan etmektedirler. Günümüz Neo-Selefilerin çokça itimat ettiği Nasiruddin Elbânî de, Allah'ın fevkiyetini bildiren ayetlerden yola çıkarak, Allah'ın bir mekânı olmadığını savunmanın Kur'ân ve Sünnet'e aykırı olduğunu ve Allah'ın yerinin bizzat Arş'ın üzerinde olduğunu ifade etmektedir.[649] Bu görüşlere bağlı olarak Balkanlar'daki Neo-Selefiler de Allah'ın göklerde Arş'ın üzerinde durduğunu savunmaktadırlar.[650]

Arş'ın ne demek olduğu şeklinde sorulmuş olan bir soru üzerine, Arş'ın "Allah'ın tahtı" olduğu cevabı verilmektedir. Ayrıca, Kur'ân'da geçen Kürsü ifadesiyle eş anlamlı

---

[645] Yusuf Şevki Yavuz, *a.g.e.*, s. 402.
[646] Shejhu'l İslam İbn Tejmijjeh, "Allahu me Qenien e Tij qëndron mbi Arsh kurse Dija e Tij është kudo", Çeviren: Alban Malaj, https://selefi.org/index.php/teuhid/38-ceshtje-te-ndryshme-te-akijdes-se-ehli-sunetit/1626-allahu-me-qenien-e-tij-qendron-mbi-arsh-kurse-dija-e-tij-eshte-kudo-shejkhul-islam-iben-tejmijeh, (03.10.2022).
[647]Bir gün Peygamber Efendimize giden Muaviye İbnu'l-Hakem es-Sülemî, bir kızgınlık anında cariyesini tokatlamasından duymuş olduğu pişmanlık nedeniyle kefaret olarak cariyesini azad etmek istediğini bildirir. Peygamber Efendimiz de cariyenin imanını sınamak üzere "Allah nerededir? sorusunu sorar. Cariyenin, "Göktedir." diye cevap vermesi üzerine Peygamber Efendimizin mümin olduğuna hükmetmesini Allah'ın yüksekte (belli bir mekanda ve belli bir yönde) durduğunun delili olarak kabul etmektedirler. "Ku është Allahu", *Albislam*, https://www.albislam.com/ku-eshte-allahu/, (09.04.2022).
[648] Mustafa Hamdu Alyan, *a.g.e.*, s. 343.
[649] Elbânî'den naklen Mehmed Zahid Tığlıoğlu, *a.g.m.*, s. 222.
[650] Omer Bajrami, "Allahu është mbi Arsh", https://www.youtube.com/watch?v=ZU9WdZtG2dI, (24.05.2024)

olmadığı ifade edilmektedir.[651] Arş, "*Allah'ın iki ayağının durduğu yer*." şeklindeki açıklamalarında Allah'a mekân, uzuv ve cihet isnad ettikleri görülmektedir.[652]

Diğer taraftan *Rijadus-Salihin* başlıklı eser ile ilgili kendi aralarındaki tartışmalardan, ılımlı grupların bu yönde daha esnek bir tavır almaya başladıkları anlaşılmaktadır. Örnek teşkil etmesi bakımından, bahsi edilen eserin tercümesinde **vech** ifadesinin geçtiği yerlerde çoğunlukla "Allah'ın yüzü" yerine "Allah'ın rızası" olarak tercüme etmektedirler. Bu şekilde yapılmış olan tercümeyi de, te'vil değil, sıfatın içeriğinin böyle bir anlamı barındırdığının anlaşılması olarak açıklanmaktadır. [653]

Ehli Sünnet âlimlerinden Selef, haberi sıfatlar konusunda "Allah'ın keyfiyyetsiz sıfatları" (icmâlî te'vil) olarak ifade edilmesinin vacip olduğunu ifade eder ve kelimeyi zahirin üzerine bırakarak kelimenin gerçek manasının ancak Allah tarafından bilinebileceğini ifade etmiştir. [654] Halef ise, kelimelerin sözcük manalarının gönülleri bulandırmasının önüne geçmek için te'vil yolunu seçmiştir. Şöyleki, naslarda geçen **vech** sözcüğünün sözlük manasına atfedilmesi kabul edilmemiş, Allah'ın zatı[655] ve rızası[656] olarak açıklanmıştır.[657] **Ayn-uyun** ifadeleri "koruma","gözetim", "bilgi dahilinde", "emir", "yardım" olarak te'vil edilmiştir. Gözetim olarak açıklayan İbn Abbas, görmenin göz ile yapıldığından gözün bir mecaz olarak kullanıldığını, çoğul zikredilmesinin nedeni ise Allah'ın yüceliğini vurgulamak olduğunu ifade ettiği rivayet edilmektedir.[658] Yine

---

[651] Zijad Ljakić, "7 Nebesa Kursijj i Aršhttps://zijadljakic.ba/sta-se-podrazumijeva-pod-arsom/, (23.05.2024).
[652] Zijad Ljakić, "Šta Se Podrazumijeva Pod Aršom?, https://zijadljakic.ba/sta-se-podrazumijeva-pod-arsom/, (22.04.2024).
[653] Zijad Ljakić, "Ko Će Kome, Ko Svoj Svome, https://zijadljakic.ba/ko-ce-kome-ko-svoj-svome/, (22.05.2023).
[654] Ömer Aydın, "Haberi Sıfartları Anlama Yolları, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, 1999, s. 136.
[655] Kasas/88, Rahmân/27.
[656] Bakara/115, Kehf/28.
[657] Sami Džeko, *a.g.e.*, s. 132-137.
[658] Sami Džeko, *a.g.e.*, s. 128-131.

"Rahman'ın iki parmağı" ifadesi "tam kudret" ve "tam hakimiyet" anlamında bir mecaz olarak açıklanmaktadır.[659]

İstivâ kavramı ile ilgili yaratılmış hiçbir şeye benzemeyen Allah'ın, keyfiyeti bilinmeksizin Arş'a istivâ ettiği Selef âlimleri tarafından kabul edilmiştir. Ahmed b. Hanbel bu konuda, "*Herhangi bir sınır tayin etmeden ve nitelemede bulunmadan Allah'ın Arş'a istivâ ettiğine inanmak gerekmektedir. Arşa istivâ ilahi bir sıfat olup gerçek manası insanlar tarafından bilinemez ve yaratıkların sıfatlarına benzemez.*" şeklinde görüş beyan etmiştir.[660] Halef ise, ilâhî kudret ve iradenin bütün kâinat üzerinde sürekli olarak geçerli olduğunu ve bütün varlıkları hâkimiyeti altına alıp yönettiğini anlatan bir sıfat olarak açıklama yoluna gitmiştir.[661]

Yaratılmış hiçbir varlığa benzemeyen Allah'ın, keyfiyeti bilinmediği ifade edilmiş olsa da, göğün üstündeki Arş'ta bulunduğu görüşü, Yaratıcıyı yer kaplayan, hacimli varlıklar kategorisini oluşturan cisim statüsüne koyduğundan Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından sakıncalı görülmüştür. Allah'ın yüceliği, üstünlüğü yüksek bir yerde bulunduğunu ifade ederek değil, övülmeye layık en yüce ve aşkın bir varlık olan Allah'ın bütün varlıklardan yüce olduğunu anlatan bir sıfat ile olmalıdır. Buna bağlı olarak da, "*O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır*."[662] ayetinde geçen "kürsü" Allah'ın ilmi olarak açıklanmıştır.

Buraya kadar değişik kaynaklardan derlediğimiz örneklerden, Neo-Selefi tavrın selef ve halef tavrıyla telif edilmesi mümkün görünmediği açıkça ortaya çıkmaktadır.

---

[659] Sami Džeko, *a.g.e.*, s. 121-123.
[660] Yusuf Şevki Yavuz, *a.g.e.*, s. 403.
[661] Sami Džeko, *a.g.e.*, s. 128-131; Yusuf Şevki Yavuz, "İstiva", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 23, İstanbul 2001, s. 403.
[662] Bakara/255.

Selefin bu konuda uyguladığı **sükût**,[663] **imsak**[664] ve **keff**[665] gibi ilkelere, Neo-Selefilerin riayet etmediği bu konularda uzun uzun konuştukları, yorum yaptıkları görülmektedir. Ayrıca **tefvîzi** Selef'e ait bir tavır olduğunu inkâr etmeleri bu durumu daha da pekiştirmektedir.

Tevhid-i Esma ve's-Sıfat çerçevesi içerisinde değerlendirilen bu konular hakkında Neo-Selefilerin bildirdiği şekliyle Allah'ın sıfatlarına iman etmeyenin Neo-Selefilere göre imanı yoktur.[666] Mütevatir olmayan (ahad) hadisleri de itikadî konularda delil olarak kabul eden Neo-Selefiler, naslarda geçen bütün sıfat terkipleri hakkında "*biri hakkında söyleneni diğer hakkında da geçerli kılmak*" ve "*Sıfat hakkında konuşmak zat hakkında konuşmak gibidir*." şeklindeki kıyaslarla aklı da devre dışı bırakarak tekfir etme çerçevesini bütün Ehl-i Sünnet camiasını kapsayacak şekilde genişletmiş olduklarını görmekteyiz.

Neo-Selefiler, naslarda mecaz olabileceğini kabul etmemektedirler. Halbuki herhangi bir dilde mecaz olduğunu inkar etmek dilin doğasına aykırı bir durum olarak nitelendirilmiştir. Her dilde bir hakiki mana bir de bir karine veya alakaya binaen bir yan mana barındıran kelimeler bulunmaktadır. Bu bir dilin zenginliğidir. Nitekim İmam Suyutî'nin, Kur'ân'dan mecazın kaldırılması durumunda Kur'ân'ın anlatım güzelliğinin yüzde altmışının yok olacağını söylediği aktarılmaktadır. Evet, mecazı yok saymak metinlere sathi, donuk ve cansız bir anlam vermeye götürür ki, bu durum günümüz Vehhâbîlerin dolayısıyla kendileriyle sıkı irtibatta olan Neo-Selefilerin en büyük çıkmazlarından biri olarak ifade edilmektedir.[667]

---

[663] Müteşabih ifadeler konusunda soru sormamak.
[664] Müteşâbih kelimeleri olduğu gibi bırakıp, üzerinde herhangi bir yorum veya tasarrufta bulunmaktan kendini menetmektir.
[665] Müteşâbih kelimelerle zihnen dahi meşgul olmamak.
[666] İbn Useymin, "Çfarë është ilhad-i ndaj emrave të Allahut dhe cilët janë llojet e ilhad-it?", *Selefi.org*, Çeviren: Jeton Shasivari, https://selefi.org/index.php/teuhid/555-emrat-dhe-cilesite-e-allahut/2349-cfare-eshte-ilhad-i-ndaj-emrave-te-allahut-dhe-cilet-jane-llojet-e-ilhad-it-shejkh-uthejmin, (30.09.2022).
[667] Mehmet Zahid Tığlıoğlu, *a.g.m.*, s. 225.

"*Allah'ın sıfatları yaratılmışların sıfatlarına benzememektedir*." ya da "*Biz o sıfatın nasıl olduğunu bilemeyiz.*" deyip te sonra ta'tile düşmemek için "*Allah'ın eli vardır ancak bu el bizim elimiz gibi değildir*.", ya da "*Biz o elin nasıl olduğunu bilemeyiz*." ifadesi İslâm düşünce sisteminde tecsim ve teşbih olarak nitelenir. Allah'a cihet nispet eden "*Allah'ın gökte olduğu*"; Allah'a cisim nispet edip mekan tayin eden "*Allah'ın Arş'ta oturduğu*"; Allah'a hareket nispet eden "*Allah'ın gök semasına indiği*"; "*Allah'ın eli*", "*Allah'ın vechi*" gibi antropomorfik vasıflarla Allah'a izafe eden itikadî ilkeler oluşturulmaktadır. İslâm düşünce tarihi boyunca bu tür bir yaklaşıma mensup olanlar Müşebbihe, Haşeviyye gibi tanımlamalarla dışlanmıştır.

Naslarda, Allah'a nisbet edilen ve haberi sıfatlar adı altında tasnif edilen **nefs**, **vech**, **ayn, yed**, **istivâ**, **nüzûl**, vb. sıfatlar hakkında Ehl-i Sünnet anlayışında iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan birincisi "*Allah'ın zâtı ve sıfatlarının mahiyetine ilişkin bilgiyi ilâhî ilme havale etmek*" anlamında **Tefvîz**'dir. Konu ile ilgili ikinci bir yaklaşım da, "*İlk bakışta Allah'ın yaratılmışlara benzediği izlenimini veren nasları dil bilimi kuralları ve aklî bilgiler ışığında yorumlama*" anlamını taşıyan **Te'vil'**dir. İlk dönem âlimleri tenzih ile birlikte tevfîz yolunu seçmiştir. Ancak daha sonraki dönemlerde, İslâm toplumunun büyümesiyle birlikte yeni Müslüman olanların eski inanış ve kültürlerinin sonucu bir takım mahzurlu anlayışların ortaya çıkmasına neden olmuştu. İşte bu sebeple sonradan gelen âlimler tenzih ile birlikte te'vil etme yolunu daha uygun görmüşlerdir.[668] Bu manada, ilk dönem âlimlerin yönteminin daha selametli, sonraki dönem âlimlerin yönteminin daha sağlam olduğu ifade edilmiştir.[669] İmam Gazzâlî de çalışmalarında birtakım ilkelere bağladığı Selef yönteminin yabancı kültürler ile karşı karşıya gelmeyen toplumlara, te'vil yönteminin de yabancı kültürlerin tesiri altında kalan

[668] İlyas Çelebi, *a.g.e.*, s. 102, 105.
[669] Nûreddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdîyye Akaidi*, Çeviren: Bekir Topaloğlu, DİB Yayınları, Ankara 2005, s. 25.

veya kalabilecek olan toplumlara uygulanması gerektiği şeklinde bir yaklaşım sergilemiştir.[670]

Ehl-i Sünnet uleması Allah'a cisim isnad etmek, sınır, cihet, mekan tayin etmek veya yaratılmışların özellikleriyle vasıflandırmanın küfür olduğu konusunda icma etmişlerdir. Ehl-i Sünnet alimlerinden selefin ve halefin görüşlerini bir araya getirdiğimizde her iki tarafın meselenin zeminine tenzihi oturtarak, Allah Teala ile mahlukat arasında bir benzeşme bulunmadığını vurgulamak ve zikredilen hususların şu veya bu anlama geldiği konusunda kesin konuşmaksızın, selef *imsak* yoluyla, halef ise *tevil* yoluyla Allah Teala ne murad etmişse ona iman etmek yönünde bir tavrın içerisinde olduklarını görmek mümkün olmaktadır.

Buraya kadar söylenenden Neo-Selefilerin, zahiri okumaya tabi tuttukları nassı yegâne bilgi kaynağı kabul etmek, selefe ittiba gibi ilkelerin ve gerçek bilginin sahibi oldukları şeklindeki uzlaşmaz yaklaşımlarının itikadî konulardaki görüşlerine damga vurmaya devam ettikleri ortaya çıkmaktadır. Nassı araçsallaştırarak şiddeti benimsemeyi kabul etmedikleri şeklinde ortak söyleme sahip bu gruplar, itikadî konularda birbirinden farklılaşmayan ana muhafazakâr ve ılımlılar şeklinde dini saflaştırma hareketini devam ettirmektedirler. Her iki grubun arasında görüşlerini aktarırken sahip oldukarı söylem faklılığı Neo-Selefi davasının yayılmasını sağlayan bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Şöyleki, ana akım muhafazakârlar katı tavrın koruyuculuğunu yaparken, ılımlılar daha esnek bir yaklaşımla geniş kitlelere ulaşmayı hedeflemektedirler. Bu bağlamda ana muhafazakâr akımın zaman zaman yaptığı sert çıkışlarının, ılımlılar tarafından davanın önündeki en büyük engel olarak nitelendirilmesi ve bu durumu düzeltme telaşı, kanaatimizi doğrular görünmektedir.

[670] İlyas Çelebi, *a.g.e.*, s. 103.

3.3. Neo-Selefilerin İbadet ile İlgili Tavırları

Neo-Selefi anlayışta ibadetler ameli tevhidin neticesi olarak görülmektedir. İtikadi konularda olduğu gibi ibadetlerle ilgili fıkhi konularda da Neo-Selefiliğin bilgiyi doğrudan naslardan almaya dayalı anlayışı, mezhep karşıtlığı ve bid'at görüşleri ile kendisi gibi düşünmeyenleri dışlayan bir dinî söylem öne çıkmaktadır.

İbadetler ile ilgili hükümleri belirtirken herhangi bir mezhebe atıfta bulunmamaktadırlar. Metodolojileri kendilerini Hanbeli mezhebine yaklaştırmış olsa da bunu dile getirmemeye özen göstermekte, daha çok "Peygamber'in Sünnetine tabi olmak" olarak ifade etmektedirler.[671] Ancak zaman zaman bazı görüşleri aktarırken "Hakk kabul edilen dört mezhebin de bu görüşte olduğu" veya "Ebu Hanife'nin de aynı görüşte olduğu" şeklinde açıklamalara yer verdikleri görülmektedir. Bu şekilde hem kendi görüşlerine bir meşruiyet zemini sağlamakta hem de okuyucunun veya dinleyicinin şekli bazı uygulamalar konusunda geçmişten gelen ülfetinden yararlanarak bağ tesis etmeye çalışmaktadırlar. Genel kanı bu olmakla beraber, son dönemlerde Neo-Selefiler arasında kendilerinin Hanefi mezhebine mensup olduklarını ancak kendilerini sadece Hanefi mezhebi ile sınırlamadıklarını savunanlar da bulunmaktadır.

3.3.1. Namaz ile İlişkili Çeşitli Hususlar

İslâm'ın kelime-i şehadetten sonraki şartı olan namaz ibadetini terk edenler Neo-Selefi gruplar tarafından tekfir edilir.[672] Daha katı bir tutum içerisinde olan ana akım muhafazakâr gruplar, bu tutumun asla Hâricîlik olarak nitelendirilmemesi gerektiğine dikkat çekmektedirler. Elbânî'nin namaz kılmayanın dinden çıkmayacağına dair fetvasının, Elbânî'nin "namazı terk eden" kavramından ne kastettiği ile ilgili bir durum

[671] Safet Kuduzoviç, "Koji mezhep sljediti", https://www.youtube.com/watch?v=m9jd1pfITL0, (14.03.2024).
[672] Shefqet Krasniqi, "Lenja e namazit bela e madhe", https://www.youtube.com/watch?v=a1VAOR2al0M, (14.03.2024).

olarak açıklanmaktadır. Vaizin ifadesine göre Elbânî, "namazı terk eden" kişi ifadesi ile, namazı bazen kılan bazen kılmayan kimseyi kastettiğini, dolayısıyla hiç kılmayan kişinin bu fetva ile ilişkilendirilmesinin doğru olmadığını söylüyor.[673] Hatta bazı vaizler konuşmalarında, namaz kılmayanın cenaze namazının dahi hiçbir imam tarafından kılınmaması gerektiği şeklinde bir teklifte bulunmaktadırlar.[674]

Namazın pratikte nasıl kılınacağı için ise, Elbânî'nin *Hz. Peygamber'in Namaz Kılma Şekli* başlıklı eseri kaynak olarak kullanılmaktadır. Burada gösterilen namaz şekli ise, Hanefi mezhebine bağlı olan Balkan Müslümanlarının namaz pratiği ile bazı konularda farklılık göstermektedir.

İslâm Birlikleri'nin anayasalarında, dinî kurumlarda dinî uygulamaların Hanefi mezhebine uygun olarak icra edilme şartı nedeniyle bu anlayışta olan görevlilerden resmî görevlerinde buna uymaları beklenmektedir. Bu sebeple kendi anlayışları ile ilgili bilgileri itikadî konularda olduğu gibi, namaz konusunda da hazırlamış oldukları video serilerinde sunmaktadırlar.

Namazın kılınış şekli, rükünleri hakkında detaylı bilgi verilmekte olan bu videolarda dikkat çeken husus, aslında dinî eğitimin ilk aşamasını teşkil eden mektep eğitiminde verilen dinî bilgileri en ince ayrıntısına kadar tekrar güncelleyerek sunmalarıdır. Bu da sağlam bir dinî eğitimden geçmeyen kişilerin ilgisini çekebilmekte bu durum da ilgili videoların izlenirliğini artırmaktadır. Namazın şartları ve eda ediliş şeklini açıklarken Hanefi mezhebine bağlı yerleşik uygulama ile ilgili farklılıklara gelince bunları mezhepsel farklılık olarak değil de yanlış uygulama olarak açıklanmaktadır. Bu da uzun bir süre dinî bir merkezin himayesinde olmayan Balkan Müslümanları için anlaşılabilir bir durum olduğunu, kendilerinin ise gerçek bilgiye ulaşma fırsatı

---

673 Zijad Ljakić, "Ostavljač namaza", https://www.google.com/search?q=zijad+ljaki%C3%A7+namaz+#fpstate=ive&ip=1&vld=cid:2fc834b9,vid:MUGpM6DNgns,st:0, (14.03.2024).

674 Safet Kuduzoviç, "Dženaza čovjeku koji nije imao namaza", https://www.youtube.com/watch?v=_H9vqT2Ole4, (14.03.2024).

sunduklarını ifade etmketedirler.[675] Namaz ve onunla bağlantılı eylemler ile ilgili hükümleri aktarırken Hasan Basri'den Şevkani'ye kadar Ehl-i Sünnet ulemasında hürmetli kabul edilen âlimlere atıf yapılmakta ve söz konusu âlimlerin takipçileri oldukları izlenimini oluşturmaktadırlar. Ayrıca kendi anlayışlarında olmayan diğer din görevlilerini sürekli bilgisiz ve ilgisiz olmakla, görevlerinde ciddiyetsizlikle itham etmektedirler.[676]

Namazın içeriği ile ilgili konulara geçmeden evvel, namaza hazırlık mahiyetinde olan abdest ile ilgili farklı uygulamaları aktaralım.

3.3.1.1. Abdest İle İlgili Hususlar

Neo-Selefilerin abdest alma pratiği ile ilgili farklı uygulamaları şu şekildedir. Abdest ile ilgili açıklamalarında ilk olarak, halk arasında yerleşmiş olan abdeste niyet ile başlamanın gereksizliği üzerinde durulmaktadır. Kalp ile zaten bu bilindiğinden ayrıca dil ile ifade edilmesine gerek kalmayacağı söylenmektedir. Abdest ile ilgili halk arasında önemsenen abdest duaları da, dine sonradan ilave edilen ibadetler kapsamında "bid'at ile sünnet arasında" sakıncalı eylemler olarak nitelendirilmektedir. Yine abdestin sonunda okunan Kadr suresinin de herhangi meşru bir dayanağı bulunmadığını, bunun yanında rivayetlerden aktardıkları abdest ile ilgili zikirlerin söylenmesinin önemli olduğunu ifade etmektedirler. Abdest ile ilgili bizim geleneğimizde ***nurun ala nur*** (nur üzerine nur) olarak nitelendirilen abdest üzerine abdest almayı Neo-Selefiler yanlış bir uygulama olarak görür. Genellikle *zemzem* suyunu yere dökmeye hele ki ayakların bastğı yerlerde dökülmesinden şiddetle imtina eden yerel geleneğe karşı, Neo-Selefiler bu su ile abdest

---

675 Dhulkarneyn Ramadani, "Gabimet para dhe pas hyrjes në Xhami", https://www.youtube.com/watch?v=OPJD-QrUE3g, (Erişim, 23.02.2022).

676 Dhulkarnejn Ramadani, "Gabimet që bëhen në ruku dhe sexhde", https://www.youtube.com/watch?v=DmfKIzDJ m38, (23.02.2022).

almakta bir mahsur görmemektedirler. Yine abdest alırken uzuvların üçer kez yıkanmasının da gereksiz olduğunu ifade etmektedirler. [677]

Ehl-i Sünnet geleneğine bağlı yerel dinî anlayışta, şartların arasında yer almasa da abdest almaya başlamadan önce niyet edilir. Yine uzuvlar yıkanırken abdest duaları zikredilir. Hem niyetin hem de abdest dualarının okunması Balkan Müslümanları arasında çok yaygın bir uygulamadır. *İlmihaller*'de duaların Arapçası ve tercümesi yer alırken, halk arasında daha çok yerel dillerde söylendiği görülmektedir. Bunun akla ilk gelen nedeni öğrenme kolaylığıdır. Ancak, kişinin namaz gibi önemli bir ibadete hazırlık mahiyetindeki abdest ile ilgili niyeti ve duaları anlayabileceği dilden okumasının, hazır olma durumunu pekiştirdiği gibi, abdest, namaz gibi ibadetler ile olan bağın güçlenmesini de sağladığı inkâr edilemez.

Abdest alırken **boynu meshetmek** Neo-Selefiilere göre bid'attır. Boynu meshetmenin sahih bir rivayete dayanmadığı İmam Nevevî'ye atıfta bulunarak açıklanmaktadır.[678]

Boynu meshetmek yerel anlayışta yer etmiş olan bir uygulamadır. Zayıf hadislere dayanması nedeniyle *İlmihal* kitaplarında "Abdestin Adabı" başlığı altında işlenmekte,[679] sünnet değil abdestin adabı kapsamında aktarılmaktadır. Sözü edilen hadislerde yer alan boynu mesh etmenin faziletinin yanı sıra, abdest uzuvlarının ahiretteki faziletlerine dair genel olarak hadislerde yer alan bilgiler, bu eylemin abdestin adabı olarak uygulanagelmiştir.[680]

---

[677] Dhulkarnejn Ramadani, "Gabimet gjatë marjes së Abdesit", https://www.youtube.com/watch?v=-LUs-K7XfUs, (26.02.2022).
[678] Dhulkarnejn Ramadani, "Gabimet gjatë marjes së Abdesit", https://www.youtube.com/watch?v=-LUs-K7XfUs, (26.02.2022).
[679] Muhammed Seid Serdarević, *Fikh-ul-İbadat*, Vrhovno islamsko starješinstvo u SFRJ Sarajevo: Sarajevo 1968, s. 37.
[680] Sami Džeko, *a.g.e.*, s. 187.

Çorap üzerinde meshetmek Neo-Selefilere göre kabul edilir. Ders ve vaazlarında Ebu Hanife'nin, üzerine deri kaplanmış veya altlarına pençe vurulmuş çoraplara ancak meshetmenin caiz olduğuna dair görüşünü aktardıktan sonra, Hanefî mezhebinin bu konudaki en katı mezhep olduğunu ifade etmektedirler. Kendilerine tabi olanlara ise kolaylık olması açısından kullanılmakta olan ince çorap dahil her türlü çorap üzerine meshin kabul edilir olduğunu söylemektedirler.[681] Bu manada başa meshederken de sarık veya başörtü üzerinden meshedileceğine dair görüş bildirmektedirler.

Bizim bugün giymekte olduğumuz çorapların üzerine mesh etmek, dört mezhep imamına göre caiz değildir. Mesh ancak belirlenmiş bazı özelliklere sahip mestler üzerine yapılabilmektedir. Ayrıca Neo-Selefilerin delil olarak sundukları hadisler, birçok âlim tarafından zayıf hadis olarak kabul edilmiştir.[682]

3.3.1.2. Namazın Eda Edilişi İle İlgili Bazı Tutumları

Namazı terketmenin küfrü gerektirdiğini savunan Neo-Selefi vaizlere göre, halk arasında günde beş vakit namaza yeterince ilgi gösterilmemesinin nedeni olarak, *eski hocaların* içki ve domuz etine karşı göstermiş oldukları hassasiyeti namazın önemini vurgulama konusuna göstermediklerine bağlamaktadırlar.[683] Namaz ile ilgili halkın arasında kafa karışıklığına ve dolayısıyla huzursuzluğa sebebiyet veren farklı uygulamalara gelince bunlar da sırasıyla şu şekildedir.

---

[681] "A lejohet mes'hi mbi qorape të holla apo mbi dy palë qorape?", https://www.youtube.com/watch?v=rcRKrB8Jtk8, (Erişim, 20.10.2022); Dhulkarnejn Ramadani, "Gabimet gjatë marjes së Abdesit", https://www.youtube.com/watch?v=-LUs-K7XfUs, (26.02.2022).

[682] İbrahim el Halebi, *Multeka el Ebhur*, 2. Baskı, (tah.) Vehbi Süleyman Gavoci el Elbani, Daru'l Beyrut, Şam 2005, s. 39. 3. Dp.

[683] Dhulkarnejn Ramadani, "Gabime të përgjithshme në Namaz (Gabimet në Kijam)",- https://www.youtube.com/ watch?v=vmEkvJ0k 6E, (26.02.2022).

Namazın erkekler için cemaat ile eda edilişi vaciptir. Ancak hastalık, ağır hava şartları veya tehlike (emniyet eksikliği) gibi durumlar kişinin cemaatte yer almaması mazur görülebilir.[684]

Ayak bileğini geçen uzunluktaki kıyafet ile eda edilen namaz, Neo- Selefilere göre kabul edilen bir namaz değildir. Ancak ayakkabı ile namaz kılınabilir.[685] Namaza başlamadan önce bir sütre edinmemek, namazın mekruhları arasında sayılmaktadır.[686] Namaza başlarken, Balkanlar'da yerleşik olan niyetin dil ile ifade edilme uygulaması bid'at olarak görülmektedir.[687]

İbn Useymin'e dayanarak ikindi namazında farzdan önce kılınan dört rekat sünnet namazı hakkında, ilgili hadis ile ilgili görüş farklılıkları nedeniyle nafile olarak kılınabileceği ancak ikindi namazına ait sünnet namazı olarak görülmemesi gerektiği ifade edilmektedir.[688]

Namazın içindeki bazı uygulamalar ile ilgili Neo-Selefiler, geleneksel anlayıştaki değişmez disiplini eleştirmektedirler. Herhangi bir mezhebe bağlı kalmayı ve fıkhi konularda taklidi caiz görmediklerinden, ilgili konu ile ilgili birbiriyle çelişen ne kadar bilinen hadis varsa onlarla amel edilmesi yönünde telkinde bulunmaktadırlar. Hatta bu şekilde davranmanın sünnet olduğunu ifade etmektedirler. Bununla bağlantılı olarak

---

[684] "Namazi me Xhemaat", *Albislam*, https://www.albislam.com/namazi-me-xhemat/, (Erişim, 11.04.2022).
[685] Dhulkarnejn Ramadani, "Gabimet në vendet ku bëhet namazi dhe në rrobat e namazliut", https://www.youtube.com/watch?v=DcZ1M9QiQGs&list=PLokQm4vjvyUbQlnqa0BMaxM2evR2wnjcf&index=3, (31.03.2022).
[686] "Mekruhet e namazit", *Albislam.com*, https://www.albislam.com/mekruhet-e-namazit/, (Erişim, 14.11.2022).
[687] "A shqiptohet nijeti para namazit? – Ibën Kajjimi", *Selefi.org*, Çeviren: Servet Mata, https://selefi.org/index.php/bid'at/2517-a-shqiptohet-nijeti-para-namazit-iben-kajjimi, (Erişim, 11.10.2022); Dhulkarnejn Ramadani, "Gabime të përgjithshme në Namaz (Gabimet në Kijam)"-1, https://www.youtube.com/watch?v=vmEkvJ0k_6E, (02.04.2022).
[688] "A është i saktë hadithi: "Allahu e mëshiroftë atë njeri që i fal katër rekate përpara ikindisë.", https://selefi.org/index.php/fikh/48-namazi/2751-a-eshte-i-sakte-hadithi-allahu-e-meshirofte-ate-njeri-qe-i-fal-kater-rekate-perpara-ikindise-shejkh-uthejmin, (18.11.2022).

namaz içerisinde kadınlar için ayrı erkekler için ayrı uygulamalar bulunduğunu da kabul etmemektedirler.[689]

Başlangıç tekbiri esnasında ellerin kaldırılması ile ilgili varid olan sahih hadisleri ve buna bağlı olarak mezheplerin uygulamalarını aktardıktan sonra, başlangıç tekbiri esnasında ellerin kaldırılmasının sünnet oluşundan yola çıkarak Hanefi mezhebine bağlı yerleşik dinî geleneğine bağlı kalmayı eleştirerek aslında konu ile ilgili hadislerde bildirilen tüm uygulamaların dönüşümlü olarak uygulanmasını telkin etmektedirler. Başlangıç tekbiri esnasında erkeklerin ve kadınların uygulaması arasında farklılık olması gerektiğini de kabul etmemektedirler. Kadınların farklı uygulamasının nedeni olarak başlangıçta Ebu Hanife'ye bağlı bütün Hanefilerin kadınlar gibi tekbir uygulamasına tabi oldukları, ancak sonraki Hanefilerin tekbir alma şeklini değitirdiklerinde, kadınların arasında böyle bir değişikliğin gerçekleşmesinin zor olacağını ileri sürerek bu değişime kadınları dâhil etmediklerini ileri sürmektedirler. Hanefi mezhebinde var olan dolayısıyla yerel anlayışta da yer etmiş olan, ellerin kaldırılması esnasında başparmakların kulağın yumuşak kısmına değdirilmesinin de aslında hiçbir dayanağı bulunmayan bir anlayış olduğunu ifade ederek konuşmalarında yerleşik dinî uygulamaları itibarsızlaştırmayı da ihmal etmemektedirler.[690]

Kıyam esnasında, başlangıç tekbirinden sonra ellerin bağlanma şekli konusunda, yine kendi anlayışlarına uygun olarak konu ile ilgili ne kadar hadis varsa, orada bildirilen hükümlerin uygulanabileceğini ifade etmektedirler. Konu ile ilgili tearuz eder gibi görünen iki hadisi uzlaştırma yoluna giderek elleri, sağ avucunu sol elin üzerine koyup başparmağıyla serçe parmağını bilek üzerinde halka yapıp diğer parmaklarını da bileğin üzerine yerleştiren Hanefilerin bu görüşüyle de alay edilerek itibarsızlaştırılmaya çalışılır.

---

[689] Dhulkarnejn Ramadani, "Gabimet para dhe pas hyrjes në Xhami", https://www.youtube.com/watch?v=DmfKIzDJ m38, (23.02.2022).

[690] Sadulla Bajrami, "A është patjetër që gjatë tekbirit fillestar të preken veshët?", *Thirrja İslame*, https://www.youtube.com/watch?v=yoQBZz6x5FU, (22.10.2022).

Bunun yerine ellerin göğüs üzerine bağlanabileceğini bildiren hadisler ile amel etmeyi uygun görmekte hatta bunun sünnete daha yakın olduğunu ifade etmektedirler.[691]

Kıyam esnasında ayaklar arasındaki mesafe de gerek yerel uygulamadan gerekse dört mezhebin görüşünden farklılık arzetmektedir. "*Saflarınızı düz tutunuz. Omuzları bir hizaya getiriniz. Aralıkları kapayınız. Saf düzeni için elinizden tutup çeken kardeşlerinize yumuşak davranınız. Şeytanın girebileceği boşluklar bırakmayınız. Allah, safları bitişik tutanların gönlünü hoş eder. Safları bitişik tutmayanlara Allah nimetlerini lutfetmez*."[692] Bu ve benzeri hadislerden yola çıkarak kıyam esnasında ayakların durumunu belirlerken Neo-Selefiler, daha çok safları düzgün tutma ile ilgili Peygamber Efendimizden ihtar babında rivayet edilen bu hadislerinden yola çıkarak namaz esnasında omuzların ve ayakların yandaki kişi ile fiziki temas gerçekleştirilecek şekilde olması gerektiği sonucuna vardılar. [693]

Fatiha'dan sonra cemaatin sesli bir şekilde "amin" demesi [694] yine Neo-Selefilerin yerleşik dinî anlayışa uymayan bir diğer pratiğidir. Ortaya çıktıkları ilk yıllarda cemaat ile kılınan namazlarda bağırarak "Amin" demeleri, cemaat arasında huzursuzluğa neden olmaktaydı. Ancak daha sonra cemaatler tepki vermek yerine kendilerini görmezden gelmeyi tercih etme yoluna gitti.

Neo-Selefiler, Fatiha'dan sonra okunan ayetler için Kur'ân'daki dizilişe riayet etmenin gereksiz olduğu şeklindeki ifadeleri de,[695] yerleşik dinî geleneğe uymayan uygulamaları arasında yer almaktadır.

---

[691] Sadulla Bajrami, "A është patjetër që gjatë tekbirit fillestar të preken veshët?", *Thirrja İslame*, https://www.youtube.com/watch?v=yoQBZz6x5FU, (22.10.2022).
[692] Ebû Dâvûd, Salât 93, 98.
[693] Dhulkarnejn Ramadani, "Gabime të përgjithshme në Namaz (Gabimet në Kijam)"-1, https://www.youtube.com/watch?v=vmEkvJ0k_6E, (02.04.2022).
[694] Dhulkarnejn Ramadani, "Gabime të përgjithsme në Namaz (Gabimet në Kijam)-2", https://www.youtube.com/ watch?v=isDQsB63XxQ, (26.02.2022).
[695] Dhulkarnejn Ramadani, "Gabimet që bëhen në ruku dhe sexhde", https://www.youtube.com/watch?v=DmfKIzDJ m38, (23.02.2022).

Rukuya gitme, rukudan kalkma ve birinci teşehhüdden doğrulma gibi durumlarda iftitah tekbiri gibi tekbir alınmasını Peygamber Efendimizin "her tekbire on sevap" hadisine bağlamakta ve yerel uygulamada bunun yer almayışının bir mezhep farklılığı değil, kaçırılmış bir detay olduğunu ifade etmektedirler.[696]

Neo-Selefilerin yerel uygulamadan ayrıldığı bir diğer konu da secdeye gitme şeklidir. Neo-Selefiler cumhura aykırı olarak secdeye giderken önce ellerin sonra da dizlerin yere konulacağını savunmaktadırlar.[697] Bunu da Ebû Hüreyre'den rivayet edilen, "Sizden biriniz secde ettiğinde deve çöküşü gibi çökmesin, ellerini dizlerinden önce yere koysun."[698] şeklindeki hadisine dayandırmaktadırlar. Malikiler dışındaki cumhur ulema bu görüşü kabul etmemiş, elleri dizlerden önce yere koymanın mekruh olduğunu söylemişlerdir.[699]

Son oturuşta işaret parmağın pozisyonu ve hareketi, Neo-Selefilerin yerel uygulama ile farklılaştığı bir diğer konudur. Neo-Selefiler teşehhüd esnasında işaret parmağının sürekli hareket ettirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.[700] Bu uygulamalarını Vail b. Hucr'dan rivayet edilen iki hadise dayandırmaktadırlar. Bunlardan birincisinde Vail b. Hucr Peygamber Efendimizin namaz esnasında parmağını hareket ettirdiğini, bir diğeri ise parmağın hareket ettirilmesiyle şeytana vurmayı hedeflediğini bildiren hadisidir.

Namazın içinden farklı olan uygulamalar arasında secdeye giderken kol ve dirseklerin havada bırakılması (secdede iken kol ve dirseklerin yere serilmesi mekruh

---

696 Dhulkarnejn Ramadani, "Gabimet që bëhen në ruku dhe sexhde", https://www.youtube.com/watch?v=V6lvBU-HI_8, (21.02.2022). Yalnız şu kadarını da ifade edelim ki, bu aynı grubun sitesinde fıkhi konularda ki hükümler, Hanefi mezhebine uygun bir şekilde güncellenmektedir.

697 Dhulkarnejn Ramadani, "Lënia e duas në sexhde", https://www.youtube.com/watch?v=Jk9J0WbMIo4&list=PLokQm4vjvyUbQlnqa0BMaxM2evR2wnjcf&index=13, (02.04.2022).

698 Ebû Dâvûd, "Salât" 140.

699 Şevket Topal-Zahide Keskin, "Uygulama Ve Delilleri Açısından Dört Mezhebe Göre Namazda Ellerin Durumu", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 28, 2016, s. 408.

700 Dhulkarnejn Ramadani, "Lënia e duas në sexhde", https://www.youtube.com/watch?v=Jk9J0WbMIo4&list=PLokQm4vjvyUbQlnqa0BMaxM2evR2wnjcf&index=13, (02.04.2022).

kabul edilmektedir), secdeye giderken, iki secde arasında,[701] ve selam vermeden önce okunması gereken ki, bazılarına göre okunması vacip bazılarına göre ise müstehap olan duaları da zikredebiliriz.[702]

Neo-Selefilere göre yerel uygulamalarda selam verdikten sonra da "düzeltilmesi" gereken bazı yanlışlar bulunmaktadır. Bunlardan, selam verirken müezzin "Allahümme ente's selamu..." demeden önce üç kere estağfurullah demenin sünnetten olduğu, ancak selam verdikten sonra cemaatin salavat okuması, bilhassa teravih namazında okunan sesli salavatlar, Peygamber Efendimizin zamanında yapıldığına dair bir rivayet bulunmadığından terkedilmesi gereken bid'at olarak görülmektedir.[703]

Ayrıca namazdan sonra cemaat ile tesbih çekmek[704], namazdan sonra elleri kaldırıp dua etmek,[705] duadan sonra elleri yüzüne sürmek bid'at olduğu gibi, cemaatin namaz bitiminde birbiri ile *musafaha* ederek "Allah kabul etsin" şeklindeki temenniler[706] de terkedilmesi gereken bid'atler olarak telakki edilmektedir.[707] Namazdan sonra sesli bir şekilde *Ayete'l Kürsi* okumanın doğru olmadığı, farz namaz sonrası okunması gerektiği

---

[701] Dhulkarnejn Ramadani, "Lënia e duas në sexhde", https://www.youtube.com/watch?v=Jk9J0WbMIo4&list=PLokQm4vjvyUbQlnqa0BMaxM2evR2wnjcf&index=13, (02.04.2022).

[702] Dhulkarnejn Ramadani," Gabimet në sexhde dhe teshehud", https://www.youtube.com/watch?v=mrV3jDAYKSI&list=PLokQm4vjvyUbQlnqa0BMaxM2evR2wnjcf&index=14, (02.04.2022).

[703] Dhulkarneyn Ramadani, "Gabimet që bëhen në ezan dhe në ikamet", https://www.youtube.com/watch?v=5WZiA53lbm0, (26.02.2022).

[704] Tesbihatın cemaatle değil tek başına yapılması ve tespih yerine parmakların kullanılmasının tercih edilir olması gerektiğini ifade etmektedirler. "Dhikri i imamit bashkë me xhemat është bid'at – Shejkh Abdul-Aziz ibën Baz", *Selefi.org.*, Çeviren: Jeton Shasivari, https://selefi.org/index.php/bid'at/1149-tesbihu-i-imamit-bashke-me-xhematin-pas-namazit-eshte-bid'at31, (12.10.2022).

[705] "Gjykimi i bërjes du'a pas namazeve Farz – Shejkh ibën Uthejmin", Çeviren: Servet Mata, https://selefi.org/index.php/bid'at/2018-gjykimi-i-berjes-du-a-pas-namazeve-farz-shejkh-iben-uthejmin, (11.10.2022).

[706] Neo-Selefilere göre bir işin kabul edilmesi "Allah kabul etsin" ifadesi ile değil, o işi s yaparken sadece Allah'ın rızasını gözetmek ve sünnete uygun yapmak yeterli olacaktır.

[707] "Gjykimi i dhënies së dorës dhe thënies "Allahu kabull" pas përfundimit të namazit – Shejkh ibën Uthejmin", *Selefi.org.*, Çeviren: Servet Mata, https://selefi.org/index.php/bid'at/2235-gjykimi-i-dhenies-se-dores-dhe-thenies-allahu-kabull-pas-perfundimit-te-namazit-shejkh-iben-uthejmin, (11.10.2022).

ifade edilmektedir.[708] Neo-Selefilerin namaz kılma esnasında besmele, kunut veya secde gibi konularda kendilerine muhalefet edenlerin arkasında namaz kılmayı uygun görmedikleri şeklinde bilgiler aktarılmaktadır.[709] Balkan Neo-Selefilerinden daha ılımlı grupların, camilerde cemaat ile birlikte namaz kılmak suretiyle daha katılımcı bir tavır benimsedikleri görülmektedir.

Namaz ile ilgili bir diğer konu da namazların kaza edilmeyeceği konusudur. Neo-Selefilere göre kaza, ancak kişinin unutarak veya uyku tutması nedeniyle namazı terkettiğinde kılınabilir. Böyle bir mazeret olmaksızın terkedilmiş namazın kazası olmaz.[710]

Cuma namazı öncesinde vaaz vermek, oraya gelenleri Allah'ı anmaktan alıkoyacağı için[711] yasaklanmış eylemler arasında görülmektedir.[712]

Yine Cuma namazı ile ilgili Neo-Selefiler, Cuma namazından sonra zuhr-i ahir kılınmaması gerektiğini savunmaktadırlar.[713] Peygamber Efendimizin zamanında böyle bir uygulama olmadığı için bu eylem bid'attır. Allah bize günde beş vakit namaz farz kıldı. Cuma namazından sonra kılınan öğlen namazı ile namaz sayısı altıya çıkmaktadır. Bu dine sonradan sokulmuş bir şeydir. Dine sonradan ilave edilen hiçbir şey kabul edilmeyeceği

---

[708] Dhulkarnejn Ramadani, " Gabimet gjatë selamit dhe pas selamit!", https://www.youtube.com/watch?v=64EytSuOct4&list=PLokQm4vjvyUbQlnqa0BMaxM2evR2wnjcf&index=15, (02.04.2022).

[709] Mustafa Hamdu Alyan, *a.g.e.*, s. 574.

[710] "Shumë Gjëra Rreth Namazit", *Albislam*, https://www.albislam.com/shume-gjera-rreth-namazit/, (11.04.2022).

[711] Camiye her girildiğinde iki rekat *tehiyyetü'l mescid* namazının kılınmasını gerekli gören Neo-Selefiler, imamın cemaati ders ile meşgul etmesini uygun görmemektedirler. Dhulkarnejn Ramadani, "Gabimet para dhe pas hyrjes në Xhami", https://www.youtube.com/watch?v=DmfKIzDJ m38, (23.02.2022).

[712] "Mësimet që mbahen para ezanit të namazit të Xhumasë janë bid'at – Shejkh Uthejmin", *Selefi.org*, Çeviren: Jeton Shasivari, https://selefi.org/index.php/bid'at/2394-mesimet-qe-mbahen-para-ezanit-te-namazit-te-xhumase-jane-bid'at-shejkh-uthejmin, (11.10.2022).

[713] Vedat Skenderi, "Kush nuk e ka obligim Xhuman", *Albislam.com*, https://www.albislam.com/kush-nuk-e-ka-obligim-xhuman/, (14.11.2022).

için bu da reddedilir. Cuma namazından sonra öğlen namazı yerine kılınan zuhr-i ahir kılmak, Neo-Selefilere göre Cuma namazını bildiren ayet[714] ile çelişen bir uygulamadır.

Ayrıca "Cumanız mübarek olsun." şeklinde tebrik veya kutlama bid'atçılar tarafından icat edilmiş bir bid'attır. Hatta Neo-Selefilere göre bid'atçıların bid'atlarını yaymak için internet ve telefonlardan yararlanmaları da hoş karşılanmaması gereken eylemler olarak görülmektedir.[715]

Teravih namazı yirmi rekât olarak değil sekiz rekât olarak kılınmalı ve bir gece namazı olduğu için ikişer rekât kılınmalıdır. Ayrıca, her dört rekât arasında salavat okumak bid'at olarak değerlendirilmiştir. İstihare namazı da çok önemli bir namaz olarak açıklanmaktadır. [716]

Namaz ile ilgili yine camiye her girişte yerine oturmadan ikişer rekât *tehiyyetü'l mescid* namazı kılınmalıdır[717] ve camiye giriş çıkışlarda dualar okunmalıdır. [718]

Yolculuk namazında namazın kısaltılması için herhangi bir mesafeyi esas almayı gerekli görmemektedirler. Her yolculukta mesafe farketmeksizin namazın kısaltılmasını kabul etmektedirler.[719]

---

[714] Cuma, 10.
[715] "A lejohet të urosh besimtarin me fjalën "Gëzuar ditën e Xhuma"?-Shejkh Feuzan", *Selefi.org.*, https://selefi.org/index.php/bid'at/1999-a-lejohet-te-urosh-besimtarin-me-fjalen-gezuar-diten-e-xhuma-shejkh-feuzan, (11.10.2022).
[716] Dhulkarnejn Ramadani, "Gabimet në namazin e taravis, Gabimet në namazin e istiharës", https://www.youtube.com/watch?v=Ju_frK8_0VQ&list=PLokQm4vjvyUbQlnqa0BMaxM2evR2wnjcf&index=21, (02.04.2022).
[717] Kerahet vakti olsa bile bu namaz kılınmalıdır. "A bën të falet tehijetul mesxhid në kohët e ndaluara për namaz?", https://omerbajrami.com/?p=340, (19.11.2022).
[718] Dhulkarnejn Ramadani, "Gabimet para dhe pas hyrjes në Xhami", https://www.youtube.com/watch?v=DmfKIzDJ m38, (23.02.2022).
[719] Mustafa Hamdu Alyan, *a.g.e.*, s. 567.

Nasiruddin Elbânî'nin üç caminin dışında itikâfı caiz görmeyen görüşü itikâf konusunda esas olarak kabul edilir.[720]

Namaz, tüm toplumu ilgilendiren, ister yalnız ister cemaatle olsun günde en az beş kere uygulanması farz bir eylemdir. Balkanlar gibi cemaat ile namazın bir bakıma millî birlik anlamını taşıdığı bir ortamda, namaz ile ilgili farklı uygulamalar halk arasında huzursuzluğa neden olmuştur. İlk dönemlerde saldırgan bir tavırla cami imamları üzerinde baskı kurma çabaları cemaatler tarafından şiddetli bir dirençle karşılanmıştı. Günümüzde istisnaları olsa da, genellikle kendi pratiklerine bağlı bir şekilde bulundukları camilerin cemaatleri ile namaza bağlandıkları görülmektedir. Cami cemaatleri de, günümüzde hemen her camide sayıları iki veya üç kişiyi geçmeyen bu grubun mensuplarını bir şekilde aralarına kabul etmiş görünmektedirler.

3.3.1.3. Avlusunda Kabir Bulunan Camilerde Namaz Kılmak

Neo-Selefiler, çevresinde mezar bulunan camilerde namaz kılınmayacağını savunmaktadırlar. İnternet sitelerinde yayınlamış oldukları yazı ve vaazlarında İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el Cevziyye'ye dayanarak avlusunda kabir bulunan camilerde kılınmış olan namazın kabul edilmeyeceğine dair görüşlerini aktardıkları gibi, Elbânî'nin de böyle bir camide kılınan namazın fasit olmayacağı ancak bu tür camilerde namaz kılmanın mekruh olduğuna dair görüşünü de aktarmaktadırlar.[721]

Bu konuda delil gösterdikleri hadisten çıkardıkları sonuca göre bu hareket Yahudi ve Hristiyanların amellerindendir. Camilerin etrafındaki kabirleri yok etmek ile bir bakıma Yahudi ve Hristiyanlara muhalefet edilmiş olur. Ayrıca içerisinde kabir bulunan mescitte namaz kılan kimseye şeytan gelip ölüye dua etmesini, ona secde

[720] Mustafa Hamdu Alyan, *a.g.e.*, 568.
[721] Dhulkarnejn Ramadani, "Gabimet në vendet ku bëhet namazi dhe në rrobat e namazliut", https://www.youtube.com/watch?v=DcZ1M9QiQGs&list=PLokQm4vjvyUbQlnqa0BMaxM2evR2wnjcf&index=3, (31.03.2022).

etmesini veya yalvarmasını veya ondan yardım istemesini kendisine güzel gösterebilir. Böylece o kimse şirke düşer. Şirkin önüne geçmek için şirkin sebeplerini yok etmek ve de şirke götüren kapıları kapamak gerektiğinden ya kabirleri kazıyıp umumi mezarlığa taşımak gerekmektedir ya da camilerin yıkılması gerekmektedir. Bu durumda tarihi cami bahçelerinde yer alan hazirelerin de ortadan kaldırılmasını gerekli görmektedirler. İnternette konu ile ilgili yayınladıkları bir vaazda vaiz, her dört mezhebe göre bu camilerde namaz kılmanın mekruh olduğunu vurgulayarak İstanbul'daki Eyüp Sultan Camii'ni örnek gösterip bunun ciddi itikadî bir sorun teşkil ettiğini ifade etmektedir.[722]

Salih b. Fevzan'dan aktardıkları görüşe göre, mezarın caminin içerisinde veya camiye bitişik bir halde olması durumunda burada namaz kılınmaz çünkü bu durum kabri mescit edinme anlamına gelmektedir ve bu da **şirk**e götüren yollardan biridir. Ancak mezarlar ile cami arasında bir boşluk veya yol olması durumunda, burada namaz kılınabilir. Çünkü bu şekilde camiden ayrılmıştır.[723]

Balkanlar'daki camilere baktığımızda, eski camilerin hemen hepsinin avlusunda caminin banisi, önde gelen ulema veya bölge yöneticisi gibi topluma emek vermis zevatın defnedilmiş olduğu bir hazirenin yer aldığını görmek mümkündür. Cami çevresindeki bu kabirlerin veya hazirelerin dinen bir mahzur teşkil etmediği konusunda Ehl-i Sünnet nezdinde icma olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.[724] Fakat bu kabirler tarihi ve kültürel olarak Müslümanların bölgeye hâkimeyetlerinin birer tapusu ve canlı şahidi niteliğindedir. Bu sebeple din adına bölgeye sirayet etmiş İslâm kültürüne ve tarihi eserlerine karşı Neo-Selefilerin bu tavrı hiç kuşkusuz, bölgeden İslâm'ın kökünü kazımak isteyenleri sevindirmektedir. Bu tür misaller zahiri itibariyle genel olarak çağdaş dünyaya

---

[722] Dhulkarnejn Ramadani, "Gabimet në vendet ku bëhet namazi dhe në rrobat e namazliut", https://www.youtube.com/watch?v=DcZ1M9QiQGs&list=PLokQm4vjvyUbQlnqa0BMaxM2evR2wnjcf&index=3, (31.03.2022).

[723] "Gjykimi i namazit në xhami të cilat janë të rrethuara me varre", *Selefi.org.*, https://selefi.org/index.php/fikh/48-namazi/2767-gjykimi-i-namazit-ne-xhami-te-cilat-jane-te-rrethuara-me-varre-shejkh-feuzan, (14.11.2022).

[724] Sami Džeko, *a.g.e.*, *s.* 263-266.

ve bölgenin dokusuna tamamen yabancı görünen bu dinî söylem ve tavra hem küresel hem bölgesel siyasette niçin alan açıldığını göstermesi bakımından oldukça dikkate değerdir.

3.3.2. Kabir Ziyaretleri

Neo-Selefilere göre Peygamber Efendimizin vermiş olduğu izne binaen ölümü ve ahiret hayatını hatırlamak gayesiyle kabir ve mezarlıkları ziyaret etmek caizdir.[725] Ancak gelenekte olduğu şekliyle bir yakının kabrini veya belli bir kabri ziyaret etmek caiz değildir. Hatta orada el açıp ölünün ruhuna bir Fatiha okumak veya onun ruhu için dua etmek, kabirde yatan kişiyi kutsallaştırmak manasına gelebileceği için mutlaka terkedilmesi gereken eylemler arasında görülmektedir.[726]

Peygamber Efendimizin kabirlerin üzerinde mescid veya bina inşa etmekten nehyettiği, kabirlerin düzleştirilmesini istediği, kabirlerin üstünde oturma, karşısında namaz kılma, kurban kesme gibi eylemlerden nehyettiğine dair rivayetler Neo-Selefilerin kabir ziyareti ile ilgili görüşlerinin şekillenmesinde rolü bulunmaktadır denilebilir. Kabir ziyareti yasağında o kadar ileri gidildi ki, İbn Abdülvehhâb, Peygamber Efendimizin kabri şerifini ziyaret etmeyi dahi yasaklamıştı. İbn Abdülvehhâb'a göre Peygamber Efendimizin kabrini ziyaret etmek haram ve ma'siyetlerden bir ma'siyettir. Hatta bu sebeple yolculuğa çıkan kişinin, ma'siyet sayılan bir eylem için yola çıktığından namazı sefer sebebiyle kısaltamayacağına hükmetmektedir. Bu hükmünü de "*Ancak üç mescide (ibadet maksadı ile) gitmek üzere yolculuğa çıkılabilir: Benim şu mescidim (Mescid-i Nebevi), Mescid-i Haram ve Mescid-i Aksa*."[727] hadisine dayandırmaktadır.[728]

---

[725] Hoxhë Omer Bajrami, "A lejohet vizita e varrezave?" https://www.youtube.com/watch?v=iMulQFF8kpQ, (01.11.2022).
[726] A lejohet leximi i Kur'anit në varreza ?", *Albislam*, https://www.albislam.com/a-lejohet-leximi-i-kuranit-ne-varreza/, (11.10.2022).
[727] Müslim, Hac, 511.
[728] Abdülkadim Zellum, *Keyfe Huddimeti-l Hilafe*, 1990, 9, -https://pal-tahrir.info/images/books/download.php?file=kaifahudimatkhilafah.pdf, (24.04.2022).

Buna bağlı olarak Balkan Neo-Selefileri de kabir ziyaretleriyle ilgili bazı uygulamaları şirk, kabirperestlik olarak kabul ederek bunlarla katı bir biçimde mücadele etmenin *el-emri bi'l-ma'ruf ve nehyi ani'l-münker* ilkesi gereğince farz olduğunu savunduklarını görürüz. İnternet sayfalarında ve vaazlarında sürekli canlı tuttukları mezar ziyaretleri ve onun etrafında gelişen eylemler, tarihte olduğu gibi günümüzde de yerleşik geleneksel din anlayışını geçersiz kılma konusunda en elverişli malzeme olarak kullanıldığını görmek mümkündür. Bu uygulamalar nedeniyle, bölge Müslümanlarını eskiden müşrik kategorisinde nitelendirmişken, son dönemde "ılımlı" bir tavra bürünmeleri nedeniyle onları henüz hidayete ermemiş ve hakikati bilmeyenler kategorsinde değerlendirir, kendileriyle alış-veriş yapmayı[729]ve arkalarında namaz kılmayı uygun görmemektedirler.

Ana akım muhafazakâr kanatta genel kanı bu olmakla birlikte, daha katılımcı bir karakterde olan ve Ürdün Selefileri olarak tanınan grupların, Nasiruddin Elbâni'nin kabir ziyareti ile ilgili hükümlerinden yola çıkarak, kabirler ile ilgili kültüre dahil olacak şekilde birtakım faaliyetleri dışlamadıklarını görürüz. Defin esnasında, ölünün yakınlarını teskîn edecek konuşmalar düzenleyip bunların da sosyal medya üzerinden yayınlanmalarını sağlayarak kendilerini daha da görünür kılmayı hedeflediklerini görürüz.

Balkan Müslümanları arasında genellikle Cuma günleri, mübarek gün ve gecelerde ve bilhassa Bayram günlerinde Bayram namazından sonra ölmüş olan yakını veya büyüğünün mezarını ziyaret etme geleneği yer etmiştir.

3.3.3. Kabirlerde Kur'ân Okumak

Neo-Selefiler, Peygamber veya sahabe dönemine dayanan bir rivayet bulunmadığı için kabirlerde Kur'ân okumayı veya dua etmeyi bid'at olarak telakki

[729] Vaazlarından birinde vaiz cemaatine, hidayete ermemiş bir kasaptan et almaktansa Makedon bir kasaptan et almasının daha yerinde olacağı şeklinde telkinlerde bulunmaktadır.

etmektedirler.[730] Kabirlerin yanında geçerken veya onları ziyaret esnasında nasıl davranacağımız Peygamber Efendimiz tarafından belirlenmiş olduğu için artık bunun dışında herhangi bir uygulamanın meşruiyeti yoktur.[731]

Kabirlerde Kur'ân okumak konusu genel olarak ölünün ardından yapılan hayır eylemlerinin sevabını ölen kişiye hediye edilmesi çerçevesinde işlenen bir konuyu teşkil etmektedir. Neo-Selefilere göre ölünün ardından Kur'ân okuyup ruhuna hediye edilebileceğine dair herhangi bir rivayet bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu eylem bid'at olarak nitelendirilmektedir.[732] Yani Neo-Selefiler ölünün ardından *Fatiha* okumayı dahi terkedilmesi gereken bid'at eylemler arasında görmektedirler. Hatta bu manada camilerin avlusundaki kabir veya türbelere el açıp dua etmek şirk olarak nitelendirilmektedir.[733]

Hanefi mezhebinin görüşüne tabi olarak bir kimsenin yaptığı ibadetlerin sevabını, ölü diri herkese bağışlayabileceği kabulünün Balkanlar'da da yer etmiş olduğunu görüyoruz [734] Şöyleki, namaz, oruç, hac, umre, sadaka, Kur'ân-ı Kerim okumak, evliyanın kabrini ziyaret, kurban, zikir gibi ibadetlerin sevapları başkasına hediye edilebilir. Hediye edenin kendi sevabından hiç azalmadan, bütün müminlere de sevabı erişir. Yani sevap, hediye edilenlere, taksim edilmeden herbirine bütünü kadar erişir. Başkası tarafından bağışlanan sevapla, bir kimsenin bizzat yapması gereken ibadet borçları ödenmiş olmaz ise de, bunlar iyilik ve sevaplarının çoğalmasına ve derecesinin

---

[730] Fevzan, "A të lexojmë Suren el-Fatiha apo el-Ikhlas te varrezat?", Çeviren: Jeton Shasivari, https://selefi.org/index.php/bid'at/2952-a-te-lexojme-suren-el-fatiha-apo-el-ikhlas-te-varrezat-shejkh-feuzan, (04.10.2022).

[731] Peygamber Efendimiz'den rivayet edilen, "*Selam size, ey bu diyarın mü-min ve Müslim halkı! İnşallah yakında biz de aranıza katılacağız. Allah'ın bizi de sizi de bağışlamasını dilerim.*" Şeklindeki ifadelerin kabirlerin yanından geçerken söylenebileceğini kabul etmektedirler. "A lejohet leximi I Kuranit në varreza", *Albislam*, https://www.albislam.com/a-lejohet-leximi-i-kuranit-ne-varreza/, (06.04.2022).

[732] "A lejohet leximi i Kur'anit në varreza ?", *Albislam*, https://www.albislam.com/a-lejohet-leximi-i-kuranit-ne-varreza/, (11.10.2022); "A mund t'i dhurohet të vdekurve shpërblimi I veprave të mira", *Albislam*, https://www.albislam.com/a-mund-ti-dhurohet-te-vdekurve-shperblimi-i-veprave-te-mira/, (10.04.2022).

[733] Dhulkarnejn Ramadani, "Gabimet në vendet ku bëhet namazi dhe në rrobat e namazliut", https://www.youtube.com/watch?v=DcZ1M9QiQGs&list=PLokQm4vjvyUbQlnqa0BMaxM2evR2wnjcf&index=3, (31.03.2022).

[734] Sami Džeko, *a.g.e.*, s. 269.

yükselmesine vesile olabilir. Hatta yapılmış olan ibadetlerin sevabı Hz Peygambere de hediye edilebilir.

Diğer konularda olduğu gibi, bu konudaki yaklaşımlarıyla da Neo-Selefiler halk arasında huzursuzluğa neden olmaktadır. Ölünün hızlıca defnedilip mümkün olan en kısa sürede mevta ile irtibatı kesip günlük hayata dönme tavırlarında olduğu gibi Neo-Seleriflerin ölüm ve defin işlemleri etrafındaki uygulamaları Balkanlar'da yadırganmıştır. "***Kişiye ancak kendi yaptığı vardır***."[735] gibi naslara da atıfla ölüye hediye edilen sevapların hiçbir şekilde ulaşmayacağını savunmaktadırlar.

Halbuki, Balkan Müslümanlarına baktığımızda, yapmış oldukları her iyilikte her hayırda her sevapta ölmüş olanların da nasibi olmasını dilerler. Namazın sonunda dua etmek için el açtığında, ölenlerden sayabildiği kadarını zikretmeye çalışır. Kurban keseceği zaman, imkânı olması durumunda ailesinden âhiret alemine göçmüş büyüklerini de bu kurbana dahil etmeye çalışır. Yine bu manada Fâtiha, Yâsin hatta hatim okumayı bir vazife telakki eder. Bu anlayışa dayanak teşkil eden hadislerin yanı sıra, Müslümanların asırlarca bir araya gelip ölmüş olanlara Kur'ân okuduğunun bilinmesine rağmen âlimlerin buna karşı çıktığına dair herhangi bir kaydın bulunmaması bu konuda icmâ'nın da var olduğunun delili olarak kabul edilmektedir.[736]

3.3.4. Telkin/Talkın

Bir fıkıh terimi olarak *telkin/talkın* hem ölüm döşeğindeki kişiye kelime-i şehadeti hatırlatmak hem de cenazenin defnedilmesinin ardından bir kişinin kabrin

[735] Necm, 39.
[736] Sami Džeko, *a.g.e.*, s. 269-272.

başında yüksek sesle ölüye iman esaslarını hatırlatmak eylemini ifade etmek için kullanılan bir terimdir.[737]

Neo-Selefiler, *telkin*/*talkın* uygulamasının ancak ölüm döşeğindeki kişiye yapılmasını sahih kabul etmektedir. Kişinin defninden sonra uygulanan *telkin*/*talkın* ise, Peygamber Efendimizin döneminde uygulandığına dair herhangi bir rivayet bulunmadığından sahih bir uygulama olarak görülmemektedir.[738] Ebu Hanife'nin de böyle bir uygulamayı ancak ölüm döşeğindeki hastaya uygun gördüğünü aktararak hem bu yöndeki görüşlerinin doğruluğunu hem de yerel dinî gelenekte yer etmiş olan uygulama şeklinin yanlışlığını vurgulama yoluna gitmektedirler.[739]

Müslüman toplumlarda, ki Balkanlar'da da bu böyledir, *telkin*/*talkın* definden sonra uygulanmaktadır. Telkin'e dayanak teşkil eden hadisler, genellikle başka delillerle de desteklendiklerinden ilgili hadislerle *fezâil* konusunda amel edilebileceği denilmiştir. Hanefi âlimlerinden İbn Âbidîn (ö. 1836), definden sonra telkinin, hiçbir zarar vermediği aksine meyyite, rivayetlerde de aktarıldığı üzere zikrin kolaylık sağlayacağı için yasaklanmadığını ifade etmektedir. Yine aynı şekilde Neo-Selefilerin de itibar ettiği İmam Nevevî ve İbn Hacer başta olmak üzere Şâfiî âlimlerinin büyük çoğunluğu, telkin uygulaması ile ilgili hadisinin zayıf olmakla birlikte başka delillerle desteklendiğini ileri sürüp bu uygulamayı müstehap görmüştür.[740] Ayrıca telkinin sadece ölüye kolaylık sağlaması sebebiyle değil, dirilere de ölümü ve ahiret hayatını hatırlatması bakımından faydalı bir uygulama olarak görülmektedir.[741]

Buraya kadar söylenenden, Neo-Selefilerin ibadetlerle ilgili görüşlerinin dinî bilgiyi nass ile sınırlı tutmak ve bilgiyi doğrudan nasdan almak gibi ilkelerin ışığında

---

[737] Hacı Mehmet Günay, "Telkin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 40, İstanbul 2011, s. 404.
[738] "Tallkini Për Të Vdekurin", *Albislam*, https://www.albislam.com/tallkini-per-te-vdekurin/, (11.04.2022).
[739] Sadullah Bajrami, "Përse të posedon kushte fjala La ilahe il lallah", https://www.youtube.com/watch?v=nWnCGJFq2Nw&list=PLokQm4vjvyUZSFcSL32SSlUOiuMgnmqFI&index=13, (01.03.2022).
[740] Hacı Mehmet Günay, *a.g.e.*, s. 405.
[741] Rexhep Ziberi, *Për Adhurimet Tona*, Rijaseti i BFİ në RM, Shkup 2015, s. 95-97.

şekillendiğini görmek mümkün olmaktadır. Mezhep sistematiğinde gelişen bilgiyi kabul etmeyen Neo-Selefi anlayış, dinî pratikler konusunda yerel dinî anlayış ile uyum gösterememektedir. İctihadın kapısını sonuna kadar açmış olan Neo-Selefilere göre bir mezhebe tabi olmak, mezhep imamını ilahlaştırmak anlamına geldiğinden şirk olarak bulduğu naslarda bir karşılığı olması durumunda bir geçerliliği olabilmektedir. Aksi durumda mutlaka terkedilmesi gereken sapkın uygulamalar olarak nitelendirilmektedir. Bu tavır ana akım muhafazakârlarda daha belirgin bir şekilde ifade edilmektedir. Ilımlılar ise bu konulara fazla değinmemeyi tercih etmektedirler.

Ilımlı grupların arasında fıkıhta Hanefi mezhebini takip edenler, bu durumu sadece Hanefi mezhebi ile yetinmediklerini ifade ederek savunanlar da vardır. Onlara göre bir müctehid ve önemli bir âlim olarak Ebu Hanife'nin görüşleri önemlidir. Ebu Hanife'nin mezhep içinde yer bulmayan bazı uygulamalarını ileri sürerek Hanefi mezhebi mensuplarının gerçek Hanefiliği bilmediklerini iddia ederler. Gerek savundukları mezhep karşıtlığı gerekse Hanefi mezhebini ve yerli âlimleri her fırsatta itibarsızlaştırma çabaları bölgedeki Müslümanlar arasında huzursuzluk nedenidir.

3.4. Neo Selefilerin Dinî Kültüre Yönelik Tavırları

Neo-Selefilik, bir ihya hareketi olarak "öze dönüş"ü ön plana alan bir harekettir. Bunu da, "Gerçek İslâm'a dönüş" kavramıyla temellendirmeye çalışmaktadır. Nassın lafzi anlamı ile ilk dönem Müslümanların anlayış ve uygulamasını mutlak ölçü kabul eden "Gerçek İslâm" söylemleri gereği, ilk üç nesilde bulunmayan her şey din dışı kabul ederek reddederler. Hedef kitle olarak Müslüman toplumları belirlediklerinden, kendi anlayışlarına alan açabilmek gayesiyle geleneksel dinî yapıyı oluşturan itikadî ve ibadî konuların yanı sıra, kültüre de savaş açmaktadırlar. Din adına açılan bu savaşta "bid'at" kavramı devreye sokularak, Müslümanların on dört asırlık kültür ve medeniyet

birikiminin tasfiye edilmesi için çalışılır. Bir bakıma "dine karşı din",[742] "İslâm adına Müslümanlığı inkâr etmek"[743] olarak ortaya çıkmaktadır. İlk Neo-Selefiler diyeceğimiz Vehhâbîler de, kültürel soykırımılarını meşrulaştırmak için, Müslümanların asırlarca şirk üzere vefat ettiğini iddia etmiştir.[744]

Neo-Selefiler, farklı toplumların, farklı coğrafyalarda, farklı şartlar altında yaşadıkları dinî hayattan neşet etmiş bir takım gelenekleri olabileceğini kabul etmez. Müslümanların davranışlarını kendi anladıkları "İslâm'a" dayanmayan her şeyden arındırmayı amaçlamaktadırlar.[745] Bu sebeple Müslüman toplumların asırlarca İslâm inancı ile harmanlayarak oluşturdukları değerler, yaşam biçimi, kurumlar ve eserleri hedef almışlardır.

Neo-Selefilerin bu kültürsüzleştirme dolayısıyla köksüzleştirme karakterinden yola çıkarak Oliver Roy, "Yeni fundamentalistler" olarak isimlendirdiği bu grupların Batı'da başarılı olmalarının nedeni olarak, Orta Doğu'dan gelen destekten çok, çağdaş küreselleşme olgularına tekabül etmesine bağlamaktadır. Toplumdaki geleneksel yapıyı hedef alma ve bireyselleştirilmiş din anlayışını hâkim kılma çabasını bunun göstergeleri olarak sunmaktadır. Kültüre dair her şeyi tasfiye etme noktasında Modernleşme ile paralel bir çizgi çizen Neo-Selefiler, tasfiye ettikleri kültür yerine bir başka kültür inşa etme çabasına girmez, çünkü zaten kültürün kendisine karşıdırlar.[746] Bu durumda küresel sermaye tarafından sunulanın "seçici" tüketicisi konumunda olurlar. Küresel sermayenin bu seçiciliğe "Helal Standard" benzeri seçenekler ile imdada yetişmesi, başka anlatının yan aktörü olma yolundaki rölü pekiştirmekten öteye gitmeyecektir.

Mesela dinî hassasiyetlerinden dolayı akraba bağlarını kesen bir Neo-Selefi kadının yaşamında arkadaş toplantıları, spor salonları ve benzeri faaliyetlerin geniş bir yer

---

[742] Recep Şentürk, *a.g.e.*, s. 312.
[743] Fatih Şeker, *a.g.e.*, s. 12.
[744] Muhammet Altaytaş, *a.g.m.*, s. 198.
[745] Oliver Roy, *a.g.e.*, s. 134.
[746] Oliver Roy, *a.g.e.*, s. 134-139.

tuttuğuna dair örneklere şahit olunmaktadır. Günümüzde Mekke ve Medine'nin mimari ve kültürel durumu da buna misaldir. Ecdadımız asırlar boyuca Kâbe ve Mescid-i Nebî'nin, Ravza-i Mutahhara'nın bulunduğu Mekke ve Medine'de İslâmî şiarların ve Peygamber Efendimizin maneviyatını gölgeleyecek müdahalelerden sakınmış hatta, hürmetli bölge halkının sıkıntı ve kıtlık görmemesi için Surre[747] geleneğini yaşatmaya çalışmış olmasına karşın, günümüzde Mekke ve Medine'deki kültür tarihine dair izlerin itikadî sebeplerle yok edilmesi, bu mübarek şehirlerinin ve buradaki kutsal mekanların hatta hac ve umre gibi ibadetlerin kapitalist kültür tarafından işgal ve istismar edilmesi ibretlik bir vesika niteliğindedir.[748]

Dinî geleneği ilk üç asırla sınırlayan Neo-Selefi anlayışlar, bid'at ve hurafelerle dolu olduğu gerekçesiyle sonrasındaki on bir asrın ilmi ve kültürel birikimini itibarsızlaştırmışlardır. Hatta bizzat dinî emirlerin etrafında gelişmiş olan uygulamaların birçoğunu Peygamber Efendimiz zamanında Müslümanların hayatında yer etmediği gerekçesiyle bid'at olarak nitelendirmişlerdir. Halbuki, dinî yaşama ait emirlerin etrafında önem kazanan bazı uygulamalar dinî kültür itibariyle aslında dinin aslını korumuş ve devamlılığını sağlamışlardır. Bid'at anlayışı gereği bunları yok saymak, asli unsurların da yaşamdaki varlıklarının bir bakıma altını oymak anlamını taşımaktadır. Mesela Hac yolculuğuna çıkmadan önce topluca yapılan Hac duası veya Ramazan ayında Kur'ân okumak için mukabele düzenlemek Hac ibadetini ve Kur'ân'ı Kerim okumayı kişinin hayatında güncelleyen pratiklerken, Neo-Selefi anlayışta bid'at olarak değerlendirilen eylemlerin arasındadır. Balkanlar özelinde bu durum Müslümanların sistematik olarak kültürsüzleştirilmesi, köksüzleştirilmesi[749] ve nihayetinde ya radikalleşerek yabancılaşması veya sekülerleşerek dinden uzaklaşmasına yol açmaktadır.

[747] Bir terim olarak surre, her yıl hac döneminden önce genellikle Mekke ve Medine halkına dağıtılmak için yollanan para, altın ve diğer eşyaları ifade etmek için kullanılır.
[748] Mekke ve Medine'de yaşanan dönüşümü için.bkz: Muhammet Altaytaş, *a.g.m.*, s. 206-210.
[749] Nedim Begović, *a.g.e.*, s. 139.

Çalışmamızın devamında kültürel uygulamalarda ve mimari yapılarda bu tavrın nasıl tezahür ettiğini misallendirmeye çalışacağız.

3.4.1. Neo-Selefilerin Camilerle İlgili Görüşleri

Neo-Selefiliğin temelini oluşturan Vehhâbîler, asırlar boyunca Müslümanların siyasi ve itikadî (Ehl-i Sünnet) mihverini teşkil eden sanatta ve mimaride yüksek bir zevk ve engin bir birikime sahip Osmanlı'ya karşı olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Dolayısıyla Müslümanların tarihi mirasına düşmanlığa ayarlanmış olan bu zihniyet, camilerdeki tezyinat ve ihtişama da şiddetle karşı çıkmıştır. Günümüzde dahi Neo-Selefi vaizler cami inşaatı için harcanan meblağı israf olarak değerlendirmekte, camilerin sadece namaz kılınacak şekilde asgari harcamalarla yapılması gerektiğini savmaktadır. Görüşlerinin doğruluğunu ıspat sadedinde de, Hz. Ömer'in Mescid-i Nebevî'ye yaptırmış olduğu tadilat örnek olarak gösterilmektedir. Hz. Ömer sahabeden sadece namaz kılanların yağmurdan korunacağı şekilde bir müdahalede bulunmasını istemişti.[750] Buna bağlı olarak da Neo-Selefiler, cami ve mescidlerin, namaz kılanları yağmur gibi fiziki olaylardan koruyacak nitelikte olmasını yeterli görmektedirler. Ayrıca her gün inşa edilmekte olan yeni yeni camileri de "musibet" olarak nitelendirmektedirler.[751]

Neo-Selefilerin bir diğer eleştirileri de Batı'da satın alınan camilere yöneliktir. Söz konusu camiler faiz ile satın alındığından meşru görülmez. Dolayısıyla Avrupa'da cami satın alınmasını desteklemedikleri gibi, terk edilmesi gerektiğini savunurlar.[752]

---

[750] Dhulkarnejn Ramadani, "Gabimet në vendet ku bëhet namazi dhe në rrobat e namazliut", https://www.youtube.com/watch?v=DcZ1M9QiQGs&list=PLokQm4vjvyUbQlnqa0BMaxM2evR2wnjcf&index=3, (31.03.2022).

[751] Dhulkarnejn Ramadani, "Risitë dhe gabimet nëpër Xhamia", https://www.youtube.com/watch?v=ryTz_YI3Luo&list=PLokQm4vjvyUbQlnqa0BMaxM2evR2wnjcf&index=2, (31.03.2022).

[752] Dhulkarnejn Ramadani, "Gabimet në vendet ku bëhet namazi dhe në rrobat e namazliut", https://www.youtube.com/watch?v=DcZ1M9QiQGs&list=PLokQm4vjvyUbQlnqa0BMaxM2evR2wnjcf&index=3, (31.03.2022).

Neo-Selefiler'e göre cami ancak bir namaz kılma yeridir. Ona farklı anlamlar yüklemek, gündelik toplumsal yaşama dair bir şey konuşmak veya camide para toplamak gibi sosyal faaliyetler yürütmek de uygun değildir. Camilerde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mevlidini kutlamak, mevlid merasimleri yapmak, sakal-ı şerif ziyaretleri düzenlemek, Ramazan, Cuma veya mübarek geceler münasebetiyle minarelerden duyuru yapmak hoş görülmez.[753] Yani bir şekilde caminin toplumsal işlevlerini inkâr ederek mabedleri yalnızca ibadetle sınırlamaktadırlar. Toplumsal yaşamın merkezinde yer alan camilerin işlevselliğini daraltarak seküler bir yaşam tarzına dolaylı bir şekilde katkı sağlamaktadır.

Camiler ile ilgili bir diğer konu da cami içindeki süsler ve tezyinattır. Neo-Selefiler camilerdeki tezyinatı sakıncalı görmektedirler. Çünkü onlara göre cami içerisindeki tezyinat kişinin dikkatini celbederek namaz kılma esnasında tefekkür halinden alıkoymaktadır. Camiler ibadet için yapıldığından sade olmalıdır. Camilerin süslenmesi dinin zayıfladığının alameti olarak görülmektedir. Bilhassa mihrap ve minber gibi yapıların camii'nin içerisinde yer alması, yüklü miktarda para vererek mermer ve benzeri malzemeden yapılmasının israf olduğunu söylemelerinin yanı sıra, Peygamber Efendimizin zamanında bu tür şeyler olmadığından ayrıca bid'at olarak nitelendirilmektedir.[754]

Ana akım muhafazakâr kesimin vaazlarında camilerle ilgili bu ve benzeri bilgilerin verilmesine rağmen, pratikte hiç de mütevazi sayılmayacak camilere sahip olduklarını görürüz. Kısa bir süre önce inşa edilmiş ve İslam Birliğinin bünyesine katılmayı kabul etmeyen Kumanova'daki cami örneği,[755] Neo-Selefilerin kendi içlerindeki çelişkili durumları ortaya koyduğu gibi, kısa sürede yaşadıkları travmatik değişimi ortaya koyma bakımından da önemli bir örneği teşkil etmektedir. İslâm

---

753 Dhulkarnejn Ramadani, "Risitë dhe gabimet nëpër Xhamia", https://www.youtube.com/watch?v=ryTz_YI3Luo&list=PLokQm4vjvyUbQlnqa0BMaxM2evR2wnjcf&index=2, (31.03.2022).

754 Dhulkarnejn Ramadani, "Risitë dhe gabimet nëpër Xhamia", https://www.youtube.com/watch?v=ryTz_YI3Luo&list=PLokQm4vjvyUbQlnqa0BMaxM2evR2wnjcf&index=2, (31.03.2022).

755 https://www.youtube.com/watch?v=GDYU22FkJjg, (20.05.2024).

Birliklerinin yabancı kaynaklarla yapılan camilere sıcak bakmaması nedeniyle daha çok kendi aralarındaki dayanışma usulüyle cami ve mescitlerini inşa etmeye yönelmektedirler. Ancak sözü edilen cami örneği aynı zamanda aralarındaki "dayanışma"nın kaynaklarını da boyutlarını da açıklar görünmektedir.

Neo-Selefiler ayrıca, Kuzey Makedonya örneğinde de gördüğümüz gibi, daha çok mevcut camilere yerleşme teşebbüsü içerisindedirler. Cami yönetimini ele geçirdikleri bölgelerde kendi anlayışlarını benimseyenlerin görev almasını sağlamaktadırlar. Meselâ Üsküp'teki tarihi Yahya Paşa Camii Neo-Selefi bir grubun elindedir. Genellikle takipçileri ile birlikte burada toplanmaktadırlar. Yahya Paşa Camii, Osmanlı döneminden kalan tarihi bir camidir. Neo-Selefiler buraya yerleştikten sonra içerisindeki tezyinatları örtebilmek için duvarlarını beyaza boyamışlardır.[756]Benzer bir durum Kosova'da da yaşanmıştı. Yardımlaşma derneklerinin faal olduğu ilk dönemlerde, restorasyon çalışmaları yürütülen bazı tarihi camilerin tezyinatlarını örtme teşebbüsünde bulunulduğu kaydedilmişti.[757]

İslâm ile şereflenen her yerde cami inşa etmek Müslümanların kadim geleneklerindendir. İlk camiler gösterişten uzak ve sadedir. Ancak İslâm ile şereflenen toprakların genişlemesi ile birlikte farklı kültürlere ait görkemli yapılar ile karşılaşan Müslümanlar, ele geçirilen bu yeni topraklarda muzaffer İslâm'ı temsil edecek ihtişamlı ve sanat hüviyetine haiz başta camiler olmak üzere sair binalarını inşa etme gereği duymuşlardır.[758] Her cami, mimari olarak inşa edilmiş olduğu dönemin özelliklerini taşımaktadır. Bu açıdan camiler, kültür tarihin hafızası, bizim de geçmiş ile olan bağımızı teşkil etmektedir.

---

[756] Ali Pajaziti, *a.g.e.*, s. 47.
[757] Bashkim İseni, *a.g.e.*, s. 26.
[758] Ahmet Önkal-Nebi Bozkurt, *"Cami", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* Cilt 7, İstanbul 1993, s. 58, 59.

İbadetlerin ifa edildiği bir yer olarak camiler, aynı zamanda bölgenin Müslümanlarını toplayan, birbirinden haberdar olmalarını sağlayan, bir araya getiren bir kurum olarak varolagelmiştir. Hz. Peygamber döneminde mabed olmasının yanında idari, askeri ve siyasi birer kurum olarak da faaliyet gösteren camilerin günümüzdeki fonksiyonlarında bir daralma görülse de bu haliyle de camiler Müslüman toplumun hayatındaki merkezi konumunu bir şekilde devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Camiler, mübarek gün ve geceler veya önemli toplumsal hadiseler münasebetiyle düzenlenen mevlid ve kutlama merasimlerine de ev sahipliği yaparak dinî kültür ve geleneğe ait bu uygulamaların hayatiyetlerine zemin sağlamaktadır. Gönüllerin camiye bağlı olması mahiyetindeki nasların[759] varlığı camileri, toplumsal birlik ve beraberliğin tesis edildiği ve pekiştirildiği bir kurum olmasını sağlamıştır.[760]

Toplumun maddi ve manevi kalkınmasında olduğu gibi, kimlik muhafazasında da önemli rolü olan çoğu zaman külliye olarak inşa edilen camiler, hazireleri başta olmak üzere etrafındaki bütün müştemilatı ile birlikte, aynı zamanda bulunduğu toprakların tapusu niteliğindedir. Bunun içindir ki, her huzursuzlukta saldırıya maruz bırakılmaktadır. Sırpların Bosna'ya saldırmaları esnasında 618 cami binası hasar görmüştü. Kuzey Makedonya'daki 2001 çatışmalarında yıkılan ve zarar gören cami sayısı 57'ye ulaşmıştı.[761] Camilerin ve başta müştemilatı olan hazireler, mezarlıklar, türbeler başta olmak üzere sair Türk/İslâm mirasına gayri müslimler tarafından yapılan saldırılar anlaşılabilir fakat İslâm davası güttüğünü söyleyen Neo-Selefilerin karşıtlıklarının manası üzerine iyi düşünmek zorundayız. Bu tefekkür ameliyesi Balkanlarda Neo-Selefilere niçin alan açıldığını anlamamıza da katkı sağlayacaktır.

Neo-Selefilerin camileri ibadet ve selefi proganda ile sınırlaması, cemaatin selamlaşması manasındaki musafahaya varıncaya kadar dünyaya dair her şeyin

[759] A'râf 29; A'râf 31; Tevbe, 18. "Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazda yirmi yedi derece daha faziletlidir." Buhari, *Ezan,* 30.
[760] Rexhep Ziberi, *a.g.e.,* s. 217.
[761] Rexhep Ziberi, *Për adhurimet Tona,* s. 221.

yapılmasını bid'at olarak değerlendirip karşı çıkması camiyi toplumsal hayatın merkezi rölünden uzaklaştırmaktır. Halbuki cami merkezli bir toplumda yetişen Balkan Müslümanları için cami ibadet dışında Müslümanların günde beş kere buluşup birbirinden haberdar olduğu, cemaat psikolojisi içerisinde birlik ve beraberlik bağlarının pekiştirildiği sosyal kurum, yeni nesillere ve halka dinî bilgi ve kültürün aktarıldığı bir eğitim yuvasıdır.[762] Yeni doğan bebeğe, cami imamı veya müezzini ismini kulağına ezan ve kamet eşliğinde fısıldar, evlendiğinde dinî nikah cami içerisinde kıyılır, öldüğünde cenaze de camiden uğurlanır. Öyle ki, Balkanlar'da tekkelerin önünde dahi cami vardır. Kişi tekkeye gidebilmek için önce camiden geçmelidir. Hayatın bu kadar içerisinde yer alan camiyi, sadece bir ibadethane gibi görmek Balkan Müslümanlığına karşı savaş açmak gibidir.

3.4.2. Neo-Selefilerin Ezan İcraları Hakkındaki Görüşleri

Neo-Selefiler ezanın nağme ve makam ile okunmasını uygun görmez. Ezan okunurken sözlerin anlaşılmasına yetecek kadar ve mümkünse güzel sesle okunmalı ama nağmeli okumaktan kaçınılmalıdır. Hele ki Sultan Ezanı (Selâtin camilerinde okunan cumhur ezanı kastedilmektedir) denen birkaç müezzinin aynı anda okuduğu ezan da Neo Selefilere göre mutlaka terkedilmesi gereken bid'atlar arasında yer almaktadır. [763]

Yine ezanla ilgili Neo-Selefiler tarafından kabul görmeyen bir diğer eylem de camide ölüm haberinin *sela* veya *temcid* vasıtasıyla minareden bildirilmesidir. Peygamber

---

[762] Rexhep Ziberi, *Për Adhurimet Tona*, s. 215-218.

[763] Elbânî, "Lajmërimi për të vdekurit përmes minareve të xhamive është traditë e Xhahilijetit", https://selefi.org/index.php/bid'at/2859-lajmerimi-i-te-vdekurve-permes-minareve-te-xhamive-eshte-tradite-e-xhahilijetit-shejkh-albani, (22.05.2023); Dhulkarneyn Ramadani, "Gabimet që bëhen në ezan dhe në ikamet", https://www.youtube.com/watch?v=5WZiA 53lbm0, (26.02.2022).

Efendimizin sünnetinde bulunmadığından bid'at olarak değerlendirilen bu uygulamanın bir cahiliyye adeti olduğu da ifade edilmektedir.[764]

Ezan, dinî mûsikiye ait bir form olduğundan, ilerde "Mûsiki" başlığı altında bu konuya tekrar değinilmesi planlanmaktadır.

3.4.3. Türbe ve Kabirler

Günümüz Neo Selefilerinin türbe ve kabirlerle ilgili yaklaşımları, büyük ölçüde Vehhâbîlik menşelidir. Ortaya çıktığı ilk günden itibaren "mezar yıkıcıları" ismi ile anılmış olan Vehhâbîler, kabir ve türbelere karşı saldırgan bir tutum sergilemiştir. Kabir ziyareti esnasında tevessül, istigâse vb. benzer uygulamaları şirk kapsamında değerlendirmiş, bunları uygulayanları da müşrik olarak nitelendirmiş olduğunu daha önce ifade etmiştik. Yine kabirlerle ilgili ziyaret esnasında dua etmek, adak adamak gibi eylemler de İslâm'ın ilk döneminde bulunmayan, bid'at kapsamında değerlendirilip reddedilmiştir. Kabir ve mezarları ziyaret edenleri "kabirperest" olarak suçlamışlar, bunun önüne geçmek için de kabirlerin yükseltilmesinde olduğu gibi türbelerin inşasına da şiddetle karşı çıkmışlardır. Onlara göre Mekke ve Medine'de yaşayan ahali türbe ve mezarlara daldıklarından Allah'a ibadet etmeyi unutmuşlardı. Bu sebepledir ki Hicri beşinci asırdan sonra vefat edenler, küfür ve şirk üzere vefat etmişlerdir.[765] Bu nedenle yükseltilmiş ne kadar türbe ve mezar varsa hepsini yıkmışlardı. Bu konuda sahabe tarafından yapılmış kabirleri dahi yıkmaktan geri durmamışlardır[766] Bu manada İbn Abdülvehhap, Hz. Ömerin kardeşi Zeyd b. Hattab'ın türbesini bizzat kendi elleriyle yıkmıştır.[767] Vehhâbîlerin aynı gerekçelerle 1802 yılında düzenlemiş oldukları Kerbela

---

[764] Sadullah Bajrami, "Kur i padituri është i ditur parimisht ?!", https://www.youtube.com/watch?v=UThqRuczF_I&list=PLokQm4vjvyUZSFcSL32SSlUOiuMgnmqFI&index=31, (08.03.2022).
[765] Eyüp Sabri Paşa, *a.g.e.*, s. 34.
[766] Muhammet Altaytaş, *a.g.m.*, s. 198.
[767] Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, s. 22.

baskınında iki bin kadar Şii öldürülmüş ve Hz. Hüseyin'in türbesi de yağmalanmıştı.[768] Yine 1924 yılında Haremeyn'i ele geçirdiklerinde ilk yaptıkları iş Ma'le kabristanına yönelip buradaki bütün kubbeli mezarları yıkmak olmuştur. Hatta bu arada Peygamber Efendimizin ve Hz. Fatıma'nın doğduğu evler, Peygamber Efendimizin namazgâhı gibi tarihi değeri olan yapılar da zarar görmüşlerdir.[769]

Balkanlar'daki Neo-Selefilerin görüşleri de bu yönde şekillenmektedir. Bu bilhassa camilerin etrafındaki hazirelerle ilgili yaklaşımlarında ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi Osmanlı dönemi camilerinde, avlunun bir kısmında bulunan hazizrelerde genellikle caminin banisi, yakınları, camiye emek vermiş kişiler veya toplumun önde gelen kişileri defnedilmiştir. Mezarları da bir mezar taşı ile belirlenmiştir. Bu mezarlar bazen parmaklıklarla çevrili olabiliyorken bazen de hiç korunaklı olmayabiliyor. Bahsi geçen camilerde kılınan namazın geçerliliğini sorgalama konusu eden Neo-Selefiler, cami bahçelerindeki bu hazirelerin ortadan kaldırılması gerektiğini savunmaktadırlar. Hatta bununla ilgili olarak İstanbul'daki Eyüp Sultan Camii'ni örnek vererek bunun ciddi itikadî sorun teşkil ettiğini ifade etmektedirler. [770]

Neo-Selefiler ayrıca gösterişli kabirleri de bid'at kapsamında değerlendirip, bunun haram olduğunu ifade etmektedirler. Ana akım muhafazakâr Neo-Selefiler, sadece baş kısmında ve ayak kısmında birer taş ile mezarların belirlenmesini yeterli görürken,[771] daha ılımlı Neo-Selefiler, Elbânî'nin fetvasına dayanarak gerek görülmesi durumunda isim, soy isim, doğum ve ölüm tarihinin yazılması caiz görmektedirler. [772]

---

[768] Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik* s. 32.
[769] Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik,* s. 95.
[770] Dhulkarnejn Ramadani, "Gabimet në vendet ku bëhet namazi dhe në rrobat e namazliut", https://www.youtube.com/watch?v=DcZ1M9QiQGs&list=PLokQm4vjvyUbQlnqa0BMaxM2evR2wnjcf&index=3, (31.03.2022).
[771] Zijad Ljakić, "Podızanje Nışana", https://zijadljakic.ba/podizanje-nisana-obiljezavanja-kabura/, (18.03.2024).
[772] Shefqet Krasniqi, "A lejohet rregullimi i varrit?", https://www.youtube.com/watch?v=67zn1SI1O88, (18.03.2024).

İslâm coğrafyasında toplumun manevi önderleri, fatihleri, padişahları, yöneticileri, fatihleri gibi, mühim şahsiyetlerin anıt mezarları olarak inşa edilen türbeler, Abbasi döneminden itibaren her devrin kendine has özellikleriyle gelişim gösteren önemli mimari eserlerdir.[773] Aynı zamanda bulundukları bölgenin tapusu olan türbeler, dinî ve millî şahsiyetlerin unutulmaması yeni nesillere ilham olması açısından da son derece önemlidir. Bu manda türbe, kabir ve mezar taşları aynı zamanda bir milletin hafızasıdır. Bu sebeple bir milletin dinî kültür unurlarını tasfiye davası, o milletin hafızasına, tarihinine ve özüne kast etmek manasına gelmektedir.

Gerek Vehhâbîlerin gerekse günümüzdeki Neo-Selefilerin türbe ve kabir düşmanlığının, bir "öze dönüş" değil asırlarca bu toprakların vatan olması için emek verenleri hafızalardan ve tarihten silme hareketi olarak işlev gördüğü söylenebilir. Ayrıca bu kişilerin, eserlerin, kavramların etrafında oluşan zihniyet dünyasının izlerini de yok etmek, bir nevi kimlik değişimi sağlamaya çalışmak anlamına gelir.

Camilerin etrafındaki hazirelerde yatan zevat aynı zamanda bize o eserin tarihi kıymeti hakkında da bilgi vermektedir. Mesela, Kalkandelen'de halâ ayakta olan bazı camilerin XV. yüzyıldan kalma eserler olduklarını cami avlusunda yer alan mezar taşları sayesinde öğrenebilmekteyiz.[774] Eserin tespit edilen bu tarihi önemi aynı zamanda onun korunmasına ve şuuruna varılmasına vesile olmakta böylece uygun bir restorasyon çalışması ile kültür mirasının devamı sağlanmaktadır. [775]

Bizim kültür hafızamız mesabesindeki bu eserlerin yok edilmesiyle oluşacak boşluğun başka milletlere ait kültürel unsurlar tarafından doldurulacağı şüphesizdir. Vehhâbî zihniyetin kültür karşıtı bu tavrının sonuçlarını Harameyn misalinde görmek mümkündür. Mekke ve Medine'de yükseltilmiş ne kadar türbe ve mezar varsa küfür ve

---

[773] İsmail Orman, "Türbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 41, İstanbul 2012, s. 464-466.
[774] Abas Jahjai, "Günümüz Kalkandelen Şehrinde Osmanlı İzleri", *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, (Nisan 2020), s. 40-68.
[775] "Filloi rikonstruimi I xhamisë më të vjetër në Tetovë", *Televizioni Koha Tetovë,* 26 Eylül 2022, https://www.youtube.com/watch?v=fNdN3v79kow, (12.11.2022).

şirk alametidir diye yıkılmış fakat bunların yerine Kabe'nin etrafı her biri modern çağın, kapitalizmin timsalleri olan yüksek hoteller ve AVM'lerle kuşatılmıştır..[776]

3.4.4. Kandil Kutlamaları

Müslümanlar arasında özel anlam atfedilerek kandillerin kutlanılması Neo-Selefiler tarafından bid'at olarak nitelendirilmektedir. Konu ile ilgili Suud âlimlerinin fetvalarının internet sayfalarında yer aldığını görmekteyiz. Abdülaziz b. Baz'dan nakledilen fetvada Mirac, Berat, Mevlid gibi kutlamalar ilk dönem Müslümanlar arasında yer etmiş bir gelenek olmadığından bid'at kategorisinde değerlendirilmektedir.[777] İbn Teymiyye'nin Peygamber (a.s.) ve Selef-i Sâlihîn'den, böyle bir namaz kılındığına dair bir rivayet nakledilmediğine[778] dair ifadeleri, mübarek geceler ile ilgili yazı ve vaazlarında yer almaktadır.

Son dönemlerde Neo-Selefilerden daha ılımlı gruplara mensup olanlarda, halk arasında önemli bir yeri olan mübarek gecelerin kutlaması konusunda eskisi gibi sert ifadeler görülmemektedir. Bu kandil kutlamalarını kabul ettikleri anlamına gelmez. Sadece, eski ulemaya yönelik suçlayıcı tavrından vazgeçerek o dönemin bir gereği olan bu tür uygulamalara artık ihtiyaç kalmadığını ifade etmekte, kandil gecelerini kutlamanın geçersiz olduğunu beyan etmektedirler.[779]

---

[776] Muhammet Altaytaş, *a.g.m.*, s. 207-210.
[777] İbn Baz, " A lejohet të festosh natën e Beratit", *Selefi.org.*, https://selefi.org/index.php/bid'at/2896-a-lejohet-te-festosh-naten-e-beratit-shejkh-iben-baz, (22.05.2023).
[778] İbn Tejmijjeh, "Pejgamberi – alejhi salatu ue selam – asnjëherë nuk e ka falur namazin e Ragaibit", *Selefi.org.*, https://selefi.org/index.php/bid'at/2122-pejgamberi-alejhi-salatu-ue-selam-asnjehere-nuk-e-ka-falur-namazin-e-ragaibit-iben-tejmijeh, (22.05.2023).
[779] Shefqet Krasniqi, "Netët e Mëdhaja", https://www.youtube.com/watch?v=QH-BJWK1ibs, (18.03.2024).

Neo-Selefiler, Salih b. Fevzan'ın fetvasına dayanarak Hicri yılbaşı kutlamasını,[780] Fetva Heyeti'nin vermiş olduğu fetvaya dayanarak 17 Ramazan'da gerçekleşmiş Bedir Gazvesi kutlamalarını, bid'atlar arasında değerlendirmektedir.[781]

Bütün İslâm dünyasında olduğu gibi, Balkan Müslümanları arasında da hem bireysel hem de toplumsal planda dinen mübarek olduğu bildirilen günler, kutlanmaktadır. Ramazan ayı, Fıtır Bayramı, Kurban Bayramı, Kadir Gecesi, Berat Gecesi, Zülhicce ayının ilk on gecesi, Aşure ve Cuma günleri gibi nas ile bildirilen mübarek gecelerin yanı sıra, nasların işaret ettiği veya taşıdığı anlam ve önem itibariyle hürmet duyulan bazı özel geceler de kutlanmaktadır. Hicri Yılbaşı, 12 Rebiü'l Evvel'de kutlanan Peygamber Efendimizin Mevlid'i, Recep ayının ilk Cuma gecesi olan Regaip Gecesi ile 27. gecesinde kutlanan Mirac Gecesi, Ramazan ayının 17'sinde kutlanan Bedir Gazvesi de bu gecelerin arasında yer almaktadır.

Uzun yılların tarihi tecrübesine dayanarak mübarek gün ve gecelerin kutlanmasının hem bireysel hem de toplumsal manada dinî hayat üzerinde önemli katkıları olmuştur. Dolayısıyla bu dinî ve kültürel unsurları gündelik yaşamdan tard etmek, modern dönemde ihdas edilen ve modern değerlerin taşıyıcısı olan günlere yer açmak ve böylece hayatın sekülerleşmesine katkı sağlamak anlamına gelecektir.

3.4.5. Bir Kutlama Merasimi Olarak Mevlid

Neo-Selefilerin mevlid ile ilgili görüşleri yine bid'at ve şirk anlayışı çerçevesinde şekillenmektedir. Gerek vaazlarında gerekse internet sayfalarında yer alan yazılarında İbn Teymiyye, İbn Kayyim, Zakir Naik ve El Useymin gibi tanınmış tarihi ve çağdaş Neo-

[780] Fevzan, "Gjykimi për festimin e vitit të ri hixhri", *Selefi.org.*, https://selefi.org/index.php/bid'at/2851-gjykimi-per-festimin-e-vitit-te-ri-hixhri-shejkh-feuzan, (22.05.2023).
[781] Fetva Heyeti, "Festimi i ditës së Bedrit, në ditën e 17 të Ramazanit, është bid'at", *Selefi.org.*, Çeviren: https://selefi.org/index.php/bid'at/2148-festimi-i-dites-se-bedrit-ne-diten-e-17-te-ramazanit-eshte-bid'at-komisioni-i-perhershem-per-fetva, (11.10.2022).

Selefi âlimlerin konu ile ilgili görüşlerini aktardıktan sonra Balkan dinî geleneğinde esaslı bir yeri bulunan mevlidin neden kabul edilmemesi gerektiğini uzun uzun açıklamaktadırlar. Sözü edilen açıklamalarında, ne Kur'ân-ı Kerim'de ne Peygamber Efendimizin sünnetinde söz, fiil ya da ima olarak buna dair bir bilgi bulunmamasının yanı sıra, dört halife ve sahabe tarafından da bu uygulamaya dair bir bilgi nakledilmemesi mevlidin kabul edilmemesi gerektiğine delil olarak kabul etmektedirler. Konu ayrıca, kendi anlayışları ile yorumladıkları bazı ayet ve hadislerle delillendirilmektedir. Her vaazın başında zikrettikleri, "*Sözün en hayırlısı Allah'ın kitabıdır. Yolların en hayırlısı Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in yoludur. İşlerin en kötüsü, sonradan ortaya çıkarılmış olan bid'atlardır. Her bid'at dalâlettir, sapıklıktır*."[782] hadisi, mevlidi reddetmek için de bir dayanak sayılmaktadır.

Neo-Selefilerin naslarda yer almayan herşeyi bid'at kapsamında değerlendirmesi ve iyi bid'at-kötü bid'at şeklinde bir ayırım kabul etmemeleri, mevlid kutlamasını mutlak terkedilmesi gereken bir bid'at olarak görmelerini gerektirmiştir. Ayrıca mevlid töreninin kökenini, Fatimi Devletinin kurucuları olarak bilinen *Ubeydiyyunlara* bağlayan Neo-Selefiler, bunun sahih bir uygulama olmadığının göstergesi olarak kabul etmektedirler.[783]

Mevlid merasimine iştirak etmek de bid'attır. Dolayısıyla bu merasimlere katılan kişliler bid'atçı olarak nitelendirilir.[784] Ayrıca çoğunluğun böyle bir kutlamayı meşru görmesinin kişiyi aldatmaması gerektiğini söyleyen Neo-Selefilere göre bir şeyin hak olduğunun belirleyicisi tabi olanların çokluğu değil, Kur'ân ve Sünnet delillerinin olduğunu ifade etme suretiyle takipçilerindeki soru işaretlerini gidermeyi amaçlamaktadırlar.

---

[782] Tirmizi 2676.

[783] Xhemal ibën Furejhan el-Harithi, "Origjina e Mevludit", *Selefi.org.*, https://selefi.org/index.php/bid'at/2082-origjina-e-bid'atit-te-festimit-te-mevludit-shejkh-xhemal-el-harithi, (11.10.2022).

[784] İbn Baz, "Ai që merr pjesë në festimin e Mevludit është bid'atxhi", *Selefi.org.*, Çeviren: Jeton Shasivari, https://selefi.org/index.php/bid'at/2965-ai-qe-merr-pjese-ne-festimin-e-mevludit-eshte-bid'atxhi-shejkh-iben-baz, (Erişim, 11.10.2022).

Neo-Selefilerin itirazları sadece bu günde biraraya gelerek kutlama düzenlemekle ilgili sınırlı değildir. Onlar ayrıca, edebiyatımızda edebi bir tür olarak gelişen ve gerek mevlid-i Nebi münasebetiyle gerekse kişilerin bireysel kutlama merasimlerinde okunmakta olan mevlid metni ile ilgili itirazları bulunmaktadır. Mevlid metni içerisinde yer alan şiir ve kasidelerdeki *Hakîkat-i Muhammedi* gibi bazı tasavvufi motifler, Neo-Selefiler tarafından şirk ve aşırılık barındıran unsurlar olarak görülmektedir.

Kendi görüşlerini haklı gösterme bağlamında ayrıca, mevlid merasimlerinde mevlidin okunması esnasında cemaatte lakayt tavırlar olduğu, kadınlı erkekli karışık meclisler şeklinde düzenlendiği yönündeki açıklamaların yanı sıra, bilhassa mevlid okunma esnasında *Doğum* bahrinde Peygamber Efendimizin kutlu doğumuna hürmeten ayağa kalkıp Kıbleye yönelerek dua eden Müslümanların aslında o anda Peygamberin ruhunun meclise teşrif ettiğini düşünerek ayağa kalktıklarını söylemekte ve bunun son derece çirkin bir eylem olduğunu ifade etmektedirler. Bu görüşlerini de, "*Âlimlerin icmâ'ına göre kişilerin kabirlerinden çıkmaları ancak kıyamet günü gerçekleşecektir*." deliliyle kuvvetlendirmektedirler.

Mevlid merasiminin bir davet metodu olarak işlev görme ihtimali üzerine sorulmuş olan soruya, İbn Useymin'in bid'atlerle dine davetin yapılmayacağı şeklindeki cevabını aktarmaktadırlar.[785] Hatta bir Neo-Selefinin, mevlid ile sevap ummanın içkiyi sadaka olarak dağıtmak ile eş anlamlı olduğunu ifade ettiği aktarılmaktadır.[786]

Mevlidin dinî gelenekte önemli bir yer tutması nedeniyle Neo-Selefilerin ilk ortaya çıktıkları dönemde çok sert tepki gösterdikleri bir uygulama idi. Yazılarında bid'at olarak ifade etmeleri, onların mevlid karşısındaki tavırlarını izah için yetersiz kalır. Zira, pratikte mevlid yapanları müşriklikle itham etmeleri, mevlid meclislerinde-mevlidi yapan kimse kardeşi dahi olsa asla bulunmamaları şeklindeki sert tutumları, toplum içindeki

[785] "Pse Nuk Duhet Ta Kremtojme Mevludin"; "Berja e mevludit me qëllim të davetit në İslam"; "Bid'ati i Manifestimit Të Mevludit", *Albislam*, https://www.albislam.com/?s=mevludi, (16.04.2022).
[786] Ali Pajaziti, *a.g.e.*, s. 44.

ayrışmayı ve huzursuzluğu tırmandırmaya yarayacak potansiyellerinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Mevlid karşıtlığı istisnasız bütün Neo-Selefilerin ortak görüşüdür. Ana akım muhafazakâr Neo-Selefilerin mevlid karşısındaki sert tutumları geçerliliğini korumakla birlikte, daha "ılımlı" olarak bilinen gruplar arasında söylemlerin zamanla yumuşadığını görmek mümkün olmaktadır. Cılız bir sesle bid'at oluşunu dile getirseler de, ana muhafazakâr akım kadar bu konunun gündemi işgal etmesine izin vermezler.

Son senelerde Neo-Selefi vaizlerin mevlid okutulan sünnet düğünü ve benzeri merasimlerde yer aldığına dair video ve fotoğraflar görmek epey ilginç gelmişti. Kalkandelen'de kadınlar arasında gerçekleşen bir sünnet düğünü merasimi esnasında bir Neo-Selefi vaizenin mevlid merasimine yönelik tutumu kayda değerdir. Sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanan şiiri, hitabeti ve keskin mesajlarıyla son zamanlarda meşhur olan bu vaize hanım, çocuklardan oluşan bir ilahi grubu ile birlikte kadınlar arasında düzenlenen doğum ve sünnet merasimlerine katılmaya başladığı görülmektedir. Bizim de misafir olarak bulunduğumuz bir sünnet merasiminde ev sahibi mevlid okunmasında ısrar edince, Kalkandelen'den bir başka genç hoca hanımı getirtip meseleyi çözmüş oldu. Vaizenin mevlid okunma esnasındaki tavırları da yine dikkate değerdir. Genellikle mevlid okunurken cemaat, azami derecede saygı ve hürmet içerisinde mevlidi dinler, okunan tekbir ve salavatlara iştirak etmeye gayret eder. Vaize hanım ise, inancı gereği "bid'at" olarak gördüğü mevlidin okunduğu sıralarda çoğunlukla dışarıda vakit geçirmeye çalışmış, başka işlerle meşgul olmuştu.

Neo-Selefi piramidinin en alt tabakasında yer alan, diğerleri ile iletişime geçmeye yanaşan, söylemleri ile yerel dinî anlayışa yakın bir çizgide durduğu intibaını yaratan grubun mensubu olan vaizenin mevlid konusundaki tavrı, Neo-Selefilerin tutumlarındaki yumuşamanın ne anlama geldiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Yine benzer bir misali Kumanova'da işitmiş idim. Adet olduğu üzere Balkanlarda hacdan dönenler, hocaların ve hafızlarının katıldığı ve mutlaka mevlidin de okunduğu "Hacılık Kutlusu" merasimleri düzenlemektedir. Bu sene düzenlenmiş olan merasimlerde, Neo-Selefi vaizeler, etkili olabildikleri ortamlarda diğer hoca hanımların da mevlid okumalarının önüne geçtikleri, programı sohbet ve ilahilerle tamamladıkları aktarılmaktadır. Bu ve benzeri durumlar, Neo-Selefilerin dinî alana hem hakimiyet taleplerinin düzeyi hem de sonuçları hakkında bir fikir vermesi açısından önemlidir.

Bir kutlama geleneği olarak Mevlid, Peygamber Efendimizin doğum gününde, kutlu doğum münasebetiyle duyulan sevinci izhar etmek, o gün vuku bulmuş olağanüstü hadiseleri anlatmak ve Peygamber Efendimizi öven şiir ve kasideleri okumak ve dinlemek üzere toplanmak Müslüman toplumları arasında yer etmiş bir gelenek olarak var olmaktadır. Tabiîn devrinden itibaren, fakirlere sadaka vermek, yoksullara yemek ikram etmek, Kur'an okumak, çokça salavat getirmek ve nafile namaz kılmak gibi çeşitli ibadetlerle ihya edilen bu gece, resmî bir tören olarak, Erbil Atabeği Muzafferüddin Kökböri (1190-1233)[787] zamanında icra edilmeye başlamıştır.[788]

Bu şekliyle mevlid, İslâm'ın ulaştığı her yerde kutlanmıştır. Osmanlı'nın Balkanlara gelişi ile birlikte mevlid geleneğinin de yerleştiği tahmin edilmektedir. Balkan Müslümanları mevlidi hem okuma metni hem de kutlama merasimi olarak benimsemiştir.[789]

Günümüzde de mevlid, Balkanlar'da hem kurumsal hem de bireysel kutlamalarda yer almaktadır. İslâm Birliği ve müftülükler, Peygamber Efendimizin

---

[787] İmam Zehebi bu kişiyi, "Hicrî 630 senesinde vefat etmiş, sade, muhhadisleri ve fukahayı seven iyi bir sünni." olarak tanıtmakta, İbn Kesir de kendisi için, "Rebiü'levvel ayında Mevlid törenleri düzenleyerek Peygamber Efendimizin veladetini kutlayan cesur, akıllı, adil ve alim bir zat idi. Allah ona merhamet edip en güzel mükafat ile mükafatlandırdı." ifadelerini kullanmaktadır. Sami Džeko, *a.g.e.*, s. 266.

[788] Ahmet Özel, "Mevlit", *Türkiye Diyanet Vakfı slam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara 2004, s. 477.

[789] Detaylı bilgi için bkz: Faik Luli, Islam Dizdari, *Mevludet në gjuhën shqipe*, Camaj-Pipa: Shkodër 2002; Muhammed Aruçi, "Balkanlar'da Mevlid Geleneği", *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 2007, sayı: 1, s. 72; Meral Jahjai, "Arnavut Kültür ve Edebiyatında Mevlid Yazma Geleneği", s. 61-84.

doğum gecesi dâhil, bütün mübarek gecelerde önceden belirlenmiş camilerde mevlid merasimi düzenlemektedir.[790] Bireysel kutlamalarda da, mevlidin bütün merasimlere dahil edilmiş olduğunu görürüz.

Balkanlar'da Mevlid, gerek kutlama töreni olarak gerekse okunan metin olarak önemli bir rol oynamıştır. Okur yazarlığın çok yaygın olmadığı dönemlerde olduğu gibi, dini yaşantının bireysel alana hapsedildiği Komünist/Sosyalist döneminde de mevlid, hem bir kutlama merasimi hem de bir edebi metin olarak tek başına bir eğitim kurumu görevini ifa etmiş, Müslümanların kimliklerini muhafaza etmede önemli bir rol ifa etmiştir. Konu ile ilgili yapılmış olan çalışmalar, peygamber sevgisinin tezahürü olarak ortaya çıkmış olan mevlidin, hidayet vesilesi olduğu, dinî coşkuyu canlı tuttuğu, ve toplumsal birliğe katkı sağladığını da tespit etmiştir.[791]

Âlimler, mevlidin bir bid'at olduğunu kabul eder ancak, mevlid gibi uygulamaların olumlu yönleri tecrübe edilince ulemanın iyi bid'at ve kötü bid'at diye bir ayırımda bulunmasının ne kadar isabetli bir tutum olduğu bir kez daha ortaya çıkmış bulunmaktadır. Hafız İrâkî (ö. 1404), Suyûtî (ö. 1505), İbn Hacer el Heytemî (ö. 1567), gibi âlimlerin, mevlidin mükâfatı mucip güzel bir bid'at olduğunu ifade ettikleri aktarılmaktadır.[792]

Müslüman toplumların mevlid kutlamalarının ilâhi rızaya uygun olduğu nasların işaretleri ile de desteklenmiştir. Birçok ayette Allah'ın şeâirine hürmet etmenin takva işareti olduğu,[793] Kur'ân-ı Kerim'de "rahmet" olarak nitelenen Peygamber için sevinilmesi gerektiği[794] ve benzeri ayetler Hz. Peygamberin doğum gününün kutlanabileceğine dair imalar olarak kabul edilmiştir. Hadisten ise, Pazartesi günü oruç

---

[790] "Svečano otvorena 41. manifestacija Dani Mevluda i zikra" https://www.bir.ba/index.php/vijesti/bih/item/3040-svecano-otvorena-41-manifestacija-dani-mevluda-i-zikra-foto; https://www.youtube.com/watch?v=RmP1u95LhYs, https://www.youtube.com/watch?v=x BcnaHDDtF4, (17.04.2022).
[791] Meral Jahjai, "Arnavud Kültür ve Edebiyatında Mevlid Yazma Geleneği", 62-67.
[792] Sami Džeko, *a.g.e.*, s. 266, 267.
[793] El Hac, 32.
[794] Yunus, 58.

tutan Hz. Peygamber'e nedeni sorulduğunda, doğum günü olduğunu[795] ifade etmesi de bu bağlamda müracaat edilen naslar arasındadır.. Ayrıca, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumuna sevinerek bir köleyi azad eden Ebu Leheb'in bu eylemi vesilesiyle o gün geldiğinde azabının hafiletildiğini bildiren rivayetler, bu gecenin kutlanmasının mükafat kazandıracak bir eylem olduğuna işaret olarak yorumlanmıştır.[796]

3.4.6. Neo-Selefilerde Mûsiki

Neo-Selefiler Balkanlar'da ilk ortaya çıktıklarında ister enstrümanlı ister sesli olsun dinî mûsiki icrasına şiddetle karşı çıkmaktaydılar. Nitekim internet sitelerinde buna dair fetvalarına halen rastlamak mümkün olmaktadır. Salih Fevzan'ın görüşlerinin aktarıldığı yazılardan birinde, ayette geçen "lehve'l hadis"[797] ifadesinin müzik olarak yorumlandığı, müzik dinlemenin birçok kötülüklere kapı araladığı, dolayısıyla müziğe dair herşeyin yasak olduğu ifade edilmektedir. Hatta ilgili yazıda kaset, cd vs esnafına, sattıkları ürünlerin haram olduğuna dair uyarılarda bulunulmaktadır.[798]

Yine bir başka yazıda, müzik yerine ilahi formundaki eserlerin dinlenmesi hakkında sorulan soruya verdiği cevapta bu durumu Salih el Fezan, "*Pisliği pislik ile temizlemek.*" olarak yorumlamakta,[799] bir diğer yazıda ise **neşidlerin**[800] şiirler gibi olmadığını dolayısıyla bunların söylenmesinin de sakıncalı olduğunu ifade etmektedir.[801] Fevzan bu konuda sadece kendi görüşlerini ifade etmekle yetinmez, Nasiruddin Elbânî'nin, "*Hz. Peygamber'in Medine'de ilahiler eşliğinde karşılandığı*" hakkındaki

---

[795] Müslim, Sıyam, 197.
[796] Sami Džeko, *a.g.e.,* s. 269.
[797] Lokman, 6.
[798] "Rreziku i Dëgjimit Të Muzikës", https://www.albislam.com/rreziku-i-degjimit-te-muzikes/, (20.11.2022).
[799] "Për atë që thotë "Dëgjo ilahije, e jo muzikë!", *Selefi.org.*, https://selefi.org/index.php/bid'at/2909-per-ate-qe-thote-degjo-ilahije-e-jo-muzike-shejkh-feuzan, (20.11.2022).
[800] Araplarda halk arasında söylenen kahramanlık vb. türküler.
[801] "Ilahijet (enashidet) nuk janë njësoj si recitimi i poezive", https://selefi.org/index.php/bid'at/2861-ilahijet-enashidet-nuk-jane-njesoj-si-recitimi-i-poezive-shejkh-feuzan, (20.11.2022).

rivayetin de zayıf olduğu şeklindeki tespitini aktararak kendi görüşünü desteklemektedir.[802]

Yine yazılarında Neo-Selefilerin önemli bir müracat kaynağı olan İbn Useymin'in, müzikli ve şuh bir sesle okumak veya bu şekilde icra edilen ilahileri dinlemenin günah olduğunu, hele ki bunların def eşliğinde icra edilmesinin de daha büyük günah olduğunu bildiren görüşü de aktarılmaktadır.[803]

Ancak fıtri olarak mûsikinin insanın ruhuna tesir etmesi gibi, sosyolojik bir olgu olarak da görmezden gelinemeyeceği için bir süre sonra Neo-Selefilerden de bazı gruplar buna teslim olmak zorunda kaldı. Şöyleki, ana akım muhafazakârlarda hüküm aynı kalmakla birlikte, daha esnek bir tavrı benimseyenlerin arasında ilahi söyleyenler çıkmaya başladı. Başlangıçta bazı şarkıcıları da yanlarına çekmeyi başardılar. Bir dönem meşhur bir grubun solisti olan Ferki Shala, müziği bıraktığını ilan ederek ilahi söylemeye başlamıştı.[804] Adem Ramadani de, önce halk arasında bilinen bir şarkıcı iken daha sonra şarkıcılığı bırakıp ilahi söylemeye yönelmiştir. Artık günden güne aralarında ilahi söyleyenlerin sayısı artmaktadır. Ancak yine de halkın arasında yaygın olan ilahilerden uzak durmayı tercih etmektedirler. Bunun başlıca nedeni Balkanlar'da yaygın olarak okunmakta olan ilahilerin güftelerinde tasavvufi motiflerin yer almasıdır. Bilhassa tarikat pirlerini öven bazı güftelerin şirk unsurları barındırdırdığı ifade edilmektedir. Buna karşın kendi aralarından kendi anlayışlarına uygun ilahi sözü yazan ve besteleyip söyleyenlerin sayısında artış olduğunu görmek mümkündür. Aralarında yapmış oldukları merasimlerde ve toplantılarında bu ilahileri okumaktadırlar. Dijital platformda da ulaşabileceğimiz bu ilahi icracıların, son zamanlarda halka ulaşabilmek için mevlid merasimlerine dahi iştirak etmekte oldukları görülmektedir.

---

[802] "Gjykimi i kasideve (këndimeve) fetare", https://selefi.org/index.php/bid'at/2046-gjykimi-i-kasideve-kendimeve-fetare-shejkh-albani, (20.11.2022).
[803] "Shejkh Uthejmini per ilahijet Islame", *Selefi.org.*, Çeviren: Jeton Shasivari, https://selefi.org/index.php/bid'at/1147-shejkh-uthejmini-per-ilahijet-islame30, (12.10.2022).
[804] "Ferki Shala", *Tekste Shqip*, https://www.teksteshqip.com/ferki-shala, (21.04.2022).

Neo-Selefiler dinî mûsiki eserlerinin enstruman ile icra edilmesine şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Buna karşın dinî mûsikinin geleneksel icrasında rastlanmayan elektronik aletler vasıtasıyla bazı teknikleri kullanmakta, hatta bunu caminin içine dahi sokmakta bir mahzur görmemektedirler.

Mûsiki, tek tek sesleri bir ahenk oluşturacak şekilde bir araya getirme sanatıdır. En yüce sanat sahibi olan Allah, tüm varlığı bir ahenk ve uyum içerisinde yaratmış olduğunu bildirmektedir.[805] Dolayısıyla tüm varlık belli bir ritim içerisinde hareket etmektedir. Kalp çalışmasında dahi bir ritim ile karşılaşan insanoğlu, mûsikiyi dışlayamamış, duygu ve düşüncelerinin tercümanı eylemiştir. Kınalızâde Ali Efendi, "*Güzel nağme ve seslerin tesir etmediği kişi, dâire-i insaniyetten hariçtir. Belki dâire-i hayvaniyetten de aşağı ve insan-ı kâmil katında cemâd-ı mutlak (cansız, ruhsuz bir varlık) tır.*"demektedir.[806]

Naslarda "güzel ses" "çirkin ses" kavramlarına rastlanmaktadır. Yine naslardan, Hz. Peygamber'in güzel şiir okuyanları ve güzel sesle Kur'ân kıraatında bulunan sahabelerin gönüllerini hoşnut ettiği, meşru daire içerisinde mûsiki dinlediği anlaşılmaktadır. Elbette ki mûsikinin yasak olduğunu söyleyenler de bu görüşlerini naslara dayandırmaktadırlar[807] Ancak şu var ki, mûsikîyi caiz görmeyenler, bazı özel durumları belirtmek için söylenen hadislerin lafzından yola çıkarak bu hükümlere varmış, insanın fıtratından gelen bazı özelliklerini ihmal etmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de mûsiki hakkında yasaklayıcı açık bir ifâdeye rastlanmamaktadır. Hz. Peygamber'in ve sahabilerinin mûsikiyi dinlediğini gösteren hadisler de aktarılmaktadır. Ancak tüm bunlara rağmen, birbirinden çok farklı hükümler verildiği görülmektedir. Bu konuyu derinlemesine inceleyen İmam Gazâli, mûsikinin özünde mübah olduğunu, haramlığının kendisinden değil, dinleyen ve söyleyenden kaynaklandığını, mübah olan bir şeyin kötü

[805] Mülk, 3.
[806] Bayram Akdoğan, "Mûsikî ile İlgili Kırk Hadis ve Şerhi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2015, Cilt: 20, Sayı: 1, s. 20.
[807] Bu konudaki hadisler için bkz: Bayram Akdoğan, "Mûsikî ile İlgili Kırk Hadis ve Şerhi", s. 27-42.

amaçla kullanımı ise onun kendisinin mutlak olarak haram kılınmasını gerektirmeyeceği sonucuna varmıştır.[808] Sultânülulema El İzz ibn Abdüsselam, "Mûsiki eşliğinde veya onsuz icra edilen eserler bazen kalbin düzelme vasıtası olabilir." demiştir. İmam Kurtubî, def ile ilgili hadisi aktardıktan sonra, kullanılmakta olan diğer mûsiki aletlerin de dinlemekte aşırıya kaçmama şartıyla düğün ve şenliklerde kullanılabileceğini ifade ettiği aktarılmaktadır.[809]

Mûsikiyi yasaklayanlar genellikle onu eğlence ile bağlantılı görmüşlerdir. Halbuki bizim geleneğimizde mûsiki hayatımıza sadece eğlence olarak girmemiştir. Kindi, Fârâbî ve İbn Sina gibi İslâm bilginleri mûsikiyi bir sanat ve bilim dalı olarak tanımlamıştır. Mûsiki, Kur'ân tilaveti, ezan, kamet ve tesbihat olarak camide, zikredenleri aşka getirmek maksadıyla tekkelerde, hasta tedavisi için şifâhanelerde ve savaşlarda düşmana korku salan, Müslüman savaşçılara cesaret veren bir savaş aracı olarak kullanılmıştır.[810]

Balkanlar'da cami ve tekke etrafında gelişmiş olan dinî mûsiki, altı asırdan fazla bir süre İslâm ile yaşayan bu topraklarda Müslüman unsurunu bir arada tutan yapı taşları olarak görev yapmıştır. Mevlid okuma ve yazma geleneği gibi, halkın hafızasında da dilinde de dolaşan yüzlerce ilahi toplumun kültür kodlarını oluşturmuştur. Diller farklı olsa da ortak bir ruh ortak bir hareket noktası sağlamıştır. Yerel dillerde okunan eserler olmaları ise günü gelmiş dini öğretici kurumları vazifesini de görmüştür. Bu konuda yapılmış olan çalışmalardan, Balkanlar'daki altı asrı aşkın müslümanlık yolculuğunda Müslüman unsurun dinî mûsikiye dair eserleri muhafaza etmiş olduğunu, bu eserlerin de onu okuyan ve dinleyenlerin imanını korumuş olduğu ortaya çıkmıştır.[811] Neo-Selefilerin

---

[808] Mehmet Gönül-Mustafa Yıldırım, "İslâm Dîninde Mûsikîye Karşit Görüşlere Mûsikî Penceresinden Bir Bakiş", *İstem*, Sayı 30, 2017, s. 268.
[809] Sami Džeko, *a.g.e.*, s. 280.
[810] Emin Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, Sufî Kitap, İstanbul 2015, 4. Baskı, s. 308.
[811] Balkanlar'daki mûsikî geleneği hakkında yapılmış çalışmalar, Abbas Yahya, *Makedonya'da Dinî Mûsikî Geleneği*, Dört Mevsim Kitap, İstanbul 2016; *Evlâd-ı Fatihândan Kadim Sesler-Balkan İlahileri*i 1; *Evlâd-ı Fatihândan Kadim Sesler-Balkan İlahileri 2*, Müzikbir, İstanbul 2020.

önce yasaklaması sonra da farklı üslupta ilahilerle boşluğu doldurmaya çalışması, kültür kodlarını değiştirerek dinin her alanına hâkim olma çabalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.4.7. Neo-Selefilerde Kılık Kıyafet

Neo-Selefiler Balkanlarda ilk dönemlerinde en çok kılık kıyafetleriyle dikkat çekmişlerdi. Erkeklerin garipsenen kıyafet şekli, bilhassa kısaltılmış pantolonları ve düzensiz bırakılan sakalları; kadınlar ise yüzü dahil bütün bedenini örten tamamen siyah kıyafetleri ile oldukça marjinal bir tarz sergilemişlerdi. Neo-Selefilere göre bu giyinme şekli, kuvvetli (müekked) bir sünnet ve kurtuluşa eren topluluğun kıyafetini temsil etmektedir. Bu giyiniş şekline uymamak ise, bid'at ve sünnetten sapma olarak görülmektedir.[812]

Ancak son zamanlarda Neo-Selefiler arasında bilhassa kendilerini ılımlı olarak gösteren grupların kılık kıyafetlerinde de o marjinallik kadın kıyafetlerinde olsun erkek kıyafetlerinde olsun yavaş yavaş kendini yerel halkın kullanmakta olduğu kıyafetlere terk etmeye başlamıştır. Hatta günümüz Neo-Selefi gençlerinin kıyafetleri, geleneksel bir ortamda yetişmiş gencin kıyafetinden çok daha modern görünebilmektedir.

Başlangıçta yerel kültüre dair her şeyi reddeden Neo-Selefiler, bilhassa eski Osmanlı geleneği olan fes ve dinî görevlilerin takmakta olduğu sarığa karşıydılar. Ana akım muhafazakâr gruplar bu tavrı sürdürmekle birlikte[813], daha ılımlı grupların bu konuda da tutumlarında bir yumuşama görülmektedir. Mesela günümüzde imam olarak

[812] Mustafa Hamdu Alyan, *a.g.e.*, s. 595.
[813] Sözü edilen grupların bu konudaki tutumlarını, Kur'an hakkında az bir bilgi birikimine sahip olup da sakallı olan bir kişinin hâfız olup da sakalsız olan birine kıyasla namazda imamlık yapmaya daha ehil olduğu şeklindeki fetvaları gözler önüne sermektedir. Fetva Daimi Komisyonu, "Kush ka përparësi të dalë imam: ai që ka mjekër dhe di pak Kuran përmendësh apo ai që e di përmendësh të gjithë Kuranin por e rruan mjekrën?, *Selefi.org.*, https://selefi.org/index.php/fikh/48-namazi/2830-kush-ka-perparesi-te-dale-imam-ai-qe-ka-mjeker-dhe-di-pak-kuran-permendesh-apo-ai-qe-e-di-permendesh-te-gjithe-kuranin-por-e-rruan-mjekren-komisioni-i-perhershem-per-fetva, (18.11.2022).

görev yapanların hemen hepsi dinî görevlilerin geleneksel kıyafeti olan sarık ve cübbeyi giymekte bir mahzur görmemektedirler. Dolayısıyla eskiden kılık kıyafetinden tanınan Neo-Selefiler için günümüzde aynı şeyi söylemek mümkün olmamaktadır.

3.4.8. Yerli Ulemayı Sahiplenme Çabası

Son dönemlerde Neo-Selefilerin dikkat çeken bir diğer davranışı da, yerel eski ulemayı sahiplenme çabalarıdır. İlk ortaya çıktıklarında bilgisizlik ve yetersizlikle suçladıkları eski hoca ve âlimlere günümüzde sitelerinde tanıttıklarına, zaman zaman isimlerini kurumlarına verdiklerine, hayatta olanları organizasyonlarına davet ettiklerine şaht olmaktayız. Eski yerel ulemaya sahip çıkmaları, aslında gelenekte bir karşılığı olmayan Neo-Selefi zihniyete yer açma siyaseti olarak değerlendirilebilir.

Yerli ulemaya yaklaşmak, onlara Kur'ân ve Sünnet üzerindeki delilleri açıklamak, Elbânî'nin Balkanlı talebelerine yapmış olduğu tavsiyeler arasında yer almaktadır.[814] Bununla beraber, ana akım muhafazakâr Neo-Selefilerin gerek yerel ulemaya gerekse Hanefi mezhebi ulemasına yönelik olumsuz tavırlarının devam ettiğini de görmek mümkündür. Vaazlarında geleneksel dinî anlayış, Kur'ân'da şirk üzere oldukları bildirilen ve "ataların dini" olarak isimlendirilen müşriklerin dini ile özdeşleştirilmektedir.[815] Dolayısıyla geleneksel dinî anlayışa her sahip çıkma teşebbüsü, ılımlıların dile getirmeye çekinmelerine rağmen, ana akım muhafazakârlar tarafından Ebû Cehil'in, Ebu Leheb'in din anlayışını benimsemek olarak telakki edilmektedir.

3.4.9. Neo-Selefilerin Gündemini Oluşturan Karakteristik Konular

[814] Abdylkader Durguti, "Nâsırüddin el-Elbânî'nin Selefîlik Anlayışı ve Balkan Gençler Üzerindeki Etkisi", s. 878.

[815] Sadullah Bajrami, "Dituria e domosdoshme mbi fjalën La ilahe il-lAllah", https://www.youtube.com/watch?v=Djg0aoKFwtM&list=PLokQm4vjvyUZSFcSL32SSlUOiuMgnmqFI&index=20, (01.03.2022).

Her türlü fikri, ilmî, kültürel gelişimi parantez içerisine alan Neo-Selefilerin internet sitelerinde helal ve haramlardan oluşan dinî kurallar manzumesinden öteye bir şey bulmak mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda ilmî gelişmelere de şüphe ile yaklaştıklarını görürüz. Sitelerinde, Kur'ân'da yer, gök, güneş, ay ve yıldızlardan bahsedildiği ancak güneş sisteminden bahsedilmediğinden böyle bir sistemin varlığından söz edilemeyeceği, dünya merkezli sistemde güneş ve yıldızların dünyanın etrafında döndüğü ve hepsinin kendine göre özellikleri bulunduğu.[816] şeklindeki Vehhâbî âlimlerinin görüşleri mevcuttur. Bu yazılarda ayrıca, Bakara suresi 258. ayetin yorumunda dünya merkezli bir sistemde güneşin dünyanın etrafında dönmekte olduğu şeklinde açıklamalara[817] da yer verilmektedir.

İlmi gelişmelere yönelik sitelerinde bu tür yazılara yer vermekle birlikte, Neo-Selefilerin modern dünyaya kapalı oldukları söylenemez. İlk üç neslin hayatını esas alan, sonraki Müslümanların ilmî ve kültürel birkimini yok sayarak toplumsal yaşamın geri kalan kısmını modern dünyanın kazanımları ile tamamlamakta bir beis görmezler. Aslında toplumun muhafazakar kanadını temsil etmesi gereken bu grupların modern dünyanın sunduğu teknoloji, lüks ve konfordan yararlanmada öncü olduklarını görmekteyiz.

Bir bütün olarak toplum ile değil de daha çok birebir fertlerle ilgilenen Neo-Selefilerin vaazlarına da baktığımızda genellikle saç, sakal, namaz, abdest gibi ferdi konuların anlatıldığı görülmektedir. Hatta bu konulara o kadar çok yer verilmektedir ki, zaman zaman dinin bu konulardan ibaret olduğu ve kişinin bunlardan başka din adına meşgul olması gereken başka meseleleri olmadığı şeklindeki bir anlayışın gerek yazılarında gerekse vaazlarında hâkim olduğu görülmektedir.

---

[816] Salih Fevzan, "Nuk ekziston sistemi diellor", *YouTube*, https://www.youtube.com/watch?v=JXsDtX83Zsk, (04.10.2022).

[817] Fevzan, "Dielli është ai që rrotullohet, e jo toka", *YouTube*, https://www.youtube.com/watch?v=GlM8f-m_7L4, (04.10.2022).

İnternet sitelerindeki yayınlarında veya değişik derneklerin gençlere yönelik tertip ettikleri konuşma programlarında, bir kişinin dinî hassasiyeti olsun veya olmasın sahip olduğu geleneksel kültür gereği topluma açık yerlerde bahis konusu etmeyeceği konuları, Neo-Selefilerin çok rahat bir şekilde konuşabildiklerini görmek mümkün olmaktadır. Bireyselliğin ön plana çıktığı günümüzde, her gün daha fazla yalnızlaşan gençlerin sorunlarını dillendirmeleri ve kesin çözüm önerileri sunarak onları rahatlatmaları ile gençlerin ilgisini çekmeyi hedeflemektedirler. Bu konuda oldukça başarılı oldukları da söylenebilir. Vaizlerin sosyal medyadaki videolarının izlenme sayısı bunu ortaya koymaktadır. Halbuki günümüzde yapılan çalışmalar, videolardaki izlenme sayısına dayanarak dinî sahadaki tüm gelişmeleri Neo-Selefilerin bir kazanımı ve başarısı gibi gösterme eğilimindedirler.

Neo-Selefi anlayışa mensup gençlerin giyim şekli, geleneksel kültür ile yetişmiş bir gencin giyiminden çok daha modern görünebilmektedir. Modern yaşam biçiminin etkilerini kadınlara yönelik faaliyetlerinde de görmek mümkündür. Çeşitli derneklerin himayesinde düzenlenen ve ziyadesiyle hediye ve ödül dağıtılan organizasyonlarında, Kur'ân eğitimi ve dinî eğitimin dışında kadınlara yönelik sağlık ve kişisel gelişim alanında uzman kişiler tarafından yönetilen seminerlerin, sportif faaliyetlerin ve piknik gezilerinin çokça yer aldığı görülmektedir. Modern yaşam biçiminden uzak durmayı yeğleyen ilk Vehhâbîlerin aksine günümüz Neo-Selefilerin Balkanlar gibi geleneksel bir toplumda kültürel modernleşmeye adeta öncülük ettikleri söylenebilir.

Kadın konusunda da muhafazakâr anlayışla bağdaşmayacak bir yaklaşım görülmektedir. Bu konuda vaizelerin epey faal olduğu söylenebilir. Modern paradigmaların öngördüğü şekilde "kadını özgürleştirme" söyleminin hâkim olduğu vaazlarında kadını, ailenin ve geleneğin "boyunduruğundan" kurtarma mücadelesi verildiği görülmektedir. Yakın geçmişimizde gelenek, Müslüman kadının modern manada bir eğitime başvurmasının önündeki en büyük engeli olarak takdim edilmektedir. Balkan Müslümanları arasında, naslardan mülhem düzenlemeler olarak çok önemsenen büyük

aile kavramı, büyüklere hürmet etmek, akraba bağlarını muhafaza etmek için çabalamak Neo-Selefi vaizelere göre gelenek tarafından kadının sırtına yüklenmiş bir yüktür. Aile içi düzen sağlamak için çabalayan kadın, aile içerisinde esir edilmiş kadın olarak görülür. Bir kadının gündeminde her gün yemek yapmak, sofra kurmak, eşinin ailesiyle akrabalık bağı tesis etmek gibi konuların yer alması gereksizdir. Hatta geleneksel dinî anlatıda hâkim olan, kadının eşine itaat etmesi de lüzumsuzdur. Çünkü onlara göre bu konuda hadis olarak aktarılan rivayetler sahih değildir.

Gelişen yeni yaşam şartlarının, klasik aile hayatı ve bireylerinin görev ve yükümlülüklerinde bazı değişikliklerin oluşmasına yol açtığı bir gerçektir. Yine bunun gibi, Balkanlar'daki ailelere baktığımızda kız olsun erkek olsun, günümüzde çocuğunu okutmayan aile yok gibidir. Buna rağmen Neo-Selefi vaizelerin modern insanın algısı üzerinden geçmişteki toplumsal yapıları veya örfi hadiseleri istismar ederek hem de kadının eğitimi vb. hiç haklı olamıyacağı konular nedeniyle geleneği sorumlu tutması dikkate değerdir.

Dinî yaşamın tamamını helal-haram gibi dar bir alana hapsedip naslarda olduğu gibi yaratılıştaki ince zevk ve derin manayı da kavrama kabiliyetinden yoksun Neo-Selefilerin bu özellikleri dinî kültüre yönelik tavırlarının şekillenmesinde etkin olduğunu görürüz. Osmanlı sonrası dönemde din, kurumsal olarak desteklenmediği zamanlarda bile kültürel yaşama dair bazı uygulamalar vasıtalarıyla toplumsal yaşamın tüm alanlarında varlığını ve kalıcılığını koruyabilmiştir. Bugün Neo-Selefi vaizlerin geleneksel kültüre savaş açmaları aslında İslâm dininin ayakta kalmasını temin eden dinamiklere yani İslâm'ın kendisine savaş açma manasına de gelmektedir. Sözgelimi, Hacı adaylarının Hac duasının topluca yapılması (ikrar dua) ve cemaat tarafından hacca uğurlanmasını bir Boşnak adeti olarak tanımlayan vaizin, bu geleneği Peygamber Efendimiz ve selef döneminde rastlanmayan bir bid'at olduğu şeklindeki açıklamaları, dinin kültürel boyutunun manasını kavramaktan ne kadar uzak olduklarını göstermektedir. Halbuki halk

arasında yer etmiş olan dinî kültürel uygulamaların geneli bir nevi nasların tezahürü olmasından başka derin bir tarih şuurunun da işaretidir.

3.5. Neo Selefilerin Siyasi Söylemi

Balkanlar'daki Neo-Selefi varlığı, Soğuk Savaş'ın son bulmasıyla oluşmuş olan ortamda bölgeye yönelen başta Suud devleti olmak üzere Körfez ülkelerinin faaliyetleri ile ilişkilendirilmektedir.[818] Dolayısıyla günümüzde Neo-Selefilik, bölgede ilgili ülkelerin siyasi hedeflerini gerçekleştirmek için yumuşak güç vasıtası konumundadır. Buna bağlı olarak Neo-Selefilerin siyasi söylemini de, ilgili ülkelerin ideolojisi haline gelen öğretileri ve bu öğretinin yine aynı ülkelerin uluslararası ilişkilerine bağlı olarak zaman içerisinde almış olduğu şekil ışığında değerlendirmek mümkün olmaktadır.

3.5.1. Neo-Selefilikte Din-Siyaset İlişkisi

Neo-Selefilik, Suudi Arabistan'ın 1960'lı yıllarda kendi devlet ideolojisi olarak belirlediği Selefiliği/Vehhâbîliği dünyaya ihrac etmeye başlamasıyla birlikte gündeme gelen bir harekettir.[819] Dinî bir hareketin belirli bir ülkenin siyasi arka planı dahilinde hareket etmesini temin eden motivasyonu anlayabilmek için Neo-Selefiliğin kökenine inmemizi gerekli kılmaktadır.

Neo-Selefiliğe dayanak teşkil eden Suud devletinin kurucu ideolojisi konumundaki Vehhâbîlik dinî-siyasi bir hareket olarak ortaya çıkmıştı. Dinin aslına, yani ilk üç neslin dinî yaşama şekline döndürülmesi gerektiğini savunan bir âlim ile iktidar tesis etmek isteyen bir siyasinin arasında kurulmuş olan ittifak, dinî prensiplerle kurulmuş olan devletin gücünü kullanarak halkı gerçek tevhid anlayışı ile buluşturup şirk ve bid'at

[818] Riad Domazeti, *a.g.e.*, s. 9-14.
[819] Zora Hesova, *a.g.m.*, s. 597.

unsurlarını yok etmek gibi temellere dayanmaktaydı.[820] Günümüz Suudi Arabistan bir devlet olarak varlığını bu ittifaka borçludur. Nasıl ki, Suud iktidarının tesis edilmesinde ve devletleşme faaliyetlerinde Vehhâbî yayılmacılığın önemi büyük ise, Vehhâbîliğin dolayısıyla Neo-Selefiliğin yayılmasında da tarihte olduğu gibi günümüzde de Suudi iktidarın rolü önemlidir. Karşılıklı bir ilişki söz konusu. Vehhâbîlik, Suudi ikitdara meşruiyet temin etmekte, iktidar da Vehhâbî anlayışının uygulanması ve yayılmasını sağlamaktadır. Suudi Arabistan tarihinde zaman zaman umera-ulema arasındaki ilişkilerin bir çıkmaza girdiği şeklinde bir intiba oluşmuşsa da, bu krizler anında dahi ittifakın her iki tarafı birbirini beslemiş ve desteklemeye devam etmiştir. Vehhâbîliğin ilk yayılma teşebbüsleri, İhvan'ın teşkilatlanması, Kral Faysal'ın iktidarını meşrulaştırma gereği atılmış olan adımlar, İslâm dünyasındaki imajını düzeltmek gayesiyle Afgan cihadının desteklenmesi gibi durumlarda yeri geldiğinde Vehhâbîliğin içinde mündemiç olan sert tavrından yararlanan iktidar, İhvan'ın tasfiye edilmesi, modernleşme gereği yapılan reformlar, Cüheyman ayaklanmasının bastırılması,[821] ya da 11 Eylül saldırılarından sonra kendi katkılarıyla beslemiş olduğu cihadîlerden teberri etmesi gibi durumlardan yine ulemanın desteği ile çıkış yolu temin etmiştir.[822] Günün sonunda da, ne Vehhâbî öğretisi ne de ulema bu durumdan zararlı çıkmıştır. Hatta, kurucusuna nispeten Vehhâbî olarak anılan bu hareket, siyasi kanadın desteği ile İslâm dünyasında saygın bir yeri olan Selefilik ile özdeşleştirilmeye çalışılmaktadır.[823]

Suudi Arabistan'daki umera-ulema işbirliğinin tarihi seyri, bize Balkan Neo-Selefilerinin geçirmiş olduğu ideolojik dönüşümü anlama noktasında ışık tutmaktadır. İlk dönemlerde Sahve Selefiliğin etkisinde yer yer şiddeti de dışlamayan aşırıcı bir söyleme sahip tutum olarak kendinden söz ettirmeyi başaran Neo-Selefilik, sonraları ana akım

[820] Mehmed A. Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik,* s. 31.
[821] Mehmed A. Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik,* s. 41-235.
[822] Mehmed A. Büyükkara, "Biz Artık O Sapkınlardan Değiliz: Selefilerin Selefilerden Teberrileri Üzerine Değerlendirmeler", s. 57-76.
[823] 3. Suudi Arabistan'ın kuruluşunda da, devletleşme yolunda da önemli rolü bulunan İhvan teşkilatı, bu devletin kurucusu Abdülaziz b. Suud tarafından Selefiliğin temsilcisi ve dünyanın en saf en temiz diyaneti olarak sunulmaktadır. Ebû Aliyye, *el Islâh*, s. 154'den naklen Mehmed A. Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik,* s. 41.

muhafazakâr rolünde dinî konuda uzlaşmaz bir tavrı benimsemekle birlikte şiddeti dışlayan bir tavır şeklinde kendini gösterdi. Nihayetinde, Neo-Selefilikte önemli bir ilke olan **Vela ve Bera**'yı görmezden gelecek şekilde katılımcı bir karakterde etkin olmaya devam etmektedir. Bu her üç tavır, kendinden bir derece daha katı olan gruptan koruyan bir teminat olarak kendini sunuyor. Vehhâbîliğin hiçbir ilmî hiyerarşiye, metodolojiye bağlı kalmaksızın bilgiyi doğrudan nassdan alma anlayışı siyasetin ihtiyaç duydukça bu tür manevralara dalmasına sınırsızca imkan tanıyor görünmektedir.

Neo-Selefiliğin Balkanlar'da ortaya çıkması da bu siyaset ile dinî anlayışın iç içe girmişliğinin bir neticesidir. Soğuk Savaş'ın nihayete ermesiyle birlikte dağılma aşamasına girmiş olan Yugoslavya, topraklarında barındırdığı hatırı sayılır Müslüman nüfusu ile yeni etkileşim alanları oluşturmuştur. Böylece, dünya siyasetini dizayn etme çabası içerisinde olan büyük güçlerin Müslüman müttefikleri de bölgeye akın etme fırsatı yakalamıştır.

Suudi Arabistan'ın dünyaya açılması Kral Faysal döneminde başlamıştır. 1960'lı yıllarda önemli bir petrol ülkesi haline gelen Suudi Arabistan, İslâm dünyasının liderliği rolünü kendisi için uygun görmüş, bu yöndeki statüsünü pekiştirecek faaliyetlere hız vermiştir. ABD'nin müttefiki olarak Batı bloğunda yer alması nedeniyle, 1990'lı yıllara kadar Sosyalist Yugoslavya ile ilişkilerinde mesafeli ve sınırlı bir tavır benimsemiştir.[824] Ancak Soğuk Savaş'ın bitimi ve mevcut rejimlerin iktidarlarının sona ermesi sonucu dağılma aşamasına geçen Yugoslavya Federasyonu, diğer büyük güçler için olduğu gibi ABD'nin müttefiki Suudi Arabistan için de uygun fırsat oluşturmuştu. Balkanlar'da yaşayan Müslüman unsur kendisini bölgenin doğal müttefiki haline getirebilirdi. İşte bu nedenle bölgeye yöneldiğinde hem ekonomik açıdan yardım ediyor, hem de kendi dinî ideolojisinin yayılmasını sağlıyordu.

[824] Riad Domazeti, *a.g.e.*, s. 10.

Bu yeni yayılan dinî öğreti halkın şiddetli tepkisine neden olmuştur. Diğer taraftan Bosna Savaşı'na sağladığı maddi ve fizikî yardımlar kapsamında bölgeye gelen yabancı savaşçıların terör ile ilişkilendirilmesi neticesinde Suudi Arabistan'ın bölgedeki etkinliğini kesintiye uğratmıştır. Ancak o kısa sürede kendisine bağlamayı başardığı bazı gruplar görüntüleri, faaliyetleri ve söylemleri ile gündemde kalmayı başarmıştı.

Suudi Arabistan'ın bölgeye yönelişi kendi iktidarının meşruiyetini sağlamak konusunda iç ve dış politikada tespit etmiş olduğu bazı ilkelerin gerçekleşmesi yönündeki faaliyetleri olarak değerlendirilmektedir.[825] Orta Doğu'daki siyasi istikrarsızlık Körfez ülkelerinin hem iktidarlarını sağlama almak hem de yeni arayışlara yönelmek adına tekrar Balkanlara yönlendirmiştir. Petrol zengini Suudi Arabistan devleti, elverişsiz coğrafi pozisyonunun olumsuzluklarından doğan bazı eksikliklerini diğer ülkelere yönelerek gidermeyi hedefler. Tarıma elverişsiz toprağı ve su kaynaklarının kısıtlılığı nedeniyle ekilebilir alanların azlığı Suudi Arabistan'ı gıda ithalatına dolayısıyla ekilebilir toprağı bol olan ülkeler ile işbirliğine yönlendirir. Suudi Arabistan tarafından 2008 yılından itibaren başlayan bu yöneliş, bilhassa 2010 yılından itibaren bölgedeki ülkeler ile ikili ilişkilerin geliştirilmesi söz konusudur. [826]

Bu aşamada Suudi Arabistan, Balkan ülkelerine yönelik faaliyetlerinde yine din odaklı yumuşak güç stratejisine odaklanmıştır. Bir kez daha Suudi Arabistan Vehhâbîliğe/Selefiliğe destek sağlayarak Balkanlar'da varlık gösterme peşindedir. Yumuşak güç, tabiatı itibariyle kültür, değer, ideoloji empoze etmeye ve bu değerlerin cazibelerini kullanmaya odaklıdır.[827] Suudi Arabistan, petrol gelirlerinin sağladığı güçlü sermayeyi de arkasına alarak bu hedefini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Ancak Suudi Arabistan'ın dayattığı Vehhâbîliğin bölgede asırlarca yer etmiş olan dinî anlayıştan farklılık arzetmesi bölgedeki dinî anlayışı dönüştürecek teşkilatlı bir dinî hareketi

[825] Riad Domazeti, *a.g.e.*, s. 9-12.
[826] Aydzhan Y. Peneva, *a.g.e.*, s. 40.
[827] Aydzhan Y. Peneva, *a.g.e.*, s. 13-16.

gerektirmekteydi. İşte bölgede faaliyet gösteren ve genellikle apolitik olarak tanımlanan Neo-Selefilik böyle bir siyasi arka plan dahilinde hareket eden bir oluşumdur.

3.5.2. Neo-Selefilerde "Öteki" Kavramı

Neo-Selefiliğin hâkimiyet kurduğu bölgelerde "öteki", dinî anlayış üzerinden belirlenir. Suudi Arabistan yönetimine göre, Müslüman dünyası liderliği rolünü üstlenen Suudi Arabistan'ın gerçek İslâm'ın temsilcisi olarak İslâm dini ve Şeriatı'nın gerçek görüntüsünü sağlayan hakikatı ortaya koymak gibi bir görevi bulunmaktadır.[828] Dolayısıyla Suudi Arabistan'daki Vehhâbî inanışa uygun olmayan her türlü inanış "öteki" konumundadır ve hakikat ile değiştirilmesi gerekmektedir.

Neo-Selefiliğin dayandığı Vehhâbîlik ortaya çıktığında, Osmanlı idaresi "öteki" olarak belirlenmişti. Açık veya gizli bütün faaliyetleri bölgedeki Osmanlı hâkimiyetini zayıflatmak üzere olmuştur. Bölgenin Osmanlı'dan kopuşunun temel gerekçesini tevhid vurgusu, selefe dönüş çağrısı, dini bid'atlardan arındırma gibi iddialar oluşturmuştu.[829] Bir iktidar tesis etmek isteyen Muhammed b. Suud, Vehhâbî inanışları öne sürerek ayaklanma başlatmış, kendisine boyun eğmeyi kabul etmeyen Müslümanları "öteki" olarak nitelemiş onların canını malını helal görmüştür.[830] Belli ki, Batı dünyası tarafından ilgi ve destek görmesini büyük ölçüde bu karşıtlığa borçludur.[831]

Dikkate değer hususlardan biri şudur ki istisnai birkaç husus dışında hemen bütün tarihi boyunca başta Vehhabilik olmak üzere Neo-Selefilik hep Müslümanları ötekileştirmiş, gayrimüslimlerle değil, Müslümanlarla mücadele etmiştir.

---

[828] Riad Domazeti, 'Suudi Arabistan'ın Balkan Politikaları", s. 9, 13.
[829] Mehmet Zeki İşcan, *a.g.e.*, s. 37.
[830] Bölgede yaşamış biri olarak Eyüp Sabri Paşa *Tarihi Vehhabiyan* başlıklı eserinde o dönemde Vehhabiliğe bağlı olayların nasıl geliştiği hakkında bilgi vermektedir.
[831] Tahsin Görgün, *a.g.e.*, s. 73-79; Muhammet Altaytaş, *a.g.m.*, s. 205-206.

Günümüzde Neo-Selefi doktrinerler Vehhâbîliğin ortaya çıkışının Osmanlı karşıtı olmadığını, bölgeyi yanlış inanış ve hurafelerden arındırmak üzere harekete geçildiğini ifade etmektedirler. Benzer bir şekilde günümüz Balkan Neo-Selefileri'nde de Türkiye'ye karşı doğrudan olumsuz bir tavır göze çarpmamaktadır. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, Neo-Selefiliğin yer etmeye çalıştığı Balkanlar bölgesi, Türk Kültür Havzası'nda yer alan ve Osmanlı-Türk medeniyet tasavvurunun şekillendirdiği bir bölgedir. İlk ortaya çıktığında Vehhâbîlik nasıl ki hem dini ve kültürel hem de siyasi olarak Osmanlı karşıtı bir tavır olarak doğmuş ve neticede İngilizlerin destek ve organizasyonu ile Mekke ve Medine'de Osmanlı hakimiyetine son vermiş ise, günümüzdeki Neo-Selefiler de yaklaşık bin yıldır Müslümanların itikadi (Ehl-i sünnet) ve siyasi (Selçuklu Osmanlı) omurgasını teşkil eden Türk/İslâm dinî anlayışın Balkanlardaki izlerini silmek üzere konumlandırıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

3.5.2.1. Neo-Selefilerde Bir Eylem Şekli Olarak Şiddet

Neo-Selefilerde ötekileştirmenin itikadi dayanağı olduğu için, ötekileştirilen unsurlar tekfir edilerek din dışı ilan ediliyor. Bu durumda Neo-Selefinin gözünde geleneksel dinî anlayışı benimseyenler müşrik ya da en iyi ihtimalle bid'atçı konumundadır. Bu sebeple Balkanlar'da ortaya çıktıklarında halk, tarihi Vehhâbî tecrübesinden yola çıkarak bu harekete karşı sesini yükseltmiştir. Ancak, çoğunlukla Batı önderliğindeki "yardım faaliyetleri" ile "insan hak ve özgürlükleri" kapsamında gündeme gelmesi[832] sebebiyle bu hareketler yerel güvenlik kurumlarının suskunluğunun[833] da katkısıyla Balkanlara yerleşme imkanı bulmuştu.

Bosna Hersek Savaşı yıllarında bölgeye akın eden Sahve Selefiliği etkisindeki Neo-Selefiler, Vehhâbîliğin sert yüzü olarak algılanmıştır. Bu savaşçıların eylemleri

[832] İsa Blumi, *a.g.e.*, s. 1.
[833] Nexhat İbrahimi, "Lëviyjet Islame Në Ballkan Gjatë Dekadave Të Fundit", fhttps://www.academia.edu/102272071/L%C3%8BVIZJET_ISLAME_N%C3%8B_BALLKAN_GJAT%C3%8B_DEKADAVE_T%C3%8B_FUNDIT, (22.03.2024).

çoğunlukla abartılarak Boşnaklara yapılan zulümleri haklı gösterebilmek için bazı çevreler tarafından istismar edilmişti. Nitekim, 2002 yılında yapılmış olan bir röportajda Boşnak lider Aliya İzzetbegoviç, yabancı savaşçıların Bosna savaşına vermiş olduğu zararı açık açık dile getirmektedir.[834] Daha sonraları ise bu ilk aşamadaki mensupların sert söylemleri genellikle uzun yıllar eğitim gördükleri Afganistan kampları ve Bosna Hersek'teki savaş durumu dahil genel olarak Müslümanların sosyal, siyasi ve ekonomik durumları nedeniyle demokratik kurumlara olan güvensizlik şeklinde yorumlandırıldı. Yabancı savaşçıların Bosna Savaşı'na katılmaları bir aşırıcılık değil, saldırıya uğramış Müslüman kardeşlerine yardım olarak açıklanmış[835] ve bir süre sonra bu grupların pasivize edildiği ifade edilmişti. Ancak yine de 2000'li yıllardan sonra bile terör, şiddet, dinî nefret söylemleri olaylarında hep bu gruplar işaret edilmiştir.

1997 yılında Saraybosna ziyareti esnasında Papa'ya yönelik suikast teşebbüsü aydınlatılmamış olsa da, dolaylı yollarla Neo-Selefiler işaret edilerek sorumlu tutuldu.[836] 2002 yılında Muammer Topaloviç, Konjiç'ta geri dönen bir Hırvat ailenin evine düzenlediği saldırıda aile üyelerinden üç kişinin ölümüne neden olmuştu.[837] 2010 yılında Haris Čaušević'in Bugojno Polis İstasyonuna düzenlemiş olduğu silahlı saldırıda bir güvenlik görevlisi hayatını kaybetmiş, bir diğeri ise ağır yaralanmıştır.[838] 2011 yılında Mevlid Jašarević'in ABD Büyükelçiliğine yönelik saldırısı ve iki güvenlik görevlisini yaralaması aşırıcı grupların faaliyetlerinin uzanabileceği yerleri göstermesi açısından dikkat çekmiştir.[839] Bunun gibi daha başka saldırı örnekleri doğrulanamasa da fail olarak hep Neo-Selefilere işaret edilmiştir.

---

[834] Hasan Ali Sekaf, Jasmin Merdan i Adnan Mešanović, *a.g.e.*, s. 13.
[835] Vlado Azinovic, *a.g.e.*, s. 192.
[836] https://www.youtube.com/watch?v=yhpwXqRxNRY, (02.05.2024).
[837] https://www.kurir.rs/region/bosna-i-hercegovina/3986993/muamer-je-andjelicima-upao-u-kucu-uoci-bozica-i-ubio-njih-troje-izabrao-sam-badnje-vece-jer-su-nam-pokvarili-bajram, (02.05.2024).
[838] https://radiodonjivakuf.com.ba/obiljezavanje-desete-godisnjice-teroristickog-napada-na-policijsku-stanicu-bugojno/, (02.05.2024).
[839] https://www.youtube.com/watch?v=luYzo0gbckg, (02.05.2024).

İslâm Birliklerinin, bölgenin dokusuna yabancı selefi meşreb unsurların toplumsal huzur ve barışı etkileme potansiyeline dair uyarılarına karşılık ülkelerin güvenlik teşkilatları sorunun bilincinde oldukları ancak tehdit oluşturacak boyutta olmadığı şeklinde karşılık verdiklerini bir önceki bölümde görmüştük. Irak ve Suriye savaşları patlak verdiğinde Bosna Hersek, Kosova ve Kuzey Makedonya'dan yüzlerce kişinin aileleriyle beraber, savaşmak üzere bölgeye akın etmesi durumun vehametini ortaya koymuştu. Bilhassa IŞİD'e katılanların bölgeye yönelik tehdit mesajları barındıran videolar da yayınlaması endişelerin artmasına neden olmuştu. Suriye'deki çatışmalar ayrıca, Balkanlar'daki bazı Selefi yapıların propaganda üretme, yeni taraftar kazanma ve aşırılıkçılara lojistik destek sağlama konusunda öncü rol üstlendiği şeklindeki bir gerçeğini de ortaya çıkarmıştır. Her üç ülke, cezai bir takım yaptırımlar öngören hukuki düzenlemelerle yabancı savaşlarda yer alan Neo-Selefilerin durumunu tanımlamış ve geri dönmeleri durumunda tekrar topluma kazandırılmaları için bazı tedbirler öngörmüştür. Ancak bu durum da daha sonraları şiddeti benimseme ya da savaşa katılmak için değil de, daha çok Şeriat ile kurulmuş bir devlette yaşamak isteği olarak açıklanmıştı. [840]

Neo-Selefilerin bir şekilde eylem planına dahil edilip sonra da aklanmalarının sağlandığı bu anlatılar ile tarihte ilk defa İslâm'ın ve Müslümanların şiddet ve terör ile yan yana getirilme fırsatı doğdu. Dinî özgürlük adı altında yer etmelerine izin verilen bu grupların en büyük tahribatı insanların hafızasındaki İslâm dini ve Müslüman imajına yönelik olmuştur. Barış, huzur, refah, hoşgörü dolu beş asırlık hâkimiyetten sonra son yüzyılda maruz kalınan zulüm ve baskıya rağmen yapıcı olmaktan vazgeçmeyen Müslüman unsur, Neo-Selefilik sayesinde şiddet, terör ve saldırganlık ile anılmaya başlandı.

Günümüzde, Balkanlar'daki Neo-Selefi gruplardan hiçbiri şiddet eylemlerine sahip çıkmadığı gibi, şiddeti benimseyen her tür eylem şekli ile de aralarına mesafe koymaya özen gösterdikleri görülmektedir. Ancak, şunu da unutmamak gerekir ki, dini

[840] Vasko Šutarov, *a.g.e.*, s. 4-9.

aslına döndürme iddiasında olan Neo-Selefilerin ötekiyi belirlerken hedeflerinde bölge Müslümanları bulunmaktadır. Hakikatin tek temsilcisi olarak kendilerini sunan ve yerel İslâm'ın mutlaka dönüştürülmesi gerektiğini savunan Neo-Selefilerin bu tutumlarının geleneksel din anlayışına bağlı Müslümanlara karşı (günümüz için) fiziki olmasa da, psikolojik, sözlü veya sembolik bir mücadele alanıdır.[841]

Ayrıca, ötekileştirmenin itikadi kaynaklı olması ve ötekileştirilenlerin dinen müsamaha gösterilmeyecek tek konu olan şirk ile nispet edilmesi, her zaman için şiddet üretme kapasitesini barındırmaktadır. 21 Temmuz 2022 tarihinde Poduyeva'nın Lupç köyünde on yıldır görev yapan İmam Zekir Berisha, namazı kıldırma şeklinden memnun olmayan Behar, Shkodran ve Atdhe Murturi kardeşler tarafından yatsı namazı çıkışında öldüresiye dövülecek şekilde bir saldırıya maruz kalmıştı. Konuyu aktaran haber kaynakları, imamın uzun bir süre öncesinden, biri Suudi Arabistan'da öğrenci olan kardeşler tarafından tehdit edildiğini ifade etmişti.[842]

Son günlerde Bosna Hersek'te başlatılan türbe saldırıları da bu şiddete başvurma tavrına örneklik teşkil etmektedir.[843] Bu ve benzer örnekler, Neo-Selefilerin toplumsal huzur ve güvenliği temin etmede potansiyel bir tehdit teşkil etmelerinin yanı sıra, olası bir kaos ortamı oluşturmak isteyen çevrelerin ellerinde kullanışlı birer enstrüman olmaya müsait olduklarını ortaya koymaktadır.

Balkanlar'da yaşayan Müslüman unsur ne beş asırlık hâkimiyeti boyunca ne de yönetildiği son yüzyılda tüm olumsuzluklara rağmen hiçbir zaman şiddet ile tanımlanmamıştır. İslâm dini ve Müslümanların şiddet ile özdeşleştirilmesi Neo-Selefilerin vasıtasıyla oluşturulmaya çalışılan bir gerçekliktir. Neo-Selefilerin varlığına

---

[841] Edina Bećirević,, *a.g.e.*, s. 37.
[842] Erdhi nga Vlora për t'u bërë Hoxhë në Lupç, cila është historia e imamit që u rrah keq para xhamisë", *Bota Sot*, https://www.botasot.info/aktuale-lajme/1844554/erdhi-nga-vlora-per-tu-bere-hoxhe-ne-lupc-cila-eshte-historia-e-imamit-qe-u-rrah-keq-para-xhamise/, (09.12.2022).
[843] "Vandali išarali turbe "Sedam braće" u Sarajevu, policija na terenu", https://www.klix.ba/vijesti/bih/vandali-isarali-turbe-sedam-brace-u-sarajevu-policija-na-terenu/240529035, (29.05.2024).

ciddi manada tek itiraz eden bölge Müslümanlarının olması bu durumu anlaşılır kılmaktadır.

3.5.2.2. Oy Kullanmak Gibi Demokratik Süreçlere Yönelik Tavırları

İslâm'ı yeniden inşa etme çabasında, ilk üç asırda bulunmayan herşeyi reddetmeye tekabül eden Neo-Selefi anlayış, ilmî ve kültürel geleneği reddetmek ile kalmaz, "Batılılılaşma" karşıtlığı adı altında toplumsal yaşama dair günümüz dünyasının ne kadar kurumu varsa hepsini inkar etmektedir. İnsanın fiil ve davranışlarını bütünüyle İslâm'a uydurma iddiasından hareket ederek ilk üç nesil Müslümanları arasında bulunmayan teşkilatlanma şekillerine bütünüyle karşı görünmektedirler. Neo-Selefilerin bu katı tutumları Müslümanların demokratik topluma ve onun kurumlarına uyum sorunu hakkındaki tartışmalara kaynaklık etmiştir. Buna bağlı olarak internet sitelerine baktığımızda her konuda konuşmayı ihmal etmeyen Neo-Selefilerin bu konular ile ilgili söylemlerine rastlamak çok nadirdir. Araştırmalarda da, Neo-Selefilerin siyaset ile ilgili görüş belirtmekte çekimser davrandıkları ifade edilmektedir.[844]

İlk dönemlerde daha çok kırsal kesimlerde görünen Neo-Selefiler, toplum ile ilgili hiçbir sürece iştirak etmiyor izole bir yaşam şeklini tercih ediyorlardı. Neo-Selefilerin bu yapılarından yola çıkarak tipoloji denemelerinde genellikle sadece tebliğ ile ilgilenen apolitik bir yapıda oldukları ifade edilmektedir.[845] Anavatanı konumundaki ülkenin siyasi arka planı dahilinde hareket eden Neo-Selefilere göre ise, demokratik ilkelerle yönetilen seküler devletlerin siyasi süreçlerine iştirak etmek, ilgili devletlerin meşruluğunu tanıma anlamına gelmektedir. Demokrasi ise, Allah'ın kanununun yerine "insan eliyle ikame edilen" kanunların kabul edilmesi olarak değerlendirildiğinden şirk

[844] Edina Bečirović, *a.g.e.*, s. 80.
[845] Zora Hesova, *a.g.m.*, s. 596.

olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla Neo-Selefilerin apolitik takılmasının esas nedeni siyasete olan ilgisizliği değil sisteme entegrasyon konusu ile ilgilidir.

Bulundukları ülkelerde İslâm Birliklerinin dini teşkilatlanma ve yorumlamada tek yetkili merci olarak kabul edilmesi, Neo-Selefileri yeni teşkilatlanma arayışlarına sevk etmiştir. Davayı etkinleştirme gayesi ile yeni arayışlara girmiş olan Neo-Selefiler, bu konuda değişimlere maruz kalmışlardır. Şehirlere yayılma süreçlerinde dernekleşme gibi modern teşkilatlanma süreçlerine dahil olmuşlardır. Dernekleşmenin yanı sıra, zamanla oy verme gibi siyasi süreçlerde yer alma konusunda da bir farklılaşmaya gittikleri görülmektedir. Bu konuda aşırıcı, muhafazakâr ve ılımlı olmak üzere temelde üç ayrı görüş karşımıza çıkmaktadır.

Aşırıcı gruplar demokratik süreçlere katılımı *tevhidu'l hâkimiyye* kapsamında değerlendirmekte ve tekfir sebebi olarak görmektedir. Bu bağlamda İslam Birliği tekfir edildiği gibi, siyasi süreç ve sivil teşkilatlanmaya katılmayı teşvik eden imamın arkasında kılınan namazın da sahih olmayacağı ifade edilir.[846]

Önceleri ana akım muhafazakâr kanatta da benzer bir tavrı görmek mümkün olmakla birlikte, sonraları ilkesel açıdan bir çözüm bulma suretiyle bu tutumlarında bir esneme olduğu fark edilmektedir.[847] Bosna Hersek'teki ana akımın en muhafazakâr tarafında kalan Zijad Ljakić'in konu ile ilgili görüşleri, bu esnekliğin ne anlama geldiğini görmek açısından önemlidir.

Oy kullanma gibi demokratik süreçlerle ilgili Zijad Ljakić, tekfirde aşırılığa giden bazı grupların konuyu itikadî alana dahil etmelerine karşı çıkmaktadır. Ljakić meselenin siyaset-i şer'iyye alanına ait fıkhi bir konu olduğunu ifade etmektedir. İslâm ülkesi olan ve olmayan ayrımıyla konuyu ele alan Ljakić, bu konudaki farklı görüşleri aktarıp tahlil ettikten sonra, Bin Baz ve Elbânî dahil çoğu âlimin, kâfir ülkelerde oy

[846] Muhammed Jusić, *a.g.e.*, s. 35-38.
[847] Ali Pajaziti, *a.g.e.*, s. 38.

kullanmanın caiz olduğuna dair görüşlerin tercih edilmesi gerektiği sonucuna varmaktadır. Ancak oy kullanırken o ülke kanunlarının Allah'ın kanunundan üstün olmadığı düşüncesine bağlılığı şart koşmaktadır. Aksi halde bunun şirk olarak nitelendirileceğini ifade etmektedir. Seçimlere katılmanın küfür ve şirk olduğu görüşünün aşırıcı bir düşünce olduğunu vurgulamayı ihmal etmeyen Ljakić, bu şekilde bir fikir beyan etmesinden dolayı kendisinin de aşırıcı gruplar tarafından ölümle tehdit edildiğini de açıklamalarına eklemektedir.[848]

Ancak bir başka sayfada Ljakić yine seçimler hakkında sorulmuş olan bir soru üzerine, Müslüman bir ülkede seçim düzenlemenin batıl olduğunu ifade etmektedir. Gayrimüslim ülkelerde ise "kötülüğün azalması" prensibi gereği böyle bir seçime katılım gösterilebileceğini söylemektedir. Burada Ljakić ayrıca, "zorunlu bir şer" olan seçime katılmanın "dailerin" yönlendirmesi ile değil bireysel ictihad ile yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.[849] Ljakić'in konu ile ilgili, "*Kâfir bir ülkede yaşamakta olan Müslümanlar, Müslümanların ve İslâm'ın hayrına olabilecek bir seçim yapabilmek için seçimlere katılabilir. Ancak katılmayanların da herhangi bir vebali bulunmamaktadır.*"[850] şeklinde ihtiyatlı bir yaklaşım sergilediği de görülmektedir.

Kosova ve Kuzey Makedonya'daki ana akım muhafazakâr Neo-Selefiler de benzer bir tavır ile oy kullanmaya itikadî bir konu olarak bakmamakla birlikte, oy verme konusunda da pek istekli görünmemektedirler. "*Daha az kötülük/daha fazla iyilik*" argümanına dayandırdıkları bu görüşleri ile kendilerinin ne tam olarak destekleyen ne de tam olarak dışlayanların arasında durarak iki uç arasındaki 'orta yol'u temsil ettiklerini ifade etmektedirler.[851] Seçim süreçlerine katılmak ile ilgili görüşleri bu yönde olmakla birlikte, ana muhafazakâr akımlar İslam Birliği'nin bütünleşme çağrılarına olumlu cevap

---

[848] Elvedin Subašič, *a.g.m.*, s. 64.
[849] Zijad Ljakić, Izbori i glasanje, https://www.youtube.com/watch?v=6C32vVbiwLU, (10.06.2023).
[850] Seçimler ile ilgili tüm görüşleri için bkz: Zijad Ljakić, *U İslamu je odgovor na sva pitanja i sve probleme*", 2010, s. 482-490.
[851] Shpend Kursani, *a.g.m.*, s. 308.

vermediği gibi, bu çağrıya olumlu cevap verenlerin davayı yozlaştırdıklarından Selefi menhecin dışına çıktıklarını savunmaktadırlar.[852]

Bosna Hersek İslam Birliğinin bünyesine katma girişimine olumlu cevap verme suretiyle daha esnek bir tavır içerisinde olan Safet Kuduzović'in modern teşkilatlanma konusunda daha aktif bir çizgide olsa da, seçimlere katılma konusunda ana muhafazakâr akımdan çok farklılaştığı söylenemez. Kuduzović, itikadi olduğu kadar fıkıh alanına ait ictihadi bir konu olduğunu söylediği oy kullanmanın toplumsal koşulların dayattığı bir zorunluluk olduğunu ifade etmektedir. Oy kullanmak, hâkim olan sistemi meşrulaştırmak değil, sadece daha yaşanılabilir bir ortama sahip olmak için bir tercihte bulunmak olarak açıklamaktadır. Kuduzović ayrıca, Selefi çevrelerde ihtilafa neden olan bu sorunun sorulmasının hoş olmadığını da açıklamalarına ekleme suretiyle bu konuların konuşulmasından haz etmediğini de ortaya koymaktadır. [853]

Kosova ve Kuzey Makedonya'daki ılımlı Neo-Selefilerin oy verme konusunda diğer Neo-Selefi gruplara kıyasla çok daha esnek olduklarını görürüz. Eskiden siyaset ile uğraşmanın da seçimlere katılmanın da haram olduğunu savunan Neo-Selefi aktörlerin, artık sadece oy vermek suretiyle değil parlamentoda temsil edilmek suretiyle bizzat siyasetin içinde yer almanın gerekliliğini dile getirmektedirler.[854] İlk ortaya çıktığında daha katı bir tavırda olduğu ancak günümüzde ılımlı Neo-Selefi olarak bilinen Bekir Halimi, *zararı def iyiliği celb* manasında oy vermenin bir emanet olduğunu ve kişisel çıkarları değil toplumsal yararın gözetilmesi için kişinin oy kullanması gerektiğini ifade etmektedir.[855] Kosovalı imamlardan Ekrem Avdiu, Enis Rama gibi imamlar da benzer görüş sergilerken, Shefqet Krasniqi ise daha da ileri giderek bunun dinî bir vecibe

[852] Her üç ülkedeki ana muhafazakâr akımlar bu konuda aynı tavrı paylaşmaktadırlar.
[853] Safet Kuduzović – "Propis izbora i glasanja", https://www.youtube.com/watch?v=wN-EyZoDUxc, (10.06.2023).
[854] Ali Pajaziti, *a.g.e.*, s. 38.
[855] Audio Shkurt https://www.youtube.com/watch?v=PK7_wL0kzhs, (11.06.2023).

olduğunu savunmakta hatta oyların verilebileceği bir parti önerisinde dahi bulunmaktadır.[856]

Ana akımın dışında kalan ve aşırıcı görüşleri ile bilinen bir internet sitesinde ise seçimlerde oy kullanmanın küfür olduğu ifade edilmektedir.[857] Ana akım muhafazakâr kanadın "*Kötünün iyisini seçmek*" ifadesiyle seçimlere katılmayı meşrulaştırma çabasını, %50 ve %25 alkol karışımlı iki kadehten %25'lik alkol miktarı içeren kadehi seçmek şeklindeki bir ironi ile eleştirmektedir. Seçimlere katılmayı caiz görmelerine şiddetle karşı çıkılan bu sitede yazan İdriz Bilibani, oy vermek ile parlamentoya girmek arasında fark görmektedir. Parlamentoya giren kişi kanun yapımında yer alacağı için onun durumu sadece seçimlere katılanlara nazaran çok daha vahimdir. Çıkarılan kanunları onaylamak Lat ile Menat'a tapmak ile eş anlamlıdır. İlgili kanunlara bağlılık yemini etmeyen siyasetçilerin ise sadece günahkar ve bid'atçı oldukları ifade edilmektedir.[858]

2016 yılında, eski Sancak Müftüsü rahmetli Muammer Zukorliç'in tehdit edildiği bir video yayınlanmıştı. Söz konusu videoda, İslâm Devleti mensubu olduğu ifade edilen Abdul Kayyum el Bosnevi isimli şahıs, Zukorliç'i, Sırbistan parlamentosunda milletvekili görevinde bulunması, halkın seçimlere katılmaları yönünde teşvik etmesi gibi benzer daha birçok gerekçe ileri sürerek İslâm'a ihanetle suçluyor ve öldürülmesi gerektiği çağrısında bulunuyordu.[859]

Akademisyen Fikret Karčić bir çalışmasında, internet sitelerinde yayınlanmış olan soru ve bunlara verilen cevaplara dayanarak Neo-Selefilerin sivil ve kurumsal teşkilatlar ile bulundukları ülkelerin hukuki düzene entegrasyonları ile ilgili görüşlerine yer vermektedir. Sözü edilen çalışmada, seküler devletlerin kanunlarının cahiliyye dönemi

---

[856] Shpend Kursani, *a.g.m.*, s. 308.
[857] Nenadmašan govor o koristima i štetama glasanja i ulaska u parliament, https://putvjernika.com/nenadmasan-govor-o-koristima-i-stetama-glasanja-i-ulaska-u-parlament/, (10.06.2023).
[858] https://www.youtube.com/watch?v=KcKZO_rafR0, (10.06.2023).
[859] https://www.nezavisne.com/novosti/ex-yu/Zukorlic-Prijetnje-IS-nece-me-uplasiti/377058, (26.07.2023)

kanunları olarak telakki edildiği, insanın kanun yapma yetkinliğinin olamayacağı, demokratik ülkelerde seçime katılmanın zorunlu bir kötülük olduğu, iltica edilen Batı ülkesinden vatandaşlık elde etmenin ilgili ülkenin seküler kanunlarına boyun eğmek anlamına geleceğinden vazgeçilmesi gerektiği, hukuk eğitimi alan birinin, şeriatın daha iyi olduğuna ikna olmuş olsun veya olmasın, seküler hukuka dayalı yargılamayı helalleştireceğinden caiz görülemeyeceği gibi Neo-Selefilerin modern hukuk devletleri ile olan uyuşmazlığı gözler önüne serilmektedir.[860]

Görüldüğü üzere, diğer bütün konularda olduğu gibi, bu konuda da en katısından en ılımlısına kadar farklılaşan Neo-Selefi düşüncenin tüm katmanları sahada canlılığını korumaktadır. Arnavut dünyasındaki ılımlı Neo-Selefileri bir tarafa bırakırsak, genel olarak bütün Neo-Selefilerin seçimlere katılma yönünde görüş belirtseler de, bu konuda pek istekli olmadıkları ortaya çıkmaktadır. Bu konuda soru sorulmasından hoşlanılmaması, konu ile ilgili aşırıcı görüşlerin de dile getirilmesi, seçimlere katılma görüşü vaizin bireysel görüşü olarak sunulması ve bu konuda vaizden görüş talep edilmesi yerine kişilerin kendi tercihine göre davranmalarının istenilmesi toplumsal yaşam teşkilatlanma süreçlerinde katkı sağlamama sorununun ucu açık bir şekilde devam edeceğinin göstergesidir.

Osmanlı'nın bölgeyi terk etmesiyle birlikte ilk defa yöneten değil de yönetilen konumuna gelen Müslümanların bu yeni durumu dönemin önde gelen âlimleri tarafından müzâkere edilmiştir. İslâmî kurallarla yönetilmeyen bir devletin meşruiyeti ve Müslüman unsurun bu yönetim ile ilişkileri konusunu tartışıldığı bu dönemde yoğun göç de yaşanmaktadır. Vatan edinilmiş olunan bu toprakları terkedilmemesi gerektiğini düşünen âlimlerin ilk olarak bu konuya çözüm bulması gerekliydi Bu konuyu açıklığa kavuşturmak üzere Tuzla Müftüsü Mehmed Tevfik Azapağazâde (ö. 1918), *Hicret Meselesi* (Rasprava o hidžri) başlıklı Arapça bir risale kaleme alır. Sözü edilen risalede hicretin tanımını yapan

[860] Fikret Karčić, "Alternative Muslimanske grupe između šerijata i sekularnog prava", *İslamska Scena u BiH*, Sarajevo 2011, s. 62-64.

Azapağazâde, hicretin, ancak Mekke fethinden öncesi için geçerliliği olan bir emir olduğu ve sonrasında da neshedildiğini ortaya koyduktan sonra, Müslümanların Bayram namazı, Cuma namazı gibi temel hak ve özgürlüklerinin temin edilmesi durumunda *Daru'l Harb*'ın *Daru'l İslâm*'a dönüştüğünü delillendirmektedir.[861]

Bu risale aynı zamanda, Avusturya-Macaristan iktidarının meşruiyetinin tanınması yönünde bir fetva olarak kabul edilmişti. Avusturya Macaristan yönetimi bu dönemde ulema heyeti, vakıf yönetimi, eğitim ve şer'i mahkemeler gibi alanlarda Müslümanlara kurumsallaşma imkânı tanımıştı. İslâm dininin bir devlet dini olarak tanınması ve temel insan hakları ve ahval-i şahsiyye gibi alanlarda şeriatın geçerli olması, bu ülkenin hukuk sisteminin meşruluğunun Müslümanlar tarafından kabul edilmesini temin etmişti.

Osmanlı'nın Kosova ve Kuzey Makedonya'dan çekilişi daha geç bir dönemde (1913) gerçekleşmiştir. Bosna Hersek ile birlikte Yugoslavya Krallığı'nın hâkimiyetine geçtiklerinde de Müslümanların dinî-hukuki durumu aynı şekilde devam ettirildiğinden hüküm de aynı şekilde devamlılık gösterdi. Osmanlı'nın bölgeden çekilmesi ile birlikte bölgede bir varlık mücadelesi veren Müslüman unsurun lideri konumundaki bazı âlimler, Müslüman unsurun lehine olacak ekonomik, sosyal ve iktisadi bazı fırsatları elde etmek için siyasi ve toplumsal süreçlere katılmayı meşru saymışlardı.[862]

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Kosova'ya verilmiş olan sınırlı özerklik ile birlikte bu üç ülke Tito yönetimindeki Sosyalist Yugoslavya Federasyonu'a katılmış oldu. Bu dönemde, din ve devlet işlerinin ayrılığı esas alınması sonucu, dinî düzenlemeler resmî kurumlardan çıkartılarak kişilerin özel hayatı ile sınırlı kaldı. Temel hak ve özgürlükler kapsamında dinini yaşama fırsatı bulan Müslüman unsur bu dönemde de, tabi olduğu ülkenin kanunlarını, kurumlarını ve bu ülkenin çatısı altında yaşamanın meşruiyetini

[861] https://isamveri.org/pdfdkm/13/DKM133148.pdf, (03.05.2024).
[862] Meral Jahjai, *Son Dönem Osmanlı Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmi Görüşleri*, s. 27.

tanımıştır. İslam Birlikleri'nin çatısı altında teşkilatlanmaya devam eden Müslümanlar, kendilerine bırakılan alanda meşru çerçeve içerisinde kendi dinî ve kültürel kimliklerini muhafaza etme mücadelesi vermeye çalışmışlardı.[863] Elbetteki, tacizler ve sindirme politikaları göç, maddi olduğu gibi can kaybına da neden olmuştur. Ancak yine İkinci Bölüm'de de ortaya konmaya çalışıldığı üzere, 1990'lara gelindiğinde, İslam Birliği ve himayesindeki kurumlar gibi Msülümanların da bireysel gayretleri ile bugüne ulaşabildiğini görebilmekteyiz. Bu manada Balkan Müslümanları, azınlık olarak varlık gösteren tüm dünya ülkeleri için, devlet desteği olmadan da, temel hak ve özgürlüklerin temin edildiği sürece nasıl ayakta kalınabileceğine dair güzel bir örneği teşkil etmektedir.[864]

3.5.2.3. Millî Dava ve Ulusal Sembollere Yönelik Tutum

Neo-Selefilerin Müslümanlar için oluşturmaya çalıştıkları yeni bir tutum da ulusal ve millî davalara karşı takınmış oldukları tavırlarıdır. Aşırıcı gruplara ait Neo-Selefiler için millî semboller ve millî dava için mücadele etmek küfür olarak nitelendirilmektedir. Irak savaşına katılmış olan Lavdrim Muhaxheri, Sırbistan'a karşı 1999 savaşı sırasında Kosova'nın kurtuluşu için mücadele eden Kosova Kurtuluş Ordusu'na (UÇK) hakaret etmişti.[865]

Ana akım muhafazakâr kanadın da bu konuda benzer bir tavır içerisinde oldukları görülmektedir. İbn Useymin'in "vatan şehidi" kavramının bid'at olduğunu bildiren yazısı internet sitelerinde yerini korurken,[866] diğer taraftan Boşnak Neo-Selefilerin lideri Ljakić, daha bu yılın (2023) Temmuz ayında, Srebrenica Soykırımını Anma Törenleri gibi

[863] Fikret Karčić, "Alternative Muslimanske grupe između šerijata i sekularnog prava", s. 60, 61.
[864] Fikret Karčić "Šta je to İslamska Tradicija Bošnjaka?", s. 57, 58.
[865] Shpend Kursani, *a.g.e.*, s. 310.
[866] Refuzim për termin e shpikur "shehidi vatanit" – Shejkh Uthejmin, https://selefi.org/index.php/teuhid/37-ceshtjet-e-imanit/3083-refuzim-per-termin-e-shpikur-shehidi-vatanit-shejkh-uthejmin, (15.10.2023).

organizasyonları bid'at olarak niteleyen video kayıtları yayınlamıştı.[867] Yine internet üzerinden sorulmuş bir soru üzerine Ljakić, herhangi bir ulusal bayrağın veya armanın önünde resim çektirmek için bile olsa bu sembolleri yüceltmek gayesiyle durmanın bid'at olduğunu ifade etmektedir.[868] Bazı Neo-Selefilerin geleneksel dinî anlayışa mensup bazı gençlerle internet üzerinden yürüttükleri kavgalarda, olası bir düşman saldırısı esnasında bu sefer kendilerine yardım etmeyeceklerine dair tehdit dolu ifadeleri de bir bakıma muhafazakâr Neo-Selefilerin millî davaya nasıl yaklaştıklarını gözler önüne sermektedir.

Ilımlı Neo-Selefilerin ise bu konuda ana akım muhafazakâr kanattan oldukça farklı bir tutum içerisinde oldukları görülmektedir. Şöyleki, millî dava konusuna tekfir veya bid'at olarak yaklaşmadıkları gibi, yerel dinî anlayış ile bir söylem birliği içerisinde oldukları görülmektedir.[869]

Balkanlar'daki Müslüman halkların millî davalarını geçersiz kılmak, millî duyguların karşılık bulduğu millî sembolleri şirk unsuru saymak aslında, Müslümanları tarih şuurundan da, millî hafızadan da yoksun bırakmak anlamına gelmektedir. Tarih şuuru, iptidai insanı millet olma olgunluğuna eriştirir. Tarih boyunca yaşanan hadiseler de millî hafızayı oluşturur. Bütün büyük milletler bu tecrübelerden güç alarak yükselişini sürdürdüğü gibi zor zamanlarda da bu tecrübeler sayesinde ayakta durur. Bu birikim bir bakıma milletin selamet ve istikametini tayin eden bir rehber konumundadır. Bu sebepledir ki, bir milletin tarih şuurunun ve millî hafızasının yok sayıldığı yerde o milletin istikametini tayin eden rehberini dolayısıyla o milletin kendisinin de yok edilmesi temin edilmiş olur.[870]

---

[867] "Sramotna objava: Zijad Ljakić Srebrenicu nazvao novotarijom", https://senzor.ba/sramotna2-objava-zijad-ljakic-srebrenicu-nazvao-novotarijom/, (15.10.2023).
[868] Fikret Karčić, "Alternative Muslimanske grupe između šerijata i sekularnog prava", s. 62.
[869] Hoxhë Shefqet Krasniqi në listën e veteranëve të UÇK-së, https://www.youtube.com/watch?v=uAM9xWqV2Ns, (17.06.2024).
[870] Konu ile ilgili detaylı açıklamalar için bkz., Muhammet Altaytaş, "İslâmî Zâviyeden Mehmet Akif'te Vatan Millet ve Tarih Şuuru", *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar*, İstanbul 2014, s. 387-389.

Balkan halkları, yaklaşık bin yıl gibi bir süre İslâm'ı anlama ve yaşama tarzıyla dünyaya önderlik etmiş bir milletin devamını teşkil etmektedir. "*Ve dahi din ve millet ikisi de birdir*.", "*Dünyada vatan ahirette iman*." gibi temel düsturları olan bu öğretinin yetiştirmiş olduğu âlimler, bu topraklarda hâkimiyetin kaybedilmesinden sonra bile tarih şuuru ve millî hafızanın muhafazası için çetin bir kimlik mücadelesine girişmişlerdir. Son yüzyılda millî ruh epey bir tahribat görmüştü. Demokratikleşme ile birlikte bir şekilde bu durumun onarılacağına dair umudun yaşandığı bir dönemde, bu defa Balkan Müslümanları, hiç ummadığı şekilde din anlayışına dayalı yeni bir tehdit ile karşı karşıya kalmıştır.

SONUÇ

Neo-Selefi kavramıyla genel olarak Vehhabilîk'le başlayan, son iki yüzyılda dini bid'at ve hurafelerden arındırarak ana kaynaklara, Selef'e ve ilk döneme dönme iddiasını taşıyan, bilhassa XX. yüzyılın ortalarından itibaren Suudi Arabistan'ın da desteği ile revaç bulan dinî akımlar kastedilmektedir.

Neo-Selefilerin Balkanlar'daki varlığı Sosyalist Yugoslavya Federasyonu'nun dağılma sürecine girmesi ile birlikte, 1990'lı yıllarda savaş döneminde Müslümanlara yardım etmek üzere bölgeye gelen Orta Doğu kökenli kuruluşların faaliyetleri ile başlatılmaktadır. Müslümanların son yüzyılda yaşamış olduğu siyasi, iktisadi ve kültürel buhranlara ilaveten zor savaş koşullarında sağlanan yardımlar, onları dış etkilere açık hale getirmişti. Yardımlaşma dernekleri ve yabancı savaşçılar ile başlayan süreç, öğrenimi yurt dışında sağlanan genç vaizlerin tebliğ faaliyetleriyle devam ederek günümüze gelinmiştir.

Neo-Selefiliğin Balkanlar'daki faaliyetleri, bölgeye yönelmiş olan Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinin jeopolitik konum elde etme kapsamındaki faaliyetleri olarak nitelendirilmektedir. İslâm dünyasının hamisi rolünü sahiplenmeye çalışan Suudi Arabistan, ABD'nin müttefiki olarak bölgede etkisini artırmanın yollarını aramıştır. Uluslararası ilişkilerde dinî oluşumların birer enstrüman olarak kullanılabilmesi, Neo-Selefi grupların ilgili ülkelerin siyasi arka planı dahilinde hareket eden dinî oluşumlar olarak faaliyete geçmelerine imkân hazırlamıştır.

Osmanlı sayesinde İslâm dini ile tanışan Balkan Müslümanlarının din anlayışı ile Neo-Selefi din anlayışı arasında derin bir yorum farkı bulunmaktadır. Araştırmamız neticesinde Neo-Selefilerin ilmî, taabudi, kültürel ve siyasi alanda yürütmüş olduğu faaliyetlerin tamamının Türk/Osmanlı medeniyet tasavvurunun şekillendirdiği Balkan Müslümanlarının geçmiş ile bağlarını tasfiye ederek yepyeni bir gerçeklik oluşturmaya yönelik olduğu ortaya çıkmıştır. Böylece tarihi olarak Balkan ülkelerinin doğal müttefiki

konımundaki Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini azaltarak yerine Selefi öğretilerin anavatanı olan ülkelere yer açmak olduğu anlaşılmaktadır.

Günümüzde Neo-Selefilik, yabancı fonlarla desteklenen çeşitli dernek ve sivil toplum teşkilatları etrafında toplanan taraftarların faaliyetleri, öğrenimini üstlendikleri vaizlerin tebliğ faaliyetleri, tercüme eserler, teknolojik gelişmelerin sağladığı imkânlar ve son derece aktif oldukları sosyal medya vasıtasıyla yayılmaktadır. Neo-Selefilerin kendi aralarındaki bölünmüşlüğü ile arkalarına aldıkları güçlü sermayenin sağladığı vasıta çokluğu çok geniş bir kitleye hitap ediyormuş izlenimini vermektedir. Sert ve uzlaşmaz tavırları nedeniyle yerel dinî anlayış tarafından geri püskürtüldüğü her seferinde vasıtalarını yenilemiş böylece arayışlarına devam edebilmişlerdir.

Batı dünyasında yapılmış olan birçok çalışmanın günümüz Neo-Selefiliğinin gerek Vehhâbîlik gerekse Suudi Arabistan devleti ile olan bağını bir şekilde örtmeye çabalamasına rağmen, Neo-Selefiliğin Balkan örneği gerek öğreti açısından gerekse teşekkül, yerleşme ve teşkilatlanma çabası açısından Vehhâbilik ile olan paralelliğini açıkça ortaya koymaktadır. Şöyleki, nasları katı bir lafzi okumaya tabi tutmanın neticesinde ortaya çıkan katı ve dar din yorumu ve bununla irtibatlı olarak bid'at ve hurafeler içerisinde olduğunu iddia ettiği yerel Müslümanları şirk ile itham ederek dışlayan, cihad mücadelesini Müslümanları dönüştürmeye odaklayan, türbeleri yıkan, dinî yaşamdan sorumlu meşru kurumların otoritelerini kabul etmeyen, zaman zaman esneyen gerektiğinde sertleşebilen tavır,Vehhâbîliğin günümüzdeki izdüşümüdür.

Neo-Selefiler, kendi yorumladıkları şekliyle tevhid ve iman-amel birlikteliği zemini üzerine oturtmuş oldukları *dini aslına döndürme, iyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma, cihad, velâ ve berâ* ilkeleri doğrultusunda bulundukları bölgelerdeki Müslümanları dönüştürme mücadelesi vermektedirler. Rivayetleri lafzi okumaya tabi tutarak genellikle başta İbn Teymiyye olmak üzere Ehl-i Hadis âlimleri arasında bir dayanak bulmaya çalışsalar da, görüşlerinin şekillenmesinde Elbânî, İbn Baz, Salih b. Fevzan, İbn Useymin gibi Suudi âlimlerin etkin olduklarını görmek mümkündür. Buna

göre, ameli tevhid anlayışı ile amelin imandan bir cüz sayılması, sıfatlar bahsinde te'vil karşıtlığı ile teşbihe vardıran lafzi okuma, pratiklerde dinî bilginin tek sahibiymiş edasıyla farklı uygulamaları geçersiz kılmak ve bid'at anlayışları gereği ilk üç asırda bulunmayan her türlü ilmî, kültürel ve toplumsal gelişmeyi reddetmek temel yaklaşımlarını oluşturmaktadır.

Tevhidi inanç boyutunda açıklamanın şirk olduğu, ibadet tevhidinin de iman ile küfrün sınırını belirlediği Neo-Selefi öğretisinde tekfir etme, din dışı sayma ve şirk ile itham etmenin sınırları olabildiğince geniş tutulmaktadır. Kendileri gibi düşünmeyenleri bilgisizlik nedeniyle mazur görerek "*delil kendilerine ulaştırılana kadar*" ifadesiyle kayıtlamaları farklı bir düşünceye asla hayat hakkı tanımadıklarının göstergesidir. Bu durum daha önce de tecrübe edildiği üzere her zaman için şiddet üretme ihtimalini canlı tutmaktadır. Neo-Selefilerin şiddete başvurma yatkınlığı ise toplumsal huzuru tehdit etmekle kalmaz, yerine göre siyasi projelerde kullanışlı bir enstrümana da dönüşebilmektedir. Bosna Savaşı'nda (1992-1995) *Sahve Selefiliğin* etkisinde Neo-Selefîlik, nasıl millî davaya gölge düşürmek için bazı çevrelerce istismar edildiyse, 11 Eylül saldırılarından sonra da bu hareketler bölgede İslamofobiyi destekleyecek bir malzeme olarak kullanılmak istenmiştir.

Neo-Selefilerin tevhid yorumu dilsel ve etnik farklılıklara rağmen dinî anlayışta birleşen Müslümanların birliğini hedef almıştır. Şöyleki, Allah'ın birliğini ifade eden tevhidin yeryüzündeki yansıması İslâm ümmetinin birliği olarak asırlarca kabul görmesine rağmen, Neo-Selefilerin ellerinde bölücülüğün, ayrışmanın temel motivasyonu haline getirilmiştir.

Neo-Selefilerin mezhep oluşumuna karşı olmaları, dinî uygulamalar konusunda da geleneksel dinî anlayış ile çatışmaktadır. Neo-Selefilere göre altı asır boyunca bölgede yer etmiş olan Hanefî mezhebine bağlı uygulamalar, mutlaka terk edilmesi gereken yanlış uygulamalardır. Onlara göre günümüze kadar bu pratiklere tabi olan yerli Müslümanlar hakikati bilmeyen, hidayete ermemiş Müslümanlardır. Neo-Selefilerin bilhassa yerli

âlimleri itibarsızlaştırma çabaları bölgedeki Müslümanlar arasında huzursuzluk nedeni olmuştur. Balkan Müslümanlarına ait böyle bir hassasiyetin farkında olan Arnavut kökenli Elbânî de, davanın yayılabilmesi için talebelerine eski ulemayı sahiplenmek, hayatta olanlara yakınlaşmak gibi tavsiyelerde bulunmuştur.

Neo-Selefiler, dinî yaşama eklemlenen bazı unsurları din dışı, zaman zaman şirk olarak görüp sert bir üslupla dışlayıp, mahkum ederler. Kur'ân ve sahih Sünnet'e dönmek iddiası ile bid'at ve sapkınlık olarak ortadan kaldırmaya çalıştıkları uygulamaların çoğunda, Mekke ve Medine şehirleri örneğinde görüldüğü gibi Türk/Osmanlı izlerini silme çabası gözlenmektedir. Ancak onların bu yöndeki tavırlarının tahribatı ne yazık ki, bu kadarı ile kalmaz. Cami ve onun müştemilatı konumundaki hazireler, türbeler, mezarlıklar gibi Türk/İslâm mirasına yönelik tutum dini arındırma değil, tarihi ve kültürel olarak birer tapu ve hâkimiyetin canlı şahitlerini tarihten de hafızalardan da silme hareketi olarak da işlev görmektedir.

Neo-Selefilerin Kelâm ve Tasavvuf karşıtlığı dinî düşüncenin gelişimine de, katılıktan korunmasına da engel olmaktadır. Balkanlar örneğinde de görüldüğü üzere İslâm dininin yayılması ve yerleşmesinde askeri fetihlerin yanı sıra önemli bir yeri olan medrese ve tekke gibi kurumlara karşı tavır, aslında bölgede İslâm'ın kalıcılığını temin eden temel kurumlara darbedir.

Selefe ittiba ettikleri iddiasında olan Neo-Selefilerin bid'at kapsamında dinî yaşama dair müdahaleleriyle Selef anlayışına değil tam aksine aslında Batı menşeli Modernist anlayışlara geniş bir alan açtıkları görülmektedir. Helal-haram gibi dar bir alana hapsedilen dinden geriye kalan boşlukta, halkın ortak birikimi olan geleneksel kültür tasfiye edildiğinden, küresel kapitalizmin öngördüğü yaşam biçimine geniş bir alan temin edilmektedir.

Dinî yaşama ait asli unsurların etrafında önem kazanan bazı uygulamalar dinî kültür itibariyle dinin esaslarını korumuş ve hayatiyetini sağlamışlardır. Bid'at anlayışı

gereği bunları yok saymak aslında asli unsurların da yaşamdaki varlıklarının bir bakıma altını oymak anlamını taşımaktadır. Namaza başlarken kendi dilinde sözlü niyet etme veya abdest alma esnasında abdest dualarını okuma hassasiyeti kişiye her seferinde ibadetinin anlamını hatırlatan pratik formüllerdir. Bunun önemini anlamadan, nedenini tahlil etmeden bid'at gerekçesi ile önemsizleştirmek sıradan bir müslümanın ibadeti ile olan bağının zayıflamasına da vesile olabilmektedir. Bu şekilde dinî kültüre ait halk arasında önem kazanmış bazı uygulamaları ortadan kaldırmak, görünmez kılmak veya zayıflatmak dinî yaşamın sekülerleşmesine katkı sağlamaktadır.

Bazı uygulamalar bağlı bulunduğu kültürün kodlarını taşımaktadır. Bugün mevlid merasimi de, metni de bu kültürün ana vatanı ile önemli bir bağdır. Neo-Selefilerin mevlide savaş açmaları, bu merasimleri dönüştürme çabaları bu kültürün ana vatanı ile olan bağını tasfiye etme işlevini de görmektedir. Bunun gibi dinî musikîye de yaklaşımları hep bu kültürel kimliği tasfiye etme anlamı taşımaktadır. Ancak Balkanlar ortamında kültürel hafıza kodlarını Kur'ân-ı Kerîm'deki "müşrik ataların dini" ile eşleştirerek değiştirmeye çalışmak çok sakıncalı bir zeminde yürümek anlamını taşır. Buna ek olarak millî değerlerin de yok sayıldığı bir ortam, "İlk inançlarına dönme" çağrısı yapan Katolik ve Ortodoks misyonerlerin işine yaramaktadır**.** Misyonerlerin millî bir kisveye büründürerek ortaya attıkları teoriler, yeni nesillere kendi dinî kültür ve anlayışından uzak olarak tanımadıkları Orta Doğu görünümlü anlayışlardan daha tercih edilebilir bir tablo gibi algılanabilmektedir. Unutmamak lazım ki, İslâm öncesine ait bazı uygulamaları müslümanlaştırarak devamının sağlanması bölgede İslâm'ın kuvvetlenmesine katkıda bulunmuştur.

Modern çağın bir ürünü olan Neo-Selefi din anlayışı geleneksel yapıların çözülmesini hızlandırıp Müslüman unsurun kültürsüzleştirilmesine ve köksüzleştirilmesine hizmet etmekle kalmaz, yine çağın etkisi olan pozitivist temayülü, halkın türbe, kabir, mezar ve ölmüş olanlar ile olan bağlarının aslında din ve ahiret inancı ile sıkı bağlantısı olduğunu kavramasına da mani olur.

Öte yandan Neo-Selefi anlayış, ilmî ve kültürel geleneği reddetmek ile kalmaz, "Batılılılaşma" karşıtlığı adı altında toplumsal yaşama dair günümüz dünyasının ne kadar kurumu varsa hepsini inkâr eder. Bu karşıtlık zaman zaman militan bir tavır olarak kendini göstermekte ve güvenlik tehdidi olarak da algılanabilmektedir. Aşırıcı grupların tavırlarında bir değişiklik görülmemekle birlikte, ana muhafazakâr ve ılımlı grupların temsilcileri arasında sosyal entegrasyon şartları nedeniyle zaman içerisinde bu katı görüşlerinde ton farklılığıyla da olsa bir yumuşamaya gidildiği görülmektedir. Ancak meselenin vaizin veya kişilerin bireysel içtihadına bağlı bir konu olarak sunulması, sorunun ucu açık bir şekilde devamlılık göstereceğinin göstergesidir.

Birbirinden bağımsız hareket eder görünümündeki Neo-Selefi vaizler, itikadî ve ibadetler ile ilgili konularda birbiriyle ciddi manada farklılaşmaz. Neo-Selefilerin esas farklılaştığı nokta, öteki ile iletişime geçerken takınılacak tavır etrafındadır. Şöyleki, ana akım muhafazakâr gruplar kendileri gibi düşünmeyenler ile hiçbir şekilde iletişime geçmediği gibi, bu şekilde bir iletişim sağlayan diğer selefi grupları da Selefiliği yozlaştırdıkları gerekçesiyle Selefilikten dışlamaktadırlar. Ilımlılar ise Müslümanları "dönüştürme" gayesiyle bir süreliğine bazı bid'atların görmezden gelinebileceğini savunarak daha katılımcı bir tavrı benimserler. Neticede İslâm Birliğinin çatısı altında resmî görev üstlenir, kendi grubundan olmayan imamın arkasında namaz kılabilir, gerektiğinde bid'at olan mevlid merasimlerine de meşru görmemek kaydıyla katılabilirler.

Balkan Neo-Selefileri arasındaki bu dönüşüm, hareketin kökeni olan Suudi Arabistan'daki değişimlere bağlansa da, Türk/İslâm tasavvur ve tavrının şekillendirmiş olduğu Balkan Müslümanlığının da etkisi olduğu inkâr edilemez. Bahsi geçen grupların hepsinin bu dönüşümden aynı şekilde etkilendiği söylenemez. Ilımlı gruplardan bilhassa Nasiruddin Elbânî'nin öğrencileri olarak kendilerini tanıtan ve bölgede Ürdün Selefileri olarak anılan gruplar, bu dönüşümün öncülüğünü yaparken, ana akım muhafazakârların zaman zaman aşırıya da varabilen katı tutumlarında ısrar ettikleri görülmektedir.

Balkan Neo-Selefilerindeki bu değişimin, Balkanlar'ın sosyopolitik ortamına uyum bağlamında tabii bir seyir mi yoksa sadece güçlenerek bölgeye yerleşmek için bir manevra mı olduğu ancak zaman ile anlaşılabilecektir. "*Belli bir süreye kadar bazı bid'atların görmezden gelinebileceği*" ifadesi ikinci düşünceyi desteklemiş gibi görünse de, köklü yerel dini gelenek ve anlayışın gücünün, bu hareketin temsilcilerini değişmeye zorlama ihtimali de gözden uzak tutulmamalıdır. Ancak bu değişimin, vaizlerin bireysel ictihadlarına bağlı olması, Neo-Selefilikteki bu esnemenin sürdürülebilir olması konusunda ciddi soru işaretleri barındırmaktadır. Zaman zaman yaşanan olayların bu anlayışın şiddet üretebilme potansiyelini hatırlatması Neo-Selefiliğin ucu açık bir sorun olarak devamlılık göstereceğine dolayısıyla takibinin de gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır.

İlk dönemlerde daha çok kırsal bölgelerde hem sosyal hem de iktisadi açıdan ihmal edilmiş gruplar arasında yerleşme fırsatı bulmuş olan Neo-Selefilik, artık şehirlerde de modernleşmenin etkisiyle geleneksel yaşam biçimi ve kültüründen uzak yaşayan yeni nesiller arasında kendine yer bulabilmektedir. Sert ve uzlaşmaz tavırları yerine Neo-Selefi vaizler söylemlerini de vasıtalarını da sürekli yenileyerek daha çok kişiyi kendilerine bağlamayı hedeflemektedirler. Tanınmış gruplar ve vaizlerin faaliyetlerinin yanı sıra, esas selefileştirme, dinî kurumlara bağlı resmi görevlerde yer almakta ısrarlı, yardım faaliyetleri ile toplumun her katmanına ulaşabilen ve temin ettiği yüklü yardım, barınma ve burslarla halkın gönlünü kazanmayı hedefleyen isimsiz Neo-Selefiler tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Daha çok kapalı bir yapı şeklinde faaliyet gösteren bu grupların aralarına girmek mümkün olmadığından, irtibat kurabildiğimiz ılımlı grup mensuplarıyla görüşebildik, onlarla birebir yaptığımız görüşmelerde de söylediklerini ihtiyat ile karşıladık. Ancak, Neo-Selefi vaizlerin kendi taraftarlarına yönelik internet sayfalarında yer alan vaaz kayıtları ve aralarındaki tartışma videolarını takip etmek bize konuyu derinlikli bir şekilde inceleme fırsatı vermiştir.

Bölgedeki Neo-Selefi anlayışlara ve ortaya çıkaracağı sorunlara karşı tedbir için geleneksel dinî anlayışa dair çalışmalara daha ziyade önem vermek gerekir. Bölgede yer etmiş olan Hanefî-Matüridî Ehl-i Sünnet anlayışını ortaya çıkaran nitelikli çalışmaların daha yoğun bir şekilde yazılı literatüre kazandırılması önemlidir. Bu bağlamda, bölgede etkin olmuş âlimlerin faaliyetleri hakkındaki bilgileri, varsa çalışmalarını yazılı literatüre kazandırma ve bunları tahlil etmek suretiyle her iki anlayış arasındaki farkı ortaya koyan çalışmalara ihtiyaç vardır.

Modernleşme ile birlikte algıların, iletişim vasıtaların değişmesi ve gelişmesi din görevlilerinin de bu yeni duruma uyum sağlayabilecek durumda olmalarını gerektirmektedir. Her şeyden önce yeni nesillere hitap edecek sağlam dini söylem oluşturmak gerekmektedir. Bu söylemin daha gür sesle ifade edilmesini temin etmek, usanmadan bıkmadan tekrarlama suretiyle görünür kılmak önemlidir. Sadece cami ortamı ile yetinmeyip, modern iletişim araçlarından yararlanabilmek gereklidir. Toplumun içinde veya tarihte rol model olmuş figürler üzerinde durmak ve bunların gerek yaşamlarını gerekse davalarını güncellemek gibi hem dini konuların konuşulur olmasını sağlamak hem de insanların manevi açlığının gidermek yönünde faaliyetlerin yürütülmesi gerekmektedir. İlaveten dinin bölgede anlaşılması ve yaşatılmasında önemli katkısı bulunan kültürel unsurların ihya edilmesi, güncellenerek çeşitlendirilmesi de elzemdir.

Sonuç olarak bu tezde, Bosna Hersek, Kosova ve Kuzey Makedonya özelinde Balkanlardaki Neo-Selefilerin ortaya çıkışı, gelişimi ve hâlihazırdaki durumu incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Hem Neo-Selefiliğe hem de bölgede yerleşik olan Türk/İslâm din anlayışına dikkat çekmeyi amaçladığımız bu çalışmanın ilerde yapılacak daha detaylı çalışmalara kaynaklık etmesini temenni etmekteyiz.

KAYNAKÇA

Abdelhalim, Julten, "Reviving Islam: Neo-Salafism Traversing Saudi Arabia and Egypt", *Northeast African Studies*, Cilt 17, Sayı 1, Michigan State University 2017.

Ahmetaj, Muhammet, "Kosova Birliği İslam Birliği ve Kurumları", *İslâm Dünyasında Din Hizmetleri ve Dinî Kurumlar*, Türkiye Diyanet Vakfı II. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu, 11-12 Aralık 2015.

Akdoğan, Bayram, "Mûsiki ile İlgili Kırk Hadis ve Şerhi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 20, Sayı 1, 2015.

Alibašić, Ahmet, "Militantni ekstremisti: Haridžije našeg doba", *Savremene Muslimanske Dileme*, Ed. Alibašić, A. ve Jusić, M., Centar za napredne studije i Centar za dijalog–Vesatijja, Sarajevo, 2015.

Aliyyül Kâri, *Fıkh-ı Ekber Şerhi*, Çeviren: Hüseyin S. Erdoğan, Hisar Yayınları, İstanbul 2013.

Altaytaş, Muhammet, "İslâmî Zâviyeden Mehmet Akif'te Vatan Millet ve Tarih Şuuru", *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar*, İstanbul 2014.

Altaytaş, Muhammet, "Tarihî ve İtikadi Zaviyeden Günümüzde Hac ve Umre ile Mekke ve Medine'ye Dair Müslüman Şuurun Bazı Meseleleri", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 14, Temmuz 2020. https://doi.org/10.17050/kafkasilahiyat.741181.

Altaytaş Muhammet ve Jahjai Meral, "Hasan Fehmi Efendi ve *Risale-I İman* Adlı Eseri", *Balkanlar ve İslâm*, Cilt 3, İstanbul 2020.

Alyan, Mustafa Hamdu el-Hanbelî, *Es-Sâdetu'l-Hanâbile ve'htilâfuhum Mea's-Selefiyyeti'l-Muâsıra*, Dâru'n-Nuri'l-Mubîn, Ürdün 2017.

Ana Britannica, "Bosna Eyaleti", Cilt 4, Ana Yayıncılık ve Sanat Ürün.Paz.A.Ş., İstanbul, 2004.

Apak, Adem, "Selef ve Selefilik Kavramının Anlam Serüveni", *Tarihte ve Günümüzde Selefilik Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı, 08-10 Kasım 2013*. Ensar Neşriyat, İstanbul 2014.

Apaydın, Yunus, "Selefîlik: İçe Kapanmanın ve Yerelliğin İdeolojisi", *Modernleşme Protestanlaşma ve Selefileşme,* Ed. Murteza Bedir vd., İstanbul 2019.

Aruçi Muhammed, "Eski Yugoslavya II", *Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar*, İstanbul 1998.

Aruçi, Muhammed-Mustafa Hasani, "Hüseyin Efendi Cozo", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 18, İstanbul 1998.

Aruçi, Muhammed, "Balkanlar'da Mevlid Geleneği", *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi,* Sayı 1, 2007.

el-Askalânî, İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, tahk. Muhibbuddîn el-Hatîb, Cilt 13, Kahire, 1988.

Ata, Ramazan, "Medeniyetlerin Ruhu ve Osmanlı Medeniyeti", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 19, Sayı 2, Aralık 2014.

Aydın, Ömer, "Haberi Sıfartları Anlama Yolları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, 1999.

Azinovic, Vlado, "Bosnia and Hercegovina and Terrosim 1996-2011: Defining the Threat, Devising Conterterrorism Strategy", The Dangerous Landscape: International Perspectives on Twenty-frst Century Terrorism; Transnational Challenge, International Response, Ed. John J. LeBeau, Te PfP Consortium's Combating Terrorism Working Group, 2013.

el-Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed, *Şerḥu ʿAḳīdeti Ehli's-sünne ve'l-cemâʿa*, tah. Arif Aytekin, 2. Baskı, İstanbul 2011.

el-Bağdadî, Abdülkahir b. Muhammed, *el Fark Beyne'l Fırak*, Daru'l Ma'rife, tsz..

Baki, Süleyman, "Makedonya ve Müslümanlar", *Yunanistan (Batı Trakya), Bulgaristan ve Makedonya Türklerinin Eğitim, Basın ve Dinî Durumları Çalıştay Metinleri,* Ed. Ali Hüseyinoğlu ve diğerleri, Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Yayınları, Edirne 2021.

Baktır, Mehmet, "Mütekaddimun Selefiyye ve Metod Anlayışı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, Sivas, Aralık 2004.

Baloğlu, A. Bülent, "Tarihî Selefiliğin İzinde Yolunu Şaşıranlar Neo-Selefiler", *Küresel Terörizm ve Neoselefilik"*, DİB Yayınları, Ankara 2020.

Bardakoğlu, Ali, "Hanefi Mezhebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 16, İstanbul 1997.

Bardakoğlu, Ali, "Dinî Bilgi ve Günümüzde İslâm", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt 21, Sayı 2, 2015.

Bardhi, İsmail, Hafız İbrahim Dalliu dhe Ekzegjeza e Tij Kur'anore, Üsküp 1998.

Baş, Numan, *Kosova Sorununun Ortaya Çıkışı ve Balkan Üzerindeki Etkileri*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2009.

Bauer,Thomas, *Müphemlik Kültürü ve İslâm*, Çeviren: Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul 2019.

Bećirević, Edina, *Salafism vs. Moderate Islam*, Atlantska İnicijativa, Sarajevo 2016.

Begović, Nedim, "Karakteristične Teme Selefističkog Diskursa u Bosni Hercegovini", *İslamska Tradicija Bošnjaka na Razmeđu Stolječa:İzazovih Novih Tumačenja İslama*, Sarajevo 2018.

Biçer, Ramazan. "Yeni Çağ Dinî Akımlar Bir Dinî Hareket Midir? Türkiye Örneği", *TURAN SAM Uulslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, Cilt 13, Sayı 52, Aralık 2021.

Blumi, İsa, *İslami Politik Ndër Shqiptarët*, Instituti Kosovar Për Kërkime dhe Zhvillime, Prishtinë 2005.

Brown, Jonathan, "There Are No Litaralists: Early Sunnis and Open Interpretation in Theology and Law", *Modernleşme Protestanlaşma ve Selefileşme*, Ed. Murteza Bedir vd., İstanbul 2019.

el-Buti, M. S. Ramazan, *es-Selefiyye Merhaletun Zemaniyyetun Mubâreke lâ Mezhebun İslâmî*, Dımaşk: Dâru'l Fikr 1427/2006.

Büyükkara, Mehmet Ali, *İhvan'dan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhâbîlik*, İstanbul 2004.

Büyükkara Mehmet Ali, "11 Eylülle Derinleşen Ayrılık: Suudî Selefiyye ve Cihadî Selefiyye" *Dinî Araştırmalar*, Cilt 7, Sayı 20, Haziran 2004.

Büyükkara, Mehmed Ali, "Biz Artık O Sapkınlardan Değiliz: Selefilerin Selefilerden Teberrileri Üzerine Değerlendirmeler", *İslâmiyyat*, Cilt 10, Sayı 1, 2007.

Büyükkara, Mehmet Ali, "Günümüzde Selefilik ve İslâmî Hareketlere Olan Etkisi", *Tarihte ve Günümüzde Selefilik Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı, 08-10 Kasım 2013*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014.

Büyükkara, Mehmet Ali, *Çağdaş İslâmi Akımlar*, Klasik Yayınları, İstanbul 2020.

Cücük, İbrahim, *Delilleriyle Ehl-i Sünnet Akaidi*, İlbey Matbaa, İstanbul 2017.

Çelebi, İlyas, "Sıfat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 37, İstanbul 2009.

Çetinkaya, Mustafa Said, *Dayton'dan Günümüze Bosna Hersek,* TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Temmuz 2014, https://www.academia.edu/8552834/Daytondan_Gunumuze_Bosna_Hersek (05.01.2022).

Dalkılıç, Mehmet-Ramazan Biçer-Ekrem Demirli, *Balkanlarda Dini Aşırılıklar ve Etnik Barış*, TASAM Yayınları, İstanbul 2012.

Dalkılıç, Mehmet, "Balkanların Geleceği Bağlamında Günümüzde Ekstremist/Aşırıcı Dinî Grupların Etnik ve Dinî Barışa Etkisi (Makedonya Örneği)", *Balkanlar ve İslâm-Balkanlarda İslâm Dini ve Kültürel Hayat*, (Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, 03-04 Ekim 2019), Cilt I, İstanbul 2020.

Delisso, Christopher, *The Coming Balkan Caliphat: The Threat of Radicaf"lslam to Europe*, Praeger Security International, London 2007.

Demir, Necati, "Saltık Gazi Boşnaklar ve Bosna Hersek", 2. Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu (06-09 Mayıs 2015 Saraybosna- Bosna Hersek Bildiriler), Trakya Üniversitesi Yayınları, 2015.

DeYoung, Karen, "Saudi prince denies Kushner is 'in his pocket", *The Washington Post*, 22 Mart 2018, https://www.washingtonpost.com/world/national-security/saudi-prince-denies-kushner-is-in-his-pocket/2018/03/22/701a9c9e-2e22-11e8-8688-e053ba58f1e4_story.html, (14.01.2024).

Domazeti, Riad, *Suudi Arabistan'ın Balkan Politikaları*, ORDAF Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği, İstanbul 2017.

Domazeti, Riad, *Suudi Arabistan Raporu- Muhammed bin Selman'ın İktidar Yürüyüşü ve Reform Süreci*, İNSAMER Rapor 135, İstanbul 2021.

Durguti, Abdylkader, "Balkanlar'da Selefiliğin Ortaya Çıkış", *İslâm Dünyasında Sosyal ve Siyasal Hareketlilik Unsuru Olarak Mezhepler,* Ankara 2021,

Durguti, Abdylkader, "Nâsiruddin el-Elbânî'nin Selefîlik Anlayışı ve Balkan Gençler Üzerindeki Etkisi", *Marife*, Cilt 22, Sayı 2, 2022.

Dursun, Akif, "Râbıtanın Tarihî Gelişimi, Tanımı ve Fıkhî Hükmü". *Sufiyye,* Sayı 10, Haziran 2021.

Dyzet Hadithe Rreth Besimit, Çeviren: Shpend Zeneli, İslamweb, Üsküp, 2018.

Đozo, Husein, *Fetve* (*Pitanja i odgovori*), Haz. Mehmed Bećović ve Džemo Mujović, Novi Pazar 1996.

Džeko, Sami, Vehhâbîzam, Najopasnija Novotarija, Sjenica 2009.

el-Eş'arî, Ebü'l Hasen, *İlk Dönem İslâm Mezhepleri,* Çeviren: Mehmet Dalkılıç-Ömer Aydın, İstanbul: Kabalcı Yayınevi 2005.

Eyibil, İrfan, 'Tevhid-i Ulûhiyyet Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme", *KADER Kelâm Araştırmaları Dergisi,* Cilt 11, Sayı 2, Temmuz 2013.

Eyüp Sabri Paşa, *Tarihi Vehhâbîyan*, sdl. Süleyman Çelik, İstanbul 1992.

Fazlur Rahman, *İslâmda İhya ve Reform*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2022.

Fığlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, İstanbul 1980.

Fuda, Se'id, "Savremene selefije i njihov utjecaj na razbijanje muslimana", *Zëri Islam,* Aralık 2017, https://www.zeriislam.com/artikulli.php?id=3257

Gānim, İbrâhim el-Beyyûmî, "Hasan El Bennâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* Cilt 16, İstanbul 1997.

Gānim, İbrâhim el-Beyyûmî, "İhvan-ı Müslimin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* , Cilt 21, İstanbul 2000.

Gashi, Feim, "Faktoret Socio-Psikologjik Qe Ndikuan Ne Zhvillimin e Rrymave Fetare: Rasti i Kosoves", *Rumeli İslâm Araştırmalar Dergisi*, Çeviren: Avni Lala, Sayı 6, Ekim 2020.

Görgün Hilal, " İhvan-ı Müslimin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 21, İstanbul 2000.

Görgün, Tahsin, "Selefî(ci)lik ve Modernizm Üzerine Bazı Gözlemler", *Modernleşme Protestanlaşma ve Selefileşme,* Ed. Murteza Bedir vd., İSAR Yayınları, İstanbul 2019.

Güler, Zekeriya. "Selefî Hareketin Tarihî Kökenleri ve Yöntem Problemi", *Marife*, Yıl 9, Sayı 3, 2009.

Günay, Hacı Mehmet, "Telkin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 40, İstanbul 2011.

Güngör, Erol, *İslâmın Bügünkü Meseleleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997.

Hadzijahiç, Mustafa, v.d.. *İslam i Muslimani u Bosnoj Hercegovini,* Sarajevo 1977.

el-Halebi, İbrahim, *Multeka el Ebhur*, 2. Baskı, (tah.) Vehbi Süleyman Gavoci el Elbani, Daru'l Beyrut, Şam 2005.

Handžić H. Mehmed, *İslamizacija Bosne ı Hercegovine*, İslamska Dionička Štamparija: Sarajevo 1940.

Bilal Hasanović, *İlmuddin-Vjeronaučni Udžbenik za Odrasle*, 3. Popravljeno izdanje, Sarajevo 1998.

Heyet, *İmanın Şartları*, Çeviren: Lulëzim Blakaj, Medine Üniversitesi, 17, https://literaturaislame.com/wp-content/uploads/2020/02/Grup-dijetar%C3%ABsh-p%C3%ABrkth.-Lul%C3%ABzim-Blakaj-Kushtet-e-imanit.pdf, (12.04.2022).

Hesova, Zora, "Wahhabis and Salafis, daije and alimi: Bosnian neo-Salafis between contestation and integration", *Southeast European And Black Sea Studıes*, Cilt 21, Sayı 4, 2021.

Hişam b. Galip, "Suudi Selefilik ve Siyasi Otorite", *Arap Dünyasında Selefilik ve Selefi Hareketler*, Ed. Beşir Musa Nafi ve diğerleri, Çeviren: Nurullah Çakmaktaş, İstanbul 2016.

İbn Teymiyye, Takiyyüddîn Ahmed b. Abdülhalim, *Mecmuu'l-fetavâ*, Hazırlayan: Amir Cezzâr Envar Bâz, Cilt 7, Darü'l-vefa, Mansura 2005.

İbrahimi, Nexhat, Kontaktet e Para Të Islamit Me Popuj Ballkanik Në Periudhën Paraosmane, Logos-A, Shkup 1997.

İbrahimi, Nexhat, "Lëvizjet Islame Në Ballkan Gjatë Dekadave Të Fundit", fhttps://www.academia.edu/102272071/L%C3%8BVIZJET_ISLAME_N%C3%8B_BALLKAN_GJAT%C3%8B_DEKADAVE_T%C3%8B_FUNDIT, (22.03.2024).

İbn Manzur, Muhammed b. Mukrem Ebûl-Fadl Cemaluddin. *Lisânü'l-Arab*, Cilt 4, Dâru's-Sadr, Beyrut tsz..

İdeologija Tekfira i Nasilni Ekstremizam-Analiza, İslamska Zajednica u Bosni Hercegovini, Sarajevo 2017.

İmâm-ı A'zam'n Beş Eseri, Çeviren: Mustafa Öz, 10. Baskı, İstanbul 2014.

İpşirli, Mehmet, "Medrese (Osmanlı Dönemi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 28, Ankara 2003.

Iseni Bashkim-Gvazje Bugarel, *Islami dhe Ballkani Perëndimor*, Qendra Maqedonase për Bashkëpunim Ndërkombëtare (QMBN), Shkup ty.

İşcan, M. Zeki, Selefilik-İslamcı Köktenciliğin Tarihi Temelleri, İstanbul 2017.

İşçan, M. Zeki. "Tarih Boyunca Selefî Söylem", *İlahiyat Akademi*, Cilt 1, Sayı 1-2, 2015.

İzeti, Metin, *Balkanlarda Tasavvuf*, İnsan Yayınları, İstanbul 2013.

Jahjai Abas, "Makedonya'da Evlâd-ı Fâtihân İzleri İsa Bey Medresesi", *Evlâd-ı Fâtihân*, Sayı 7, Ocak 2019.

Jahjai, Abas, "Günümüz Kalkandelen Şehrinde Osmanlı İzleri", *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, Nisan 2020.

Jahjai, Meral, "Arnavud Kültür ve Edebiyatında Mevlid Yazma Geleneği", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, Aralık 2015.

Jahjai, Meral, *Son Dönem Osmanlı Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmi Görüşleri*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dali Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2017.

Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi (18. ve 19. Yüzyıllar) I*, Çeviren: İhsan Durdu-Haşim Koç-Gülçin Koç, Küre Yayınları, İstanbul 2006.

Jusić Muhammed, "Islamistički pokreti u XX stoljeću i njihovo prisustvo u Bosni i Hercegovini", *İslamska Scena u Bosni Hercegovini*, Sarajevo 2011.

Kaleşi, Hasan. "Türkler'in Balkanlar'a Girişi ve İslamlaştırma", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 10-11, İstanbul 1981.

Kamberi, Nesibe, *Makedonya'da Komünizm Sonrası Dönemde Ortaya Çıkan Dinî Akımlar ve Temel Görüşleri*, (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2015.

Karaman, Hayrettin, *İslâm Hukuk Tarihi*, Nesil Yayınları, İstanbul 1989.

Karamahmut, Rıfat, *Makedonya Müslüman Azınlıkları Dinî Kurumları ve Çağdaş Sorunları*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006.

Karčić, Fikret, *Društveno Pravni Aspekt İslamskog reformizma,* İslamski Teološki Fakultet, Sarajevo 1990.

Karčić, Fikret, *İslamske Teme i Pespektive,* El kalem, Sarajevo 2009.

Karčić, Fikret, "Alternative Muslimanske grupe između šerijata i sekularnog prava", *İslamska Scena u BiH*, Sarajevo 2011.

Karčić, Fikret. "Šta je to İslamska Tradicija Bošnjaka?", https://iitb.ba/wp-content/uploads/2014/08/Fikret-Karcic-Sta-je-to-islamska-tradicija-Bosnjaka.pdf, (26.11.2022).

Karčić, Harun, "Islamic Revival in Post-Socialist Bosnia and Herzegovina: International Actors and Activities", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 30, No. 4, December 2010.

Karčić, Harun,"Islamic Revival in Bosnia and Herzegovina 1992-2010", *Context: Journal of Interdisciplinary Studies* 1, Vol. 1, 2014.

Karić, Enes, Prilozi za Povijest İslamskog Mişljenja u Bosni Hercegovini XX Stoljeça 1, El Kalem 2004.

Karić, Enes, "Reformatorske grupe i radikalni pokreti u muslimanskoj povijesti", *İslamska Scena u Bosni Hercegovini*, (Dvodnevni Naučni Kolokvij Udruženje İlmije İslamske Zajednice u BiH Fondacije Konrad Adenauer 5. I 6. Juli Sarajevo 2011), Udruženje İlmije İslamske Zajednice u BiH Fondacije Konrad Adenauer, Sarajevo 2011.

Kazanç, Fethi Kerim, "Selefiyye'nin Nass ve Metod Ekseninde Din Anlayışı ve Sonuçları", *Kelam Araştırmaları*, Cilt 8, Sayı 1, 2010.

Kelpetin A. Hatice, "İbn Teymiyye ve İmanda Sevgi", *Marife,* Cilt 9, Sayı 3, 2009.

Korkut, Besim, Arapski Dokumenti u Drzavnom Arhivu u Dubrovniku, Osnivanje Dubrovniçkog Konsulata u Aleksandriji, Cilt 3, Sarajevo 1969.

Krasniqi, Shefqet, Fikhu i Pakicave Muslimane, Fakulteti i Studimeve İslame Prishtinë: Prishtinë 2017.

Kubat Mehmet. "Selefiyye ile Neo-Selefîliğin Kesişen ve Ayrışan Yönleri".*İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, 2017.

Kursani, Shpend, "Salafi pluralism in national contexts: the secular state, nation and militant Islamism in Kosovo, Albania, and Macedonia". *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 18, Sayı 2, https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14683857.2018.1474548

Kursani, Shpend, Raport për shkaqet dhe pasojat e përfshierjes së qytetarëve të Kosovës si luftëtarë të huaj në Siri dhe Irak, Qendra Kosovare për Studime të Sigurisë, Prishtinë 2015.

Kurşun, Zekeriyya, Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti Vehhâbî Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998.

Kushtetuta e Bashkësisë Islame, Bashkësia Islame e Kosovës, 2002.

Kutlu, Sönmez. "Gelenekçi-Zâhirî İslâm Anlayışının Zihniyet Analizi: Epistemolojik, Teolojik ve Kültürel Temeller", *Zâhirî ve Selefî Yorumlar,* Ed. Sönmez Kutlu, İstanbul 2019.

Kûsî, Müfrih b. Süleyman. *Selefilik*, Çeviren: Ahmet İyibildiren, 2. Baskı, Guraba Yayınları, İstanbul 2013.

Ljakić, Zijad, *U Islamu je odgovor na sva pitanja i sve probleme*, 2010.

Ljevaković, Enes ve Elvir Duranović ve Sumeja Ljevaković-Subašić, "Argumenti hanefijskog Mezheba Na Određena Sporna Pitanja iz Obredoslovlja i Vjerske Prakse Muslimana u Bosni Hercegovini", (Sempozyum Bildirisi, İslamska Tradicija Bošnjaka na Razmeđu Stolječa:İzazovih Novih Tumačenja İslama, Sarajevo 2017), *İslamska Tradicija Bošnjaka na Razmeđu Stolječa:İzazovih Novih Tumačenja İslama*, Sarajevo 2018.

Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü,* Çeviren: Osman Akınbay Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 1999.

Mehdiu, Feti, "Gjashtë Shekuj İslam İnstitucional Në Ballkan", *Zani i Naltë*, 20 Mart 2017.

Memedi Shenazi, "Kontributi i Ulema Mexhlisit Të Shkupit Në Mosshpërnguljen e Popullatës Muslimane Në Turqi", *Kontributi i Ulemave Në Ngritjen e Çështjes Kombëtare* (Simpozium Shkencor 17 Nëntor 2012 Shkup), Makedonya Cumhuriyeti İslam Birliği Yayınları, Üsküp 2012.

Ebu Hâmid bin Merzuk, *Ehl-i Sünnetin Müdafaası*, Bedir Yayınevi, İstanbul 2015.

Mufaku, Muhammed. Shqiptarët në Botën Arabe (Shek XVIII- Fillimi i Shek. XX), Prishtinë 1990.

Mustafa Avzi, "Konflikti i Imamëve me Mësuesit Serb Ndëmjet Dy Luftërave Botërore Në Maqedoni" *Kontributi i Ulemave Në Ngritjen e Çështjes Kombëtare* (Simpozium Shkencor 17 Nëntor 2012 Shkup), Makedonya Cumhuriyeti İslam Birliği Yayınları, Üsküp 2012, ss. 180-189.

Abdylxhemil Nesimi, "Rëndësia e Hifzit të Kur'anit Famëlartë dhe Përkushtimi i Shqiptarëve të Maqedonisë në Mbrojtjen e Tij", *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi,* Sayı 1.

Nexhipi, Lutfi. *XV-XVI. Yüzyıllarda Makedonya'da Kültür ve Medeniyet*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

Nuredin, Abdülmecit, *Balkanlar'dan Türkiye'ye Göç ve Etkileri,* Çağla Yyayıncılık, Ankara 2011.

Nuredin, Abdülmecit. "Dünden Bugüne Makedonya Türkleri", *Hikmet İlmi Araştırma Dergisi Mayıs 2008,* Gostivar 2008.

Omerdic, Samed, "21. Asırda Bosna Hersek'te İslami Gündem", *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 9, Haziran 2018.

Orman, İsmail, "Türbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 41, İstanbul 2012.

Önkal, Ahmet ve Bozkurt, Nebi, "Cami", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 7, İstanbul 1993.

Özel, Ahmet, "Mevlit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara 2004.

Özervarlı, Sait. "Selefiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 36, İstanbul 2009.

Özervarlı, Sait. "Muhammed Abduh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 30, Ankara 2020.

Pajaziti, Ali, *İslamët Shqiptarë*, Samizdat, Shkup 2018. https://www.academia.edu/43147134/Islamet_shqiptare_Albanian_islams_FINAL_Ali_Pajaziti20200523_34436_1szbj3q,

Peneva, Aydzhan Yordanova. *Dış poltikada bir rekabet alanı olarak Balkanlar: Körfez Ülkelerinin Balkanlar Siyaseti*, (Yüksek Lisans Tezi Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstiitüsü), Sakarya 2019.

Popovic, Alexandre, *Balkanlarda İslam*, Çeviren: Kolektif, İnsan Yayınları, 1995.

Popovic, Alexandre, "Osmanlı Sonrası Dönemde GüneDoğu Avrupa'daki Müslüman Tarikatlar", Çeviren: Osman Türer, *Türk Kültürü Araştırmalar*, Yıl 25, Sayı 1, Ankara 1987.

Puhalo, Srđan, *Selefije u Bosni Hercegovini*, Banja Luka 2016.

Purellku, Halim, "Organizimi i Administratës Fetare Muslimane Në Rrethin e Kërçovës Midis Dy Luftërave Botërore", *Kontributi i Ulemave Në Ngritjen e Çështjes Kombëtare* (Simpozium Shkencor 17 Nëntor 2012 Shkup), Makedonya Cumhuriyeti İslam Birliği Yayınları, Üsküp 2012.

Rizai, Husein, *İslam Modernizm Anlayışı ve Balkanlar*, Dörtmevsim Yayınlar, İstanbul 2016.

Rizai Husein, "Balkanlar'da İslâmî Düşüncenin Gelişim Süreci", *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1.

Roy, Oliver, *Küreselleşen İslam*, Metis Yayınları, 2013.

Sâbûnî, Nûreddin, *Mâtürîdîyye Akaidi*, Çeviren: Bekir Topaloğlu, DİB Yayınları, Ankara 2005.

Sancar, Faruk, "İslâm Dünyasında Yeni Dinî Hareketler". *Diyanet Aylık Dergi* Sayı 293, Mayıs 2015.

Sannav, Sabri Can, *19. Yüzyılda Balkanlarda Büyük Güçlerin Rekabeti (İsyanlar ve Savaşlar)*, Paradigma Akademi, Çanakkale 2021.

Sarıkaya, Orhan-Nadira Žunić, "Bosna'da Değişmeyen Fatih Algısı", *İnsan ve Toplum Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2014.

Serdarević, M. Seid, *Fikh-ul-İbadat*, Vrhovno islamsko starješinstvo u SFRJ Sarajevo: Sarajevo 1968.

Sinanoğlu, Mustafa, "Şirk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 39, İstanbul 2010.

Subašić, Elvedin, "Stavovi Prıpadnika Selefijske Orıjentacıje u BiH o Učešću na Demokratskim İzborima", *Novi Muallim*, Sayı 77, 2019.

Shala, Xhavit, "Çështjet fetare në hapësirat shqiptare dhe siguria jonë kombëtare. Realiteti dhe sfidat", Kumtesë e mbajtur në Konferencën Shkencore me temë: "Ruajtja e vlerave kombëtare të shqiptarëve", 03.09.2010, Shkup. https://www.acnss.com/wp-content/uploads/2018/08/KUMTESA_shkup.pdf (12.02.2024).

Şahin, M. Kenan, "Klasik Kelâm İlmi Tanımları", *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 40, (2011), ss. 45-62.

Şeker, M. Fatih. *Osmanlılar ve Vehhâbîlik*. Dergah Yayınları, 2007.

Shabani, Furkan, "Bağımsızlık Sonrası Kuzey Makedonya Yayınevlerinde İslâmî Literatür: İslâm Hukuku Özelinde Bir İnceleme", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt 57, Sayı 3, Temmuz-Ağustos-Eylül 2021.

Shehapi, Behixhydin, *Kapanmayan Yaralar*, Skenpoint, Üsküp 2003.

Şentürk, Recep. "Usûlsüz Metincilik: Tarihselcilik Veya Selefîcilik Arasında Çağdaş İslâm Düşüncesi", *Modernleşme Protestanlaşma ve Selefileşme*, Ed. Murteza Bedir vd., İstanbul 2019.

Šutarov, Vasko, "The Threat Posed by Foreign Terrorist Fighters to the Republic of Macedonia and the Western Balkans", *Between Salvation and Terror: Radicalization and the Foreign Balkan Phenomenon in Western Balkans*, Atlantska inicijativa: Udruženje promicanje euroatlantskih integracija BiH, 2017,

https://www.academia.edu/44293658/MACEDONIA_The_Threat_Posed_by_Foreign_Terrorist_Fighters_to_the_Republic_of_Macedonia_and_the_Western_Balkans

Tanasković, Darko, *İslam i mi,* Partenon, Beograd 2006.

Tanrıverdi, Hasan, "Din Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8, Sayı 3, Kasım 2018.

Teftâzânî, Sa'düddîn, *Şerhu'l Akâid*, Çeviren: Taha Hakan Alp, İstanbul 2017.

Et-Temimi, Muhammed. *Kitabu't Tevhid*. Şerh: Abdurrahman es Sa'di, Guraba Yayınları, İstanbul 2006.

Tërnava, Muhamet. Popullsia e Kosovës Gjatë Shekullit XIV-XVI, Prishtinë 1995.

Tığlıoğlu, Mehmed Zahid. "Tekfir, Teşbih ve Tecsim Bağlamında Selefî-Vahhabî Söylemin Çıkmazları", *Marife,* Cilt 21, Sayı 1, 2021.

Topal, Şevket ve Zahide Keskin, "Uygulama Ve Delilleri Açısından Dört Mezhebe Göre Namazda Ellerin Durumu", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 28, 2016.

Tosun, Necdet, "Rabıta", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 34, İstanbul 2007.

Tucaković, Ekrem, "Uloga Islamske zajednice, medija i državnih institucija u pronalaženju rješenja", *İslamska Scena u Bosni Hercegovini*, Sarajevo 2011.

Turan Ömer, "Balkan Türklerinin Dini Meseleleri", *Yeni Türkiye*, Sayı 16, Temmuz-Ağustos 1998.

Tunç, Mazhar. *Suud Selefiliği,* İstanbul: İz Yayıncılık 2019.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, Cilt 1. Türk Tarihi Kurumu, Ankara 2011.

el-Verdani, Salih, *Mısırda İslâmi Akımlar*, Çeviren: H. Acar-Ş. Duman, Fecir Yayınevi, Ankara 1988.

Wagemakers, Joas, "Revisiting Wiktorowicz: Categorising and Defining the Branches of Salafism", in Cavatorta and Merone (eds), *Salafism After the Arab Awakening: Contending with People's Power* (Hurst, 2016), https://www.academia.edu/31783379/Revisiting_Wiktorowicz_Categorising_and_Defining_the_Branches_of_Salafism_2016_?email_work_card=view-paper

Wiktorowicz, Quintan. "Anatomy of the Salefi Movement". *Studies in Conflict & Terrorism*, Cilt 29, Sayı 3, Ağustos 2006. https://doi.org/10.1080/10576100500497004

Yaran, Rahmi, "Bid'at", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul 1992.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Ehli Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 10, İstanbul 1994.

Yavuz, Yusuf Şevki, "İstiva", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 23, İstanbul 2001.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Tekfir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 40, İstanbul 2011.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Tevessül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 41, İstanbul 2012.

Yıldırım, Enbiya, *Hadisler ve Zihinlerdeki Sorular*. Ensar Yayınları, İstanbul 2019.

Yıldırım, Ramazan, "Ataların İzinde Yolunu Şaşıran Neo-Selefiler", *Kriter*, Yıl 5, Sayı 50,(Ekim 2020), https://kriterdergi.com/siyaset/atalarinin-izinde-yolunu-sasiran-neo-selefiler, (23.04.2022).

Yurdagür, Metin, "Fetret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 12, İstanbul 1995.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1977.

Ziberi, Rexhep, *Për Adhurimet Tona*, Rijaseti i BFİ në RM, Shkup 2015.

Zguri Rrapo, *Ekstremizmi Fetar në media*, Agjencioni Austriak për Zhvillim, Tiranë 1917.

İnternet Kaynakları

Bosna Hersek

İslamska Zajednica u Bosni Hercegovini, https://www.islamskazajednica.ba/index.php/islamska-zajednica/glasnik/339 islamska zajednica/50-formiranje-i-razvojislamske-zajednice (08.01.2022); https://www.islamskazajednica.ba/index.php/islamska-zajednica/o-islamskoj-zajednici (09.01.2022); https://www.islamskazajednicaba/index.Php/muftijstva-s/dzemat (09.01.2022; https://www.islamskazajednicaba/index.php/muftijstva-s/medzlisi (09.01.2022); https://www.islamskazajednicaba/index.php/muftijstva-s/o-muftijstvima (09.01.2022); https://www.islamskazajednicaba/o-sabor/sabor-islamske-zajednice-u-bih; (10.01.2022); https://www.islamskazajednicaba/index.php/institucija-reisu-l-uleme (10.01.2022); https://www.islamskazajednicaba/rijaset-s/o-rijasetu (10.01.2022); https://www.islamskazajednicaba/o-vijecu (10.01.2022); https://www.islamskazajednicaba/indexphp/ustavni-sud (10.01.2022); https://www.islamskazajednicaba/index.php/vijesti/muftijstva/28798-odvijanje-nastave-i-mektepske-pouke-na-podrucju-muftiluka-tuzlanskog, (11.01.2022); https://medresasa.eduba/o-medresi/vakufnama/ (11.01.2022); https://www.İslamskazajednica.ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje-i-nauku/medrese/gazi-husrev-begova-medresa (11.01.2022); https://www.islamska zajednica.ba/indexphp/uprave/uprava-za-obrazovanje-i-nauku/medrese/karadoz begova-medresa-u-mostaru (11.01.2022); https://www.Islamskazajednica.ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje-i-nauku/medrese/elci-ibrahim-pasina-medresa-u-travniku (11.01.2022); https://www.Islamskazajednica.ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje inauku/medrese/medresa-dzemaluddin-ef-causevic-u-cazinu (12.01.2022); https://wwwislamska zajednicaba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje-i-nauku/medrese/behram-begova-medresa u tuzli (12.01.2022); https://www.islamskazajednica.ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje-i-nauku/medrese/medresa-osman-ef-redzovic-u-velikom-cajnom-kod-visokog (12.01.2022); https://www. Islamska zajednica.ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje-inauku/fakulteti/fakultet-islamskih-nauka-usarajevu (13.01.2022); https://www. Islamska zajednica.ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje-i-nauku/fakulteti/islamski-pedagoski-fakultet-u bihacu (13.01.2022); https://www. İslamska zajednica ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje-i-nauku/gazi-husrev-begova-biblioteka (13.01.2022); https://www.islamskazajednica.ba /index php/udruzenje-ilmijje (13.01.2022); https://www.islamskazajednicaba/index.php/komisija-za-slobodu-vjere (13.01.2022); https://www.islamskazajednica.ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje nauku/centar-za-dijalog-vesatijja (13.01.2022);

https://www.islamskazajednica.ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje inauku/izdavacki-centar-el-kalem (13.01.2022); https://www.islamskazajednica.ba/index.php/vijesti/aktuelno/28588-85-godisnjica-takvima-uspostavljanje-reda-je-vrlo-tesko; (14.01.2022); https://www.islamskazajednica.ba/index.php/islamska-zajednica/glasnik (14.01.2022); https://www. Preporod.com/index.php/o-nama (14.01.2022); https://www.islamskazajednica.ba/ index.php/mesihati-side/mesihat-iz-u-sloveniji, (16.01.2022); https://www.islamska-zajednica.hr/, (16.01.2022); https://www. Islamskazajednica.ba/index.php/uprave/uprava-za-obrazovanje-i-nauku/fakulteti/fakultet-za-islamske-studije-u-novom-pazaru (15.01.2022); , https://www.islamskazajednica.ba/ index.php/mesihati-side/mesihat-iz-u-srbiji, (16.01.2022).

minber.ba, https://minber.ba/, https://minber.ba/?p=3199, (09.10.2023);

Saff, https://saff.ba/category/feljton/, (13.05.2023).

Zvanični Kanal Zijad Ljakić, https://www.youtube.com/channel/UCTBkWGQrH-9Ph8dxhZzDmzg , (02.03.2024);

Ljakić, Zijad, "Zašto sam selefija", https://www.youtube.com/watch?v=l3x2MN9AqVg&list=UULPTBkWGQrH-9Ph8dxh ZzDmzg&index=38, (02.03.2024).

Ljakić, Zijad, "Prioritet u pozivanju ljudi u İslam", https://zijadljakic.ba/prioritet-u-pozivanju-ljudi-u-islam/, (13.04.2023).

Ljakić, Zijad, "Dali su Eš'arije i Maturidije Ehlu Sunne Vel Džema'a" 1.Dio, https://zijadljakic.ba/da-li-su-esarije-i-maturidije-ehlu-sunne-vel-dzemaa-1-dio/, (31.03.2024).

Ljakić, Zijad, Da li su Eš'arije i Maturidije Ehlu Sunne Vel Džema'a 3, https://zijadljakic.ba/da-li-su-esarije-i-maturidije-ehlu-sunne-vel-dzemaa-3-dio/, (31.03.2024).

Ljakić, Zijad, "Propis Slijeđenja Mezheba" - Fikhski mezhebi #6, https://www.youtube.com/watch?v=qC9qhYhTah0, (01.12.2023).

Ljakić, Zijad, "Sufijski Zikrovi i Njihovo Uporište u Šerijatu", https://zijadljakic.ba/sufijski-zikrovi-i-njihovo-uporiste-u-serijatu/, (31.03.2024).

Ljakić, Zijad," Ženidba Hanefije sa Sufijkom", https://zijadljakic.ba/zenidba-hanefije-sa-sufijkom/, (31.04.2024).

Ljakić, Zijad, "Propis Klanjanja u Tekijama", https://zijadljakic.ba/propis-klanjanja-u-tekijama/, (01.05.2024).

Zijad Ljakiç, "Fenomen Tekfira u B i H", https://zijadljakic.ba/fenomen-tekfira-u-bih/, (02.04.2024).

Ljakić, Zijad, "Šta je tevhid", https://www.youtube.com/watch?v=VnjusD6Rnu0, (02.03.2024).

Ljakić, Zijad, "Da li je dozvoljeno klanjatı za imamima (i hodžama) koji traže šefa'at od poslanika s.a.v.s. riječima "Šefa'at, Ja Resulellah", https://zijadljakic.ba/da-li-je-dozvoljeno-klanjati-za-imamima-i-hodzama-koji-traze-sefaat-od-poslanika-s-a-v-s-rijecima-sefaat-ja-resulellah/, (05.04.2022).

Ljakić, Zijad, Dovljenje Kod Kabura, https://zijadljakic.ba/dovljenje-kod-kabura-turbeta-mezara-kada-je-veliki-sirk-kada-mali-a-kada-novotarija/, (31.04.2024).

Ljakić, Zijad, "Šta Se Podrazumijeva Pod Aršom?, https://zijadljakic.ba/sta-se-podrazumijeva-pod-arsom/, (22.04.2024).

Ljakić, Zijad, "Ko Će Kome, Ko Svoj Svome, https://zijadljakic.ba/ko-ce-kome-ko-svoj-svome/, (22.05.2023).

Ljakić, Zijad, "Da lı Selefije Opısuju Allaha da je Manjkav, Tjelesan i Slıčno", https://zijadljakic.ba/da-li-selefije-opisuju-allaha-da-je-manjkav-tjelesan-i-slicno/, (28.09.2022).

Ljakić, Zijad, "7 Nebesa Kursijj i Aršhttps://zijadljakic.ba/sta-se-podrazumijeva-pod-arsom/, (23.05.2024).

Ljakić, Zijad, "Ostavljač namaza", https://www.google.com/search?q=zijad+ljaki%C3%A7+namaz+#fpstate=ive&ip=1&vld=cid:2fc834b9,vid:MUGpM6DNgns,st:0, (14.03.2024).

Ljakić, Zijad, "Podızanje Nıšana", https://zijadljakic.ba/podizanje-nisana-obiljezavanja-kabura/, (18.03.2024).

Ljakić, Zijad, "Slijeđenje sunneta, ostavljanje novotarija", https://www.facebook.com/Zvani %C4%8Dna-stranica-Dr-Zijad-Ljaki%C4%87423679737763900/videos/slije%C4%91 enje-sunneta-ostavljanje-novotarija/728232291320623/, (31.03.2024).

Ljakić, Zijad, "Da li je obavezno slijediti jedan od mezheba", https://pitajucene.com/ pitanje/da-li-je-musliman-obavezan-slijediti-jedan-od-cetiri-poznata-fikhska-mezheba2/ comment-page-1/, (28.10.2023).

Ljakić, Zijad, Izbori i glasanje, https://www.youtube.com/watch?v=6C32vVbiwLU, (10.06.2023).

https://www.youtube.com/watch?v=8TkQm2sBWkU, (02.03.2024).

https://www.youtube.com/watch?v=ZNaAVxflSlM, (02.03.2024).

Kuduzović, Safet, "Dženaza čovjeku koji nije imao namaza", https://www.youtube.com/watch?v=_H9vqT2Ole4, (14.03.2024).

Kuduzović, Safet, "Propis izbora i glasanja", https://www.youtube.com/watch?v=wN-EyZoDUxc, (10.06.2023

Ahmetasevic, Nidzara, "Emisari militantnog islama napreduju u Bosni", *Balkan Insight*, 21. Mart 2007, https://balkaninsight.com/sr/2007/12/10/emisari-militantnog-islama-napreduju-u-bosni/, (03.08.2023).

Arnautoviç, Aldin, "Selefije u Bosni", https://projects.voanews.com/salafism-in-bosnia/, (16.02.2024).

Džafiç, Jusuf, "Smutnja je tradicionalnu ispravnu praksu mijenjati sa drugom praksom", *Preporod*, 15 Juli 2019, https://hanefijskimezheb.wixsite.com/bosna/post/2019/08/26/smutnja-je-tradicionalnu-ispravnu-praksu-mijenjati-sa-drugom-praksom-integralno (13.02.2024).

"Historijat İslamske zajednice", *İslam Montenegro*, https://www.monteislam.com/islamska-zajednica-u-crnoj-gori/historija-islamske zajednice, (15.01.2022).

Kovač, Mirnes, "Šta su daije govorili i šta govore: Da'va između čakija i ruža?, *Preporod*, Juli 06, 2017, https://www.preporod.com/index.php/misljenja/item/7836-sta-su-daije-govorili-i-sta-govore-da-va-izmedu-cakija-i-ruza, (03.08.2023).

Latić, Džemaludin, "Sekte u islamu, vehabizam i ostali poricatelji mezheba", https://hanefijskimezheb.wixsite.com/bosna/post/2018/09/19/sekte-u-islamu-vehabizam-i-ostali-poricatelji-mezheb%C4%81, (07.05.2024).

Nenadmašan govor o koristima i štetama glasanja i ulaska u parliament, https://putvjernika.com/nenadmasan-govor-o-koristima-i-stetama-glasanja-i-ulaska-u-parlament/, (10.06.2023).

"Put Sredine", https://www.youtube.com/channel/UCVqym3zsQb7xXru4zkIwT3Q, (04.04.2023).

"Razumijevanje umjerenosti u islamu – srednji put", *Glas İmama*, 29 Jula 2016, Sayı 277, https://mesihat.org/2016/07/29/razumijevanje-umjerenosti-u-islamu-srednji-put-pn/, (05.03.2024).

"Simpozij: Tesavvuf je krčio puteve prema drugima, tražio zajedničku riječ i razumijevanje", 29 Ekim 2023, https://hanefijskimezheb.wixsite.com/bosna/post/simpozij-tesavvuf, (30.10.2023).

Softic, Osman. "Ballkani po bëhet poligon për destabilizimin e Turqisë dhe İranit", *Media e Lirë*, 20 Temmuz 2017, http://www.mediaelire.net/lajm/7130/ballkani-po-behet-poligon-destabilizimin-e-turqise-dhe-iranit/, (07.01.2023).

"Spisak džamija u Bosni i Hercegovini", https://www.wikiwand.com/bs/Spisak_d%C5%BEamija_u_Bosni_i_Hercegovini#, (11.01.2022).

"Sramotna objava: Zijad Ljakić Srebrenicu nazvao novotarijom", 11 Temmuz 2023, https://senzor.ba/sramotna2-objava-zijad-ljakic-srebrenicu-nazvao-novotarijom/ (15.10.2023).

"TİKA, Bosna Hersek'te kültür mirası camileri yeniledi", *Dünya Bülteni,* 02.10.2021, https://www.dunya bulteni.net/balkanlar/tika-bosna-hersek-te-kultur-mirasi-camileri-yeniledi-h510784.html, (11.01.2022).

"Vandali išarali turbe "Sedam braće" u Sarajevu, policija na terenu", 29.05.2024, https://www.klix.ba/vijesti/bih/vandali-isarali-turbe-sedam-brace-u-sarajevu-policija-na-terenu/240529035, (29.05.2024).

https://www.youtube.com/watch?v=yhpwXqRxNRY, (02.05.2024).

https://www.kurir.rs/region/bosna-i-hercegovina/3986993/muamer-je-andjelicima-upao-u-kucu-uoci-bozica-i-ubio-njih-troje-izabrao-sam-badnje-vece-jer-su-nam-pokvarili-bajram, (02.05.2024).

https://radiodonjivakuf.com.ba/obiljezavanje-desete-godisnjice-teroristickog-napada-na-policijsku-stanicu-bugojno/, (02.05.2024).

Kosova

Bashkësia Islame e Kosovës, https://bislame.net/#, https://bislame.net/ipages/flipbook/5,(03.12.2021).

Selefi. Org., https://selefi.org/index.php; https://selefi.org/index.php/refuzime, (03.12.2022);

"Shejkh 'Abdul-'Azijz el-Bura'ij për Qendrën Udhëzimi (Imam Albani) në Kosovë", *Selefi.org*., Çeviren: Alban Malaj, https://selefi.org/index.php/refuzime/326-qqendra-udhezimi-kosoveq-imamalbani/1372-shejkh-abdul-azijz-el-buraij-per-qendren-udhezimi-imam-albani-ne-kosove, (11.10.2022);

"Disa kritere për njohjen e bid'atit" *Selefi.org*., https://selefi.org/index.php/bid'at/2793-disa-kritere-per-njohjen-e-bid'atit-shejkh-albani, (03.12.2022).

"Shumica e Muslimanëve sot nuk e kuptojnë ashtu siç duhet domethënien e fjalës "la ilahe il-Allah", *et-Teuhidu*, *Selefi.org*., Çeviren. Jeton Shasivari, https://selefi.org/index.php/teuhid/551-teuhid/2957-shumica-e-muslimaneve-sot-nuk-e-kuptojne-ashtu-sic-duhet-domethenien-e-fjales-la-ilahe-il-allah-shejkh-nasiruddin-el-albani, (04.10.2022).

"Përmbledhje e disa bazave të Akijdes së Ehli-Sunetit dhe Xhematit", *Selefi.org*, https://selefi.org/index.php/teuhid/38-ceshtje-te-ndryshme-te-akijdes-se-ehli-sunetit/1260-permbledhje-e-disa-bazave-te-akijdes-se-ehli-sunetit-dhe-xhematit, (04.04. 2022).

"Ndërmjetësimi i Pejgamberit – sal-lAllahu 'alejhi ue sel-lem - Shejkh bin Baz", *Selefi.Org*, https://selefi.org/index.php/teuhid/38-ceshtje-te-ndryshme-te-akijdes-se-ehli-sunetit/1856-ndermjetesimi-i-pejgamberit-sal-lallahu-alejhi-ue-sel-lem-shejkh-bin-baz, (05.04.2022).

"Llojet e Teuesulit – Shejkh Feuzan", *Selefi.org*, https://selefi.org/index.php/teuhid/38-ceshtje-te-ndryshme-te-akijdes-se-ehli-sunetit/1877-llojet-e-teuesulit-shejkh-feuzan,%20tevess%C3%BCl, (06.04.2022).

"Gjykimi Sheriatik për Lidhjen me të Vdekurit", *Selefi.org*, https://selefi.org/index.php/teuhid/38-ceshtje-te-ndryshme-te-akijdes-se-ehli-sunetit/934-gjykimi-sheriatik-per-lidhjen-me-te-vdekurit, (06.04.2022).

"Llojet e Teuesulit – Shejkh Feuzan", *Selefi.org*, https://selefi.org/index.php/teuhid/38-ceshtje-te-ndryshme-te-akijdes-se-ehli-sunetit/1877-llojet-e-teuesulit-shejkh-feuzan,%20tevess%C3%BCl, (06.04.2022).

"Ky është shirku që duhet të luftohet më së shumti – Shejkh Rabij el-Medkhalij", *Selefi.org*, https://selefi.org/index.php/teuhid/551-teuhid/2130-ky-eshte-shirku-qe-duhet-te-luftohet-me-se-shumti-shejkh-rabij-el-medkhalij, (06.04.2022).

Shejhu'l İslam İbn Tejmijjeh, "Allahu me Qenien e Tij qëndron mbi Arsh kurse Dija e Tij është kudo", *Selefi.org*., Çeviren: Alban Malaj, https://selefi.org/index.php/teuhid/38-ceshtje-te-ndryshme-te-akijdes-se-ehli-sunetit/1626-allahu-me-qenien-e-tij-qendron-mbi-arsh-kurse-dija-e-tij-eshte-kudo-shejkhul-islam-iben-tejmijeh, (03.10.2022).

Şeyh Salih el Fevzan, "A lejohet të bësh shenjë me dorë kur përmend hadithet që flasin për Cilësitë e Allahut?", *Selefi.org*., Çeviren: Jeton Shasivari, https://selefi.org/index.php/teuhid/555-emrat-dhe-cilesite-e-allahut/2373-a-lejohet-te-besh-shenje-me-dore-kur-permend-hadithet-qe-flasin-per-cilesite-e-allahut-shejkh-feuzan, (28.09.2022).

İbn Useymin, "Çfarë është ilhad-i ndaj emrave të Allahut dhe cilët janë llojet e ilhad-it?", *Selefi.org*, Çeviren: Jeton Shasivari, https://selefi.org/index.php/teuhid/555-emrat-dhe-cilesite-e-allahut/2349-cfare-eshte-ilhad-i-ndaj-emrave-te-allahut-dhe-cilet-jane-llojet-e-ilhad-it-shejkh-uthejmin, (30.09.2022).

Refuzim për termin e shpikur "shehidi vatanit" – Shejkh Uthejmin, *Selefi.org*., https://selefi.org/index.php/teuhid/37-ceshtjet-e-imanit/3083-refuzim-per-termin-e-shpikur-shehidi-vatanit-shejkh-uthejmin, (15.10.2023).

"A shqiptohet nijeti para namazit? – Ibën Kajjimi", *Selefi.org*, Çeviren: Servet Mata, https://selefi.org/index.php/bid'at/2517-a-shqiptohet-nijeti-para-namazit-iben-kajjimi, (11.10.2022);

"A është i saktë hadithi: "Allahu e mëshiroftë atë njeri që i fal katër rekate përpara ikindisë.", *Selefi.org*., https://selefi.org/index.php/fikh/48-namazi/2751-a-eshte-i-sakte-hadithi-allahu-e-meshirofte-ate-njeri-qe-i-fal-kater-rekate-perpara-ikindise-shejkh-uthejmin, (18.11.2022).

"Dhikri i imamit bashkë me xhemat është bid'at–Shejkh Abdul-Aziz ibën Baz", *Selefi.org*., Çeviren: Jeton Shasivari, https://selefi.org/index.php/bid'at/1149-tesbihu-i-imamit-bashke-me-xhematin-pas-namazit-eshte-bid'at31, (12.10.2022).

"Gjykimi i bërjes du'a pas namazeve Farz–Shejkh ibën Uthejmin", *Selefi.org*., Çeviren: Servet Mata, https://selefi.org/index.php/bid'at/2018-gjykimi-i-berjes-du-a-pas-namazeve-farz-shejkh-iben-uthejmin, (11.10.2022).

"Gjykimi i dhënies së dorës dhe thënies "Allahu kabull" pas përfundimit të namazit – Shejkh ibën Uthejmin", *Selefi.org*., Çeviren: Servet Mata, https://selefi.org/index.php/bid'at/2235-gjykimi-i-dhenies-se-dores-dhe-thenies-allahu-kabull-pas-perfundimit-te-namazit-shejkh-iben-uthejmin, (11.10.2022).

"Mësimet që mbahen para ezanit të namazit të Xhumasë janë bid'at – Shejkh Uthejmin", *Selefi.org*, Çeviren: Jeton Shasivari, https://selefi.org/index.php/bid'at/2394-mesimet-qe-mbahen-para-ezanit-te-namazit-te-xhumase-jane-bid'at-shejkh-uthejmin, (11.10.2022).

A lejohet të urosh besimtarin me fjalën "Gëzuar ditën e Xhuma"?-Shejkh Feuzan", *Selefi.org*., https://selefi.org/index.php/bid'at/1999-a-lejohet-te-urosh-besimtarin-me-fjalen-gezuar-diten-e-xhuma-shejkh-feuzan, (11.10.2022).

"Gjykimi i namazit në xhami të cilat janë të rrethuara me varre", *Selefi.org*., https://selefi.org/index.php/fikh/48-namazi/2767-gjykimi-i-namazit-ne-xhami-te-cilat-jane-te-rrethuara-me-varre-shejkh-feuzan, (14.11.2022).

İbn Baz, " A lejohet të festosh natën e Beratit", *Selefi.org*., https://selefi.org/index.php/bid'at/2896-a-lejohet-te-festosh-naten-e-beratit-shejkh-iben-baz, (22.05.2023).

"Pejgamberi – alejhi salatu ue selam – asnjëherë nuk e ka falur namazin e Ragaibit", *Selefi.org.*, https://selefi.org/index.php/bid'at/2122-pejgamberi-alejhi-salatu-ue-selam-asnjehere-nuk-e-ka-falur-namazin-e-ragaibit-iben-tejmijeh, (22.05.2023).

"Gjykimi për festimin e vitit të ri hixhri", *Selefi.org.*, https://selefi.org/index.php/bid'at/2851-gjykimi-per-festimin-e-vitit-te-ri-hixhri-shejkh-feuzan, (22.05.2023).

Fetva Heyeti, "Festimi i ditës së Bedrit, në ditën e 17 të Ramazanit, është bid'at", *Selefi.org.*, https://selefi.org/index.php/bid'at/2148-festimi-i-dites-se-bedrit-ne-diten-e-17-te-ramazanit-eshte-bid'at-komisioni-i-perhershem-per-fetva, (11.10.2022).

"Ai që merr pjesë në festimin e Mevludit është bid'atxhi", *Selefi.org.*, Çeviren: Jeton Shasivari, https://selefi.org/index.php/bid'at/2965-ai-qe-merr-pjese-ne-festimin-e-mevludit-eshte-bid'atxhi-shejkh-iben-baz, (Erişim, 11.10.2022).

Shefqet Krasniqi, "Lenja e namazit bela e madhe", https://www.youtube.com/watch?v=a1VAOR2al0M, (14.03.2024).

Shefqet Krasniqi, "A lejohet rregullimi i varrit?", https://www.youtube.com/watch?v=67zn1SI1O88, (18.03.2024).

Lladrovci, Ramiz, Vehabistët shqiptarë – "hipnotizimi nga përsëritja", *ResPublica*, 09 Nisan 2014, https://archive.koha.net//index.php?category=&id=31&o=76&fbclid=IwAR2IPtQsMj9rC5ZJW9TbP6YxhbCWk2zY08kt4DrNS4havQItorC7_0dn8, (05.08.2023).

Hajzeri, Zuhdi, "Ja si u përhap vehabizmi në Kosovë, zbuloni shumë të pa thëna deri me tani", 20.08.2017, https://albemigrant2011.wordpress.com/2017/08/20/zuhdi-hajzeri-ja-si-u-perhap-vehabizmi-ne-kosove-zbuloni-shume-te-pa-thena-deri-me-tani/, (19.02.2024).

Prelec, Marko, "Preševo's grievances and the Kosovo-Serbia talks", *İnternational Crissis Group,* 01.02.2013, https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/presevo-s-grievances-and-kosovo-serbia-talks (06. 12.2021).

Kosova përballë ekstremizmit dhe të kthyerve nga Siria", 02.01.2020, https://www.gazetaexpress.com/kosova-perballe-ekstremizmit-dhe-te-kthyerve-nga-siria/ (12.12.2021).

Erdhi nga Vlora për t'u bërë Hoxhë në Lupç, cila është historia e imamit që u rrah keq para xhamisë", *Bota Sot*, https://www.botasot.info/aktuale-lajme/1844554/erdhi-nga-vlora-per-tu-bere-hoxhe-ne-lupc-cila-eshte-historia-e-imamit-qe-u-rrah-keq-para-xhamise/, (09.12.2022).

Kosova Në Shifra, https://ask.rks-gov.net/media/6298/kosova-n%C3%AB-shifra-2020.pdf, (24.10.2021).

Kuzey Makedonya

Bashkësia Fetare Islame Republika e Maqedonisë së Veriut, https://bfi.mk/; https://bfi.mk/myftinite/, (15.12.2022); https://bfi.mk/kuvendi/, (15.12.2022); https://bfi.mk/rijaseti/, (10.12.2021); https://bfi.mk/reis-ulema/, (14.12.2021); https://fshi.edu.mk/fakulteti/, (13.12.2021); https://bfi.mk/oh-hilal/, (12.12.2021); https://bfi.mk/er-rrahatu/, (12.12.2021); https://bfi.mk/halal-standard/, (12.12.2021); https://bfi.mk/konkluzat-nga-konferenca-shkencore-medhhebi-hanefij-prioritetet-dhe-sfidat, (12.12.2021).

Albislam, https://www.albislam.com/revistat/ (30.12.2021); https://www.albislam.com/category/ilmihali/ (30.12.2021); https://www.albislam.com/category/hutbe/ (30.12.2021); https://www.albislam.com/category/zgjodhem-per-ju/ (30.12.2021); https://www.albislam.com/ category/fetva-dhe-konsultime/ (30.12.2021); https://www.albislam.com/category/aktivitete/ (30.12.2021); https://www.albislam.com/category/video/ (30.12.2021); https://www.albislam.com/kuran/ (30.12.2021).

"Perjeto Rexhebin do te shohesh axhebin", *Albislam*, 18 Şubat 2021, https://www.albislam.com/perjeto-rexhebin-do-shohesh-axhebin-bashkesia-e-re-islame-ne-rmv/ (15.12.2021).

"Metodologjia e Selefit dhe Domethënia e Saj!", *Albislam*, 29 Eylül 2016, https://www.albislam.com/metodologjia-e-selefit-dhe-domethenia-e-saj, (26.11.2023).

"Bazat e Akides së Ehl-u Sunetit dhe Xhematit", *Albislam*, https://www.albislam.com/bazat-e-akides-se-ehlu-sunetit-dhe-xhematit/, (04.04.2022).

"Muslimani që bën bid'ate, si ta vërtetojë shehadetin?!", *Albislam*, https://www.albislam.com/muslimani-qe-ben-bid'ate-si-ta-vertetoje-shehadetin/, (03.12.2022).

"Përkufizimi i Akides dhe Tevhidit si dhe Lidhja Mes Tyre", *Albislam*, https://www.albislam.com/perkufizimi-i-akides-dhe-tevhidit-si-dhe-lidhja-mes-tyre/, (04.04.2022).

İbn Baz, "Llojet e Tevhidit", *Albislam*, Çeviren: Mujdin Xh. Xhaferi, https://www.albislam.com/llojet-e-tevhidit-njesimit-te-allahut/, (04.04.2022).

"Cili është dallimi mes imanit dhe İslamit", *Albislam*, https://www.albislam.com/cili-eshte-dallimi-ndermjet-imanit-dhe-islamit/, (06.04.2021).

"Veprat e njerzve tek varrezat", *Albislam*, https://www.albislam.com/?s=varreza, (23.04.2022).

"Llojet e Tevhididt (Njësimit të Allahut)", *Albislam*, https://www.albislam.com/llojet-e-tevhidit-njesimit-te-allahut/, (06.04.2022).

"Rruga e Ehlu Sunetit në Kuptimin e Emrave dhe Cilësive të Allahut", *Albislam*, https://www.albislam.com/rruga-e-ehlu-sunetit-ne-kuptimin-e-emrave-dhe-cilesive-te-allahut/, (08.04.2022).

"Rruga e Ehlu Sunetit në Kuptimin e Emrave dhe Cilësive të Allahut", *Albislam*, https://www.albislam.com/rruga-e-ehlu-sunetit-ne-kuptimin-e-emrave-dhe-cilesive-te-allahut/, (08.04.2022).

Paralajmërim për disa rrugë të Devijuara në kuptimin e emrave dhe atributeve të Allahut", *Albislam*, https://www.albislam.com/paralajmerim-per-disa-rruge-te-devijuara-ne-kuptimin-e-emrave-dhe-atributeve-te-allahut/, (08.04.2022).

"Emrat e Bukur të Allahut janë të Veçanta pasi i Përkojnë Madhërisë së Tij", *Albislam*, https://www.albislam.com/emrat-e-bukur-te-allahut-jane-te-vecanta-per-te-qe-i-perkojne-madherise-se-tij/, (08.04.2022).

"Ku është Allahu", *Albislam*, https://www.albislam.com/ku-eshte-allahu/, (09.04.2022).

"Kushtet E Fjalës "La Ilahe Il-Lallah", *Albislam*, https://www.albislam.com/kushtet-e-fjales-la-ilahe-il-lallah/; (10.10.2023).

"Namazi me Xhemaat", *Albislam*, https://www.albislam.com/namazi-me-xhemat/, (11.04.2022).

"Mekruhet e namazit", *Albislam*, https://www.albislam.com/mekruhet-e-namazit/, (14.11.2022).

"A lejohet leximi i Kur'anit në varreza?", *Albislam*, https://www.albislam.com/a-lejohet-leximi-i-kuranit-ne-varreza/, (11.10.2022)

"A mund t'i dhurohet të vdekurve shpërblimi i veprave të mira", *Albislam*, https://www.albislam.com/a-mund-ti-dhurohet-te-vdekurve-shperblimi-i-veprave-te-mira/, (10.04.2022).

Tallkini Për Të Vdekurin", *Albislam*, https://www.albislam.com/tallkini-per-te-vdekurin/, (11.04.2022).

Pse Nuk Duhet Ta Kremtojme Mevludin"; "Berja e mevludit me qëllim të davetit në Islam"; "Bid'ati i Manifestimit Të Mevludit", *Albislam*, https://www.albislam.com/?s=mevludi, (16.04.2022).

Thirrja Islame, https://www.thirrjaislame.com/category/video/ (01.01.2022); https://www.youtube.com/user/ThirrjaIslame/videos(01.01.2022); https://www.thirrjaislame.com/shkarkime/ (01.01.2022); https://www.thirrjaislame.com/category/tema-islame/ (01.01.2022); https://www.thirrjaislame.com/category/shendetsi/ (01.01.2022); https://www.thirrjaislame.com/category/hadithe/ (01.01.2022); https://www.thirrjaislame.com/category/ aktivitete/ (01.01.2022).

Bajrami, Sadullah**,** "Keqkuptimi i fjalës La ilahe il-lallah", https://www.youtube.com/watch?v=xs11dQt6GbM, (27.02.2022);

Bajrami, Sadullah, "Justifikimi i besimtarit me padituri", https://www.youtube.com/watch?v=74p46rOfhT0&list=PLokQm4vjvyUZSFcSL32SSlUOiuMgnmqFI&index=24, (06.03.2022).

Bajrami, Sadullah, "Lloji i padijes që justifikohet në Islam", https://www.youtube.com/watch?v=Hi2I0kqAHVU&list=PLokQm4vjvyUZSFcSL32SSlUOiuMgnmqFI&index=29, (11.10.2022).

Bajrami, Sadullah, "Fjala La ilahe il-lallah simbol i fjalës dhe i veprës", https://www.youtube.com/watch?v=1-gFGKj3-0, (28.02.2022).

Bajrami, Sadullah, “Lloji i adhurimit që trajton fjala La ilahe il-lallah”, https://www.youtube.com/watch?v=hzsatn50gzY, (26.02.2022).

Bajrami, Sadullah, “Pozita e fjalës La Ilahe Il-lallah”, https://www.youtube.com/watch?v=TV15GcBqOWU, (27.02.2022).

Bajrami, Sadullah, “Përbërja e Imanit tek ehli sunneti dhe xhemati”, https://www.youtube.com/watch?v=CWaXd9V2prc, (28.02.2022).

Bajrami, Sadullah, “Fjala La ilahe il-lallah simbol i besimit të vërtet”, https://www.youtube.com/watch?v=9y7c0JoQC8o, (28.02.2022).

Bajrami, Sadullah, “Shkalla e dytë dhe e tretë e besimit”, https://www.youtube.com/watch?v=OV3FIVhjZVo, (28.02.2022).

Bajrami, Sadullah, “Kategorite e besimit tek ehli synneti vel xhemaati”, https://www.youtube.com/watch?v=Qg5Svw2FEFw, (28.02.2022).

Bajrami, Sadullah, “Përse të posedon kushte fjala La ilahe il lallah”, https://www.youtube.com/watch?v=nWnCGJFq2Nw&list=PLokQm4vjvyUZSFcSL32SSlUOiuMgnmqFI&index=13, (01.03.2022).

Bajrami, Sadullah, “Keqkuptimet rreth kushteve të fjalës La ilahe il lallah”, https://www.youtube.com/watch?v=q5qAbXbdZTk&list=PLokQm4vjvyUZSFcSL32SSlUOiuMgnmqFI&index=14, (01.03.2022).

Bajrami, Sadullah, “Kushti i dytë i fjalës La ilahe il-lAllah” (Dituria mbi këtë fjalë), https://www.youtube.com/watch?v=Brk8q0HUeCM&list=PLokQm4vjvyUZSFcSL32SSlUOiuMgnmqFI&index=17, (10.09.2023).

Bajrami, Sadullah, “A pranohet besimi i imituar?” https://www.youtube.com/watch?v=FqjxaW5W62Y&list=PLokQm4vjvyUZSFcSL32SSlUOiuMgnmqFI&index=20, (10.09.2023).

Bajrami, Sadullah, “A është patjetër që gjatë tekbirit fillestar të preken veshët?”, *Thirrja İslame*, https://www.youtube.com/watch?v=yoQBZz6x5FU, (22.10.2022).

Bajrami, Omer, “Allahu është mbi Arsh”, https://www.youtube.com/watch?v=ZU9WdZtG2dI, (24.05.2024)

Bajrami, Omer, “A bën të falet tehijetul mesxhid në kohët e ndaluara për namaz?”, https://omerbajrami.com/?p=340, (19.11.2022).

Bajrami, Omer, “A lejohet vizita e varrezave?” https://www.youtube.com/watch?v=iMulQFF8kpQ, (01.11.2022).

Ramadani, Dhulkarnejn, “Gabimet para dhe pas hyrjes në Xhami”, https://www.youtube.com/watch?v=OPJD-QrUE3g, (23.02.2022).

Ramadani, Dhulkarnejn, “Gabimet në vendet ku bëhet namazi dhe në rrobat e namazliut”, https://www.youtube.com/watch?v=DcZ1M9QiQGs&list=PLokQm4vjvyUbQlnqa0BMaxM2evR2wnjcf&index=3, (31.03.2022).

Ramadani, Dhulkarnejn, “Gabimet që bëhen në ruku dhe sexhde”, https://www.youtube.com/watch?v=DmfKIzDJ m38, (23.02.2022).

Ramadani, Dhulkarnejn, “Gabimet gjatë marjes së Abdesit”, https://www.youtube.com/watch?v=-LUs-K7XfUs, (26.02.2022).

Ramadani, Dhulkarnejn, “Gabime të përgjithshme në Namaz (Gabimet në Kijam)”,-https://www.youtube.com/ watch?v=vmEkvJ0k 6E, (26.02.2022).

Ramadani, Dhulkarnejn, “Gabimet që bëhen në ruku dhe sexhde”, https://www.youtube.com/watch?v=DmfKIzDJ m38, (23.02.2022).

Ramadani, Dhulkarnejn, “Lënia e duas në sexhde”, https://www.youtube.com/watch?v=Jk9J0WbMIo4&list=PLokQm4vjvyUbQlnqa0BMaxM2evR2wnjcf&index=13, (02.04.2022).

Ramadani, Dhulkarnejn,” Gabimet në sexhde dhe teshehud”, https://www.youtube.com/watch?v=mrV3jDAYKSI&list=PLokQm4vjvyUbQlnqa0BMaxM2evR2wnjcf&index=14, (02.04.2022).

Dhulkarneyn Ramadani, “Gabimet që bëhen në ezan dhe në ikamet”, https://www.youtube.com/watch?v=5WZiA53lbm0, (26.02.2022).

Ramadani, Dhulkarnejn, ” Gabimet gjatë selamit dhe pas selamit!”, https://www.youtube.com/watch?v=64EytSuOct4&list=PLokQm4vjvyUbQlnqa0BMaxM2evR2wnjcf&index=15, (02.04.2022).

Ramadani, Dhulkarnejn, “Gabimet në namazin e taravis, Gabimet në namazin e istiharës”,https://www.youtube.com/watch?v=Ju_frK8_0VQ&list=PLokQm4vjvyUbQlnqa0BMaxM2evR2wnjcf&index=21, (02.04.2022).

Ramadani, Dhulkarnejn, “Risitë dhe gabimet nëpër Xhamia”, https://www.youtube.com/watch?v=ryTz_YI3Luo&list=PLokQm4vjvyUbQlnqa0BMaxM2evR2wnjcf&index=2, (31.03.2022).

Koha İslame, https://kohaislame.com/ (30.12.2021).

Audionur Shkurt, https://www.youtube.com/c/AudionurShkurt (01.01.2022).

Audionur, https://www.youtube.com/channel/UCAYz6QhPTQ9FG4rnbX-ATrg (30.12.2021).

Dikena, Driton, “Vehabizmi nje levizje politiko fetare që tenton të pushtojë Ballkanin”, 10 Ağustos 2017, https://albemigrant2011.wordpress.com/2017/08/10/driton-dikena-vehabizmi-nje-levizje-politiko-fetare-qe-tenton-te-pushtoje-ballkanin/, (05.08.2023).

“TİKA, Kuzey Makedonya'da cami restorasyonlarıyla ortak değerleri yaşatıyor”, *Anadolu Ajansı*, 01 Ekim 2021, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tika-kuzey-makedonyada-cami-restorasyonlariyla-ortak-degerleri-yasatiyor/2380020, (12.03.2023).

“Institucion i ri fetar në Maqedoni: “Bashkësia Islame Selefiste Dar El Hadis” *ALSAT MK*, 18.02.2021, https://alsat.mk/https-alsat-mk-institucion-i-ri-fetar-ne-maqedoni-bashkesia-islame-selefiste-dar-el-hadis/ (15.12.2021).

“Filloi rikonstruimi I xhamisë më të vjetër në Tetovë”, *Televizioni Koha Tetovë,* 26 Eylül 2022, https://www.youtube.com/watch?v=fNdN3v79kow, (12.11.2022).

https://www.youtube.com/watch?v=MRPItyP8wKY, (18.05.2024).

https://www.youtube.com/watch?v=f0it77gtcOM, (18.05.2024).

“Balkan ülkelerinde dış göç krizi: Nüfus ekonomik ve sosyal sıkıntılar nedeni ile hızla eriyor”, *Time Balkan*, https://timebalkan.com/balkan-ulkelerinde-dis-goc-krizi-nufus-ekonomik-ve-sosyal-sikintilar-nedeni-ile-hizla-eriyor/, (05.01.2022).

"Sisi'ye yardım seferberliği", *Al Jazeera Turk*, 4 Haziran 2014, http://www.aljazeera.com.tr/haber/sisiye-yardim-seferberligi (06.6.2021).

"Suudi Arabistan'ın 2019'da ilk kez tanık olduğu 10 reform", 31 Aralık 2019, *Independent Türkçe*, https://shorturl.at/elyLU, (07.06.2023).

"Prens Muhammed bin Selman'ın The Atlantic'teki röportajı: "Mutlak Güç"", *Independent Türkçe*, 4 Mart 2022, https://www.indyturk.com/node/480251/d%C3%BCnya/prens-muhammed-bin-selman%C4%B1n-atlantictekir%C3%B6portaj%C4%B1-mutlak-g%C3%BC%C3%A7, (14.02.2023).